

Piffissami 1960-imiit 1991-i ilanngullugu
**Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatnik
atuisitsinermi suleriaaserineqarsimasoq**
pillugu suliamut attuumassuteqanngitsunit
qulaajaaneq

Tenna Jensen (tamatuma kingorna allattut aqqi naqinnerit tulleriaarneri malillugit tulleriaakkat)
Bonnie Jensen, Ellen Bang Bourup, Gitte Adler Reimer, Ingelise Olesen,
Janne Rothmar Herrmann, Maja Christiansen, Mette Seidelin

Kalaallisuunngortitsisoq, Else Jensen

Piffissami 1960-imiit 1991-i ilanngullugu Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatnik atuisitsinermi suleriaaseq pillugu suliamut attuumassuteqanngitsunit qulaajaaneq

Tenna Jensen (tamatuma kingorna allattut aqqi naqinnerit tulleriaarneri malillugit tulleriaakkat)

Bonnie Jensen

Ellen Bang Bourup

Gitte Adler Reimer

Ingelise Olesen

Janne Rothmar Herrmann

Maja Christiansen

Mette Seidelin

Kalaallisunnngortitsisoq Else Jensen

Copyright © 2025

Ilisimatusarfik, Grønlands Universitet, aamma Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet

Kalaallisuuata naqitanngorlugu saqqummersinnera: ISBN 978-87-7899-704-3

Kalaallisuuata elektroniskimik saqqummersinnera: ISBN 978-87-7899-705-0

Danskisuuata naqitanngorlugu saqqummerinnera: ISBN 978-87-7899-706-7

Danskisuuata elektroniskimik saqqummersinnera: ISBN 978-87-7899-707-4

Nalunaarusiaq ukunani downloaderneqarsinnaavoq www.sdu.dk/sif aamma www.uni.gl

Piffissami 1960-imiit 1991-i ilanngullugu Kalaallit Nunaanni
naartunaveersaatinik atuisitsinermi
suleriaaserineqarsimasoq pillugu suliamut
attuumassuteqanngitsunit qulaajaaneq

Siulequt

Danskit naalakkersuisui aamma Kalaallit Nunaanni¹ Naalakkersuisut² ”spiralilersuisimaneq” aamma 1960-imiit 1991-i ilanngullugu Kalaallit Nunaanni kiisalu Danmarkimi efterskoleni, kalaallinik ilinniartulinni, naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsit atorneqarsimasut pillugit suliamut attuumassuteqanngitsunit qulaajaanermik aallartitsissallutik 2022-mi isumaqatigiipput. Sundhedsministeri aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoq³ ataatsimoorlutik suliasap nassuiaataanik, qulaajaanermut tunngavigineqartumik⁴, suliaqarput.

Saqqummiussaq una qulaajaanermik suliaqarneq pillugu inaarutaasumik nalunaarusiaavoq, Kalaallit Nunaanni Peqqissutsimut inunnullu innarluutilinnut Naalakkersuisoqarfimmut aamma danskit Indenrigs- og Sundhedsministereqarfianut ulloq 9. septembari 2025 tunniunneqartoq.

Qulaajaanermik suliaq 1. juuni 2023 aallartinneqarpoq. Qulaajaaneq Ilisimatusarfimmit aamma Syddansk Universitetimit aallaaveqarluni suliarineqarpoq, aammalu suliffeqarfinni taakkunani ilisimatusartunit arlalinnit, kiisalu Københavns Universitetimi ilisimatusartumit ataatsimit aamma Rigsarkivimi ilisimatusartumit ataatsimit inuttalimmit suliarineqarluni.

Qulaajaaneq danskit Indenrigs- og Sundhedsministeriaqarfianit aningaasalersorneqarpoq.

Qujanaq

Arnat, oqaluttuaminnik uagutsinnut tunniussisimasut, siullermik qutsavigerusuppavut.

Tullinguullugit KNR, Tusass aamma Kalaallit Iluutaat misissuineranut atatillugu annertuumik ikiuukkumatunerannik, isumassuinerannik aamma ikiunnerannik qutsavigerusuppavut. Aamma Kalaallit Nunaata Allagaateqarfia⁵ aamma Rigsarkivet qutsavigivaavut, allagaatinik toqqortaatigineqartunik takusaqarsinnaanissatsinnut immikkut ittumik uagutsinnut ikiuussimasut. Aamma Det Kongelige Bibliotek, Nunatta Eqqartuussisuuneqarfia, Lægemiddelstyrelse, Folketingetingip Bibliotekia aamma Naalagaaffiup Sinniisoqarfia, paasissutissanik qulaajaanermut atugassanik ujaasinitinni ikiuussimasut, qutsavigaavut.

Aamma suliasaqarfimmi suliallit, oqaluttuaminnik uagutsinnut tunniussinissaminnik toqqaasimasunut, qujarusuppugut.

Aamma qutsavigerusuppavut, lektor emerita Birgit Kleist Pedersen, professor emerita Signild Vallgård, professor Søren Birkeland aamma ph.d. Rosannguaq Rossen, nalunaarusiap saqqummiunneqannginnerani suliasaqarfinnik ilisimasalittut nalunaarusiap atuaqqissaarnissaanut piffissaqarfiginnissimmata.

Imarisai

Qulaajaanerp immikkoortui	1
Immikkoortoq 1	1
Immikkoortoq 2	1
Immikkoortoq 3	1
Atuarnissaanut ilitsersuut.....	2
Oqaatsit atorineqartut	2
Aallaqqaasiut	4
Qulaajaanermik suliaqarneq	5
Qulaajaanermi periutsit aamma paasissutissat atorineqartut	6
Oqaluttuanik katersuineq	8
Oqaatsitigut aamma allakkatigut oqaluttuat suliarineqarnerat	11
Pisimasoq pillugu allagaatit	13
Inatsisinut tunngasunik naqitanik katersuineq	16
Danskit kalaallillu inatsisaanni pissutsit	17
Inatsilerinermut tunngasunut tunngatillugu periuseq	18
Ileqqorissaarneq	19
Qulaajaanermik suliat allat	20
IMMIKKOORTOQ 1	22
1.1 Immikkoortoq 1-imut siulequtsiussaq	23
1.2 1950-ikkut: Innuttaasut ineriartornerat aamma inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu atukkat.....	26
Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuaq 1948-meersoq	26
Nunasiaataajunnaarsitsinissap oqaluuserineqalernera aamma inuiaqatigiit amerliartornerat	29
Innuttaasut amerliartornerat nakorsaanerup apeqquserpaa	33
Landsrådi aamma innuttaasut amerliartornerat	35
Kinguaassiuutitigut nappaatit aamma kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasissutissiisarneq	37
Eqikkaaneq	39

1.3 1960-1966: Inuusuttut, anaat kisimiittut aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq.....	41
Innuttaasut amerliartornerannik nakorsaanerup suli soqutiginninnera.....	42
Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaq 1960-imeersoq aamma inuiaqatigiit kalaallit ineriartortinneqarnerat	44
Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasisitsiniaalluni sulineq annertusarneqarpoq 1960-1965	51
Innuttaasut naartunaveersaatinik soqutiginninnerat	53
Ilaqutariittut inuuneq allanngoriartortoq	56
Spiralit Kalaallit Nunaanni atorineqalerput	58
Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarnermik suliaasaqarfik siuarsarpaa	64
Eqikkaaneq	71
1.4 Rosenip misileraanera aamma spiralip akuerisaanera.....	73
Rosenip misileraanissaata pilersaarusiorneqarnera	73
Misileraanerup ingerlanneqarnera	77
Rosenip inerniliussai	80
Peqqinnissamut tunngasut pillugit misileraanerni inatsisitigut tunngavissat	82
Innuttaasut amerlassusissaannik missingersuusiorneq nutaaq erumalersitsivoq.....	84
Spirali Kalaallit Nunaanni atorineqarsinnaasunngorlugu akuerineqarpoq	86
Nunap immikkoortuini nakorsat spiralimik soqutiginninnerat	93
Eqikkaaneq	95
1.5 Spiralip qanoq tiguneqarnera 1968-1971	97
Spiralip sunniutaata eqqumaffigineqarnera.....	98
Innuttaasut amerlassusissaannik missingersuusiorneq nutaaq	105
A.C. Normanip Folketingimi 1970-imi oqalugiarnera	107
Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarut 1971-1985 tamanut saqqummiunneqarpoq	108
Inuiaqatigiit ineriartornerannik soqutiginninneq annikilliarporpoq	109
Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarneq Tunumi	112
Iluatsittumik oqaluttuaq aamma isornartorsiunerit	123
Eqikkaaneq	127
1.6 1970-ikkut aamma 1980-ikkut: Naartuersissinnaaneq aamma Depo-Provera	130
Naartunaveersaat naartuersissinnaaneq pillugu oqallinnerni soqutiginartunngortinneqarpoq	131
Naartunaveersaatit pillugit inuusuttunik ilitersuinerimut ukiutigut killiliussat allannguuteqarput	138
Naartuersittut amerlassusiisa ineriartornerat aamma naartuersinneq pillugu nakorsat ilaasa isiginninnerat 1975-1991	139
Depo-Provera	145
Eqikkaaneq	157

IMMIKKOORTOQ 2.....	159
2.1 Immikkoortoq 2-mut siulequtsiussaq	160
2.2 Peqqinnissaqarfimmi akisussaaffeqarnikkut pissutsit pingaarnerit.....	161
2.3 Katsorsaaneq aamma nakorsatut akisussaaffik pillugit piffissami pineqartumi tunngaviit aamma malittarisassat nalinginnaasut	168
2.4 Peqqinnissaq pillugu inatsiseqarnikkut inuup nammineq aalajangernissaanut tunngavik.....	170
Napparsimasut inatsisitigut inissisimaffiat pillugu inatsit sioqqullugu piffissaq	172
Paasissutissinneqarluni akuersinerup qitiusumik isumaa inunnut misileraataasunut qitiulerpoq	174
Qangaanerusoq nakorsap/napparsimasup akornanni pissutsit	174
Napparsimasut pisinnaatitaaffii oqaluuserineqalerput	177
Paasissutissiineq aamma akuersisitsineq inatsimmik tunngavilerneqarpoq	180
2.5 Nakorsatut akisussaaffik.....	182
Suleqatigiittut akisussaaffik	182
Maleruagassanik malinninnissamut akisussaaffeqarneq	184
Taarsiissuteqarnissamut inatsisitigut akisussaaffik	185
Taarsiissuteqarnissamut inatsit aamma nakorsatut sulineq	186
Akuersineq aamma paasissutissiineq	187
Kukkuneq aamma pisarialimmik peqqissaarussineq.....	191
Suliap suliarineqarnerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermi akisussaaffik Kalaallit Nunaanni inatsisini	192
2.6 Danmarkimi eqqartuussisarnermi inatsitigut akisussaaffik	195
2.7 Kalaallit Nunaanni Pinerluttulerineri inatsisitigut akisussaaffik.....	198
2.8 Peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqarnermi EMRK naapertorlugu inuttut pisinnaatitaaffinnut tunngatillugu Naalagaaffiup pisussaaffii	202

IMMIKKOORTOQ 3.....	210
3.1 Immikkoortoq 3-mut siulequtsiussaq	211
3.2 Ukiuni 1960-imiit 1991-ip tungaanut naartunaveersaatinut tunngasut pillugit naatsorsuinerit	214
Kalaallit Nunaanni 1968-imiit 1975-imut spiralinik ikkussuinerit pillugit kisitsisit.....	214
Nunap immikkoortuini ataasiakkaani spiralimik ikkussuinerit	218
Kalaallit Nunaanni 1975-imiit 1991-imut naartunaveersaatit	221
3.3 Naartunaveersaatinik atuisitsinermi pisut ingerlasimanerat – arnat oqaluttuaat	223
Spiralinut tunngatillugu pisut ingerlasimanerat	224
Kalaallit Nunaanni niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut spiralilersuineri pisut ingerlasimanerat	225
Napparsimmaviliartinneqarneq	226
Pisumut allamut tunngatillugu nakorsiarneq.....	228
Kalaallit Nunaanni arnanut 18-inik ukiulinnut, imaluunniit 18-it sinnerlugit ukiulinnut spiralilersuineri pisut ingerlasimanerat	230
Danmarkimi spiralilersuineri pisut ingerlasimanerat	233
Depo-Proveramik kapitinnermi pisut ingerlasimanerat	233
Eqikkaaneq	236
3.4 Naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisup ingerlasimanerat – pisimasut pillugit paasissutissat aamma suliaasaqarfimmi suliallit	237
Naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni atuarfinni, efterskole-ni aamma kollegiani	238
Naartunaveersaatit Danmarkimi atuarfinni, efterskole-ni aamma kollegiani.....	239
Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi suliffeqarfiit allat	241
Kalaallit Nunaanni ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit.....	243
Kommunit.....	244
Allagaatit peqqinnissaqarfimmi toqqortaatigineqartut	245
Eqikkaaneq	252
3.5 Akuersineq aamma paasissutissiineq – Arnat oqaluttuaat.....	254
Akuersissummik qassit tunniussaqqarpit?	254
Spiralimik ikkussineq pillugu pisumi paasissutissanik amigaateqarneq	255
Depo-Provera pillugu paasissutissiineq.....	258
Kinguaassiutinut tunngasunik aamma naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqareerneq	258
Peqqinnissaqarfimmi sulisut aamma niviarsiaqqat/arnat akornanni atassuteqarneq	260
Eqikkaaneq	263

3.6 Akuersineq aamma paasissutissiineq – pisimasut pillugit paasissutissat aamma suliassa qarfirmi suliallit 264

Allagaatit toqqortaatigineqartut napparsimasunut tunngasut	265
Akuersitsinerup pineranik suliassa qarfirmi suliallit isiginninnerat	267
Angajoqaanit/angajoqqaatut akisussaataasunit akuersineq	269
Akuersineq pillugu toqqaannanngitsumik paasissutissiineq	269
Peqqinnissa qarfirmi paasissutissiineq	272
Peqqinnissa qarfiup avataani paasissutissiineq	276
Eqikkaaneq	277

3.7 Spiralip aamma Depo-Proverap kinguneri – arnat oqaluttuaat.....279

Timikkut kinguneri.....	279
Spiralip nakorsamut peertinniarnera ajornakusoortoq	282
Depo-Proveramik atuinerup kinguneri	282
Naartunaveersaateqarnerup kingunerisaanik meerartaarsimannginneq	283
Eqqarsartaatsikkut kinguneri	284
Eqikkaaneq	286

3.8 Spiralip saniatigut sunniutai – Pisimasut pillugit paasissutissat aamma suliassa qarfirmi suliallit 287

Saniatigut sunniutit pillugit malittarisassat	287
Saniatigut sunniutit pillugit peqqinnissa qarfirmi ilisimasat	289
Saniatigut sunniutit – suliassa qarfirmi suliallit oqaluttuaanni isiginninnerit	296
Eqikkaaneq	297

3.9 P-pille-t, naartuersittarnerit aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarneq – arnat oqaluttuaat.....299

3.10 Ukiukitsunut 1970-ikkunni naartunaveersaatit.....301

Kalaallit Nunaanni piffissami 30. septembari 1973-i tikillugu malittarisassat	302
1973-ip tungaanut angajoqqaanik akuersisitsisarneq pillugu oqaluttuarineqartut aamma pisimasut pillugit allagaatit.....	304
Angajoqqaanik akuersisitsisarneq pillugu Kalaallit Nunaanni piffissami 1. oktobari 1973-imiit 1. septembari 1975-i tikillugu malittarisassat, aamma niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaatinik tunniussisarneq inatsisinik unioqqutitsinerunnginnersoq pillugu oqartussaasut paasinninnerat.....	305
Oqaluttuarineqartut aamma pisimasut pillugit allagaatit piffissamut tassunga tunngasut	309
Kalaallit Nunaanni piffissami 1. septembari 1975-imiit malittarisassat	310
Ukiukitsup nammineq aalajangiisinnaassuseqarnerata tunngaviinut tunngasut.....	311
Piffissami pineqartumi danskit malittarisassaat	311
1972-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit	312

Atoqateqarsinnaannermut ukiutigut ammut killiliussap appartinneqarnissaa pillugu 1973-siunnersuut	313
1975-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit	314
Oqaluttuarineqartut aamma pisimasut pillugit allakkiat piffissami tassunga tunngasut	317

Eqikkaneq aamma naliliineq	318

Nalunaarsuutit.....	332

Nalunaarsuutit

Najoqqutat

Nalunaarusiamik allattunik ilisarititsineq

Paasissutissanik pissarsiffigineqartunut nalunaarsuut

Ilanngussaq

Ilanngussaq A. Suliassap nassuiarnera

Ilanngussaq 3.1. Spiralit ikkunneqartut ukiumut amerlassusiat

Qulaajaanerp immikkoortui

Immikkoortoq 1

Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatini atuisitsisarnermi taamanikkut piffissami pineqartumi suleriaaserineqarsimasup oqaluttuassartaa, 1950-ikkunnit aallartittumik siumullu naartunaveersaatit atornerqarnerisa siamarneqarnissaanik tapertaasumik takorluugaasarsimasut aamma suliaasarsimasut qitiutillugit immikkoortoq 1-imi sammineqarput. Tassunga atatillugu spiralini Kalaallit Nunaanni 1966/1967-imi misileraaneq, kingornalu spiralip naartunaveersaatit atornerqarsinnaanerata akuersissutigineqarnera aamma nassuiaateqarfigissavarput. Tamatuma kingorna naartunaveersaatitut tunngasut 1991-ip tungaanut malinnaaffigissavagut.

Immikkoortoq 1-i pisimasut pillugit allagaatinik tunngaveqarpoq, aamma pingaartumik oqartussaasut isiginninnerat takutinneqarlutik.

Immikkoortoq 2

Napparsimasunik katsorsaanermi inatsisitigut tunngaviit immikkoortoq 2-mi qulaajarneqarput. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi pingaarnertut akisussaaffeqarnermut tunngasut, katsorsarneqarnermut atatillugu paasissutissiinissamut aamma akuersisitsinissamut tunngavissat, nakorsatut akisussaassuseqarneq aamma Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi naalagaaffimmit ingerlanneqartumi peqqinnissakkut passussinermi inuit pinsinnaatitaaffiit tunngatillugu naalagaaffiup inatsisitigut pisussaaffii qitiutillugit sammineqarput.

Immikkoortoq 2 inatsisinit, aamma inatsisitigut ilisimatusarnermit sulianit tunngaveqarpoq. Inatsisitigut tunngavinnik qulaajaanep pissutsit arlallit, immikkoortoq 1-imi kiisalu 3-mi sammineqartut, pillugit paasissutissanik erseqqissaanermik ilaneqassaaq, tassunga ilanngullugu ilisimatusarnikkut misileraanermi tunngavissat aamma angajoqqaatut akisussaassuseqarneq-aamma akuersineq pillugit malittarisassat.

Immikkoortoq 3

Naartunaveersaatitut tunngatillugu suliaatsip ukioqatigiiaanut aamma nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfiit akornanni suleriaaserineqartut atuutilersinneqarnerat qulaajaanermi immikkoortoq 3-mi misissorneqassapput. Naartunaveersaammik tunniussineq arnanit aamma suliassaqarfimmi sulialinnit, oqaluttuaminnik ilisimatusartoqatigiinnut tunniussinissaminnik toqqaasimasunit, qanoq paasineqartarsimanersoq qitiutinneqarpoq. Niviarsiaqqat/arnat qassit aamma sorliit piffissami tassani naartunaveersaatini tunineqarsimanersut pillugu ilisimasat piusut saqqummiunneqarput. Tamatuma kingorna naartunaveersaammik tunniussinermi pisoq arnanit, oqaluttuaminnik qulaajaanermut tunniussaasimasunit, qanoq misigineqartarsimanersoq, kiisalu suleriaaserineqarsimasooq pillugu pisimasut pillugit allagaatini paasissutissat suut takuneqarsinnaanersut misissoqqissaarneqarpoq. Tamatuma saniatigut sunniutit pillugit ilisimasat, aamma naartunaveersaatip kingunerit pillugit misigisimasat, kiisalu piffissami tassani niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaammik tunniussinermi inatsisitigut malittarisassat atuuttut immikkut ittut misissorpavut.

Atuarnissaanut ilitersuut

Qulaajaanermut nalunaarusiaq kalaallisut⁶ aamma danskisut pissarsiarineqarsinnaavoq.

Qulaajaanermi uani sumiiffimmut taaguut Kalaallit Nunaat (Grønland) atorparput, soorluttaaq Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuinut, illoqarfinnut aamma najugaqarfinnut kalaallisut taaguutit atorivut, piffissami misissuiffigineqartumi paasisaqarfitsinnik issuaanerit, siusinnerusukkut danskisut illoqarfinnut taaguutit atuisut eqqaassanngikkaanni. Naalakkersuisut nuna tamakkerlugu pilersaarusiornermut nassuiaataanni 2017-imeersumi taaguutit illoqarfik aamma nunaqarfik atorneqarunnaassasut, taarsiulluguli inoqarfik atorneqalissasoq inassutigineqarpoq⁷. Qulaajaanermi taaguut sumiiffik nunaqarfimmut taarsiullugu atussallugu toqqarparput, aamma illoqarfik atuinnarlugu. Pisuni qulequttanik ”Grønland”-imik atuiffiusuni, soorlu inatsisini, ministereqarfinni imaluunniit issuaanerni taakku atuinnarneqarput. Atuaruminartuunissaa pissutigalugu ilisimatusartoqatigiit oqaatsinik naanilersuinernik, soorlu pissusilerissutinik, atuinnagillat, tamannalu ima paasisariaqarluni danskisut ”grønlandsk” allaqqassalluni.

Qulaajaaneq aallaqqaasiummik aamma immikkoortunut pingaarnernut pingasunut agguataarneqarpoq, tamarmik immikkut kapitalinik arlalinnik imaqarlutik. Immikkoortut pingaarnert pingasut taakku assigiinngitsumik aqqissuusaapput. Immikkoortoq 1-i pingaarnertut tulleriaakkamik aqqissuussaalluni, immikkoortoq 2-mi nakorsat akisussaaffeqarnerannut aamma peqqinnissakkut katsorsaaneermi inatsisitigut tunngaviit qulaajarneqarlutik, immikkoortoq 3-mi sammisat aallaavigalugit pingaarnertut aqqissuussaalluni. Allaaserisap oqaasertai ilaatigut sukumiisorujussuupput. Tamanna sukumiisumik qulaajaanissamut tunngatillugu pisariaqarsimavoq, kisiannili aamma suliamut tunngatillugu pitsaassutsip qaffasissuunissaata eqqortinnissaa eqqarsaatigineqarluni. Nalunaarusiap imarisaata paasiuminarnerunissaa anguniarlugu immikkoortut pingaarnert tamarmik siulequtsiussamik aallartittarput, atuartussatut immikkoortumi pineqartumi pingaarnertut imarineqartoq pillugu paasisaqarfiusumik. Immikkoortut 1-ip aamma 3-p kingorna oqaatigineqartut pingaarnersiorlugit aamma eqikkaasoqarpoq. Eqikkaarneqartulli taakku immikkoortuni tamani takutinneqartut assigiinngitsuunerat eqqarsaatigalugu paasineqassapput. Nalunaarusiaq inerniliiffiusumik eqikkaanermik, ilanngussanik ilalimmik, aamma allaaserinnittunik ilisarititsinermik naggaserneqarpoq.

Oqaatsit atorneqartut

Nalunaarusiaq suliassamut nassuiaat naapertorlugu piffissamut 1960-imiit 1991-imut tunngassuteqarpoq. Allaaserisat atorneqartut annertuut, ilisimatusartoqatigiit (uagut) misissorsimasavut atorfilittanit, inatsisilerituunit, peqqinnissaqarfimmi imaluunniit pisortat suliffeqarfiini allani sulisunit danskiusunit allanneqarsimapput. Qangaanerusoq oqaatsit aamma isummat imarisaat ullumikkornit allaanerisut atorneqarnikuupput. Allaaserisami oqaatsit, allagaatinik toqqortaasivimmiittunik aamma inatsisit oqaasertaannik toqqaannartumik issuaaffigigaangatsigit, piffissami tassani qangaanerusoq atorneqartut atorparput. Allaaserisami issuaanerit kipungasumik aamma isaasalerlugit allallugit nalunaarneqarput. Aammattaaq issuaanerit takinerisut allanneqarneri ilorpasinnerutilaarlugit allanneqarput. Taamaalilluni issuaanerni atorfilittat aamma politikerit il.il. qangaanerusoq namminneq oqaatigisaattut imaluunniit allagaattut, oqaluttuareqqinneqarlutik. Tamatuma kingunerisaanik oqaaseqatigiit imaluunniit oqaatsit narruumminarsinnaasutut aamma/imaluunniit eqqortuunngitsutut isigineqarsinnaasut naammattoorneqarsinnaapput. Taamaaliorpugut piffissami taamanikkut oqaluttariaaseq aamma eqqarsartariaaseq attatiinnarniarlugu aamma takutinniarlugu. Allaaserisat ilaanni, ilisimatusartoqatigiit oqaaseqaateqarneranni, oqaatsit aamma isummat imarisaat ullumikkut atuuttut atorparput.

Qulaajaaneq ilisimatusartunit suliassa qarfinnit assigiinngitsuneersunit allanneqarpoq. Pisimasut pillugit aamma inatsisinut tunngasut allagaatinik toqqortaasivinnit- aamma paasisaqarfinnit paasissutissanik inunnit suliaqarnermikkut assigiinngitsunik tunuliaqutalinnit suliarineqarsimasut aammattaaq tunngaveqarpoq. Taamaattumik allaaserisami suliassa qarfinni suliallit oqaasii atorneqangaatsiarput. Oqaaseq nalinginnaasumik ilisimaneqanngitsoq naatsorsuutigigaangatsigu suliassa qarfimmi suliallit oqaasii pingaarnert naatsumik nassuiaasersortarpavut. Pingaartumik immikkoortoq inatsisinut tunngasoq suliassa qarfimmi oqaatsinik amerlasuunik ilaqarpoq, misissueqqissaarnerup inatsisitigut suliamut tunngatillugu pitsaassusiata qaffasissuunissaanik eqqortitsinissamut pisariaqartinneqartumik.

Allaaserisaaq tamakkerlugu, qulaajaanerp qulequtaa, kiisalu suliassap nassuiarneqarnerata oqaasertaanik oqaluttuareqqiivut ilanngullugit, oqaaseq *naartunaveersaarneq* aalajangiullugu allannortipparput oqaatsimut *naartunaveersaatinut*. Ordbog over det danske Sprog malillugu antikoncetion danskisut isumaqarpoq "*naartulernissamik pinngitsoortitsineq; naartulernissamik pitsaaliuineq; naartunaveersaarneq*" aammalu kalaallisut *naartunaveersaatinik* nutserneqarluni. Oqaatsimi naartulernissamik pitsaaliuinermini naartulernissaminik pitsaaliuiffigineqartoq nammineq naartulersinnaanini (isumaqataaffigalugu imaluunniit isumaqataaffiginagu) isummerfigisimagaa naatsorsuutigineqarpoq. Isummap imarisaa naartunaveersaatit atussallugu aalajangiupparput, Oqaasileriffik malillugu naartunaveersarnermik [naartulernissamik pinngitsoortitsineq] nutserneqartoq, danskisut oqaatsip isumaqatigigaluaraa kalaallisut allanik kalluaarpalunnginnerusutut immat. Taamaaliorpugut arnat ilisimanngisaminnik aamma namminneq piumasaminnut akerliusumik naartunaveersaaserneqarsimallutik oqaluttuartut ataqqillugit.

Aallaqqaasiut⁸

Arnat marluk Kalaallit Nunaanni nutaarsiassaqaartitsivimmi Sermitsiami 2019-imi apriliimi saqqummerput, akuersisinneqaqaarnatillu⁹ spiralilernerqarsimanertik pillugu misigisaminnik oqaluttuarlutik. Ukiut pingasut qaangiunnerini, DR-p sammisaq pillugu podcastiliani ulloq 6. maaji 2022 saqqummiuppa, arnat arlallit aamma siusinnerusukkut nakorsaasimasut naartunaveersaatit¹⁰ pillugit misigisatik tassani oqaluttuaralugit.

Tusagassiuutitigut sammisaqarnerup tamatuma kingorna sammineqartoq soqutigineqartorujussuanngorpoq. Suliamut attuumassuteqanngitsunit qulaajaasoqarnissaa Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi politikerinit piumasarineqarpoq, aammalu arnat arlallit assingusumik misigisaqarsimallutik tamanut ammasumik oqaluttuarlutik. Meeqqanut, Inuusuttunut, Ilaqutariinnut Peqqissutsimullu Naalakkersuisuusimasoq, Mimi Karlsen, ulloq 15. maaji 2022 nalunaarpoq, suliamut tunngatillugu qulaajaanissaq¹¹ pillugu ataatsimeeqatigiinnissaq anguniarlugu danskit sundhedsministeriat, Magnus Heunicke, attaveqarfiginiarlugu. Qulaajaanermi suliaassap nassuiarneqarnera suliarineqarpoq, suliarlu ulloq 30. maaji 2023 aallartinneqarluni.¹²

Suliaassap nassuiaataani nassuiarneqarpoq, qulaajaanerup *”Spiralilersuisimaneq”-mik taasap, aamma piffissami 1960-imiit 1991-i ilanngullugu naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsit atorneqarsimasut allat paasinarsisissagai*. Taamaattumik suliaakkiissutip ilagivaa, ilisimatusartoqatigiit spiralilersuisimaneq kisiat pinnagu naartunaveersaatinik allaanerusunik atuisitsisimaneq misissussagaat. Misissuinnermut piffissaliussamut killiliussap takutippaa, qulaajaaneq naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsimut tunngasoq aamma ingerlasimaneranut tunngasoq, peqqinnissaqarfiup naalagaaffimmit ingerlanneqarnerata nalaani, aamma danskinit akisussaaffigineqartumik ingerlanneqarnerata nalaani, 1960-ikkunniit aallartinneqartumik aamma 1991-i ilanngullugu ingerlanneqarsimasoq, qulaajaaffigineqassasoq. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik ulloq 1. januaari 1992 Namminersornerullutik Oqartussanit tiguneqarpoq.

Suliaassap nassuiaataa suliarineqarsimasoq sammisassanik, ilisimatusartoqatigiinnit qulaajarneqartussanik, aalajangersaavoq:

- Naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsip Kalaallit Nunaanni 1960-ikkunni aallartinneqartup oqaluttuassartaa, tassunga ilanngullugu *”Spiralilersuisimaneq”*.
- Spiralit atorneqalernissaannik aamma naartulernissap pitsaaliornissaanut suleriaatsit allat eqqunneqarnerannik kingunilimmik aalajangiinerup ingerlasimanera, tassunga ilanngullugit suliaap aallartinneqarsimaneranut, ingerlateqqinneqarneranut aamma naleqqussarneqarneranut suut tunngaviusimanersut. Qulaajaaneq pisortaqaqfinnit, suliffeqaqfinnit aamma pisortani sulisunit attuumassutilinnit isumaliutinik, aalajangiinernik aamma iliuutsinik ilaqassaaq.
- Suliaap Kalaallit Nunaanni, aamma kalaallitut nivarsiaqqanut Danmarkimi efterskolertunut qanoq ingerlanneqarsimanera. Piffissap ingerlanerani, aamma Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfinni kiisalu ukioqatigiiaat assigiinngitsut akornanni suliaap qanoq atuutilersinneqarsimanera qulaajarniarneqassaaq. Aammattaaq ilisimannittut oqaluttuaat tunngavigalugit suliaap qanoq suliarineqarsimanera qulaajarniarneqassaaq.

- Piffissami tassani spiralilersuinermit, aamma Kalaallit Nunaanni, kiisalu Danmarkimi efterskoleni atuartunut Kalaallit Nunaanneersunut naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsinut tunngatillugu inatsisitigut, allaffissornikkut aamma peqqinnissakkut sullissinermi tunngaviit.

Suliakkiissut una taamaalilluni Kalaallit Nunaanni 1966-1967-imi spiralilersuinermik misileraanermik qitiutitsiffiusussatut taamaallaat killilerneqanngilaq, qulaajaanermi angorusunneqartoq tassaammat taamanikkut naartunaveersaatinik atuisitsinermik suleriaatsip atitunerusumik misissoqqissaarneqarnissaa. Tamanna qulaajaanerup ilusaanut, aamma ilisimatusartoqatigiit suliap ingerlanerata nalaani aalajangiisarnerinut aalajangiisuusimavoq.

Qulaajaanermik suliaqarneq

Qulaajaaneq sammisamigut nunasiaataasimanerup kingorna Kalaallit Nunaata Danmarkillu akornanni pissutsip pillugit ilisimatusarnikkut ilannguppoq. Sammisag taanna qulaajaalluni sulinerup ingerlanneqarnerata nalaani oqallisaasorujussuusimavoq.

Nalunaarusiami uani sapinngisamik arlaannaannulluunniit tapersersuiffiunngitsumik isiginninnissarput toqqarsimavarput, aammalu oqaatsit paatsoorneqarsinnaasutut oqaatigineqartut paasisaqarfinnut aamma oqaluttuartunut tunniullugit. Periaaseq taanna danskit ilisimatusartoqatigiit suliaanni ”Historisk udredning vedrørende børn, unge og voksne anbragt i særforborgens institutioner 1933-1980” (2022) periutsumut toqqarsimasaannut aamma nassuiaateqarfigisimasaannut assinguvoq.¹³ Taamaalilluta nalunaarusiap pisimasunut tunngasortaani allagaatinik toqqortaasiviit aamma oqaluttuat, taamanikkut pisut pisimanerannik tunngavilersuutaasut aamma pissutaatinneqartut qulaajarneqartut saqqummiunnerisigut namminneq oqaluttuartinnaarsarivagut. Taama periuseqarnikkut pissutaasunut aamma iliutsumut tunuliaqutaasut, taakku allaganngortinneqarsimannginneri pissutigalugu, saqqummiunneqanngitsoorsimasinnaanerit akerlilerneqarsinnaanngilaq. Uagut saqqummiussinerput paasisutissanit pissarsiarisinnaasimasatsinnit takutissinnaasatsinnit tunngaveqarpoq, taamaattumillu oqaaseqaatit, pisimasut aamma pisut pinerisa ingerlasimanerat pillugit naliliinissag atuartussanut tunniupparput.

Oqaatsit aamma nalilersuinerit paatsoorneqarsinnaasut pinaveersaarlugit ilungersoraluarluta allaaserisag tamakkerluni – aamma qulaajaaneq una – piffissami allanneqarfimmini suliarineqarnermisut inerneqarpoq. Taamaattumik ilanngussani- aamma ilanngutinngitsuukkani, aamma taamatut isiginniffinni suliaasaqarfimmi sulialialittut qulaajaaffigissallugit pisariaqartutut isigisatsinni, pinngitsoorneqarsinnaanngitsumik ilisimatusartoqatigiit naliminni peqataaffigalugulu suliffigisaat ersersinnaavoq.

Ilisimatusartoqatigiit ilisimatusartunik Kalaallit Nunaanni, aamma taamatut Danmarkimi inunngorlutillu peroriartorsimasunik inuttaqarput. Katitigaanerisa suliaasaqarfimmi suliatigut tunuliaqutaasa, aamma ilisimatusarnikkut misilittagaasa assigiinngissitaarnerat ersersippaa, tamannalu sammisap suliarinerata atituumik aamma assigiinngissitaartumik periuseqarfigalugu suliarinissaanut tapertaalluni. Ilisimatusartut amerlassusiat piffissap ingerlanerani allanngorarpoq. Qulaajaanermik suliaqarnermut peqataasimasut tamarmik nalunaarusiap naggataani ilisaritinneqarput.

Qulaajaanermik sulineq politikkikkut ingerlatsivinnut aamma soqutigisaqatigiinnut attuumassuteqanngitsumik ingerlanneqarpoq.

Danskit Indenrigs- og Sundhedsministeriaani aamma Kalaallit Nunaanni Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmi atorfilittaqatigiinnik ataatsimeeqateqartarnerit ingerlaavartumik ingerlanneqarput, ilisimatusartoqatigiit suliap ingerlanerani siuariaatinik aamma unammilligassanik nalunaaruteqartarlutik.

Qulaajaanermik suliaqarnerup ingerlanneqarnera ilutigalugu arnat arlallit eqqartuussivitsigut danskit naalagaaffiannik suliaassanngortitsipput. Ilisimatusartoqatigiit eqqartuussivimmut tunniussinnermut tamatumunnga attuumassuteqanngitsumik sulipput. Tamatuma saniatigut Naalakkersuisut ulloq 9. auggusti 2024 *Naartunaveersaatinik atuisitsineq pillugu suliami inuit pisinnaatitaaffii pillugit isiginniffiit pillugit misissuineq* aallartippaat. Qulaajaalluni sulineq uunga attuumassuteqanngitsumik aamma suliarineqarpoq.

Taamaalillutik politikikkut ingerlatsiviit, atorfilittaqatigiit, soqutigisaqatigiit imaluunniit eqqartuussivilersuussillutik suliaqartut misissuinerup aaqquissuunneranut, imaluunniit qulaajaanerp oqaasertaanut aamma imarisaanut sunniuteqarnikuunngillat. Kalaallit Nunaannili Peqqinnissaqarfik kissaateqarsimavoq, allagaatinik toqqorsivimmiittunik, namminneq akisussaaffigisaminni toqqortaatineqartunik, ilisimatusartoqatigiinnit atorneqarsinnaasunik, toqqaanissamik suliaasaq namminneq suliarerusullugu.

Qulaajaanermi sammisaq tusagassiorfinnit nunarsuarmi tamaneersunit maluginiarneqartorujussuusimavoq, aammalu soqutiginninneq annertoorujussuusimalluni. Qulaajaanermik nalunaarusiaq una sammisaq pillugu qulaajaanermi tunngavilimmik ingerlatitseqqiinerne kisiartaavoq. Tassa Kalaallit Nunaanni piffissami tassani naartunaveersaatinik atuisitsineq pillugu nalunaarusiat, allaaserisat imaluunniit saqqummiinerit allat qulaajaaneq manna tunngavigalugu suliaanatilluunniit ilisimatusartoqatigiinnit matuminnga suliaqartunit suliarineqanngillat.

Qulaajaanermi periutsit aamma paasissutissat atorneqartut

Ilisimatusarnerup ingerlanera

Ilisimatusarnermik sulineq pingaarnertut immikkoortunut – ilaatigut imminnut qaleriissaattumik – pingasunut agguataarneqarsimavoq. Katersuinerup immikkoortuani oqaluttuat, allagaatit toqqorsivimmiittat taamanernisat, inatsisitigut tunngaviit aamma ilisimatusarnernit allaaserisat katersorneqarput. Misissuiseqqissaarnerup immikkoortuani paasissutissat katersorneqartut taakku misissuiseqqissaarlugit suliarineqarput, suliaqat, suliaassap nassuiaataani takuneqarsinnaasoq, akissutissarsiniarlugu. Allannerup immikkoortuani nalunaarusiaq una suliarineqarpoq.

Arlaannaannulluunniit attuumassuteqanngitsumik qulaajaanep ingerlanissanut pilersaarut

Oqaatigineqareersutut qulaajaanermik sulineq 1. juuni 2023-mi aallartinneqarpoq, aammalu aallartininnerminiit ukiut marluk sivissussilimmik suliarineqartussatut inisseqqaarneqarluni. Taamaattorli suliap aallartismalaareerneranili erserpoq, oqaluttuanik amerlasuunik takkussuuttoqassasoq, soorluttaaq pisimasuusimasut pillugit allakkat naleqquttut annertuujusut sukkasuumik erseqqissisoq. Misissuinerup annertussusiata naatsorsuutigineqartumit annertunerunera nassuerutigalugu, aamma paasissutissat pissarsiariniarnerinut atatillugu allaffissornikkut suliap annertunerujussua, kiisalu ilisimatusartoqatigiit iluanni nikerartoqarnera pissutigalugit aningaasaliisoqaqqinnissaa, kiisalu nalunaarusiamik matuminnga tunniussinissamut killiliussap qaammatinik pingasunik sivitsorneqarnissaa akuersissutigineqarput.

Pingaarnersiunerit

Isumalluutit eqqarsaatigalugit arlalitsigut pingaarnersiuiivugut, qulaajaanep annertussusianut sunniuteqartumik.

Naartunaveersaatit qanoq ittuussusiinut, misissuinermi ilanngunneqartunut, tunngatillugu killiliivugut. Allagaatinik toqqortaatinik misissuinermi pingaarnertut naartunaveersaatit peqqinnissaqarfimmi sulisunit taamaallaat ikkunneqarsinnaasut/kapuummik tunniunneqarsinnaasut kisiisa misissuiffigissallugit toqqarparput, tassa imaappoq spiralit aamma Depo-Provera (syntetiskimik hormonitallimmik sivisuumik atasinnaasumik naartunaveersaat, qaammatit pingasukkaarlugit

kapuummik nukitsigut tunniunneqartartoq). Allakkiat, pessarinit, usuup puuinut aamma p-pille-nut tunngasut immikkoortuni toqqakkani taamaallaat ilanngunneqarput, piffissami pineqartumi naartunaveersaatinut aamma naartunaveersaatilersuinnermut tunngatillugu ataatsimut isiginninnerup paasinissaanut naleqqussusillit. Toqqaaneq tamanna aalajangiupparput, ilaatigut pissutigalugu oqaluttuat spiralinut imaluunniit Depo-Proveramut tunnganngitsut amerlanngitsunnguit tunniunneqarmata, ilaatigut nalileratsigu, pingaarnertut pisuni arnat namminneerlutik naartunaveersaatinik, suliassami nassuiaammut attuumassutilinnik, atuillutik aallartissinnaasimanatilluunniit unitsitsisinnaannginneranni pisimassasut.

Aammattaaq naartunermik unitsitsinermik (naartuersinneq) kiisalu kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinermik sulianut tunngatillugu paasissutissat piusut ilaannaat ilanngupparput. Toqqaaneq tamanna naartunaveersaatinik qitiutitsinissamik suliassamut nassuiaammi suliaqutiginneqartoq malillugu aalajangiunneqarpoq, aamma naartuersinneq imaluunniit kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq inatsisitigut imaluunniit nakorsaqaarnikut taassuma iluani attuumassuteqanngilaq. Naartuersinnermut tunngatillugu naartuersissinnaalernissap eqqunneqarnissaata tungaanut inatsisit aamma politikikkut oqallinnerit, kiisalu allakkiat misissorpavut, nalunaarusiat aamma saqqummiussat naartuersinnermut tunngasut misissorpavut, piffissami pineqartumi naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsimut tunngatillugu tunngavilersuutit misissorumallugit. Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermut tunngatillugu paasissutissani taamungaannaq tigooqqaalluta misissuivugut, kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermi periutsit takorusullugit, kiisalu suna tunngavigalugu taakku suliarineqarsimanersut paaserusullugu.

Inuup ataasiakkaap oqaluttuassani qulaajaanermut oqaluttuarerusunneraa kajumissutsimik tunngaveqassasooq aalajangiunniukuupput, taamaattumillu aamma inunnik, piffissami pineqartumi naartunaveersaatinik atuisitsinermut peqataasimallutik tusagassiuutitigut oqaaseqarsimasunik ”tinnarsaasimanngilagut”, suliassaqaarfimmi sulialik ataaseq eqqaassanngikkaanni.

Tassunga uiggiullugu aammattaaq inuit allagaatinik toqqorsivimmiititani nassarineqartut, aamma misissuinnermut attuumassuteqarsinnaasut ujartunngilavut. Kingullertut taaneqartoq danskit allagaatinik toqqortaataannik atuinissamut piumasaqaataasimavoq. Danskit allagaatinik toqqortaateqarnermut inatsisaanni allagaatinik toqqortaatinut tamanit pissarsiarineqarsinnaanngitsunut tunngatillugu inuit, paasissutissat tunngavigalugit kinaassusersineqartut inuttaasa attaveqarfiginissaat pillugu inerteqqummik ilaqarpoq. Malittarisassaq taanna kalaallit allagaatinik toqqortaasiviini paasissutissanut aamma atorparput.

Aammattaaq atugassarititaasunut, allaagaatinut tunngatillugu suliassaqaarfimmit piumasaqaatiginneqartunut, pituttorsimasimavugut, inuit aqutsinermik akisussaaffeqarlutik suliaqanngitsut atii tamanut saqqummiuteqqusaanatik. Inuk qanga aqutsisutut akisussaaffeqarluni sulisimanersooq pisuni tamani ilisimasinnaannginnatsigu, mianersornissaq tunngavigalugu inuup kinaassusia erseqqissisinnaveersaassallugu toqqarparput, assersuutigalugu ministerit, allaffinni pisortat il.il. pineqanngippata.

Oqaluttuanik katersuineq

Qulaajaaneq pillugu suliassamut nassuiaammi takuneqarsinnaavoq, qulaajaaneq ilaatigut inunnik massakkut inuusunik apersuinnermik tunngaveqassasooq: *”suliniummuk akuutinneqarlutilluunniit kalluarneqarsimasut. Arnat kalluarneqarsimasut tamarmik qulaajaanermut atatillugu ataasiakkaarlutik tamarmik oqaluttuaminnik tunniussinissaminnut periarfissaqassapput, taamaallutik oqaluttuat tassunga ilaatinneqarsinnaaqullugit.”*

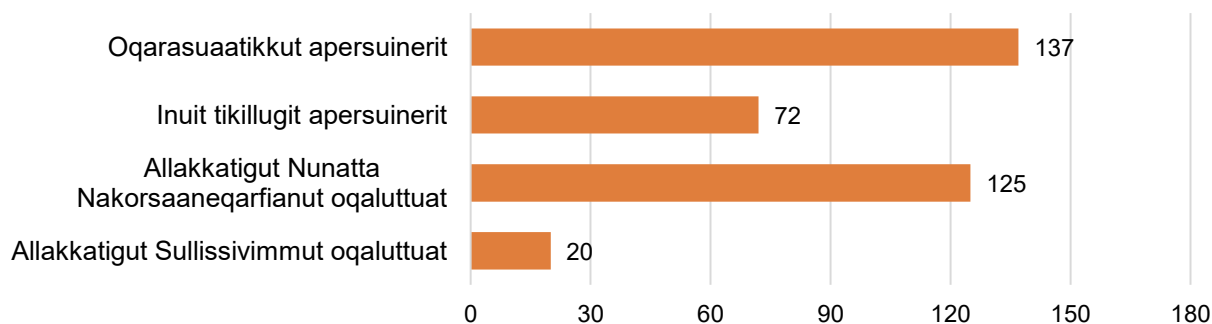
Tamanna tunngavigalugu ”oqaluttuat” inunnit, naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaatsimik namminneq misigisaqarsimasut oqaluttuarineqartut nassuiarparput. Tassunga ilaapput, arnat piffissami misissuiffiqineqartumi naartunaveersaaserneqarlutik misigisaqarsimasut, aamma inuit allat naartunaveersaatinik suliaqarnermi, politikkini aamma suleriaatsini toqqaannartumik akuusimasut.

Qulaajaanerp qiterpaarnerani nalunaarusiami siusinnerusukkut saqqummiunneqarnikuusumi katersuinerup ingerlasimanera nassuiarneqarpoq. Oqaluttuat tiguneqarsimasut amerlassusiannut takussutissiaq ataani takuneqarsinnaavoq.

Arnat oqaluttuartut oqaluttuaannut takussutissiaq

Arnanit katillugit 354-init oqaluttuat katersorneqarput. Oqaluttuat, takussutissiaq A-imi takutinneqartut, periutsit assigiinngitsut atorlugit ilisimatusartoqatigiinnut tunniunneqarput.

Takussutissiaq A. Arnanit 354-init oqaluttuat qanoq ittuussusiinut agguataarneqarnerat

Siullertut oqaluttuat oqarasuaatikkut (137-t) aamma Nunatta Nakorsaaneqarfia aqqutigalugu allakkatigut (125-t) tiguagut. Tamatuma saniatigut arnanik arlalippassuarnik (72-inik) apersuinerit ingerlanneqarput, ikinnerusut (20-t) pisortatigoortumik attaveqaat Sullissivik aqqutigalugu oqaluttuaminnik nassiusaqarlutik.

Oqaluttuarineqartut itisiliilluni misissuinerit iluseqarput. Oqaatsitigut oqaluttuarnerit ammasorujussuarmik ingerlanneqarput, uagut nammineq arnat namminneq misigisimasaminnik oqaasertaliitikkatsigit. Allakkatigut oqaluttuarineqartunut tunngatillugu arnat paasissutissanik sunik, qanoq iliorlutik tunniussinerat sunniuteqarfiginngilarput. Tamanna ima isumaqarpoq, oqaluttuarineqartut imarisaannut tunngatillugu taamaallaat pisut ilaanni kisitsisitigut takussutissanik suliaqarsinnaasimasugut, aamma kisitsisitigut takussutissani arnat ilaatinneqartut amerlassusiat allanngorarluni. Paasissutissat ilaannut tunngatillugu kisitsisit amerlanngitsunnguit pineqarput. Kinaassutsip paasineqarsinnaannginnissaa eqqarsaatigalugu taakku paasiuminaallisarpavut. Taamaattumik tabelini tallimanit ikinnerusunik kisitsisitallit paasiuminaallisarneqarput. Tamatuma saniatigut kinaassutsip ilisarineqarsinnaannginnissaa qulakkeerniarlugu immikkoortut katinneqarput.

Arnat 17-it oqaluttuaminnik oqaatsitigut allakkatigullu tunniussippat. Pisuni taamaattuni oqaatsitigut oqaluttuaat atussallugit toqqarpavut, taakku paasissutissanik arlaqarnerusunik imaqarmata.

Arnat 354-it oqaluttuaminnik tunniussaqaarsimasut taakku saniatigut saaffiginnissutinik 70-inik, qulaajaanermut attuumassuteqanngitsunik, tigusaqarpugut. Saaffiginnissutit tassaasimapput arnanit, assersuutigalugu suleqatigiit, danskit naalaagaaffiannik suliaassanngortitsiniarlutik suliaqartut, attaveqarfiginissaannut ilitsersorneqarnissamik pisariaqartitsisunit, napparsimasunut nalunaarsuiffiup

namminerminnut tunngasup pissarsiariniarnissaanut ikiorneqarnissamik pisariaqartitsisunit, imaluunniit 1991-ip kingorna pisimasut pillugit saaffiginnissutit. Saaffiginnissutit taakku oqaluttuat 354-t katinnerinut ilanngunneqanngillat, aammattaaq misissueqqissaarnermik suliaqarnermut ilaatinneqarnatik.

Arnat oqaluttuaminnik tunniussinerminni 48-t 89-illu akornanni ukioqarput. Taakku oqaluttuaat aqqaneq-marlunniit 37-nik ukioqarlutik naartunaveersaatinut tunngatillugu pisunut tunngassuteqarput. Oqaluttuarineqartumi ataatsimi siullerpaamik naartunaveersaaterneqarami aqqaneq-marluk ataallugit ukioqarsimalluni oqaatigineqarpoq, oqaluttuarineqartoq taanna paasissutissanut ataatsimoortunut ilanngunneqarpoq, ilisarineqarsinnaannginnissaali eqqarsaatigalugu ukiui ilanngunneqarnatik.

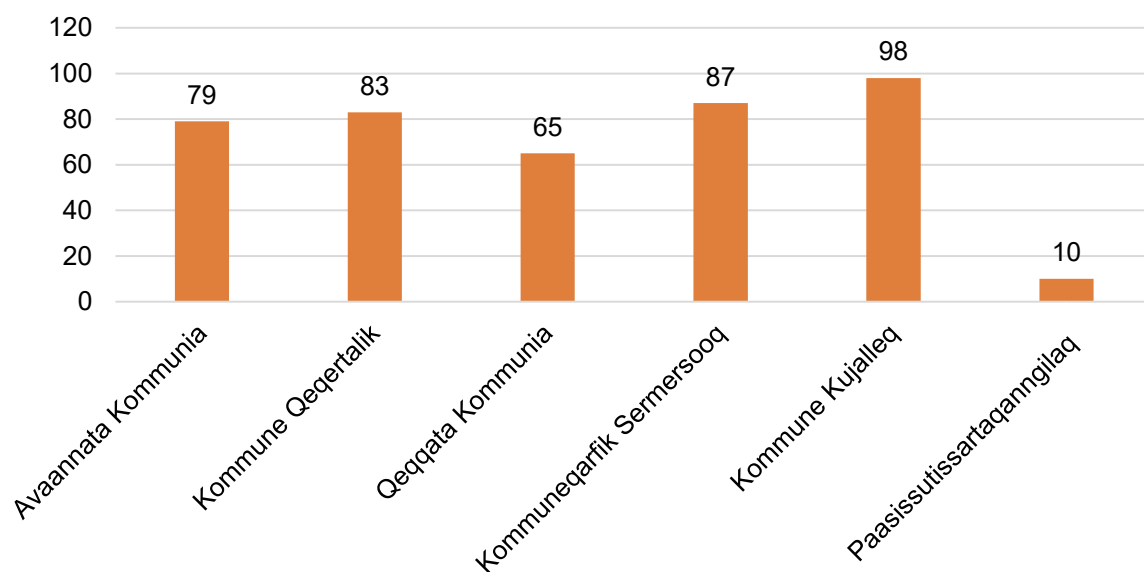
Arnat amerlanerpaartaat oqaluttuaminnik qulaajaanermut tunniussinerminni Kalaallit Nunaanni najugaqarput. Taamaalilluni oqaluttuat 244-t arnanit Kalaallit Nunaanni najugaqarfinit assigiinngitsunit 17-inersunit, aamma illoqarfinit assigiinngitsunit 14-inersunit tunniunneqarput. Nuna tamakkerlugu kommuninit tallimaasunit sisamanit (Qeqqata Kommunia ilanngunnagu) najukkanit mikinerusuneersunit arnanit oqaluttuat tunniunneqarput. Oqaluttuat 66-it arnanit Danmarkimi najugalinnit aamma tiguneqarput. Arnanut 44-nut tunngatillugu oqaluttuaminnik tunniussinerminni sumi najugaqarnerat pillugit paasissutissarsinngilagut.

Arnat ilarpaalui pisumi, imaluunniit pisuni oqaluttuarnerminni oqaluttuarisaminni pineqarnerminni najugarisimasaminnit allami ullumikkut najugaqarput.

Arnat oqaluttuaat ataatsimut isigalugu, piffissami 1964-imiit 1991¹⁴-ip tungaanut, naartunaveersaatinut tunngatillugu pisimasunut 488-inut tunngassuteqarput. Pisunit taakkunaannga 488-init 422-t Kalaallit Nunaanni, aamma 22-t Danmarkimi pisimapput, oqaluttuanut sinneruttunut 44-nut tunngatillugu pisoq nunani sumi pisimansoq pillugu paasissutissaateqarnata.

Takussutissiaq 2-mi takuneqarsinnaasutut Kalaallit Nunaannut tunngatillugu pisunik oqaluttuarineqartut nuna tamakkerlugu pisimasuupput.

Takussutissiaq B. Pisup pinerani Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortui najugaqarfigineqartut agguataarneqarnerat, n=422

Danmarkimut tunngatillugu nunap immikkoortuinit tallimaasunit pingasuni pisimasunik oqaluttuat tiguineqarput.

Arnat amerlanerpaartaat (katillugit 264-it) pisoq ataaseq pillugu oqaluttuarput. Arnat 62-it pisut marluk pillugit oqaluttuarput, 20-t pisut pingasut pillugit aamma katillugit arfineq-pingasut pisut pingasunit amerlanerusut pillugit oqaluttuarlutik.

Oqaluttuat imarisaasa sukumiinerusumik nassuiarneqarnerannik, tassunga ilanngullugu pisut sumut tunngassuteqarnersut pillugit paasisaqarnerunissamut nalunaarusiap immikkoortuanut 3-mut innersuussivugut.

Inunnit allanit oqaluttuat

Arnat namminneq misigisaqarsimanertik tunngavigalugu saaffiginnittut saniatigut inunnik allanik aqqanilinnik apersuisoqarpoq, piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaatinik atuisitsinermi suleriaaserineqarsimasooq pillugu namminneq ilisimasalinnik. Inuit taakku suliaasaqarfinnit assigiinngitsuneersuunerat, peqqinnissakkut suliaasaqarfimmi suliaqarlutillu suliaqanngitsuunerat pissutigalugu nalunaarusiami ataatsimut taaguut *suliaasaqarfimmi sulialik* aamma *suliaasaqarfimmi sulialik napp.* atorneqarput.

Ilisimatusartoqatigiit suliaasaqarfimmi sulialinnit, peqqinnissaqarfiup iluani sulialittut tunuliaqutalinnit, aamma peqqinnissaqarfiup iluani sulialittut tunuliaqutaqanngitsunit, saaffiginnissutinik qulingiluanik tigusaqarput. Aammattaaq Kalaallit Nunaanni (piffissami 1966-imiit 1982-imut) atorfilittalittaasimasumik ataatsimik, siusinnerusukkut (piffissami 1982-imiit 1987-imut) Kalaallit Nunaannut ministeriusimasumik apersuinerit ingerlanneqarput. Kingullertut taaneqartut marluk tassaapput Tom Høyem, Kalaallit Nunaannut siusinnerusukkut ministeriusimasooq, aamma Gunnar Martens, siusinnerusukkut atorfilittalittaasimasooq.¹⁵ Taakku marluullutik oqaluttuarnerninnut atatillugu nassuiaanermi atitik taaneqarsinnaasut akuersissutigivaat. Inuit qulingiluat sinnerisa kinaassusiat isertuunneqassasooq aalajangiupparput. Inuit aqqanillit taakku tamarmik atorfiit taaneqartut atorfigiunnaareernikuuat. Tamatuma saniatigut saaffiginnissutit marluk, piffissamut aamma/imaluunniit sammisamut tunngassuteqanngitsut, tiguagut, taamaattumillu aamma taakku ilanngunneqarnatik.

Inuit apersorneqaramik 65-it 94-illu akornanni ukioqarput. Apersuinerit inuit tikillugit imaluunniit oqarasuaat atorlugu ingerlanneqarput. Taakkunannga pingasut arnaapput, arfineq-pingasullu angutaallutik. Taakkunannga pingasut Kalaallit Nunaanni inunngorsimasuupput, arfineq-pingasullu Danmarkimi inunngorsimasuullutik. Taakku oqaluttuaat piffissami 1953-imiit 2000-mut pisimasuupput, kisianni oqaluttuarineqartut 1960-imiit 1991-imut tunngassutillit kisimik qulaajaanermut uunga ilanngunneqarput.

Inuit aqqanillit kisimik pineqarmata taakku oqaluttuaat nuna tamakkerlugu, imaluunniit (suliaasaqarfimmi-)suliaqaqatigiit peqataasimasut sinnerlugit nassuiaatigineqarsinnaasutut oqaatigineqarsinnaanngillat. Oqaluttualli piffissami taamani eqqarsartariaatsip aamma pissutaasimasut, kiisalu piffissami pineqartumi suleriaatsip paasinissaannut pingaarutilimmik immersuipput.

Oqaatsitigut aamma allakkatigut oqaluttuat suliarineqarnerat

Oqaatsitigut arnanit oqaluttuarineqartut tamarmik immiussissummut immiunneqarput. Immiussat tamatuma kingorna PC-mut nuunneqarlutillu Nextcloud-imut toqqorneqartarput, taanna tassaalluni paasisutissanik isumannaatsumik aamma isertuussiffiusumik toqqorterivik, SDU-mit atorneqartoq. Oqaluttuarineqartup oqaatsitigut oqaluttuarineqareernerata kinguninngua Excel-arkimut nalunaarsorneqartarpoq. Arnanit allakkatigut oqaluttuarineqartut tassunga aamma nalunaarsorneqarput.

Arnat oqaluttuartut tamarmik paasissutissat suliarinerini immikkuullarissumik kode-lerneqarput, paasissutissanut inunnut atatinneqarsinnaasunut (soorlu atermik) taasinissamut taarsiullugu, taamaalillutik taakku paasissutissani suliarineqartuni kinaassusiat paasineqarsinnaajunnaarsillugu suliarineqarlutik. Tunngaviusumik paasissutissanik nalunaarsuinnermut atatillugu oqaluttuarineqartut tamarmik marloriarlugit tusarnaaqqissaarneqarput, taamaaliornikkut eqqortumik nalunaarsorneqarnissaat qulakkeerniarlugu. Apersuinerit naammassineqareernerit tamaasa apersuinerit tamani maluginiakkat aamma oqaatigineqartut pingaarutillit oqaluttuarineqartut ataasiakkaat nalaannut allanneqartarput. Kiisalu oqaluttuarineqartut tamarmik ilisimatusartunit inaarutaasumik koderinnermik-aamma misissueqqissaarnermik suliaqartunit sukumiisumik tusarnaarneqarput.

Tamatuma saniatigut arnat oqaluttuaat itisiliilluni misissueqqissaarnermut atortoq NVivo (v. 12) ikiorsiullugu misissoqqissaarneqarput. Aallarniutitut NVivo-mi immikkoortiterinnermik ilusillineq ineriartortinneqarpoq, koderilluni sulinnermik tunngavittut atorineqartumik. Immikkoortut taakku sammisanit qitiusunit, suliaq nassuiaataani nassuiarneqartunit, toqqaannartumik aallaaveqarput, taamaalillunilu misissuinnermut tunngavinnit pingaarnernit aallaaveqarnissaq qulakkeerneqarluni.

Tassunga uiggiullugu oqaluttuarineqartunit sammisat assigiinngitsut ilisimatusartoqatigiinnit oqaloqatigiissutigineqartarput. Immikkoortunik uteqattaarilluni suliaqarneq taanna, ilisimatusartut paasissutissanik pissarsiaminnik qanoq paasinninnertik pillugu kingorna oqallittarnerat kode-nik assigiinngissitaartunik allanik ineriartortitsinnermik kinguneqartarpoq, arnat namminneq isiginninnerannik aamma misigisimasaannik ersersitsisumik. Naggasiutigalugu ”paasissutissat ataatsimoortut” koderneqarsimasut immikkoortoq 3-mi misissueqqissaarnermut immikkoortumik suliaqarnermi tunngavittut atorineqarput. Isumalluutit pissutigalugit oqaluttuarineqartut tamakkerlugit tamakkiisumik allannissaat pisinnaasimanngilaq. Oqarasuaatikkut aamma oqaatsitigut oqaluttuarineqartut 52-it tamakkiisumik allaganngortinneqarput, kiisalu allat (oqarasuaatikkut aamma oqaatsitigut) oqaluttuarineqartut 84-it ilaannakortumik allaganngortinneqarlutillu eqikkarneqarlutik. Tamatuma saniatigut allakkatigut oqaluttuarineqartut 145-it (Nunatta Nakorsaaneqarfia aamma Sullissivik aqutigalugit tunniunneqartut) paasissutissanik koderinnermi aamma ilanngunneqarput.

Oqaatsitigut arnanit oqaluttuarineqartut amerlanersaat kalaallisut oqaluttuarineqarput, tamannalu pissutigalugu danskisoortaani issuaanerit ilisimatusartunit kalaallisut oqaasilinnit nutserneqarput. Apersuinnermit immiussat kalaallisut oqaasertallit ilisimatusartunit arlalinnit sukumiisumik tusarnaarneqarput. Nutserinnermi nutserneqartut tamarmik sapinngisamik eqqoqqissaartumik nutserneqarnissaat pingaartinneqarpoq. Pisuni oqaaseqatigiinnik nutserneqarsimasunik ilisimatusartup nalornissuteqarnerani nutserneqartut pitsaasuunissaat qulakkeerniarlugu suleqatigisap aperinissaanut periarfissaqartarsimavoq. Allakkatigut oqaluttuarineqartut kalaallisut imaluunniit danskisut allallugit Nunatta Nakorsaaneqarfianut tunniunneqarsimapput. Kalaallisut oqaluttuarineqartut Nunatta Nakorsaaneqarfianit danskisuunngortinneqarput.

Oqaluttuanik (suliassaqarfimmi-)sulialinnit aqqaneq-marlunnit, danskisut kalaallisulluunniit oqaluttuarineqartunik, misissueqqissaarluni suliaqarneq apersuinerit allaganngortinneqarnerinik ilaatigut apersuinnermut najoqqutami sammeneqartut, ilaatigullu apersorneqartunit isiginninnerit nutaat tunngavigalugit aqqissuussamik koderneqarnerannik nassataqarpoq. Tamatuma sammisaqarfiit toqqarneqareersut sukumiisumik sammeneqarnissaat qulakkeerpaa, ilutigitillugulu paasissutissani naatsorsuutigineqanngitsunik aamma siammasinnerujartuinnartutut isikkulinnik nassaarnissaq ammaaffigalugu. Apeqqutitut najoqqutarineqartumi sammisat isiginninnerannik nutaanik ilanerisigut paasissutissanik pissarsiffigineqartut isiginninnerannik assigiinngissitaartunik nutaanik paasisaqarfigivagut. Naatsorsuutigineqartut aamma naatsorsuutigineqanngitsut akornanni immikkoortunik uteqattaarilluni periuseqarneq taanna apersorneqartut oqaluttuaasa immikkuualuttortaannik ilisimaneqareersunik aamma ilisimaneqarpiannngitsunik paasisaqarnermut tapertaavoq.

Immiussat allanneqarneranni amerlasuutigut oqaatsinik pisariaqanngitsunik makkuninnga ilaqartarput ”øh” aamma ”aap”, uteqattaarinerit aamma kipisaqattaarinerit oqaluinnarnermi nalinginnaasuusut. Nalunaarusiaq tamakkerlugu issuaanerni oqaatsit pisariaqanngitsut, oqaatsit tulleriinneri paarlangasut, uteqqiinerit aamma oqaatsit amigaataasut piiarneqarput, atuarneqarsinnaanera aamma erseqqissuunissaa pitsanngorsarniarlugit. Taama aqqissuinerup taassuma issuaanerit akimmisaarnannginnerulersillugillu aallussiffiunerulersippai, ilutigitilluguli issuaanerit allakkami qanoq takutitsinerannut pingaaruteqarluni. Illuatungaartigut aqqissuinerup atuartut tunngavilersuutinik aamma oqaatiginarneqartunik paasinninnissaannut ajornannginnerulersitsivoq, aappaatigulli arnat aamma inuit sinnerisa qanoq oqaatigininnerannik sakkortusisitsinermik kinguneqarsinnaalluni.

Oqaluttuat pisimasoq pillugu paasisaqarfittut atorneqarneri

Pisut ilaanni oqaluttuarineqartut – imaluunniit, allatut oqaatigalugu eqqaamasat – ajornartorsiutitalimmik paasisaqarfittut isigineqarput, pisimasup ingerlasimanera piffissap ingerlanerani allanngortinneqarsinnaanera, aamma piffissap sivilisunerup ingerlanerani immikkuualuttortat eqqoqqissaartumik eqqaamasinnaanerisa ajornakusoorsinnaanerit aarlerinaateqarmat. Tamatuma saniatigut nassuiarnera kingusinnerusukkut inuunermi misilittakkat aamma oqaluttuamik tunniussinissamut ataqatigiinnera pinngitsoorneqarsinnaanngitsumik siusinnerusukkut inummut taassumunnga, oqaluttuarmut, pisimasunit sunniuteqassaaq. Oqaatigineqarsutut nalunaarusiami uani uagutsinnut suliaakkiutigineqartoq tassaavoq, arnat taakku, tamatuminnga kissaateqarsinnaasut, oqaluttuassatik inuttut ataasiakkaatut oqaluttuarissallugit periarfissaqarnissaat. Taamaattumik arnat namminneq nassuiaataat aamma eqqarsaatersuutaat saqqummiuppavut, aammalu pisut pillugit nassuiaaneranni sammiviit aamma pisartut pillugit paasisaqarnissatsinnut atorlugit. Aamma sammisat, pisimasoq pillugu paasisaqarfinni ilanngunneqanngitsut, paasisaqarfiginissaannut atorpavut. Taamaalillutik arnat oqaluttuaat sammiviit eqqumaffigineqanngitsoorsimasinnaasut sammineqarnissaannut, aamma ataatsimoortumik paasinninnissamut, susoqarsimanera kisiat pinnagu, aammali qanoq misigineqarsimaneri pillugit assigiinngitsunik takunninnissamut pingaarutilimmik tapertaallutik paasisaqarfiupput. Allatut oqaatigalugu oqaluttuat napparsimasup/innuttaasup isiginninnerinik immikkut ittunik paasisaqarfiupput, taakku amerlasuutigut uppernaaserneqarsimanaviarnatik, taamaalillutillu ”takuneqarnatik” uninngatiinnarneqarsimasinnaassagualutik.¹⁶

Oqaluttuat aammattaaq siusinnerusukkut qulaajaanerni arlalinni qitiusumik inissisimasimapput¹⁷ Siusinnerusukkut qulaajaasimaneq *Historisk udredning om de 22 børn, der blev sendt til Danmark i 1951* (2020) assigalugu oqaluttuat uku pisut ingerlasimanerannik, arnat aamma suliaasaqarfimmi suliallit oqaluttuarisaannik, aamma pisut pillugit misigisimasaannik, aamma tamanna pillugu kinguneqataasut pillugit paasisaqarnissamut atorneqarput.

Pisimasoq pillugu allagaatit

Qulaajaanermi piffissaq sivilisooq, aamma Kalaallit Nunaata oqaluttuarisaanerani piffissaq, aamma suli naammattumik paasisaqarfigineqanngitsooq, sammineqarpoq. Taamaattumik misissuineq allagaatinik qangaanerusoq pisimasunik imalinnik assigiinngitsunik, kiisalu qangaanerusoq inatsisinik sukumiisumik misissuilluni ineriartortitsisariaqarsimavoq. Kapitalimi uani siullertut allagaatinik toqqortaatigineqartut naatsumik saqqummiutissavagut, suliaasamik nassuiaatip qulaajarneqarnerani ilisimatusartoqatigiit atorsimasaat – allagaatit toqqortaatigineqartut misissorneqarnerat pillugu sukumiinnerusumik nassuiaatit ilanngussaq 03-mi takuneqarsinnaapput. Tamatuma kingorna inatsisitigut paasisaqarfiit saqqummiunneqarnerat tullinnguutissaaq.

Qulaajaanerup ingerlanerani ilisimatusartoqatigiit allagaatinik toqqorsivimmiittuutitanik assigiinngitsuni (oqartussaasut, peqatigiiffiit il.il.) misissuipput. Allagaatit atorneqartussat Kalaallit Nunaanniillutillu Danmarkimiipput. Allagaatinik toqqortat amerlanerpaartaat Kalaallit Nunaata Allagaateqarfiani aamma Rigsarkivimi inissisimapput, allagaatilli toqqortaatineqartut ataasiakkaat sulii oqartussani inissisimallutik.

Ilisimatusartoqatigiit Kalaallit Nunaata Allagaateqarfiani allagaatit ukunannga toqqortaatineqartut pingaarnertut aalluppaat:

- Peqqinnissaqarfik (napparsimmaviit)
- Nunatta Nakorsaaneqarfia
- Landsrådi
- Inatsisartut
- Kommunit
- Sulisoqarnermut- aamma Isumaginninnermut Pisortaqarfik
- Atuarfinnut qullersaqarfik
- Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffik
- Kalaallit Nunaanni Arnat peqatigiit Kattuffiat
- Efterskole-t aamma atuartunut angerlarsimaffiit
- Ulloq unnuarlu meeqqat angerlarsimaffiat
- Peter Heilmannip nammineq pigisamik toqqortaasivia

Danmarkimi Rigsarkivimi allagaatit ukunannga toqqortaatineqartut pingaarnertut uku aalluppavut:

- Ministeriet for Grønland (Kalaallit Nunaannut Ministeriaqarfik)
- Sundhedsstyrelse
- Indenrigs- og Sundhedsministeria (1987-imiit: Sundhedsministeria)
- Justitsministeria
- Grønlandsudvalgi
- Grønlandsrådi
- Foreningen for Familieplanlægning
- Dansk Kvindesamfund
- Den Almindelige Danske Lægeforening (DADL)
- Mødrehjælpen i København

Allagaatinik toqqortaasivimmiititanik toqqaanermi, sammisat, qulaajaanermi suliassamut nassuiaat malillugu qulaajarneqartussat, (suliassaqrarfiup-)iluaniinnersut tunngavigalugit toqqarneqarput. Misissuinermi alloriarneq siulleg taamaattumik tassaasimavoq, oqartussaasut aamma suliffeqarfiit naleqquttut, piffissami pineqartumi Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatinik atuisitsinermi attuumassuteqarsimasinnaasut, misissornissaat. Kalaallit Nunaannut tunngatillugu ilisimatusartoqatigiit assersuutigalugu Nunatta Nakorsaaneqarfiata allagaatinik toqqortaasivia sukumiisumik misissussallugu toqqarpaat, Nunatta Nakorsaaneqarfiata Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi aqqissuussaanikkut isigalugu qitiusumik inissisimasimanera pissutigalugu. Danmarkimut tunngatillugu pingaartumik Kalaallit Nunaannut ministeriaqarfik misissuinermit qitiuvoq, naalagaaffiup Kalaallit Nunaannik aqutsineranik piffissami 1955-1987-imi ministeriaqarfik ingerlatsisuullunilu ataqatigiisaa risuunera pissutigalugu, tassunga ilanngullugu peqqinnissamut tunngasutigut aamma Sundhedsstyrelse qanimut suleqatigalugu, taamaattumillu aamma allagaatinik toqqortaasivia ilisimatusartoqatigiinnit sukumiisumik misissorneqarluni.

Misissuinerup ingerlanneqarnerani alloriarneq tulleg tassaasimavoq, allagaatit naleqquttut nassarinissaat. Kalaallit danskillu (oqartussat taamatullu aamma inuit) allagaatinik toqqorsiviini assigiissutaasoq tassaavoq, allagaatit toqqortaatigineqartut annertoorujussuummata. Taamaattumik allagaatit toqqortaatigineqartut sorliit piffissaliussap iluani misissorsinnaassanerlugit ilisimatusartoqatigiit pingaarnersuiisariaqarsimapput. Allagaatit toqqortaatigineqartut allagaatit toqqortaatigineqartut puuinut poorlugit (aamma protokolinnorlugit) atugassannortinneqarput, aqqissuussaanermikkut annerusumik minnerusumilluunniit aqqissuulluagaallutik. Allagaatinik toqqortaatigineqartunik pingaarnersuiilluni toqqartuinerup kingunerivaa, allagaatini toqqortaatigineqartuni katersani ataasiakkaani uppersaait tamakkerlugit misissorneqannginnerat.

Allagaatinut toqqortaasivinni allagaatit toqqortaatigineqartut ilisimatusartoqatigiinnit misissuiffigineqartut amerlanerpaartaat pappialaapput. Taamaattumik paasisutissat digitali atorlugu ujarlerrigineqarsinnaasimanngillat – Rigsarkivip Databaseani (aamma Grønlandsdatabasemik taaneqartumi) Grønlandsministeriamit 1957-1988-imi sulianut tunngasut kisiisa pinnagit, tassani Grønlandsministeriap allagaatinik toqqortaasiviani tulleriaani ”Journalsager 1957-1989”¹⁸-imi nalunaarsuiffiit pillugit sulianut takussutissiat nassarineqarsinnaallutik. Sulineq taamaattumik pingaarnertut allagaatit puuinut puukkat nammeneq misissorneqarnerisigut ingerlanneqarpoq.

Uppersaaitit naleqquttut nassarineqarput, suleriaaseq pingaarnertut oqartussanut tunngatillugu oqartussat nalunaarsuiffinnut malittarisassaannit aamma nalunaarsuiffiinit aallaavillit, aamma oqartussat suliannik qanoq nalunaarsuisarnersut aamma nalunaarsuiffinnut tunngatillugu suliat suut pigineqarnersut paasinarlugu. Tamatum kingorna nalunaarsuiffiit pillugit suliat, misissuinermit tunngatillugu naleqquttut isikkullit, toqqarpavut. Nalunaarsuiffiilli pillugit suliat taaguutaat paasisutissanik soppianik imaqarnersut paasinissaata nalilersornissaanut tunngatillugu amerlasuutigut naatsukullaallutillu paasiuminaatsuupput. Taamaattumik suliat arlalissuit misissornissaat pisariaqarsimavoq, ilaat naleqqutinngitsuusut paasinarsilluni. Sulianilli ataasiakkaanik misissuineq amerlasuutigut sulianik allanik nassaarnitsinnik kinguneqartarpoq, soorluttaaq oqaluttuarineqartut tigusavut allagaatinik toqqortaasiviit aamma allagaatinik toqqortaataatit naleqquttut nassarinissaannut aqutissiuussisut atorivut. Taamaaliornikkut ujarlernerup aqqissuussaanera piffissap ingerlanerani ineriartorpoq.

Suliat, suliassamut nassuiaat malillugu, attuumassutillit ingerlaavartumik assileneqartarlutillu qarasaasiakkut aqqiissumut qularnaatsumut Nextcloud-imut toqqorneqartarput. Taamaalilluni paasisutissat annertussutsimikkut attuumassuteqarsinnaasunik tamanik takutitsisinnaasut pilersinneqarput. Suliami tassani kingullertut suliarineqartoq tassaavoq, paasisutissat toqqarneqartut misissoqqissaarneqarnerat.

Allagaatinut toqqortaatigineqartunut tunngatillugu periutsitigut unammilligassat

Nunani taakkunani marlunni oqartussanit aamma inunnit allagaatit toqqortaatigineqartut arlalitsigut unammilligassanik ilaqarput, allagaatinik toqqortaatinik misissuinerup aamma nalunaarusiap imarisaata qanoq aaqqissugaaneranut sunniuteqarsimasumik.

Siullertut nalunaarsuiffiit pillugit oqartussasunit suliani uppersaasatit suliap ataatsimut suliarineqarsimanera pillugu naammattumik ilaatigut paasisaqarfiuneq ajorput. Taamaallilluni naatsorsuutigineqarsinnaanngilaq, nalunaarsuiffiit pillugit suliat ataasiakkaat tunngavigalugit suliap ingerlanneqarsimanera tamakkiisumik paasisaqarfigineqassasoq.

Inuit allagaatinik toqqortaatillit oqartussat pisussaaffeqarnerisa illuatungerisaanik uppersaasatinik allattuillutilluunniit toqqorsinissaminnik pisussaaffeqanngillat, soorluttaaq allagaatit toqqortaatit allagaatinik toqqorsivinnut tunniunnessaanik pisussaaffeqanngitsut. Oqartussat allagaatinik toqqortateqarnermut aaqqissuussamik toqqortateqarnerisa illuatungerisaanik inuit allagaatinik toqqortaatillit aaqqissuussamik toqqortateqarnerat akuttusuumik pisarpoq. Pisut ilaanni taakku allagaatinik toqqortataannik aaqqissuussamik paasisaqarnissaq ajornakusoortittarpaa.

Naak allagaatit toqqortaatigineqartut, qulaajaanermut attuumassutillit, amerlasut toqqortaatigineqaraluartut uppersaasatit, siusinnerusukkut pigineqarsimagaluartut toqqorsimasuutigineqanngissimasinnaallutilluunniit allagaatinik toqqorsivinnut tunniunneqanngitsoorsimasinnaapput, imaluunniit imaassinnaavoq nalunaarsuiffimmik aaqqissuussamik amigaateqartoqarnera pissutigalugu uppersaasatinik takunngitsuugaqarsimasugut.

Taamaattumik allagaatinik toqqorsivinni misissuinitta ingerlanerani suliani paasisutissat suut takuneqarsinnaanersut, aamma kikkut peqataasimanersut pillugit taamaallaat tamakkiisumik misissuisariaqarsimanngilagut, aammali suut amigaataanersut, aamma allagaatinik toqqortaatit allat aqutigalugit ujartoqqinneqarsinnaanersut misissuisariaqarsimalluta. Tamatuma kingunerisaanik paasisutissat naleqquttut ilisimatusartoqatigiinnit pissarsiarineqarsinnaasimanngissinnaapput. Tamanna oqaluttuarisaanermi pisimasunik misissuineri tamani atugassarititaavoq.

Sammiviit amerlanerpaat misissuiffiginiarsarisimavagut, tamatumalu kingunerisaanik allagaatinik misissuinerit, qulaajaanerup aallartinnerani amerlanerit immaqa takorloorsimasaannit, annertunerusimallutik.

Allagaatinut toqqortaatigineqartunut tunngatillugu periutsitigut unammilligassat kingunerivaat, ilisimatusartoqatigiit nalunaarusiap ilaani aalajangersimavallaamik inerniliinissartik mianersuussimammassuk, suliasaqarfimmi aalajangersimasumi paasisaqarfiit paasiuminaappallaartut ilimagisimagaangatsigit. Tamanna aamma oqaluttuarisaanermi pisimasunik misissuineri amerlasuuni, allagaatinik toqqortaatigineqartunik tunngavilinni, atugassarititaavoq.

Inatsisinut tunngasunik naqitanik katersuineq

Oqartussat aamma inuit namminneq allagaatinik toqqortataasa ilanngunneqarnerisa saniatigut allaffissornikkut aamma peqqinnissaqarfimmi suliasaqarfimmi tunngavigineqartup inatsisitigut paasisaqarfiginissaanut oqaluttuarisaanermi inatsisit paasisaqarfiginissaat inatsisitigut misissuinerup pisariaqalersippaa. Inatsisitigut oqaluttuarisaanermi paasisaqarfiit tamangajammik oqartussaassuseqarluni najoqqutassatut allakkiaapput, tassunga ilanngullugit inatsisit, kunngip peqqussutai, peqqussutit, kaajallaasit aamma eqqartuussivinni aalajangiinerit. Piffissami pineqartumi inatsisitigut paasisaqarfiit annertunerpaartaat ujarlerfigineqarsinnaasunngorlutik digitalinngortitaanngillat, aamma inatsisinik oqartussanillu, namminneq suliasaqarfimmik iluani

naleqquttunik suliaasaqarfeqarsimasunik, nassaarniarneq ilaatigut piffissami 1951-1991-imi Grønlandsk Lovregisterimi Nalunaarutini aamma Folketingip ukiumoortumik pisunut nalunaarsuiffiik misissuinikkut ingerlanneqarpoq.

Taakku aqutugalugit inatsisit naleqquttut Nalunaarutit A-mi, inatsisissatut siunnersuutit inatsisissamut oqaaseqaatinik ilallit Folketingstidendemi aamma inatsisit Lovtidendemi nassaarineqarput. Piffissami 1953-58-imi inatsisit, Nalunaarutitut nalunaarsuiffik malillugu Kalaallit Nunaannut pingaaruteqarnerannik nalilikkat Kalaallit Nunaanni saqqummiussanut ilanngunneqanngillat, aamma taamaattumik Grønlandsk Lovregisterimi ilanngunneqarnatik. Pisuni taamaattuni paasissutissanik Lovtidendemi ujaasisarpugut. Allaffissornikkut malittarisassat naleqquttut, Nalunaarutit B-ni nassaarineqarsinnaanngitsut, allagaatinik toqqortaasiviit aqutugalugit ujarneqarput, tassunga ilanngullugu Nunatta Nakorsaaneqarfia allagaatinik toqqortaasivia, Polarbiblioteket, Naalagaaffiup Sinniisoqarfia aamma Rigsarkivet. Inatsisit naleqquttut pisoqaanerusut, piffissami misissuiffigineqartumi sulisut, Kalaallit Nunaat pillugu Polarbibliotekimi aamma Naalagaaffiup sinniisoqarfiani Saqqummiussani aamma Nalunaarutini ujarneqarput.

Danskit inatsisaanni, taakkununga tunngatillugu suliaqarnerit aamma allaffissornikkut malittarisassat, tassunga ilanngullugit Kalaallit Nunaanni atuuttussanngorlugit peqqussutit, databaseni aamma nalunaarsuiffinni naleqquttuni misissuinikkut Folketingtip ukiumoortumik pisunut allattorsimaffiini, Folketingstidendemi, Lovtidendemi aamma Ministerialtidendemi saqqummiinerit aqutugalugit nassaarineqarput. Folketingip Bibliotekiani allagaatinik toqqortaasiviit aamma misissuiffigineqarput, aamma taamatut kalaallit danskullu inatsisitigut suleriaasii ilanngunniarneqarsimallutik. Danmarkimut tunngatillugu landsrettip aalajangigai toqqakkat aamma Højesterettip aalajangigai Ugeskrift for Retsvæsenimi naqinneqartut tamassa, illoqarfiit eqqartuussiviini aalajangikkat attuumassutillit allagaatinik toqqortassaavinni nassaarineqarsinnaasut ilanngunneqarlutik. Kalaallit Nunaannut tunngatillugu eqqartuussivinni aalajangikkat pissarsiariniarnerat ajornakusoortoq. Eqqartuussivinni aalajangiinerit naleqquttut allagaatinik toqqortaasiviit, atuagassiat ilaalu ilanngullugit aqutugalugit nassaarisinnaasatsinnik Nunatta Eqqartuussisuuneqarfia kinaassutsimik ilisarsinnaajunnaarsitsilluni takunnissinnaanitsinnut ikiuppoq. Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami eqqartuussivimmi aalajangikkat naleqquttut naqitanngorlugit saqqummiussani aamma/imaluunniit HUDOC-databasemi ujarneqarput, peqqinnissaqarfimmi sulisut katsorsarneqarnermut tunngatillugu aalajangikkat pillugit ilisimatusarnikkut allaaserisani nassaarineqarsinnaasut tunngavigalugit, aamma ujarlernerimi oqaasit naleqquttut atorlugit, tassunga ilanngullugu soorlu 'contraceptive/naartunaveersaat'.

Danskit kalaallillu inatsisaanni pissutsit

Tunngaviumik inatsisip 1953-imi allanngortinneqarnerani Kalaallit Nunaata nunasiaatitut inississimanera atorunnaarsinneqarpoq, aammalu Kalaallit Nunaat Naalagaaffeqatigiinnut ilanngulluni. Piffissami 1953-imiit 1979-imi namminersornerulernermut inatsisip, Kalaallit Nunaata danskit naalagaaffiata iluani inuiattut immikkuullarissutut akuerisaanissaata tungaanut, danskit amtiattut inissisimasimavoq.

Tamanna aamma ima isumaqarpoq, Tunngaviumik inatsimmi tunngaviumik pisinnaatitaaffiit maanna Kalaallit Nunaannut aamma atuutilersut. Pisinnaatitaaffiit taakku ilaatigut Tunngaviumik inatsimmi § 70-imik ilaqarput, taanna malillugu kinaluunniit nagguini pissutigalugu innuttaasutut aamma politikikkut tamakkiisumik atuisinnaanissaminut arsaarneqassanngitsoq.

Tunngaviumik inatsimmik allanngortitsinerimi siunertarineqarsimasoq tassaavoq – Namminersornerulermut inatsisip 1979-imi atuutilersinneqarnissaata tungaanut, danskit inatsisaat

tunngaviusumik Kalaallit Nunaannut aamma atuutitineqassasut, tamatuma akerlia erseqqissumik pinngippat. Inatsisit pisoqaanerusut pinngitsooratik (automatiskimik) atuutissanngillat.

Inatsisilli ilaat, Folketingimi atuuttussanngortinneqartut, Kalaallit Nunaannut taamaallaat atuuttussanngortitaallutillu atuuttussaapput, tamatumunnga atuuttunut assersuutissat tassaapput Kalaallit Nunaanni *Pinerluttulerinermi inatsit, inatsit nr. 107 26. aprili 1961-imeersoq Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu inatsimmut allannguut, aamma naartunermik kipititsinermut* (naartuersinnermut inatsit) *Kalaallit Nunaannut inatsit*.

Inatsisissamik nutaamik piareersaanermi Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik nalinginnaasumik suliaasaqarfiup iluani ministereqarfimmit tusarniaaffigineqartarpoq. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup inatsisissatut siunnersuut Kalaallit Nunaannut atuutissanngitsoq kissaateqaraangat tamanna amerlasuutigit inatsisissatut siunnersuummi Kalaallit Nunaannut atuuttussaanngitsutut takuneqarsinnaassarpoq. Peqqinnissamut tunngasuni assersuutigalugu Ministereqarfiup amerlasuutigit kissaatigisarpaa soorlu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut inatsisip tunngavia tunngavigalugu sulissalluni, aamma suleriaatsimut eqqarsaatigineqartumut immikkut atuutilersitsinissaq pisariaqartinneqaraangat taamaallaat nunamut sumut atuuttussaaneramik killilliinissamut periarfissaqarnissaq kissaatigineqartarluni, inatsit tamakkerlugu/ilaannakortumik kunngip peqqussutaatigit atuuttussanngortinneqarnissaanut atorneqarsinnaasoq: Inatsit toqqaannartumik Kalaallit Nunaannut atuuttuunngitsoq Kalaallit Nunaannut atuuttussanngortinneqassagaangat nunamut sumut atuuttussanngortinneqarnera pillugu aalajangersakkamik ilaqassaaq. Nunamut sumut atuuttussaaneramik aalajangersagaq ima oqasertalerneqakkajuttarpoq: ”*Inatsit Kalaallit Nunaannut atuutinngilaq, kisianni kunngip peqqussutaa aqqutigalugu tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik Kalaallit Nunaannut atuuttussanngortinneqarsinnaavoq, Kalaallit Nunaanni pissutsit pisariaqalersitaannik allannguutit ilanngullugit*”.

Tamatuma kingorna atuutilersitsineq kunngip peqqussutaatigit atuutilersinneqassaaq. Allannguutit taakku, atuutilersitsinermut atatillugu aalajangersakkap iluani ilanngunneqarsiannaasut Kalaallit Nunaannut tunngatillugu, Danmarkimi pissutsinit immikkoorutilimmik, tunngavilersorneqarsimasussaapput.

Inatsisilerinermut tunngasunut tunngatillugu periuseq

Inatsisitigit paasissutissanik ilanngussinissamut killiliineq oqaluttuarineqartunit, pisimasut pillugit pisut pillugit paasisaqarfinnit aamma suliaasaq pillugu nassuiaammit tunngaveqarpoq. Suliassami nassuiaammi piffissami misissuiffigineqartumi naartunaveersaatini atuisitsinermi suleriaaseq pillugu inatsisitigit aamma allaffissornikkut tunngaviit misissoqquneqarput. Inatsisit atuuttut aalajangersarneqarneranni siullertut pingaaruteqarpoq inatsisit naleqquttut, suliassami nassuiaammi saqqummiunneqartunik tunngavillit, misissorneqarnissaat, aammalu piffissami suliassami nassuiaammi pineqartumi, malinnaaffigalugit.

Inatsisitigit tunngavinnik, naleqq. suliassamut nassuiaat, misissuineq peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqarnermik aamma misileraanermik, nakorsatut akisussaaffimmik, naartulernissamik pitsaaliuinerimi atortunik, naartunaveersaatit pillugit ilitersuinermik, angajoqqaatut akisussaassuseqarnermut aamma naalagaaffiup pisussaaffiitut tunngasunik qitiutitsiffiuvoq. Piffissap sivisunerup ingerlanerani malittarisassanik, naleqq. suliassamut nassuiaat, nassaareernerup kingorna misissueqqissaarneq piffissami pineqartumi inatsisitigit atuuttunik nassuiaateqarfiuvoq, inatsisilerinermut tunngasutigit periuseq atorlugu aamma inatsisitigit ilisimatusarnermi allaaserisat ilanngullugit, naggaterpiaatigit eqqartuussiviit, oqartussaassuseqartut, kisimiillutik soorunami inatsisinik atuuttunik aalajangersaasinnaammata.

Siullermik malittarisassat naleqquttut, piffissami pineqartumi inatsisit atuuttut nassaariniarlugit, nalunaarsuiffinni allassimasuni, saqqummiussani aamma databaseni nassaarineqarput, Inatsisitigut paasisaqarfiit taakku tassaasinnaapput Tunngaviusumik inatsit, inatsisit, isumaqatigiissutit, kunngip peqqussutai, nalunaarutit, kajallaasitat, eqqartuussiviit suleriaasii, inatsisit allassimanngitsut il.il. Pisut ilaanni inatsisitigut malittarisassaq akissummik erseqqissumik pissarsiffiusinnaavoq, pisuni allani inatsisitigut malittarisassaq ersernerlulluniluunniit paasiuminaassinnaavoq, imaluunniit pisup aalajangersimasup ingerlasimaneranik (piviusumik) eqqarsaatiginniffiusimanani. Taamaattumillu malittarisassaq nassuiarneqartariaqarluni. Inatsisilerinermut tunngasunut periutsip ilaani tassani inatsisitigut malittarisassaq nassuiaariaatsit assigiinngitsut arlallit atorlugit nassuiarneqarpoq, assersuutigalugu oqaatsip oqaasertaasa nassuiarneqarnerisigut imaluunniit siunertarineqartup nassuiarneqarneratigut, assersuutigalugu inatsimmik suliaqarnermi imaluunniit inatsiseqarnikkut tunngaviusumik tunngavinnik nassuiaaniarnermi ilanngunneqarlutik, inatsisiliortup malittarisassamut siunertaa nassaariniarlugu.

Oqaluttuarineqartut inatsisitigut misissueqqissaarnerup killilernissaanut peqataapput, taamaalilluni pisut ingerlasimanerat, oqaluttuarineqartut, inatsisitigut tunngaviit misissuiffiqineqarnerannut tunngatillugu aamma ersersinneqarniassammata. Pisimasut pillugit oqaluttuarisaanermi paasisaqarfiit, inatsisinik misissueqqissaarnermi ilanngunneqartut, allaffissornikkut tunngavigineqarsimasut aamma taamanikkut inatsisitigut tunngavinnik allaffissornikkut paasinninnerup erseqqinnerusumik paasisaqarfiginissaanut oqartussat, Kalaallit Nunaannut aamma peqqinnissakkut suliaasaqarfimmut tunngasunik suliaasaqarfillit, allagaatinik toqqortaasiviini toqqaanikkut killilerneqarput. Nittartakkami www.sdu.dk/sif-imi oqaaseqaat Janne Rothmar Herrmann-ip 2025 allataani paasissutissat erseqqissarneqarput naartusunik isumassuinermeq pillugu inatsik 1966-iminnngaanneersoq danskit inatsisaat malillugu.

Taamanikkut malittarisassat *unioqqutinneqarsimasinnaanerannik* ilisimatusartoqatigiit takunniffiginnaasaat saqqummiunneqarput, uppersaasiisariaqarsinnaaneq tunngavigalugu inaarutaasumik naliliinissaq eqqartuussiviit suliaasarimmassuk.

Ileqqorissaarneq

Misissuineq Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaq pillugu Ilisitusarnermi Ileqqorissaarnissaq pillugu Ataatsimiititaliamit. Ataatsimiititaliaq maannamut ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissaq pillugu Kalaallit Nunaanni kisiartaalluni ataatsimiititaliaavoq. Ataatsimiititaliamit pisarneq malillugu (inatsisitigut aalajangersagaannngitsumik) qulaajaanermi peqqinnissaq pillugu ilisimatusarnerup iluaniittutut oqaatigineqarsinnaasut, tassa imappoq oqaluttuanik katersuineq, peqqissutsimut tunngasunik paasissutissanik ilalik, aamma paasissutissanik inununnut tunngassunik mianerisarialinnik, qulaajaanerup ilaatut katersorsimasatsinnik toqqorterineq, isummerfigineqarput.

Peqataasut tamarmik, arnat aamma suliaasaqarfimmi suliallit, oqaluttuaminnik tunniussisut, qulaajaanermut peqataanissaminut paasissutissinneqarlutik akuersinikuupput. Tamatuma saniatigut apersuinerup Kalaallit Nunaata Allagaateqarfianut toqqorneqarnissaanik akuersinissamik, attaveqarfigineqaqqinnissamik aamma/imaluunniit nalunaarusiami issuaaffiqineqarsinnaanermik, oqaluttuamik allakkatigut tunniussinermi apersuinerup Kalaallit Nunaata Allagaateqarfianut toqqorneqarnissaanut akuersinissamik apersuinerup periarfissiisoqarpoq. Oqaluttuat allakkatigut Nunatta Nakorsaaneqarfianit allakkatigut tiguneqartut tiguneqarnissaannut akuersisitsereernerup kingorna ilisimatusartoqatigiinnut tunniunneqarput. Oqaatsitigut oqaluttuartut assigalugit apersuinerit Kalaallit Nunaata Allagaateqarfianut toqqornissaannut akuersinissamik, attaveqarfigineqaqqinnissamik aamma/imaluunniit nalunaarusiami issuaaffiqineqarsinnaanermik akuersinissamut periarfissiisoqarpoq.

Oqaluttuarineqartut, Kalaallit Nunaata Allagaateqarfianut tunniunneqartussat, qulaajaanerp naammassineqareernerani sapinngisamik sukkarnerpaamik tunniunneqassapput. Paasissutissat sinneri qulaajaanerp naammassineqareernerani sapinngisamik sukkarnerpaamik peerneqassapput/iginneqassapput, kingusinnerpaamik ukiut tallimat qaangiunnerini.

Pisimasut pillugit paasissutissat atorineqartut Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi allagaateqarfeqarneq pillugu inatsisit ataanniipput. Paasissutissat annertunerpaartaat, ilisimatusartoqatigiinnit Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi allaagaatinik toqqortaasivinni misissugaat, pissarineqariaannaanngillat. Tamatumunnga pissutaavoq, paasissutissat inunnut tunngasunik mianerisarialinnik imaqarmata, taakku takuneqarsinnaasunngortinneqarnissaannut ukiunut killigititamik aalajangersakkamit ukiussai sulit tikinneqarnikuunatik (Kalaallit Nunaanni ukiut 80-it aamma Danmarkimi ukiut 75-it). Taamaattumik ilisimatusartoqatigiit paasissutissat toqqarneqartut atorsinnaajumallugit qinnuteqarnikuupput.

Amerlanerpaartaat atorsinnaagivut akuerineqarpugut, Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi allagaateqarfeqarnermut inatsisit atuuttut malinneqarnissaannik piumasaqaatitalimmik. Pineqartut siullertut tassaapput, inuit ilisarineqarsinnaasunngorlugit paasissutissanik tunniussinissamik inerteqquteqarneq, soorlu inuit aalajangiisartut inissisimanngitsut atinik. Rigsarkivet aamma Kalaallit Nunaata Allagaateqarfia atuinnissamut aamma kinaassutsip ilisarineqarsinnaajunnaarsinneqarnissaanut assigiinngitsunik piumasaqaateqarput. Kinaassutsip ilisarineqarsinnaajunnaarsinnissaanut kalaallit malittarisassaatsut danskisut malittarisassaannit annertunerupput. Tamanna inuiaqatigiit kalaallit amerlanatik eqiterussimasuni najugaqarnerannik pissuteqarpoq, kinaassutsimik ilisarineqarsinnaajunnaarsitsineq allaat inuit, imaluunniit sumiiffiit ilisarineqarsinnaanerannik imaaliillaannaq kinguneqarsinnaalluni. Taamaattumik Kalaallit Nunaanni ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissamut sakkortunerusunik piumasaqaateqarpoq, nalinginnaasumik ilisarineqarsinnaajunnaarsitsiniarnermi malittarisassanik annertunerusunik.

Kalaallit malittarisassaatsut maleqqissaarpavut. Tamanna ima paasisariaqarpoq, inuit atii kisiisa ilisarineqarsinnaajunnaarsinnigilavut, aammali napparsimmaviit, illoqarfiit atii, kiisalu issuaaffigineqartuni aamma pisut aamma pisut ingerlasimanerini ataasiakkaanni nivarsiaqqat aamma arnat ukiui eqqortut allanneqarnatik, soorluttaaq ilaanni ukioqatigiiaanut immikkoortiterisugut, ukiui eqqortut paasiuminaallisarniarlugit. Tamanna aamma pissutigalugu paasisaqarfinnut innersuussinerit paasissutissani annertuuni ikilisippavut. Aammattaaq allagaatini toqqortaatigineqartuni paasissutissat tunngavigalugit inuit taakkunani taaneqartut attavigineqarqussaanngillat. Kiisalu, paasissutissat tamakkiisut tamanut ammasumik nalunaarusiakku saqqummiuteqqusaanngillat. Taamaattumik nalunaarusiaq paasissutissanik misissorsimasatsinnik assitaqanngilaq.

Paasissutissat, Peqqinnissaqarfimmit tigummineqartut, immikkut killilersukkamik pituttorsimasuupput, aammalu taamaattumik paasissutissat kinaassutsimik ersersitsiffiunngitsumik taamaallaat takusimallutigit. Paasissutissanut taakkununga annertusisamik aamma kinaassutsip paasineqarsinnaannginnissaanik tunngavik atorparput.

Aammattaaq Ilisimatusarfiup ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissamut malittarisassai, Kalaallit Nunaanni pissutsit immikkuullarissut eqqarsaatigalugit malittarisassaasut, eqqumaffigivagut.

Qulaajaanermik suliat allat

Nalunaarusiap ingerlanerani ilisimatusarnermi allaaserisanut innersuussisarpugut. Immikkoortumi tassani qulaajaanerit, Kalaallit Nunaata aamma Danmarkip akornanni pissutsit pillugit ersersitsisut, saqqummiuppavut. Pineqartut ukuupput:

- **Kalaallit meeqqat 22-t Danmarkimut 1951-imi aallartinneqarsimasut pillugit oqaluttuarisaanermi pisimasunik qulaajaaneq¹⁹**

Kalaallit meeqqat 22-t ilaquttaminnit avissaartinneqarlutik Danmarkimut aallartinneqarneranni perorsaanikkut misileraanermut tunuliaqutaq, pisup ingerlasimanera aamma kingunerisimasai pillugit qulaajaaneq. Qulaajaanermi 2020-meersumi misileraaneq meeqqanut oqaatsiminnik, kulturiminnik aamma ilaquttaminnut attaveqarnerminnik annaasaqarnermik misigisaqarsimasunut ajoqutaasimasooq, aamma danskit oqartussaasuinit sumiginnaaneq sakkortooq pineqartoq isummerfigineqarpoq. Misissuineq danskit naalakkersuisuinit aamma Naalakkersuisunit suliakkiutigineqarpoq.

- **Meeqqat Kalaallit Nunaanni 1914-1974-imi aappariinnerup avataatigut inunngortut inatsisitigut inissisimanerat pillugu oqaluttuarisaanermi pisimasunik qulaajaaneq²⁰**

Meeqqat Kalaallit Nunaanni piffissami pineqartumi aappariinnerup avataatigut inunngortut inatsisitigut inissisimanerat qulaajaanermi misissorneqarpoq. Suliassaqarfimmi tassani kalaallit inatsisaat danskit inatsisaannit qanoq immikkooruteqarnersoq nalunaarusiami nassuiarneqarpoq, aamma assigiinngissutitut taakkununga tunngatillugu oqaluttuarisaanikkut aamma inooqataanikkut pissutaasut misissoqqissaarneqarlutik. Misissuineq danskit naalakkersuisuinit aamma Naalakkersuisunit suliakkiutigineqarpoq.

- **Kalaallit Nunaata nunasiaatitut inissisimaneranik atorunnaarsitsineq 1945-54. Oqaluttuarisaanermi pisimasooq pillugu qulaajaaneq²¹**

Kalaallit Nunaanni Naalakkersuisunut siulittaasooq aamma danskit ministeriunerat 2005-imi isumaqatigiipput, oqaluttuarisaanermi pisimasut pillugit qulaajaasussanik pilersitsissallutik, ”1953-imi tunngaviusumik inatsisip allanngortinneqarneratigut Kalaallit Nunaata nunasiaataanermiit naligiimmik naalagaaffiup ilaatut inissinneranik allanngortitsinermut atatillugu pisut, tassunga ilanngullugit Danmarkip tamanna pillugu FN-imut nalunaaruteqarneranut atatillugu Danmarkimi/Kalaallit Nunaanni aamma FN-imi pisut ingerlasimanerannik” qulaajaasusaaq. Qulaajaaneq, Dansk Institut for Internationale Studier-imit (DIIS) suliarineqartoq, politikikkut, aningaasaqarnikkut aamma inooqataanikkut pisuni, ineriartornermik tamatuminnga ingerlatsisuusumik, tassunga ilanngullugit Danmarkip sorsunnersuup kingulliup kingorna nunat tamalaat akornanni pisussaaffii pillugit, aamma Kalaallit Nunaanni nutarterinissamik kissaateqarnermik annertusiartortumik ersersitsivoq. Suliaqartut assigiinngitsut atuuffigisimasaat, aamma piffissami pineqartumi isumaqatiginninniarnert pisimasut nalunaarusiami misissoqqissaarneqarput.

Kalaallit Nunaannut aamma Danmarkimut tunngatillugu, qulaajaanert taaneqartut taakku maannamut nunat taakku marluk akornanni pissutsit nassuiarnissaasa aamma nutaamik nassuiarneqarnissaasa suliarineqarnerisa killeqangaatsiarnernannik takutitsipput. Naak misissuinerit amerlassusiat eqqoqqissaartumik taajuminaakkaluartoq assersuutit taaneqartut amerlassusiisa aamma pingaarutaasa erseqqissisippaat nunat taakku marluk imminnut atassuteqarnerisa ingerlaavartumik misissoqqissaarlugillu paasinissaat pisariaqartoq.

Tamatuma saniatigut, pingaartumik politikikkut aamma inuiaqatigiinni allanngornernut annertuunut, nunat taakku marluk imminnut atassuteqarnerannut sunnuteqarsimasumut, tunngatillugu ataatsimiititalianik arlalinnik pilersitsisoqarnikuuvoq.²² Ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaata aamma Danmarkip akornanni pissutsit pillugit paasissutissanik qanoq annertutigisunik katersuisoqarsimanersooq erseqqissumik kisitsisitalerlugu oqaatigiuminaappooq, pissutigalugu qulaajaanert aamma ataatsimiititaliarsuit sulinerisa annertuut saniatigut Kalaallit Nunaata aamma Danmarkip akornanni pissutsit aalajangersimasut ingerlaavartumik nalunaarusiat, misissueqqissaarnerit aamma misissuinerit aqutugalugit misissorneqartarsimammata.

IMMIKKOORTOQ 1

1.1

Immikkoortoq 1-imut siulequtsiussaq

Piffissami qulaajaaffigineqartumi 1960-imiit 1991-imut naartunaveersaatini atuinertup oqaluttuassartaanut tunngasut immikkoortoq 1-imu sammineqarpoq. Tassani spiralip, aamma naartunaveersaatit allat eqqunneqarnerisa tungaanut aalajangiinerup ingerlasimanera, kiisalu suliniutip aallartinneqarsimaneranut, ingerlaavartumik ingerlateqqinneqarsimaneranut aamma naleqqussarneqarneranut suna tunngaviusimanersoo qulaajassavarput. Taamaattumik oqartussaasunit, suliniaqatigiiffinnit aamma oqartussaqaarfinni sulisunit isumaliutinut, aalajangiinernut aamma iliuutsinut tunngassuteqarpoq, aammalu taamaattumik taakku isiginninnerat saqqummiutissavagut. Naartunaveersaatit pillugit suliniarneq qanoq ingerlanneqarsimanersoo, aamma misigineqarsimanersoo immikkoortoq 3-mi sammineqarpoq.

Qulaajaanek kapitali 1.2-mik aallartissavarput, tassani 1950-ikkunni sammiviit, kingusinnerusukkut naartunaveersaatit pillugit oqallinnermut, aamma tamatuma inuiaqatigiit ineriartornerannut kingusinnerusukkut sunniutaanut tunngasunik qitiutitsiffiusoo. Kapitalip takutippaa, 1950-ikkunni Kalaallit Nunaanni nutarteriniarluni ilungersorneq ilutigalugu nunarsuarmi inuit amerliartornerat nunani tamalaani annertusiartuinnartumik apeqqusersorneqartoq – pingaartumik nunanut siuarsagassanut tunngatillugu. Tamatuma kingorna kapitalimi takutinneqassaaq, kalaallit amerliartornerisa ajornartorsiutaanerani isiginneq, pingaartumik nunap nakorsaanera aqutigalugu, inuiaqatigiit kalaallit ineriartornerannik politikkikkut aamma allaffissornikut oqallinneq ukiut qulikkaar naajartorneranni qanoq aallartinneqarsimanersoo. Naggasiutigalugu kapitalimi aamma takutinneqassaaq, nakorsat ilaasa inuiaqatigiit kalaallit kinguaassiuutinut tunngasutigut inuunerannik, aamma inuunerminnik ingerlatsinerannik isiginninnerat kinguaassiuutitigut nappaatit pillugit oqallinnermi takkorliunnersut, paasinninnerit naartunaveersaatit qanoq ittut Kalaallit Nunaannut eqqunneqarnerinut pingaaruteqalersut.

Tamatuma kingorna kapital 1.3-mi takutinneqassaaq, innuttaasut amerleriaateqarnerat piffissami 1960-imiit 1966-imut qanoq erseqqissarneqarnersoo. Innuttaasut amerleriaateqarnerannik apeqqusersuineq danskit allaffissornikkut qitiusumik ingerlatsivianni politikkikkut suliallit aamma atorfilittat akornanni 1964-ip kingorna aatsaat siaruappoo. Innuttaasut amerliartornerisa sukkassusia ajornartorsiutaasutut nassuiarneqarpoq, inuunniarnikkut atukkat ineriartortinneqarnissaannik anguniakkanut, siullermik G50-i aqutigalugu siunniunneqartunut aamma kingorna G60-i aqutigalugu aalajangersarneqarlutillu ingerlateqqinneqartunut, unammilligassaqartitsilernera pissutigalugu. Anaanat inuusuttut, aamma arnat meerarpassuallit tamatumani immikkut mianerisarialittut isigineqarput. Innuttaasut amerliartornerat, aamma anaanat inuusuttut atugaat taamaallaat politikkikkut sulialinnit, qitiusumik allaffeqarfimmi atorfilittanit aamma Kalaallit Nunaanni nakorsat ilaannit apeqqusersorneqanngilaq. Namminersorlutik suliallit aamma taamaaliorpput, aamma sammisaq danskit tusagassiorfiinit qaqqinneqarluni. Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq iluarsissutissatut isigineqarpoq, aammalu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq suliarujussuarmik 1965-imi aallartitsivoq, naartunaveersaatit pillugit paasissutissiinissamik aamma pissarsiariuminarnersinneqarnissaannik ilaqartumik. Ilutigitillugu nakorsat amerlanerit, Kalaallit Nunaanni sulisut, isumaqarput naartunaveersaatit piusut innuttaasunut naleqqutinningsut. Taamaattumik spiralip takkunna ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornertup 1963-imiit siumullu qanoq ittuunissaanik eqqussiffiuvoq, periutsinut allanut, atorneqarnerisa nakorsanit

aqunneqarsinnaanngitsunut sanilliullugu, naartulernissamut illersuutitut sunniuteqarluartut nakorsat ilaannit isigineqarluni.

Spiralip pisortatigoortumik Kalaallit Nunaanni misilerarneqarnera aamma akuersissutigineqarnera kapitali 1.4-mi malinnaaffigissavarput. Erik Roseni Mødrehjælpenimi nakorsaanerumavog, aammalu spiralimik ukiuni siuliini Danmarkimi misileraanermik ingerlataqarsimalluni. Spiralimik Kalaallit Nunaanni misileraanini 1966-imi aallartippaa. Rosenip misileraanermini nalunaarusiai marluk tunngavigalugit, aamma Rosenip, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Sundhedsstyrelse-p akornanni annertuumik attaveqatigiinnerisa kingunerisaanik misileraanerup ilusissaa aamma ingerlanneqarnera, misileraanerup akuersissutigineqarneranut atatillugu oqartussaasut iliuusaat aamma isumaliutaat immikkut qitiutillugit saqqummiutissavagut.

Tamatuma kingorna spiralip, Rosenip misileraareernerata kingorna pisumik, Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaasunngorlugu akuersissutigineqarnera kapitalimi misissorneqassaaq. Tassani akuersissutigineqarnissaata suliarineqarnera, aamma atorneqarnissaanut Sundhedsstyrelse-mit immikkut piumasagaatigineqartut saqqummiutissavagut. Piumasagaatit spiralip Danmarkimi 1966-imi atorneqarsinnaanngorneranut sanilliullugu sakkortunerupput.

Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiamik 1969-imi suliaqarnermut atatillugu innuttaasut amerliartornerat pillugu oqartussaasut oqallittarneri kapitali 1.5-imi qulaajarneqarput, tassani inuiaqatigiit amerlassusiat atorfilittanit apeqqusersorneqarluni aallartinneqartoq, aammalu Kalaallit Nunaannut politikkimik nutaamik pisariaqartitsisoqalersinnaanera oqaluuserineqartoq takuarput. Inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerat, aamma spiralit ikkunneqartut amerlassusiat, nunap nakorsaanerani decembarimi 1969-imi saqqummiunneqartut politikkikkut sulialinnut qanoq annertutigisumik ernumasitsiunnaarnersoq, aamma siunissami inuiaqatigiinnik ineriartortitsinissamik paasinninnermik allanngortitsinera aamma qulaajassavarput. Tunumi innuttaasut amerliartornerat, inuussutissarsiornikkut ineriartortitsinissamut, aamma sumiiffimmiit nuunnissamut periarfissat ikinneruneri pissutigalugit immikkut ajornartorsiutaasutut isigineqarnera pillugu oqallinnerit kapitalimi uani immikkut qitiutillugit sammissavagut. Tamatuma kingunerivaa ilaqutariinngornissamik pilersarusiortarnerup politikerinut aamma atorfilittanut pingaarutilerujussuannornera, sumiiffinni politikerit peqatigalugit oqaloqatigiissutigineqartartoq, aamma

Aamma takutipparput, naak spiralip eqqunneqarnera aamma kingorna inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerat pingaarnertut iluatsititut nassuiarneqaraluartoq ukiut ingerlanerini ataasiakkaanik isornartorsiuisoqartartoq, ilaatigut FN-ip ataani, tassani spiralimik eqqussiniarluni suliap ingerlanneqarnera ajornartorsiutitaqartoq oqaatigineqarluni.

Naartunaveersaatit 1970-ikkunni aamma 1980-ikkunni politikkikkut aamma nakorsat akornanni oqaluuserineqarnerat kapitali 1.6-imi malinnaaffigineqarpoq. Tassani takutinneqarpoq, spiralip atorneqarnerata siaruarnerata kinguinngua naartunaveersaatit pillugit oqaluuserineqartarneranni ataqatigiinnerit, aamma iluarsiiissutissatut isigineqarneri – allanngortut. Naartunaveersaatit innuttaasut sukkasuumik amerliartornerannut iluarsiiissutissatut isigineqariarlutik naartuersinnissamut iliuusissatut isigineqalerlutik. Takuarput, naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut atatillugu danskit naalakkersuisuisa aalajangiinnerit aamma oqallinnerit Landsrådimut isumagisassanngortikkaat, ammalu kinguaassiornermut tunngasut danskit susasaqarfiattut isigiunnaarlugu. 1970-ikkunni aamma spiralip kisimi naartunaveersaatitut isumannaatsutut isigineqarneraniit naartunaveersaatinik allanik atuisoqarsinnaanngorneranut nakorsat tungaanninngaanniit allanngortoqarpoq. Taamaattumik kapitali 1.6-imi nakorsaatip kapuutip Depo-Proverap eqqunneqarnera, aamma arnanut kalaallinut atorneqarnera pillugu oqallinnerit pilersut malinnaaffigissavagut.

Immikkoortoq 1-i Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfialumi aamma Rigsarkivet-imi naassarineqartunik, kiisalu allaaserisanik naqitanik aamma immikkoortumi ataatsimi inatsisinut tunngasunik tunngaveqarpoq.

Taaguutit atorneqartut

Immikkoortoq 1-imi taaguutit arlallit, uani erseqqissaateqarfigisavut, atorpavut:

- Inuiaqatigiit katitigaanerat: Suiaassuseq, ukiut, isertitat il.il. malillugit innuttaasut katitigaanerannik nassuiaat (Paasisaqarfik: Den Danske Netordbog)
- Innuttaasut amerliartornerat: innuttaasut amerlassutsimikkut ineriartornerat, aamma inunngortut/toqusut amerlassusiat aamma avataaniit- aamma avammut nuuttut amerlassusiat eqqarsaatigalugit. Innuttaasut amerlassusiat qaffariaateqarpat nalinginnaasumik ”innuttaasut amerlassusiisa qaffariaateqarnerat” atorneqassaaq.
- Inunngortut amerlassusiat: Innuttaasut amerlassusiviat tunngavigalugu inunngortut 1000-ugaangata ukiumut amerlassusiat, ass. innuttaasut 1000-ugaangata.
- Kinguaassiorsinnaaneq: Arnat kinguaassiorsinnaasut 1000-ugaangata erninerit amerlassusiat.
- Kinguaassiorsinnaaneq katillugu: Arnar 15-49-inik ukioqarnermini meeqqat erniarisassaasa amerlassusiisa katinnerat, ukioqatigiiaani assigiinngitsuni inunngortut amerlassusiat qaffasissutsimi aallaavigineqartumi inissisimappat (massakkut kinguaassiorsinnaasut agguaqatigiissinnerat).
- Agguaqatigiissillugu ukiut inuuffiusartut: Toqusut pillugit misilittakkat tunngavigalugit inoorlaat 1000-ugangaata agguaqatigiissillugu ukiut inuuffigisartagaat.
- Piffissami aalajangersimasumi inunngortut amerlassusiat: Takuuk Inunngortut amerlassusiat
- Avataanut nuuttut amerlanerunerat: Avataanut nuuttut amerlassusiat avataaniit nuuttut ilanngaaticigalugit.

Tamatuma saniatigut naartunaveersaatinut arlalinnut taaguutit aamma takuneqarsinnaapput. Siullertut pineqartoq tassaavoq, Lippes Loop, spiralip Rosenip Kalaallit Nunaanni 1966/1967-imi misileraagami atugaa. Naartunaveersaat alla taaneqartoq tassaavoq, Depo-Provera, kapuut qaammatit pingasukkaarlugit tunniunneqartussaq.

1.2

1950-ikkut: Innuttaasut ineriartornerat aamma inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu atukkat

1950-ikkunni pisimasut aamma sunniutit pingaarutillit, ukiunut qulikkuutaanut tulluuttunut pingaarutilimmik naartunaveersaatit politikernit, atorfilittanit aamma nakorsat ilaannit isigineqarnerannik pingaarutilimmik kinguneqartut kapitalimi uani naatsumik saqqummiutissavagut. Siullertut pineqartoq tassaavoq, innuttaasut ineriartornerannut pingaarutilimmik Kalaallit Nunaanni inuuniarnikkut atukkat aamma peqqinnissaqarnikkut pissutsit pitsanngorsarneqarnissaannik soqutiginninneq 1950-ikkunni aallartimmat. Innuttaasut ineriartornerannik oqallinneq oqallittarfinni assigiinngitsuni ingerlanneqarpoq – politikikkut suliallit, atorfilittat aamma minnerunngitsumik suliniaqatigiiffiit namminersortut akornanni, pingaartumik inuiaqatigiit amerliartorneranni peqqinnissakkut aamma inooqataanikkut unammilligassaqarfiunerisa pingaarutaat peqqinnissaq pillugu ilisimatusarnikkut aamma nakorsatut ilisimatusarnikkut isiginninnermi qitiusimalluni. 1950-ikkut affaasa aappaanni inunngortut amerliartuinnarnerat, aamma tamatuma inuuniarnikkut kingunerit politikikkut aallunneqarput. Tamanna inuiaqatigiit inuuniarnermikkut atugaasa pitsanngoriartinnissaannut ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornissamut tunngasutigut sulissuteqartoqarnissaata pisariaqarneranik eqqarsarnerup annertusiartuinnarneranut aallaavimmik pilersitsivoq. Taakkununga ilaapput inuiaqatigiit meerartaarusunnerlutik, aamma meerartaarusussagunik qaqugu meerartaarusunnerlutik toqqaasinnaannissaat siunertatut oqaatigalugu naartunaveersaatit pillugit paasissutissiillunilu tunniussineq.

Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuaq 1948-meersaq

1950-ikkut affaasa aappaanni inuiaqatigiit amerliartuinnarnerisa oqaluuserineqarneranut qitiusut ilaat ataaseq tassaavoq, inuiaqatigiinnik kalaallinik nutaamik aaqqissuusseqqinneq, Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuaq 1948-mi pilersinneqarmat aallartinneqartoq. Ataatsimiititaliarsuup isumaliutissiisummi anguniagaani aamma inassuteqaataani, 1950-imi saqqummiunneqartumi, inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerulersinneqarnissaat tunngaviusumik siunertarineqarpoq, tamannalu 1950-ikkunni aamma 1960-ikkunni politikikkut siunnerfimmut aalajangiisunngorpoq. Anguniagaq taanna aammattaaq inuiaqatigiit amerliartornerisa kigunerisassai pillugit, taamalu aamma naartunaveersaatit ilanngunneqarnerannut pingaarutilimmik 1960-ikkunni politikikkut oqallinnermi aalajangiisunngorpoq.

Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuarmik pilersitsinermut tunuliaqutaasooq tassaasimavoq, Sorsunnersuup Kingulliup naanerata kingorna erseqqimmat, danskit Kalaallit Nunaannut matoqqatitsinermik politikkeqarnerata nalilersoqqinneqarnissaa pisariaqartinneqartoq. Sorsunnersuut nalaani Danmarkip tiguaaqqanerata nalaani USA Kalaallit Nunaannik pilersuisunngorsimavoq. Tamanna aqutigalugu innuttaasut nioqqutissanik nutaanik amerlasuunik ilisimasaqalernissaminnut periarfissaqarsimapput. Sorsunnersuup kingorna ineriartortitsinissaq inuiaqatigiinnit kissaatigineqarpoq, allanngortoqarnissaanillu sulissuteqarnissamik danskit naalakkersuisuinik

isumaqatigiissuteqartoqarluni.²³ Ilutigitillugu nunani tamalaani suliniaqatigiiffiit naalagaaffiit nunasiaatillit pissaanerannik atorunnaarsitsinissamik, aammalu nunasiaataasimasut nunani killerni naalagaaffiit nunasiaatillit assigalugit nutarterinerup assinganik nutarteriffigineqarsimangitsut ineriartortinneqarnissaannik kimigiisilerlutik.

Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuarmut 1948-meersumut suliakkiutigineqarpoq ”ajornartorsiutit Kalaallit Nunaanni piusut misissuiffigineqassasut, inuuniarnikkut, inuiaqatigiinni aningaasaqarnikkut, politikikkut, kulturikkut aamma allaffissornikkut ineriartortitsinissaq siunertaralugu, kiisalu tamatuma kingorna apeqqutinut taakkununga tunngatillugu siunissami malittarisassanik siunnersuuteqarluni isumaliutissiisummik saqqummiusseqqullugu.”²⁴

Ataatsimiititaliarsuup sulinera G50-isumaliutissiisummik, arfinilinnik atuagartalimmik, ilaqarpoq. Inuiaqatigiit aaqqissuuteqqinneqarnissaannik pilersaarut taanna, piniartuunermiit- aamma taartigeeqatigiittarnermiit aningaasaqarnermut ikaarsaarnissamik pisariaqartitsiffiuvoq, tamannalu aaqqutigalugu inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerulersillugit:

”Siullertut suliassaq pingaarneq tassaassaaq, inuussutissarsiorneq pillugu politikkimik aamma allatut pissusilimmik aaqqiissutinik suliaqarnissaq, inuiaqatigiit kalaallit inuuniarnermikkut atugaannik maanna appasissorujussuarmik inissisimasumik qaffasinnerulersitsisinnaasussamik. Politikki taanna ikiuiniarnikkut aamma inooqataanikkut isiginninneq tunngavigalugu taamaallaat tunngavilersorneqanngilaq, aammali aningaasaqarnermik isiginninnermit. Inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerusut, pingaartumik peqqinnissakkut sullissineq pitsaanerulersinneqarsimasoq, aamma ineqarnikkut atukkat pitsaanerusut, nunani allani misilittakkat malillugit inuunerup sivilissusianik sivilunerulersitsissaaq, aamma napparsimasarnerujussuarmik annikillitsilluni, taamaalluni maannamisut pilersuisup ataatsip pilersugassai ikinnerulissallutik, aamma tamanna tunngavigalugu inuiaqatigiit naammassisaqarsinnaassusiat qaffassalluni.”²⁵

Ataatsimiititaliarsuup suliaa taamaalluni nunani allani, tassunga ilanngullugu Danmarkimi, atugartuunngorsaanermik misilittakkanit aallaavilimmik naatsorsuutigisanit tunngaveqarpoq. Tassunga uiggiullugu isumaliutissiisummi pingaartinneqarpoq, inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerusut inuiaqatigiit kalaallit siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu namminneq aamma ”inuunerminni aningaasaqarnikkut imminnut tunngavissaqalersissinnaanissaannik” pilersitseqaataassasoq. Tamatumunnga ilanngullugu inuiaqatigiit kalaallit aamma tjenestemandit, Danmarkimit aggersut, akornanni aningaasaqarnikkut aamma inuuniarnikkut naligiinnginnerup naligiinnerulersinnissaanut tapertassaaq.²⁶

Aningaasaqarnikkut politikki, ataatsimiititaliarsuup inassutigisaa, aningaasartuutit aamma isertitat naligiinnissaannik anguniagaasartutoqqanik kipsisivoq. Tamatumunnga taarsiullugu inuiaqatigiit aaqqissuussaanerannik allanngortitsilluinnarnissamik inassuteqarpoq, inuiaqatigiinnik nutarsaanermi aningaasaliissutit aningaasanut inatsimmit tunngaveqassallutik. Taakku aningaasalersuinissamat pilersaarutit tunngavigalugit pilersinneqassapput. Tamatuma saniatigut akitigut nikerarnerit, kiisalu niuerfinnik suliffeqarfinnut namminersortunut ammaassinikkut naalagaaffiup kismaassissusaatitaanerata ajalusoornissaa pinngitsoortinniarlugit patajaallisaanissamik anguniagaqartoqarpoq.²⁷

Ineriartorneq tapersersorniarlugu aalisarneq – pingaartumik saarullinniarneq – annertusarneqarlunilu pisariillisarneqassaaq. Taamaattumik innuttaasut najugaqarfinnut ikinnerusunut aamma anginerusunut, aalisakkanik suliffissualiorfiusinnaasuni, eqiterunneqarnissaat pisariaqartutut isigineqarpoq.²⁸ Innuttaasunik eqiterutsitsineq tamanna, ataatsimiititaliarsuaq malillugu, atugarissaarnikkut suliffeqarfinnik oqartussaasunit ingerlanneqartunik, soorlu napparsimmavinnik, atuarfinnik, utoqqaat angerlarsimaffiinik il.il sanaartornermut tunngatillugu iluaquteqassaaq, Danmarkimi naalagaaffimmut

atugarissaarfiusumut annertusigaluttuinnartumik ilisarnaataasumik. Peqqinnissaqarfiup aamma atuarfeqarnerup iluani massakkorluinnaq suliniuteqartoqartariaqarnera ataatsimiititaliarsuup pingaartumik erseqqissarpaa, peqqinnissakkut pissutsit aamma ilinniartitaanerup qaffasissusia pitsaanerulersinneqarsinnaaniassammata.²⁹ Peqqinnissakkut ilungersunartorsiorfiusut annerpaat ilagisaat tassaasimavoq tuberkulose, tulliulluni kinguaassiuutitigut nappaatit. Kingulleq pingaartumik gonorrémut, atugaasorujussuarmut, kiisalu syfilisimut tunngassuteqarpoq, inuiaqatigiinni tunillaassuuttussatut peqqinnissaqarfimmit, atorfilittanit aamma Kalaallit Nunaanni Danmarkimilu politikikkut sulialinnit ernumassutigineqarluni.³⁰

Illoqarfiit aamma najugaqarfiit pingaarnertut nutarterineq sioqqullugu atugarissarititaasut atorlugit ingerlammata ilutigitiillugu tamat eqqiluisaarnernik nutarterinissaq aamma pisariaqarpoq – tassa imaappoq, eqqakkanut aqqusiorneq, imeqarneq, innaallagiaqarneq il.il. Inissialiortiternerup annertusineqarnissaa nutarterneqarnissaalu aamma pisariaqarpoq. Nakorsat angalatitat assersuutigalugu isummerput, ”*kalaallit inigisaat amerlanerpaat atorsinnaanngitsut.*”³¹ Pingaartumik qangatoortumik ataatsimoorullugu illeq siniffigineqartartoq nangaanartoqartinneqarpoq, peqqinnissakkut aamma inooqatigiinnikkut pissutsit pissutigalugit.³²

Taamaattumik isumaliutissiisummi inassutigineqarpoq, inuiaqatigiit ineriartortinniarlugit, aamma innuttaasut inuuniarnermikkut atugaat qaffassarniarlugit inuiaqatigiit imminnut pilersorsinnaanissaminnut periarfissagissaarnarpaani sumiiffinni najugaqassasut. Ataatsimiititaliarsuaq malillugu nuunnerit pinngitsaaliinertaqanngitsumik pissapput, kisianni sunniiniarnikkut siuarsarneqassasoq aamma annertusaalluni- aamma nutarterilluni suliat sumiiffinni siunissamik qulakkeerinniffiusutut isigineqartuni suliarineqarlutik.³³ Ataatsimiititaliarsuup taamaattumik naatsorsuutigivaa, illoqarfinni innuttaasut amerlassusii qaffariaateqassasut, ilaatigut ”*inunngortut toqusunit amerlanerunerisa nassatarisaanik innuttaasut amerleriaateqarnerannik*” ilaatigut ”*pilersaarutaanngitsumik*” aamma ”*aaqqissuussamik nuunnerit*” pissutigalugit.³⁴

Ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaanni innuttaasut amerlassutsimikkut ineriartornerat Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuup apeqqusinngilaa, tamanna pingaartumik 1950-ikkut affaasa appaanni inuiaqatigiit amerliartornerisa sukkatsinneranut atatillugu isigineqassalluni.³⁵ Ataatsimiititaliarsuulli Ammassallip kommuniani innuttaasut amerleriaateqarnerat erseqqissarpaa.³⁶ Ataatsimiititaliarsuaq malillugu kommunimi naammassisaqarsinnaassuseq aamma suliffeqarnikkut periarfissat amerleriaatinut malinnaanngillat, taamaattumillu innuttaasut ”nallinnarlutik” inuupput.³⁷ Ataatsimulli isigalugu toqusut amerlassusiisa qaffasissusiat ataatsimiititaliarsuup soqutigineruaa, minnerunngitsumik naalungiarsuit toqusut amerlassusiisa qaffasissusiat. Tuberkulose 1950-ikkunni toqusut tamakkerlutik pingajorarterutaasa sinnillit amerlassusiannut pissutaavoq, aamma naalungiarsuit uumallutik inunngortut sulii ataasiliinatik toqusut 15 %-iullutik.³⁸ Assersuutissatut aallaavittut naalungiarsuit toqusut Danmarkimi kisitsisaat taamaallaat 3 %-it sinneqalaarput. Tamatuma saniatigut agguaqatigiissillugu ukiut inuuffiusartut angutitut kalaallinut ukiut 32-upput, aammalu arnanut 37,5-iullutik. Danmarkimi agguaqatigiissillugu ukiut inuuffiusartut 1951-imi angutitut 69,8-voq aamma arnanut 72,6-iulluni.³⁹ Taamaattumik Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuarmut pingaarnertut salliutitat ilaat ataaseq tassaavoq, peqqinnissaqarfiup nakussassarneqarnissaa, taamalu toqusut amerlassusiannut kisitsisit qaffasissusiat akiorlugu. Ataatsimiititaliarsuaq taamaattumik arlalinnik siunnersuuteqarpoq, peqqinnissaqarfimmi sulisut amerlineqarnissaannik ilalimmik, tassunga ilanngullugu peqqinnissamik nakkutillisutut (nunap nakorsaanera) atorfimmik pilersitsinissaq, kiisalu tuberkulose-p aamma kinguaassiuutitigut nappaatit qanoq akiorniarneqarsinnaanerut pillugu siunnersuutit. Aamma napparsimmavinnik nutaanik pilersitsinissaq, kiisalu napparsimmavinnik pioreersunik pitsaanerusunik pitsanngorsaanissaq ataatsimiititaliarsuup isumaliutissiisutaani eqqartorneqangaatsiarput.⁴⁰

Nunasiaataajunnaarsitsinissap oqaluuserineqalernera aamma inuiaqatigiit amerliartornerat

Nunasiaataajunnaarsitsinissamik suliat ingerlanneqarnerannik nunanit tamalaanit aallussineq, oqaatigineqartut, ukiuni sorsunnersuup kingulliup kingorna ilaatigut Naalagaaffiit Peqatigiit (FN-ip) ataani, sakkortusiartorpoq. FN-i 24. oktobari 1945-mi pilersinneqarsimavoq, nunarsuarmi sorsunnessamik, nunarsuarmi misigineqaqqammersumik, pinngitsoortitsisinnaasumik nunat tamalaat suleqatigiiffissaannik pilersitsinissaq siunertaralugu. Aamma FN-ip siunertaata nassuiarneqarnerani qitiuvoq, nunat namminersorlutik naalagaaffiunngitsut politikikkut, inooqataanikkut aamma aningaasaqarnikkut ineriartortinneqassasut, soorluttaaq namminersortuuneq, naleqq. artikel 73-i aamma 74-i⁴¹, ineriartortinneqassasq. FN-i 1946-mili aallartittumik nunat namminersortuunngitsut (nunasiaataasut) pillugit nalunaarusianik pissarsisalerpoq, aamma piffissaq taanna aallarnerfigalugu Kalaallit Nunaanni pissutsit pillugit nalunaarusianik Danmark FN-imut nassitsisalerluni.⁴² FN-ip nunasiaataajunnaarsitsinissamik aallussinera nunat arlallit nunasiaataanermiit nunatut namminersortutut ikaarsarnerannik kinguneqarpoq.⁴³ Inuiaqatigiinnik kalaallinik aqqissuusseqqinneq taanna, Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarsuup isumaliutissiissutaani nassuiarneqartoq, aamma tassani pingaartumik politikikkut aqqissuusaanerup nutaamik eqqarsaatigeqqinneqarnera, taamaalilluni Danmarkimi atuuttup assinganik oqaasertaqalersillugu, danskit aallartitaasa FN-imik isumaqatigiinninniarnerni tunngavilersuutigineqartumut namminersornerup nassuiarneqaqqinnerani pingaaruteqarsimavoq, Danskit isumaat tassaasimavoq, nunasiaatigineqartup nunamut attavigisaminut ilanngutitinneqarnera ”namminersornermik tamakkiisumik anguniagaqarnertut” assersuunneqarsinnaasoq. Isuma taanna iluatsinneqarpoq, aamma ilanngutitsineq taannarpiaq aamma naligiissitsinissamik angusaqarusunneq, G50-imi saqqummiunneqartoq, Danmarkip Kalaallit Nunaata Danmarkimi amtut ilanngutitsineratigut FN-imi pisussaaffimminik naammassinnittutut isigineqarnissaanut pingaaruteqarsimavoq.⁴⁴

Tunngaviusumik inatsisip 1953-imi allanngortinneqarneratigut Kalaallit Nunaata nunasiaatitut inissisimanera atorunnaarpoq, aammalu taanna killigalugu Kalaallit Nunaat amtutut inissisimalerluni, aamma politikikkut kiisalu tunngaviusumik inatsisip atortinneqarnerisigut naligiimmik danskit naalagaaffiannut ilaalerluni.⁴⁵ Tamanna aqutugalugu Kalaallit Nunaanni innuttaasut naalagaaffiup ilaani innuttaasut allat assigalugit pisortatigoortumik aamma naligiissinneqalerput.⁴⁶

Nunani tamalaani suliniaqatigiiffimmi allami, FN-imit aamma peqataaffigineqartumi, oqaluuserineqartoq tassaavoq nunarsuarmi inuiaqatigiit ineriartornerat. FN-ip aningaasaqarnermut aamma isumaginninnermut siunnersuisoqatigiiffiata Population Commissioni 1946-imi pilersippaa, aallaqqaammut Tysklandimi, Japanimi aamma taakku iligisaanni, sorsunnersuarmi kingullermi ajorsartitaasuni, inuiaqatigiit aallunneqarnerat sallinneqarluni.⁴⁷ Ataatsimiititaliarsuaq aningaasaqarnermut aamma isumaginninnermut siunnersuisoqatigiiffimmut siunnersuisuullunilu ikiutissaq, taamaalillutik siunnersuisoqatigiit, FN-ip isumaqatigiissutaani kapitali 10 malillugu, akisussaaffigisaminik isumaginnissinnaaniassammat. Siunnersuisoqatigiit ilisimasanik katersuisussaapput, aamma aningaasaqarnikkut, inooqatigiinnikkut, kulturikkut, ilinniartitaanikkut aamma peqqinnissakkut ineriartorneq pillugit FN-ip Ataatsimeersuarnera siunnersuisuuffigissallugu, tamanna FN-ip eqqissinissaq- aamma inuttut pisinnaatitaaffiit pillugit suliniutaani, naleqq. ass. FN-ip isumaqatigiissutaani siunertarineqartutut aallarniutaani: ”kiffaanngissuseqarnerulluni inooqatigiinnikkut siuarsaanissaq aamma inuuniarnikkut atukkanik qaffassaanissaq” qitiusut ilaattut isigineqarluni.

Tassunga atatillugu inuiaqatigiit pillugit politikki ineriartornermut tunngasutigut aallussiffiusutut, aamma pitsaaliuisuulluniluni eqqissisimatitsisuusutut⁴⁸ isigineqarpoq, aamma FN-ip suliaasaqarfimmik suliaqarinnaminik piginnaatitaanera taamaalilluni Naalagaaffiit Peqatigiit Isumaqatigiissutaani Artikeli 55-imit⁴⁹ aallaaveqarpoq. Population Commissionip ukiuni siullerni suliai pingaartumik inuiaqatigiit katitigaanerannik misissuinerneq aamma siumut isigaluni ineriartortitsinissamik, inuiaqatigiit

katitigaaneranni piginnaasanik ineriartortitsinissamik aamma inuiaqatigiit amerliartornerisa aamma aningaasaqarnikkut inooqataanikkullu uuttuutit akornanni ataqatigiinnerit pillugit ilisimatusaatigalugu misissuinerit eqikkarneqarnerannik ilaqarput. Taakku saqqummiussami *'The Determinants and Consequences of Population Trends'* (1953)⁵⁰ saqqummiunneqarput. Taanna ilaatigut ilisimasani, ataatsimiititaliarsuup katersorsimasaanik, ilaatigut inuiaqatigiit amerlassutsimikkut ineriartornerannut, aamma aningaasaqarnikkut, inooqataanikkut aamma inuiaqatigiit katitigaanerisa akornanni uuttuutit ataqatigiinnerannut sunniutillit pillugit piffissami tassani ilisimatuussutsikkut isummiussaagallartunik imaqqarpoq. Tunuliaqutaasutut takuneqarsinnaavoq, nunat ilaanni innuttaasut amerliartornerat inuit oqaluttuarisaaneranni siornatigut takuneqarsimanngisaannarsimassagunartutut qaffasissuseqalersimasoq. Taamaalilluni saqqummiussami tassunga atatillugu oqaatigineqarpoq, nunat ilaat naartunaveersaatnik eqqussisimasut, inuuniarnikkut atukkat akuersaarneqarsinnaasumik qaffasissuseqalersinnissaat anguniarlugu suliaqarluni aallartinneqarsimasut innuttaasut annertuumik amerliartornerisa unitsissagaat aarleqqutigalugu.

FN-ip aningaasaqarnermut aamma isumaginninnermut siunnersuisoqatigiivisa World Population Conference siulleq 1954-imi Ruumami aqqissuummassuk siunnerfigineqartoq tassaasimavoq, naalakkersuisut inuiaqatigiit katitigaaneranni ajornartorsiutit, aamma taakku aningaasaqarnikkut inooqataanikkullu ajornartorsiutinut ataqatigiinnerat⁵¹ pillugit ilisimasatigut tapersersornissaat. Ajornartorsiutinik taakkuninnga iluarsinerit nunarsuaq tamakkerlugu pitsaannerusumik siunissaqalernissamut pisariaqartinneqartutut generalsekretærip ikiortaanit, ataatsimeersuarnermik ammaasumit, taaneqarpoq.⁵² Inuiaqatigiit katitigaanerat inuuniarnikkut aamma aningaasaqarnikkut tunngaviummik ajornartorsiutit suliarinerinut iluaqutaasinnaasussamik uani ilisimatusarnikkut atortussamik pilersitsivoq. Sammineqartut ilaat, oqaluuserineqartoq, tassaasimavoq inuiaqatigiinni aningaasaqarnikkut ineriartornerup aamma inooqatigiinnikkut allanngornerup akornanni ataqatigiinneq, pingaarnertut nunani siuarsagassani inooqataanikkut aamma aningaasaqarnikkut ineriartorneq aallunneqarluni.⁵³

Ataatsimeersuarnermi amerikami inuiaqatigiit katitigaanerannik suliallit nunani siuarsagassani innuttaasut amerliartornerisa killilerneqarnissaat pisariaqartoq tunngavilersuutigivaat. Nunat siuarsagassat amerlasuut innuttaasuni amerleriaateqarneq misigivaat, toqusut amerlassusiisa ikilinerisa aamma ukiut inuuffiusartut qaffasinnerulernerisa⁵⁴ kingunerisaannik. Amerikami inuiaqatigiit katitigaanerannik suliallit isumaqarput, innuttaasut sukkasuumik amerliartornerat inuuniarnikkut atukkat appasinnerulernerannik aamma aningaasaqarnikkut ineriartornerup⁵⁵ kinguarsarneqarneranik kinguneqassasoq. Taama isiginninneq nunani kommunistinit aqunneqartuni peqataasunit akerlilerneqarpoq, taakkunanga tikkuarneqarluni nunasiaateqarnikkut aqqissuussaaneermi inooqataanikkut aamma aningaasaqarnikkut aqqissuussaaneq tassarpiaasoq ineriartornerup kinguarsimaneranut pissutaasoq.

Nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiit ineriartornerat pillugu nunani tamalaani oqallinneq FN-imi kisimi ingerlanneqanngilaq.⁵⁶ The Population Council, suliniaqatigiiffik namminersortunit pigineqartoq, 1952-imi pilersinneqarpoq. Taanna amerikami suliffeqarfiutilinnit- aamma pisoorsuarrit, ilaatigut John D. Rockefeller III-mit aamma Henry Fordimit aningaasalersorneqarpoq. Suliniaqatigiiffiup isumassarsiarineqarneranut tunngavigineqartoq Rockefellerip nammineerluni allaaserisami⁵⁷ nassuiarpaa, tassalu nunarsuarmi innuttaasut amerlassusiisa aamma isumalluutit pissarsiarineqarsinnaasut akornanni oqimaaqatigiissitsinerup eqqortup nassaarineqarnissaa, siunissaq qaninnerusoq aamma ungasinnerusoq isigalugu inuuniarnikkut atukkat pitsanngoriartuinnarnissaat qulakkeerniarlugu. Inuiaqatigiit amerlassusiisa aamma isumalluutit pissarsiarineqarsinnaasut akornanni atassuteqarneq taanna ”ullumikkut ajornartorsiutini ilungersunarnerpaatut aamma nukinginnarnerpaatut”⁵⁸ suliniaqatigiiffimmit isigineqarpoq.

Suliniaqatigiiffik, 1961-imi ukiumut 2,3 millioni dollarsinik aningaasaliissutinik missingersuuteqartoq, aningaasaateqarfiit, nakorsat, ilisimatuut aamma naalakkersuisut akornanni peqatigiinnermik ineriartortitsivoq, aammalu aningaasanik aningaasaateqarfinnit aamma taamatut naalakkersuisunit – pingaartumik peqqinnissakkut – naartunaveersaatit pillugit ilisimatusarnermut ⁵⁹ aqqutissiuussilluni. Taanna takoqqusaarusianik suliaqarnermut annertuumik aningaasartuuteqarpoq – assersuutigalugu Disney titartakkamik filmiornissaminut akilernerqarpoq, Anders And ilaqutariiaqqanik kissaatigineqartunik amerlasuunut siammarterinermut peqataalluni.⁶⁰

International Planned Parenthood Federation (IPPF) 1952-imi aamma pilersinneqarpoq, pilersarusiukkamik angajoqqaajuneq inuup pisinnaatitaaffigissagaa siunertarinqarluni, aamma nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiit aamma nunarsuup isumalluutaasa akornanni oqimaatigiiissitsineq inuup pilluarnissaanut, siuariartornissaanut aamma eqqissinissaanut⁶¹ pisariaqartinneqartumik pisariaqartoq oqaatigineqarluni. Population Councilimi pisup assinganik peqatigiiffiup nunarsuaq tamakkerlugu innuttaasut amerliartornerat, pingaartumik nunani siuarsagassani pisoq, annikillisinneqartariaqartoq inassutigivaa.

Nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiit amerliartuinnarnerat ingerlasoq ajornartorsiutaasutut⁶² peqatigiiffinnit taakkunanga marlunnit isigineqarpoq. Taamaallutik nunat tamalaat akornanni peqatigiiffiit innuttaasut amerliartuinnarnerat siuariartornissamut aamma inuiaqatigiit ineriartornissaannut akornutaasussatut isigivaat. Ilaqutariinngornissamik pilersarusiorneq atituumik isigalugu, tassunga ilanngullugu naartunaveersaatit pillugit paasissutissiineq kiisalu atuneq innuttaasut amerliartornerisa unitsinnissaannut atortussatut pingaarnarpaatut peqatigiiffinnit isigineqarpoq. Peqatigiiffiit politikikkut, aamma inuit isumaannik sunniiniarnermut atatillugu eqeersimaartorujussuullutik suliniarput, aamma tigussaannerusumik naartunaveersaatinik, soorlu p-pille-nik, spiralinik aamma taakkununga atatillugu ilisimatusarnermut aningaasaliillutik.

Nunarsuaq tamakkerlugu nunani amerlasuuni, innuttaasut amerliartuinnarnerisa apeqquserneqarnerat naalakkersuisunit aallaqqaammut iliuuseqarfigineqanngitsoq, ilisimatusarnermi tikkuussissutigineqarpoq, ilaqutariinngornissamik pilersarusiornermut suliniaqatigiiffiit namminersortunit ingerlanneqartut pilersut, amerlasuutigit naalagaaffinnit tapersorneqarlutik, aamma pisuni amerlasuuni naalakkersuisut namminneq ilaqutariinngornissamut pilersarusiornermut suliniutaannut qitiusarlutik.⁶³

Tamanna aamma Danmarkimi pivoq, Foreningen for Familieplanlægning 1956-imi tunngavilerneqarluni. Taanna nakorsamit Agnete Bræstrupimit pilersinneqarpoq, siunertaralugu: ”naartuersittarnerit ikilisinnissaat, kiisalu ilaqutariinngornissamik pilersarusiorneq aamma akisussaassusilimmik angajoqqaajuneq pillugit paasissutissiineq aamma ilisimatusarneq siuarsassallugu – tassunga ilanngullugu naartunaveersaatit illersorneqarsinnaasumik atornerqarsinnaasut pillugit ilisimasanik siammarterineq.”⁶⁴

Peqatigiiffiup ilaqutariinngornissamik pilersarusiorneq pillugu paasinninnera peqatigiiffiup arnanut nakorsaata misissuisartuata 1964-imi apersorneqarnerani takuneqarsinnaavoq:

”Ilaqutariinngornissamik pilersarusiorneq ima siunertaqarpoq, ilaqutariit amerlassusissaat pilersarusiorneqassasoq – tassa imaappoq, meeqqat qanoq amerlatigisut kissaatiginerlugit, aamma piffissap qanoq ilinerani meeqqat taakku meerartaarerusunnerlugit kissaateqarneq. Allatut oqaatigalugu qassinik meerartaarnissamik aamma naartunaveersaatit pillugit paasissutissinneqarsimanissaq kisimi pineqanngilaq, aammali aappaasut meerartaarsinnaanikuusimannigitsut misissorlugillu passunneqarnissaat aamma pineqarluni.”

Arnanut nakorsaq malillugu ilaqutariinngornissamik pilersarusiorneq anaanaasup timimigut aamma eqqarsartaatsimigut peqqissusia, ilaqutariit atugarissaarnerat aamma inuiaqatigiit ⁶⁵ eqqarsaatigalugit

pisariaqarpoq. Tunngavilersuutit siulliit taakku marluk takutippaat, peqatigiiffik arnat kiffaanngissuseqarnissaannik isiginniffeqartoq, 1920-ikkunni aamma 1930-kkunni kiffaanngissuseqarluni anaanaanissamik aamma arnat naartunaveersaateqarnissaminut pisinnaatitaaffeqarnerannik oqartarnermut atasumik, ilaatigut danskip atuakkiortup Thit Jensenip tunngavilersuutigisaanik.⁶⁶ Kisianni ilutigisaanik ilaqutariittut inuuneq pillugu ileqqoq malillugu isiginninnermik peqatigiiffik ingerlatitseqqippoq, aappariinneq aamma ilaqutariittut inuuneq pingaarutilittut qitiutillugu:

*"Ilaqutariinngornissamik pilersarusiornermi pingaartoq tassaavoq, ilaqutariit ataasiakkaat qanoq amerlatigissanerlutik namminneq aalajangernissaminut pisinnaatitaaffeqarlutillu pisussaaffeqarnerat. Taamaaliornikkut aatsaat meeqqaminnik nerisassaqaqtitsinissamik, atisassaqaqtitsinissamik aamma perorsarnissaasa inissaqaqtinnissaanut akisussaaffimmik tigusinissaminut periarfissaqassapput. Kisianni aappariit eqqortumik aappariittut inooqatigiinnissaannut ilaqutariit toqqissisimanermik aamma tunniussissapput, aammalu taamaaliornikkut inuttut piginnaasaq kusanarnerpaaq – illugiilluni asaqaatigiinneq – ineriartortillugu, aatsaat taamaaliornitsigut meeqqap pisariaqartitaa tunniussinnaavarput: asanninneq killeganngitsaq."*⁶⁷

Peqatigiiffik atuuffimmini tapersersorneqartorujussuuvog, aamma taassuma ilaqutariinerup inuiaqatigiinni tunngavissaasutut oqaatiginninnera ilaatigut Socialdemokratit ilaqutariit inuunermut pitsaasumut tunngaviusussatut oqaatigisaannut naapertuuppoq, aammalu naalagaaffiup atugarissaarfiusup ineriartortinneqarnerannut politikkikkut tunngavilersuutaalluni.⁶⁸

Foreningen for Familieplanlægning-ip Danmarks Apotekerforening-i, Den Alm. Danske Lægeforening-i, Danmarks Jordemoderforening-i, Kvindelige Lægers Klubbi (Agnete Bræstrupip piffissami 1946-1955-imi siulittaasuuffigisaa), Justitsministeria (naartunaveersaatinut tunngasut akisussaaffeqarfiisa ilaannillutik) il.il. suleqatigivai.⁶⁹ Taanna ilaatigut naalagaaffimmit aningaasaliissutinik ikiorneqarluni aningaasalersorneqarsimavoq. Peqatigiiffik naartunaveersaatit pillugit Danmarkimi arnanut ilitersuisarfinnik peqarsimavoq. Arnat namminneq ujartuisussaapput, imaluunniit ilitersuisarfiit ilaannit akeqanngitsumik ilitersorneqarnissaannik innersuunneqassallutik. Peqatigiiffik aamma usuup puuinik nammeneq nioqquteqartartuusimavoq – usuup puui Plan-it. Peqatigiiffik nunat tamalaat akornanni International Planned Parenthood Federationimut (IPPF-imut)⁷⁰ ilaasortaanini aallaavigalugu attaveqarfigissaarsimavoq. Taamaalilluni ilaqutariinngornissamik pilersarusiorneq pillugu oqallinnermi, aamma naartunaveersaatit Danmarkimi siammarterneqarneranni danskit peqatigiiffiat Danmarkimi aamma nunani tamalaani qitiusumik inissisimasimavoq.

Peqatigiiffiup sulinerani Kalaallit Nunaat 1958-imi aamma ilanngunneqarpoq.⁷¹ Tamanna Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit tapersersorneqarluni pivoq, tassanga peqatigiiffimmut uppersarsarneqarluni *"siunissami suliaqarnissaminik Kalaallit Nunaat aamma ilanngunneqassasoq naatsorsuutigisariaqaraa"*.⁷² 1963-imi ataatsimiinnermi Bræstrupip aallartisarneq, aamma peqatigiiffiup Kalaallit Nunaannut tunngatillugu siunnerfilimmik suliaqarnera, oqaluttuarivaa:

*"Dr. Bræstrupip nalunaarutigivaa, Foreningen for Familieplanlægning-i 1958-imiilli Kalaallit Nunaannik suliaqarsimasoq, aammalu peqatigiiffik ministereqarfinnik aamma nakorsaanernik attaveqaraangami pisoq atorluartarsimagaa. Nakorsat tappavunnartussat pikkorissartinneqartarput. Skumtablettit eqqunneqarput, taamaattorli annikitsumik misileraatitut. Ajornartorsiummut inassuteqaat pitsaasuuvog, aammalu paasissutissiilluni suliaqarnermut aallaavissaqarluppoq."*⁷³

Aallaqqaammulli peqatigiiffiup nakorsaaneq qanimut suleqatigisimavaa, aammali ilaatigut Dansk Kvindesamfund-i aamma kalaallit arnanut peqatigiiffii⁷⁴ suleqatigisimallugit. Suleqatigiinneq annikitsumik aallartippoq, kisianni tamanna aamma peqatigiiffiup politikkikkut aqqissuussaanerup

iluani atassuteqarnera 1960-ikkut aallartinneranni ilaqutariinngornissamut Kalaallit Nunaanni pilersaarusiornissamut ilisimasaqarnerup – aamma atortussat – siammarterneqarnissaanik qitiusumik inissisimasimalluni.

Innuttaasut amerliartornerat nakorsaanerup apeqquuserpaa

Kalaallit Nunaanni peqqissutsikkut inissisimaneq 1950-ikkunniit 1960-ikkut tungaannut arlalitsigut malunnaatilimmik pitsanngoriaateqarpoq. Oqaluttuarisaanermik ilisimasalik Axel Kjær Sørensen malillugu tuberkulosemik toqussuteqartarnek 1950-ikkunni 32 %-it missaanniit 1960-ikkunni 5 %-inut appariaateqarpoq, meeqqat toqusut amerlassusiat piffissami tassani affaanit amerlanerusunik ikileriaateqarlutik.⁷⁵

Ineriartorneq ilaatigut peqqinnissaqarfiup, pitsaaliuinnermik aamma katsorsaanermik periarfissanik pitsanngoriaateqartitsisimasup, allilerneqarneranik, ilaatigullu nappaatit arlallit annikillisinneqarnerannik peqataasumik inuuniarnikkut atukkat qaffakkiartornerannik nassuiarneqarpoq. Peqqissutsikkut pitsanngoriaat taanna toqusut ikiliartornerisigut innuttaasut kisitsisitigut paasissutissartaanni sukkasuumik takuneqarsinnaalerpoq.⁷⁶ Erniusartut amerleriaateqarnerisigut aamma toqusut ikiliartornerisigut innuttaasut amerleriaateqarnissaat, taakku katinnerisigut toqusunut sanilliullugu inunngortut amerlanerulernissaannik pilersitsisussaq, kisitsisit aamma takutippaat.

Innuttaasut amerliartornerat taanna Kalaallit Nunaanni nakorsaanerup siulliit ilagalugit apeqquuserpaa. Tamanna innuttaasut amerliartornerannik nunani tamalaani apeqquusiinnermut atassutilimmik isigineqarsinnaavoq, kisianni aamma nakorsaanerup atuuffianut atituumut uiggiullugu isigineqarsinnaalluni.⁷⁷ Nakorsaaneqarfik nappaatinik akiuniarnissamik taamaallaat aallussinngilaq, aammali inuiaqatigiinni pissutsinik allanik, inuiaqatigiit peqqissusiannut sunniuteqarsinnaasunik aallussilluni. Inuiaqatigiinni pissutsinut assigiinngitsunut tamanna tunngassuteqarpoq, soorlu ineqarnikkut pissutsinut, inunnik isumaginninnikkut pissutsinut, atuartitsinnermut, il.il., aammali innuttaasut amerlassusiannut. Kalaallit Nunaanni peqqissutsikkut inissisimaffik pillugu nakorsaanerup ukiumoortumik nalunaarutaani, siullermeerutaasumik 1951-imi saqqummersinneqartumi, nappaatit siammasissusiannik aamma peqqinnissaqarfik, kiisalu innuttaasut amerlassusiat aamma ineriartornerat pillugit paasissutissat nakorsaanerup taamaalilluni saqqummiuppai.⁷⁸

Innuttaasut ukiuni 1952-1962-imut amerlassusiannik missingiut nakorsaanerup Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit paasissutissiissutitut juunimi 1956-imi tiguaa. Missingersuut 1940-ikkunni affaanni kingullerni toqusut aamma inunngortut amerlassusiannik tunngaveqarpoq, aammalu tassani 1956-imi takuneqarsinnaalerpoq, taanna eqquutinngitsoq, tamatuma kingorna toqusut amerlassusiat appariaateqarnikummat – aamma toqusunut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat taamaalilluni naatsorsuutigineqarsimasumit annertunerungaatsiarluni.⁷⁹ Ukiup tulliani taassuma innuttaasut amerleriaateqarnerat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut eqqumaffigeqquaa, ilutigitillugulu oqaatigalugu naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni nakorsaatit sinneri allat assigalugit akeqanngitsumik pissarsiarineqarsinnaasariaqaraluartut. Nakorsaanerulli tunngavilersuutai ministereqarfimmit tusaaniarneqanngillat. Ministereqarfimmi allaffimmi aqutsisoq ima itigartitsivoq:

”Allakkami 5. februaari 1957-imeersumi (...) Kalaallit Nunaanni toqusut amerlassusiannut sanilliullugu erniusartut amerlanerujussuat pillugu arlalinnit apeqquusiisoqarnerarlugu isiginninnerit tunngavigalugu Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatit akilerlugit pissarsiarineqarnissaannik piumasaqarnek akerliusutut isumaqarfigalugu imminut illersuisunngortippuit. Tassunga atatillugu nalunaarutigineqassaaq, inuiaqatigiit kalaallit amerliartornerat oqartussaasut tungaanninngaanniit nangaanartoqartinneqanngimmat, aamma siusinnerusukkat aalajangiussaq ministereqarfimmit tunngavigineqarsinnaammat,

naartunaversaatit nakorsartinnermut atatillugu pisariaqartinneqartutut isigineqarpata aatsaat akeqanngitsumik agguanneqarsinnaallutik."⁸⁰

Nakorsaanerup "toqusunut sanilliullugu erniusartut amerlanerujussuat" soq erumassutigineraa itisiliiffineqanngilaq, kisianni taassuma erumassutaa ministereqarfimmit isumaqatigineqarsimagunangilaq. Skrivemaskinamik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut allakkami kuglepenamik allallugu ilanngunneqarsimavoq "Naa!", taanna nakorsaanermit allanneqarsimagunarlu, kiisalu "Henl." [toqqorneqarpoq]. Nakorsaanerli tunniutiinnangilaq. Ukiup tulliani (1958-imi) innuttaasut amerliartornerat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut eqqumaffigeqqullugu saaffiginnissutigeqqippaa, tassunga ilanngullugu pingaartumik erniusartut amerliartuinnarnerat. Tamanna 1958-imi apriilimi ataatsimiinnermit imaqarniliani takuneqarsinnaavoq, nakorsaanerup ilaatigut landshøvdingi aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup peqqinnissamut tunngasutigut siunnersortaa peqatigalugit, aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi allaffimmi pisortamit najuuffigineqartumik, peqataaffigisimasaani. Inuiaqatigiit ineriartornerat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup qanoq isumaqarfigineraa ataatsimiinnermi nakorsaaneq aperivoq:

"[Nakorsaaneq] aperivoq, ministereqarfiup piviusoq taanna, tassa inuiaqatigiit kalaallit 42 %-ii meeraasut, aamma toqusut amerlassusiannut sanilliullugu erniusartut 34 promille-usut qanoq isigineraa. Taanna isumaqarpoq, erniusartut amerliartuinnarnerat appartinniarlugu iliuuseqartoqassanersoq erseqqissumik isummerfigineqartariaqaraluartoq."⁸¹

Nakorsaanerup ilanngullugu tikkuarpaa, arnat ernisarnerat piffissap sivilisunerusup iluani pisartussatut siaruarneqarneratigut naalungiarsuit toqusut amerlassussiat immaqa appariaateqartinneqarsinnaassasoq. Taanna saqqummersinneqangajalersumik tamanna pillugu naqitaaraliorsimavoq. Nakorsaanerup apeqquteqarnerminut tunngavigisani pillugu aamma paasissutissiivoq:

"Apeqquteqarnermut tunngavik tassaavoq, taanna naartunaveersaatit akilerlugit pissarsiarineqartarnerat pillugu apeqquteqarnerminut atatillugu ministereqarfimmit allakkanik tigusaqarsimagami, tassani takuneqarsinnaalluni erniusartut amerlanerujussuat nangaanartoqartinneqanngitsoq."

Nakorsaaneq tamatumuuna tusaaniarneqarsimasoq ilimanaateqartorujussuuvoq. Ataatsimiinnermi isumaqatigiissutigineqarpoq, nakorsaaneq nunap immikkoortuini nakorsat marluk peqatigalugit apeqqut una eqqartussagaat "erniusartut amerlanerujussuisa appartinnissaannut iliuuserineqarsinnaasut" aamma tamatuma kingorna "tassunga tunngatillugu nalinginnaasumik pilersaarutit pillugit annertunerusumik oqaaseqaateqassasut." Kalaallit Nunaannullu Ministereqarfimmili immikkoortortami aqutsisoq mianersortoqarnissaanik inassuteqarpoq, taanna ima oqaaseqarami: "suliami uani annertuumik mianersuussisoqartariaqarpoq, aamma siullertut iliuuserineqaratarsinnaasut pillugit naalungiarsuit toqusut amerlanerannik aamma aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlanerannik tunngavilersorneqartariaqarlutik." ⁸²

Mianersornerulluni iliuuseqarnissap pisariaqarneranik immikkoortortami aqutsisoq soq isumaqarnersoq, aamma iliuuserineqaratarsinnaasunut naalungiarsuit toqusut amerlanerat aamma aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlanerat – inunngortulli amerliartornerat pinnagu – soq tunngavilersuutigineqassasoq isumaqarnersoq imaqarniliani takuneqarsinnaanngilaq. Tamanna immaqa pissuteqarsinnaavoq, ministereqarfik isumaqarmat, innuttaasut amerliartornerat ataatsimut isigalugu ajornartorsiutaanngitsoq, kisiannili inunngortorpassuit, aamma pingaartumik aappariinnerup avataatigut inunngortut inuuniarnikkut aamma peqqinnissakkut kingunerisinnaasaat unammillernartuusut.

Innuttaasut amerlassutsimikkut amerliartornerat pillugu nakorsaanerup nangaanartoqartitsinera ilaatigut nakorsaanerup Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap 1960-imeersup pilersinneqarnissaa sioqqullugu anguniagassat pillugit oqallinnermut ilanngussaani tapersersorneqarpoq. Ilanngussami, ima

qulequtaqartinneqartumi *"Inuiaqatigiit kalaallit inuuniarnikkut atugaat, peqqinnissaqarfimmut tunngatillugu kisitsisitigut isigalugu"*, nunarsuaq tamakkerlugu innuttaasut amerliartornerat pillugu ernumassutini saqqummiuppaa, "kingunipiloqartussatut" taallugu, inuiaqatigiit inuuniarnermikkut atugaasa ajorseriaateqarnerannik kinguneqarsinnaanera pissutigalugu. Taassuma erseqqissaataa tassaavoq, tamatuma assinga Kalaallit Nunaannut aamma pisinnaasoq. Taamaalilluni oqaatigivaa, Kalaallit Nunaanni toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat *"nunarsuaq tamakkerlugu ataatsimut isigalugu marloriaatigigai, aamma Danmarkimit 4,7-eriaammik annertunerulluni"*, aamma ukiut 25-t ingerlaneranni inuiaqatigiit marloriaatinngornissaat ilimanaateqartoq, toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerusarnerat assinganik qaffasissusilimmik qaffakkiartuinnassappat.⁸³ Nakorsaanerup ilanngussami taamaalilluni nunarsuaq tamakkerlugu inuttusiartorneq nunani tamalaani peqatigiiffiit IPPF aamma Population Council assigalugit nangaanartoqartippaa.

Innuttaasut amerliartornerat aamma ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugit taama pissusilimmik oqaluuserineqarnerat allakkiani, ukiuni tulluuttuni Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit, Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliamit aamma Kalaallit Nunaat pillugu siunnersuisoqatigiinnit allakkani, takoqqinngilarput. Kisianni aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlassutsimikkut qaffasinnerat pillugu apeqqusiineq tassani takoqqipparput. Tamatuma ilimanarsisippaa, naalungiarsuit toqusut amerlassusiisa saniatigut toqusut amerlassusiinut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerisa kingunerisaannik inuuniarnikkut kinguneqaataasussat oqartussaasunit soqutigineqarsimasut. 1950-ikkunni Danmarkimi anaanaat inuusuttut, aamma meeqqat aappariinnerup avataatigut aamma kissaatigineqarnatik inunngortut apeqqusersorneqarput. Tamanna naartuersittarneq pillugu oqallittarneni, aamma peqatigiiffinni Dansk Kvindesamfund-imi, Mødrehjælpenimi aamma Foreningen for Familieplanlægning-imi arnat, ilaqutariit aamma meeqqat inuuniarnermikkut atugaat pillugit oqallittarneni ersarippoq.⁸⁴

Toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat aamma inuuniarnikkut ajornartorsiutit Kalaallit Nunaanni tusagassiuutini aamma aallunneqarput. Assersuutigalugu Atuagagdliutit 1956-imi allapput, nassuiaatigineqarluni *"meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlanerujussuat ajornartorsiutinik amerlasuunik pilersitsisarpoq"* aamma ilaatigut ataataasut nassaariniarnerat aamma meeqqanut akiliutinik akiliisinniarnat ajornakusoorsinnaalluni, aamma ilaatigut *"meeqqanit taakkunannga amerlasuut kissaatigineqanngillat, aamma amerlasuut pitsaanngitsumik atugaqarlutik peroriartorput"*.⁸⁵

Landsráði aamma innuttaasut amerliartornerat

Innuttaasut amerliartornerat 1950-ikkut naajartorneranni Landsráðimit qanoq oqaluuserineqartartiginersoq erseqqinngilaq. Landsráðip ataatsimiinnerini immikkut sammineqarnikuusimasutut isikkoqanngilaq. Taamaattoq ataatsimiinnermit imaqarniliani ataasiakkaani takusinnaavarput, innuttaasut amerliartornerannik aamma ilaqutariinnngornissamat pilersaarusiornissamik pisariaqartitsineq pillugu nakorsaanerup oqaaseqarnera landsráðimut ilaasortat ilaannit maluginiarneqarsimasoq. Assersuutigalugu meeqqanut tapit pillugit siunnersuut Landsráðip 1957-imi suliarivaa. Siunnersuut, Nik Karlsenimit saqqummiunneqartoq, meeqqanut tapinut aningaasartuutit killilerneqarnissaannut periarfissamut tunngassuteqarpoq, soorlu imerajuttuuneq imaluunniit eqiasuttuuneq pissutigalugit ilaqutariinnut piitsunut tapinik taamaallaat tunniussisannnginnikkut. Tamatumunnga tunngavilersuutigineqarpoq, tapinik tunniussisarnikkut *"inuit nammineersinnaassutsiminnik misigisimanerat annikillisinneqassasoq"* aarlerinaateqartoq. Innuttaasut amerliartornerat pissutigalugu tapit killilerneqarnissaannut tunngassuteqanngilaq. Landsráðimulli ilaasortap allap, Jørgen Olsenip, oqallinnerit innuttaasut amerliartornerannut sammisumut sangutippaa, taassuma *"eqqaasitsissutigimmagu, nakorsaaneq oqalugiarnnermini oqarnikuusoq, meeqqanik*

killilersuineq pillugu ilisimasani Kalaallit Nunaanni siammarterinissamut maanna piffissanngortoq.” Olsenilli oqaaseqarnera siulittaasumit unitsinneqarpoq, tamanna oqaluuserisanut ilaanngitsoq nassuiaatigalugu.⁸⁶

Nakorsaanerup oqaatigisai ukiup tulliani (1958-imi) Landsråðip ataatsimiinnerani Olsenip qaqeqqippai. Oqaluuserisassat ilaanni, imigassap aalakoorartortallip ulorianaatai aamma kinguaassiuutitigut ileqqorissarnissaq pillugit ilinniartitsisarnissap eqqunneqarnissaanut tunngassuteqartumi, erseqqissarpaa, nakorsaaneq malillugu nunani meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortartut amerlassutsimikkut Kalaallit Nunaanni amerlanerpaat ilagigaat. Olseni isumaqarpoq, arlallit pissutigalugit tamanna ajornartorsiutaasoq: Siullertut aappariinnerup avataatigut meerartaarneq aningaasaqarneq pissutigalugu ”angummut oqitsuunngilaq”, soorluttaaq ataataasut akiliisinnaannikkaangata kommuninut tamanna oqitsuinnaanngitsoq – tassa aamma aningaasaqarneq pissutigalugu. Kisianni meeqqat anaanaannut akornutaasut takuneqarsinnaavoq, *”niviarsiaqqat, amerlasuutitigut inuusuttuararsuusut meerartaarnermikkut aamma kusanarnerulerneq ajorput”*. Kingulleq aningaasaqarnermut tunngatillugu tunngavilersuutit aamma isigineqarsinnaavoq: Tamatumani pineqartoq tassaavoq, arnatut nuliannorsinnaanissamut qanoq pilerinartigineq. Tamatuma saniatigut Olsenip oqaatigivaa, meeqqat ”uersakkat” meeqqatut aappariinnerup iluani inunngortutut atugaqarneq ajortut: *”Meeqqat taakkuugunarpur, aappariinnerup avataatigut inunngorsimasut, ullumikkut kinguaariittut pinerluttuliortartut isigineqartut.”* Tamanna tunngavigalugu taassuma ilaatigut siunnersuutigivaa, kinguaassiuutit tunngasutigut atuarfeqarfanni atuartitsisarneq eqqunneqassasoq. Landsråðimili siulittaasoq tamatuma periarfissaasinnaaneranik killinneqanngilaq, siusinnerusukkut tamanna ilinniartitsisut aamma angajoqqaat ilaannit akkerlineqarsimanera pissutigisimagunarlugu. Atuarfeqarfinnut qullersaqarfiup apeqqut misissussagaa oqaatigalugu oqaluuserisassaq taanna siulittaasup matuaa.⁸⁷ Olsenip isumai landsråðimut ilaasortanit allanit tapersorneqarnerisut nalorninarpoq, kisiannili oqaluusereqqinneqarneranik inerineqanngimmat ilimanarsinnaavoq isummani kisimiilluni isumagisimassagai.

Innuttaasut amerliartornerat Landsråðimut ilaasortamit Erling Høegh-imit, taassuma Landsråðimut saqqummiussinerani 1959-imi, taaneqarpoq: *”Politikkikkut anguniakkat pillugit oqallinneq.”* Amerliartorneq nutarterinermut kigaallassaataasinnaasoq tassani ernumassutigineqartoq takuneqarpoq. Høegh-ip tunngavilersuutigivaa, Kalaallit Nunaat pillugu politikkikkut anguniagaqarnissamik pisariaqartitsisoqartoq, aammalu naalakkersuisunut aamma Folketingimut oqaaseqaateqartoqarnissaa siunnersuutigalugu, ilaatigut ima piumasaqarnikkut:

”Landsråðip Kalaallit Nunaata aningaasaqarnikkut qulakkeerinniffigineqarnissaa naalagaaffimmit piumassuseqarfigineqarlunilu iliuuseqarfigineqarnissaa pingaartumik pingaarutilittut isigivaa, tassunga ilanngullugu innuttaasut amerliartornerat ilutigalugu minnerunngitsumik inuussutissarsiornikkut annertusaanikkut.”

Siunnerfiusoq aalajangersumik oqaatigalugu naggasiutigivaa:

*”Kalaallit Nunaanni, aamma Kalaallit Nunaata Danmarkillu akornanni pissutsit pissusissamisuulersinneqassasut, taamaalilluni Kalaallit Nunaata Danmarkip ilaatut naligiimmik – annerunngitsumik aamma annikinnerunngitsumik – inissisimanera sulinermi aalajangersumik oqaatigalugulu malinneqaqqullugu, aamma taamaalilluni Kalaallit Nunaata nunatut inissisimanermigut aamma pissutsit immikkut ittut pisinnaalersitsinerat malillugu aningaasaqarnikkut periarfissagissaarnerulersillugu.”*⁸⁸ Oqalugiaatip imarisaa pingaarneq tassaavoq, nutarterineq aningaasaqarnikkut ineriartornermik, naligiinnermik aamma inuuniarnikkut atukkanik pitsaanerulersitsinermik, G50-imi siunertarineqartutut, sulit kinguneqarsimannginnera, aamma anguniakkat angusinnaaqqullugit sulit annertunerusumik iliuuseqartoqartariaqartoq. Naalakkersuisut isornartorsiunermut akissutitut Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaq 1960-imeersoq pilersippaat.⁸⁹

Kinguaassiuutitigut nappaatit aamma kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasissutissiisarneq

Ajornartorsiut alla, 1950-ikkunni peqqinnissakkut unammilligassanut tunngatillugu nakorsaanerup sulinerani initoorujussuusimasoq, tassaavoq kinguaassiuutitigut nappaatit. Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliarsuup sulinerani peqqinnissakkut unammilligassat annerpaat marluk, oqaatigineqareersutut, tuberkulosemut aamma kinguaassiuutitigut nappaatinut tunngassuteqartut nassuiarneqarput.

Kinguaassiuutitigut nappaatit ukiuni qulikkaani ajornartorsiutaasorujussuurtut isigineqarput, aamma inuiaqatigiinni siammatsaaliorneqarnissaanik suliniuteqarluni siusinnerusukku misilinneqarnikuulluni.⁹⁰ Kinguaassiuutitigut nappaatit akiorneqarnissaat siunertarlugu ilitersuilluni suliaqarnerup nakussassarneqarnissaanik nakorsaaneq 1950-ikkut ingerlaneranni pingaartumik ulapputeqarsimavoq. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmik attaveqatigiinnermi maajimi 1957-imi pisumi taassuma eqqaavaa, Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut ajornartorsiutit pillugit naqitaaqqamik suliaqalerluni. Taassuma aamma eqqaavaa, sumiiffinni nakorsat Kalaallit Nunaanni illoqarfinni arlalinni sammisaq pillugu ukiuni arlalinni oqalugiaateqartarsimasut.⁹¹ Ilutigitilluguli taassuma erseqqissarpaa, sulinini unammillernartoqartoq: *"Imaassorivara atuarfik, inuusuttut peqatigiiffii imaluunniit oqaluffik paasissutissiinernik taama ittunik taasarialimmik suliaqanngitsut."* Taanna aammattaaq pitsaasumik angusaqarnissamut tunngatillugu isumalluanngilaq, ajornartorsiutinut pissutaasut ilungersunarnerat pissutigalugu:

*"Imigassamik aalakoornartortalimmik atuineq, meerarpassuit aappariinnerup avataatigut inunngortut aamma gonorrhoe-p atugaanerujussua imminnut ataqatigiilluinnarput, isumaqarpungalu inuiaqatigiittut atugarliornermik siaruaassimasumik assigiinngitsutigut takutitsinermut tunngassuteqartoq, inuuniarnikkut atukkanit sukkasuumik allannngortunit aamma ineriartornermut nutaamut atatillugu piumasaqaatinut, inuiaqatigiinnut kalaallinut amerlasuunut piumasarineqartunit, aammalu massakkorpiak annerusumik naammassisinnaanngisaannit aallaavilimmik. Taamaattumik akornutinik taakkuninnga akiuiniarneq nakorsatut imaluunniit perorsaanikkut kisimi ajornartorsiutaanngilaq, aammali minnerunngitsumik inooqataanikkut, aningaasaqarnikkut aamma politikkikkut taama annertutigisumik ajornartorsiutaalluni."*⁹²

Nakorsaanerup sulinera Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmik aamma Sundhedsstyrelse-mik qanimut suleqateqarnikkut aamma ingerlanneqarpoq.⁹³ Kinguaassiuutitigut nappaatinik pitsaaliuineq usuup puuini ajornanngitsumik pissarsisinnaanermik qulakkeerinninnissamut tunngaveqarpoq. Suliassarli tamanna ajornaatsuinnaanngilaq. Usuup puuinut automatinik illoqarfinni anginerusuni pilersitsiortortoqarnissaanik nakorsaaneq 1950-ikkut aallartilaarneranni sulissuteqarpoq, piumaneqarneralli kissaatigineqartutut inngilaq.⁹⁴

Naak kinguaassiuutitigut nappaatit penicillinamik katsorsarneqarsinnaagaluartut katsorsaaneq, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup peqqinnissaq pillugu siunnersortaa, 1948 sioqqullugu Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuani nakorsaasimasoq, malillugu arlalinnik pissuteqartumik unammilligassaqaqarfiuvoq. Taanna ministeriap iluani allakkiami aprilimi 1957-imi nassuiaavoq, inuiaqatigiit kinguaassiuutitigut nappaatinik ilungersunartutut isiginninnginnerannut pencillina pissutaataasooq, tamatuma ajornanngitsunnguamik katsorsarneqarsinnaanera pissutigalugu: *"Tunillanneqassanerlutik tunillanneqassannginnerlutilluunniit ernumassuteqanngilluinnarput, ullummi arlalialunnguit ingerlanerinnaanni nappaat qaangiutereersimassaaq [...] Erniinnarlu aalajangersimanngitsunik atoqateqarlutik aallarteqqittarlutik."* Peqqinnissamut tunngasutigit siunnersorti malillugu tunillaassuunnerup aallaavia aamma paasiniassallugu ajornakusoorpoq, innuttaasut atoqatigisimasatik tamaasa oqaluttuarineq ajornatigit. Allatut oqaatigalugu

tunillaassuunnerup siaruaatinnginnissaa pinngitsoortissallugu ajornakusoorpoq, taassumalu tassunga atatillugu aamma tikkuarpaa, nalinginnarnik atoqateqartarneq inuiaqatigiinni siammasissuusoq:

"Kalaallit Nunaanni gonorrhoe, aamma taassuma atugaanerujussuanut pissutaasut oqaluuserineqaleraangata tamatigungajak nalinginnarmik atoqateqartarnerup siammasinnerujussua erseqqissarneqartarpoq, aamma tamanna avaqutiinnarneqarsinnaanngilaq; "aalajangersimannngitsumik atoqateqartarnermik" taaneqartartoq atugaasorujussuuvooq, aamma ileqqorissaannginnertut nalinginnaasumik kalaallinit isigineqartarunarnani, kisiannili kinguaassiuutitigut atoqatigiinnertut nalinginnaasutut akuerisaasutut isigineqarnerusariaqarluni."

Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip tassunga ilanngullugu eqqaavaa, kalaallit inuusuttut siusissukkut kinguaassiuutitigut atoqateqalersartut.⁹⁵ Nunap immikkoortuani nakorsatut misilittakkani qanoq annertutigisumik tunngavigalugit naliliinersoq, aamma nunap immikkoortuini nakorsaasimasunit aamma nakorsaanermit qanoq annertutigisumik paasissutissinneqarsimanersoq erseqqinngilaq.

Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut nappaatit atuagaanerujussuannut nassuiaatigineqakkajuttartut ilaat ataaseq taamaalilluni inuiaqatigiit kinguaassiuutitigut atueriaasiannik paasinninnermut tunngassuteqarpoq. Ukiup affaa sioqqullugu (decembarimi 1956-imi) Atuagagdliutini allaaserisami assersuutigalugu takuneqarsinnaavoq, nunap immikkoortuani nakorsap tikkuarsimagaa, meeqqanut aappariinnerup avataatigut inunngortunut pissutaasoq pingarneq tassaasoq nalinginnarnik atoqateqartarneq: *"ileqqupalaaq taanna inuusuttut Kalaallit Nunaanni paarlakaattunik atoqateqartarnerat"*.⁹⁶ Nunap immikkoortuani nakorsap allaaserisaa kalaallit folketingimut ilaasortaataannit Augo Lyngemit qaammatit marluk qaangiunnerini aviisimi tassani malitseqartinneqarpoq, allaaserisami februaari 1957-imeersumi inuiaqatigiit kalaallit ilisarnaataattut nunap immikkoortuani nakorsap taasaa akerlilerlugu. Lyngep innersuussutigivaa inuiaqatigiit kinguaassiuutitigut ileqqinut tunngasut ilisimaneqanngitsut – *"sukkut tamaana misissuisarnerit eqqaassanngikkaanni"* – ilaatigut nassuiaatigineqakkajuttarluni *"kinguaassiuutitigut ileqqoq kingornussamik taaneqartartoq"*. Tassani nakorsaanerup 1952-imi ukiumoortumik nalunaarutaa eqqaavaa, tassani takuneqarsinnaalluni: *"Nappaatip atugaanerujussuanut innuttaasut kinguaassiuutitigut ileqqi pingaarnertut apeqqutaapput."* Nakorsaanerup oqaasertaliussamisut toqqagai immaqa kinaassusersiunnginnerugaluarpot, kisianni oqariartuutigineqartoq assinganik paasineqarpoq. Lyngep naammaginngitsumik innuttaasunik tamanik ataatsimut isiginninnertut, aamma danskit oqartussaasuinit akisussaaffimmik qimarratiginninnertut isigalugu isertuutinngilaq:

*"Sunali tamaat kalaallinit tutsillugu allassallugu naapertuilluannngitsuliornersuaaq, pisut ilaat kalaallit kisimik pisuussutiginnikkaat ilisimaneqarmat. Naamik. Isumaqarpunga iluatsinngitsoornermut tamarmut akisussaaffik kalaallit kinguaassiuutitigut ileqqinut pisuutitsiniutigissallugu akikippallaartoq. Siullertut ilumuunngilaq eskimuutoqqat – aamma pingaartumik taamanikkut inuusuttut – nalinginnarmik atoqateqartartuusut. Taamaanngilaq. Ullutsinni taamaattoqarsimappat "ileqqoq" kingusinnerusukkut takkussimassaaq. Nakkutilliisut akisussaaffimminnik matumuuna qimarratiginnittut tassunga atatillugu ajornerulernermut aamma akisussaaqataasariaqarput."*⁹⁷

Lyngep oqaasii nakorsaanerup paasisimassagai ilimanaateqarpoq, imaluunniit aamma kinguaassiuutitigut nappaatit siaruaannerannut danskit tikisitat pisooqataasut tunngaviusumik isumaqatigisimassagunarlugu. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut maajimi 1957-imi allakkamut eqqaaneqareersumut tikkuarpaa, danskit tikisitat (sanaartornermik suliallit) sunngiffimminni susassaqartinneqarnissaat ministeriap qulakkeertariaqaraa, soorluttaaq kalaallit arnat inuusuttut sunngiffimmi suleqatigiiffinnut ilanngunnissaat isumagineqartariaqaraluartoq.⁹⁸ Berlingske Tidendemi 1959-imi allaaserisami, imigassamik aalakoorartortalimmik tuniniaanermik Kalaallit Nunaanni ammaassinermut tunngasumi, danskit sulisartut taassuma erseqqissaatigeqqippai:

"Imigassamut aalakoornartortalimmut, aappariinnerup avataatigut meerartaarnermut aamma kinguaassiuutitigut nappaatinut atatillugu danskit sulisartut takkorliuutiinnavipput. Maani nyhavnip arnartaannik taasarpavut – tappavani ilumoortumik taaguuteqarput sulisartut arnartaat."

Taassuma minnerunngitsumik tikkuarpaa, "inuiannut ilaasumik immikkut pisuussutitut" taaneqarsinnaanngitsoq, aamma ilanngullugu erseqqissaatigalugu nalinginnarmik atoqateqartarneq inuianni kalaallini ajornartorsiutit arlallit ilaat pineqartoq. Ajornartorsiutit eqikkarlugit taassuma ima oqaatigivai: *"Imerajuttuuneq, pinerlunnerit, kinguaassiuutitigut kanngunartuliornerit aamma kinguaassiuutitigut nappaatit, nalinginnarmik atoqateqartarneq aamma aappariinnerup avataatigut meeqqat"*.⁹⁹

Syfilisip siuaruaateratarsinnaanera pillugu ernumaneq nakorsaanerup, Sundhedsstyrelse-mi aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi atorfilittat qitiusumik inissisimasut akornanni septembarimi 1959-imi ima annertutigivoq, taakku pitsaaliuinnermik suliaqarnermi sakkortuumik alloriarnissamut periarfissat ataatsimiinnerminni eqqartorsimallugit. Umiartortut aqquutigalugit tunillaassuunnissaq pinngitsoortinniarlugu umiarsuit nunanit allaneersut, Kalaallit Nunaanni umiarsualivinnut tikittut, mattussaasarnissaannik periarfissaq oqaluuserineqarluni. Siunnersuut alla – immaqa aamma suli uissuumminarnerusoq – Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi allaffimmi aqutsisumeerpoq, taanna ima aperisimagami, *"kinguaassiuutinut tunngasutigut antabussitortitsinermut assingusumik eqqussisoqarnissaa periarfissaassannginnersoq."* Nunap ilaani sumiiffimmi nakorsaq ima aperaluni malitseqartitsivoq, *"tissattarnerup annikillisinnissaa periarfissaqarnerusoq, innuttaasut angutitai arnat kinguaassiuutimikkut hormoniinik tunillugit?"* Inuiaqatigiinnik oqarnerani inuiaqatigiit kalaallit pisimassagai ilimagisariaqarparput, naak tamanna toqqaannartumik takuneqarsinnaanngikkaluartoq. Apeqqutit Sundhedsstyrelse-p aallartitaanut apeqqutigineqarput, taassuma taama pisoqarsinnaanera itigartitsissutigalugu: *"siullertut taama kapisinerit kingunerit uterteqqinneqarsinnaanngimmata, aamma appaattut taama periuseqarneq pillarneqaataasinnaasutut isigineqarsinnaassagunarmat."* Kinguaassiuutitigut nappaateqarfiunerpaani nappaatinik pitsaaliuilluni pincillinatortitsinissaq ingerlanneqassasoq taassuma takorusunneruaa.¹⁰⁰

Nakorsatut suliassaqarfiup iluani inuiaqatigiit kalaallit 1950-ikkunni – aamma tamanna sioqqullugu – nalilerneqartarnerat malunnaatilimmik assigiissuteqarpoq, kalaallit kinguaassiuutitigut pissusilersuutaat nalinginnarmik atoqateqartarnertut isigineqarluni. Tamatuma saniatigut inuiaqatigiit usuup puuinik atuinnissaminnut, naak tamanna inassutigineqaraluartoq, naammattumik piumassuseqanngitsutut aamma isigineqarput.¹⁰¹ Inuiaqatigiinnik taama isiginninneq ilaqutariinngornissamik piareersartarnerup 1960-ikkut aallartinneranni eqqunneqarnerani sulinerneq ingerlateqqinneqarpoq.

Eqikkaaneq

Inuiaqatigiit ineriartornerat 1950-ikkut ingerlaneranni sulialinnit assigiinnngitsunit arlalinnit, aamma innuttaasut amerliartornerisa pingaarutaa pillugu assigiinnngitsunik arlalinnik periuseqarluni oqaaseqarfigineqarpoq.

G50-isumaliutissiisummi inuiaqatigiit nutaamik aaqqissuuteqqinneqarnissaanni annertuumik aallunneqarsimasoq tassaavoq, inuiaqatigiit inuuniarnermikkut atugaasa ineriartortinneqarnissaat inuiaqatigiit kalaallit ineriartornissaannut aamma nutarteriffigineqarnissaannut pingaaruteqarlunnartoq. Taama periuseqarneq ukiuni, sorsunnersuup kingulliup kingorna, inuiaqatigiit ineriartornerat pillugu FN-imi oqaluuserineqarneranut assinguvoq.

Innuttaasut amerliartornerat, pingaartumik nunani siuarsagassani pisoq, nunani tamalaani peqatigiiffinnit, 1950-ikkut aallartinneranni pilersinneqartunit, aallunneqarpoq, amerliartornerlu taanna

inuuniarnikkut atukkat ineriartortinnissaannut, aamma inuiaqatigiit pitsaasumik siunnerfilimmik ineriartortinnissaannut periarfissamut ajoqutaasussatut isigineqarluni. Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiortarnej ajornartorsiummut tassunga iluarsiiissutissatut pingaarutilittut isigineqarpoq. Nunani tamalaani oqaloqatigiinneq Foreningen for Familieplanlægning aqutigalugu Danmarkimut, aamma immaqa nakorsaanermut, siaruarpoq, taassumannga innuttaasut amerliartornerat ajornartorsiutitut 1950-ikkut naajartorneranni oqaatigineqartalerluni.

Nakorsaanerup innuttaasut amerliartornerat pillugu taama pissusilimmik oqaaseqartarnera Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup 1950-ikkunni oqaaseqartarneranit allaaneruvoq. Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornermut suliniaqatigiiffiit nunarsuaq tamakkerlugu innuttaasut amerliartorneranni ajornartorsiutit pillugit oqaaseqartarnerannut nakorsaanerup oqaaseqartarnera assinguvoq. Innuttaasulli amerliartornerat namminermini ajornartorsiutaannginnerarlugu ministeriamit akerlilernerqarpoq, 1950-ikkulli naajartorneranni, inuiaqatigiinni toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerisa pilersitaanik isumaqarlutik, inuuniarnikkut aamma peqqinnissakkut unammilligassanik ulapputeqarsimallutik. Danskit inuuniarnikkut politikkiani atuuttumi paasinninnerup tamanna assigivaa, ilaqutariit aamma meeqqat kissaatigineqarlutik inunngornissaat anguniarneqarluni, aamma anaanaq kisermaa inooqataanikkut ajornartorsiutaasutut isigineqarluni.

Nakorsaanerup kinguaassiuutitigut nappaatit pillugit oqaaseqarnermini, piffissami pineqartumi allaanerusutut, taamaattorli inuiaqatigiit unammilligassaannut assingusutut isigineqartumi, ilaatigut erseqqissarpaa kinguaassiuutitigut nappaatit, aappariinnerup avataatigut meerartaartarnerit aamma imigassamik aalakoornartortalimmik atuineq pillugit unammilligassat imminnut ataqatigiilluinnartut, aamma taakku tamaasa sukkasuumik nutarterinerup kingunerisaatut isigalugit. Ilutigitillugu kinguaassiuutitigut nappaatit pillugit oqallinnerit takutippaat, arnat angutillu kinguaassiuutitigut atuinerat 1950-ikkunni eqqumaffigineqartoq. Kapitalimi tullermi takuneqarsinnaasussatut naartunaveersaatit nutaat, tamarmik arnat timaannut siunnerfillit, takkussuunneri ilutigalugit 1960-ikkunni ataasiinnaanerusumik arnat kinguaassiuutitigut atuinerat pillugu aallussisoqarpoq.

1.3

1960-1966: Inuusuttut, anaanat kisimiittut aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq

Innuttaasut amerliartuinnarnerat pillugu apeqqusiinerit sulialinnit arlalinnit sakkortusiartuinnarfianni, 1960-ikkut affaanni siullerni, oqallinnerit aamma pisimasut kapitalimi uani sammineqarput. Naartunaveersaatit politikerit, atorfilittat akornanni aamma peqqinnissaqarfimmit qanoq isigineqarnerannut tamanna sunniuteqarpoq. Ilutigitillugu naartunaveersaatinut periutsit nutaat, soorlu spirali pissarsiarineqarsinnaalerput.

Innuttaasut amerliartuinnarnerat pillugu nakorsaanerup tikkuartuinnerminik suli ingerlatsinera immikkoortumi siullermi takutissavarput. Taassuma tamanna Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmik aamma Sundhedsstyrelse-mik oqaloqateqarnermini, aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut tunngatillugu suliaqarnermini tamanna tamanut ammasumik oqaatigivaa, taanna Kalaallit Nunanni nakorsat allat arlallit aamma peqatigalugit piffissami tassani naartunaveersaatit pissarsiarineqarsinnaasut (usuup puui, pessarit, skumtablettit il.il) saqqumilaartinneqarnissaannik ilungersuuteqarlutik.

Innuttaasut amerliartuinnarnerat G60-isumaliutissiisummik suliaqarnermut atatillugu Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliamit 1960-imeersumit qanoq oqaatigineqarnerisik immikkoortup aappaani qulaajassavarput. Tamanna immikkoortuni marlunni pingaarnertut pivoq. Siullertut innuttaasut inuuniarnermikkut atugaannik pitsanngoriartitsisussamik nutarterilluni suliaqarnissap pilersaarusiorneqarneranut atatillugu. Tassani ilaatigut tikkuarneqarpoq, Kalaallit Nunaata nutarteriffigineqarnissaanut aningaasalersuinnissamut pilersaarutit malinnaatissinnaaneri innuttaasut amerliartuinnarnerisa ajornakusuulersikkaat. Aappaattut, inooqataanikkut tunngasunut tunngatillugu kissaatiginngisamik naartulersarnertut taaneqartartut killilernerneqarnissaat pingaartumik aallunneqarluni. Sammisaaq kingullertut taaneqartoq pingaartumik ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarnermik suliaqarnerup siuarsarneqarneqarnissaanut oqartussaasut tunngavilersuutaannut qitiuvoq, tassunga ilanngullugu naartunaveersaatit pillugit ilisimasat siammarterneqarnissaat.

Tassunga ilanngullugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarneq pillugu paasisitsiniaaneq, piffissami 1960-imiit 1966-ip tungaanut annertuseriaateqartoq, ataatsimut isigalugu naatsumik immikkoortut pingajuanni sammineqassaaq. Nakorsaneq suliamut tassunga, Foreningen for Familieplanlægning-i, Dansk Kvindesamfund-i aamma Arnat Peqatigiit Kattuffiat qanimut suleqatigalugit ingerlanneqartumut, siuttuuvoq.

Spirali Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi sulisunut 1964-imi siullerpaamik qanoq saqqummiunneqarnerisik immikkoortut sisamaanni qanimut misissussavarput. Tamatuma kingunitsianngua nakorsat ilaannit piumaneqalerpoq, aammalu spiralip Nuummi 1965-imi annikitsumik misilerarneqalerneranut aallaaviulluni. Aallarnisaataasumik misileraaneq taanna, immikkoortut tallimaanni sammineqartoq, taamaalilluni nakorsaanerup Rosenip Mødrehjælpenimeersup Kalaallit Nunaanni annertunerusumik misileraanera (kapitali 1.4.-mi sammineqartoq) sioqqullugu pivoq.

Kalaallit Nunaanni Ministereqarfiup, 1964-imi pilersinneqartup, ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiortarnerup suliniuteqarfigisassatut pingaarutilittut qanoq erseqqissaafigineraa, aamma naartunaveersaat, siunissami qaninnerpaami atorneqalersinnaassagunartoq, tassalu spirali, isumalioqatigiissitami ilaasortanit qanoq soqutigineqartiginersoq kapitalimi naggasiutugalugu takutinneqassaaq.

Innuttaasut amerliartornerannik nakorsaanerup suli soqutiginninnera

Nakorsaaneq innuttaasut amerliartuinnarnerannik aamma ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortarnerup siuarsarneqarnissaanik soqutiginninnerminik piffissami 1960-imiit 1964-imut suli takutitsivoq.

Inuiaqatigiit kalaallit ineriartortinneqarnissaat pillugu, Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1960-imeersup pilersinneqarnissaa sioqqullugu, anguniagassat pillugit politikkikkut oqallinnermut atatillugu, innuttaasut amerliartornerat februaarimi 1960-imi radiukkut nakorsaanerup oqalugiaatissatut najoqqutaa malillugu oqalugiarnerni ima qulequtalimmi, apeqquserpaa *"Kalaallit Nunaat amerlavallaartunik inoqalissava?"* (naleqq. kapitali 1.2.). Kalaallit Nunaata siunissaata sammineqarnerani innuttaasut amerliartornerat oqaluuserissallugu pinngitsoorneqarsinnaanngitsoq tassani nassuiaatigivaa. Illut, atuarfiit qassit il.il. sanaartorneqartariaqarnersut, pisorta qarfik qanoq angitigissanersoq il.il. innuttaasut amerliartornerisa sunniuteqarfigigaat nassuiaatigalugu. Inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu ineriartorneq aamma innuttaasut amerliartornerannit sunnerneqarpoq. Nakorsaanerup nassuiarpaa innuttaasut amerliartupiloornerat ataatsimut isigalugu pingaartumik nunanut siuarsagassanut qanoq kinguneqarsinnaanersoq:

*"[...] innuttaasut taama sukkatigisumik amerliartorpata, inuiaqatigiit atugartuut aamma unammillersinnaasut nutaat ineriartortinnissaannut aningaasanik naammattunik amiakkoqarnavianngilaq, taamaalilluni nunap aningaasaqarnikut inissisimannera, taamalu innuttaasut inuuniarnermikkut atugaasa pitsanngortinnissaannut taarsiullugu ajorsiaruinnassalluni."*¹⁰²

Tamatuma kingorna isiginninneq Kalaallit Nunaannut saatippaa, erseqqissarlugulu innuttaasut amerliartornerat *"nunarsuup sinnerani takuneqarsimanngitsoq."*¹⁰³ Inuuniarnikkut atukkat pitsanngortissinnaajumallugit, allarpassuit assigalugit, ilaatigut tikkuarpaa innuttaasut imminnut taama ungasitsigalutik najugannginnissaat pisariaqartoq:

*"Inuuniarnikkut atukkat aamma periarfissat Danmarkimi pissutsinut assingusumilluunniit sanilliunneqarsinnaasunngornissaat Kalaallit Nunaanni innuttaasunit naatsorsuutigineqarpat ilutigitillugu sinnerissami asimioqarfinni 150-init amerlanerusuni, 2000 km-init annertunerusumik isorartutigisumiittuni, najugaqaannarnissartik piumasarisinnaanngilaat."*¹⁰⁴

Nakorsaaneq malillugu tamanna ima isumaqarpoq, innuttaasut illoqarfinnut anginerusunut nuunneqarsinnaanissaannut periarfissanik pilersitsisoqartariaqartoq. Illoqarfiit ineriartortinneqarnissaannut aningaasaliissutinik "pisariaqartinneqartunik" pissarsisoqarsinnaanngippat nakorsaaneq malillugu inuuniarnikkut atukkat ajorseriaateqarnissaat naammagiinnartariaqarluguluunniit toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlassusiat *"ullumikkornit ilaminiinnannguiniq amerlassuseqalersillugit"* ikilisinneqartariaqarput. Kingullerli pisinnaasutut ilimaginngilaa, taamaakkaluartorli iluarsiiusutissanik pingasunik siunnersuuteqarluni.

Siulleq tassaavoq naartunaveersaatit pillugit innuttaasut annertunerusumik ilisimasaqalersinneqarnerisigut meerartaarnissap pilersaarusiortarneqarnissaa. Naartunaveersaatilli

pissarsiarineqarsinnaasut ajornartorsiutitaat tassaavoq ”*taakku ukioq kaajallallugu inuunerup ilangaatsiaa ilanngullugu inunnit ataasiakkaanit suliarineqartassammata*”. Tamatuma saniatigut toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerusarnerannut sunnuteqarnissaa anguniarlugu innuttaasut tamakkerlutik peqataanissaat pisariaqarpoq, tamatumanilu nakorsaaneq aamma isumalluannngilaq: ”*Piumasaqaat taanna piumasaqaatigissallugu annertooujussuuvog, aammalu eqqortinnissaanik kissateqarnermit annertunerujussuunera qularnanngilluinnarluni. Tamanna inuttuallaarnermik ajornartorsiummik ataasiakkaat malunnaatilimmik aamma ingerlaavartumik soqutiginninnissaannik pisariaqartitsiffiussaaq, soqutiginninnerlu tamanna ullumikkut inuiaqatigiinni kalaallini piunngilluinnarpoq*”.¹⁰⁵ Meeqqat sisamaat sinnerlugit aappariinnerup avataatigut inunngortartut nakorsaanerup nassuiaatigivaa. Nakorsaaneq malillugu naartunaveersaatit maannamut ”atussaasutut” isigineqarsinnaanngillat:

”Innuttaasut ukiorpassuit ingerlanerini immaqa ilikkarsinnaavaat, imaluunniit atortussanik pitsaannerusunik aamma naleqqunnerusunik ullut ilaanni nassaartoqarsinnaajumaarpoq, kisianni nunap ilaata aningaasaqarnera eqqarsaatigalugu Kalaallit Nunaanni inunngortut ikilisinnissaat pisariaqalissappat, taava tamanna sukkasuumik pisariaqarpoq.”¹⁰⁶

Siunnersuutip aappaa naartuersinnissamik periarfissamut tunngassuteqarpoq. Tamannali suli inerteqqutaajunnaarsinneqarsimanngilaq, aamma innuttaasut periutsimik taassuminnga atuinissaat nakorsaanerup ilimanginngilaq.

Siunnersuutit pingajuat nutserarnerup siuarsarneqarnissaanut tunngassuteqarpoq. Tamannali aamma piviusorsioruunaviannngitsoq nakorsaaneq isumaqarpoq. Taamaattumik taanna ima inerniliivoq:

”Imaassorinarpoq ukiut 20-t inorlugit qaangiuppata innuttaasut ullumikkornit marloriaatinngorsimanissaat piareersimaffigisariaqarippat [...] Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliamut, imaluunniit anguniagaqarnissaa pillugu ataatsimiititaliamut, imaluunniit qanoq taaguuteqaraluarnarpoq, Københavnimi pilersinneqartussamut siunertarineqartoq ilaatigut tassaasariaqarpoq ukiuni aggersuni innuttaasut amerliartornerujussuat qanoq iliuuseqarfigineqartariaqarnersoq erseqqissassallugu.”

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaq (ataani sammineqartoq) nakorsaanerup eqqartorpaa, aamma ilaatigut apequtigivaa, toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat appartikkialuassallugu eqqarsateqarnerisut, aamma innuttaasut tamatumunnga peqataarusassanersut, ”*imaluunniit allanngortinneqarsinnaanngitsutut illuatungeriilluni isiginngitsuusaarlugu taama ineriartorneq aallartinneqarsimasoq unittoortoq, imaluunniit ilimanarnerusumik innuttaasut atortussatigut atugaannut alianartumik kingunilimmik kingumut ingerlajartuaalernissaaq naammagalugu atuinassaneraat.*”¹⁰⁷

Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik ilisimasaqarnerup siammarternissaanik nakorsaanerup sulinera nunap immikkoortuani nakorsanit arlalinnit ukioq taanna taparserneqarpoq, taakku aamma innuttaasut amerliartornerannik, aamma pingaartumik anaanat kisimiittut akornanni meerartaartartut amerliartuinnarnerannik soqutigisaqarlutik. Sammisaaq assersuutigalugu Peqqissaasut ataatsimiinneranni 4.-9. augusti 1960-imi sammisassat akornanniilluni, naartunaveersaatit pillugit nakorsaq ataaseq saqqummiussaqarluni. Saqqummiussinerup immikkuualuttortai ilisimasaqarfiginngilavut, kisianni ataatsimiinnermit imaqaarniliani takuneqarsinnaavoq, nakorsaq oqaaseqarsimasoq ”*meerartaarnissaaq pilersaarusiorneqartarnissaa pillugu Kalaallit Nunaanni annertunerusumik sunniiniarnissamut suli piffissanngunngitsoq, tamanna inuiaqatigiinni inerisimassuseqarnissamik kiisalu angusaqarluarniartuunissamik pisariaqartitsiffiummat*”. Isuma taanna nakorsaanerup ukiup aallartilaarnerani radiokkut oqalugiarnermi oqariartuutaanut assinguvog.¹⁰⁸

Qaammammi tassani (11.-17. auggusti 1960-imi) nakorsat Kalaallit Nunaanni ataatsimeeqatigiinnerat siulleg ingerlanneqarpoq. Taanna Nuummi ingerlanneqarpoq, Kitaani sumiiffinni nakorsanit, Nuummi nakorsanit tamanit kiisalu immikkut ilisimasalinnit Danmarkimeersunit peqataaffigineqarluni. Nakorsat ataatsimiinnissaat sioqqullugu nakorsaaneq siunnersuutit, ataatsimiinnermi oqaluuserineqartussanik, nassiusseqqusilluni taakkununga kaammattuisimavoq.¹⁰⁹ Nunap immikkoortuani nakorsap ataatsip siunnersuutigivaa, ”aappariinnerup avataatigut erniusut amerlassusiat” oqaluuserineqassasoq.¹¹⁰ Nunap immikkoortuani nakorsap allap, telegrammini oqaasertaliussaasartut inikillissakkat assinganik oqaasertalikkamik, siunnersuutigivaa annertusisamik arnanik kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisinnaaneq ataatsimiinnermi oqaluuserineqassasoq, *”ilaqutariit qanganisarpalunnerpaat amerlasuutigut tassaasarmata [tassaammata] meeqqanut ajoqutaasumik meeraqqortunerpaasartut”*.¹¹¹ Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinerli ataatsimiinnermi imaqaarniliaq naapertussagaanni nakorsat ataatsimiinneranni oqaluuserineqarsimanngilaq. Ekstra Bladetip Nuummi ”aallartitaa” juunimi – tassa nakorsat ataatsimiinnissaat qaammatinik arlariinnik sioqqullugu – aviisimi allakkaluarpoq, ”kalaallinik arnanik inuusuttunik” kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisinnisaq ataatsimiinnermi oqaluuserineqassasoq, *”taamaalillutik taakku meearpassuarnik pilersorsinnaangisaminnik meeqqiortuinnaangornissaat pinngitsoortinniarlugu.”* Tusagassioortuq ilanngullugu ima allappoq: *”Kalaallit Nunaanni nakorsat amerlanerpaartaat ima isumaqarput, kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisioqassappat arnanut taakkununga aamma inuiaqatigiinnut oqilisitaassasoq. Tamanna soorunami arnap nammineq kissaataa malillugu pissaaq, kisianni taakku nakorsat aalajangiisussanngortikkajuttarpaat.”* Taassuma allaaserisaq ima naggaserpaa: *”Kalaallit Nunaanni inuit naartunaveersaatit atuisinniarsaralugit misiliinikuugaluarput, kisianni tamanna isumalluarnartortaqaanngitsoq paasinarsinikuuvog, aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq periarfissaavoq pitsaanerpaq.”*¹¹²

Eqqoriaruminaappoq tusagassioortup nassuiaataa Kalaallit Nunaanni nakorsat tamaasa sinnerlugit nassuiaataanersoq, taanna nakorsat aqqinik, imaluunniit nunap immikkoortuinik taasaqanngimmat. Tusagassioortup oqaatigisaatut kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnerup annertunerusumik atorneqarnissaa taama erseqqitsigisumik tapersorsorneqarsimappat ataatsimiinnermi oqaluuserisassatut ilanngunneqarsimasussaasimassagunaraluarpoq.¹¹³

Naak kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarneq taamaalilluni ataatsimiinnermi oqaluuserineqanngikkaluartoq, inunngortut amerlassusiisa misissorneqarnissaannik siunnersuutit akuersarneqarput. Nakorsat ataatsimiinnerannit imaqaarniliami takuneqarsinnaavoq, nakorsat ”meeqqat killilerneqarnissaasa misilinneqarnissaa” oqaluuserisimagaat. Naak imaqaarniliaq naatsukullammik allanneqarsimagaluartoq, pineqartoq tassaasoq *”usuup puuinik tuniniaaneq sunniiniarnikkut aamma automatinik ikkussuinikkut misilillugu annertusiniarneqassasoq”* takuneqarsinnaavoq. Ilutigisaanik kinguaassiuutitut tunngasunik atuarniinnit atuartsisarnerit pingaaruteqarsinnaagaluartut tikkuarneqarpoq, kisianni aamma *”suliassamik tamatuminna suliaqarnissaq tunuarsiimaarfigineqartoq”* oqaatigineqarluni.¹¹⁴ Tunuarsiimaarfiginninneq taanna qanoq imaqaarnerisigut itisiliiffigineqanngilaq.

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaq 1960-imeersoq aamma inuiaqatigiit kalaallit ineriartortinneqarnerat

Innuttaasut amerliartornerannik nakorsaaneq apeqquusiinera Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliami 1960-imeersumi 1960-imi upernaakkut sulinerup aallartisarneqanik politikkikkut oqallinnermi takoqqipparput. Tamanna allakkiani, Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1960-imeersup (amerlasuutigut G60-imik taaneqartartup) qimatarisimasaani, takuneqarsinnaavoq.

Ataatsimiititaliamut suliakkiutigineqartoq tassaasimavoq Kalaallit Nunaannut tunngatillugu politikkimut, aningaasaqarnermut aamma allaffissornermut tunngasut misissuiffigissagai¹¹⁵:

”tamatumalu kingorna oqaaseqaammik saqqummiussaqaassalluni, suliassaqaarfiit taakku iluini manna tikillugu isiginninnermit allaanerumik inuiaqatigiit kalaallit siuarsarneqarnissaat qanoq aaqqissuunneqarsinnaatiginersoq, aammalu tamanna pisinnaassappat tamatumunnga tunngasumik siunnersuuteqarluni.”¹¹⁶

Kalaallit Nunaannut tunngatillugu politikkimi anguniagaq G50-ataatsimiititaliarsuarmit oqaasertaliunneqartup sulii assigivaa, tassalu aningaasaqarneq, aamma taanna aqutitigalugu inuuniarnikkut atukkat pitsanngorsarneqassasut, kisianni tamanna qanoq ingerlanneqassanersoq pillugu Landsrådip annertunerumik sunniuteqaqataarusulluni kissaatigivaa.¹¹⁷ Anguniagaq pillugu oqallinnermi Landsrådimit oqaatigineqarpoq piffissamut sivisunerumut aningaasaqarnikkut pilersaaruteqarnissamik pisariaqartitsisoqartoq, aammalu nutarterinnermi Kalaallit Nunaanni pissutsit immikkut ittut eqqarsaatigineqassasut.¹¹⁸

Innuttaasut amerliartornerat Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap aallartinneraniilli eqqumaffigineqarpoq. Tamanna ataatsimiititaliap sulinera aallarterlugu ataatsimiititaliami siulittaasup Victor Gramsip ammaalluni oqalugiarnerni taaneqareerpoq, oqalugiaammi Kalaallit Nunaanni aningaasaqarnikkut ineriartornermut tunngasumi taaneqarluni:

”Uani Kalaallit Nunaata ilaatut inuussutissarsiornikkut periarfissai nalinginnaasut misissussagivut peqquneqarpugut, aamma tassunga ilanngullugu Kalaallit Nunaanni inuussutissarsiornermut aningaasaliinissamik apeqqut immikkut oqaluuseralugu, aamma ukiut kingulliit ingerlaneranni Kalaallit Nunaanni innuttaasut malunnaatilimmik amerliartornerujussuat eqqarsaatigalugu. Ima paasivara, innuttaasut amerleriaateqarnerujussuat inunngortut amerlinerannit, aamma ilaatigut toqusut amerlassusiisa ikileriaateqarujussuarnerannit pissuteqartoq – kingulleq Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliarsuup siunnersuuteqarneratigut suliareneqartumik pingaartumik peqqinnissaqaarfiup pitsanngoriaateqarsimanerata kinguneralugu – annertuumik sunniutilimmik ajornartorsiutinngussasoq, inuussutissarsiornernup siuarsarneqarnissaanik pilersaarutitut atatillugu immikkut pingaarutilik, aamma eqqumaffigisariaqagarput.”¹¹⁹

Innuttaasut amerliartornerat ataatsimiititaliami ilaasortat allat arlallit ajornartorsiutaasutut aamma tikkuarpaat. *”Inuttuallaalernerimik ajornartorsiut piviusuusutut tamanit akuersarneqarunarpog”,* Peter Heilmanni, ataatsimiititaliami kalaallit ilaasortaataasa ilaat, ataatsimiinnermi ulloq 17. maađi 1960-imi pisumi oqalugiarnerni oqarpoq.¹²⁰ Tassunga ilanngullugu apeqqutigivaa *”Kalaallit Nunaata ineriartortinneqarnerata aaqqissuunneqarnera, tassunga ilanngullugu sanaartornermut- aamma ingerlatsinnermut aningaasaliissutini massakkut inuttuallaalernerup ajornakusoortitsinera immikkut eqqarsaatigineqarnersoq [...]”*.

Kingorna ataatsimiinnermi tassani oqallinnermi ilaatigut folketingimut ilaasortap Simon Fromip oqaatigivaa, innuttaasut amerliartornerat *”ajornartorsiutaasoq nukinginnartoq”,* immikkut ittumik iliuuseqarluni iluarsiiqqigineqartariaqartoq, aamma *”inuiaqatigiit ajornartorsiutaasa taakku iliuuseqarfiginissaannut tuaviiussisoqartariaqartoq”*. Taassuma taanna uunga atatillugu oqaatigivaa, una anguniarneqarpat Kalaallit Nunaata *”inuiaqatigiit danskit aaqqissussaanerata assinga angussappagu”,* killilersugaanngitsumik niuerfinnik aamma innuttaasut illoqarfinni sikuuneq ajortuni annertunerumik eqiterutsinneqarnissaat pisariaqartinneqartoq.¹²¹

Innuttaasut amerliartornerannik ajornartorsiut, ataatsimiititaliap sulinerata aallartinnerani oqaatigineqartoq, pingarneq tassaannilaq innuttaasut amerlassutsimikkut annertussusiit, kisiannili amerliartornerup sukkassusia pineqarnerulluni, nakorsaanerup radiokkut oqalugiaammimi aamma qitiutitaa. Tamanna suliffissat qanoq naammatsiginerannut, aningaasaliissutit innuttaasut amerliartornerannut malinnaasinnaanersut, aamma illoqarfinnik aamma aalisakkanik suliffissuarnik ineriartortitsinnermut, inuiaqatigiit aningaasaqarnikkut tunngavissaannik pilersitsisuusussamut, qanoq

akimmisaartitsitigissanersaq tunngassuteqarpoq.¹²² Tamanna inuiaqatigiit inuuniarnermikkut atugaasa qaffasinnerulersinnissaannik aamma naligiissitsinissamik politikikkut anguniakkap kinguaattoorneranik kinguneqassaaq.

”Kalaallit Nunaata innuttaasuisa 1980-ip tungaanut amerlassusissaannut missingersuut” septembarimi 1960-imi, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup kisitsisilerinermut immikkoortortaqarfianit suliarineqartoq, saqqummiunneqarpoq, tassani innuttaasut amerlassutsimikkut 1980-ip tungaanut ineriartornissaat qanoq naatsorsuutigineqarnersaq takutinneqarluni. Missingersuut aqqutigalugu naatsorsuinerit nutartikkat taamaalillutik politikerinit pissarsiarineqarsinnaalerput. Taanna maannamut ineriartornermit aallaaveqarpoq, piffissami 1948-1958-imi ukioqatigiiaani ataasiakkaani toqusut amerlassusiat agguaqatigiissillugu affaanit amerlanerusunik ikilillutik. Ilutigitillugu inunngortut amerlassusiat qaffariaateqarpoq, ”maannakkullu qaffasissorujussuarmik inissisimalluni.” Arnat 15-50-inik ukiullit kinguaassiorsinnaanerit agguaqatigiissillugu 2,5-it missaannik Danmarkimit annertuneruvoq. Taamaattoq arnat 35-t sinnerlugit ukiullit kinguaassiorsinnaanerit appariaateqalaartoq takuneqarsinnaalluni.

Missingersuut malillugu inunngortut amerlassusiisa qaffakkiartornerat maannamisut ingerlaannassasoq naatsorsuutigineqanngilaq:

”Inunngortut amerlassusiisa maannakkutut malunnaatilimmik qaffariaateqarnissaat ilimanaateqanngitsutut isigisariaqarpoq, aamma qularutissaanngitsumik 15-it aamma 50-it akornanni ukiulinni ukioqatigiiaani tamani kalaallit arnat siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu meerartaartartut ikileriaateqarnissaat ilimagineqartariaqarluni. Taama appariaateqarnissaa qaqugu, aamma qanoq sukkatigisumik pissanersaq eqqoriarneqarsinnaanngilaq.”¹²³

Inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnissaannik naatsorsuutigineqartumut pissutaasoq missingersuummi itinerusumik oqaatigineqanngilaq. Missingersuummili suliareqqinneqalaarsimasumi, ministereqarfiup Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliamut ukiumoortumik nalunaarutaani kingusinnerusukkut ilanngunneqartumi, tamatumunnga nassuiaatigineqarpoq ”takuneqarsinnaasutut ittoq, inuiaqatigiinni allani inuuniarnermikkut atukkat qaffannerat inunngortut amerlassusiisa appariaateqarneranik nassataqartartoq, tamannali amerlasuutit kingusinnerusukkut malunniuttarluni. Missingersuut taamaalilluni inuuniarnermikkut atukkat pitsanngoriaateqarnerisa kingunerisaannik inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnissamik ilimasunnermit tunngaveqarpoq. Ilimaginninneq taanna nunanit siuarsagassanit misilittakkanit aallaveqarpoq. Narkorsaanerup ilanngussamini nunani siuarsagassani misilittagarineqaaqqammersut tunngavilersuutigivai, innuttaasut amerliartupiloornerat pissutigalugu ineriartorneq taanna assinganik pisimanani.

Missingersuut ineriartorneq pillugu nassuiaatigineqartut tunngavigalugit 1980-ip tungaanut – taamaattoq tamatuma kingorna kisitsisit qularnarnerunerat tunngavilersuutigalugu pingaarnertut 1975-ip tungaanut – innuttaasut amerliartornissaattut ilimagineqartunik assigiinngitsunik sisamanik naatsorsuutunik (”qinigassatut allatut” taaneqartunik) takutitsivoq. Naatsorsuineri nr. 1-imi, 2-mi aamma 4-mi innuttaasut 1975-imi katillutik inuit 50.000-t missaanniissasut missiliuunneqarpoq, aamma 1960-ip aamma 1980-ikkut affaata siulliup akornanni Kalaallit Nunaanni innuttaasut amerlassusiat marloriaatinngussasoq naatsorsuutigineqarluni. Naatsorsuineri nr. 3-mi innuttaasut 1975-imi 42.000-t missaannik amerlassuseqalissasut missiliuunneqarpoq. Naatsorsuineq nr. 3 ineriartornissamut ilimanannginnerpaatut taaneqarluni.

Innuttaasut amerliartornerat procentinngorlugu, naatsorsuinerit taakku marluk malillugit ilimanarnerpaat, piffissap ingerlanerani appariaatussapput, aamma taamaattumik Naatsorsueqqissaartarfik isumaqarpoq: ”qularnaatsorujussuarmik oqaatigineqarsinnaavoq, inuiaqatigiit

kalaallit amerliartornerisa massakkut aamma ukiuni qaninnerpaani amerlanerpaaffissartik tikissagaat.”

Missingersuummut missingiummi, Folketingip Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaanut nalunaarummi atorneqartoq, Naatsorsueqqissaartarfiup isummerfigivaa, aningaasaqarnikkut isigalugit peratarsinnaasoq sorleq pitsaanerpaassanersoq. Allaffimmit inerniliunneqarpoq, *”Aningaasaqarnikkut isigalugu ineriartorneq pitsaanerpaaq Naatsorsuineq III-mi naatsorsuineq malillugu pissasoq ilimanarnerpaavoq, inunngortut amerlassusiat massakkut Danmarkimi inunngortut amerlassusiat malillugu appariaateqassallutik.*”¹²⁴

Naliliineq taanna missingersuineq pillugu immikkoortumi ”ukioqatigiiaat siunissami agguataarsimanerannut” tunngasumi saqqummiunneqarmat naatsorsuineq nr. 3, sulisinnaasunik amerlanerpaanik aamma taamaalilluni inuiaqatigiinni naammasisaqarsinnaassutsip qaffasinnerulersinnissaanut periarfissaqarnerpaatut isigineqartussatut isikkoqannguatsiarpoq. Missingersuut siulleq naliliinermik taaneqartumik taassuminnga ilaqanngilaq.

Amerliartornerup sukkassusia pingaartumik ajornartorsiutaasoq pillugu isiginninneq tusagassiuutini aamma sammineqarpoq. Toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerisa qaffakkiartuinnarnerat Atugagdliutini aaqqissuisoqarfiup allattaata Jørgen Fleischerip tamanna marsimi 1962-imi toqqaannartumik inuiaqatigiinni ”akisussaassuseqanngitsuliornertut” nassuiarpaa, *”inuiaqatigiinni kalaallini teknikkikkut aamma ilinniartitaanikkut ineriartortitsineq meeqqat amerlassusiannut malinnaannginnera [malinnaasinnaannginnera], aamma inuiaqatigiit kalaallit ullumikkornit danskinut sanilliullutik kinguariartuinnarnerannik tamanna kinguneqarnissaa*”¹²⁵ pissutigalugu. Aaqqissuisup ernumassutaa, Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliami ilaasortat assigalugit, taamaalilluni tassaavoq nutarterineq aamma naligiissitaaneq taanna G50-ip siunnerfigisaa, innuttaasut amerliartupiloornertat pissutigalugu, sulis ungasinneruleriartortoq.

Aningaasaqarnermik ilisimasalik Mogens Boserupi, G60-imi siunnersortaasimasooq, ineriartorneq pillugu allaanerumsumik isiginnippoq, aammalu aningaasaqarnikkut isigalugu inuiaqatigiit amerliartornerat ernumassutiginaq. Taassuma innuttaasut amerliartornerannik isiginninnera Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1962-imiit siumullu sulineranut, aammalu taamaalilluni ataatsimiititaliap isumaliutissiissutaani 1964-imeersumi oqaasertaliussanut sunniuteqarpoq.

Innuttaasut amerliartuinnarnerat pitsaasuusoq Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap Allakkiaani nr. 30-mi, *”Kalaallit Nunaanni inuussutissarsiornermut politikkimi”* 1962-imeersumi Boserupi nassuiaavoq. Boserupi malillugu nunani siuarsagassani innuttaasut procentinngorlugu amerliartornerat nalinginnaasumik *”annertuumik ernumanissamut pissutissaqalersitsisarpoq, aamma meerartaarineqartut amerlassusiinik nakkutilliineq maanna nunani ineriartortitassani arlalinni innuttaasorpassualinni aningaasaqarnermut politikkikkut erseqqissumik anguniagassatut inissinneqarsimalluni.*” Boserupi malillugu Kalaallit Nunaannut tunngatillugu tamanna allaanerumsumik inissisimavoq, *”inuiat kalaallit procentinngorlugu amerliartuinnarnerat naammagisimaarinnilluni tikilluaqquneqartariaqarpoq.*”¹²⁶ Taassuma tikkuarpaa, ukioqatigiiaat naammassisaqarsinnaasut (15-64-inik ukiullit) 1960-imi 15.500-t missaanniit 1980-imi marloriaatingajanngorlutik (30.000-t missaannut) amerleriaateqarnissaat naatsorsuutigineqartoq.¹²⁷ Taamaalilluni inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerulersinnissaannik anguniakkamut iluaqutaasumik naammassisaqarsinnaasut amerleriaateqarnissaannut periarfissaqassaaq. Boserupi malillugu aalisarneq aqutugalugu sulinerup annertusarneqarnissaa periarfissaavoq: *”Kalaallit Nunaata imartaani saarulliit naammapput, aamma innuttaasut amerliartupiloornertat malillugu aalisarnerulernissamut pitsaasunik periarfissaqarpoq*”.¹²⁸

Ilutigitillugu Kalaallit Nunaat *”Kalaallit Nunaata nammineq inuiasa 140-riaataannik amerlatigisunik inulimmit suliffissuaqarnikkut ineriartortinneqarsimasut ilaattut inissisimanermigut pitsaasumik inissisimavoq.*” Tamanna maannamut ima isumaqarpoq, saniatigut aningaasartuutit, innuttaasut

amerliartornerannit pissuteqartut, ajornartorsiutitaqanngitsumik danskit naalagaaffiata karsianit matussuserneqarsinnaasut.¹²⁹ Kisianni Boserupi isumaqarpoq, ”maannamuugallartoq” ukiut qulikkutaat tullit marlunniit pingasut tikillugit ernumassutissaqanngitsoq, innuttaasut amerlassusiat 80.000-inut killissimassasoq ilimagineqarluni. Kisianni ilutigitillugu erseqqissarpaa, ”*Inuiaqatigiit kikkulluunniit killeganngitsumik taama sukkatigisumik amerliartortuarsinnaannginnerat erseqqissusoq.*”¹³⁰

Taassuma allakkiami naggassiutigalugu inerniliuppaa:

”Kalaallit Nunaanni aningaasaqarnikkut politikki pillugu naliliineq taava tassaassaaq, aningaasaqarnikkut politikki siunissami naleqquttumi tulluutumi erniusartut ikilisinneqarnissaannik sunniiniarluni innuttaasut amerlassutsimikkut amerliartornerat, imaluunniit kalaallit amerlasuut Danmarkip sinneranut nutsernissaannut pilersaarusiortoqarnissaa eqqarsaatigineqanngitsoq.”

Tassa Boserupi malillugu ”innuttaasunik killilersuilluni politikimik” ingerlatsinissaq pisariaqanngilaq, aamma nunanit siuarsagassanit misilittakkat Kalaallit Nunaannut nuuginneqarsinnaasut isumaqarnani taassuma erseqqissumik oqaatigivaa, innuttaasut amerlassusiat kisiat isigalugu, aamma Danmarkimut sanilliullugu killegarmat.¹³¹ Kisianni taassuma erseqqissarpaa, naartunaveersaatinik ilisimasaqarnerup siammarterneqarnissaa ilaqutariinnut politikki tunngavigalugu pisinnaasoq. Taassuma nassuiaatigivaa, meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlassusiat – ”*amerlasuut kissaatigineqannginnerannik kinguneqartarunartoq*” – aamma ilaqutariit meerartaqqortuut, aamma aningaasaqarnikkut amerlanngitsunik isumalluutillit amerlassusiat ”*meerartaarnissap killilernissaanut periutsinik ilisimasakinnermik pissuteqarunartoq.*” Taamaalluni naartunaveersaatit pillugit paasissutissiinertut taallugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornissap pingaarutaa tikkuarpaa – inooqataanikkut pissutsit pissutigalugit.

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1960-ikkut aallartinneranni ataatsimut isigalugu qularisimangilaq Kalaallit Nunaannut aningaasaliinerit qaffanneqartariaqartut. Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap siulittaasuata nutaap, Ebbe Groesip, Landsrådimut ukiumoortumik oqalugiarnermi, aggustimi 1963-imi, isummani ima oqaatigivaa: ”*Siunissami aamma Kalaallit Nunaannut aningaasaliissutitut aningaasarpasuit atorneqartariaqarnerannut arlalinnik pissutissaqarpoq, kisianni aningaasaliissuteqartoqarnissaannik pisariaqartitsinerup annerpaartaa pingaartumik inuit amerliartupiloornerannik pissuteqarpoq*”.¹³² Ilutigitilluguli killilersuutit arlallit taassuma tikkuarpai:

*”Kissaatigineqartut tamaasa, immaqaa taamaaliorusuttoqaraluartoq, taama sukkatigisumik piviusunngortinneqarnissaat naatsorsuutigisinnaanngikkippat paasisariaqarparput, aamma kissaatigineqartut pineqarnissaat namminermiinnik tamakkiisumik pissutissaqaraluarpataluunniit. Aammattaaq, landsrådimut ilisimaneqartutut, sanaartornikkut suliat qassit ukiumut Kalaallit Nunaanni sanaartorneqarsinnaanerit teknikkikkut pissuteqartumik killegarmat. Aammattaaq sipaarniarnerit, naalagaaffiup maanna Danmarkip sinnerani ingerlatai, oqartussaasut Kalaallit Nunaanni sulinerannut sunniuteqarnissaat pinngitsuuinneqarsinnaassagunangilaq.”*¹³³

Innuttaasut amerliartornerat Landsrådi 1960-ikkut aallartinneranni ataatsimiittarnerini qanoq eqqartorneqartarsimatiginersut erseqqinngilaq. Landsrådi oqaluuserisassaani immikkut sammeneqartussatut ilaanikuusimarpasinnngilaq. Amerliartornerli ajornartorsiutit assigiinngitsut, Landsrådi suliarisaasa, sammeneqarnerini taaneqartarsimagunarpoo.¹³⁴

G60-isumaliutissiissut 1964-imeersoq

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap isumaliutissiissutaa 1964-imi saqqummiunneqarpoq. Tassani pingaarnertut inerniliunneqartoq tassaavoq, aningaasaliissuteqartarnernut tunngatillugu sukkannerusumik

ingerlanneqarnissaa pisariaqartinneqartoq, taamaallilluni naammassisaqarsinnaassuseq aamma inuuniarnikkut atukkat annertusarneqarsinnaaniassammata – sorsunnersuup kingulliup kingorna pingasoriaatinngorsimasoq – pitsanngoriartinneqarsinnaaniassammata. Ataatsimiititaliaq ukiunut qulinut, 1966-1975-imut, ineriartortitsinissamut pilersaarummik suliaqarsimavoq, qanoq iliorluni pisinnaanersoq, tassunga ilanngullugu aningaasaliinissamut pisariaqartinneqartoq qanoq ittoq pisariaqartinneqarnersoq, aamma aningaasartuutit qanoq ittut naatsorsuutigineqarsinnaanersut pillugit siunnersuutini imalimmik.¹³⁵ Ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaq isumaliutissiissut aqutitigalugu Kalaallit Nunaannut aningaasaliinerit aamma aningaasaliissutit qaffanneqarnissaat anguniarpaa, aamma oqaluttuarisaanermik ilisimasallip Axel Kjær Sørensenip oqaasii malillugit tamatuma kingorna *”ajornanngilluinnartumik danskit aalajangiisartuinit tiguneqarput”*. Taassuma tamatumunnga ilaatigut nassuiaatigivaa, nunat siuarsagassat pillugit 1960-ikkunni oqallinnerit nunat killiit pisuut *”piitsuussusermut, nunasiaateqarnermut aamma ammip qalipaataa tunngavigalugu immikkoortitsinermut”* tunngatillugu akiuiniarnissaminnik pinngitsaalineqartutut immata.”¹³⁶

Isumaliutissiissummi, innuttaasut amerliartornerat tupinnanngitsumik isummerfigineqarpoq, ilaatigut sakkortusisamik oqaasertalerneqarluni, soorlu ima *”innuttaasut amerleriapiloorujussuarnertat”*.¹³⁷ Takuneqarsinnaavoq nappaatinik sunniteqarnerusumik akiuinerup kingunerisaanik toqusut amerlassusiat appariaateqartoq, aamma ernisut amerlassusiat ukiut qulit ingerlaneranni (1951-52-imiit 1961-imut) 30 %-inik qaffariaateqarsimallutik – kingullertut taaneqartoq pingaartumik arnat inuusunnerusut aamma katissimanngitsut akornanni. *”Ineriartornerup taassuma ataatsimut katillugu inernera tassaavoq, toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat maanna ukiumut 4 pct.-inut killissimammat, aamma amerliartornerup procentia Danmarkip sinneranut sanilliullugu tallimariaammik annertunerulluni.”*¹³⁸

Tassunga uiggiullugu takuneqarsinnaavoq *”meeqqat amerleriarujussuarnertat aningaasaqarnikkut isigalugu ilaqutariinnut artukkiisimavoq. Innuttaasut 45 pct.-iisa missaanniittut meeraapput 15-it inorlugit ukiullit.”*¹³⁹ Amerleriaalli inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut ajornartorsiutitut nassuiarneqanngilaq, taarsiulluguli Boserupip naliliinera malillugu iluaqutitut nalilerneqarluni:

*”Innuttaasut kalaallit amerlassusiat 50.000-inik amerlassuseqalerpata, Davisstrædimi aalisagaqarfii naalagaaffinnit allanit sakkortuallaamik akileraarusersorneqanngippata, suliffissatut periarfissanik naammattunik pilersitsinissamut ajornartorsiutini annerusunik pilersoqarnaviannigilaq – akerlianik innuttaasut 50.000-inik, imaluunniit amerlanerusunik amerlassuseqalernerat arlalinnik pissuteqarluni tikilluinnarneqarsinnaavoq.”*¹⁴⁰

Erseqqissarneqarpoq, innuttaasut amerliartornerisa inuiaqatigiit sulisussaqaarniarnikkut imminnut pilersorsinnaanerminnik periarfissaqarnissaannut tapertaassasoq. Kisianni innuttaasut amerliartornerisa sukkassusia pilersaarutigineqartut kinguaattoornerannik kinguneqassasoq naatsorsuutigineqartariaqarpoq:

*”Innuttaasut amerlassusiviat pillugu missingersuummi inerniliussaq aningaasaqarnikkut isiginninneq tunngavigalugu nangaanartoqartinneqarsinnaanngikkaluartoq taamaattoq ilanngunneqartariaqarpoq, sukkassuseq, innuttaasut amerliartornerannut tunngasoq, inuiaqatigiit ilinniartitaanikkut, peqqinnissaqarfeqarnikkut aamma ineqarnerup pitsaassusiatigut il.il. qaffasissutsip anguniarneqartup anguneqarnissaa kinguarsassammagu.”*¹⁴¹

Tamanna aningaasaliissutit taamaallaat *”pitsaassuseq anguneqarsimasoq attatiinnarniarlugu”* naammannerannik nassuiarneqarpoq – tassalu annertunerusumik pitsanngoriaateqartoqannginneranut.: *”Inuiaqatigiit kalaallit inuuniarnermikkut atugaasa pitsanngortinnissaannut periarfissat*

nioqutissiornerup annertusineratigut piffissami qaangiuttumi ajorseriaateqarput, innuttaasut sulisinnaasut suliarisimasaat inunnut arlalinnut naammattussaammata.”

Innuttaasut amerleriaateqarnerat Kalaallit Nunaata aningaasaqarnikkut pilersaarusiortifigineqarneranut ilanngunneqassasoq oqaatigineqarnera peqatigalugu isumaliutissiisummi oqaatigineqarpoq, inuuniarnikkut pissutaasut annertusiartortut iliuuseqarfigineqassasut, Boserupip aamma tikkuarsimasaa:

”Naak annertusaanissamik periarfissat kalaallit aningaasaqarneranni ima annertunerarneqartigigaluartut innuttaasut amerlerujussuarnerat namminerimi nunap tunisassiornerani innuttaasumut ataatsimut naatsorsorlugu appariaateqarnavianngitsog, aammalu tamanna tunngavigalugu killilersuilluni innuttaasunut politikkeqarnissaq aningaasaqarnikkut isigalugu pissutissaqartutut isikkoqanngikkaluartoq, ataatsimiititaliaq isumaqarpoq, inuuniarnikkut atukkat tunngavigalugit ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiortneq pillugu annertusisamik suliaqartoqartariaqaraluartoq, kissaatiginngisamik naartulersarnerit, pingaartumik arnat katissimannngitsut akornanni annertuutut ilimagisariaqartoq, killilerniarlugu. Meeqqat 1/3-iisa missaanniittut arnanit katissimannngitsunit erniarineqartarput. Aammattaq ilaqutariit amerliartuinnarnerat arnat katissimasut amerlasuut naartoqqinnissartik pinngitsoortikkusullugu kissaateqalersimanerannik pilersitsimassasoq ilimagineqartariaqarpoq.”¹⁴²

Taamaalluni isumaliutissiisummi tikkuarneqarpoq, ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiortneq suliniuteqarfigineqassasoq, Kalaallit Nunaanni ”kissaatigineqanngitsumik naartunerit” amerlassusiisa ikilisinneqarnissaat pisariaqartinneqartoq tunngavilersuutigineqarluni. Tamanna arnani kalaallini anaananit katissimannngitsunit, aamma taamatut anaananit katissimasunit meeraqqortunerusunit meeqqat amerlasuutigut kissaatigineqartannnginnerannik ilimaginninnermit tunngaveqarpoq. Iimagisamut tamatumunnga misissuinerinik uppersaataasinnaasunik innersuussisoqanngilaq. Meeqqat ”kissaatigineqarlutik meerartaarineqartariaqarluartut” Danmarkimi piffissami tassani aallunneqarpoq, aamma, kapitalip siuliani eqqaaneqartutut, ilaqutariiaqqat tassaasut ilaqutareeriaatsimi pitsaanerpaat. Isiginninneq tamanna imaaliinnarlugu inuiaqatigiinnut kalaallinut nuunneqarpoq, naak ilaqutariinnikkut kulturi allaanerugaluartoq.¹⁴³

Kalaallit Nunaanni inuuniarnikkut atukkat ilungersunartut oqaluuserineqarnerannit Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaq sunnerneqarsimagunarpoq - Boserupit. Tamanna minnerunngitsumik nalunaarusiamut, Københavni Kommuniani Mødrehjælpenip pisortaata, Vera Skaltsip, suliarisimasaanut atuuppoq. Taanna ukiut marluk sioqqullugit (1962-imi) kitaani inoqarfiit arlallit tikeraarsimavai, anaanat meeqqallu atugaat, tassunga ilanngullugu danskit anaananut ikiuinerinik suliaqarnerisa assinga kalaallinit pisariaqartinneqarnerisooq misissuiffiginarlugu.¹⁴⁴ Taassuma kingorna uparuarpaq, naak pissutsit ilaanni siuariaateqartoqarsimagaluartoq – soorlu illut pitsaanerusut – inuuniarnikkut pissutsit ”ineriartornerup sinnera ingerlaqatiginngilluinnarsimavaat”.¹⁴⁵

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliamut ilaasortat oqaluttuanut tamakkununga, inuuniarnikkut atukkat pillugit kalaallit danskillu tusagassiorfiisa tusarliussaannut, aamma malinnaasimagunarput.¹⁴⁶ Atuagagdliutit saqqaanni 1962-imi assersuutigalugu allaaserisaq qulequtalik ”Inuttut atukkatigut ajorsarneq maani takulerlugu annilaarnarpoq” takuneqarsinnaavoq, socialinspektøri Randersimeersooq Kaj Pedersen (Kalaallit Nunaannut aallartitaasimasooq) ima oqaaseqartoq: ”Danmarkip isumaginnilluarfiup ilaani, Kalaallit Nunaanni, taama pissutsinik ajortigisunik naapitaqarnissaq qularineqarlunarsimassagaluarpoq.” Taassuma kalaallit meerartaannut atugassarititaasut ilaatigut illersorneqarsinnaangitsutut nassuiarpai.¹⁴⁷

Isornartorsiuneq Kalaallit Nunaannut ministerip tamatumunnga oqaaseqatigullugu qinnuigineqarneranik kinguneqarpoq. Radiokkut apersuinerinut 1962-imi peqataasussaavoq, tassani akissuteqarfigissallugu ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortnissamut Danmarki soq Kalaallit

Nunaanni politikkeqannginnersoq, inuiaqatigiit ineriartornerisa aamma meeqqat atugaasa tamanna pisariaqartippassuk. Akissut taanna pillugu oqaaseqaat atorfilittat Kalaallit Nunaannut ministerimut allakkjarisimasaat, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqortaasivianiittoq, takuneqarsinnaavoq:

”Ilumoorluinnarpoq, Kalaallit Nunaanni pissutsit atuuttut, aamma pingaartumik pissutsit piviusut imaammata ukiut tamaasa meerarpassuit aappariinnerup avataatigut inunngortarnerisa imaalersikkaat nunap ilaani tassani ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu eqeersimaartumik politikkeqarnissaq pisariaqalersillugu. Taamaattumik Foreningen for Familieplanlægning-i qanimut suleqatigalugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Sundhedsstyrelse-p sulissutigisaannik suliasaqarfimmut tassunga tunngatillugu paasisitsiniaalluni sulineq ingerlanneqarpoq. Paasisitsiniaalluni sulineq siullertut nakorsaaneqarfimmit suliarineqassaaq.”¹⁴⁸

Tassa Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Sundhedsstyrelse-p, ministerip akissutaanut missingiut malillugu, meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut ikilisinneqarnissaasa pingaaruteqarneranik paasisimavaat. Ilutigitillugu takuneqarsinnaavoq, nakorsaaneq paasisitsiniaalluni sulinerimut siuuttussatut inissinneqarsimasoq, aamma taassuma suliasaqarfimmi tassani sulialittut nuimanerpaaq, Foreningen for Familieplanlægning-i, suleqatigissagaa.¹⁴⁹

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasisutissiisarnarup annertusarneqarnissaanik inassuteqaataa taamaalilluni inuuniarnikkut ajornartorsiutit pillugit tamanut ammasumik oqallinnermut, aamma piffissami taamanikkut ilaatigut nakorsaaneq aamma Foreningen for Familieplanlægning-ip suliamut aallartitaannut naapertuulluinnarpoq.

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasisitsiniaalluni sulineq annertusarneqarpoq 1960-1965

Innuttaasut amerliartornerat ilutigalugu, aamma pingaartumik tamatuma inuuniarnikkut kingunerit tamanut ammasumik, politikikkut, allaffissornikkut aamma nakorsat akornanni oqallinnerni sammeneqarneranni kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasisitsiniaanerup aamma ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq siuarsarneqarnissaanik sulineq ingerlateqqinneqarpoq. Foreningen for Familieplanlægning-ip, Dansk Kvindesamfund-ip aamma Arnat Peqatigiit Kattuffiata pingaarnertut ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasisitsiniaanermik suliaqarnertik 1960-ikkut aallartinneranni annertusivaat, naartunaveersaatiniq ilisimasaqarnerup pingaartumik atuarfeqarfinni aamma arnat peqatigiit pikkorissartitsisarneri aqutigalugu siammarternissaa qitiutillugu. Tamanna kalaallinut danskinullu tunngatillugu ingerlanneqarpoq.

Sammisaq siullertut taaneqartoq, kinguaassiuutitigut nappaatip gonorré-p atugaanerujussuata kingunerisaanik, kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasisutissiineq 1950-ikkut assigalugit sulii pingaarutilimmik suliaqarfiuvoq. Nakorsaaneq suliasaqarfimmi tassani ineriartorneq pillugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik ingerlaavartumik paasisutissiiffigisarpaa, aamma Landsrådip nakorsaaneq ukiumoortumik nalunaarusiaa ”Kalaallit Nunaanni peqqinnissakkut pissutsit”, landsrådimut ilaasortanut nassiusuunneqartartoq, aqutigalugu malinnaasinnaallutik. Peqqinnissamut tunngatillugu apeqqutit itisiliiffigineqarnissaat pisariaqartinneqaraangat nakorsaaneq landsrådiq ataatsimiinnerisa ilaanni aamma peqataasarpoo. Landsrådiq 1960-imi ataatsimiinnerani ilaasortat ilaat aperivoq, kinguaassiuutinut tunngasut pillugit nakorsaaneq naqitaaraliaa iluaqutaasimanersoq – gonorré-p siaruaannera eqqarsaatigisimagunarlugu – nakorsaanequllu tamanna uppersarsinnaasimanngilaa: ”Saaffiginnissut taamaattoq kinguneqassappat amerlasooriarlugu uteqattaarneqartariaqarpoq”.¹⁵⁰ Ukiup tulliani (1961-

imi) nakorsaaneq ukiumoortumik nalunaarusiami allappoq, gonorre-p siaruaanneranut ilaatigut ”innuttaasut inuusuttut, katissimanngitsut nalinginnarmik atoqueqartarnerujussuat aamma nappaatit qanoq issusianik paasinninnginneq”¹⁵¹ pissutaasut.

Kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartsineq atuarfeqarfinni suli aalajangersimasumik atuartsissutigineqartalersimannilaq, kisianni 1960-ikkut aallartinneranni atuarfiit ilaat pingaartumik atuatigiiinnut angajullernut tamatuminnga atuartsisarsimapput. Sumiiffiit ilaanni atuartsineq nunap immikkoortuani nakorsamit ingerlanneqartarsimalluni.¹⁵² Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1963-imi ataatsimiinnerani folketingimi politikerip Lis Groesip tikkuarpaa, pingaartumik illoqarfiit atuarfiini atuartsineq taamaattoq neqeroortutigineqartartoq, aamma atuartsinerup assinga avinngarusimasuni ”annertuumik” amigaatigineqartoq. Groes malillugu nakorsat ”allanik suliassaqaangaramik paasisitsiniaanermik suliaq naammassisinnaannngilaat.” Groes Dansk Kvindesamfund-imi direktoriusimavoq, aammalu tamatumunnga tunngasut ilisimasaqarfigilluarsimallugit. Kalaallinit arnanit paasisimallugu ataatsimiinnermi nassuiaatigivaa, inuit tassaassasut ”paasinnissinnaassuseqarlutik suliassaqarfinnut pingaarutilinnut taakkununga tunngasunik paasisitsisinnaasut.” Naqitaaqqakkut tamanna anguneqarsinnaannngilaq, inuilli naapillugit pisariaqarluni.¹⁵³

Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq, kapitalimi siuliani oqaatigineqartutut, paasisitsiniaalluni sulineri ”sammisap” aappaattut 1950-ikkut naalerneranni pilerpoq, kinguaassiuutitigut nappaatit pillugit paasisitsiniaanerit imarisaasa ilaannik aamma ilalimmik.

Ilaqutariinnngornissamilli pilersaarusiorneq pillugu sulineri naartunaveersaatit ikiorsiullugit qaqugukkut meerartaarnissamik kissaateqarnerluni qanoq aqunneqarsinnaanera pillugu ilisimasaqarnerulernissaq immikkut sammineqarpoq. Tassani kinguaassiuutitigut naappaatit pineqannngillat, naak assersuutigalugu usuup puui pillugit paasisitsiniaanermi ilaatigut attupillanneqaraluartoq. Foreningen for Familieplanlægning-i 1960-ikkut affaanni siullermi suliassaqarfimmi tassani suli pingaaruteqarnerpaatut suliniaqatigiiffiuvoq. Naartunaveersaatit pissarsiarineqarsinnaasut pillugit ilisimasaqarnerulernissaq siunertaralugu peqatigiiffik Arnat Peqatigiit Kattuffiannik aamma Dansk Kvindesamfund-imik qanimut suleqateqalerpoq. Taakku peqatigiillutik naqitaaqqamik suliaqarput, sumiiffinni kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartsiffiineq ajortuni taarsiullugit atorneqartussanik.¹⁵⁴

Naqitaaraq Børn. Hvornår? Hvor mange? kalallisuunngorlugu 1964-imi saqqummersinneqarpoq. Saqqummiineq Kalaallit Nunaanni Ministereqarfimmit akilernerpoq.¹⁵⁵ Naqitaaqqanik, meeqqat atuarfiini atuartsineri atorneqartussatut eqqarsaatigineqartunik, suliaqarnerup saniatigut ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pikkorissartitsineri, Dansk Kvindesamfund-imit ingerlanneqartartuni, piffissap ingerlanerani Arnat Peqatigiit Kattuffiat suleqatigalugu, aalajangersimasumik sammineqartalerpoq.

Foreningen for Familieplanlægning-i Kalaallit Nunaanni suliaminut tunngatillugu annikinnerusumik siunnerfeqartut Arnat Peqatigiit Kattuffiata aamma Dansk Kvindesamfund-ip sulinerat, peqatigiiffiup ataatsimut isigalugu siunertaa malillugu, atituneruvoq. Kalaallit Nunaanni Arnat Peqatigiit Kattuffiat 1948-imi pilersinneqarpoq, arnat suliannik aamma assassugaannik soqutiginnilersitsinissaq, pikkorissartitsisarnerit aqutigalugit arnat piginnaangorsarneqarnissaat aamma tamanut ammasumik sulinissap soqutiginarnerulersinnissaa siunertaralugu. APK arnat atugaat aamma suliniarfigineqarnerat pillugit oqallittarnernut annertunerujartuinnartumik peqataasalerpoq. Dansk Kvindesamfund-i kalallinut ataatsimiititalimik 1958-imi pilersitsivoq, arnat pisinnaatitaaffimminnik ilisimasaqalernissaannik sulissutiginninnerup saniatigut inuiaqatigiinni kalaallini aamma danskini kalaallit arnat inissisimaffiannik aamma periarfissaannik pitsaanerulersitsinissamik suliaqartumik.¹⁵⁶ Tamanna ilaqutariittut inuunermut, aamma ataatsimut isigalugu inuiaqatigiinnut, tassunga ilanngullugu politikerinut tunngassuteqarpoq.

Dansk Kvindesamfund-ip Kalaallit Nunaannik suliaqarnini 1960-ikkut aallartinneranni annertusivaa. Suliniarneq paasissutissanik naqitaaqqanik suliaqarnerup saniatigut pikkorissartitsinernik aamma Danmarkimi, aamma taamatut Kalaallit Nunaanni saqqummiussinernik qitiutitsiffiupput. Ukiuni siullerni pikkorissartitsisarnerit Danmarkimi taamaallaat ingerlanneqartarput. Pikkorissartitsineq siullesq 1960-imi ingerlanneqarpoq. Ukiup tulliani (aggustimi 1961-imi) pikkorissartitsinermik allamik Københavnimi ingerlatsisoqarpoq. Taanna ”kalaallinut inuussuttunut” ingerlanneqarpoq. Inuit assigiinngitsut arlallit saqqummiusseqqullugit aggersarneqarsimapput. Saqqummiunneqartut ilaat ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermut tunngassuteqarpoq, ima qulequtaqarluni ”140.000-inik ullut tamaasa amerlanerulersarpugut.¹⁵⁷ Vallekilde Højskole-mi aggustimi 1962-imi pikkorissartitsisoqarpoq, ilaatigut sammisaq ”Arnab Kalaallit Nunaanni inissisimaffia, tassunga ilanngullugu anaanat kisimiittut ajornartorsiutaat” sammineqartussatut allassimalluni.¹⁵⁸

Pikkorissartitsinerni inuussuttut kisimik suliniuteqarfigineqartussatut siunnerfigineqanngillat, arnalli ukioqatigiiaani tamaneersut. Danmarkimi 1963-imi sapaatit akunnerini pingasuni pikkorissartitsinermi siunertarineqartoq tassaasimavoq, arnat Kalaallit Nunaannit peqataasut 22-t Danmarkimi pissutsinik ilisimasaqalersinnissaat – ilisimasaq Kalaallit Nunaannut uterunik nassarsinnaasaat.”¹⁵⁹

Pikkorissartitsinerup nalaani isumaginninnikkut suliffeqarfiit assigiinngitsut pulaarneqarput, aammali Aarhusimi ilaqutariinnut siunnersuisarfik pulaarneqarluni. Pikkorissartitsineq aviisimi Informationimi taaneqarpoq, tassani takuneqarsinnaalluni ”*Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq tassaavoq kalaallit arnat illumini ningiuusut maannamut annikitsuinnarmik samminikuusimasaat.*”¹⁶⁰ APK suleqatigalugu 1964-imi siullermeerluni arnanik kalaallinik kommunimi isumalioqatigiissitani aamma ataatsimiititaliani suliaqartunik Nuummi pikkorissartitsisoqarpoq, tassani aamma ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq sammineqarpoq. Paasisitsiniaalluni sulinerumut nakorsaaneq peqataavoq.¹⁶¹

Innuttaasut naartunaveersaatinik soqutiginninnerat

1960-ikkut qiteqqunnerisa tungaanut naartunaveersaatit pissarsiarineqarsinnaasut, innuttaasunut paasissutissiissutigineqarsinnaasut, pingaarnertut tassaapput usuup puui, pessarit, skumtablettit aamma manguttakkat.¹⁶² Siullesq tassaasimavoq (tassaavoq) angutinit atugassaq (kinguaassiuutitigut nappaateqalinnginnissamut aamma illersuutaasoq), atorussat allat taakku arnanit atugassaapput. Pessari skålitut mikisunnguutut isikkulimmik iluseqarpoq, anisuut illissamut isernissaannik pinngitsoortitsisartoq, skumtablettit aamma manguttakkat crememik anisuunut toqunartulimmik, arnat naartulernissaannik pinngitsoortitsisussamik, imaqarlutik. Arnaq pessareqarusulluni kissaateqaruni taassumunnga atugassamik narkosamut uuttortartikkiartussaaq. Taakku tamarmik periutsit qanoq atorneqarnissaat pillugu paasissutissiissutigineqarsinnaasut, kisianni sunniutissaannut innuttaasut atorussanik taakkuninnga qanoq aqutsinerat apeqqutaalluni.

Naartunaveersaatinut tunngatillugu paasisitsiniaalluni suliaqarneq, nassuiarneqartutut, marlunnik siunertaqarpoq: ilaatigut kissaatinngisamik naartulernissat pinngitsoortinniarlugit, ilaatigut kinguaassiuutitigut nappaatit siaruarnissaat pinngitsoortinniarlugit. Innuttaasut atorussanik assigiinngitsunik taakkuninnga atuinerat, tassunga ilanngullugu siammarterniarnerinut ajornartorsiutaasinnasut pillugit Sundhedsstyrelse nakorsaanermit aamma nunap immikkoortuini nakorsanit ilisimatinneqarpoq.¹⁶³ Nakorsat aamma oqartussaasut malillugit innuttaasut taakkuninnga atuisinniarnarat ajornakusoorpoq.¹⁶⁴

Nakorsat arlallit akornanni siammasissumik suli isumaqartoqarpoq, inuiaqatigiit kalaallit naartunaveersaatinik atuinissaminnik soqutiginninnatilluunniit najoqqutassat malillugit taakkuninnga atuisinnaanngitsut. Tamanna assigiinngitsutigut saqqummeqqittarpoq, assersuutigalugu skumtablettit

pillugit 1960-ikkut aallartinneranni attaveqatigiinnermi. Skumtablettit nakorsaaneq isumaqatigiissuteqarfigalugu Foreningen for Familieplanlægning-imit Kalaallit Nunaannut nassiuqqarsimapput, aamma illoqarfinni ataasiakkaani misileraatissatut aallaqqaammut atorneqarlutik.¹⁶⁵ Tamatuma kingorna nakorsaanerup qinnuiginninneratigut nunap immikkoortuani nakorsat arlallit skumtablettinik tunniussisarneq pillugu misilittakkatik pillugit nassuiaammik nassiuqqarput. Taakku ilaat ataaseq oqaluttuarpoq, peqqinnissaqarfimmi sulisut iisartakkanik 19-inik inunnut *”namminneerlutik naartunaveersaatinik piumallutik qinnuiginnissimasunut”* tunniussaqsimasut. Inuit taakku 19-it, pingaarnertut peqqinnissaqarfimmi sulisuneersuusut, naak akiliisussaagaluarlutik akeqanngitsumik tunineqarsimapput – *”sulineramik ajornarsitsisussaqaq ataaseq, aammalumi akeqanngitsumik tunniusseqqusaannginneq malinngilarput”*, nunap immikkoortuani nakorsat allapput.¹⁶⁶ Inuit taakku 19-it arlaannaalluunniit skumtablettinik allanik pissarsiniarlutik qinnuiginneqqinngillat, aamma nunap immikkoortuani nakorsat paasinninnerat malillugu *”inuit misileraanermut peqataasut naartunaveersaatit pillugit apeqqummut tunngasunut tamanut soqutiginnippallaarsimanngillat.”*¹⁶⁷

Nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq assingajaanik paasisutissiivoq, tassa skumtablettit amerlanngitsunnguit kisimik tunniunneqarsimasut. *”Innuttaasut amerlanerpaartaat qanoq inuusut, aamma kinguaassiuutinik atuineq qanoq isigineqarnersoq ilisimasaqarfigilaarlugu naartunaveersaatinik atuinerup ingerlaavartumik aamma malittarisassat malillugit ingerlanissaa siumoortumik qularineqalereersinnaavoq, aamma isumaqarpunga siumoortumik qularneq tamanna tunngavissaqarluarsimasoq paasinarsisoq.”* Taassuma innersuussutigivaa, nammineq misilittakkani malillugit *”innuttaasut nunaannarmi najugallit”* ilaanni aamma taamaattoqartoq. Ilutigitillugu oqaatigivaa, naartunaveersaatit pillugit ilitsersuinissani tunuarsimaarfigisimallugu:

*”Inunngortut ikilisinnissaat pillugu ilungersorluni paasisitsiniaaneq uanga tunginninngaanniit isumaqatigisinnaanngilara, pisuni arlalinni misilittagaqarfigigakku, kalaallinit innuttaaqataasunit nuimanagerusunit maaniittunit, taama ittut tulluanngitsumik danskit suliniutigigaat, allaat landsrådimut ilaasortat ilaannit uannut oqaatigineqarluni danskit tungaanninngaanniit kalaallit ileqquannik innuttaasut amerleriaateqartinneqannginnissaat anguniarlugu taamaaliortoqartoq uannut taaneqarsimalluni, taamaaliornikkut ”inuiaqatigiit kalaallit inuunerat salliuniarfigisinnaajuartuarumallugu.”*¹⁶⁸

Isorinnilluni isiginninneq taanna, naartunaveersaatinut tunngatillugu pissutaatillugu landsrådimi ilaasortap saqqummiussimasaatut oqaatigineqartoq piffissap misissuiffigineqartup ingerlanerani kingusinnerusukkut takoqqipparput (nalqq. Kapitali 1.5).

Nunap immikkoortuani nakorsat pingajuat (aamma taamanikkut soraarnerusimasoq) napparsimasunut nalunaarsuiffinnut allattarsimanngikkuni oqaluttuarpoq: *”Oqaatigisinnaasara tassaavoq, kalaaleq arnaq ataaserluunniit aalleqqilluni takkuteqqinnikuunngilaq. Kalaallit naartunaveersaatinut isumaqataalersinnissaat suliassaavoq neriutissartaqanngingajavissoq.”*¹⁶⁹

Aammali nunap immikkoortuani nakorsat marluk skumtablettit atorneqarnerannik pitsaanagerusumik misigisaqsimapput. Taakku aappaata oqaluttuarivaa, arnanut arfinilinnut skumtablettinik tunioraaneq ima inerneqarsimasoq, taakkunanga sisamanut *”pitsaasumik sunniuteqarsimalluni”* – allatut oqaatigalugu taakku naartulersimanngillat – aamma arnanut marlunnut *”ilitsersuutit malinneqannginnerannik pissuteqartumik”* naartulersimasunut *”pitsaasuusimanngitsoq”*.¹⁷⁰ Nunap immikkoortuani nakorsap aappaata oqaluttuarivaa, skumtablettit tigulluarneqarsimasut, naak ilaat skumtablettinik allanik aalleqqinngikkaluartut. Taassuma misigisimavaa, arlallit ittoornertik pissutigalugu tunuarsimaarsimasut.¹⁷¹

Skumtablettit atorneqarnerat pillugu nunap immikkoortuani nakorsat nalunaarutaat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfinnut, Sundhedsstyrelse-mut aamma Foreningen for Familieplanlægning-imut il.il. ingerlateqqineqarput. Rigshospitalimi nakorsap Sundhedsstyrelse-mi allaffimmi aqutsisumut 1963-imi

ilisimatitsissutigivaa, nammineq paasisutut illugu Kalaallit Nunaanni skumtablettinik misileraanermut tunuliaqutaq tassaasoq Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfinni nunap immikkoortuisa akornanni ”naartunaveersaatinik soqutiginninneq allanngorartuummat”. Taassuma eqqaavaa, maanna sulii oqaatigiuminaatsoq ”skumtablettit imaluunniit manguttakkat piumaneruneqarnerusariaqarnerisut”. Uani ”man-ip” atorineqarnera ”nakorsat” pineqarnerattut paasisariaqarunarpaq – atortoq sorleq siuarsaaffigissallugu naleqqunnerussanersoq namminneq aalajangissallugu. Taassuma nassuiaatigivaa, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik malillugu ajornartorsiut siullertut tassaasimasooq ”meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlasoorujussuusarnerat” aamma tikkuarlugu, iluarsiissutissatut ”innuttaasut naartunaveersaatinik soqutiginnilersinniarlugit aamma atuerusulersinniarlugit sunniuteqarluartumik aamma sulii paasisitsiniaalluni sulinissaq”¹⁷² pisariaqartinneqartoq.

Naartunaveersaatinik soqutiginninnginnerup saniatigut oqaatsitigut ajornakusoortitsinerit aamma tikkuarneqarput. Nunap immikkoortuani nakorsaq assersuutigalugu 1960-imi oqarpoq, naartunaveersaatinut tunngatillugu ajornartorsiutaasoq: ”Oqaatsitigut ajornakusoortitsinerit pissutigalugit innuttaasut apeqqu pillugu isumaannik paasisaqarnissaq ajornakusoortoq.”¹⁷³

Paasisitsiniaalluni sulinerup unammillernartoqarneranut pissutaasut pingajuat naartunaveersaatit atortunut pissarsiarineqarsinnaasunut taakkununga tunngassuteqarput. Pessarit angissutsimikkut naammakkunik aamma eqqortumik atorineqartarunik aatsaat iluaqutaasinnaapput. Ilaasa timimik sananeqaataat pissutigalugu atorsinnaanngilaat. Creme-t anisuunik toqoraataasartut, manguttakkat il.il. aamma eqqortumik atorineqartussaapput. Usuup puui issimut akiuussinnaanngillat, aamma tamatuma saniatigut usuup puuinut automatit nuisasumi nivingagaangata pisinissaq ittoorineqartartoq isumaqartoqarpoq.¹⁷⁴

Sulisartut tikisitat naartunaveersaatinik atuinissaminnik soqutiginninnerat aamma aallunneqarpoq. Grønlands Tekniske Organisationimi (GTO-imi) sulisoq naartulersitsinissamut illersuutininik automatini (usuup puuinut automatini), sulisartut barakkiisa perusersartarfiini nivinngaassorneqartussanik, sumi pisisoqarsinnaanersoq misissoqqullugu 1962-imi suliakkerneqarpoq. Landshøvdingi tamatuminnga isumassarsisuvoq, aamma allagaq, GTO-imi sulisup allagaa, malillugu tamanna ”ukiup ilaani sulisartut naluneqanngitsutut aqussinnaanngisaminnik kinguaassiuutininik atuisarnerannik, aamma minnerunngitsumik tamatuma kingunerisartagaannik nuanninngitsunik” pissuteqarpoq. Kingulleq kinguaassiuutitigut nappaatinut tunngassuteqarunarpaq, kisianni aamma kissaatiginngisamik naartulersarnermut tunngassuteqarsinnaalluni. Sulisoq malillugu landshøvdingip ajornartorsiutit pineqartut iluarsiiffigisinnaallugit isumaqanngilaq, kisianni ”aappaatigut kingunerisartakkat nuanninngitsut appariaateqartinnissaannut iluuseqalaarsinnaasugut isumaqarpoq.” Isumassarsiaq sulisumut ”ajornangitsuararsuavoq”, kisianni automatini taamaattunik sumi pisisoqarsinnaanersoq taassuma ilisimanngilaa. Taamaattumik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi sulisumut allagaqarpoq, siunnersorneqarnissanilu kissaatigalugu. Taassuma allakkani ima naggaserpaa: ”Erseqqissarusuppara suliaq landshøvdingimut pingaaruteqartorujussuummat, taamaalilluni naalagaaffimmut aningaasartuutaajumaarsinnaasunut ajornartorsiutinngornaviannngilaq.”¹⁷⁵

Aningaasatigut kinguneqaataasussat sorpiaat sulisup pinerai eqqoriaannarsinnaavarput. Anaanat kisimiittut aningaasatigut tapersorneqassappata naalagaaffik artukkerneqassasoq pillugu ernumassuteqarnertut paaseqqajaanarpaq – aamma Kalaallit Nunaanni isumaginninnermut tunngasut Landshøvdingip suliaasaqarfiata iluaniimmata taanna tamatumunnga immikkut soqutigisaqarsimasinnaavoq – kisianni aamma kinguaassiuutininut nappaatit katsorsarneqarnerannut, tunillaassuisut paasiarnerannut il.il. aningaasartuutininut tunngasuusinnaalluni.

Ilaqutariinngornissamik pilersarusiortarnerup siaruarnissaanut tunngatillugu nakorsaaneq isumalluarnerninik 1964-imi takutitsivoq, taanna isumaqarami, innuttaasut naartunaveersaatinik atuinissaminnik maanna soqutiginnikkiartuaalersut. 1961-imi kisitsisit, kalaallit meerartaasa

pingajorarterutaat aappariinnerup avataatigut inunngorsimasut pillugit takutitsisut, aallaavigalugit, kisitsisit nakorsaanermit annertugineqarlutik, taassuma ukiumoortumik nalunaarusiamini nalunaarutigivaa, tassaasoq:

”nuannaarutissaavoq meerartaarnissap pilersaarusiornegartarnissaanik inuiaqatigiit kalaallit akornanni soqutiginninneq annertusiartormat, meeqqat amerlasuut ”ilaqutariittut pisuusummik” sinniisuujuunnaarsimanerannik paasinninnerup nassatarisaanik, qangaanerusoq piniarnerinnarmik inuussuteqarsimanerup nalaani soorlu taamaassimasoq.”¹⁷⁶

Nakorsaaneq taamaalilluni Kalaallit Nunaanni nutarterinerup ingerlanneqarnerata kingunerisaanik kalaallit ilaqutareeriaasiat allanngoriartortoq takutitsivoq.

Ilaqutariittut inuuneq allanngoriartortoq

Spiralip 1968-imi akuersissutigineqarnissaa sioqqullugu peqqinnissakkut sullissinnermi aamma politikikkut oqallinnermi uteqqiattumik sammineqartoq oqaatigineqartut tassaavoq, inuiaqatigiit naartunaveersaatinik atuerusunnginnerannik, imaluunniit atortunik ilitsersuutigineqartut malillugit atuisinnaannginnerannik paasinninneq. Oqallinneq nutaaliaasumik inuuneqarnermi meeqqat kissaatigineqartut kisiisa meerartaarineqarnissaannik periarfissaqarnermik tunngaviusumik takorluuinnermit sunnersimaneqarpoq, aamma meeqqat ”pilersaarutaanngitsut” pingaartumik aappariinnerup avataatigut inunngortut kissaatigineqanngitsut. Unammilligassaq ”nutaaliaasumik” isigalugu tassaasimavoq, inuuniarnermi atukkat pitsaanerulersinneqassappata, ilaqutareeriaaseq nutaaliaasoq atussallugu piumaneqarnerusoq Kalaallit Nunaanni innuttaasunut paasitissallugu. G60-isumaliutissiisummi tamanna ima nassuiarneqarpoq: *”Aningaasaqarnikkut isigalugu meeqqat amerlassusiisa qaffariaateqarujussuarnerat ilaqutariinnut artukkiisimavoq. Innuttaasut 45 pct.-iisa missaanniittut meeraapput 15-init inorlugit ukiullit.”¹⁷⁷*

Politikerinit, peqatigiiffinni aamma atorfilittanit il.il. tikkuarneqarpoq, ”qangatut piniarnerinnarmik inuussutissarsiuteqarnermit” – ilaqutariit kinguaariit akornanni qaninnerullutik inooqatigiillutik innuttaasut siammarsimanerullutik najugaqarlutik piniarnermik inuussutillit – suliffissuaqarnermut nutaaliaasumut, innuttaasut ilaqutariittut amerlanatik illoqarfinnut anginerusunut nutserlutik, aamma soorlu aalisakkanik suliffissuarni akissarsialerlutik sulinnermik inuussutissarsiuteqalernermut ikaarsaarnert inuiaqatigiinnut kalaallinut artornartuusoq.¹⁷⁸ Taamaalilluni takuneqarsinnaavoq, Kalaallit Nunaanni 1950-ikkunniit siumut, aamma minnerunngitsumik taama sukkatigisumik pisimanera, aamma suli taama sukkatigisumik allanngornera inuuniarnikkut unammilligassanik pilersitsisimasoq.¹⁷⁹ Atorfilittat, politikerit, peqqinnissaqarfiup, arnat suleqatigiiffiisa il.il. unammilligassat imigassamik aalakoornartortalimmik imerajuttuunermiittoq tikkuarpaat. ...Tamanna inuiaqatigiinni aqqissussaanermut aamma kulturimut nutaaliaasumut ikaarsaartuni tamani alloriarnertut ilisimaneqarluartutut taaneqarpoq. *”Suliffissuit kingunerisaannaraat inuttut atukkatigut ajoqusiinerit”* 1962-imi Atuagagdliutini qulequttat ilaat taama allasimavoq. Tassani Nuummi isumaginninnermut qullersap, Kaj Pedersenip, innuttaasunut piumasaqaatit nutaat nassuiarpai:

”Inooqatigiinni siuarsimasuunngitsuni inoqutigiit ilagisaannarminnut nunaqqatiminnullu qaninnerpaanut taamaallaat atassuteqartarput. Kisianni maanna kommunitigut ingerlatitaanermut, nunap tamarmi naalakkersugaaneranut allanullu inooqatigiissutsimut atortunut soqutigisaqartariaqalersimapput. Peqatigiiffinnut ilaasariaqarput, fagforeninginut ilaasuullutik, kultureqarnerup tungaatigut peqatigiiffinnut allanullu. Piumasaasut angeqaat pisariaqarlutilli inooqatigiit demokratiskimik ingerlassappata.”

Kikkut tamarmik piumasaqaatinik malinnissinnaanngillat, taanna nassuiaavoq, tamannalu nalikinnerusutut misigisimalernermik kinguneqarpoq, makku pilernerannik kinguneqartumik

"imerajuttunngornerit, pinerlunniartarnerit alliartornerat, ilagisariit aserorneqartarnerat, uersagarpassuit inooralernerat, nappaatipalaat aningaasarsiutigalugulu angutitut atorittarnerit allallu, tamakkulu taagorneqartut immikkut nassuiaateqarfigalugit eqqaaneqalaassapput (...)".¹⁸⁰ Anaanat kisimiittut Foreningen for Familieplanlægning-imit aamma apeqquuserneqarput: "Kalaallit Nunaat massakkut [...] arnat inuusuttunnguit naartusarnerannik annertuumik ajornartorsiuteqarpoq, taakku meerartaaminnut akisussaafeqarnerminnik misigisimanatik", peqatigiiffiup 1960-ikkut aallartinneranni allagaatinik toqqortaasiviani allakkiami takuneqarsinnaavoq.¹⁸¹ Tusagassiortoq Jørgen Fleischeri malillugu eqqarsartaatsikkut allanngortoqarsimavoq, maanna aappariinnerup avataatigut meerartaarnek "ajortuliatut angisuutut" isigineqarunnaarnera pissutigalugu: "Allaat aanaat arlaqarput panimmik aappariinnerup avataatigut meerartaarsimanerannik tulluusimaarutiginnittutulluunniit ittunik". Taassuma tamanna "ileqqorissaarnermik aserorterisutut" taavaa, kristumiuussutsip ataqpineqarunnaarsimaneramik pissuteqartoq.¹⁸²

Inuuniarnikkut ajornartorsiutit 1967-imi landsrådip ataatsimiinnerani kanngunartutut oqaatigineqarput:

"Inuiaqatigiittut anersaakkut isigalugu massakkut inississimaffigilersimasarput oqarataarnissamut pissutissaqalersitsinngillat. Imerajuttuuneq, pinerlunnerit, kinguaassiuutitigut nappaatit aamma meerarpassuit aappariinnerup avataatigut inunngorartut. Pissutsit, inuiaqatigiit allat kanngusuutigisimasassaralui uagut takorusunnagillu nassuerutigerusunngitsutut ippavut, aamma pissutsit iluarsineqaaqqissinnaanerannik amerlasuut neriutaarutiinnarsimasutut isikkoqarput. Inuiannik peqqissunik ineriartortitsissagutta pissutsit kanngunartut tamakkut akiorniarniarsarisariaqarput." ¹⁸³

Oqallinnermi tunngaviusumik takorluugaq takuneqarsinnaavoq tassaasoq inuiaqatigiinni nutaaliaasuni ilaqutariittut inuuneq ilaqutariinnik – anaanamik aamma ataataamik amerlanngitsunik meerartalinnik ilalik. Taamaattumik ilaqutariit kalaallit amerlasuunik meerartaarlutik, imaluunniit aappariinnerup avataatigut meerartaarlutik ilaqutareeriaaseq qanganitersimasumik takutitsisutut isigineqarpoq – qanganisarpaluttutut isigineqanngikkuni.¹⁸⁴

Tassunga uiggiullugu naartunaveersaat pisinnaatitaaffittut (pingaartumik danskit peqatigiiffiinit), aamma aaqqiissutissatut (atorfilittat aamma nakorsat ilaasa akornanni) isigineqarpoq inuuniarnikkut ajornartorsiutitut, soorlu kissaatiginngisamik naartulersarnermut aamma tulleriaanik meerarpassuaqalersarnermut iluaqutaasinnaasumik. Arnat peqatigiiffiisa tamanna arnat kiffaanngissuseqalernerannut atorittut nassuiaatigivaat, kisiannili ilaqutariiaqqatut inuunerup siuarsarniarneqarnerani tamanna aamma kiffaanngissuseqarnerunani. Tamanna Dansk Kvindesamfund-ip 1964-imi ataatsimiinnerani erseqqissumik takutinneqarpoq, naqitaaqqap "Børn. Hvornår? Hvor mange?" saqqassaa "ilaqutariinnik kalaallinik pilluartunik, naleqquttunik amerlassusilinnik meeralinnik" saqqaqassasoq isumaqatigiissutigineqarmat. Lis Groesip, taaneqareersutut Dansk Kvindesamfund-imi siulittaasuusimasup ilanngullugu oqaatigivaa "Kalaallit Nunaanni meerartaarnek pilluaaterujussuartut isigineqartartoq, naqitaaqqamili eqqaaneqartariaqartoq angajoqqaat marluusariaqartut, kiisalu meeqqamut akilersuinissaq angummut inuusuttumut annertuumik aamma nanertuutaasartoq." ¹⁸⁵

Ilaqutareeriaaseq nutaaliaasoq kalaallimut arnamut aamma ilaqutaanut aamma iluaqutaassasoq pillugu isumaqarnek aalajaatsumik inissisimasooq taanna innuttaasut kalaallit ilamininnguisa imaluunniit amerlasuut namminnek ilaqutariittut inuuneqarnissartik qanoq aaqqiissuukkusunneraat pillugu tusaaniarneqarnissaa paasineqarnissaalu inissaqartinneqarpallaanngilaq.¹⁸⁶ "Arnat allaat arfineq-marlunnik – arfineq-pingasunik meerallit oqarput arlaqarnerusunik meerartaqqikkusullutik", nakorsaaneq ataaseq, Kaalaallit Nunaannut 1966-imi atukkiunneqarsimaq oqarpoq, kingornalu oqaluttuaralugu massakkut "ilaqutariinngornissaq pillugu pilersaarusiortarnek sukkatsisarneqassasoq." ¹⁸⁷ Tusaanianninnek tamanna tamatumunnga kisimi tunnganngilaq. Oqaluttuarisaanermik ilisimasallip Iben Bjørnssonip piffissami 1953-2015-imi danskit Kalaallit

Nunaannut tunngatillugu imminnut qanoq isiginerat pillugu misissuinermini tikkuarpaa, kalaallit kulturiat aamma inooriaasiat ”illersorneqassasoq” ukiut qulikkuutaat siuliinut sanilliullugu 1960-ikkunni oqaluuserineqarunnaarsimasoq. Taarsiullugu ineriartorneq ”pissusissamisoortutut aamma pisariaqartutut” oqaatigineqartarluni. Bjørnssonip ilanngullugu takutippaa, danskit immiut qanoq isiginerisa ilagigaat, Danmarkip ”kalaallit ”qanganisarpaluttumiit” ”nutaaliaanermut” ikaarsaartinnissaat akisussaaffigisimagaa.¹⁸⁸ Naartunaveersaatinut tunngatillugu sulineq assinganik takuneqarsinnaavoq: inuiaqatigiit ilaqutारेeraatsimik aamma inooriaatsimik, danskinit isigalugu pissusissamisoortutut isigineqartumik, ilisimasaqalernissaannut tunngassuteqarluni.

Kalaallit Nunaata Danmarkillu akornanni pissutsit nalinginnaasunngoqqinnissaanik, aamma inuiaqatigiinnik ineriartortitsinermi kinguneqaataasunik pitsaannigitsunik annikillisaataasinnaasumik atugarissaanermik pilersitsisussanik suliffeqarfinnik pilersitsiortornissaq politikkikkut qitiutinneqarpoq.¹⁸⁹ Statsministerip Jens Otto Krag-ip assersuutigalugu 1966-imi oqalugiarnermi erseqqissarpaa, inunnik isumaginnittoqarfimmik sunnuteqarluartumik ineriartortitsinissaq pisariaqartinneqartoq, minnerunngitsusmik ilaqutariinnik nuuttunik ikiuisussamik: ”Allanngorneq inooqataaannik inuttullu anigorsinnaajumallugu amerlasuut tapersersorneqartariaqartarput.”¹⁹⁰

”Ilaqutariinnik ingerlalluartunik” isiginninnerit allat allagaatinik toqqortaatin takussaasorujussuupput. Ilisimatuup, Gitte Adler Reimerip, ph.d.-inngorniutigalugu inaarutaasumik suliamini nassuiarpaa, nutarterineq ilaqutariit ileqqut malillugit katitigaasarnersa qajannarsisinneqartarnerat nassuiarneqartartutut annertutigisumik kinguneqarunangitsoq, inissiat nutaalit angissusiisa – aamma amigaataanerisa – kingunerisaannik ineqatigiittariaqarneq suli annertunerusumik pisariaqalersinneqarmat. Tamatuma saniatigut ileqqut malillugit ilaqutariit aqqissuusaasarnerat inuit ilaannit attatiinnarusullugu kissaatigineqartarpoq.¹⁹¹

Spiralit Kalaallit Nunaanni atorneqalerput

Naartunaveersaat ”spiralit” qangaanerusoq 1900-ikkut aallartinneranni nassaareqqaarneqarpoq, kisianni saniatigut sunniutit pissutigalugit siusinnerusukkut misileraanerit unitsiinnarneqarnikuusimallutik. Taannali qaqeqqinneqarpoq, aammalu 1959-imiilli nutaaliaanerusunik misileraasogarluni, taamaattumillu naartunaveersaatitut nutaarluinnartut isigineqarsimalluni.¹⁹²

1964-imi aasakkut, G60-isumaliutissiissutip saqqummernera ilutigalugu, spirali Kalaallit Nunaanni nakorsanut siullerpaamik saqqummiunneqarpoq. Foreningen for Familieplanlægning-imi siulittaasoq, Agnete Bræstrupi, Sundhedsstyrelse-mi nakorsaanermut 1963-imi ukiakkut saaffiginnippoq, arnat nakorsaannik Kalaallit Nunaannut angalatitsinissamik siunnersuuteqarluni, ”ilaqutariinnik killiliineq pillugu suliaaqqarfimmik paasissutissiinermik suliaqarneq aallartisarniarlugu.” Arnanut nakorsap angalanerminik nakorsat oqaloqatigissavai ”naartulernissamik pitsaaliuineri periutsit massakkut ulorianangitsutut isigineqartariaqartut pillugit [...]”. Taassuma sumiiffinni arnat peqatigiiffii aamma ernissuortut aamma attaveqarfigissavai. Allakkami takuneqarsinnaavoq, periutsit annertuumik oqaluuserineqartussat tassaasut spiralit. Nakorsaaneq kingorna Bræstrupip siunnersuutaa pillugu nunap nakorsaananeranut allagaqarpoq, ”illissamut atugassaq ungerutissatut kapinartulittut pissusilik nutaarluinnaq pineqarpoq.” Taassuma nakorsaananermut erseqqissarpaa, suliaq soorunami qanimut oqaloqatigiissutigineqarsinnaasoq, kisianni Sundhedsstyrelse-p tungaaninngaanniit aallaqqaammut ”tunngavilersuutaagallartoq” pillugu nakorsaanerup oqaaseqaateqarnissaa soqutigineqartoq.¹⁹³

Agnete Bræstrupi Sundhedsstyrelse-mut saaffiginnimmat spiralip Danmarkimi atorneqarsinnaanera suli akuersissutigineqarsimanngilaq, kisianni nakorsat danskit tamatuminnga soqutiginninnerminnik takutitsisimapput.¹⁹⁴ Nakorsaaneq Rosen, Danmarkimi Mødrehjælpenimeersoq, amerikameersumik spiralimik Lippes Loop-imik danskinut arnanut misileraalluni decembarimi 1963-imi aallartippoq.

Misileraanerup takutissavaa, spirali Danmarkimi atorineqarsinnaasunnngortillugu akuerineqarsinnaassanersoq. Rosenip Danmarkimi misileraanera New Yorkimi Population Councilimit tapersersorneqarpoq, Rosenip inerniliussai suleqatigiiffiup kisitsisitigut paasisutissaataanut ilanngunneqarsinnaappata spirali akeqanngitsumik tassannga atorineqarsinnaasunnngorlugit periarfissinneqarluni.¹⁹⁵

Nunap nakorsaanerata Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut januaarimi 1964-imi maluginiaqqaa, allanut isertuussamik paasitinneqarsimalluni ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq oqaluuseriniarlugu Foreningen for Familieplanlægning-i nakorsamik Kalaallit Nunaannut angalatitsinissaminik soqutiginnittoq. Nunap nakorsaanerata allakkamini Ministereqarfimmut ingerlateqqippaa, peqatigiiffik naartunaveersaatit pillugit paasisutissiiniarluni nakorsamik, ernissuortunik aamma arnat peqatigiiffiik attaveqarnissaminut soqutiginnittoq. Taassuma ilanngullugu oqaatigivaa, suliniarneq tapersersorini, peqqinnissaqarfik angalanermut taamaattumut soorunami *"soqutiginnittorujussuummat"* tunngavilersuutigalugu, aammali *"taama angalatitsinissamik kalaallit arnat tungaanninngaanniit kissaateqartoqartuuppat tamanna pingaaruteqartorujussuussagaluatoq."*¹⁹⁶ Taamaattumik ilitersuiartorluni angalanissamik pilersaarutit nunap nakorsaanerata kommunalbestyrelse-mut ilaasortamut arnamut, Arnat Peqatigiit Kattuffiannut aamma ilaasortaasumut, saqqummiussimavai. Suliami takuneqarsinnaavoq, nakorsap arnat tikeraarnissaa, tassunga ilanngullugu ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu sumiiffinni peqatigiiffimmini oqalugiartuni nakorsaq angalatitaaq oqalutsilerluni sinerissami angalaassasoq sumiiffinni peqatigiiffiit tapersersorsimagaat.¹⁹⁷

Oqaloqatigiinnerit inernerisaannik arnanut nakorsaq naartunaveersaatit pillugit paasisitsiniaaniarluni 1964-imi aasakkut Kalaallit Nunaannut aallarsimavoq. Angalanissaq sioqqullugu Sundhedsstyrelse-p erseqqissarpaa, *"maani immikkoortortaqqarfitta angisuut ilaannit atortussanik nakkutigeqqissaakkanik"* pissarsisinnaaneq sioqqullugu spirali Kalaallit Nunaanni misileraaneg ingerlanneqassanngitsaq. Tamatumunnga tunngavilersuutigineqarluni *"nakorsanit ikiorneqarsinnaaneq aamma nakorsanit immikkut ilisimasalinnit ikiorneqarsinnaaneq ajornakusoornerrujussuummat, aamma akussakkut nappaatit anigorneqarsinnaanngitsut piusut, kiisalu aamma gonorro-mik nappaateqarneq malunnaatilimmik atugaasoq ilisimagatsigu"*¹⁹⁸ Arnanut nakorsaq taamaalilluni namminerisamik misileraanermik ingerlataqarsinnaanngilaq, taamaallaalli spirali takutillugulu oqaluuserisinnallugu. Angalanermut nalunaarusiami tassani, arnanut nakorsap tikeraareernermini kingorna suliarisimasaani, takuneqarsinnaavoq taanna Dansk Kvindesamfund-ip Nuummi aggustimi 1964-imi pikkorissartitsinerani peqataasimasooq, tamatuma saniatigut oqalugiartunilu akussakkut ajornartorsiutinik assigiinngitsunik illoqarfinni nunap nakorsaanit toqqakkani ikiuussimalluni.¹⁹⁹ Nuup saniatigut taassuma Paamiut, Qaqortoq, Nanortalik aamma Narssaq tikeraarpai. Nuummut tikinnermini inuit arlallit peqqinnissaqarfimmeersut ataatsimeeqatigivai, tassunga ilanngullugu nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq, naartunaveersaatillu pillugit taanna oqaloqatigalugu. Nakorsap misilittagaa malillugu nakorsiartut naartunaveersaatini atuisinniarnarat *"ajornakusoortorujussuuvooq"*.²⁰⁰ Arnalli nakorsaata napparsimmavimmut pulaarnermini spirali takutimmagu neriulluarnerulerluni:

*"Kingulleq [spirali] massakkuugallartoq periutsitut atorineqarsinnaasutuatut isumaqarfigivaa, periutsit namminneq eqqaamasassatik atussallugit kalaallit sulii piareersimanngimmata. Eqqiluisaarnikkut pissutsit amerlasuutigut pitsaanngitsut, aamma inigisat inuttuallaartut pessarip atornissaa aamma ajornakusuulersippaa."*²⁰¹

Nakorsap taamaalilluni aamma oqaatigivaa, innuttaasut naartunaveersaatini atuinissaminik soqutiginninnermik takutitsinngitsut, isiginninneq nakorsamit allamit aamma uteqqinneqartoq, tassannga oqaatigineqarluni p-pille-t (iisartakkat naartunaveersaatit) ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornermut taarsiullugit aqutissatut isigineqarsinnaanngitsut. Arnanut nakorsaq malillugu nakorsat naapitani tamarmik *"iisartakkat naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni siunissaqanngitsut."*

Illissamut ikkussilluni naartunaveersaat soqutigineqarnerusoq, aamma pisuni amerlanerusuni naleqqunnerpaassasoq ”²⁰² isumaqataapput. P-pille-p naartunaveersaatitut akuerineqarnissaa sioqqulluguli nakorsat arlallit taamaallitut Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaanngitsutut isigivaat.

Arnanut nakorsap tikeraarnera oqalugiarnernik amerlasuunik aamma illoqarfinni tikeraakkamini nakorsanik attaveqarnernik ilaqarpoq, aamma sumiiffik ataaseq eqqaassanngikkaanni nakorsanik soqutiginninneq, nammineq nalunaarusiornera malillugu, annertuvoq. Nalunaarusiami oqaatigivaa: *”Taamaallilluni tunngaviusumik pingaaruteqarpoq, naartunaveersaatinik tulluarnerusunik periarfissaqarnissaannik tunissallugit [pioreersut saniatigut – pingaarnertut pessarimik]”*.²⁰³

Spiralip Kalaallit Nunaanni siaruarneqarnissaanik ukiumi tassani ikinnerpaamik nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq annertuumik soqutiginninnerminik takutitsivoq. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi peqqinnissaq pillugu siunnersorti aqutugalugu Sundhedsstyrelse nunap immikkoortuani nakorsamit ataatsimit septembarimi 1964-imi²⁰⁴ saaffiginnissummik tigusaqarpoq, taanna Lippes Loop *”kalaallimut nakorsiartumut”* misilikkusullugu qinnuiginnilluni. Allakkiaq malillugu taanna ukiuni marlunni kingullerni *”naartunaveersaatitut periutsinik innuttaasut ikiorusullugit soqutiginnittorujussuusimavoq”*. Tamanna ima tunngavilersorneqarluni *”naartunaveersaatitut periutsinik pisarnek malillugu atuineq ineqarnikkut pissutsinit pitsaanngitsunit aamma inuttut eqqiluisaarnissamut periarfissat amigaataanerannit ajornakusoortinneqartorujussuuvog*²⁰⁵ Nunap immikkoortuani nakorsaq Københavnimiinnermini nakorsamik Mødrehjælpenimeersumik (taamaattorli Roseniunngitsumik) oqaloqateqarsimavoq, taassuma Lippes Loop taassumunnga takutissimallugu, aammalu spirali pillugu misilittakkanik oqaluttuussimallugu.²⁰⁶ Nunap immikkoortuani nakorsap saaffiginnissutaanik Sundhedsstyrelse passissutissinneqarpoq, kisiannili tunngavilersuut taanna Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut aalajangiusimasimallugu, arnanut nakorsap aallannginnerani aamma saqqummiussimasartik, tassalu danskit arnartaannut misileraanermit inerniliussat pigittinnagit Kalaallit Nunaanni misileraanissaq inassutigineqarusunngitsaq.²⁰⁷ Styrelse-p suliami oqaatigivaa:

”naak [nunap immikkoortuani nakorsaq] nuliahu inuusuttorujussuaq naartunaveersaatitut tunngasunik suliaqarusuttorujussuugaluartut [...] taakku misilittagaat ima killeqartigippat periutsit akuerisaasut saniatigut suliaqartinnissaat inassutigineqarsinnaanani”.²⁰⁸

Ilimanaateqarpoq nunap immikkoortuani nakorsap pineqartup Sundhedsstyrelse-mit akissut naammagisimanngikkaa. Nunammi immikkoortuani illoqarfimmi pineqartumi kingusinnerusuklut nakorsanngorsimasooq 1973-imi nakorsaanermut allappoq: *”Qaqutigoortutut oqaatigineqarsinnaavoq, ”spiralit” nammineq sanaat 20-t 1965-imi ikkunneqarsimammata*.²⁰⁹ Spiralit pineqartut kiap sanasimanerai, aamma kiap ikkussimanerai takuneqarsinnaanngilaq. Ilimanaateqarporli Sundhedsstyrelse-p itigartitsinerata kingunerisaanik nunap immikkoortuani nakorsaq nammineerluni spiralinik sanaartorlunilu ikkussuilluni aallartitsisimasasooq. Oqaluttuarineqartut ilaat, inunnit naartunaveersaatinik ilisimasaqartut ilaannit tigusimasarput, arnat nakorsaata tikeraareernerata kingorna illoqarfimmi allami nunap immikkoortuani nakorsaq nammineerluni spiralinik sanaartorlunilu ikkussuisimasooq pillugu paasissutissanik ilaqarpoq. [suliassaqarfimmi sulialik NAPP.,1].

Spiralip, atorneqarsinnaanerata akuerineqarnissaa sioqqullugu, nakorsanik atorneqartarsimanera danskinut tunngatillugu aamma takuneqarpoq. Nakorsat nakorsatut suliaqarnermi nammineq akisussaaffigalugu, aamma ilisimatusarnikkut paasissutissat pissarsiarineqarsinnaasut tunngavigalugit, aamma nakorsiartup peqqissutsimigut qanoq issusianik ilisimasaqarnini tunngavigalugu naliliinini tunngavigalugu katsorsaanermi misileraatitut nakorsaammik aalajangersimasumik nammineq sulinnermini atuisinnaatitaavoq.²¹⁰ Akuersineq sioqqullugu sanaartortut spiralinik (imaluunniit naartunaveersaatinik allanik) taamaallaat nakorsanut nakorsaattut misiliutissanik poortanik ikinnerpaanik²¹¹ imaluunniit akuersissummik qinnuteqarnissamut tunngaviusinnaasussamik paasissutissanik pisariaqartinneqartunik aqutissiuussinissaq siunertaralugu misileraanissamut

tunniussaqsinnaatitaapput. Naartunaveersaatinummi inatsimi nr. 177-imi 23. juuni 1956-imeersumi § 11 malillugu Sundhedsstyrelse-p isumaqatiginninniarfigineqareerneratigut Justitsministeriamit akuerineqarsimappata taamaallaat nioqqutigineqsinnaapput.

Taamaattoq Sundhedsstyrelse-p allagaatinik toqqortaasiviani takuneqsinnaavoq, Sundhedsstyrelse-p ilisimasaqarfigigaa pisiortorfik ikinnerpaamik ataaseq danskinut nakorsanut immikkut ilisimasalinnut, aamma naapparsimmavinnut 1966-imi toqqaannartumik nioqquteqartartoq, taakku Danmarkimi atorineqarnissaasa akuerineqarnissaat sioqqullugu.²¹²

Spirali siullerpaamik Nuummi misilerarneqarpoq

Spiralimik periutsip Kalaallit Nunaannut saqqummiunneqarnerata kingorna piffissaq sivitsunngitsoq spiralip misileraatitut atorineqarnissaa pillugu periarfissaq nakorsaanerup, aamma danskit oqartussaasuisa oqaluuserilerpaat. Januaarimi 1965-imi, arnat nakorsaata aallarneranit ukiup affaa qaangiuttoq, nakorsaaneq taamaalilluni Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut telegrammimik nassitsivoq, siunnersuutigalugu Sundhedsstyrelse peqatigalugu eqqartorneqassasoq. Nuummi nakorsaanerup *”periutsimik [taassuminnga] ajunngivissuugunartumik nuummi piaartumik misileraanissaa stop tassami kalaallit nunaanni gonorrhoe ajorluartumik ajornakusoortumik sunniuteqartitsinissamut immikkut periarfissaqalersitsimmat...”*²¹³ Misileraaneq taanna kinguaassiuutitigut nappaatit atugaagaluqisut spirali Kalaallit Nunaanni atorineqsinnaanersoq pillugu paasisaqartitsiniartussaavoq. Telegrammimi nakorsaanermut Rosenimut, Mødrehjælpenimeersumut innersuussivoq, taanna Ugeskrift for Læger-imi allaaserisami, sapaatit akunneri marlungajaat qaangiuttut saqqummersumi, spiralip oqaluttuassartaanik, aamma danskit misileraanerannit inerniliussaagallartunik saqqummiussaqaarluni.²¹⁴

Qaammatip aappaa avillugu qaangiuttoq, ulloq 1. marsi 1965-imi, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup, Sundhedsstyrelse-p aamma Foreningen for Familieplanlægning-ip akornanni ataatsimiittoqarpoq, spirali ilaatigut taaneqaarluni. Tassani peqatigiiffik ilisimatinneqarpoq, Sundhedsstyrelse aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik spiralimik Nuummi misileraanermik pilersitsinissamik eqqarsaateqartut. Tamatumanga misilittakkat pigineqaleriarpata *”apeqqut uterfigeqqinneqarniarpoq; aammali naartunaveersaatit akuerisaasut kisimik Kalaallit Nunaanni atorineqsinnaapput.”*²¹⁵ Apeqqut suna pineqarneris erseqqissumik takuneqsinnaanngilaq. Apeqqut sunaagaluarpalluunniit naartunaveersaatinik nutaanik Kalaallit Nunaanni atuinnissaq inerteqqutaasoq oqartussaasut erseqqissaraat erseqqippoq.

Misileraanissamik pilersaarutit qaammammi pineqartumi (marsimi 1965-imi) Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit aamma Sundhedsstyrelse-mit ilaatigut nakorsaaneq Rosen– Danmarkimi misileraanini aallaavigalugu suliaasaqarfiup iluani immikkut ilisimasalittut inissisimasooq – aamma nakorsaaneq Nuummi misileraanermik ingerlataqartussaq peqatigalugit oqaluuserineqarpoq. Sundhedsstyrelse-p allakkiaa malillugu Rosenip pingaartittorujussuuaa, *”illissamut ikkussilluni naartunaveersaatip inuiaqatigiinni ”qanganisarpaluttuni” atorsinnaassusianik aaqqissuulluakkamik ilisimatusarnikkut paasisanik katersuinissamut periarfissatsialaap atorineqarnissaa.”*²¹⁶ Taassuma eqqarsaatigineqartumit annertunerusumik misileraanissaq tunngavilersorpaa, aamma allakiaq malillugu misileraaneq taamaattoq Population Councilimit tapersersorneqarusussasoq naatsorsuutigalugu. Taassuma aammattaaq nunap immikkoortuini nakorsat 1965-ip aasaanerani Nuummi ataatsimiinnissaannut *”oqalugiariartorluni aamma oqallinnernut peqataajartorluni”* peqataasinnaalluni neqeroorutigivaa.²¹⁷

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiulli peqqinnissamut tunngasutigut siunnersortaata Rosen nunap immikkoortuini nakorsat ataatsimiinnissaannut peqataajartornissaa qaammammi tassani kingusinnerusukkut itigartitsissutigivaa, misileraanissami eqqarsaatigineqartumi aallarnisaataasumik

misileraanissaq taamaallaat pineqarmat. Nunap nakorsaananeranut allakkamini allappoq, Rosenimut eqqumaffigeqqusimagini:

”spiralip Kalaallit Nunaanni atorneqarnissaata akuersissutigineqarnissaa Sundhedsstyrelse-p tungaaninngaanniit tunuarsimaarfigineqartorujussuusoq, qularnaatsumik kinguneqaataasumik nappaatigineqalersinnaasut pillugit paasissutissat pigineqalersinnagit, aammali taassumunnga paasissutissiissutigalugu Sundhedsstyrelse-p atortussat taamaattut Kalaallit Nunaata ilaani, tassa Nuummiittoqartillugu [nakorsaananermik], katersuuffeqalersissinnaanerat piumassuseqartigalugu isigigaa.”

Periutsip misilerarneqarnissaa siunertaralugu spirali Nuummi taamaallaat atorneqarsinnaammat peqqinnissamut tunngasutigut siunnersorti isumaqanngilaq suliaq tamanut ammasumik oqaluuserineqassasoq, aamma taamaattumik taassuma Rosenimut siunnersuutigisimavaa misileraanermit inerniliussanik piareertoqareerpat Kalaallit Nunaaliarnissani ukiup tullissaanut utaqqissuteqqullugu.²¹⁸

Nunap nakorsaananerata peqqinnissamut tunngasutigut siunnersorti ugguuna isumaqatigivaa, periuseq *”eqqissilluni pilersaarutigineqartutut”*²¹⁹ misilerarneqaaqassasoq. Eqqissilluni oqarnermini eqqarsaatigigunarpaa, misileraanissamut taama ilusilimmut, aamma Population Councilimik ilanngutsitsinissamik, Rosenip siunnersuutigisimasaanut, soqutiginninnani. Tamanna peqqinnissamut tunngasutigut siunnersortip allakkatigut, aprilimi nassiunneqartutigut, Rosenimut nalunaarutigivaa, ilanngullugu nalunaarutigalugu misileraanermit inerniliussat takuneqarsinnaalerpata suliaq Sundhedsstyrelse-mi oqaluuserineqaaqassasoq: *”Tamanna pitinnagu spiralimik periuseq pillugu Kalaallit Nunaanni ajornartorsiutit oqaluuserisariaqanngikkivut isumaqarpunga.”*²²⁰

Nuummili nakorsaananerup misileraanermik ingerlatsinissaanik aalajangerneq Rosenip nuannaarutiginnigila. Peqqinnissamut tunngasutigut siunnersortimut akissuteqarluni allakkamini erseqqissarpaa, timip peqqissusianik misissuinerup aallartinneqarnissaa, aamma tamanna *”Kalaallit Nunaanni inuuniarnikkut aamma nakorsaarnikkut atukkat immikkut ittut”* eqqarsaatigalugit tamanna pilersaarusioreneqassasoq pingaaruteqartoq. Taassuma aamma erseqqissarpaa, misissuineq ilisimatusarnikkut atorneqarsinnaassappat;

*”suliassaqarfimmi suliaqarnermik misilittagaqalaarnissaq, aamma periuseq pillugu teoriimut tunngasunik ilisimasaqarnissaq pisariaqarluinnartuusut. Taamaattumik isumaqarpunga qasunganerusumik aaqqissuussilluni pilersaarusioreneq, naqqaniit aallartitaq, periuseq immikkut ittoq taanna pillugu misilittagaqarnani qularutissaanngitsumik ajornartorsiutinik immikkut ittunik pilersitsiffiusinnaasumik avatangiiseqarluni periutsip atorneqarnissaanik periarfissaq pillugu aalajangerneartoqalerpat ukiumi siullermi misilittakkat nalikinnerusumik inerneqarsinnaasut. Taamaallilluni periutsimik eqqussiniarneq annertunerusumik kinguarsaqqinneqassaaq.”*²²¹

Roseni ilisimatusarnermut tunngasortaanik soqutiginnilluinnartoq erseqqippoo, aammalu misileraanermik ingerlatsisoq spiralimik misilittagaqartariaqaraluartoq pingaartillugu. Allakkani oqaatigineqarpoq Nuummi nakorsaaneq – Rosenip illuatungerisaanik – taamaanngitsoq.

Rosenip Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi peqqinnissamut tunngasutigut siunnersortimut allakkami nassiunnissaannut ullualunnguit sioqqullugit danskinut misileraanermit misilittakkani nalunaarusiaagallartukkut uppersaasarpai. Taassuma nalunaarusiaq Sundhedsstyrelse-mut nassiussimavaa, misileraanerup ilusaa, aamma taassuma ilisimatusarnermut tunngasuunera kiisalu nunat tamalaat akornanni ilisimatusarnermut aamma Population Councilimut attuumassuteqarnera uppersaasarlugu. Nalunaarusiarli, Rosen malillugu, nalunaarusiaagallartuummat pingaartumik periutsip kissaatiginngisamik naartulersarnermut qularnaatsuunera pillugu inaarutaasumik

inerniliinernik ilaqanngilaq. Taannali qaammatit arlallit qaangiunnerini kinguneqaataasutut ajornartorsiutaasunik aamma katanneqartarneranik paasissutissiisinnavaoq. Nalunaarusiami assersuutigalugu takuneqarsinnaavoq, Rosenip paasisimagaa, 10-12 %-it missaanniittut spiralimik atuinnissartik taamaatiinnartariaqarsimagaat, aaqartarnerminnut akornusersuutaanera pissutigalugu. Nalunaarusiami ”Inaarutaasumik oqaaseqaatini” takuneqarsinnaavoq, Rosenip nalileraa, *”kinguneqaataasutut ajornartorsiutit ima pissuseqanngillat tamanna pissutigalugu unitsiinnarneqartariaqartoq isumaqartoqarluni.”* Ataatsimut isigalugu spirali iluatinnaatilittut nalunaarusiami nassuiarneqarpoq, taassuma ajornakusoortuunnginnera pissutigalugu, ileqqorissaarnermut tunngatillugu akuerineqarsinnaammat aamma annertungaatsiartumik qularnaatsuulluni. Tamatuma saniatigut Rosenip imaassorivaa, nakorsartut amerlanerpaartaasa periuseq iluarisimaaraat, naak sivisunerusumik aamma sakkortunerusumik aaqartarnermik misigisaqaraluartik. 10-15%-it naammagittaalliorsimapput, spiralerlu peersissimallugu. Suliassa qarfiulli immikkut ilisimasaqarnissamik pisariaqartitsiffiuneranik, aamma teknikkimut tunngassuteqarpallaannginneranik tamanna qularnarunnaarsitsivoq:

”Oqaaseqaatigineqarusuppoq ikkussiffigineqartussanik naleqquttunik toqqaanissamut ilusiunermik immikkut ilisimasaqarnissaq kissaatiginartorujussuusoq isumaqarfigineqarmat, atuinerup akussakkut anniaatit, atuinerup kinguneqaatigisinnasai, akuersaarsinnaajumallugit, aamma isumaqartoqarpoq naliliineq taanna spiralimik ikkussinermut sanilliullugu piumasaqaatitaqarnerusoq, tassa Lippes Loop atorneqarpat.”²²²

Oqaaseqatigiit taakku maluginiarneqarput. Tassami kuglepenimik ataatigut titarneqarsimavoq, aamma Sundhedsstyrelse taamaaliortuusimagunarluni. Rosenili akerliugaluartoq, aamma nalunaarusiaagallartumik suliaqarsimagaluartoq Nuummi nakorsaanerup spiralimik misileraaneq siulleg Dronning Ingridip Napparsimmavissuani 1965-ip aasaanerani suliarivaa. Isumaqarnarpoq Nuummi aallarniutaasumik misileraaneq aallartissimasoq Rosenip tusagassiuutitigut paasisimagaa.²²³ Taanna Sundhedsstyrelse-mi nakorsaanermit allagaqarpoq, paasisimallugu Kalaallit Nunaanni misissuinissamik pilersaarutitut siunnersuutini atorunnaarsinneqarsimasoq, aammalu tamanna Population Councilimut nalunaarutigissallugu. Sundhedsstyrelse-mi nakorsaanerup paatsoortoqarsimassagunarnerarlugu sukkasuumik akissuteqarpoq, *”tassami illissakkut naartunaveersaasiisarnarup Kalaallit Nunaanni siaruarneqarnissaata eqqunneqarnissaanik kissaateqarneq taamaatiinnassallugu eqqarsaatigineqarsimannngilluinnarmat.”* Taassuma spirali misilerarneqareersimatinnagu annertuumik aallartitsisoqannginnissaanik siornatigut aalajangerneq innersuussutigeqqippaa. Taanna ima allappoq; *”Pissutaasoq taamaallaat tassaavoq, illoqarfinni allani misileraanerup aallartinneqarnissaa sioqqullugu siullermik annikitsunnguamik misissuitinneqarusummat [Nuummi nakorsaanerup], kinguaassiuutitigut nappaatit siaruassimanerisa kingunerisaanik kinguneqaataasunik ajornartorsiuteqalersitsinnaanera pissutigalugu.”* Nakorsaanerup tamatuma kingorna erseqqissarpaa:

”Suliap ingerlalluartilernissaanut piffissaq eqqortoq takkuppaa soqutiginnittorujussuussaagut, aamma isumaqartuaannarpunga aasap tulliani Kalaallit Nunaaliassasutit paasinikuullugu, nakorsaanerlu [nakorsaanerup Nuummeersoq] aamma napparsimmavinni nakorsat allat peqataaffigisinnasaaannik susoqartariaqarnerusoq pilersaarusiorniartusi. Taamaattumik isumaqanngilanga New Yorkimi Population Councilimut atassuteqarnerpit kipitinnissaa eqqortuussasoq, kisiannili misilittakkanit tunngavissat pissarsiaritinnagit aallartittoqarsinnaannginneranut pissutsit taakkununga erseqqissaatiginnassagitit.”²²⁴

Akissut Rosenimik eqqissiallatsitsisimasutut isikkoqarpoq, Population Council attaveqarfigissallugu kingorna taanna neriorsuilluni.

1965-imi pisup ingerlasimanerata ataatsimut isigalugu takutippaa, spiralip annertuumik misilerarneqarnissaanut oqartussaasut Rosenimut, oqallinnerit aallartimmatali misileraanissamik, nunani tamalaani akuerineqarsinnaasumik, assooruteqarsimasumut sanilliullutik tunuarsimaarnerusimasut.

Oqartussaasut kisianni kissaatigivaat, teknikki assigiinngitsunik arlalinnik akuttussusilimmik misilerarneqassasoq, sumiiffinni napparsimmavinni suliarineqarsinnaanngitsunik kinguneqaataasunik ajornartorsiuteqalersinnaanerup pinngitsoortinneqarnissaa qulakkeerniarlugu.

Nuummi aallarnisaataasumik misileraaneq qanoq ingerlasimanersoq paasisaqarfigineqarsinnaasimanngilaq. Allakkiat ataasiakkaat, pingaartumik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqortaasivianiittut aallarniutaasumik misileraanermut innersuussipput, aamma takusinnaavarput misileraanerup saniatigut spiralip atornissaanik akuerineqarusullutik nunap immikkoortuini nakorsat soqutiginnillutik oqaatiginnissimasut.²²⁵ Aallarniutaasumilli misileraaneq pillugu nalunaarusiamik nassaanngilagut, aamma taamaattumik ilumut naammassineqarsimanersoq, aamma taamaassimapput inerniliussat qanoq ittuusimanersut ilisimaneqanngilaq.

Spirali piffissami tassani – 1965-imi – atortuuvog nakorsanit kisimi soqutigineqanngitsoq. Spiralip saqqummiunneqarnerata kingunitsiannguatigut innuttaasut amerliartornerat aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu sulineq pillugit politikkikkut oqallinnermi aamma takkuppog.

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarnermik suliaasaqarfik siuarsarpaa

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliaq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamit 1964-imi taarserneqarpoq. Isumalioqatigiissitap ilaatigut politikerinik kalaallinik tallimanik aamma danskinik tallimanik inuttaqarpoq, allatseqarnikkut Kalaallit Nunaanni Ministereqarfimmit ikiorneqarlutik. Taassuma Kalaallit Nunaannut ministerimut siunnersortitut atuuffeqarnermigut Kalaallit Nunaata ineriartornera qanimut malinnaaffigisussaavaa, aammalu aningaasaqarnikkut, isumaginninnikkut aamma kulturimut tunngatillugu pilersaarusiornissamut inassuteqaatinik tunniussisartussaalluni.²²⁶ Kalaallit Nunaannut politikkimut tunngatillugu angorusunneqartoq suli tassaavog, inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerulersinneqarnissaat, aamma inuiaqatigiinnik kalaallinik nutarterinerup ingerlanneqarnissaa.²²⁷

Anguniakkap taassuma siuarsarnissaanik sulinermi Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap ataani sulineq assigalugu innuttaasut pillugit takussutissiat aamma- missingiutit atornerqarput, ilaatigut aningaasaqarneq pillugu pilersaarusiornermut ilaatinneqartut.²²⁸ Innuttaasut piffissami 1951-1963-imut amerliartornerat pillugu allakkiaq 1965-imi saqqummiunneqarpoq, innuttaasut 46 %-inik amerleriaateqarsimanerannik takutitsisoq. Amerleriaateqarnerit annertunerpaartaat illoqarfinni pisimapput, taakku 90 %-inik amerleriaateqarsimallutik (tikisitat sanaartornermik suliallit il.il. ilanngunnagit), tamannalu G60-p anguniagaanut atatillugu, tassa innuttaasut sumiiffinnut anginerusunut katersortinneqassasut, isigineqassaaq. Aamma illoqarfiit avataanni innuttaasut katersuunnerat pisimavog. Innuttaasut 1951-imi sumiiffinnut 161-inut siammarsimapput, kisitsit 1963-imi 115-inut apparsimalluni. Allakkiaq malillugu innuttaasut amerliartornerat procentinngorlugu ukiuni 1963-imiit 1975-imut piffissaq siulleq assigipajaaginnassagaa ilimagineqarpoq.²²⁹

Innuttaasut amerliartornerat – aamma Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap ataanisut – isumalioqatigiissitap aningaasaqarneq pillugu pilersaarusiornearanni eqqumaffigisassatut ilaavog. Taamaattorli innuttaasut amerliartornerisa kingunerisaanik inuuniarnikkut kinguneqaataasussat t suli ernumassutigineqarlutik, aamma maannakkut siusinnerusumut sanilliullugu suli sakkortunerusumik. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap pilersinneqarneratigut ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu sulineq 1965-imiit pimoorullugu ilusilerneqarlunilu sukkatisinneqarpoq, oqaasertaliunneqartut pingaartumik anaanaat inuusuttut kisimiittut akornanni ernisut amerliartuinnarnerisa annikillisinnissaat anguniarlugu.

Innuttaasut amerliartornerisa kingunerisaanik isumaginninnikkut kinguneqaataasussanik ernumassuteqarneq

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap suliassaqaarfimmi tassani sulinerata aallaavia apriliimi 1965-imi aallartittutut isikkoqarpoq, isumalioqatigiissitaq allakkiamik ”Isumaginninnermut tunngasut pillugit paasissutissiineq” (Allakkiaq nr. 16) saqqummiiffigineqarluni. Allakkiaq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianit sularineqarsimavoq, aammalu inuuniarnikut ajornartorsiutit aamma isumaginnikkut sulinerup iluani, meeqqanik isumaginninnerup il.il. iluini unammilligassat misissuiffigineqarnerannut tunngassuteqarluni.²³⁰ Tassani takuneqarsinnaavoq, ”isumaginninnikkut sullissinnermi qaffasissuseq ataatsimut isigalugu inuiaqatigiit kalaallit allatigut angusimasaannut naapertuutinngilaq.” Tamatumunnga pissutaasutut arlallit taaneqarput, ilaatigut suliassaqaarfimmut tassunga aningaasalersuineq naammassimanngitsoq, illoqarfinnut anginerusunut nuutsitsilluni eqiterutsitsiniarnermik politikkip kingunerisaanik inuuniarnikkut ajornartorsiutit pilersimasut, tamanna sioqqullugu oqartussaasut aamma peqatigiiffiit namminersortut il.il. akornanni suliarnik ataqatigiissaarisooqannginnera pissutigalugu. Kisianni aamma allakkiaq malillugu tamanna aamma matuminnga pissuteqarpoq:

”Innuttaasut amerleriapiloornerat aamma sumiiffinni inuussutissarsiornikkut aamma inuiaqatigiit aqqissuussaanerisa allanngornerat inuiaqatigiit kalaallit piareersimaffiginngisaannik imaluunniit ikiorsiiffigisinnaanngisannik inuuniarnikkut kinguneqarput.”

Innuttaasut amerliartornerat pillugu ajornartorsiutit allakkiami ilanngussaq 4-mi ima qulequtalimmik itisiliiffigineqarpoq ”Innuttaasut amerleriapiloornerisa inuuniarnikkut kinguneris. Tassani erseqqissarneqarpoq, 1940-kkut naajartorneranni inunngortut amerlassusiat annertuumik qaffariaateqarnerali sioqqullugu Kalaallit Nunaanni inunngortut amerlassusiat Danmarkimit marloriaammik annertunerusoq, aamma massakkut (1965-imi) kisitsit pingasoriaammik Danmarkimit annertunerulluni.

Amerleriaat ukioqatigiiaat akornanni assigiinngilaq. Malunnaateqarnerpaaq ukioqatigiiaani inuusuttuararsuarniippoq (arnat 15-19-inik ukiullit), ernisut amerlassusiat piffissami 1948/49-miit 1961/62-imut marloriaat sinnerlugu amerleriaateqarsimallutik. Arnanut 20-29-nik ukiulinnut tunngatillugu 30 %-inik amerleriaateqarpoq, aamma arnani 30-39-nik ukiulinni 10 %-it missaannik amerleriaateqarluni. Kisianni ernisut amerlassusiat arnani 40-49-nik ukiulinni ikileriaateqalaarput. Kingulleq ima nassuiaaserneqarpoq ”Immaqa – immaqaannaq – tamanna ilaqutariinngornissamik pilersarusiortalernerup aallartisarnernanik takussutissaasinnaavoq.”

Ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaanni inunngortut amerlassusiat piffissami tassani 30 %-inik qaffariaateqarsimavoq, Danmarkimi 5 %-inik appariaateqarsimalluni.²³¹

Amerleriaateqarneq meeqqat arnanit katissimanngitsunit meerartaarinqartut amerlisimanerannik nassuiarneqarpoq: ”innuttaasut amerleriapiloornerat [-sinnaavoq] amerlanerpaanut tunngatillugu [...] aappariinnerup avataatigut meerartaartut amerlassusiannut atatinneqarlunilu atatinneqalaarsinnaavoq.” Piffissami 1948-1962-imi pingasoriaatinngornerat pineqarpoq: 1948-mi meeqqat katillugit 158-it aappariinnerup avataatigut inunngorput. Kisitsit 1962-imi 530-nut qaffariaateqarpoq. Procentinngorlugu naatsorsorlugit taakku 1948-mi ernisunit tamanit 18 %-it missaanniipput. Kisitsit taanna 1962-mi 35 %-it missaannut qaffariaateqarpoq.

Pingaartumik ukioqatigiiaani inuusuttuni aappariinnerup avataatigut meerartaartut amerliartorput:

”meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut amerliartortut arnanit 25-t inorlugit ukiulinnit meerartaarinqartarput, aamma pingaartumik meeqqat arnanit katissimanngitsunit

*20-t inorlugit ukiulinnit meerartaarineqartut amerlassusiat qaffariaateqarpoq, tassalu 1948-mi 25-niit 1962-imi 152-inut. Taakkunannga 57-it anaananit 18-it inorlugit ukiulinnit meerartaarineqarput, 1948-mi arfiniliullutik.”*²³²

Ineriartorneq ilanngussaq malillugu nassuiaatissartaqanngilaq. Tamanna *”inuusuttut akornanni atoqatigiinnerulernermik, imaluunniit atoqatigiinneq arlalitsigut naartulernermik kinguneqartarsimanersoq, imaluunniit allat pissutaasarsimanersut”* nalunarpoq. Amerleriaalli aasaanerani angutit sulisartut tikerartarnerannut atassuteqartoq akerlilernerqarpoq, piffissami tassani ukiumut ernisut agguataarneqartarneranni allannguuteqartoqarsimanngitsaq innersuussutigineqarluni.²³³

Inunngortut amerlassusiisa ineriartornerat pillugu misissuineq taanna tunngavigalugu siullertut inuusuttut anaanat kisimiittut inissisimaffiat apeqquserneqarpoq. Taakku *”pilersuinissaq eqqarsaatigalugu ilungersunartumik artukkerneqarput”* ilaatigut misissuineq, inatsisilerituup Agnete Weis Bentzonip Kitaani 1963-imi ingerlassimasaa, innersuussutigineqarluni. Tassani takutinneqarsimavoq, anaanat katissimanngitsut 56 %-ii ilaqtutaminnik najugartut. Ilaqutareeriaatsitut allatut takutitsinertut isigineqarneranut sanilliullugu tamanna arnat katissimanngitsut namminneerlutik meeqqaminnik pilersuisinnaannginnerannik takussutissaasutut isigineqarpoq, tamatumuunakkullu *”ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornissap soqutigineqarnerulernissaata pisariaqassusia”*²³⁴ taperserneqarluni.

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq taamaalluni meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut amerlassusiisa qaffariaateqarnerannik appariartitsisinaanissamut tapertaassaaq. Ilanngussami takuneqarsinnaavoq, sulineq tamanna atuarfeqarfimmi (kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsinikkut) aamma peqqinnissaqarfimmi (ernereernerup kingorna naartunaveersaatit pillugit arnanut ilitersuinikkut) aallartinneqareersimasq.²³⁵ Kisianni ilanngussaq malillugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasisutissiineq inuiaqatigiinnut kalaallinut suli siammasinnerusumik siammarneqassaaq. Erseqqissarneqarpoq, kissaatiginngisamik naartulersarnerit ikilisinnissaannut inuusuttut *”ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut pitsaasumik isummerfiginninnissaat”* pisariaqartoq. Tamanna pikkorissartitsinerni aallartinneqareersuni *”inuiaqatigiinni allani ikinnerusunik meeraqarnissamik kissaatigineqartup tunngavii pillugit paasisitsiniaalluni suliaqarnermik”* ilanngussinikkut pissaaq.

Naartunaveersaatit sorliit innuttaasunut arnanut tunngatillugu paasisutissiissutigineqassanersut taaneqanngilaq. Kisianni takuneqarsinnaavoq, gonorrép siammarnera pissutigalugu naartunaveersaammik (tassa usuup puuinik) atortoqartarnissaat naleqqunnerpaajussasq.²³⁶ Taamaaliornikkut kinguaassiuutitigut nappaatit aamma akiorniarneqarsinnaallutik.

Ilanngussaq ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu sulinermit tunngatillugu annertunerusumik paasisitsiniaanissamik qularutissaanngitsumik pisariaqartitsisoqarneranik takutitsivoq. Tassani naggasiutigalugu tikkuarneqarpoq, *”ajornartorsiutit annertussusiat”* ukiuni aggersuni annertunerulernissaat ilimanaateqartoq, *”ilaatigut illoqarfiup sukkasuumik alliaartornerata kingunerisaanik”*. Tamatuma kingorna innersuussutigineqarpoq meeraaqqerivinnik aamma meeqqerivinnik pilersitsinissamut 32 milioni koruuninik immikkoortitsisoqarsimasq, aammali anaanat kisimiittut aamma taakku meeraasa inuuniarnermikkut atugaasa misissuiffigineqarnissaannik pisariaqartitsisoqartoq, *”suliniutip annertunerpaamik kinguneqarluarnissaa anguniarlugu sutigut suliniarnissaq qularnaannerusumik tunngavilimmik nalilersinnaajumallugu”*.²³⁷

Sapaatip akunnerata ataatsip missaa qaangiutiinnartoq – ulloq 30. aprili 1965-imi – ilanngussaq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ataatsimiinnerani oqaluuserineqarpoq. Oqaluuserisassamik taassuminnga imaqaarniliaq naatsunnguuvuq, kisianni takuneqarsinnaavoq, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq *”eqqarsaatigineqartariaqartoq”* siulittaasup erseqqissaraa. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ilaasortaasa ilaata, folketingimi politikerip Lis Groesip

naqitaaraq taanna, arnat peqatigiiffiisa, Dansk Kvindesamfund-ip aamma Foreningen for Familieplanlægning-imit suliarineqarsimasooq eqqaavaa. Taassuma naqitaaraq *"piumaneqarluartumik"* eqqaavaa. Isumalioqatigiissitarli isumaqarpoq *"annertunerusumik paasisitsiniaanermik suliaqartoqarnissaa"* pisariaqartinneqartoq, aammalu inassutigalugu tamanna atuarfinni pissasoq. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia *"apeqqut pillugu"* nalunaarusiamik suliaqassasoq ataatsimiinneq naggaserneqarpoq, taannalu ataatsimiinnerit tulluuttut ilaanni saqqummiunneqassalluni. Nalunaarusiaq taanna (*"Allakkiaq nr. 18-imik taaneqartoq"*) allatseqarfiup qaammatip ataatsip qaangiunnerani naammassereersimavaa.

Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu suliamik erseqqissaaneq

Allakkiaq nr. 18-imi qulequtalimmi *"Ilaqutariinnngornissamut Kalaallit Nunaanni pilersaarusiorneq pillugu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut allakkiaq"* ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq suliaqarfigissallugu sooq pisariaqarnersoq, aamma tamanna qanorpiaq ingerlanneqarsinnaanersoq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut itisiliiffigineqarpoq.²³⁸ Taanna Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiata ilaatigut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik aamma Foreningen for Familieplanlægning-i suleqatigalugit suliarivaa, tassanilu spirali atortutut nutaatut isumalluarnartutut saqqummiunneqarpoq.²³⁹

Allakkiaq *"anaanat inuusulluinnartut"* akornanni ernisut amerlassusiisa ukiuni kingullerni qulini marloriaatinngorsimanerannit, aamma meeqqanit taakkunanga aappariinnerup avataatigut ukiumoortumik inunngortunit 500-t missaanniittunit pingajorarterutingajai anaananit kisimiittunit 20-t inorlugit ukiulinnit meerartaarineqarsimanerannit aallaaveqarpoq. Meeqqanut aamma anaananut inuuniarnikkut ajornartorsiutaasutut nassuiarneqarpoq: *"Ineriartorneq taanna meeqqanut, inuunerminni pingaarnertut ajornakusoortumik aallartittussanut, aamma anaananut kisimiittunut pinngitsoorneqarsinnaanngitsumik arlalitsigut ajornartorsiutinik pilersitsissaaq."*²⁴⁰

Ilanngullugu erseqqissarneqarpoq, aappariit ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornissamik aamma pisariaqartitsisut, tamannalu aamma peqqinnissaaq eqqarsaatigalugu tunngavilersorneqarluni: meerarpaaluit *"arnap peqqissusianut annertuumik artukkiisinnaavoq"*, aamma *"erninerit akulikitsumik pisut meeqqat napparsimakulanissaannik aamma toqunissaannik annertunerulersitsisarpoq."*²⁴¹

Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornissamik pisariaqartitsineq inuiaqatigiit kalaallit eqqarsaatigineqarnerannik tunngavilersorneqarpoq:

"Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu soqutiginninnerup aamma ilisimasaqarnerup siammarterniarneranik ilungersuuteqarnermut, aamma naartunerit tamarmik angajoqqaanngortussanit kissaatigineqarnissaasa anguneqarnissaannut, aamma inooqatigiinnerup naartulernissamik annilaanngateqarluni pinnginnissaa siunertarineqarpoq. Inuit ataasiakkaat aappariinnermi ilaatigut qaqugu meerartaarnissamik, aamma ilaatigut ilaqutariit qassinik meerartaqassanersut pillugit nammineq kissaatigisaminik piviusunngortitsinissaminut periarfissaqartariaqarput."

Taassuma imarisaa ima paasisariaqarpoq, anguniarneqartoq tassaasoq ilaat (inuusuttut katissimanngitsut) meerartaannginnissaminik periarfissaqassasut, allat (katissimasut) meerartaassanerlutik, aamma taamaappat qaqugu meerartaassanerlutik toqqaanissaminut periarfissaqassasut. Nassuiaat taanna ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu paasinninnerup, Foreningen for Familieplanlægning-imiittup, assigerluinnangajappaa. Allakkiaq ilusilerneqarneranut peqatigiiffik tapertaasimammat tamanna tupaallaatissaanngilaq.

Ilanngullugu takuneqarsinnaavoq, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornep siammarneqarnissaa aningaasaqarnikkut soqutigisaqarnermik pissuteqarsimananiluunniit innuttaasunut politikkimi siunertamit aallaaveqarsimanngitsoq:

*"Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermi aamma inuiaqatigiit ataatsimut isigalugit innuttaasunut politikkimut oqaasertaliussaq tunuliaqutaasinnaavoq, kisianni innuttaasut amerlassusianni ineriartorneq qanoq ilusilik, ilaatigut inuiaqatigiit aningaasaqarnerannik isiginninneq tunngavigalugu naleqqunnerpaajussanersoq pillugu apeqqut Danmarkimut tunngatillugu sulineq taanna akuliuffigineqassanngilaq."*²⁴²

Erseqqissarneqarpoq, Danmarki taamaalilluni nunanit allanit, innuttaasut amerliartornerannik misigisaqarsimasunit, allaanerusumik inissisimasooq. Ilaatigut Japanimut innersuussusisoqarpoq, tassani *"nunap isumalluutai killillit eqqarsaatigalugit innuttaasut amerleriapiloornerat kissaatigineqanngitsutut [isigineqarsimalluni] isigineqarluni"*, aamma ilaasa Kalaallit Nunaata inuisa amerliartornerat ernumassutigigaat isumaqatigineqarluni. Oqaaseqaammili ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermi aningaasaqarnikkut tunngavilersuutit itigartinneqarput, aamma ilaatigut aningaasaqarnermik ilisimasallip Mogens Boserupip G60-isumaliutissiisummik suliaqarnermut atatillugu misissueqqissaanera innersuussutigineqarluni.²⁴³ Ilutigitillugu G60-imit "ilinniartitaanermut, peqqinnissaqarfimmuut aamma ineqarnerup pitsaassusianut il.il. anguniagassatut siunniunneqarsimasumut" anguneqarsinnaaneranut tunngatillugu kinguaattoortoqarsinnaasoq uteqqinneqarpoq. Aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut pingaarnertut pissutaasut tassaasut inuuniarnermut tunngasut erseqqissaqqqinneqarpoq:

*"Tassa taakku inuit, isumaginninneq aamma peqqinnissamut tunngasut eqqarsaatigineqarnerat ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik paasisitsiniaalluni suliaqarnerup annertusarneqarnissaannut pingaarnertut pissutaasutut erseqqissarneqartariaqartut."*²⁴⁴

Aamma allakkiami tassani erseqqissarneqarpoq, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu sulineq aallartinneqareersoq. Taamaalillutik arnat ernereernermik kingorna naartunaveersaatit pillugit napparsimmavinni ilitsersorneqartarput. Ilitsersuinerli ukiut aamma inuttut inissisimaneq apeqqutaatillugu assigiinngitsumik tiguneqartarsimavoq: *"arnat ukioqqortunerulaartut katissimasut, imaluunniit arnat aalajangersimasumik inooqateqarlutik inuusut akornanni ilitsersorneqarnissaq [soqutigineqarsimavoq] soqutigineqarpoq."* Allakkiaq malillugu *"arnani inuusuttuni aalajangersimanninnerusumik attaveqarfeqartartuni, [ilitsersorneqarsimasuni] ilitsersorneqarsimagaluarlutik immaqa ilikkakkaminnik atuinnngitsut"* eqqarsaatigalugit allaaneruvoq. Ajornartorsiut alla tikkuarneqartoq tassaavoq, naartunaveersaatit pissarsiarineqarsinnaasut – pessarit, skumtablettit aamma manguttakkat – periutsit *"tamakkiisumik isumannaatsuunngitsut"* nassuiarneqartut. Kisiannili taakkununga tunngatillugu iluaqutaasoq tassaavoq, taakku nakorsamit ikiorneqarnani "inissani mikisuni" atorneqarsinnaagamik. Tassunga uiggiullugu takuneqarsinnaavoq, naartunaveersaat nutaaq takkutingajalersooq: *"Sundhedsstyrelse suleqatigalugu massakkut misissorneqarpoq, periutsip spiralimik taaneqartup atorneqarnissaata neqeroorutigineqarnissaa sapiissuseqarfigineqarnersoq."*²⁴⁵ Misissuineq suna pineqarnersoq annertunerusumik takuneqarsinnaanngilaq, kisianni piffissami tassani Nuummi nakorsaaneq oqaatigineqareersutut aallarniutaasumik misileraanermut atatillugu spirali naartunaveersaatitut misilerarlugu aallartissimavoq.

Maannamut suliniarnermut tunngatillugu pessarit akeqanngitsumik pissarsiarineqarsinnaasut Allakkiaq nr.18-imi takuneqarsinnaavoq. Usuup puui niuertarfinni pisarineqarsinnaapput, aamma usuup puuinut automatit sumiiffinni assigiinngitsuni, usuup puuisa issimut akiuussinnaannginnerat pissutigalugu issimut illersukkani, ikkussuunneqarnissaat sulissutigineqarpoq. Tamatuma saniatigut arnat *"nunami maani malittarisassat atuuttut malillugit"* kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarsinnaapput. Aammattaaq takuneqarsinnaavoq, naartunaveersaatit pillugit naqitaaqqamik suliaqartoqarsimasooq, nunap nakorsaananerani, Foreningen for Familieplanlægning-imit aamma Dansk Kvindesamfund-imit

suliarineqarsimasumik. Aamma arnanut nakorsap 1964-imi angalaneranit erseqqissarneqarpoq, tassunga ilanngullugu taassuma angalanera Kalaallit Nunaanni sumiiffinni arnat suleqatigiiffiisa kajumissarinerisigut pisimalluni, pissutsinik equngalaartumik takutitsisutut oqaatigineqarsinnaasumik. Ilangulluguttaaq eqqaaneqarpoq, atuarfeqarfinnut pisortap sumiiffinni atuarfinni aqutsisunut nalunaarutigisimagaa, meeqqat atuarfeqarfimmik qimatsinnginneranni ilinniartitsisumit imaluunniit peqqinnissaqarfimmi sulisumit kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartinneqarsimassasut. Ministereqarfiup atuarfeqarnermut siunnersortaa aammattaaq Kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasisitsiniaanermut ataatsimiititami, 1961-imi pilersinneqarsimasumi, ilaasortaavoq.²⁴⁶

Allatut oqaatigalugu suliassaqarfimmi tassani suliniutit arlallit aallartinneqarsimapput, kisianni allakkiami inerniliussaq imaappoq, ernisut amerlassusiisa amerleriaateqarnerisa takutikkaat ”*manna tikillugu paasisitsiniaalluni suliaqarneq annikitsuinnarnik angusaqarfiusimasooq, aamma taamaammat annertunerusumik qanoq iliortoqartariaqarnerisooq eqqarsaatigissallugu pissusissamisuussaaq.*” Allakkiami inassutigineqarpoq, ilaatigut atuarfinni kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartitsinermut malittarisassanik pinngitsoornani malinneqartussanik suliaqartoqassasooq, soorluttaq atuarfiit atuartitsissutinik ataatsimoorussanik nutaanik pissarsissasut. Ilaatigut ukiumi tassani aallartinneqareertussamik inersimasunik pikkorissartitsinerni tamani ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu paasissutissiineq ilaatinneqartassaaq, tassunga ilanngullugu illumi ningiussat atuarfiini, fagskoleni il.il. Aammattaaq tikkuarneqarput atuarfinni kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartitsinermi aamma filmertarfimmi sammisaq pillugu japanimiut filmiliaannik atuineq, naqitaaqqat assiliartalersukkat il.il.²⁴⁷ Peqqinnissaqarfimmi sulisut naartunaveersaatinik atuineq pillugu aamma ilitersorneqassapput:

”Taamaattumik inassutigineqarpoq, nakorsat Kalaallit Nunaannut aallarnissartik sioqqullugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu immikkut ittumik sivikitsumik pikkorissartinneqartassasut, aamma ernisussioortumik immikkut ilinniarsimasumik Foreningen for Familieplanlægning-imit aallartitsisoqassasooq, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu peqqissaasunik, ernisussioortunik aamma ernisussioortunut ikiortinik – pingaartumik niuertoruseqarfinni – ilitersuisussamik. Suliassamut tassunga arnamik kalaallimik ilaqartitsisoqartariaqaralarpoq, ilinniarnerp naammassereernerani suliamik taassuminnga tiguisinnaasumik.”²⁴⁸

Inassuteqaatit aamma ”akornusersorneqarnani” naartunaveersaatinik pissarsisinnaanissap ajornannginnerulertariaqarneranik ilaqarpoq, aamma naartunaveersaatit tamarmik napparsimmavimmit akeqanngitsumik tunniunneqarsinnaasariaqaraluartut – imaluunniit akikitsuararsuanngorlugit pisiarineqarsinnaallutik. Allakkiaq naggaserneqarpoq, spiralip naartunaveersaatit atorneqalersinnaanera taaneqarluni:

”Kiisalu naggasiutigalugu taaneqassaaq, siuliani eqqaaneqartutut, periutsip spiralimik taaneqartup naleqquttunngortinnissaa sapinngisamik annertunerpaamik siuarsarniarlugu misissuineq suliarineqarmat.”²⁴⁹

Periuseq spirali suliassatut inassutigineqartut arfineq-marluk, allakkiamut ilanngullugu allakkami eqikkarneqartumi, ilaanngilaq. Taarsiullugu takuneqarsinnaavoq, suliniarneq ukununga tunngatillugu aallussiffiussasooq:

1. Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermut tunngatillugu paasisitsiniaalluni sulineq atuarfinni annertusineqassasooq
2. ”Kalaallit Nunaanni meeqqat atuarfiini, inuusuttut atuarfiini, unnukkat atuartitsinerni aamma fagskoleni ilinniartitsisunut, atuartitsinermut ilitersuinermik ilalimmik, aalajangersimasumik oqalugiartarneq” suliarineqassasooq

3. Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasissutissiineq naalagaaffiup aqqissugaanik inersimasunik pikkorissartitsisarnerni tamani eqqunneqassasoq
4. Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu japanimiut filimiliaat kalaallisut allagartalersugaq pissarsiarineqassasoq
5. Foreningen for Familieplanlægning-i peqatigalugu naqitaaqqamik ”ministereqarfiup sulissuteqarneratigut” suliaqartoqassasoq
6. ”Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu peqqissaasunik, ernisussioortunik aamma ernisussioortunut ikiortinik pingaartumik niuertoruseqarfinni ilitersuisussamik ernisussioortumik immikkut ilinniarsimasumik Foreningen for Familieplanlægning-i aqqutigalugu aallartitsisoqassasoq”
7. ”Naartunaveersaatinik pissarsisinnaaneq ajornannginnerulersinneqassasoq, ilaatigut napparsimmavinni, ineqarfinni kiisalu peqqissaasunit, ernisussioortunit il.il. akeqanngitsumik tunineqarnikkut, sumiiffinni inunnit iserfigineqarsinnaasuni automatinik nivinngaassuinikkut, kiisalu atortussat akikillineqarnissaannut tapiissuteqarnikkut.”

Periuseq spirali Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaasutut suli akuerineqarsimanngilaq, aamma immaqa tamanna pissutigalugu takussutissiami ilaatinneqarsimanani. Taassumali utaqqineqarnera allakkiami isertuuneqanngilaq.

Arnat nakorsaata 1964-imi ilisarititsiartorluni angalanera kalaallit arnat peqatigiiffiinit kajumissaarneqarnermit aallaaveqarsimanerata saniatigut suliniarneq inassutigineqartoq inuiaqatigiinnit kalaallinit qanoq piumaneqartiginersoq pillugu paasissutissanik allakkiaq imaqqanngilaq. Allakkiamut missingiutit ilaanni takuneqarsinnaagaluarpoq *”Paasineqarsinnaasoq malillugu ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq innuttaasuni kalaallini soqutiginnittoqarpasinngilaq. Taamaattorli arnat suliniaqatigiiffiisa ilaat (illumi ningiunut peqatigiiffiit) tassunga atatillugu suliniuteqarnerminnik takutitsipput.”*²⁵⁰ Oqaaseqatigiit taakku inaarutaasumik nalunaarusiami takuneqarsinnaanngillat, missingiutit suliarineqarnerata nalaani tikkuarneqarmat, arnanut nakorsap Foreningen for Familieplanlægning-imeersup angalanerminit misilittakkani nalunaarusiarisimagai, inerniliussimallugulu *”ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornissamut soqutiginninneq Kalaallit Nunaanni annertoorujuussuuvog”*. Apeqqutinngorporli, arnanut nakorsaq ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu ilisimasaqarnerup siammarneqarnissaanik innuttaasunut taarsiullugu peqqinnissaqarfimmi sulisut soqutiginninnerannut tunngatitsinnginnersoq? Immikkoortup taassuma inaarutaasumik allakkiami ilaatinneqannginnera ima isumaqarpoq, suliniuteqarfigineqartussatut inassuteqaatit pillugit kalaallit isiginninnerat amigaataasoq.

Allakkiaq nr. 18-i Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami ilaasortat ataatsimiinnermi ulloq 17. juuni 1965-imi oqaluuserivaat, tassanilu ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornep siammarneqarnissaanut suliniutissanut tunngasut arfineq-marluk inassutigineqassasut isumaqatigiissutigineqarpoq.²⁵¹ Sapaatip akunnerata ataatsip qanngiunnerani – Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap Kalaallit Nunaannut angalanerani siullermi isumalioqatigiissitap ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornep pisariaqassusia aamma erseqqissarpaa. Aviisimi allaaserisaq malillugu isumalioqatigiissitaq angalanermini marlunnik siunnersuuteqarpoq: aappaa tassaavoq, puisip amiinik nioqquteqarneq piniartunut iluaqutaasariaqaraluartoq, aamma aappaa tassaalluni *”ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermik ilinniartitsisarneq annertusineqartariaqaraluartoq”*.²⁵²

Sapaatit akunnerisa marluk qaangiunneranni, ulloq 1. juuli 1965-imi Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia allakkiamik, siunnersuutininik arfineq-marlunnik taakkuninnga imalimmik, Kalaallit Nunaannut ministerimut nassitsivoq.²⁵³ Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup suut

ingerlateqqissanerlugit aalajangersimaneranut tunngasumik Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia septembarip naanerani nalunaarfigineqarpoq. Tassani imaassorinarpoq siunnersuutit arfineq-marluk tamarmik suliarineqarlutik aallartinneqarsimasut. Ministereqarfik assersuutigalugu ernisussioertup angalanerata aningaasanut inatsisissatut siunnersuut 1966-imeersoq aqutitigalugu matussuserneqarnissaanik qinnuteqarsimavoq, aamma naartunaveersaatinik akeqanngitsunik imaluunniit akikitsunik inuiaqatigiit kalaallit pissarsinissaasa isumagineqarnissaannut 25.000 kr.-nik aningaasaliisoqarsimalluni.²⁵⁴ Aamma takuneqarsinnaavoq, ministereqarfiup Foreningen for Familieplanlægning-i attaveqarfiginiaraa, japanimiut filmilaat pissarsiariniarlugu aamma naqitaqqamik suliaqarnissaq oqaloqatigiissutiginiarlugu, ”kiisalu ajornartorsiutit iluarsiiffineqarnissaat aamma siunertarlugu.” Ataatsimiinneq taanna qaammammi tulluuttumi ingerlanneqarpoq.

Ukiumi tassani aatsaat ulloq 28. decembari, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia siunnersuutitut arfineq-marlunnut tunngatillugu susoqarsimanersoq pillugu paasissutissanik itisiliissutinik pissarsivoq.²⁵⁵ Takuneqarsinnaavoq, siunnersuutit amerlanerit pilersioertorneqarlutik aallartinneqarsimasut. Assersuutigalugu pikkorissartitsinerni ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu paasissutissiinnermut tunngasoq ilaavoq, erseqqissarneqarluni kalaallit inuusuttut Danmarkimiittut ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu ”inuiaqatigiit pillugit nalinginnaasumik paasissutissiinnermut atatillugu” (Dansk Kvindesamfund-ip pikkorissartitsisarnerinut) paasissutissinneqartartut.

Ernisussioertumilli, naartunaveersaatit pillugit ilitersuisussamik, Kalaallit Nunaannut aallartitsinissamik siunnersuut nakorsaanermit inassutigineqartoq malillugu kinguartinneqarsimavoq. Taanna isumaqarsimavoq, peqqinnissaqarfimmi sulisut naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissaat spiralimik periuseq Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaanersoq sulii paasisaqarfigitinnagu utaqqissunneqassasoq. Nakorsaanerup aammattaq tunngavilersuutigisimavaa, misileraaneq aallartinneqareersoq (Nuummi nakorsaanerup spiralimik aallarniutaasumik misileraaneranut tunngassuteqarunartoq) nutaamik misileraanikkut ingerlateqqinneqassasoq.²⁵⁶ Misileraanissap nutaap pilersaarusiorneqarnera aamma ingerlanneqalereersimavoq.²⁵⁷

Eqikkaaneq

Kapitalip takutippaa, innuttaasut amerliartornerat pillugu oqallinnerit piffissami 1960-imiit 1965-imut sakkortuseriarsimasut. Naatsorsueqqissaartarfiup 1960-imi siulittuutigivaa, innuttaasut amerliartornerat appariartussasoq. 1965-imi innuttaasut missingersuut nutaq takkupperoq, maanna appariaateqartoqarnissaa naatsorsuutigineqarnani, kisiannili amerleriaatit qaffariaateqalaassasut naatsorsuutigineqarluni. Innuttaasut amerliartornerannik paasinninnermut, ilaatigut nakorsaanerup aamma Foreningen for Familieplanlægning-ip oqaatigisaannut tamanna naapertuupperoq. Nakorsaanerup nunani siuarsagassani innuttaasut amerliartornerat pillugu nunani tamalaani oqaluuserinninneq aallaavigalugu oqalupperoq, aammalu aningaasaqarneq pillugu G60-imi siunnersortimut Mogens Boserupimut illuatungiliuttumik qaffariaateqarneq ajornartorsiutaangaatsiartutut isigalugu. Mogens Boserupip tunngavilersuutigivaa, innuttaasut amerliartupiloornerat sulisinnaasut amerlanerulernerannik kinguneqassasoq, aamma aalisarneq malinnaagallartillugu aningaasaqarnikkut iluanaarnartutut isigalugu, sulisinnaasut amerlinerisigut sumiiffinni sulisinnaasut amerlassusiat annertunerulersinneqarsinnaammat.

Innuttaasut amerliartornerisa aningaasaqarnikkut pingaarutaa pillugu assigiinngitsumik isiginninneqartoq inuuniarnikkut ajornartorsiutit, ernisut amerlanerannit pilersut, pillugit annertuumik isumaqatigiittoqarpoq. Pingaartumik inuusuttut anaanat kisimiittut aamma kissaatiginngisamik naartunerit ajornartorsiutaasutut isigineqarlutik. Danmarkimi taakku marluk illugiissillugit

peqatigiiffinnit, soorlu Mødrehjælpenimit, Dansk Kvindesamfund-imit aamma Foreningen for Familieplanlægning-imit apeqquserneqarput. Tamatuma saniatigut ilaqutariiaqqat danskit naalagaaffimmik atugarissaarfiusumik aamma inuunermik pitsaasumik paasinninneranni qitiupput. Oqallinnermi kalaallit ileqqut malillugit ilaqutariinnik angisuunik paasinninnerat oqaatigineqarpoq – kisiannili pingaarnertut pissutsit – pitsaasumik – nutarterinerup takkukkiartornera malillugu annikilliarortutut isigineqarluni.

Innuttaasut amerliartornerat pillugu oqallinnerni naartunaveersaatit saqqumilaartinneqarnerat ukiut tallimat ingerlaneranni qitiusumik inissikkiartuinnarpoq. Suliniarnej siullertut ataatsimut isigalugu ilaqutariinngornissamut pilersarusiorneq, aamma naartunaveersaatit assigiinngitsut pillugit paasisutissiinerup annertusineqarneratigut ingerlanneqarpoq. Naqitaaqqanik atuarfinni, oqalugiarnerni aamma inuusuttunut aamma inersimasunut siunnerfilimmik pikkorissartitsinerni atugassanik suliaqartoqarpoq. Tamanna pingaartumik arnat peqatigiiffiisa ataanni pippit, aammali paasisitsiniaanerup annertusineqarnissaanik nakorsat soqutiginnillutik oqaaseqarlutik. Nakorsat unammilligassaqarput, tassami naartunaveersaatinik atuinissamik inassuteqarsinnaagaluarlutik kisianni atortussat taakku pissarsiarineqarsinnaasut (usuup puui, pessarit, skumtablettit il.il) sunniuteqassappata taakku inuiaqatigiinnit atorineqarnissaat – aamma taakku eqqortumik atorineqarnissaat pisariaqarpoq. Nakorsat akornanni paasinninneq siammasissoq tassaavoq, inuiaqatigiit naartunaveersaatinik soqutiginninngitsut, aamma sulit, 1950-ikkunnisulli, isumaqartoqarluni – inuiaqatigiit ilaanni – aqunneqanngitsumik kinguaassiuutitigut atuisoqartoq.

Nunat tamalaat akornanni spiralinik misileraaneq 1959-imiilli ingerlanneqarsimavoq, aamma 1963-imi spiralimik Lippes Loop-imik Danmarkimi misileraaneq aallartinneqarsimalluni. Spirali siullerpaamik Kalaallit Nunaanni 1964-imi saqqummiunneqarpoq, tamatumalu kingorna nakorsanit annertuumik piumaneqalerluni. Spiralip atorineqalersinnaanerani nakorsaaneq aamma soqutiginnittorujussuavoq. Allagaatini toqqortaatigineqartuni takuneqarsinnaavoq, spiralip atorineqarnerata aallartinneqarnissaa pillugu Foreningen for Familieplanlægning-ip tungaaninngaanniit assoroorutigineqarsimasooq. Oqartussaasut – Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Sundhedsstyrelse-p – aammali aamma Nunatta Nakorsaaneqarfiata spiralip atorineqarsinnaasunngortinneqarnissaa sioqqullugu misileraqqaarusuppaat, tamatumani gonorré-p atugaanerujussua sunniutinik ajornartoorfiusunik, peqqinnissaqarfiup suliarisinnaanngisaanik, nassataqannginnissaa qulakkeerumallugu.

Rosenip misileraanera aamma spiralip akuerisaanera

Sundhedsstyrelse-mut 1965-imi tunniuppaa. Allakkatut ilanngussami erseqqissarpaa, Lippes Loop-imik misileraanertaa ukiuni marlunni ingerlanneqarsimasooq, aamma maanna danskit napparsimasut/passunneqartut 1.400-nit amerlanerusut pineqartut. Taassuma misissuineq pillugu nunani tamalaani assigiinngitsuni immikkut ilisimasallit attaveqarfigisimavai, tassunga ilanngullugu Lippes Loop-imik nassaartoq, dr. Jack Lippes. Allagaq siullertut Rosenip Loop-imik naliliineranik takutisivoq. Roseni spirali pillugu allappoq:

*"ilisimatusarneq tunngavigalugu annertuumik misissuereernerup kingorna massakkutut itsillugu [taanna] ilutsit atorsinnaanerpaatut nalilerneqartariaqarpoq, annertungaatsiartumik isumannaassuseqarlunilu ajornakusoortumik kinguneqartitsisinnaanerata annikitsuararsuuneranik ilallugu ilutsit atorsinnaanerpaatut nalilerneqartariaqarpoq, ilutsip anisinneqarsinnaanerata procentia [katanneqarsinnaanerata procentia] annikitsuararsuarmik inissisimalluni. Iluseq Lippes Loop taamaalluni tassaavoq Population Councilip atussallugu naatsorsuutigisaa, aamma iluseq taanna tassaavoq pingaartumik nunani siuarsagassani atorneqartoq, assersuutigalugu Koreami, Formosami, Hongkongimi aamma Indiami."*²⁶⁰

Ilutsit assigiinngitsut misilerarneqareernerisa kingorna spirali maanna assigiinngitsunik sisamanik pissarsiarineqarsinnaalerpoq, atorneqartarneri Rosenimit ima nassuiarneqarlutik:

- Iluseq A1 (tungujortoq), arnanut naartunikuunngitsunut atorneqartartoq
- Iluseq B2 (qernertoq), *"arnanut ernisimasunut naleqquttut"* isigineqartoq, kisianni illiakitsuararsuarnut
- Iluseq C3 (sungaartoq), Roseni malillugu amerlanertigut atorneqartartussaq, aamma *"arnanut ataasiarlutik imaluunniit arlaleriarlutik ernereernikuusimasunut naleqquttoq"*
- Iluseq D4 (qaqqorivinnitsoq), pingaartumik iluseq C katanneqaraangat atorneqartartoq. Rosenilli oqaatigivaa, iluseq D aqartarnikkut ajornakusoortumik kinguneqartitsisinnaanera annertuutut isikkoqartoq, aamma illissami tigummiinnarneqarsinnaanera [atatiinnarneqarsinnaanera] tamatigut pinavianngitsoq.

Rosenip allakkamini ilutsit marluk aamma oqaatigivai, (Birnberg's bow aamma Hall's ring), taassuma taakku saniatigut ajornakusoortitsisarneri pissutigalugut atorneqarnissaat inassutigisinnaanagit.

Uppernarsaasineq Sundhedsstyrelse-mut qularunnaarsitsisutut ippoq. Styrelse-mi qitiusumik nakorsaaneq kingorna suliffeqarfiup iluani allakkiami allappoq, Rosenip danskinut misileraanerminut taassumanga nalunaarusiaa *"tassaasooq SS-mut ingerlaavartumik ilisimatitsissutaasooq [...] Aamma tamakku tamarmik spiralip Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaanerata qanoq annertutigisumik ammaanneqarsinnaanera pillugu – piffissaq nallerpat – isummerfiginnissinnaanissatsinnut."* Suliami ilanngullugu oqaatigivaa, misilittakkat maanna ima annertutigilersut aamma *"ajornakusoortitsilersinnaasut ima annikitsigalutik"* passunnissaallu ima ajornanngitsigalutik, *"Kalaallit Nunaanni annertuumik misileraanissaq annilaanngatigeqissallugu pissutissaqarunannitsoq – naak inuiaqatigiinni tunillaassuuttoqaraluartoq."*²⁶¹ Tunillaassuunnermik oqarnermini siullertut gonorré eqqarsaatigivaa.

Danskinut misileraneq pillugu nalunaarusiaagallartumut nangitsinermik nassiussaqarnikkut Rosenip annertuumik misileraanissaata aallartinnissaa pillugu Sundhedsstyrelse ernumassuteqarunnaarpoq.

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortaata, Sundhedsstyrelse-mi nakorsaanerup aamma Rosenip akornanni marsimi 1966-imi ataatsimeeqatigiittoqarpoq. Ataatsimiinnermi Rosenip Kalaallit Nunaannut aasaanerani 1966-imi

angalanissani neqeroorutigivaa, misileraatitut spiralit Lippes Loop-it 200-t missaanniittut ikkussuunnarlugit.

Rosenip spiralimut ilutsimik toqqaanerminut tunngavilersuutigivaa, soorlu aamma nalunaarusiarisartakkamini taamaaliortarsimasoq, Lippes Loop-ip ajoqutaasinnaanera annikinnerpaajusoq, aamma aseruuttoortitsinissamut aarlerinaataa annikitsuararsuusoq. Tamatuma saniatigut spirali eqqortumik inissisimanersoq takuneqarsinnaanissaanut periaatsimik pisariunngitsumik suliaqartoqarsimavoq. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip ataatsimiinnermi neriorsuutigivaa, Rosenip angalanissaa pillugu nunap nakorsaanera attaveqarfialugu ilisimatissallugu. Ataatsimiinnermi aammattaaq taakku ilaatigut arnat sorliit misileraanermut peqataassanersut, ilaatigut arnanut peqataasunut ukiutigut ammut qummullu killiliussassat oqaluuserivaat. Taakku aamma isumaqarput, niuertoruseqarfinneersunik peqataasoqartariaqanngitsaq – ajornakusoortitsisoqalissagaluarpaa taakku napparsimmavimmut ungasippallaarnissaat pissutigisimagunarlugu. Taakku aamma arnat aappaqarnerat aappaqannginneralluunniit malillugu agguataarinissaaq oqaluuserivaat. Nunap nakorsaanerata ikiortaa 1965-imi aasakkut oqaaseqareerpoq, misileraanermi katissimanngitsut ilaatinneqartariaqartut. Arnat katissimanngitsut immikkut ittut, umiarsualiviup arnartai, ilaatinneqartariaqarnerat ataatsimiinnermi aamma sammeneqarpoq, taakku *”tunillanneqarnerpaasartutut sullinneqartartuummata.”*²⁶² Umiarsualiviup arnartai piffissami taamani politikkikkut peqqinnissakkullu eqqumaffigineqarput, taakku kinguaassiuutigut nappaateqalernissaminut – aamma siammarterinissaminut – immikkut aarlerinartumiittut isigineqarmata.²⁶³

Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip paasissutissiissutaanut akissutitut nunap nakorsaanera qaammammi tassani allappoq, misileraaneq illoqarfinni ikinnerpaamik pingasuni Nuummi, Qaqortumi aamma Aasianni ingerlanneqartariaqaraluartoq, aamma Nuummi arnat 150-it aamma illoqarfinni allani marlunni taakkunani tamarmik immikkut arnat 75-it ilaatinneqartariaqaraluartut nakorsaaneqarfik isumaqartoq. Arnat sorliit peqataasariaqaraluarnersut pillugu nunap nakorsaanera aamma oqaaseqarpoq:

”(...) affaasa missaanniittut tassaasariaqariaqaraluarpaa arnat katissimasut soqutiginnittut ukioqatigiiaanit, aamma inuuniarnikkut inissisimaaffinnit tamaneersut, aamma affaasa missaanniittut tassaasariaqaralutik katissimanngitsut, taamaalilluta aamma Kalaallit Nunaanni periutsip spiralip taakkunani atorineqarsinnaaneranut gonorrhee-p sunniutigisinnaasai ilanngullugit paasisaqarfigisinnaassagatsigit.”

Nunap nakorsaanerata tassa siammassinnerusumik atorineqartartoq ”katissimanngitsut” suli atorpaa. Taassumattaaq arnat misileraanermut peqataasussat paasissutissinneqarsimanissaat, aamma peqataanissartik sioqqullugu akuersisimanissaat ilanngullugu eqqumaffigivaa. Taamaattumik apeqqutigivaa, inuit misileraaffigineqartussat katitigaanissaannik siunnersuut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup akuerisinnaaneraa:

*”(...) taamaalilluta nunap immikkoortuini nakorsat nakorsaanerup von Rosenip tikinnginnerani arnanik toqqaallutillu suliaq pillugu oqaloqatigiissuteqarsimanissaat siunertaralugu misissuinissaaq pillugu nalunaarfigisinnaaniassagatsigit.”*²⁶⁴

Nunap nakorsaanera taamaalilluni misileraanerup ilusissaata ilusilersorneranut suleqataasimavoq. Ilutigitiillugu taassuma ilungersunartumik ajornakusoortitsinernik pisoqalersoq paasinarsippat, aamma illoqarfinni nunap immikkoortuani pineqartumi nakorsat nakorsaaneqarfik ingerlaavartumik attaveqarfisallissappassuk misileraaneq unitsinneqarsinnaassasoq Roseni isumaqatigiissuteqarfigisimavaa.²⁶⁵

Taamaalilluni misissuinissaaq siammassissoq, arnanut inuiaqatigiinni inissisimaaffinni tamaneersunut tunngasoq, siunnerfigineqarsimavoq, spiralimik atuinnermut atatillugu ajornakusoortitsinerit qanoq

akulikitsigissusiannut aamma ilungersunassusiannut gonorré qanoq pingaaruteqartiginersoq pillugu misissuinerup ilisimasassanik pissarsiffiginissaa qulakkeerniarlugu.

Arnat aappaqarnermikkut aamma inuiaqatigiinni inissisimaffimmikkut siammasissumik katitigaanerat taanna – aamma siusinnerusukkut naartoreersimanersut eqqaarsaatigineqarsimagunarnani – Rosenip spiralinik danskinut misileraaneraniit allaaneruvoq. Danmarkimi peqataasussarsiorneq pingaartumik arnat ataasiarlutik, imaluunniit pingaartumik arlaleriarlutik naartuersissimasut akornanni pisimavoq.²⁶⁶ Arnat taakku saniatigut Danmarkimi peqataasussarsiorneq arnat kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarnissamik itigartitaasimasut akornanni, aamma:

”(...) Mødrehjælpenip sullittaagaasa amerlasuut, naartuersinnginnissamik Mødrehjælpenimut ikiortissarsiortartut, kisiannili amerlasuutitigut ilaqutariinni meeraqqortuuni ineqarnermikkut pitsaanngitsunik atugaqarlutik inuusut akornanni. Inunnik isumaginninnermi siunnersortit attaveqarfigineqarneranni periuseq taaneqartarpoq, aammalu arnat taakku neqeroorut pillugu arnat nakorsaannik oqaloqateqarnissaminnik amerlasuutitigut akuersisarput, kingorna periuseq ajornanngitsunnguamik arnanit akuerineqartarluni. Napparsimasuni/passunneqartuni silassorissutsumikkut appasissumik silassorissusilinni (amerlasuutitigut tulluangitsumik atoqateqakulanermik ilalerlugu) aammattaaq iluaqutaasinnaasutut tunngavissaqarluarsorineqarpoq. Pisuni taamaattuni periuseq arnani inuusuttuaqqani erninikuunngitsuni, kisiannili inerteqqutaanngitsumik naartuersissimasuni, ataasiakkaani atorineqarsimavoq. Periuseq arnani naartunikuusimanngitsuni qaqutigorsuaq atorineqarsimavoq, kisiannili pissutissaqarluarneq apeqqutaalluni, aamma amerlasuutitigut tarnikkut nappaatinut nakorsap inassuteqarneratigut pisarluni.”²⁶⁷

Taamaalilluni Danmarkimi siammasissumik peqataasussarsiorneq pineqanngilaq, kisiannili spirali sorlernerut immikkut iluaqutaanerussaassanersoq nakorsat naliliinerannit aqunneqarsimalluni. Tassani arnat inuuniarnermikkut inissisimaffinni appasinnerusuni inissisimasut, aamma eqqarsartaatsimikkut ajuutillit amerlanerunerat erseqqippoq. Danskit misileraaneranni katitigaanerup takutippaa, arnanik immikkut inissisimasunik aallussiffiusumik Mødrehjælpenimit aallaaveqartoq.²⁶⁸ Misileraanerup kalaallit peqqinnissaqarfiannit, aammalu aalajangersimasut kisiisa pinnagit arnanik tamanik attaveqartumit aallaaveqarnera pissutigalugu kalaallinut misileraaneq tassanngaanniit allaaneruvoq.

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup, Sundhedsstyrelse-p aamma Rosenip maajimi 1966-imi akuersissutigivaat, Kalaallit Nunaanni misileraaneq (uani ”misissuinermik” taasartik) illoqarfinnut pingasunut taakkununga, nunap nakorsaanerata siunnersuutigisimasaatut, agguataarneqassasoq. Nunap nakorsaata aamma taaguut taanna ”misissuineq” qaammatip tulliani Atuagagdliutini oqaatigigamiuk atorpaa. Kalaallit Nunaat nunarsuaq tamakkerlugu meerartaarfiunerpaasartut ilaattut, aamma taamaattumik ”paasillugu nuannersorujussuuvog ilaqutariit pilersaarusiorneqartarnerannut soqutiginninneq maani inuit akornanni annertusigaluttuinnarmat”, taanerata saniatigut nakorsaanerup Rosenip misileraanera aamma oqaluttuarivaa:

”Kalaallit Nunaanni qinnikkaat naartunaveersaatit atulersinneqarnissaat siunertaralugu misissuinerit aallarnissavai. Misissuinerit ihuatsippata qinnikkaaq Kalaallit Nunaanni atorineqartussatut akuerineqartussaavoq 1967 aallarnerfigalugu. Qinnikkaaq manna tikillugu atortorineqartut pitsaanersaraat ukiumullu ataasiannarluni taarserneqartarluni.”²⁶⁹ [spiralimut taguut Atuagagdliutini allassimasooq malillugu]

Rosenip misileraanera sioqqullugu Kalaallit Nunaanni spiralimik misileraaneq pillugu kalaallit aamma danskit aviisiini ilaannikkooriarluni allaaserinnittoqartarpoq. Ukioq sioqqullugu – ulloq 20. juuli 1965-imi – assersuutigalugu Århus Stiftstidende takuneqarsinnaavoq, nunap napparsimmaviata Nuummiittup ”naartulernissamik pitsaaliuissutaasartup spiralip misilerarneqarnissaa” piareersaleraa. Tamatuma saniatigut aviisi allappoq, spirali aallaqqaammut ”arnanut arlaleriarlutik

ernereernikuusimasunut neqeroorutigineqassasoq.” Aviisip paasissutissat suminngaanniit pissarsiarisimanerai takuneqarsinnaanngilaq, kisianni tassaasimassagunarpoq Nuummi aallarniutaasumik misileraaneq annikitsunnguaq pineqartoq.²⁷⁰

Misileraaneq pillugu nunap nakorsaanera aamma ilisimatitsivoq. Ukiup affaata qaangiunnerani, (ulloq 20. januaari 1966-imi) nunap nakorsaanera spiralit Kalaallit Nunaanni atorneqarnersut Atuagagdliutinit aperineqarpoq. Tassunga akivoq: *”Naluara. Pisariaqartitat nakorsat ataasiakkaat aalajangiivigisassaraat. Kisianni Sundhedsstyrelse justitsministerialu akuersippata spiralen qularnanngitsumik Kalaallit Nunaanni atorneqalissaaq.”*²⁷¹ Ukiup affaata qaangiunnerani, maajimi 1966-imi – tassa imaappoq, Rosenip misileraanerata aallartinnissaa qaammatinik marlunnik sioqqullugu – aviisimut tassunga paasissutissiivoq, nakorsaaneg Roseni Mødrehjælpenimeersoq juulimi Kalaallit Nunaaliassasoq:

*”qinnikkaap atulersitaaneranut atatillugu annertuumik misissuiartorluni. Misissuinerup inernera aasami 1967-imi saqqummissangatinneqarpoq. Ilimaginngisanik nalliuttoqanngippat naatsorsuutigaarput qinnikkaaq Kalaallit Nunaanni atorneqarlualerumaartoq.”*²⁷²

Taamaattumik misileraaneq aallartikkiartorlugu Rosenip 1966-imi juulip qaammataani Nuummut angalanissaa tamanut nalunaarutigineqarpoq. Taassuma taakku Lippes Loop-spiralit, misileraanermi atorneqartussat, aamma New Yorkimi Population Councilimit²⁷³ tunissutigineqarsimasut nassarpai.

Misileraanerup ingerlanneqarnera

Misileraanerup ingerlanera nalunaarusiani marlunni, Rosenip Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut aamma Sundhedsstyrelse-mut nassiuussimasaani, takuneqarsinnaavoq.²⁷⁴ Nalunaarusiat ilaatigut nalunaarusiaagallartumut ulloq 4. aprili 1967-imeersumut, ilaatigullu inaarutaasumik nalunaarusiamut ukioq taanna ulloq 15. novembarimeersumut avinneqarsimasoq.²⁷⁵ Nalunaarusiaagallartoq misileraanerup aallartisarnernanik nassuiaammik aamma misileraanerup ilusaanik, kiisalu misileraanerup killiffigigallagaa pillugu illoqarfinni misileraaffiusuni pingasuni nakorsanit suliarineqarsimasunik imaqarpoq. Inaarutaasumik nalunaarusiaq pingaarnertut misileraaneq pillugu naatsorsukkanik tabelinik, aamma annikitsumik allaganngorlugit nassuiaatinik ilaqarpoq.

Misileraanermut siunertarineqartoq Rosenip nalunaarusiarigallagaani 1966-imeersumi taassumangga ima nassuiarneqarpoq:

”innuttaasut amtitsinni avannarpasinnerpaamiittut kujasinnerusumi Danmarkimi innuttaasut assigalugit naartulernissamut pitsaaliuinnermut atortunik nutaaliaasunik pissarsisinnaasariaqarput, kisianni erseqqissarneqartariaqarpoq periuseq pillugu siammasissumik paasissutissiinnissaq siunnersuutip neqeroorutitut saqqummiunneqarsinnaanissaanut pisariaqartoq.”

Rosenip taamaalilluni nassuiarpaa, misileraaneq kajumissusermik, pinngitsaaliinerunngitsumik tunngavilimmik naartunaveersaatinut tunngatillugu nalogiinnissamut aqqutissaasoq. Ilutigitillugu, Roseni malillugu, misileraanissamik kajumissuseqarnermut tunuliaqutaq aamma inuuniarnikkut atukkanut tunngassuteqarpoq:

”Inuuniarnermi ineqarnikkut atukkat amerlasuutigut pitsaanngitsut, inuiaqatigiinni kalaallini takussaasorujussuusut, ukiuni qulikkaani makkunani inuiaqatigiit aqqissuussaaneranni allanngortumik nalaataqarfiusumi amerlasuutigut annertunerusumik artukkerneqaaqqissapput, ilaqutariit angissusissaattut kissaatiginartumik killiisoqanngippat. Tamanna aappariinnermut kisimi tunnganngilaq, aammali anaanamut kisimiittumut, ukioqatigiiaani

sorlermiikkaluarunihuunniit aningaasaqarnikkut inisissimanera ajornakusoortorujssuulluni. Anaanat inuusuttut amerlassusiat annertuvoq^a. ”²⁷⁶

Tunngavilersuut taanna inunngortut amerlassusiannut nassuiaammik malitseqarpoq, ilutigitillugu taanna nunap immikkoortuani nakorsap oqaatigisimasaanut innersuussilluni, tassa pessari aamma usuup puua atorneqarpiannigitsut, aamma ilimagineqareersoq, p-pille naleqquttuunaviannigitsog. Rosenip taamaallilluni inuiaqatigiit amerliartornerat pillugu Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1960-meersup, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap aamma nunap nakorsaanerata il.il. ukiut ingerlanerini oqaatigisarsimasaat nalunaarusiami oqaatigeqqippai.

Misileraanertaa Rosenip Nuummut tikinnerata aqaguani ulloq 20. juuli 1966-imi aallartippoq, napparsimasut/passunneqartussat siulliit oqaloqatigalugit, ilukkut misissorlugit aamma misissugassamik peersiffigalugit. Arnat gonorré-mi nappaateqarnersut misissugassamik piigaasa paasinarsisissavaat. Ulluni siullerni tallimani misilittakkat pillugit Sundhedsstyrelse-mi qitiusumik nakorsaaneq ulloq 24. juuli ilisimatippaa. Roseni allappoq, misissugassamik peersinerit akissutissarsineqarpata aatsaat spiraliliisoqassasoq, aamma arnanit katillugit 70-80-init ”*maani katersorneqarsimasunit*” 35-t oqaloqatigereersimallugit. Spiralit siulliit ikkuteersimavai, kisianni misileraanermut peqataasussat ilarpaalui piiginnarneqartariaqarsimapput. Ilaatigut arlalippaalu naartusut paasinarsimmat – ”*qulingata missaanniit siusinaarlutik naartusarput!*” – ilaatigut ilumikkut ajoquteqarnerat pissutigalugu, Roseni nakorsaanermut allappoq. Taanna ilanngullugu allappoq, ”*Oqalutseqarluni pisariulaarpoq, kissaatigigakku pt-i [napparsimasog/passunneqartussaq] sukumiilluinnartumik nalunaarfigineqassasoq.*” Tassunga atatillugu ilanngullugu taavaa, ilitersuussutini nutserneqarlunilu agguaassassanngorlugu hektograferneqarsimasog [kopeerneqarsimasog].²⁷⁷

Inaarutaasumik nalunaarusiap takutippaa, Rosenip misileraanermi ingerlanerani arnat katillugit 368-it misissorsimagai, taakkunannga 296-it spiralimik ikkussiffigineqarsimallutik. Arnat sinneruttut misissuinnermit peerneqarput. Misileraanermut atatillugu Nuummi arnat 137-t spiralimik ikkussiffigineqarput, Qaqortumi arnat 71-it, aamma Aasianni arnat 88-it. Spiralinik ikkussinerit amerlassusiannut tunngatillugu paasissutissat eqqaassanngikkaanni, illoqarfinni taakkunani pingasuni misileraanerit pillugit assigiinngitsunik paasissutissaqarpoq.

Nuummi arnat taakku 137-t spiralilernerqarsimasut arnanut kalaallinut katissimasunut 48-nut aamma arnanut danskinut katissimasunut 39-nut agguataarsimapput, tamatuma saniatigut arnat kalaallit katissimannigitsut 42-t aamma arnat danskit katissimannigitsut arfineq-pingasut spiralilernerqarsimallutik. Nuummi spiralilernerqartunit 137-nit taamaallutik kalaallit arnat katillutik 90-iupput. Rosenip maluginiarpaa, Nuummi ”(...) *naartunaveersaammik taamaattumik atuinissamut soqutiginninneq (...)* *pingaartumik arnani kisimiittuni, kiisalu arnani tikisitani, pingaartumik ukioqatigiiaani inuusunnerusuni annertuvoq.*” Arnanit taakkunannga, Nuummi spiralilernerqartunit, arnat danskit pingasut aamma kalaallit pingasut ikkussineq sioqqullugu erninikuunngillat. Arnat misileraanermut peqataanissartik sioqqullugu katillugit 68-inik naartuersittortaarsimapput, aamma katillugit 376-inik ernisimallutik. Rosenip naatsorsuineri malillugu spiralip Nuummi arnanit 137-nit qaammatini aqqaneq-marlunni atorneqareernerani 78-init iluarisimaarneqarpoq, 28-t nalunaaruteqanngillat, pisuni arfineq-pingasuni spirali taamaatiinnarneqarpoq, aamma ataaseq spiraleqarluni naartulerluni.²⁷⁸ Tassalu tassa eqqartuinnermini peqataasut 22-t isummerfiginagit.

Kalaallit arnat Aasianni 104-t misissorneqarput, taakkunannga 56-it kisimiittuupput, 44-t katissimasuullutik, marluk avissimasuullutik, aamma marluk uillarnerullutik. Danskit arnat taamaallaat 24-t misissorneqarsimapput, taakkunannga sisamat kisimiittuullutik, sinnerilu katissimasuullutik. Spiralit katillugit 88-it ikkunneqarput. Aasiannut naatsorsuineq misissorneqartuni kikkut spiralilernerqarsimanersut pillugit takutitsinngilaq, tabelit amerlanerpaartaanni arnat misileraanermik taamaatitsisut ilanngunneqarmata. Misissorneqartut akornanni arnat ukioqatigiiaani 21-30-nik ukiullit amerlanerussuteqarput, aamma arnat 20-t inorlugit ukiullit 18-iullutik. Aasianni arnat

inuussutissarsiutaat aamma taaneqarput, tassanilu angerlarsimaffinni ningiut amerlanerussuteqarput, tulleralugit kivfat (ikiortit), peqqinnissaqarfimmi sulisut, aalisakkerivinni sulisut, il.il. Arnanit misissorneqartunit 20-t siusinnerusukkut naartunikuusimanngillat. Arnanit spiralilerneqartussatut naleqquttutut isigineqartunit taakkunannga, kisiannili aaqartarnerisa kaaviaarnerata pisariaqalersitaanik ikkussinissap kingusinnerusukkut pinissaanik pisariaqalersitsisunit, 13-it takkutinnitsoorput. Taamaattumik nalunaarusiami Rosenip oqaatigivaa, ”Eqqumaffigineqartariaqarpoq, arnat ilaat, ilitersorneqarsimasut, naartunaveersaammik taamaattumik kissaateqarnerminni ima pimoorussitiginavianngitsut, loop-ip takkuntermi siullermi ikkunneqarsinnaannginnera pissutigalugu kingusinnerusukkut takkutissallutik.”²⁷⁹ Asiaat ataatsimut isigalugu naartusut sisamaapput, taakkunannga marluk naartunertik naammassillugu, marluk naartuersittut. Rosenip maluginiarpaa, naartuersinnerup pisarnera nalinginnaanngitsumik qaffasissorujussuusoq, aamma sammisamut tunngatillugu ataatsimut isigalugu spiralip sunniutaa Aasianni appassissoq. Naartuersinnerit, aamma taamaatiinnartariaqarsimasut amerlasuut saniatigut misileraanerup ingerlanerani spiralinik amigaateqartoqalerpoq.²⁸⁰ Ataatsimut tamaat isigalugu Aasianni misileraaneq Nuummut sanilliullugu unammilligassaqarfinnerusutut isikkoqarpoq. Tamanna nakorsaanerup suleqatiminut allagaani aamma oqaatigimisaarneqarpoq, taanna ima allakkami: ”Uagut ingerlatarput ingerlalluarpallaanngilaq, loop-inik tikisitsiniarnitsinnik ajornakusoortitsigatta, aamma napparsimasut/passunneqartussat pinngitsaalillugit aatsaat aggerinneqarsinnaasarpur. Katillugit taamaallaat 45-t ikkunneqarput.”²⁸¹

Qaqortumi arnat 83-it misissorneqarput, spiralillu 71-it ikkunneqarlutik. Misissorneqartunit taakkunannga arnat danskit katissimasut arfineq-marluupput – sinneri kalaaliupput, katissimasut katissimanngitsullu akornanni agguataarsimanerat assigiingajalluinnarluni. 71-init taakkunannga 52-it spiralimik iluarisimaarinnipput, arfineq-marluk apeqqut akissuteqarfigisimanagu.

Taamaallilluni nalunaarusiaagallartumi misileraanerup nassuiarneqarnerani takuneqarsinnaavoq, arnat kalaallit aamma danskit tikisitat misileraanermut peqataasimasut.²⁸² Arnat katissimasut aamma katissimanngitsut, aamma inuuniarnikkut assigiinngitsunik inissimaffillit peqataapput, tamannalu nunap nakorsaanerata aamma inassutigisimavaa. Arnat kalaallit aamma arnat danskit tikisitat akornanni agguataarsimaneq Nuummi naligiinneruvoq, Qaqortumi Aasiannilu kalaallit peqataasut amerlanerungaatsiarlutik.

Rosenip erseqqissarpaa, spirali pillugu arnat misileraanermi paasissutissinneqarsimasut. Arnat paasissutissinneqarsimanerat pillugu paasissutissaq taanna nalunaarusiami Nuummi misileraanerup qanoq ingerlasimaneranik Rosenip nassuiaataani ilanngunneqarpoq:

”Arnat ataasiakkaarlugit, aamma amerlanertigut oqalutseqarluni periutsimi tunngavik, taassuma isumannaatsuunera kiisalu saniatigut sunniutaasinnaasut pillugit nassuiaassisoqartarpoq, aammalu spiralip ilusaa takutinneqartarluni, soorluttaaq arnaq aperinissaminut periarfissinneqartartoq. Erseqqissarneqassaaq, pisuni ataasiakkaani tamani periuseq neqeroorutaasutut saqqummiunneqartarmat, kiisalu saniatigut sunniutinik takkuttoqassagaluarpata arnaq nunap immikkoortuani nakorsamut saaffiginnissasoq piumaffigineqartarluni. Tamatuma saniatigut spiralip ikkunneqareernerata kingorna arnaq allakkamik kalaallisut allassimasumik tunineqartarpoq, tassani allassimalluni saniatigut sunniutit takkutissagaluarpata qanoq iliussanersoq, aamma periutsip pitsaaqutai pillugit naatsumik nassuiaat.”²⁸³

Arnat qaammatip ataatsip qaangiunnerani, kiisalu aamma qaammatit pingasut qaangiunnerini suli ataasiarlutik aamma misissortikkiartoqqullugit aamma oqarfigineqarput. Takuneqarsinnaavoq, Rosenip erseqqissassallugu pingartutut isigigaa, arnat sukumiisumik paasissutissinneqarsimasut aamma peqataanerat kajumissutsimik tunngaveqartoq. Arnat paasissutissinneqartarnerat pillugu Rosenip erseqqissuliornerminut pissutigisaa erseqqissumik ilisimanngilarput. Ilisimavarput nunat tamalaat akornanni peqqinnissamut tunngatillugu inuit misileraataanerannut najoqqutassaqaartarsimasoq.²⁸⁴

Aamma ilisimavarput, Roseni Mødrehjælpenimi nakorsatut Socialministeriap ataani sulisimasooq²⁸⁵, aamma sianissutsimikkut piginnaasakitsunik isumaginninnerup iluani pinngitsaaliilluni kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarneq pillugu malittarisassanik Socialministeria ukiuni taakkunani misissuinialersoq.²⁸⁶ Kiisalu ilisimavarput, danskit misileraaneranni arnanik toqqaaneq inuit ilaasa angajoqqaatut akisussaatitaasortallit akornanni pisimasooq. Taamaattumik Rosenip sukumiisumik paasissutissiineq aamma kajumissutsip tunngaviunera pingaartippagit takusinnaavarput, misileraaneq ilisimatusarnermit isigalugu nunat tamalaat akornanni najoqqutassanik eqqortitsinera erseqqissarusullugu taamaaliortoq, aamma tamanna immikkut pingaaruteqartoq, misileraaneq naartunaveersaatinut tunngassuteqarmat, aamma naartunermut tunngasorpiaat, nammineq suliaqarfimmi iluaniittut, piffissami tassani oqallisigineqarmata – Danmarkimi isumaginninnermut tunngasut.

Rosenip inerniliussai

Nalunaarusiaagallartumi Roseni erseqqissumik pitsaasunik arlalinnik inernileereersinnaasimavoq, naak spiralip atorneqarnissaa pillugu inaarutaasumik aalajangiiffigineqarnissaa inaarutaasumik nalunaarusiornissaaq utaqeqqaartariaqarsimagaluaraa. Inaarutaasumik inerniliussat suli pigineqanngikkaluartut, taanna isumaqarpoq, misileraanerup takutikkaa *”periuseq annertusisamik aarlerinaateqarneranik [ajoqutaasinnaaneranik] nassataqanngitsooq.”* Peqataasut arnat arlallit gonorrémata, Roseni isumaqarsimavoq, piffissami nalunaarusiaagallartumik suliaqarnerup nalaani aallartereersumik gonorré-p nassatarisaanik ajoqutaasinnaasut qaffariaateqarnerannik takusaqassalluni. Taassuma erseqqissarpaa, spiralit ikkunneqartut amerlassusiat misileraanerup nalaani killeqaraluartut taamaattoq kisitsit qaffassissuusoq, illoqarfinni pingasuni taakkunani arnat amerlassusiisa katinneranni amerlanngimmata. Roseni ilanngullugu allappoq:

”Paasinarpoq, naartunaveersaatitut periuseq nutaajusoq, aamma maannamut ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaanni ilisimaneqanngingajavissoq akuerineqarnissaa ajornakusoortussaasimassagaluartoq, taamaattumillu periuseq pillugu paasissutissiinissaa pisariaqassalluni, taamaalilluni arnaq kalaaleq periuseq killeqanngitsumik namminerminut neqeroorutigineqarsinnaanngorpat toqqaasinnaaniaammat.”²⁸⁷

Inerniliussaagallartut pitsaasuusut Sundhedsstyrelse aamma isumaqarpoq. Taassuma soqutigisimasorujussuaa taama amerlatigisut spiralimik taama tigusilluartigisimammata. Arnat Nuummi misileraanermit peqataasut ikinneerpaamik 75 %-ii spiralilernerqarsimapput. Styrelse isumaqarpoq, *”Akuerineqarsinnaanera eqqarsaatigalugu annertussusia taanna tunngaviugallartut tunngavigalugit naammagisimaarnartutut oqaatigisariaqarpoq.”²⁸⁸* Ilutigitillugu iluaqutaasinnaanngissusiata amerlassusianut – tassa imaappoq, peqqissutsimik pissuteqartumik spiralimik ikkussisoqartariaqannginnera - ernumanaataanngilaq, aammalu nunarsuarmi allani takuneqarsinnaasut assigalugit, pissutsit marluk eqqaassanngikkaanni: Siullertut kalaallit arnat spirali pillugu saaffiginninnermi amerlasuutigut naartusarput. Sundhedsstyrelse isumaqarpoq, *”aalajangersimasumik aamma sanioqqunneqarsinnaanngitsutut malittarisassatut”* spirali aaqarfiup ulluani kingullermi, imaluunniit aaqarunnaarnerup kingunitsiannguatigut ikkunneqartassasoq. Aappaattut gonorré atugaasorujussuuvoq, kisianni taanna aamma ajornartorsiutaasutut isikkoqanngilaq. Innersuussutigineqarpoq arnat gonorrémik napparsimasut, aamma spiralilernerqartut, piffissami tassani gonorrémik aseruuttoorneqannginnerat Rosenip qulakkeersimagaa. Taamaattumik erseqqissarneqarpoq, tunngavissat pigineqartut tunngavigalugit oqaatigineqarsinnaasoq, aaqarnikkut aamma spiralip katanneratigut ajoqutaasinnaanera pillugu nunarsuup sinnerani misilittakkanit allaanerunngitsut: *Ajoqutaasinnaanera taamaalilluni spiralip Kalaallit Nunaanni atorneqalinnginnissaanut pissutaasinnaanngilaq.”* Kisianni *”Kalaallit Nunaanni spiralip nalinginnaasumik eqqunneqarnissaa sioqqullugu”²⁸⁹* arnanik illissamikkut gonorrémik aseruunneqartunik immikkut misileraanermik

aallartitsisoqassasoq inassutigineqarpoq. Allatut oqaatigalugu, spiralip gonorrémik napparsimasut ajornerulersissanngikkai Sundhedsstyrelse-p qulaakkerluinnarusussimavaa.

Nalunaarusiaagallartoq spiralip inaarutaasumik akuerineqarneranik kinguneqanngilaq, inaarutaasumik inerniliussat oqartussaasut utaqeqqaarusunnerummatigit.

Rosenip inaarutaasumik nalunaarusiaa oqaatigineqareersutut novembarimi 1967-imi saqqummiunneqarpoq, aammalu misileraaneq nalunaarusiaagallartumi nassuiarneqareernikummat naatsunnguulluni. Inaarutaasumik inerniliussat tunngavigalugit periuseq pillugu Roseni inerniliivoq:

*””spiralimik periutsumik” atuutilersitsineq atortussani killilinni aamma piffissami misissuinerup nalaani ajoqutaasinnaasumik annertunerulersitsinermik kinguneqarpassinngilaq – aamma inuiaqatigiinni naak gonorrhoe atugaasorujussuugaluartoq.”*²⁹⁰

Periutsumik sunniuteqarluarneranut tunngatillugu taanna aamma pitsaasumik naliliivoq: *”Periutsumik sunniuteqarluarneranut tunngatillugu allaninngaanniit allaaserineqartuni aamma atortussani annertuuni takuneqarsinnaasuni assingusumik annertussuseqartutut isikkoqarpoq.”*²⁹¹

Nalunaarusiamut ilanngullugu allakkami, Sundhedsstyrelse-mi medicinaldirektørimut nassiuunneqartumi, spiralimik periuseq naartunaveersaatitut Kalaallit Nunaanni naleqqunnerpaasutut isigigini Rosenip isertuutinngilaa:

”Innuttaasunut kalaallinut qanoq annertutigisumik atorneqartariaqarneris immaqa oqaluuserineqarsinnaavoq, kisianni paasineqartariaqarpoq, iisartakkanik periuseq aamma pessarimik periuseq ima peqqissaartigisumik atorneqarnavianngitsut naartulernissap pinngitsoortinnissaanut akuersaarneqarsinnaasumik illersuutaasinnaallutik. Taamaattumik ilimagivara, IUD-periuseq toqqarusunnarnerussasoq, pingaartumik inuuniarnikkut aamma aningaasaqarnikkut ajornakusoortumik inissisimasut akornanni, aamma minnerunngitsumik anaanamut kisimiittumut, ataatsimik imaluunniit arlalinnik meeralimmut. Aamma atortussani takuneqarsinnaassaaq, arnat kisimiittut malunnaatilimmik amerlasuut periuseq taanna piumasimagaat. Ajornakusoortitsisoqalissagaluarpasut illoqarfinni nakorsiarnissaq ajornanngitsunnguussaaq.”

Roseni taamaalilluni isumaqarsimaguanngilaq, spirali innuttaasut arnat kinguaassiorsinnaasut akornanni siammasissumik atorneqartariaqarpoq – tassami isumaqarpoq, tamanna oqaluuserineqarsinnaasoq. Taarsiullugu spirali arnanut aalajangersimasunut naartunaveersaatitut atussallugu soqutiginarsinnaasoq tikkuarpaa – taakku *”inuuniarnikkut aamma aningaasaqarnikkut ajornakusoortumik inissisimasut”* aamma anaamat kisimiittut meerallit. Sullinneqartussatut siunnerfigineqartut assingi Rosenip Danmarkimi Mødrehjælpenimi nakorsaanertut sulinermini suliarivai.

Rosenip medicinaldirektørimut aamma eqqaavaa, arnaq spiralilernerneqareernerminni kingorna gonorrémik napparsimalersimappat nunap immikkoortuini nakorsat nunap nakorsaaneranut nalunaaruteqartarnissaat naleqquttuussasoq, taamaaliornikkut sukkasuumik *”annertunerusumik misilittagaqalernissaq”* anguneqarsinnaassammat.²⁹² Spiralimik periuseq taamaalilluni qanimut malinnaaffigineqassaaq.

Nalunaarusiaagallartoq aamma inaarutaasumik nalunaarusiaq Sundhedsstyrelse-mut aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut nassiuunneqarpoq. Aamma misileraanerugallartoq pillugu inerniliussanik Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq ilisimatinneqarpoq.²⁹³

Rosenip, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut allakkiaq malillugu, oqaatigisimavaa, nalunaarusiaagaallartumut suliaminut qisuariartoqarsimanersaq paaserusuttorujussuussallugu:

”(isornartorsiuisoqarsimassappat ilanngullugu) assersuutigalugu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamit, Landsrådimut il.il.”. Allakkiami skrivemaskinamik allanneqarsimasumi, ministereqarfimmi atorfilittap ataatsip suliarisimasaani, assammik allallugu ilanngunneqarsimavoq: ”Grl’râdimi [Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitarmi] allamut tunngatillugu ilisimatinneqartussaavoq, aamma inaarutaasumik nalunaarusiaq saqqummiunneqartinnagu landsrådi ilisimatinneqartariaqarunangilaq.”²⁹⁴ Sooq Landsrådi tamarmiusup nalunaarusiaagallartoq pissarsiarissanginneraa, aamma Landsrådi qanoq annertutigisumik ilisimatinneqarsimanersoq erseqqinngilaq. Landsrådilli ilaasortai misileraaneq pillugu ilisimasaqarsimagunarput, tassami qaammammi tassani, Rosenip nalunaarusiarigallagaata piareerneqarnerani (apriilimi 1967-imi), Landstingimut ilaasortaqaq partiimit KNAP-imeersoq ulloq 27. apriili 1967-imi Kalaallit Nunaanni spirali pillugu ujartuivoq.²⁹⁵ Rosenip aamma taamanikkut landsrådimut ilaasortaasoq (kingorna siulittaasunngortoq) Erling Høegh aasaanerani 1966-imi oqaloqatigisimavaa.²⁹⁶ Aamma ilanngullugu takusinnaavarput, nunap nakorsaanerata Landsrådimut 1966-imi nassuiaateqarnermini taasimagaa, nakorsaaneq Rosen ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut immikkut ilisimasalittut Nuuk, Qaortoq aamma Aasiaat tikeraassagai, ”ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq qanoq pitsaanerpaamik maani aaqqissuunneqarsinnaanersoq, kalaallini pissutsit immikkut ittut eqqarsaatigalugi” misissussallugu – oqaasertaliussaq landshøvdingip N.O. Christensenip ukioq taanna ulloq 22. aggusti ammaalluni oqalugiarnerni assileqqissaangajallugu atoqqitaa.²⁹⁷

Misileraanermit inerniliussat tusagassiuutitigut ingerlateqqinneqarput. Assersuutigalugu sapaatit akunnerisa pingasungajaat qaangiunnerini Atuagagdliutini takuneqarsinnaavoq: ”Taanna [spirali] Kalaallit Nunaanni misilittarneqarsimavoq (Danmarkimilu), peqqinnissamillu isumaginnittuutitat qullersaat ungasinngitsukut Grønlandsrådimut paasisanik nalunaaruteqassapput, misiliisarnernilu angusat iluarisimaarneqarput.”²⁹⁸

Peqqinnissamut tunngasut pillugit misileraanerni inatsisitigut tunngavissat

Misileraanerup ingerlanneqarnerata takutippaa, ilisimatusarnikkut illersorneqarsinnaasumik pinissaa eqqumaffigineqartorujussuusimasooq. Misileraaneq Sundhedsstyrelse-mit akuerineqarsimavoq, aamma Rosenip nalunaarusiaasa takutippaat, taassuma misileraaneq ilisimatusarnikkut maleruagassat eqqortillugit ingerlanneqarnissaa eqqumaffigisorujussuusimagaa. Malittarinninnissaa pilersaarutigineqartoq pillugu arnat peqataasut ataasiakkaat qanoq paasissutissinneqarsimanersut pillugu sukumiisorujussuarnik taassuma nassuiarpaa. Piffissami tassani Kalaallit Nunaanni ilisimatusarnikkut misileraaneq ataatsimut isigalugu inatsisitigut pituttuisumik malittarisassaqaanngilaq. Tamanna isumaliutissiisummi, Kalaallit Nunaanni ilisimatusarnikkut misissuineri ataatsimiititaliarsuup suliarisimasaani, juunimi 1976-imi nassuiarneqarpoq,²⁹⁹ tassa piffissami taamanikkut ataatsimut isigalugu ilisimatusarnikkut misissuinerit tamarmik misissuinissamut oqartussaasunit akuersissummik pissarseqqaarnissaannik piumasaqarnissamut tunngavissaqaanngitsoq. Ataatsimiititaliarsuaq inerniliivoq, tamatuma kingunerisaqariaqaraa, ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaanni ilisimatusarnikkut suliaqarnermi killilersuinissamut imaluunniit piumasaqaateqarnissamut aamma tunngavissaqaanngitsoq.³⁰⁰ Piffissami qulaajaaffigineqartumi Danmarkimi aamma inatsisitigut pituttuisumik misileraanermit immikkut ittunik malittarisassaqaanngilaq, imaamat ilisimatusarnikkut ileqqorissaarnissamut World Medical Association’s Helsinki-nalunaarummi malittarisassat 1991-i tikillugu taamaallaat ilitsersuutaannaammata, tassani ataatsimiititaliarsuarnut inatsisip akuersissutigineqarneratigut pituttorsimasumik danskini inatsisiliortoqarluni. Ilisimatusarnertavianili Helsinkimi isumaqatigiissut malissallugu ilisimatusarnikkut suleriaasiuvoq pitsaasoq, aamma soorluttaaq Kalaallit Nunaanni Ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissamut ataatsimiititaliaq ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissamut ataatsimiititaliatut atuuttoq.

Taamaalilluni nalitsinni isiginninneq atorlugu ilisimatusarluni misileraanerit aamma ilisimatusarluni misissuinerit killilersugaannginnerusumik ingerlanneqarsinnaasarsimapput. Misileraanerit akuerineqarsimanissaat piumasaqaataanngikkaluartoq, taamaattoq Nürnberg-kode malillugu inuit misileraanermut peqataasut paasissutissinneqarlutik akuersisimanissaat piumasaqaataavoq.

Iligiit Nürnberg-eqqartuussivitsigoortitsineri nazistitut eqqartuussivitsigut assortuunnerannut atatillugu inatsisit sannaat ”kajumissuseq tunngavigalugu aamma paasissutissinneqarluni akuersineq” inuit misileraanermut peqataasut ”inuup ataqqinassusiata, innarligassaanngissusiata aamma nammineq aalajangersinnaatitaanerata innarlerneqarnissaannut illersuutitut siullertut isigineqalereerpoq.³⁰¹ Tamanna nakorsanut peqqinnissamut tunngatillugu koncentrationslejrini misileraasimasunut sulianut ataatsimoortunut Medicinersagenimik taaneqartunut³⁰² atatillugu, assersuutigalugu kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinerimik misileraanermi, pivoq. Akuersissummik pissarsisimanissamik, aamma akuersinerup pitsaassusianik (kajumissutsimik tunngaveqarnissaanik) naliliineq, Nürnberg-kode malillugu, kimulluunniit peqqinnissamut tunngasumik misileraalluni aallartittumut imaluunniit ingerlataqartumut, pisussaaffiuvoq. Nürnberg-kode peqqinnissamut tunngasuni misileraanermi kajumissutsimut, paasissutissinneqarsimalluni akuersinerimut tunngavimmut tunngavittut nunat tamalaat akornanni allassimanngitsumik inatsigineqartup kingunerisimasaatut isigineqartariaqarunarpog.³⁰³ Medicinersagenimi eqqartuussummi tunngavilersuineri kode ileqqorissaarnissamut, ileqqussaasunut aamma inatsisinut malittarisassatut nammineq taaneqarpoq: ”*Tamarmilli tunngaviusumik ileqqorissarnissamut, ileqqussaasunut aamma inatsisitigut tunngaviit eqqortinnissaat isumaqatigiissutigivaat.*”

Tamatuma kingorna innuttaasutut politikikkikku pisinnaatitaaffiit pillugit nunat tamalaat isumaqatigiissutaanni akuersinertaqanngitsumik ilisimatusarnikkut misileraanermut peqataaneq artikel 7-im i ilanngunneqarpoq: ”*Kinaluunniit naalliutsitaanermik imaluunniit inuppalaanngitsumik naakkittaatumik, nikassaasumik pineqarnaniluunniit pillarneqassanngilaq. Pingaartumik nammineq kajumissutsini malillugu akuersinertaqanngitsumik kinaluunniit peqqinnissamut tunngasutigut imaluunniit ilisimatusaatigalugu misileraaffigineqassanngilaq*”. Danmarkip isumaqatigiissut taanna 1968-im atsiorpaa, aammalu Kalaallit Nunaat mininnagu 1972-im atorussanngortillugu. Taanna ulloq 23. marsi 1973-im atuutilerpoq, tassalu taamaalilluni Danmarkimut aamma Kalaallit Nunaannut atuulluni. Pinerluttulerinermi inatsisini nalinginaasuni pinngitsaalliilluni aamma timimik innarliinernut tunngasut, naleqq. Immikkoortoq 2, pisut tunngavigalugit aammattaq taamanikkut inunnut misileraataasunut tunngatillugu atornerqarsinnaasapput. Inunnut misileraanermut peqataasunut akuersinerimut malittarisassat taamaalillutik napparsimasunut sanilliullugu sukanganerupput. Piffissami qulaajaaffigineqartumi (1960-1991-im) nalinginnaasumik peqqinnissaqarfimmi katsorsarneqarnissamut erseqqissumik paasissutissinneqarsimalluni akuersinissamik piumasaqaateqanngilaq. Taamaattoq immikkoortoq 2-mi itisiliiffigineqartut napparsimasup isumaqataanissaa/akuersinissaa (oqaasertaligaanngitsumik imaluunniit pisup pinerani akuersitsinikkut) piumasaqaataavoq.

Inuit misileraanermut peqataasut akuersisimanissaat pillugu malittarisassat saniatigut nakorsaatinik nalunaarsorneqarsimanngitsunik immikkut ittunik misileraanermi misilerarneqartussanik tunniussinissamut malittarisassaqarpoq.³⁰⁴ Spiralit, Rosenip misileraanerani atornerqartut, allaaserineqartutut pisarineqanngillat, kisiannili amerikami NGO-mit ”Population Council”-imit tunissutaallutik. Spiralit Danmarkimi 1966-im akuerineqarnissaat sioqqullugu taamaallaat misileraanermut atatillugu tunniunneqarsinnaapput. Nakorsaataarniarnermut inatsimmi, (Apotekerlovimi), aamma Kalaallit Nunaannut atuussimasumi, aalajangersarneqarpoq, akiliuteqarnatik niuerutiginnittut aamma tikisitsisut, naleqq. § 72-i, nakorsaati immikkut ittut nalunaarsorneqarsimanngitsut *napparsimmavinnut aamma tamanit nakorsiartarfinnut* misileragassatut tunniussinnaasut. *Allatut ittunik* misileragassanik tunniussineq Sundhedsstyrelse-p akuersissuteqarsimanissaanik piumasaqaatitaqarpoq, naleqq. § 72, imm. 2. Rosenip misileraanera aallartitsinnagu, nassuiarneqartut, ilisimatusaatigalugu misileraanertut Sundhedsstyrelse-mit

akuerineqarpoq, naak misileraaneq napparsimmavinni tamanit atorineqarsinnaasuni ingerlanneqaraluartoq.

Taamaalilluni Rosenip misileraanera taamanikkut piffissami tassani malittarisassanik inatsisitigut piumasaqaatigineqartunik atuuttunik tamanik eqqortitsivoq. Misileraaneq Sundhedsstyrelse-mit akuerineqarsimavoq, arnat peqataasut (Roseni malillugu) oqaatsitigut allakkatigullu oqaatsit marluk atorlugit (kalaallisut danskisullu) paasisutissinneqarsimapput, aamma Rosenip erseqqissarpaa, peqataaneq kajumissuseq tunngavigalugu pisoq. Spiralit aamma pisiarineqarnatik tunissutaapput (misileragassatut tunniussaallutik). Atortussat pissarsiarineqarsinnaasut malillugit misileraaneq taamaalilluni malittarisassat malillugit ingerlanneqarsimavoq. Ilisimangilarpullit arnat, Rosenip misileraaneranut, peqataasut pisoq qanoq paasisimanerat – tassunga ilanngullugu spiralilernerneqarnissaq kajumissuseq tunngavigalugu neqeroorutaasutut misigisimasimaneraat.³⁰⁵

Innuttaasut amerlassusissaannik missingersuusiorneq nutaaq ernumalersitsivoq

Rosenip nalunaarusiaagallartuq naammassereermagu Kalaallit Nunaat pillugu siunnersuisoqatigiit allatseqarfiata Allakkiaq nr. 20 maajimi 1967-imi tamanut saqqummiuppaa, innuttaasunik missingersuineq nutaaq taassuma imaralugu. Taassuma takutippaa, toqusut amerlassusiat aamma kinguaassiorsinnaasut allannguuteqanngippata 1990-imi Kalaallit Nunaanni inuit 91.000-t missaanniissasut, 1965-imi 35.000-iusut. Erseqqissarneqarpoq, inunngortut amerlassusiat 1964-imiilli pingasoriaammik danskinit qaffasinnerusoq. Naatsorsuutigineqarporli, sulii annertunerusumik qaffaqqissanngitsoq, akerlianilli appariartussasoq, taamaattorli ilisimaneqarnani tamanna qaqugu pissanersoq. Missingersuummi periuseq spirali Kalaallit Nunaanni piffissap sivikitsup ingerlanerani ammaanneqarnissaa eqqarsaatigineqarsimavoq, kisianni aamma takuneqarsinnaavoq, inunngortut amerlassusiannut taanna qanoq sunniuteqassanersoq ilisimassallugu nalunartoq:

”Periuseq inuiaqatigiinni, maannamut naartunaveersaatinik annikitsuinnarmik atuisimasuni, nalinginnaasutut akuerineqassanersoq assigiinngitsunik isumaqarfigineqarsinnaavoq. Tamatumunnga tunngatillugu allanngortoqarnissaanut akerliusoqangaatsiarnissaa missingersuummi ilimagineqarsimavoq, taamaalilluni – immaqa piffissaq ikaarsaarfik eqqaassanngikkaanni – kinguaassiorsinnaanerup iluani akunnattumik appariaateqartoqassalluni.”

Allatseqarfik malillugu ineriartornermut ”innuttaasut ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu isiginninnerat”, aamma spiralip ilisimaneqarnerulernissaa anguniarlugu suliat suut suliarineqarnissaanut apeqquttaassaaq. Tassunga uiggiullugu erseqqissarneqarpoq, ”ilaqutariinnut politikikkut isiginninneq nalinginnaasoq” malillugu Landsrådi aamma kalaallit arnat peqatigiit peqatigalugit paasisitsiniaanermik suliaqarnissaaq eqqarsaatigineqarsinnaasoq, ”ilaqutariit qassinik meerartaassallutik kissaateqarnerlutik, aamma qaqugu meerartaassanerlutik toqqaanissaminnut periarfissat nutaat”³⁰⁶ pillugit ilisimasaqarnerannik siammarterisussamik. Landsrådilumi aamma ukioq taanna ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut ataatsimiititaliamik pilersitsivoq, Landsrådip siulittaasuani Erling Høegh-imit, landsrådimut ilaasortanit Peter Heilmannimit aamma Kaj Narupimit, kiisalu arnat peqatigiiffiinit inunnit marlunnit peqataaffigineqartumik.³⁰⁷ Ataatsimiititaliap sulinera 1960-ikkut naajartorneranni qanoq issimanersoq erseqqinngilaq. Kalaallit arnat peqatigiit siulittaasuat, Gudrun Chemnitz malillugu, ataatsimiititaliap sulinera ”iluatsippallaanngilaq.” Taanna 1972-imi Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermi Kattuffimmut nuunneqarpoq.³⁰⁸

Missingersuummi 1990-ip tungaanut (taamaalilluni innuttaasunik missingersuineri siullermi periarfissatut allatut 1-4-tut saqqummiunneqartutut normulersuineq nangillugu ”periarfissatut allatut”

nr. 1-itut, 5-itut aamma 6-itut taaneqartut) innuttaasut amerliartornerat pillugu naatsorsuutininik assigiinngitsunik pingasunik saqqummiussisoqarpoq. Periarfissaq alla nr. 1-i kinguaassiorsinnaasut aamma toqusut amerlassusiisa allanngorsimannginnissaat aallaavigalugu naatsorsorneqarsimapput, tassanilu innuttaasut amerlassusiat oqaatigineqarsutut 1990-imi 91.000-nngussapput.

Periarfissaq alla nr. 5-imi toqusut amerlassusiisa appariaateqarsimanissaat naatsorsuutigineqarpoq, inunngortut amerlassusiisa 1970-i tikillugu allanngorsimannginnissaat, tamatumalu kingorna pingaartumik arnat 34-t sinnerlugit ukiullit akornanni appariaateqarnissaat, naatsorsuutigineqarluni. Tassani inuiaqatigiit katillugit 1990-imi katillugit 75.700-nik amerlassuseqalissapput.

Periarfissaq alla nr. 6-imi nr. 5-imisut toqusut amerlassusiisa appariaateqarnerisa assinganik naatsorsorneqarput, aammalu inunngortut 1970-i tikillugu amerlassusiat allannguuteqarnani, tamatuma kingorna danskit kisitsisaat assigalugit appariartuaassalluni. Tassani innuttaasut 68.500-nngussapput.³⁰⁹

Periarfissaq alla nr. 1-i allakkiaq malillugu piviusorsiortuunngilaq. Allatut oqaatigalugu inunngortut amerlassusiat appariaateqassasq erseqqissumik naatsorsuutigineqarpoq. Periarfissaq alla nr. 5-i ilimanarnerpaasutut nassuiarneqarpoq, inunngortut amerlassusiat appariaateqarluni, taamaattoq danskit kisitsisaat angunagit.

1970-ip kingorna inunngortut amerlassusiisa appariartorneranni innuttaasut amerliartornerisa sukkassusia, naatsorsugaq nr. 5-i malillugu, piffissami ukiuni tallimani 1965-70-imi 20%-iniit piffisami 1985-1990-imi 14%-it missaannut appariaateqassaaq. Periarfissaq alla nr. 6-i malillugu piffissami taaneqartumi amerliartornerup sukkassusia 10 %-it missaanniissaaq. Suli Danmarkimit annertuneruvoq, tassani piffissamit tassani amerliartornerup sukkassusia 3 %-it missaanniilluni: ”*Naak kinguaassiorsinnaaneq annertuumik appariaateqassasq naatsorsuutigineqaraluartoq taamaalilluni Kalaallit Nunaanni innuttaasut amerliartornerat procentinngorlugu ukiut 25-t qaangiuppata pingasoriaammik-sisamariaammik danskit 1965-imi kisitsisaannit annertunerussaaq.*”³¹⁰

Allakkiaq 20/1967-imi qitiutinneqarpoq, ”innuttaasut amerliartornerisa aningaasaqarnikkut aamma inuuniarnikkut kinguneris”. Tassani takuneqarsinnaavoq, ”*Ukiuni kingullerni 20-ni innuttaasut amerleriaateqarujussuarnerat ilaqutariinnut kalaallinut pilersuinissamik nammataannik annertunerulersitsivoq*”, taannalu Danmarkimit marloriaammik annertunerusutut nassuiarneqarpoq. Allakkiaq malillugu tamanna ”*Danmarkip sinneranut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni innuttaasumut ataatsimut agguaqatigiissillugu isertitat appasinnerunerujussuannut annertuumik pissutaaqataaavoq.*” Taamaattumik kinguaassiorsinnaanerup appariaateqanera iluaqutaasutut nassuiaatigineqarpoq, tamanna ilaqutariit ataasiakkaat pilersuinikkut nammatassaannut oqilisaataassammat.³¹¹

Ukioq taanna (1967-imi) ulloq 6. juuni Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap missingersuut nutaaq, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit saqqummiunneqartoq, eqqartorpaa. Ataatsimiinnermi ilaatigut isiginiarneqarpoq, kaalaallit pilersuinikkut nammataannik danskit pilersuinikkut nammataannut (appasinnerusumut) sanilliussineq, aammali kinguaassiorsinnaanikkut. Folketingimut ilaasortap Knud Hertling-ip Kalaallit Nunaanni Ministereqarfimmi atorfilittat ilaat aperivaa, kinguaassiorsinnaaneq Danmarkimi, aamma nunani avannarlerni qanoq sukkatigisumik appariaateqarsimanersoq. Akissutigineqarpoq, kinguaassiorsinnaaneq Danmarkimi 1900-ikkut aallartinnerannit piffissap siulliup sisamararterutaata iluani pingajorarterutaanik appariaateqarsimasoq. Kalaallit Nunaanni sukkannerusumik appariaateqarnissaata ilimagineqanera ”*ilaatigut ukiut hunnorujulikkutaat nikinnerisa missaannut sanilliullugu maanna ikinnerusunik meeraqarusulluni kissaateqarnerup piviusunngortinnissaanut pitaaanerusunik periarfissaqarnermut atassuteqarpoq.*” Tassani qularnanngilluinnartumik spirali eqqarsaatigineqarpoq. Folketingimulli ilaasortaq Lis Groes aamma isumaqarpoq, inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerunerannik pissuteqartumik kinguaassiorsinnaaneq Kalaallit Nunaanni appariartussasq, una isumagineqarluni, ”*aningaasaqarnikkut pitsaanngitsumik inissisimaneq aamma meeqqat amerlasuut akornanni ataqatigiittoqartoq.*”

Folketingimut ilaasortaq Simon From tamatuma kingorna aperivoq, ”Kalaallit Nunaanni innuttaasut qanoq amerlatinissaat kissaatiginartinneqarpa.” Kisitsisiliisoqarsinnaangitsoq ministereqarfimmi sulisoq isumaqarpoq, kisiannili aningaasaqarnikkut isigalugu aningaasaqarnermik ilisimasallip Boserup-ip (naleqq. kapitali 1.3.) ”innuttaasut marloriaatinngorlutik amerleriaateqarnissaat” ernumassutigisimanngikkaa innersuussutigalugu. Sulisulli ilanngullugu oqaatigivaa, Danmarkimit killeqanngitsumik aningaasaliisoqartarnissaa pisariaqassasoq Boserup-ip oqaatigigaa, kisianni pisariaqartitaq taanna pisinnaajunnaarpat ”innuttaasut amerliartupiloornerat” (sulisoq malillugu) aningaasaqarnikkut isigalugu ”eqqarsarnartoqartorujussuussaaq”. Taassuma tassunga tunngavilersuutigivaa, inuuniarnikkut atukkat pitsaanerulersinneqarnissaat angujuminaannerulissasoq, aammalu innersuussutigalugu ilaqutariinnut politikimit isigalugu ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq Boserup-ip aamma tikkuarsimagaa. Landsrådip siulittaasuata Erling Høegh-ip tassunga atatillugu oqaatigivaa, ”kalaallit meerartaat nallinnartumik atugaqarlutik inuusut amerlavallaartut”, aammalu isumaqarluni, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarnermik innuttaasut soqutiginnittut. Landsrådip aamma kalaallit arnat peqatigiiffii ataatsimoorlutik ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq aamma ”naartunaveersaatitut periutsit nutaat” pillugit paasisitsiniaassasut Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aqutsisoqarfianut inassuteqassasoq isumaqatigiissutigalugu ataatsimiinneq naggaserneqarpoq.³¹²

Innuttaasut 1990-ip tungaanut missingersorneqarnerat ukiumi tassani (1967-imi) juulip qaammataani Kalaallit Nunaannut ministerimut saqqummiunneqarput. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq allatseqarfiata allakkiaa malillugu ministeri ima oqaaseqarsimavoq:

”innuttaasut amerliartupiloorujussuarnerat taassumannga annertuumik maluginiarneqarpoq, aammalu taassuma ”nalunaarusiamik-tupannartumik” paasiuminarsakkamik suliaqarnissaq eqqortuusutut isigivaa, taamaaliornikkut ukiuni aggersuni Kalaallit Nunaanni pisariaqartinneqalersussat pillugit kikkut tamarmik aamma aningaasaliisarnermut oqartussaasut paasisaqarniassammata.”

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq allatseqarfiani isumaqatigiissutigineqarsimavoq, innuttaasut amerliartornerat pillugu naqitaqqamik suliaqarnissaq kigaappallaartumik ingerlassasoq, aammalu allaaserisamik saqqummiussinissaq pitsaanerussasoq. Taanna suliarineqarsimanersoq nalunarpoq.³¹³

Missingersuut, aamma ministerip taassumunnga akissutaa, takutinneqartutut, Rosenip misileraanissaa pillugu imaluunniit aallartinnissaanut aalajangiinissamut sunniuteqanngilaq, aamma missingersuut imaluunniit innuttaasut amerleriaateqarnerat spiralip atorneqalernissaata akuersissutigineqarnissaa sulineri aamma taaneqanngillat. Kisianni innuttaasut amerlassusissaannut missingersuut nutaaq misileraanerup inernerinut politikikkut eqqumaffiginninnermut sunniuteqarpoq (naleqq. kapitali 1.5.).

Spirali Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaasunngorlugu akuerineqarpoq

Rosenip inaarutaasumik nalunaarusiaa suli saqqummiunneqanngitsorli avammut nalunaarutigineqarpoq, spirali atorneqartussanngorlugu akuerineqassasoq naatsorsuutigineqartoq. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq allatseqarfia tusagassiorfinnut nalunaarummik juunimi 1967-imi nassiussaqarpoq, misileraaneq tassani taaneqarluni. Taanna innuttaasut amerlassusissaattut missingersuummit nutaamit aallaaveqarpoq, tassanilu oqaatigineqarpoq

”inuiaqatigiit kalaallit ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq pillugu isumaat soorunami kinguaassiorsinnaanerup ineriartorneranut pingaarutilimmik inissisimassaaq. Spiralimik periuseq Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaanersoq pillugu Sundhedsstyrelse aasaanerani 1966-imi misissuineri aallartitsivoq, aammalu tassannga inerniliussaq piffissap sivikitsup

*iluani piariissaaq, kisianni naatsorsuutigineqarpoq, spiralimik periuseq Kalaallit Nunaanni ungasinngitsukkut atorineqarsinnaalersinneqassasoq.*³¹⁴

Erseqqissumik takuneqarsinnaavoq, spiralip inaarutaasumik akuerineqarnissaa Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamit utaqqineqartorujussuusoq. Allartseqarfiup Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup atorfilittatut allattaa ukioq taanna oktobarimi aperivaa, eqqortumik paasineqarnersoq, taassuma naatsorsuutigigaa "[...] spiralimut tunngatillugu killilersuinngitsumik inissinnissaq [...] kisianni nalunaarusiamik peqartoq – Paasissutissat taakku sulī allanngortoqarsimannginneranik takussutissaappat?" Allatsi nalunaarsuinerut isikkulimmik tassunga akissuteqarpoq "oqallinneq, maanga sanilliullugu ajornakusoortitsinerusoqanngilaq, maani atugassarititaasut assigalugit atorineqarsinnaavoq – nassuiaammi nakorsiarsinnaaneq pingaartinneqarpoq."³¹⁵ Atorfilittatut allatsip nalunaarsugai spiralip akuerineqangajalerneranik uppersaataasutut isikkoqarput.

Kalaallit Nunaannut ministeri nammineq ministereqarfimmini allaffimmi pisortamit nassuiaateqarfigineqarnermini ulloq 10. novembari 1967-imi una pillugu ilisimatinneqarpoq, "ilaqutariinngornissamut pilersarusiortarnermik Kalaallit Nunaanni paasissutissiinissamik sulineq". Nassuiaammi ilaqutariinngornissamut pilersarusiortarnerup iluani maannamut sulineq aamma naartunaveersaatit naartulernissap pitsaaliorneqarnissaanut atorineqarsinnaasut siullermik naatsumik nassuiarneqarput. Rosenip misileraaneranut pissutaasoq tamatuma kingorna nassuiarneqarpoq:

"Sundhedsstyrelse isumaqarsimanngilaq, Kalaallit Nunaanni nakorsat imaaliillaannarlutik arnat spiralilernerneqarnissaannik siunnersuisinneqarsinnaasut, gonnorrhoe-p atugaanerujussua pissutigalugu aseruuttoornermik kinguneqarsinnaanerata annilaangassutigineqarnera pissutigalugu".

Nassuiaammi aammattaaq takuneqarsinnaavoq, misileraanermit inerniliussat sulī takkussimanngitsut, kisianni Roseni oqaatsitigut ilisimatitsisimasoq, Kalaallit Nunaanni ajoqutaasinnaasut arlaqarnerunatilluunniit allaanerusimanngitsut. Taamaattumik Sundhedsstyrelse nalunaaruteqarsimavoq, spirali Kalaallit Nunaanni atorineqarsinnaasooq:

*"Erseqqissarneqartariaqarpoq, atortoq taanna, pisuni ataasiakkaani atorineqartussaaq, arnap ataasiakkaap timaata ilusaa aamma isiginninnera apeqqutaalluinnassammat, taamaattumillu spirali pisuni tamani imaaliillaannarlugu atorussatut naleqqunnerpaatut isigineqarnani. Tassunga ilanngunneqassaaq, spirali nalinginnaasumik taamaallaat arnanut ernereernikunut ikkunneqarsinnaammat. Nakorsat taamaallutik naartulernissap pitsaaliorneqarnissaa pillugu siunissami siunnersuinerminni ilaatigut spirali taasassavaat, soorluttaaq aamma nalinginnaasuussasoq arnat pingaartumik "aarlerinartorsiortut" atorut tamatuminnga siunnersortassallugit (...). Tamatuma kingorna ima isikkoqarpoq, arnat spiralip atorinissaanik siunissami siunnersorneqarsinnaalissasut."*³¹⁶

Taamaalliluni Kalaallit Nunaannut ministeri paasitinneqarpoq, spiralip naartunaveersaatitut atorinissaanut naleqquttuunersoq pillugu inuit ataasiakkaat naliliiffigineqartarnissaa pineqartoq – aamma arnanut tamanut naleqquttuunngitsooq, kisianni pingaarnertut timimikkut atuisinnaasunut, aamma nalinginnaasumik arnanut ernereernikunut kiisalu arnanut "aarlerinartorsiortunut". Kingulleq arnat inuuniarnermikkut mianernartumik inissisimasut, aamma arnat timimikkut pissuteqartumik meerartaaqqissanngitsut pineqartut paasineqassagunarpoq.

Ilutigitillugu Kalaallit Nunaannut ministeri ilisimatinneqarpoq, Sundhedsstyrelse-p p-pille-t Kalaallit Nunaanni atorineqarnissaanut mianersortoqarnissaa siunnersuutigisimagaa, "naartulernissap aarlerinaataanik annertunerulersitsinissaq aamma naartup ajoquserneqarnissaata aarlerinaataanik kinguneqarnissaa" pinngitsoortinniarlugit taakku eqqortumik atorineqartussaammata, aamma

taamaattumik taamaallaat arnanut iisartakkat eqqortumik iisassagaat qularutiginnikkaanni tunniunneqartariaqarlutik.

Tassa ministeri, spiralip atorneqarsinnaalersinneqarnissaa ullualunnguit sioqqullugit, spirali p-pille-minngaanniit naleqqunnerusoq naliliinermik saqqummiussiffigineqarpoq, aamma arnat mianernartumik inissisimasut spiralilernerqarnissaannik nakorsat inassuteqarnissaat pissusissamisoortoq.

Rosenip misileraaneq pillugu nalunaarusiaa kiisami piareermat, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmud allakkanik ilalerlugu ulloq 15. novembari 1967-imi nassiuppaa. Allakkamini oqaatigivaa, ministeriap nalunaarusiaq ”oqartussaasunut naleqquttunut” ingerlateqqissagaa naatsorsuutigalugu. Taassuma aamma eqqaavaa, ”*Landsrådpil siulittaasuata misissuineq ilisimasaqarfigivaa, kisianni immaqa aamma taanna eqqarsaatigisimassavat.*”³¹⁷ Oqartussaasunut ”naleqquttunut” ilaapput, Sundhedsstyrelse, Ministeriet for Familiens Anliggender aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia, nunap nakorsaanera, aamma nakorsat misileraanermut peqataasimasut. Ministereqarfilli Landsrådpil paasisutissinneqarnissaa pillugu tunuarsimaarneruvoq:

”Nalunaarusiap pisarnertut 35-nngorlugu nassiussuunneratigut landsrådimut ilisimatitsissutiginnissaa pissutissaqarsorinangilaq, kisianni landsrådpil siulittaasuanut pisortatigoortuunngitsumik allakkanik nassissallugu naleqqutissaaq, aammalu taanna ilisimatillugu nalunaarusiaq Rosenimit tiguneqarsimasooq, taannalu isumaqartoq nalunaarusiaq taassumunnga ilisimatitsissutitut nassiunneqartariaqartoq. Taava landsrådpil siulittaasuanut aalajangigassanngortinneqarsinnaavoq, taassuma qanoq annertutigisumik landsrådi nalunaarfigerusunneraa. Isumaasimanavianngilaq, ministeriap pisortatigoortumik landshøvdingi aqutugalugu suliaq una pillugu landsrådi nalunaarfigissagaa, kisianni apeqqut saqqummiunneqassaaq. Soorunami peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersorti, departementschefi, aamma ministeri ilanngunneqarsinnaalluni nalunaarusiamik tunineqassapput.”³¹⁸

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmili atorfilittatut allatsip nalunaarusiat tallimannngorlugit naqitat (nalunaarusiaagallartoq aamma inaarutaasumik nalunaarusiaq ataatsimoortillugit ataqatigiissillugit) Landsrådpil siulittaasuanut, Erling Høegh-imut ulloq 21. novembari nassiuppai, ilisimatitsissutigalugulu nalunaarusiaq Sundhedsstyrelse-mut oqaaseqarfigisassanngortillugu saqqummiunneqarsimasooq, aamma taanna takkuppap ministereqarfiup Høegh tamanna pillugu ilisimatikkumaaraa.³¹⁹ Nalunaarusiaq landsrådimi ilaasortanut tamanut agguanneqarsimanersoq, aamma tamanna pisimassappat qanga pisimassanersoq nalunarpoq. Landsrådimut ilaasortap Peter K. S. Heilmannip allagaatinik toqqorsiviani nalunaarusiap assilinera ippoq, immaqa Heilmannip Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut ilaasortatut pissarsiarisimanera pissutigalugu. Nalunaarusiap saqqaani inummit, immaqa Heilmannimit namminermit, aqerluusamik allassimavoq: ”Paasisimasaqarfiginnigilarput.”³²⁰

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup inaarutaasumik nalunaarusiaq Rosenimit novembarimi 1967-imi tigoreermagu, ministereqarfiup oqaatigineqareersutut nalunaarusiaq Sundhedsstyrelse-mut misileraaneq pillugu oqaaseqarnissaa siunertaralugu saqqummiuppaa. Ministereqarfiup nunap nakorsaanera aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia neriorsorpai Sundhedsstyrelse-p oqaaseqaataa pillugu ilisimatinneqassasut, taanna piareerpat. Tamatuma saniatigut Ministeriet for Familiens Anliggenderimut, misileraanermut Rosenimik atukkiussisimasumut, taassuma nalunaarusiai marluk tunniunneqarput.³²¹ Nalunaarusiap naammassinera, aamma Sundhedsstyrelse-mut tusarniaaneq pillugit Kalaallit Nunaannut ministeri aamma ilisimatinneqarpoq – aamma Landsrådimut siulittaasup, Erling Høegh-ip, nalunaarusiaq ”pisortatigoortuunngitsumik” tigusiimagaa.³²²

Sundhedsstyrelse-p Rosenip inerniliussaa isumaqatigalugu januaarimi 1968-imi nalunaarutigisinnaanngorpaa,

”misissuineq ingerlanneqarsimasooq, naak gonorrhoe atugaasorujussuugaluartoq ajornakusoortitsinermik pissuteqartumik periutsip spiralip inuiaqatigiinni kalaallini nalinginnaasumik atorneqarsinnaannginneranik takutitsinngilaq.”

Sundhedsstyrelse ilassuteqarpoq,

”naartunaveersaatitut periuseq pineqartoq siammasinnerusumik atorneqassappat periuseq narkorsanit, periuseq pillugu ilitersorneqarsimasunit aamma iluaqutaasinnaassusia aamma iluaqutaasinnaanngissusia pillugit ilisimatinneqarsimasunit, taamaallaat aallartinneqartarnissaa pisariaqarpoq. Ajornakusoortitsisoqaleratarsinnaaneranut, katanneqarneranut il.il. tunngatillugu nakkutilliinerit qanoq ittut ingerlanneqassanersut, kiisalu naartulernernut, naartuersinnernut, akussakkut aseruuttoornernut il.il. pillugit nalunaarsuinissamut tunngatillugu aalajangersimasunik malittarisassaqaqtariaqaraluarpoq.”³²³

Sundhedsstyrelse taamaalilluni spiralip Danmarkimi atorneqarsinnaalersinneqarneranut sanilliullugu mianersortumik tunngaveqarluni sulivoq, taamaaliornikkut Rosenip misileraanerata aamma piffissap, periutsip nakorsatut sulineri nalinginnaasumik siammarneratut oqaatigineqarsinnaasup, akornanni nakorsat periutsimik ilitersorneqarsimallutillu iluaqutaasinnaanerani aamma iluaqutaasinnaannginneranik ilisimasaqarnissaat qulakkeerniarlugu. Kalaallit Nunaanni pissutsit pissutigalugit, nakorsamut- aamma narkorsamut immikkut ilisimasalimmut ornigussinnaaneq periarfissakinnerusoq, aamma kinguaassiuutitigut nappaatit pissutigalugit tunillatsinnerit amerlanerusut, Sundhedsstyrelse taamaalilluni piumasaqaatinik sukannernerusunik piumasaqaateqarlunilu inassutigivaa nunap nakorsaa nakkutilliinissamut malittarisassanik saqqummiussaqaassasoq.

Spirali taamaalilluni aatsaat styrelse-p piumasaqaatai naammassineqareerpata Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaasunngorlugu akuersissutigineqassaaq.³²⁴ Sundhedsstyrelse-p nunap nakorsaa qinnuigivaa, nakkutilliinermut malittarisassat sorliit atuutissanersut, aamma ajornakusoortitsinerit, naartunerit aamma naartuersinnerit qanoq nalunaarsorneqarsinnaanersut pillugit siunnersuuteqaqqullugu, soorluttaaq nakorsanut ilitersuummut siunnersuummik tunniussissasoq. Taakku Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut nassiuutissavai, tassanngaanniit Sundhedsstyrelse-mut akuerisassanngorlugit saqqummiunneqassallutik. Ministereqarfiup akisussaaffik tiguaa *”nakorsat Kalaallit Nunaannut aallartussat tamarmik periuseq pillugu ilitersorneqarnissaat, aamma iluaqutaasinnaassusia aamma iluaqutaasinnaanngissusia pillugit ilisimatinneqarnissaat isumagissallugu.”* Isumaqatigiissutigineqarpoq, Roseni nakorsanik Kalaallit Nunaannut aallartinneqartussanik ilitersuisuusassasoq.³²⁵

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup tamatuma kingorna piumasaqaatigineqartut pillugit nunap nakorsaanera ilisimatippaa, allallutillu taamaattumik *”imaaliallaannarlutik”* spiralinik Kalaallit Nunaannut nassitsisinnaanatik. Ministereqarfiup nunap nakorsaanut siunnersuutigivaa, ilitersuummi suliasaminu tassani ilanngutissagaa, spiralinik pissarsiniarnerit tamarmik nunap nakorsaaneratiguussasut.³²⁶

Periuseq spirali pillugu malittarisassat

Nunap nakorsaanera qaammatini tulliuttuni ilitersuummik piumasarineqartumik suliaqarpoq, juulimi 1968-imi *”Kaajallaasitaq nr. 80, 10. juuli 1968-imeersoq”*-tut saqqummiunneqartumik. Kaajallaasitaq, naartusunik isumassuinerimut, kiisalu naartulernissamik pitsaaliuinerimut atortunik atuinerimut tunngassuteqartoq, nunap immikkoortuini nakorsanut aamma Dronning Ingridip Napparsimmavissuani narkorsanut siunnerfeqartinneqarpoq. Taanna *”aalajangersimasumik malittarisassanik”*, aamma iluaqutaasinnaassusianut iluaqutaasinnaanngissusianullu tunngasunik paasissutissanik, spiralimik periutsip Kalaallit Nunaanni nalinginnaasumik atorneqalernissaanut Sundhedsstyrelse-p piumasaqaatigisimasaanik, pilersitsissaaq.

Kaajallaasitaq arnat naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissamik qanoq neqeroorfigineqartassanersut, aamma naartunaveersaatit qanoq ittut taakkununga neqeroorutigineqartassanersut pillugit imaqarpoq. Naartunaveersaatit pillugit ilitersuineq arnat ernereernermik kingorna siullermeerlutik misissortinnerannut atatillugu neqeroorutigineqartassaaq. Tamanna aamma 18-it inorlugit ukiulinnut atuuppoq, aamma kaajallaasitami takuneqarsinnaavoq, ilitersuineq angajoqqaat, imaluunniit angajoqqaatut akisussaataasut akuersisimanissaannik piomasaaqatitaqanngitsaq. Naartunaveersaatit pillugit ilitersuineq aamma niviarsiaqqanut/arnanut 15-it aamma 18-it akornanni ukiulinnut, *naartunikuusimannngitsunut* aamma angajoqqaat akuersiseqqaarnagit, neqeroorutigineqarsinnaavoq.

Naartunaveersaatit arnanut neqeroorutigineqartussatut taaneqartuni p-pille-t aamma spiralit taaneqarput. Tassani erseqqippoq, kaajallaasitami anguniarneqartoq tassaasoq p-pille-t killilimmik taamaallaat ilitersuussutigineqarnissaat:

”Naartunaveersaatit hormonitallit [tassa p-pille-t] atornissaasa ilitersuussutigineqarnissaat nalinginnaasumik tunuarsimaarfigineqartariaqarpoq, nakorsaatit taamaattut arnanut, nakorsaatinik taamaattunik iioraanissamut malittarisassat atuuttut malillugit iioraasinnaasutut qulakkeerlugu ilimagineqarsinnaasunut, nalinginnaasumik taamaallaat tunniunneqartariaqarmata.”

Tassa nakorsat naliliiffigissavaat, arnaq pineqartoq ullut tamaasa p-pille-nik iioraasinnassanersaq, aamma ilitersuussutigineqartunik eqqortitsisinnaasunut taamaallaat tunniussillutik. Tamanna naartulernissamut periarfissaqarnermik, aammali naartugaluarluni p-pille-t atorineqarneranni naartup ajoqusersinnaanerata ernumanaateqarneranik tunngavilersorneqarpoq.

Naartunaveersaatip aappaa, kaajallaasitami taaneqartoq, tassaavoq periuseq spirali. Tassani sooq spiralit allat pissarsiarineqarsinnaasut pinnagit Lippes Loop-spirali atorineqassanersaq takuneqarsinnaavoq:

”Nakorsat akulikitsumik taarseraattarnerannik Kalallit Nunaanni pissutsit immikkut ittut kingunerivaat, illissakkut naartunaveersaatiliinermi periutsumik aalajangersimasumik periuseqarnissap salliutinneqartariaqarnera. Ilisimasallit siunnersuinerisigut³²⁷ Lippes loop toqqarneqarpoq, taannaavorlu Kalaallit Nunaanni misilittagarineqarnerpaaq.”

Kaajallaasitaq malillugu spiralimik periuseq taamaallaat nakorsanit, periutsumik ilitersorneqarsimasunit atorineqarsinnaavoq, aamma sumut iluaqutaasinnaassusianik aamma iluaqutaasinnaangissusianik sukumiisumik ilisimasalinnit. Tassunga ilanngullugu takuneqarsinnaavoq, tamanna pillugu sukumiinerusumik ilisimatitsissummik nakorsanut ”immikkut ittumik ilisimatitsissummik” nassitsisoqarumaartoq.

Aammattaaq takuneqarsinnaavoq, arnat spiralilerneqarnerminnut atatillugu Lippes Loop-spirali pillugu oqaatsitigut aamma allakkatigut paasissutissanik tunineqassasut, tamatumalu saniatigut ikkussinerup kingorna qaammatip ataatsip qaangiunnerani misissortikkiartoqqullugit aggersarneqassasut, aammalu tamatuma kingorna ukiumik ataatsimik akunnilerlugu misissortittassallutik. Ilutigitillugu nakorsat ikkussinerup ulluanik aamma kingorna misissuineramik, ajoqutaasinnaasunut tunngasunik il.il. immikkut nalunaarsuisassapput.³²⁸ Nalunaarsuutit immikkut ittut taakku nunap immikkoortuani nakorsap nunap nakorsaaneranut ukiumoortumik nalunaarusiorneranut tunngaviusassapput, taamaalilluni taanna spiralit atorineqarnerinik aamma saniatigut sunniutaasinnaasut pillugit malinnaasinnaassalluni.³²⁹

Kaajallaasitarli ukiup affaata qaangiunnerani iluarsineqareerpoq, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup paasisimammagu niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut angajoqqaat akuersiseqqaarnagit naartunaveersaatit pillugit ilitersuinissaq inerteqqaataasoq. Taamaattumik nunap nakorsaanera ulloq 14. januaari 1969-imi qinnuigineqarpoq kaajallaasitami immikkoortoq atorunnaarseqqullugu, aamma

*"taarsiullugu arnat 18-it inorlugit ukiullit naartulernissap pitsaaliorneqarnissaanut atortunik atuinissaannik ilitersorneqarnissamik neqeroorfigissallugit pissutissaqaraangat ilitersuisoqartinnagu angajoqqaatut akisussaatitaasut tamatumunnga akuersisinnissaat nakorsat eqqumaffigisassagaat ilitersooqullugit. Suliaq qanoq ingerlanersoq pillugu nalunaarfigineqarnissaq kissaatigineqarpoq."*³³⁰

Nunap nakorsaanerata kajallaasitamut 80/1968-imut³³¹ ilanngussaq ulloq 6. februaari 1969-imi atuutilersippaa. Tassani oqaatigivaa, Kalaallit Nunaanni arnat 18-it inorlugit ukiullit naartunaveersaatit atuinissaannik ilitersorneqarnissamik neqeroorfiginissaannut inatsisitigut tunngavissaqanngitsoq, *"tamatumunnga angajoqqaatut akisussaatitaasup akuersisinneqarsimanera pigineqanngippat"*. Ilutigitillugu nunap nakorsaanerata erseqqissarpaa angajoqqaat akuersinerat *"arnat 18-it inorlugit ukiullit imaluunniit nammineersinnaassusiagaasimasut naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissamik neqeroorfiginissaannut pissutissaqartillugu tamatuma pinnginnerani allaganngorlugu pissarsiarineqarsimassasoq."*³³²

Tamanna nakorsanit tigulluarneqanngilaq, aammalu sammisaaq 1969-imi nakorsat ataatsimiinneranni oqaluuserineqarluni. Spiralimik 1969-ip naanerata tungaanut atuineq pillugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfirmut nalunaarusiami nunap nakorsaanera allappoq:

*"Nunap immikkoortuini nakorsat kingullermik aasaanerani 1969-imi ataatsimiinneranni pissutsit eqqartorneqarput, tassa angajoqqaat akuersissutaat pissarsiarineqanngitsoq arnat 15-18-inik ukiullit naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaanerannut Danmarkimi inatsisitigut tunngavissaqartoq inatsisitigut tunngavissaq taamaattoq Kalaallit Nunaanni pigineqanngilaq. Nalinginnaasumik isumaqatigineqarpoq tamanna naammaginangilluinnartutut isigineqartariaqartoq, inuusuttut 18-it inorlugit ukiullit akornanni kinguaassiuutitigut atuinerusoqartutut isikkoqarmat. Taamaattumik Kalaallit Nunaanni arnat inuusuttut 15-18-inik ukiullit angajoqqaavisa akuersinerat pissarsiareqqaarnagu naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissamik neqeroorfigisinnaanissaannut inatsisitigut tunngavissaqalersitsinissamut aqutissiuussinissamut periarfissanik ministereqarfik misissueqqullugu matumuuna kaammaattussavara."*³³³

Ukiup tulliani (1970-imi) Landsrådip ukiakkut katersuunnerani Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup qinnuiginninneratigut inuusuttut 18-it inorlugit ukiullit angajoqqaavi akuersiseqqaarnagit naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaanngornissaannut inatsisitigut tunngavissamik aqutissiuussinissaq pillugu apeqqut oqaluuserineqarpoq. Landsrådimi oqaluuserinninnerit inernerivaat, 15-17-inik ukiullit angajoqqaavi akuersiseqqaarnagit naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaanngornissaasa inatsitigut tunngavissaqalernissaata aqutissiuunneqarnissaa pillugu siunnersuutip ukiakkut 1970-imi akuersissutigineqarnera. Ministereqarfik maanna inatsisitigut tunngavissaq aqutissiuutissallugu aallartissinnaanngorpoq. Taannali Landsrådip inatsisissatut siunnersuummik, piffissap ingerlanerani suliarineqarsimasumik, tusarniaaffigineqareernerata kingorna aatsaat ulloq 1. oktobari 1973-imi atuutilersinneqarpoq. Kinguaattoorneq Danmarkimi piffissami tassani naalakkersuinikkut suliallit sisamariarlutik taarsaannerannik pissuteqarsimagunarpoq, taamaattumillu siunnersuut naalakkersuinikkut suliallit nutaat suliamik ingerlatsinissaat utaqqisimassallugu. Inatsisitigut tunngavissaq nutaaq taanna isumaqarpoq, Kalaallit Nunaanni nakorsat angajoqqaat akuersiseqqaarnagit inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaatit pillugit ilitersuisinnaanngortut. Iltersuineq taanna, angajoqqaat akuersiseqqaarnagit inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut 1. oktobari 1973-i tikitsinnagu tunniunneqarsimasinnaasooq taamaalliluni inatsisitigut tunngavissaqanngilaq. Tamatuma qanoq annertutigisimasinnaanera naliliiffigineqarsinnaanngilaq (naleqq. Kapitali 3.10).³³⁴

Kaajallaasitap nr. 80-ip suliarineqarnissaanut tunngatillugu oqaloqatigiinnerit

Kaajallaasitap saqqummiunneqarnissaaa sioqqullugu kaajallaasitap ilusilerneqarnissaa, aamma nakorsanut napparsimasunullu atortussat ilanngullugit nassiunneqartussat pillugit Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup, nunap nakorsaanerata aamma Sundhedsstyrelse-p akornanni annertuumik attaveqaqatigiittoqarsimavoq. Atortussat nakorsanut ilitersuummik, aamma napparsimasunut/paassunneqartussanut ilitersuummik (kalaallisut aamma danskisut allassimasumik) ilaqarput. Pingaartumik arnat sorliit spiralilerneqarsinnaanersut pillugu nakorsanut ilitersuut oqaluuserineqarpoq, aamma ilutsit assigiinngitsut oqaluuserineqarlutik. Nakorsanut ilitersuummi, nunap nakorsaanerata ministereqarfimmut nassiussaani, allassimavoq, Lippes Loop-spirali aaqarnerup uninnerata nalaani ikkunneqartariaqartoq.³³⁵ Arnat naartuersissimasut loop-ilerneqarsinnaapput siusinnerpaamik aaqareernerup siulliup kingorna, tamanna nalinginnaasuusimappat, aamma annernartoqanngippat. Spirali ernereernerup kingorna siusinnerpaamik qaammatit marluk pingasullu tikillugit qaangiutereerneranni, aamma pilatsilluni ernereernerup kingorna siusinnerpaamik qaammatit sisamat tallimallu qaangiutereerneranni ikkunneqarsimasussaasariaqaraluarpoq.³³⁶

Iluseq loop-i pillugu ima oqaaseqartoqarpoq:

”Iluseq sapinngisamik anginerpaaq, D, atoruk, periutsip atorneqartup angissusiata aamma periutsip qularnaatsuunerata akornanni malunnaatilimmik atassuteqartoqarunarmat. Periuseq nalinginnaasumik arnanut naartoreersimanngitsunut naleqqutinngilaq, kisianni misiliutitut taakkununga misillugu atorneqarsinnaavoq.”

Ilitsersuut taanna aallaqqaammut Rosenimit suliarineqarsimavoq, taassuma taanna nunap nakorsaaneranut nassiussimallugu.³³⁷ Ministereqarfik oqaloqatigereerlugu Sundhedsstyrelse ilitersuummik iluarsisamik utertitsilluni nassitsivoq. Taannali suli Rosenip aallaqqaammut najoqqutassatut suliaanit aallaaveqarpoq, kisianni allamik ilassutitaqarluni. Tassani iluseq loop-i pillugu ima allassimasoqarpoq:

”Iluseq loop-i sapinngisamik anginerpaaq, D, atoruk, loop-ip atorneqartup angissusiata aamma periutsip qularnaatsuunerata akornanni malunnaatilimmik atassuteqartoqarunarmat. Periuseq nalinginnaasumik arnanut naartoreersimanngitsunut naleqqutinngilaq, kisianni pisuni immikkut ittuni misilillugu taakkunani atorneqarsinnaavoq.”³³⁸

Assigiinngitsut taakku marluk assigiinngissutaat tassaavoq, nunap nakorsaanerata suliaani allassimammat ”misiliutitut taakkununga misilillugu atorneqarsinnaavoq”, iluarsisami allassimalluni loop-i ”pisuni immikkut ittuni” arnanut naartoreersimanngitsunut atorneqarsinnaasoq.

Ilisimanngilarput ilitersuut naleqqussagaq nakorsanut nassiunneqarnikuusimanersoq. Nunap nakorsaanera, ilitersuut iluarsisaq suli pissarsiarinagu, ilitersuut Rosenimit pissarsiarisimasani nunap immikkoortuini nakorsanut nassiussuunnikuaa, taannalu isumaqarsimavoq nassiussuteqqinnissaa pisariaqanngitsoq:

”Nakorsanut ilisimatitsissutitut, kiisalu napparsimasunut paasissutissiissutitut nassiunneqartoq nassiussuutissallugu immikkut pissutissaqartutut isiginngilara, tamanna pereernikummat, aamma allakkat nassiunneqartut tiguneqartup assigilluinnangajammagu. Soorunami aamma kalaallisut nutsikkamik nassitsisoqarpoq.”³³⁹

Taamaattumik ilisimanngilarput, arnanut naartoreernikuusimanngitsunut spiralimik periuseq pisuni immikkut ittuni taamaallaat atorneqassasoq nunap immikkoortuini nakorsat paasitinneqarsimanersut, naak ministereqarfiup erseqqissarsimagaluaaraa paasissutissaq taanna nakorsat pissarsiarisimasaat Sundhedsstyrelse-p iluarsisaata assigissagaa. Ministereqarfiup allagaani pasitsaanneqarsinnaavoq

ministereqarfimmi atorfilittatut allatsip nunap nakorsaanerata suliarinninnera iluarisimaanngikkaa, aamma immaqa nunap nakorsaanerata paasissutissiinertaa pimoorussilluni tigugaa qularalugu. Atorfilittatut allatsip nunap nakorsaanera akivaa:

”Napparsimasunut paasissutissaq naammattunik amerlassusilerlugu danskisut aamma kalaallisut oqaasertalik nunap immikkoortuini nakorsanut ataasiakkaanut nassiunneqarsimappat, aamma illit nunap immikkoortuini nakorsanut allakkap siusinnerusukkut nassiussavit uanga nakorsanut ilisimatitsissutitut allakkatigut 24 juuni 1968-imeersukkut nassiussara assigippagu isumaqatigivara, atortussanik nutaamik nassitsinissaq pinngitsoortinneqarsinnaasoq.”³⁴⁰

Taamaalilluni ministereqarfimmi sulisoq nakorsat aamma napparsimasut/passunneqartut spirali pillugu paasissutissanik tigusaqarnissaat pillugu annertuumik peqqissaarussinnerminik kimigiisernerminillu takutitsivoq – aamma paasissutissaq taanna, taakku tigusassaar, tassaassasoq Sundhedsstyrelse-mit suliarineqarsimasoq. Ministereqarfiup erseqqissarpaa, nakorsat eqqortumik paasissutissinneqarnissaannik akisussaaffik nunap nakorsaaneraniittoq.

Ilitsersuutini marlunni taakkunani taamalilluni takuneqarsinnaavoq, nakorsat spiralini iluseq anginerpaaq atussagaat – loop D. Taama nalunaaruteqarneq tupaallannartuuvoq, tassami nakorsaanerup Rosenip eqqaaneqareersutut 1965-imi oqaatiginikummagu, spiralit nakorsat arnanut atorsinnaasaat angissutsit assigiinngitsut arlaqartut. Taassuma taamanikkut suleriaaseq ima nassuiaateqarfivaa: iluseq A1 (tungujortoq) naartunikuunngitsunut atorneqartartoq, iluseq B2 (qernertoq) arnanut ernereernikunut, kisiannili illiakitsuararsuarnut atorneqartartoq, iluseq C3 (sungaartoq) arnanut ataasiarlutik imaluunniit arlaleriarlutik ernereernikuusimasunut atorneqartartoq, kiisalu iluseq D (qaqqorivinnigitoq), pingaartumik iluseq C katanneqaraangat atorneqarsinnaasoq. Iluseq kingullertut taaneqartoq tassaavoq, Roseni malillugu, piffissami taamanikkut aqarnikkut ajornakusoortitsinerpaasartutut isikkoqartoq, soorluttaq taanna tamatigut illissami uninngatinneqarsinnaaneq ajorluni.³⁴¹ Ilisimaneqanngilaq, sooq 1968-imi loop-i anginerpaaq tunngaviummik atorneqartussatut tikkuarneraa, angissusiata eqqaaneqartutut sunniuteqarluarnissaanut³⁴² pingaaruteqarnerata saniatigut.

Nunap immikkoortuini nakorsat spiralimik soqutiginninnerat

Spiralit Kalaallit Nunaanni misilerarneqarnerannit siullermit aallartittumik, aamma taassuma ukiut arlallit qaangiunnerini inaarutaasumik akuerineqarnissaa tikillugu suliaq ingerlanneqarnera tamakkerlugu spiralit nunap immikkoortuini nakorsanit annertuumik soqutigineqarput, Rosenip aasaanerani 1966-imi aallarnissaa qaammatinik arlalialunnguanik sioqqullugu ernisussiortoq Foreningen for Familieplanlægning-imeersoq, naartunaveersaatit pillugit ilitsersuiartorluni Kalaallit Nunaaliarpoq. Angalanini pillugu nalunaarusiaq Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut aggustimi 1966-imi nassiuppaa. Tassani takuneqarsinnaavoq, Kalaallit Nunaata iluani angalanermi kinguaassiuutinut tunngasut, aamma ilaqutariinngornissamut piareersartarneq pillugit atuartitsisarsimasoq. Taassuma ilaatigut oqaluttuarivaa, niviarsiaqqat 6. klassimi atuartut *”naak ukiukikkahuaqalutik nukappiaqqanut peqqusaarujussuarlutik aamma ”ajuutiginarsaarlutik” pissusilersortut.”* Taassuma aamma napparsimmaviit ilaanni peqqinnissaqarfimmi sulisunik naapitsinini nassuiarpaa, tassanilu takusinnaavarput Rosenip misileraanerminik ingerlatsinera suli pinngitsoq spirali qitiutinneqartoq:

”Naartunaveersaatini periuseq nutaanerpaaq, spirali, nakorsat, peqqissaasut aamma ernisussiortoq peqatigalugit napparsimmavimmi oqaluuserinissaanut periarfissaqarsimavunga. Nakorsaaneq dr. Roseni peqatigalugu aasaru ”spirali pillugu paasisitsiniaanissaq” taanna eqqarsaatigineqartoq neriulluarfigalugu qilanaarineqarpoq.”³⁴³

Spiralip eqqumaffigineqarnera Rosenip spiralimik Kalaallit Nunaanni misileraanera suli naammassinngitsoq spiralit siulliit Danmarkimi atorneqarsinnaasutut Sundhedsstyrelse-mit akuerineqarnerannut tunngatillugu isigineqassaaq.³⁴⁴ Atortussianit t marlunnit taakkunanga ataaseq, 1966-imi akuerineqartoq, tassaavoq amerikamiunit ineriartortitaq Lippes Loop-i, aappaa tassaalluni danskinit ineriartortitaq Antigon.³⁴⁵

Spiralip Danmarkimi akuersissutigineqarnera, aamma taakku pillugit allaaserisanik fagblad-ini saqqummiussinerit spiralit soqutigineqarnerujussuannut, 1967-ip aallartinnerani nunap immikkoortuini nakorsanit arlalinnit takutinneqartumut, pissutaasunut ilaagunarput.³⁴⁶ Nunap nakorsaanera nunap immikkoortuini nakorsanut allakkanik, ukioq taanna aasaanerani nakorsat ataatsimiinnissaannut ingerlanneqartussamut sammisassatut kissaatigineqartut pillugit, apeqquteqaatinik januaarimi 1967-imi nassitsivoq. Nunap immikkoortuini nakorsat arfinillit akissutininik utertitsipput. Arfinilinnit taakkunanga tallimat spirali oqaluuserisassatut siunnersuutiminni eqqaavaat. Nuna tamakkerlugu nakorsanit soqutiginnittoqarpoq, Tunu kisiat pinnagu. Allakkani arlalinni spiralimut iluseq polygon taaneqarpoq, nakorsat atuagassiaanni Månedsskrift for praktisk lægegerning-imi ukiumi tassani januaarimi allaaserineqartoq.³⁴⁷ Nunap immikkoortuini nakorsat ilaasa oqaatigivaat, spirali sapinngisamik sukkanerpaamik atorsinnaalissagitsik kissaatigalugu. Nunap immikkoortuani nakorsat ilaat allakkamini assersuutigalugu allappoq, neriulluni spiralit *"nalinginnaasumik atorneqarsinnaasunngortinneqarnissaat aasamut pissasoq. Qularutissaanngilluinnartumik atorfissaqartinneqarput."*³⁴⁸ Nunap immikkoortuani nakorsaq alla allappoq: *"Innuttaasut annertooujussuarmik amerliartupiloornerat massakkut maani isigisarput qularnanngilluinnartumik amerlasuujusugut sunniuteqarluartumik ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarnermut peqataarusulersippaatigut."*³⁴⁹

Aamma nunap nakorsaanerata, aamma Sundhedsstyrelse-mi aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi atorfilittat spiralimik periuseq annertuumik soqutigalugu oqaatigivaat. Oqaatigineqareersutut Roseni Kalaallit Nunaanni misileraaneq pillugu nalunaarusiaagallartumik Sundhedsstyrelse-mi nakorsaaneranut, suliaq ingerlanneqarnerani akuusimasumut, aamma ministereqarfimmut peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortimut apriilip aallartilaarnerani 1967-imi nassitsivoq. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip nalunaarusiap tigonera ima nalunaruteqarluni uppersarpaa: *"Nalunaarusiaq soqutigilluinnarlugu maani illumi misissorneqassaaq."*³⁵⁰ Nunap nakorsaanerata misileraanerup ingerlanerani tunngavilersuutigivaa, misileraaneq nunap immikkoortuinut tamanut annertusineqartariaqaraluartoq. Taamaalluni nalunaarusiap nassinneqarnerata kingorna ullualunnguit qaangiunnerini nunap nakorsaanerani allakkani Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut nassiusani takuneqarsinnaavoq, Kalaallit Nunaanni misileraaneq qanoq siammartigineqartariaqartiginersoq decembarimi 1966-mi oqaluuserineqarsimasoq, kisianni ministereqarfik aamma Sundhedsstyrelse:

*"isumaqatigiissimasut, misissuinerit massakkuugallartoq annertusiniarnagit, kisianni apeqqut ukiup affaata siulliup qanoq ingerlasimanera paasinarsippat apriilimi soqutiginarseqqissinnaassasoq."*³⁵¹

Misileraanerup annertusineqarnissaa nunap nakorsaanerata soqutigisorujussuuaa, aammalu Nuummi misileraaneq pillugu nalunaarsuinerugallartoq tunngavigalugu ministereqarfimmut ulloq 11. apriili 1967-imi allalluni, Rosenimut allassimalluni (Rosenip nalunaarusiarigallagaa takusimagunanngilaa, immaqali Nuummi naalunaarsuineq kisiat takusimallugu): *"Arnat Lippes Loop-imik atuisut akornanni gonorrhoe pissutigalugu ajoqutaasinnaasunik annertunerusunik pisoqarnissaa erseqqissumik aarlerinaateqartoq nalunaarsuinerugallartut takutissappassuk, siunnersuutigerusuppara misissuineq nunap immikkoortui tamaasa ilanngullugit annertusineqassasoq illit, ministereqarfik aamma sundhedsstyrelse peqatigalugit oqaloqatigiissutigissagissi."*³⁵²

Nalunaarusiaagallartorli misileraaneq naammassineqareertinnagu spiralip nunamut tamarmut siammarneqarnissaanut tunngatillugu ministereqarfiup isumaanik allanngortitsinissamut pissutissaqalersitsinngilaq.

Nunap nakorsaanera atorfilittatut allatsimut juulip qaammataani 1967-imi telegramimik nassitsivoq, tassani allalluni Rosenip nakorsat ataatsimiinnerannut peqataanissaa *"kissaatiginartorujussuussaaq"*, misileraaneq [nunap nakorsaanerata *"spiralimut programimik" taavaa*] nakorsat ataatsimiinneranni sammisani qitiunerpaanut ilaasussaammat, *"pingaartumik misileraanerup annertusineqarnissaa, spiralip akuerineqarneranik ilaqarsinnaasoq, sundhedsstyrelse-mit isumaqataaffigineqarpat."*³⁵³

Qaammammi tassani, ulloq 25. juuli 1967-imi, nunap nakorsaanera malitseqartitsilluni nunap immikkoortuini nakorsanut tamanut allakkanik nassitsivoq, nunap immikkoortuini nakorsat ataatsimiinnissaannut septembarimi pisussamut tunngasumik. Allakkamini ima allappoq:

*"sammisaq pingaarutilerujussuaq tassaasussaavoq naartunaveersaatit pillugit apeqquq, pingaartumik soorunami "spiralip". Nakorsaanerup Roseni, Mødrehjælpenimeersoq tikissaaq, aammalu Aasianni, Nuummi aamma Qaqortumi aallarniutaasumik misissuinerit aallartinneqarsimasut pillugit nassuiaateqassalluni. Nunap immikkoortuini nakorsanit tamangajannit "spiralip" aallartinnissaanik akuerineqarnissamik qinnuigineqarpugut, aamma neriuppugut misileraanerit taaneqartunit inerniliussat "program-ip" Kalaallit Nunaannut tamarmut annertusineqarnissaanik pissutissaqalersitsissasoq, aamma tamatuma kingunerisaanik nakorsaanerup Rosenip suliaassartaanik nakorsat aamma ilitersorusussagai."*³⁵⁴

Nakorsat aamma nunap nakorsaanera taamaalillutik, Rosenip misileraanera suli naammassineqanngitsoq, spirali pillugu ilisimasaqalernissamik aamma ilitersorneqarnissamik 1967-imi soqutiginnittorujussuupput, piffissap sivilisunngitsup iluani taassuma atorneqarsinnaanngortinneqarnissaa naatsorsuutigalugu. Nunap nakorsaanera misileraanermit inerniliussat suli piariinngitsut assersuutigalugu misileraanerup annertusineqarnissaanik assorooruteqarpoq. Aamma takuneqarpoq, spiralip sukkasuumik akuerineqarnissaata suliarineqarnissaanut ministereqarfiup ilaata nalunaarusiaagallartoq atunngikkaa, naak taanna Danmarkimi atorneqarsinnaasunngorlugu akuerineqareersimagaluartoq. Ministereqarfilli Rosenip naartunaveersaatitut periuseq taanna suli akuerineqanngitsoq pillugu saqqummiartorluni nakorsat 1967-imi ataatsimiinnissaannut peqataanissaanik akuersivoq.

Eqikkaaneq

Rosenip Kalaallit Nunaanni misileraanera ukiuni siuliini periutsip spiralip soqutigineqaleriartornera eqqarsaatigalugu isigineqassaaq. Nunap nakorsaanerata, aamma nunap immikkoortuini nakorsat arlallit spiralip, namminerminnut saqqummiunneqarsimasup, aamma atuagassiani taanna pillugu atuarsinnaasimasamik, saqqummiunneqarnissaa soqutigisorujussuusimagaat kapitalip takutippaa. Nakorsaanerup Roseni misileraanivimmik ingerlatsisinneqarsinnaanginnersoq nunap nakorsaanerata Sundhedsstyrelse aperivaa.

Nakorsaanerup Rosenip misileraanerata ingerlanera, spiralip Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaanerani Sundhedsstyrelse-mik akuerineqarneranik kinguneqartoq, misileraaneq sioqqullugu, ingerlanneqarnerani aamma kingorna suliap ingerlanera sukumiisumik kapitalimi misissorneqarpoq. Misileraaneq Rosenip aamma nunap nakorsaanerata akornanni suleqatigiinnikkut ilusilersorneqarpoq, arnat, gonorré-mik nappaateqalernissaminnut aarlerinaatillimmik inissisimasut amerlasuut, ilaatinneqarput, nappaat ajoqutaasinnaasunut sunniuteqassanersoq misilerarniarlugu. Misileraaneq nakkutilliiffiusumik ingerlanneqarpoq, gonorré-mik nappaateqartoqalersimanersoq aalajangersimasumik misissuisoqarlunilu

katsorsaasoqartarluni. Kajumissuseq tunngavigalugu peqataasoqassasoq misileraanerup aallartinnginnerani Rosenip aamma nunap nakorsaanerata erseqqissarpaat.

Rosenip misileraanera sulii ingerlasoq innuttaasut amerlassusissaannik missingersuineq nutaaq suliarineqarpoq. Taassuma takutippaa, naak inunngortut amerlassusiat appariaateqassasoq naatsorsuutigineqaraluartoq, kalaallit amerliartornerisa sukkassusia 1990-imi Danmarkimi 1965-imi pingasoriaataanik – sisamariaataanik annertunerussasoq. Missingersuut Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamik ernumalersitsivoq, ”inuiaqatigiit amerleriapiloornerisa” pilersuisinnaanermut artukkiinissaa qitiutillugu isigineqarluni. Missingersut tusakkat malillugit aamma Kalaallit Nunaannut ministerimit annertuumik maluginiarneqarpoq. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap tikkuarpaa, Landsrådp aamma kalaallit arnat peqatigiiffii peqatigalugit ilaqutariinngornissamut pilersaarusiormik, aamma ”naartunaveersaatinik periutsinik nutaanik”, tassa spiralit takkutingajalersoq, pillugit siuarsaanissat pisariaqartinneqartoq.

Oqartussaasut – Sundhedsstyrelse aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik – Roseni misileraagaluartoq, gonorré-p atugaasorujussuup ajoqutaasinnaasunik arlaqarnerusunik, peqqinnissaqarfimmit suliarineqarsinnaanngitsumik, malitseqarnissaa sukumiisumik ilisimasaqarfiginagu teknologi nutaaliaasoq iperaannassallugu ernumassuteqarlutik. Taamaattumik Rosenip misileraaneranut atatillugu aamma atorneqarsinnaanerata akuerineqarnissaanut atatillugu immikkut nakkutilliinissamik aamma nalunaaruteqartarnissamik piumasaqaateqartoqarpoq, tassalu taamaaliornikkut Danmarkimi pisunut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni spiralip nakorsanit atorneqarnissaanut aalajangersimanerusumik tunngavissalersuisoqarluni. Takusinnaavarput, nakorsanut aamma napparsimasunut/passunneqartunut ilitsersuutit naammaginartumik suliarineqarnersut Kalaallit Nunannut Ministereqarfimmit eqqumaffigineqartoq. Nunap nakorsaanerata kaajallaasitaani 1968-imeersumi naartunaveersaatinik ilitsersuinissamut ukiutigut ammut killiliussaq 15-inik ukiulinnut allassimavoq. Taannali inatsisinut naapertuutinngilaq, kingornalu aamma inatsisip, 1973-imi pisup (naleqq. sukumiinerusumik kapitali 3.10-mi), inissinnissaata tungaanut inunnt 18-it inorlugit ukiulinnut ilitsersuinissaq unitsinneqassasoq ministereqarfimmit aalajangiunneqarluni. Nakorsanut ilitsersuummi taaneqarpoq, loop-ip angissusia D, anginerpaajusoq, sapinngisamik atorneqassasoq.

Rosenip misileraaneranut atatillugu aalajangiinissamut Landsrådi peqataatinneqanngilaq, taanna Kalaallit Nunaanni Ministereqarfiup, Sundhedsstyrelse-p aamma nunap nakorsaaneqarfiata akornanni taamaallaat suliarineqarluni. Erseqqinngilaq, misileraaneq 1966-ip aasaanerani aallartitsinnagu, aamma ingerlanneqarnerata nalaani Landsrådi qanoq annertutigisumik aamma qanoq sukumiitigisumik ilisimatinneqarsimanersoq. Landsrådimulli ilaasortaq Erling Høegh ilisimatinneqarsimavoq.

1.5

Spiralip qanoq tiguneqarnera 1968-1971

Periutsip spiralip akuersissutigineqarnerata kingorna allaffissornikkut aamma politikkikkut, aamma taamatut kalaallit danskillu tusagassiorfiinit ukiuni siullerni soqutigineqarluni malinnaaffigineqarpoq. Periutsip spiralip tiguneqarnera, tassunga ilanngullugu taassuma pingaarutaata suliaqartunit, ukiuni siuliini taassuminnga siuarsaallutik tapertaasimasunit, oqaatigineqarnera kapitalimi uani qulaajaaffigissavarput.

Nakorsat akornanni, spiralip akuersissutigineqarnerata kingorna siammarneqarnissaanik soqutiginninnermik qanoq annertuumik takutitsisoqarnersoq, aamma oqaatigineqareersutut taassuma nalinginnaasumik atorineqalernera tikillugu malittarineqarnissaanik suliaqarnissamik pisussaaffiligaasunut immikkoortoq siulseq tunngassuteqarpoq. Ukiuni siullerni spiralip atugaanera pillugu nunap immikkoortuini nakorsat nunap nakorsaananeranut nalunaaruteqartarnerat, innuttaasut pillugit kisitsisitigut paasisutissanik ilallugu, naartunaveersaatip nutaap siaruarneqarnera allaffissornikkut aamma politikkikkut malinnaaffigineqarsinnaasimavoq.

Spiralip atorfilittanit, pingaartumik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianit, aamma politikerinit qanoq malinnaaffigineqarnersoq, aamma spiralip eqqunneqarnerata inuiaqatigiit katitigaanerisa ineriartornerannik annertuumik allannguina qanoq eqqumaffigineqaleriartornersoq immikkoortut aappaanni sukumiinerusumik misissussavarput. Piffissaq eqqarsaatigalugu taanna Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup siunissaq ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu inuiaqatigiit kalaallit ineriartortinneqarnissaannik (siunissami ineriartortinneqartussatut takorluukkanik pilersaarummik taaneqartartumik) pilersaarusiortussanngorneranni pivoq. Taassuminnga suliaqarnerup ingerlanerani inunngortut amerlassusiat annertuumik apparitartulersooq paasinarsimmat, ima paasinarpoq, inunngortut amerlassusiisa ineriartornerannik ernumassuteqarneq annikillisoq.

Spiralip siammasissumik atugaalernera, aamma inunngortut amerlassusiannut sunniuteqarnera erseqqissimmat ilaqutariinngornissamat pilersaarusiorneq pillugu paasisitsiniaanermik suliaqarnermik Københavnimi allaffissornikkut aamma politikkikkut soqutiginninnerup qanoq annikilliarternera immikkoortut pingajuanni naatsumik saqqummiutissavarput. Tamatuma kingorna naartunaveersaatit pingaarnertut peqqinnissaqarfimmit suliarineqartussanngorput, aamma siammasissumik paasisitsiniaasarneq, ukiuni taakkunani kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasisitsiniaaneq atuartitsinerup ilaatut ingerlatassanngorlugu aaqqissuunneqarluni, ilutigitillugulu innuttaasunut paasisitsiniaaneq, tassunga ilanngullugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermut tunngasut Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffimmit suliarineqartussanngorlutik.

Tunu, aamma tassani inuiaqatigiit ineriartornerat pillugu oqaatigineqartut, aamma nunap immikkoortuani tassani ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarnerup atuutilersinneqarnera immikkoortut sisamaanni qitiutillugit sammissavagut. Ilaatigut Kalaallit Nunaannut isumalioqatigiissitap 1970-ikkut aallartinneranni Tunumi kommuninut tikeraarnerat nassuaateqarfigissavarput, tassani ilaqutariinngornissamat pilersaarusiortarneq pillugu kommunimi politikerinik aamma nunap immikkoortuani nakorsanik taakku oqaloqateqarlutik. Tassani politikerinit aamma atorfilittanit erseqqissarneqarpoq, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq aamma periuseq spirali pisariaqartut, nuunnissaq Kitaani pisutut pisinnaanissaa periarfissaqanngimmat.

Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq Tunumi kommunini taakkunani marlunni qanoq assigiinnngitsumik atuutilersinneqarnersoq takuarput, aamma Ittoqqortoormiini sumiiffimmi politikerinit akornanni ima paasineqarluni, arnat sunaanersoq nalullugu spiralilerneqartatut, aamma paasissutissaq taanna danskinit atorfilittanit pingaaruteqanngitsutut isiginiarneqarluni.

Spiralimik periuseq suliaqartunit qulaani taaneqartunit, aamma tusagassiuutinit qanoq iluatsilluartutut, spiralimik periutsip arlaannaataluunniit takorloorsimanngisaanik siaruarnerata annertussusia aamma sukkassusia innersuussutigalugu, nassuiarneqarnera immikkoortut tallimaanni sukumiinerusumik misissussavarput. Takuneqarsinnaasussatulli Kalaallit Nunaanni inunngortut amerlassutsimikkut ikinnerunerujussuannut tunngatillugu Danmarkip pissusilersornera ataasiakkaanit isornartorsiorneqarpoq, pingaartumik FN-ip 1974-imi ataatsimeersuarnerani, kisiannili isornartorsiuneq annertunerusumik siaruaatinngilaq.

Spiralip sunniutaata eqqumaffigineqarnera

1968-imi, spiralip atorneqarsinnaasutut akuerineqarfiani ukiumi tassani, ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu immikkut immikkoortumik nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani takusaqartoqarpoq.³⁵⁵ Tupaallaatissaanngitsumik taanna spiralimut tunngassuteqarpoq. Nunap nakorsaanera nassuiaavoq, Rosenip ”misissuinerata” takutissimagaa, kinguaassiuutitigut nappaateqaraluarluni spiralimik atuinermi saniatigut sunniuteqarnissaanik ernumassuteqarnissaq pissutissaqanngitsaq, aamma taamaattumik Sundhedsstyrelse-p spirali akuersissutigisimagaa. Taamaallitut nakorsat ”*kalaallit arnat 18-inik ukioqalereernerini naartunaveersaatit pillugit ilitsersorneqarnissamik killeqanngitsumik neqeroorfigisinnaagaat, kiisalu piumasimasinnaasut tamaasa Lippes Loop-imik pilersorneqarnissaannik akuersisimasooq.*” Periuseq pillugu akuersinissamut Sundhedsstyrelse-p piumasaqaatai aamma misissorneqarput, tassunga ilanngullugu spiralit ikkunneqarsimasut amerlassusiat, kiisalu saniatigut sunniutit nunap immikkoortuini nakorsanit nalunaarsorneqassasut, aamma spiralimik ikkussinissamut nakorsat ilitsersuunneqassasut. Aamma takuneqarsinnaavoq, arnat spiralilerneqaraangamik allaganngorlugu ilitsersuummik tunineqartassasut, soorluttaaq aamma nakorsanut ilitsersuummik allaganngorlugu suliaqartoqarsimasooq. Taamaallituni periutsumut spiralimut tunngatillugu nunap nakorsaanerata nassuiaateqarfigisaanik aalajangersakkanik malitassaqarpoq. ”*Piumasimasinnaasunut tamanut*”³⁵⁶ neqeroorutaanissaanik eqqarsaatigineqarnerata saniatigut spiralimik periuseq qanoq atuutilersinneqassanersoq nunap nakorsaanerata taanngilaa.

Spiralip atorneqalernissaata akuersissutigineqarnissaa sioqqullugu pisutut spirali pillugu nunap immikkoortuini nakorsanit nunap nakorsaaneranut saaffiginnissutinik nassaanngilagut. Nunap immikkoortuini nakorsat naammattumik paasissutissinneqarsimallutik misigisimasimanissaat ilimanaateqarsinnaavoq, soorluttaaq naatsorsuutigisariaqaripput nakorsat spirali pillugu apeqqutissaasinnaasut allat spiralip akuersissutigineqareernerata kingorna nakorsat ataatsimiinnerini akissutissarsisarsimassagaat.

Arnat spiralillit amerlassusiisa aamma takutippaat, spiralimik periutsip akuersissutigineqareernerata kingorna nakorsanit sukkasuumik atorneqalersimasooq. Nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani 1968-imeersumi takuneqarsinnaavoq, nunap immikkoortuini ataasiakkaani arnat ataasiakkaat qassit 1. januaari 1968-i aallarnerfigalugu, tassa spiralip akuersissutigineqarnera sioqqullugu, spiralilerneqarsimanersut. Tamanna pingaartumik illoqarfinnut pingasunut atuuppoq – Aasiaat, Nuuk aamma Qaqortoq – Rosenip spiralimik misileraanerani peqataasimasut. Nunap immikkoortuini 17-iusuni sisamat kisiisa pinnagit arnat spiralillit ulloq 1. januaari 1968-imi – katillugit 684-iupput. Ukiup tulliani, 1969-ip aallartinnerani kisitsit taanna 1766-inut qaffariaateqarpoq, taamaallitullu ukiup ataatsip ingerlanerani marloriaat sinnerlugu amerlassuseqalerlutik.³⁵⁷

Amerlassusiat, aamma sukkasuumik ingerlanera nakorsanit maluginiarneqarpoq. Nunap immikkoortuani Narssami siusinnerusukkut nakorsaasimasoo, Ole Berg, Ugeskrift for Læger-imi 1971-imi allaaserisamini oqaluttuarpoq, nammeneq naatsorsuinini malillugu arnat kalaallit kinguaassiorsinnaasut Narssap nakorsaqaarfiani 33 %-ii ukiut marluk ataallugit ingerlaneranni ”spiralilernerneqarnissamik neqeroorut akuerisimagaat”.³⁵⁸

Spirali nakorsat akornanni kisimi soqutigineqanngilaq. Naak spiralip inuiaqatigiit katitigaanerannut pingaarutaata ineriartornera akuersissutigineqareernerata kingorna ukiup nikerinnerani 1969/1970-imi aatsaat atorfilittanit pimoorullugu paasineqarsimasutut isikkoqaraluartoq, aamma Danmarkimi atorfilittat politikerillu akornanni aamma malinnaasoqarpoq. Inunngortut amerlassusiisa allanngornerat suli erseqqissumik paasinarsinngitsoq, Kalaallit Nunanni aningaasaqarnikkut inissisimaneq pillugu tunngaviummik ernumassuteqartoqarpoq. Landsrådpil siulittaasuata Erling Hørgh-ip Landsrådpil ataatsimiinnerata aggustimi 1968-imi ammarneranut atatillugu oqalugiarnerni oqaatigivaa, Kalaallit Nunaanni inuussutissarsiorneq ”pisumi ajornartoorfittut ittumi, ineriartornera qaangeruminaatsussatut isikkulimmi, inissisimavugut”. Taassuma pisup ilungersunassusia ima nassuiarpaa: ”Ajornartorsiutit kinguariartornerlu ingerlaannassappata pisussat sioranartorujussuupput: innuttaasut amerliartuinnartut, isertitassat annikilliartuinnartut tamakkiutissagaat.” Taassuma ilanngullugu mianersoqqussutigivaa, ”isiginngitsuusaarisooqassanngitsoq” aammalu tikkuarlugu, inuussutissarsiornikkut pisut aamma innuttaasut amerliartornerat – ”immaqa Danmarkimi aningaasaqarnikkut ajornartorsiutit ilanngullugit” – ima nassataqarsinnaasooq ”politikkikkut pilersaarusiornitsinni nutaanik ilisimasaaruteqarnissamik.” Taamaallilluni Kalaallit Nunaannut politikkip allanngortinneqarsinnaanera tikkuarpaa, tamannalu aamma danskit atorfilittaannit eqqartorneqarpoq.³⁵⁹

Kalaallit Nunaannimi aningaasaqarnikkut pissutsit pillugit ernumassuteqarneq Københavnimi ministereqarfinni aamma takuneqarpoq, siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiornermik taaneqartartumik suliaqarneq ingerlanneqaleruttorluni. Taamanikkut naalakkersuinnermik suliallit naliliisimapput, siunissamut ungasinnerusumut pilersaarusiornikkut ”aningaasaqarneq pillugu politikkimik nalilersuinissamut siammasinnerusumik tunngavissaqarnissaq” pisariaqartinneqartoq. Taamaattumik ministereqarfiit – tassunga ilanngullugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik – suliaasaqarfimmik iluini tamarmik immikkut piffissamut 1971-imiit 1985-imut siunissami ineriartortitassatut takorluukkaminik pilersaarummik suliaqaqqullugit.³⁶⁰ Sulineq siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiornissamik suleqatigiissitamit pilersinneqarsimasumit malinnaaffigineqarpoq, ministereqarfiit anginerusut, ilaatigut Statsministeria, Finansministeria aamma Økonomiministeria sinniisuutitaqarlutik. Suleqatigiissitaq Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit sinniisuutitanik ulloq 23. januaari 1969-imi ataatsimeeqateqarpoq, ilaatigut ministereqarfimmi pisortaq aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianni pisortaq ataatsimeeqatigineqarlutik.³⁶¹ Ataatsimiinnermit imaqaarniliami takuneqarsinnaavoq, inunngortut amerlassusiat oqaluuserineqartuni qitiulluinnartumik inissisimasimasooq. Finansministeriap pisortaa Erik Ib Schmidt ataatsimiinnermut peqataasunut tikilluaqqusereernermi kingorna, imaqaarniliaq malillugu, ima oqarsimavoq:

*”Suleqatigiissitap Kalaallit Nunaannut tunngatillugu pingaartumik inunngortut amerliartupiloornerat aamma aningaasaliissutaasartut ukiut tamaasa amerliartornerat immikkut maluginiarpaa. Taakku maanna ima annertutigipput, Kalaallit Nunaannut politikimi anguniagaq allanngortinneqartariaqassanersoq eqqarsaatigissallugu immaqa pissutissaqarluni.”*³⁶²

Tamatuma kingorna Schmidtip oqaluttuarivaa, suleqatigiissitaq isumaqartoq, siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiornermi anguniagaq maannamut atuuttoq malillugu suliaqartoqassasooq – ”tassa imaappoo, tamakkiisumik suliffissaqartitsillunilu inuuniarnikkut atukkat

Danmarkimi atukkat assingajaannik inissisimalernissaa” qanoq kinguneqassanersoq, aamma piviusunngortinneqarsinnaanersoq takutinniarlugu. Suleqatigiissitap isertuutinnigilaa, anguniagaq naammassineqarsinnaanngitsutut isigigitsik, ilaatigut Kalaallit Nunaanni inuussutissarsiorneq neriuutigineqartutut ineriartorsimanngitsoq, ilaatigullu Danmarkimi tapiissutit qaffakkiartuinnarnerat immaqa ingerlaannarnavianngitsoq innersuussutigalugu. Taamaattumik suleqatigiissitap kissaatigisimavaa, Kalaallit Nunaanni Ministereqarfik siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiarnik periarfissamik allamik suliaqassasoq, *”Danmarkimut nutsernerup annertunerunissaa naatsorsuutigalugu innuttaasut amerliartornerisa annikillissikkiartuaarneqarnissannik siunertalimmik.”*

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfinni pisortap Hesselbjerg-ip ataatsimiinnermi isumaqatigivaa, Kalaallit Nunaanni ineriartorneq ernumanartoqartoq, aamma soq *”G60-ip kingorna ineriartorneq pakatsisitsilaarsimanersoq”* ilaatigut aalisarnermut tunngasutigut, itisiliiffigalugu. Tunitsivinni akigitit appariartornerannut aamma *”sikuusorujussuusarnerata”* sinerissap qanittuani aalisarniarnermut ajornakusoortitsineranut, kiisalu kilisaatit nunanit allaneersut aalisapilunnerannut tamanna tunngassuteqarpoq. Aatsitassarsiorneq annertuumik aningaassaliisoqarnissannik pisariaqartitsiffiuvoq, aamma takornariat aningaasaqarnikkut ajornartorsiutinut iluaqutaasutut isigineqarnatik.³⁶³ Taamaattumik Hesselbjerg-i *”innuttaasut amerliartornerisa noqqillaamisinneqarnissaata kissaatigineqartorujussuuneranut isumaqataavoq.”* Tassunga tapiliullugu oqaluttuarivaa, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq ”ukiuni arlalinni” ”suliarineqarsimasoq”, aamma innuttaasut amerlassussissaasa maannamut (1967-imeersoq) missingersorneqarneranni Kalaallit Nunaannit ilaatigut nutserartoqarnissaa naatsorsuutigineqarsimasoq. Ataatsimiinnermi tamatuma kingorna atorfilittat qullersaannit peqataasunit iluarsiissutissatut siunnersuutit assigiinngitsut eqqaaneqarput. Ilaatigut aalisarnermik inuussutissarsiutillit tunitsivitsigut siunissami periarfissaat nalilersorneqassapput, ilaatigut Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiani pisortaq malillugu eqqarsaatigineqarsinnaavoq, aningaasaliissutit naammattusaarneqarsinnaannginnersut, aamma sumiiffinnut eqiterutsitsinissamik politikki *”noqqillaamisinneqarsinnaannginnersoq”*. Taassuma ilanngullugu erseqqissarpaa, *”sutigut tamatigut danskit atugaasa pitsaassusianut nallersuunnissaq allanngortinneqarsinnaanngitsumik anguniagaanngitsoq”*, aamma innersuussutigalugu, Landsrådp tamanna allaanerusumik isigigaa, tamannalu isumaginninnikkut suliffeqarfiit pilersaarusiorneqarneranni takuneqarsinnaammat. Schmidtip tamanna isumatusaarnertaqartutut takusinnaasimagunarpaa, taannami akissuteqarpoq, *”danskit atugaasa pitsaassusiat ataatsimut isigalugu allanngorartuusoq, aamma Jyllandip kitaani pissutsit, imaluunniit assigisai siunnerfigineqartariaqarunartut.”* Oqaloqatigiinnerit ima inerineqarput, siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiarnik allanik taakkuninnga marlunnik suliaqassasoq, suleqatigiissitamut kingusinnerpaamik ukiumi tassani maajimi nassuunneqartussanik. Suleqatigiissitap tamatuma kingorna pilersaarutit taakku marluk Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut, isumalioqatigiissitap juunimi ataatsimiinnissaanut, saqqummiunneqarsinnaanersut nalilersussavaa. Imaqarniliaq malillugu Schmidtip naggasiutigalugu erseqqissarpaa, nutserarnek atsaat sunniuteqalersinaasoq, ilinniartitaanikkut qaffasissuseq qaffanneqarpat, taamaalilluni kalaallit inuusuttut Danmarkimisut atugassaqartitaallissagaluarlutik, *”kisianni soorunami inuusuttunik pikkorissunik Kalaallit Nunaanniiginnartoqarnissaa qulakkeerneqartariaqarpoq, taamaalilluni Kalaallit Nunaat piffissap ilaani ima ingerlalluarunnaartigisimanninniassammat nuna utoqqarnit kisimi najugaqarfigineqalerluni.”*³⁶⁴

Ataatsimiinnermi tassani inunngortut amerlassusiat taamaalilluni apeqquserneqarpoq, aamma peqataasunit isumaqataaffigineqarluni innuttaasut amerliartornerat *”noqqillaamisikkiartuaarneqassasoq”*, tassanilu ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq aamma nutserarnek periutsit taaneqarlutik. Ima isikkoqarpoq, nutserarnek siullertut oqaluuserineqarsimasoq, aamma takutippaa spiralip sunniutigisinnaasaa atorfilittanit, siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiornermik suleqatigiissitami ilaasortanit, ilisimaneqarsimanngitsoq.³⁶⁵

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ulloq 11. juuni 1969-imi ataatsimiinnerani, suleqatigiissitami ataatsimiinneq allatseqarfimmi pisortap oqaluttuarivaa, tassunga ilanngullugu tassannga oqaatigineqartoq, ”Kalaallit Nunaanni ineriartornermut tunngatillugu qularnartoqalaartoq”, aamma annertunerusumik nutserartoqarnerata aningaasaqarnikkut sunniutissai pillugit naatsorsuisoqarnissaa tassannga kissaatigineqartoq – eqqoqqissaartumik oqaatigalugu innuttaasut amerlassusissaannik missingersuusiornermi 1967-imeersumi inunnik 7600-inik naatsorsuutigineqartunit eqqoqqissaartumik oqaatigalugu 50 %-inik amerlanerusunik. Allatseqarfimmi pisortap malillugu tamanna ”1985-i tikillugu aningaasartuutissanut annertunerusumik sunniuteqarnaviannngilaq, kisiannili immaq siunissaq ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu aningaasartuutissanut taamaassalluni.” Landsrådpil siulittaasuata Erling Høegh-ip tassunga uiggiullugu oqaatigivaa, ”ungasinngitsukkat tamanut ammasumik oqaatigineqarsinnaanngussasooq, paasineqartariaqartoq, inuiaqatigiit kalaallit ilaat nuuttariaqartut.”³⁶⁶ Ataatsimiinnermit imaqarniliap taamaalilluni takutippaa, aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami aamma ilisimasimaneqarsimanngitsooq, taamanikkut piffissami tassani inunngortut amerlassusiat appariartorluni ingerlasooq. Kisianni erseqqissarneqarpoq, ukiuni aggersuni ineriartornissaq siumut oqaatigissallugu ajornakusuussasooq, ilaatigut ”inunngortut amerlassusiisa allanngornissaat siumut oqaatigiumaatsuunera pissutigalugu.”³⁶⁷

Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiorneq pillugu oqaloqatigiinnerit novembarimi 1969-imi sulil ingerlaleruttorsimapput, aamma ilimanaateqarluinnarpoq, qitiutitsineq nutsernermit ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornermut allanngorsimasooq. Inuiaqatigiit katitigaanerisa ineriartornerat allanngoriartortoq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia ilisimasaqalersimagunarpoq, imaluunniit pasitsaassaqarsimagunarlu. Inunngortut amerlassusiisa kisitsisitaannik nutaanerpaanik, 1967-imi aamma 1968-imi appariaateqarsimasunik, aamma 1969-imi sulil annertunerusumik appariaateqarsimasutut isikkoqartumik ilisimaqalersimagunarpoq. Tassami takusinnaavarput, siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiornermik suliaqarnermut atatillugu suliffeqarfiup iluani allakkami allatseqarfiup pisortaata naatsorsuutigigaa, ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq Kalaallit Nunaannut tunngatillugu siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiornermik suliaqarnermut atatillugu folketingip oqaluuserinninnissaani aggersumi sammineqassasooq. Taamaattumik taanna isumaqarpoq, suliaasaqarfiup iluani tassani atuarfeqarfimmi aamma peqqinnissaqarfimmi ”ataatsimoortumik nalunaarusiamik” suliaqartoqarnissaa pisariaqartinneqartoq. Nalunaarusiami nassuiarneqartussat tassaapput sulinerup annertunerulersinneqarnissaanut tunngatillugu inassuteqaatit, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap 1965-imi maaji-juulimi saqqummiussimasai, – tassa imaappoq Rosenip spiralinik misileraanera sioqqullugu – (naleqq. kapitali 1.3). Tassunga atatillugu erseqqissarneqarpoq, nalunaarusiami spiralimik periuseq pillugu misilittakkat nassuiaatigineqassasut: ”Aammattaaq soqutiginninneq spiralip atorineqarneranut, aamma naartunaveersaammik taassuminnga arnat soqutiginninnerannut tunngatillugu nakorsat misilittagaannut tunngassuteqassasooq naatsorsuutigineqartariaqarpoq.” Tamanna tunngavigalugu allaffeqarfimmi pisortap spiralip atorineqarnera aamma soqutigineqarnera pillugit apeqqutinik arlalinnik nunap nakorsaanera akissuteqaqqullugu qinnuiginnippoq, Tamanna arnat qassit spiralilerneqarsimanerannut tunngassuteqarpoq, aammali qassit taanna peersissimaneraat, spiralimut tunngatillugu soqutiginninneq qanoq issimanersoq, tassunga ilanngullugu ”immikkut ittumik aalajangersimasunut angivallaarsimanersoq”, assersuutigalugu kisermaanut. Taassuma aamma paaserusuppaa, arnat ernereernermik kingorna tamarmik spiralilerneqarnissaminnik neqeroorfigineqartarnersut saniatigut ”spiralip ilisimaneqarnerata siammarneqarnissaa anguniarlugu peqqinnissaqarfiup tungaaninngaanniit aamma qanoq suliniartoqarpa.” Kiisalu aamma taassuma paaserusuppaa: ”Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortarnerup siuarsarneqarnissaanut suliniutit suut oqartussaasunit amigaatigineqarpat”. Naatsumik oqaatigalugu susoqarsimanersoq – qassit spiralilerneqarsimanersut – innuttaasut paasissutissinniarlugit peqqinnissaqarfimmit maannamut qanoq iliortoqarsimanersoq, kiisalu oqartussaasut ikiortigalugit siunissami qanoq iliortoqarsinnaanersoq paasisaqarfigissallugit soqutigivai.³⁶⁸ Nunap nakorsaaneranut allassimanerata takutippaa, nunap

nakorsaanera nutartikkanik ilisimasaqartoq, aamma taannaasoq suliniutit sutigut pitsanngorsarneqarsinnaanersut pillugit tikkuussisinnaasoq.

Apeqqutitut taakkununga akissutit nunap nakorsaanerata ulloq 9. decembari 1969-imi nassiuppai. Tassani arnat 1. novembari 1969-i tikillugu spiralilernerqarsimasut katillutik qassiunersut (2862-it), aamma taakkununga qassit 1969-imi spiralilernerqarsimanersut (985-it), kiisalu arnat spiralilernerqaqqinnatik spiraliminnik peertitsisimasut amerlassusiat (203-t) paasissutissiisutigivai. Ilaatigut arnat sorliit spiralilernerqarnissaminnik soqutiginninersut pillugu nunap nakorsaanerata paasinninnera taassuma ingerlateqqippa. Nunap immikkoortuini nakorsat amerlanerit oqaatigisimavaat, inuusuttut katissimanngitsut amerlanngitsunik, imaluunniit amerlasuunik meerallit spiralilernerqarsimasut. Taakku tulleralugit arnat ukioqqortunerusut meerarpassuallit spiralilernerqarsimasut. Nunap immikkoortuini nakorsat ataasiakkaat spiralimik soqutiginninneq suminngaanniit aallaaveqarsimanersuq pillugu oqaatsit amerlanngitsut atorlugit oqaatigisimavaat, tassanilu takutippaat, namminniunerusoq (nunap immikkoortuani nakorsat) suliniarnermikkut – aammalu arnat namminneq qaqitsisarnerat qaqutigooortuusoq. Narsaq pillugu ima allassimasoqarpoq: *”ernereereernerup kinguinngua (soqutiginninneq annertunngilaq)”*, Paamiut pillugu ima allassimasoqarpoq: *”90 %-it neqeroorfigineqarnermik kingorna”*; Maniitsoq pillugu: *”amerlasuut neqeroorfigineqarnermik kingorna”*; aamma Ilulissat pillugu: *”taamaallaat neqeroorfigineqarnermik kingorna”*.³⁶⁹

Nunap immikkoortuisa akornanni arnat spiralillit amerlassusiisa allanngorannerannut tunngatillugu nunap nakorsaanerata erseqqissarpaa, kisitsisit Angmagssalimminngaanneersut amerlanngitsut, nunap immikkoortuani tassani nakorsaq ilitersorneqarsimannginnini pissutigalugu spiralimik ikkussinissaminut siusinnerusukkut pisinnaatitsissummik peqarnikuusimannginnera pissutigalugu. Taassuma erseqqissarpaa, taanna qaammatip siuliani (novembarimi 1969-imi) spiralit allat 22-t ikkussimagai. Nunap immikkoortua taanna eqqaassanngikkaanni, nunap immikkoortuisa akornanni arnat spiralillit amerlassusiisa allanngorannerat innuttaasut amerlassusiannut atatillugu annertunngitsaq taassuma nalilerpaa, aamma *”innuttaasut akornanni spiralimik soqutiginninnerup assigiinngissinnaaneranut ”soqutigineqarnera” apeqqutaasinnaavoq.”* Taassuma allanngorannerit nunap immikkoortuini nakorsat nalunaarutaat malillugit nalilissagaanni nunap immikkoortuini nakorsat ataasiakkaat arnanut napparsimasut/passunneqartunut spiraliliinissamik qanoq *”neqerooruteqartarsimanerat”* aamma apeqqutaasarsimasinnaanersuq tassunga tunngatillugu oqaatiginngilaa. Nakorsat namminneq tamanna kingusinnerusukkut qanoq oqaasertalersimaneraat immikkoortoq 3-mi misissorneqassaaq. Nunalli nakorsaanerata akissummi naggataata tungaani isertuutinngilaa, spiraliliineq pingaarnertut nakorsap qinnuiginninneratigut pisarsimasuq:

”Spiralip soqutigineqarneranut tunngatillugu nunap immikkoortuini nakorsat paasisaat assigiinngippasippat. Immersugassamut allanneqarsimasut [qulaani issuaanerit takukkit] saniatigut nakorsat arlalissuit eqqumaffigeqqunikuaat, spiralilernerqarusullutik namminneq takkullutik saaffiginnittartut akuttungaatsiartuusut, kisiannili akerlianik nakorsamit saqqummiunneqaraangat neqeroorut arlalippasuit akuerisaraat.”

Nunap nakorsaanera naggasiutigalugu allappoq, namminneq saaffiginnittut amigaataanerat spiralip periarfissaanera pillugu paasissutisseeqqinnissamut pissutissaqalersitsisinnaasoq, aamma nammineq nunap immikkoortuini nakorsat sumiiffinni aviaisitigut tamanna pillugu allagaqaqqussallugit kaammattussallugit.³⁷⁰ Nunap nakorsaanerata paasissutissiinissamik kaammattuineri teknikkip nutaarluinnaap, innuttaasunit imaaliinnarlugu ilisimasaqarfigineqarsinnaanngitsup, taamaattumik peqarnera pillugu ilisimatinneqarsimanngikkunik, pineqarneranut atatillugu isigineqassaaq. Kisianni tamatuma aamma takutippaa, nunap nakorsaanerata aamma Københavnimi allaffissornikkut politikikkullu suliallit akornanni isumaqatigiissutigineqarsimasuq, spiralimik periuttip ilisimaneqarnera siaruaanneqassasoq. Tassunga uiggiullugu taassuma ministeriamut inassutigivaa, angajoqqaat

akuersiseqqaarnagit ”*arnanut 15-iniit 18-inik ukiulinnut*” naartunaveersaatit pillugit nakorsat ilitsersuisinnaanngornissaannik tunngavissamik tunineqartariaqartut (naleqq. kapitali 1.4).

Nunap nakorsaanerata akissutaasa tigunerinit sapaatit akunnerisa marluk qaangiunnerini Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik nunap nakorsaananut (ulloq 23. decembari 1969-imi) telegrammerpoq – Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiata pisortaanit suliarineqarsimagunartumik – nalunaaqutserneqarsimasumik ”tuaviuussaq”. Tassani takuneqarsinnaavoq, nunap nakorsaanerata kisitsisaatai tunngavigalugit arnat 15-iniit 49-inik ukiullit 25 %-ii spiralilernerqarsimasut ministereqarfiup naatsorsorsimagaa. Arnat nunaqarfinneersut, aamma taamatut arnat tikisitat spiralimik atuineq ajornerannik ministereqarfiup ilimaginninnera malillugu ukioqatigiiaani taakkunani illoqarfinni innuttaasut arnat affaasa tungaanut amerlassusillit amerlaqatigivai: ”*kalaallit nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut allassamaarpugut illoqarfinni arnat kalaallit 15-iniit 49-inik ukiullit 40-50 pct-it spiralilernerqarsimasut*”. Annertussuseq taanna qularnanngitsumik ministereqarfimmik tupigutsatsitsisimavoq, telegrammimut naggasiullugu nunap nakorsaanerata ”*inerniliussanut tupaallannangaatsiartunut, ilaatigut namminneq saaffiginnittartut amerlannginnerat tunngavigalugu*”³⁷¹ isumaa paaserusullugu. Ministereqarfiup taamaalilluni tassa spiralip taama atorneqartiginera tupaallaatigivaa, arnat taama ikitsigisut namminneq saaffiginnittarunarmata. Nunap nakorsaanerata ministereqarfik qanoq akissuteqarfigisimaneraa ilisimaneqanngilaq.

Nalunaarusiaq ataatsimoortoq taanna, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiani pisortap suliarineqassasoq kissaatiginikuusaa, aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfia nassitsisutut allassimasoq, januaarimi 1970-ip aallartinnerani piareerpoq. Tassani Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap Kalaallit Nunaannut ministerimut 1965-imi ”*paasitsiniaanerup assigiinngitsunik periuseqarluni annertusarneqarnissaa pillugu*” inassuteqareernerata kingorna suliniutinik sunik ingerlasoqarsimanersoq nassiaatigineqarpoq. Nalunaarusiami, ”Allakkiaq 2/1970”-imik taaneqartumi, ilaatigut periutsip spiralip akuersissutigineqarnera nassuiaatigineqarpoq, aamma spiralit ikkunneqarsimasut peerneqarsimasullu pillugit kisitsisit, nunap nakorsaanerata nassiuissimasai, saqqummiunneqarlutik. Allakkiami inerniliunneqarpoq, ”*Tamatuma naligivaa, arnanit 15-iniit 49-nik ukiulinnit tamanit 1/4-ii periutsip peqqinnissaqarfimmit neqoorutigineqarluni aallartinneraniit ukiut marlungajaat qaangiunneranni spiralilernerqarsimasut*”. Aammattaaq takuneqarsinnaavoq, spirali nunaqarfinni atorneqarsinnaasutut isumaqarfigineqanngitsoq, (nakorsamit ikiorneqarsinnaaneq qaninnerpaaq ungasissumiittoq), ilaatigut taanna aaqareernerup kinguninngua ikkunneqartariaqarmat, ilaatigut arnaq qaammatip ataatsip qaangiunnerani misissorneqartussaammat. Tamatuma saniatigut spiralip ikkunneqarnerata kingunerisaanik aaqartarnermut akornusersuutaanera ”*nakorsamit sukkasuumik ikiorneqanissamik*”³⁷² pisariaqartitsiffiusinnaavoq. Arnat avataaniit Kalaallit Nunaannut nuuttut naartunaveersaatinik ”*annertunungaatsiartumik*” atuisartutut isigineqarmata – immaqa p-pille-nik – allakkiaq malillugu pingaarnertut arnat kalaallit illoqarfinniittut spiraleqarput. Taamaattumik takuneqarsinnaavoq: ”*ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermi kalaallit arnat 15-iniit 49-nik ukiullit illoqarfinniittut 1/3-iisa missaaniittut spirali massakkut atorpaat*”

Spiralip atorneqarnerata siuaruarnerata sukkassusia ima nassuiarneqarpoq:

”*Spiralip naartunaveersaatitut atorneqarsinnaanerata akuerineqarnissaa sioqqullugu spiralip qanoq tiguneqarnissaa nalornissutigineqalaarsimavoq, ilaatigut pissutigalugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornernup kajumissuseqarfigineqarnissaa qanoq annertutigissanersoq ilisimaneqareersinnaanngimmat. Anguneqarsimasoq qulaani taaneqartoq, ukiut marlungajaat qaangiunneranni anguneqarsimasoq, periutsip nutaap siammasissumik soqutigineqarluarneratut isigineqarsinnaassagunarpooq, kisianni nunap immikkoortuini nakorsat paasissutissiinerat malillugu kajumissutsip ima sakkortutiginera akuttuvoq, napparsimmavimmut nammineq saaffiginnilluni spiralilersikkiartornermik kinguneqartarluni. Kisianni ernereernerup kingorna nakorsat neqeroorutaat arnarpaalunnit akuerineqartarpoq.*”

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiata taamaalilluni nunap nakorsaanerata spirali qanoq tiguneqarneris pillugu nassuiaataa oqaluttuareqqippaa, aamma tassani takusinnaavarput taassuma siaruarnera ima isigineqartoq piumaneqarneranik imaluunniit ”soqutigineqarneranik” naammassinniffiusimalluni, ilutigitillugu aamma nakorsat eqeersimaartumik spiralimik arnanut neqerooruteqartarsimanngitsuuppata annertunerusumik susoqarsimanavianngikkaluarluni. Inerniliineq imaappoq, inunngortut amerlassusiat ukiut pingasut ingerlaneranni 25 %-imik appariaateqarsimasoq, aamma sulii appariaartuinnassanersoq ”ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu peqqinnissaqarfik aamma allat paasisitsiniaanermik suliaqarnermi sunik suliaqarnersut”³⁷³ apeqqutaassasoq.

Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiorneq pillugu sulineq, aamma inunngortut amerlassusiisa ineriartornerat pillugit Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq ulloq 13. januaari 1970-imi ilisimatinneqarpoq, tassunga ilanngullugu innuttaasut amerlassusissaannik nutaamik missingersuusiortoqarnissaanik pisariaqartitsineq pillugu. Ataatsimiinnermit imaqaqarniliami takuneqarsinnaavoq, missingersuusiornissami tullinnguuttumi spirali pissutigalugu innuttaasut amerlassusiannut kisitsisissatut naatsorsuutigineqartoq appasitsippallaarteqqunagu Landsrådip siulittaasuata Erling Høegh-ip mianersoqqussutigigaa: ”Massakkut nutaanera pissutigalugu soqutigineqarpoq, kisianni immaqa kingusinnerusukkut atorineqarpiarunnaassaaq.” Taassuma aamma oqaatigivaa, ”spiralimik ajutoortoqarsimasoq”, tamanna ima kinguneqarsimagunarlu spiral eqaraluarluni naartulersoqarsimalluni. Tamanna ”arnat akornanni sukkasooujussuarmik tusalertorneqarpoq”, Høegh-i malillugu.

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami landsrådimut ilaasortap aappaata, Peter Heilmannip, Høegh isumaqatiginagu oqaatigivaa, nammineq naatsorsuutigigamiuk inunngortut amerlassusiat ilumut appariaateqassasoq: ”Inuuniarnermi atukkat qaffasinnerusut, aamma annertunerusumik paasisutissiineq namminerminni inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannik kinguneqassaaq, aamma spirali ilanngullugu neriulluarnissaq sulii annertunerulersinneqarpoq.” Spiralip ”tatigineqarunnaarsinnaanerani” allatseqarfimmi sulisut ilaata Høegh isumaqatigivaa, kisianni taamaattoqassappat naartunaveersaatiniq allanik peqarpoq. Taassuma p-pille taarsiullugu immaqa atorineqarsinnaasoq tassani eqqaavaa. Aamma sulisut taassuma tikkuarpaa, kisitsit takutikkaat ”ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq siammassissumik soqutigineqartoq, aammalu tamanna pingaarnerpaagunartoq”. Kisitsisilli innuttaasunit arnanit soqutiginninnerujussuutut paasineqarput, naak ataatsimiinnermi peqataasunit ilisimaneqaraluartoq, nunap immikkoortuini nakorsat oqaluttuarnikuusut, spiralilersikkusulluni namminneerlutik saaffiginnittartut akuttusuumik pisartut.

Danskilli folketingimut ilaasortap Svend Haugaard-ip maluginiarsimavaa, arnat namminneerlutik spiralilersinniarlutik saaffiginninneq ajortut, aammalu tassunga ilanngullugu oqaatigalugu, ”Ajornartorsiummut tamatumunnga iluarsiissutissamik nassaarnissaq kissaatiginassaaq”. Tamanna itisiliiffigineqanngilaq, kisianni ilimanarsinnaavoq, arnat kajumissuseqarnerat naammangippat spiralip siammaqqinneqarnissaa pillugu Haugaard-i ernumassuteqarsimassasoq.

Oqaluuserisassani oqaluuserisassap taassuma oqaloqatigiissutiginerata naggataani Høegh-ip erseqqissaqqippaa, innuttaasut amerlassusissaasa missingersorneqarnissaanni tulluuttumi inunngortut amerlassusissaat appartinneqarpallaartariaqanngitsoq, ”aningaasaliissutissat tunuarsimaarfigineqarnerat, aamma innuttaasut amerlassusissaannik missingersuummi kisitsisit taama annertutigisumik appartinneqarpata kingunerlussinnaanera” piffissami kingullermi pasitsaateqqajaaneqarsinnaammat tunngavilersuutigalugu. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap siulittaasuata oqaloqatigiinnerit naggaserlugit isumaqataaffigivaa, ”kissaatiginarsinnaagaluartoq” innuttaasut amerlassusissaasa missingersorneqarnissaaq utaqqissuneqarsinnaagaluarpat, inunngortut amerlassusiisa ineriartornerisa pitsaanerusumik takusinnaannngornissanut, kisianni siunissami ineriartortitassat takorluukkanik

pilersaarusiap takkuttussap ukioq taanna innuttaasut amerlassusissaannik missingersuinissaq pisariaqalersikkaa, aamma tamatuma saniatigut taanna aningaasalersuinissamut pilersaarut assigalugu pituttuisuunngitsoq. Allatut oqaatigalugu: innuttaasut akornanni ineriartorneq allanngussagaluarpat siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarut allanngortinneqarsinnaavoq.³⁷⁴

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ataatsimiinnerani ullormi tassani (ulloq 13. januaari 1970-imi), Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiani pisortaq ministereqarfimmi økonomisk-statistisk- kontorimut allakkiamik allappoq, ”uagut Kalaallit Nunaannut allatseqarfimmiit soqutigisorujussuussavarput spiralip atorneqarnerata siaruarnera pillugu ingerlaavartumik assigiinngissitaartumik kisitsisitigut paasisutissanik pissarsisarnissarput” aammalu tunngavilersuutigalugit: ”innuttaasut amerlassusissaannik missingersuutiniq suliaqarnermut, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu paasisitsiniaalluni suliaqarnerup aaqquissuunneqarnissaanut il.il. atugassamik.” Taamaattumik taassuma inassutigivaa, allaffik taanna kisitsisitigut paasisutissanik ingerlaavartumik nalunaarsuisassasoq, arnat ukiuinik, aappaqarnermikkut inississimaffiinik, najugaqarfiinik (tassunga ilanngullugit illoqarfimmi imaluunniit nunaqarfimmi najugaqarnermut), inunngorfiinik (Danmarki imaluunniit Kalaallit Nunaat), qassinik erniaminnik meeraqarnermut, aammali ”namminneerlutik napparsimmavimmumt saaffiginnissimanersut il.il.”³⁷⁵ Allatseqarfimmi pisortap taamaalluni arnat periutsimik spiralimik soqutiginninnerat, aamma ataatsimut isigalugu taassuma siaruarnera suli malinnaaffigerusullugit soqutiginnippoq.

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ataatsimeereernerata kingorna tusagassiorfinnut nalunaaruteqartoqarpoq, tassani ilaatigut takuneqarsinnaalluni, ”innuttaasut amerlassusissaattut missingersuutit maannamut atorneqartut ilaatigut atorumaneeeruttut”, spiralip kingunerisaanik pingaartumik inuusuttunut tunngatillugu, aamma 1966-imiilli inunngortut amerlassusiat 25 %-imik appariaateqarsimasut. Tassunga ilanngullugu takuneqarsinnaavoq, innuttaasut amerlassusissaattut missingersuutiniq nutaanik atorfissaqartitsisoqartoq.³⁷⁶

Innuttaasut amerlassusissaannik missingersuusiorneq nutaaq

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiata pisortaata Økonomisk-Statistisk Kontori ulloq 19. januaari 1970-imi qinnuigivaa, innuttaasut amerlassusissaannik missingersuinissap nutaap suliarineqarnissaa aallartisaqullugu, aamma tamanna ”piaarnerpaamik” pissasoq, ”siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarutip Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut juunimi saqqummiunneqannginnerani missingersuut nutaaq piareersimasariaqarmat.”³⁷⁷

Ullut qulit qaangiunneranni, ulloq 29. januaari, inaarutaasumik missingersuummut piareersaaneq siulleg naammassineqarpoq. Taanna kinguaassiorsinnaasut, nuuttut aamma toqusut amerlassusiisa ineriartornissaannik naatsorsuutigineqartunik tunngaveqarpoq. Missingiut taamaallaat periarfissamik allamik ataatsimik imaqarpoq, kisianni ”takorloorparput”, ministereqarfimmi sulisup ataatsip immikkut ilisimasalimmut, allaffimmit isumasiorneqartumut, allanneratut ”periarfissanik assigiinngitsunik pingasunik pissarsissalluta”.³⁷⁸ Missingiummi naatsorsuineq ilimagineqareersutut 1985-imi innuttaasut amerlassusissaattut 49.300-nik inerineqarpoq – kisitsit, missingersuutip siulianut sanilliullugu appasinnerungaatsiartoq.³⁷⁹ Kinguaassiorsinnaasut ineriartornissaannut naatsorsuutigineqartut innuttaasut naartunaveersaatinik qanoq atuinnissaat naatsorsuutigineqarnerisigut tunngavigalugu tunngaveqarput: ”Ernisut 1969-imi 1.200-juupput, imaluunniit 1968-imut sanilliullutik 200-nik ikinnerullutik, aamma spiralit 900-t missaanniittut 1969-imi ikkunneqarnerisa kingunerisaannik 1970-imi amerlassutsit [ernisut] aamma 200-nik appariaateqarnissaat naatsorsuutigineqartariaqarpoq”. Tassani tassa kisitsisit ukiuni siuliineersut tunngavigalugit kisitsisoqarsinnaavoq. Naatsorsuutigineqarpoq, arnat amerlanerusut 1975-ip tungaanut spiralileneqarsimassasut, ”kisianni piffissap ingerlanerani akuttunerujartortumik”, 1980-imi aamma 1985-imi pisumut tunngatillugu

”naatsorsuutigineqarluni p-pille-p atorineqarnera Kalaallit Nunaanni piffissap ingerlanerani aamma siaruaakkiartussasoq, taannalu aamma appariartornerup ingerlaannarnissaanut peqataassalluni, taamaalilluni 1985-imi qaffasissutsimut danskit massakut inissisimaaffigisaannit 1/3-imi qaffasinnerusumik inissisimalissalluni.”³⁸⁰ Tassa tassani 1970-ip aallartinnerani naatsorsuutigineqarsimavoq, danskit aamma kalaallit kinguaassiorsinnaassusiat ukiut aggersut 15-it ingerlaneranni imminnut qanillattorsimassasut, kisianni aamma Kalaallit Nunaanni inunngortut amerlassusiat suli Danmarkimit qaffasinnerussalluni.

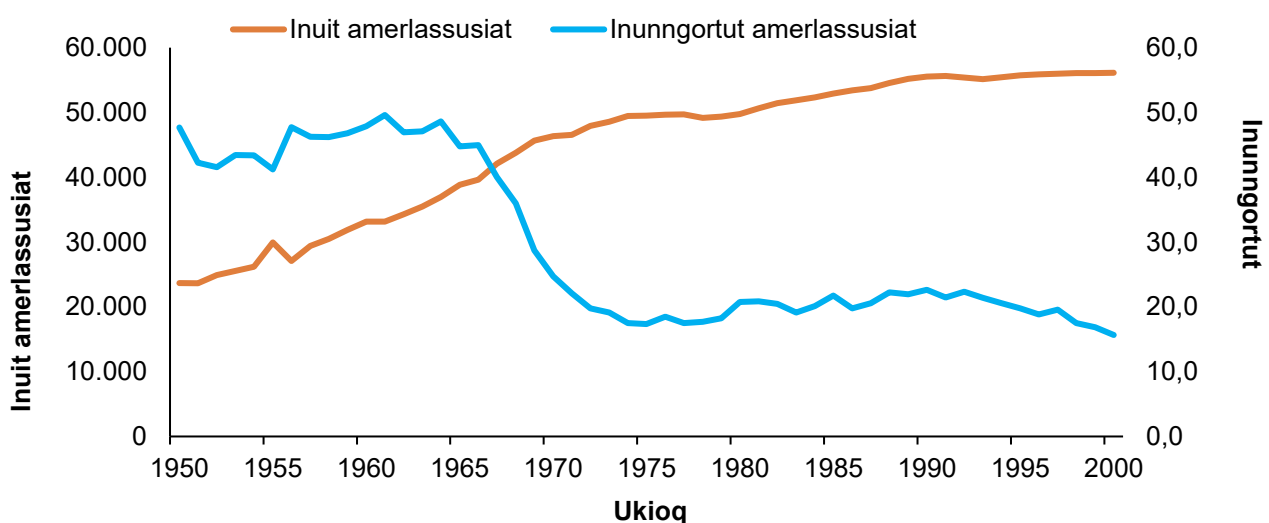
Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami juuni 1970-imi ataatsimiinnermi nunap nakorsaanerata ineriartorneq ima nassuiarpaa: ”spiralip atorineqarnerata sukkasuumik siaruaannerata missingersuutit maannamut atorineqartut atorsinnaajunnaarsippai. Arnat pingasuugaangata ataaseq spiralilernerneqarnikuupput.” Taanna Folketingimi politikerimut Svend Haugaard-imut akissutaavoq, ataatsimiinnermi taassuma nunap nakorsaanera aperinikuullugu, innuttaasut amerlassusissaannik missingersuutit qanoq eqqortigissanersut, uanilu nunap nakorsaanerata uppersarsinnaavaa, inunngortut amerlassusiat illuanut saassimasoq.³⁸¹

Inaarutaasumik missingersuummi, 1. juuli 1970-imi ullulernerqarsimasumi, periarfissat qulingiluat suliarineqarsimapput. Nassitsinermut atatillugu Økonomisk-Statistisk Kontori allappoq: ”missingersuummi naartunaveersaatini atunerup annertuumik qaffariaateqarnera eqqarsaatigineqarpoq.”³⁸²

Missingersuummi periarfissat allat tamarmik piareersarnermi inerniliussaq assigalugu missingersuummi kingullermi 1967-imeersumi naatsorsuutigineqartunit innuttaasut amerlassutsimikkut appasinnerujussuarmik amerlassuseqarnissaannik naatsorsuteqarnermik inerineqarput. Taamaalilluni siusinnerusukku missingersuutigineqartumi periarfissaq allami ilimagineqarnerpaami 1985-imi innuttaasut 66.400-unissat naatsorsuutigineqarpoq, missingersuummi nutaami kisitsit 57.441-lluni, aamma ilimanarnerpaq 50.000-inut (periarfissat allat A2 aamma B2) killilluni.³⁸³

Spiralip atugaanerata 1968-imiit ukiunullu tulliiunut siaruarneranit innuttaasut amerliartornerat taamaalilluni tassa pimoorullugu qaangerneqarpoq.

Takussutissiaq 1.a. Innuttaasut aamma inunngortut amerlassusiat Kalaallit Nunaat 1950-2000.

Paasisaqarfik: . Bjerregaard P. Disease pattern in Greenland: Studies on morbidity in Upernavik 1979-1980 and mortality in Greenland 1968-1985. Arctic Medical Research 50: Suppl. 4, 1992. Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissartarfiimmit kisitsisit atorlugit nutarterneqarpoq.

Takussutissiami takutinneqartutut inunngortut amerlassusiat 1965-ip missaaninngaannit unikaallappoq, kingornalu appariartornera 1960-ikkut naaneranni sukkasoorujussuarmik ingerlalerluni – qularnanngitsumik periuttip spiralip atornerarata siaruaannerata kingunerisaanik. Inunngortut amerlassusianni appariaateqarneq arnani 30-t aamma 50-it akornanni ukiulinni annertunerpaavoq, inuusuttullu akornanni appasinnerpaajulluni. Ilutigitillugu aappariinnerup avataani inunngortut amerlassusiat qaffariaateqarpoq, takussutissiami takutinneqanngitsumik. 1950-imi taakku inunngortunit tamanit 21,3 %-iupput, 1960-imi 33,6 %-imut qaffassimalluni, aamma 1972-imi inunngortunit tamanit 53,2 %-it ”aappariinnerup avataatigut” inunngortuullutik. Tamanna pingaartumik inuusunnerit 29-it inorlugit ukiullit akornanni malunnaatilimmik pisarsimalluni.³⁸⁴

Ineriartorneq, innuttaasut amerlassusissaattut missingersuummi nutaami naatsorsorneqarsimasoq, ilaatigut Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap tusagassiorfinnut ulloq 9. decembari 1970-imi nalunaarutaani taaneqarpoq. Tassani takuneqarsinnaavoq, missingersuummut siullermut sanilliullugu ukiuni qulikkaarit tulluuttuni innuttaasut amerlassusiat appasinnerujussuussasoq naatsorsuutigineqartoq: ”Allannguut taanna pingaarnertut inunngortut amerlassusiisa annertuumik appariaateqarnerannik pissuteqarpoq, spiralimik atuinnermik pissuteqartoq, soorluttaaq tikisitat 1985-imi ikinnerunissaat ilimagineqarluni, ilutigitillugu avataanut nuuttussat killeqarnissaat ilimagineqartoq.” Tassa maanna siunissaq allaanerusumik isigineqarpoq, innuttaasut amerliartornerat ”noqqillaaminnerusimassalluni”, nakorsat ilaannit, politikerinit, atorfilittanit aamma peqatigiiffiinnit ujartorneqarsimasoq, aamma pingaartumik politikikkut aamma allaffissornikkut inissisimasut naatsorsuutigisaannit sukkannerusumik ingerlasimalluni.

A.C. Normanip Folketingimi 1970-imi oqalugiarnera

Innuttaasut amerlassusissaattut missingersuummut nutaamut missingiut siulleq suliarineqareermat (januaarimi 1970-imi), kisianni innuttaasut amerlassusissaattut missingersuut inaarutaasumik suli naammassineqanngitsoq (juulimi 1970-imi), Kalaallit Nunaannut ministeri A.C. Normann Folketingimi ulloq 23. aprili oqalugiarpoo, Kalaallit Nunaata siunissami ineriartornissaanut naatsorsuutigineqartut nassuiaatigalugit. Inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerat piffissami tassani Normannip ilisimavaa. Oqalugiarnerni tikkuarpaa, G50-ip ilimagereersimasinnaanngikkaa ”innuttaasut amerleriaateqarujussuarnertat, 1950-ikkut qiteqqunneranni aallartittoq”. Tamanna ministeri malillugu ima kinguneqarpoq, ”suliniarnissaq naammassissallugu isumaqarfigisimasaq annertusineqartariaqartoq, inuuniarnikkut atukkat pitsaanerulersinneqarnissaannik anguniarneqartoq anguneqassappat.” Ministerip taamaalilluni nassuiaatigivaa, siullertut innuttaasut amerlassusiisa qaffannerat pissutigalugu Danmarki 1950-i aallarnerfigalugu ”sukkanerujartuinnartumik sulineq annertusisariaqarsimagaa”. Tamanna tunngavigalugu oqaatigivaa: ”Taamaattumik erseqqippoo, ukiuni kingullerni innuttaasut amerliartornerat soqutigisorujussuullugu malinnaaffigisimagatsigu, aamma ukiut tamaasa eqqartorluartarsimallugu, aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami.”

Ineriartorneq illuanut saakkiartulersimasoq tamatuma kingorna oqaluttuarivaa:

*”Inunngortut amerlassusiat 1960-ikkut missaaninngaanniit unikaallakkiartulerpoq, aammalu ukiuni kingullerni ima isikkoqarluni, inunngortut amerlassusiat appariartorpallaartoq. Ukiuni arlariinni kingullerni pingaartumik spiralimik taaneqartartup atugaanera tamatumunnga tapertaasimavoq.”*³⁸⁵

Innuttaasut amerleriaateqarnerisa, aamma 1950-ikkut qiteqqunneranniit siumullu Kalaallit Nunaannut aningaasaliissutit qaffanneqarnissaasa pisariaqassusiata imminnut ataqatigiinnerat nassuiaammuni taamaalilluni saqqummiuppaa. Taassuma nassuiaatigivaa, inuiaqatigiit kalaallit inuuniarnermikkut atugaasa pitsanngortinnissaat Kalaallit Nunaannut politikimi anguniagaajuaannarnikuunera

pissutigalugu innuttaasut amerliartornerat ilutigalugu danskit naalagaaffiata suliniarnini annertusisariaqartarsimagaa. Taassuma ilanngullugu tikkuarpaa, inunngortut amerlassusiat maanna appariartortoq, tamatumunngalu pingaartumik spirali pissutaatillugu. Taamaallilluni qularnanngitsumik Folketingimut kalerrisaarutigivaa, Kalaallit Nunaannut suliniarneq manna tikillugu qaffakkiartuinnarneratut sukkatigisumik qaffakkiartuinnartussatut isikkoqanngitsoq. Normannip spirali pillugu oqaaseqarnera taamaallilluni tunngaviusumik taassuma aningaasaqarnermut sunniutaanut tunngassuteqartutut isikkoqarpoq.

Siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarut 1971-1985 tamanut saqqummiunneqarpoq

Inuiaqatigiit kalaallit qanoq ineriartortinneqarnissaannik takorluugaq, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup suliarititaa, ukiakkut 1971-imi saqqummiunneqarami 200-nit amerlanerusunik qupperneqarpoq.³⁸⁶ Siulequtsiussami Kalaallit Nunaannut ministerip A. C. Normannip erseqqissarpaa, siunissami ineriartortitassatut takorluukkami pilersaarutit pituttuisuunngitsut, kisiannili ”suliassaqarfinni assigiinngitsuni pingaarnertut ajornartorsiutinik artorfilittat nassuiaanerattut” atuarneqassasoq. Pilersaarut ataatsimut isigalugu aalisarnikkut, pisortat suliffeqarfiutaanni, inissialiortiternikkut, teknikkikkut suliffeqarfinni, pilersuinnermik sullissivinni il.il. ajornartorsiutinut tunngassuteqarpoq. Taanna inuiaqatigiit ineriartornerannik erseqqissaanermik aallartippoq, innuttaasut amerliartornerat, aammali 1960-ikkut affaanni kingullerni inunngortut ikileriarnarat nassuiarneqarlutik. Tulliullugu Kalaallit Nunaannut politikkimi maannamut anguniarneqartut saqqummiunneqarput, siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarummi aalajangiusimaannarneqartut, aamma aningaasaqarnikkut suliniarnermut pingaaruteqartoq:

”Siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarummi takuneqarsinnaavoq, inuiaqatigiit kalaallit inuuniarnermikkut atugaasa qaffasinnerulersinneqanissaannut tunngatillugu maannamut anguniagassatut akuerineqarnikuusut malinnerisigut ilimagineqartariaqartoq Kalaallit Nunaannut aningaasaliissutinik tunniussisarneq qaffakkiartuinnassasoq, naak qaffakkiartornera noqqillaamissagaluartoq.”³⁸⁷

Ilutigatillugu tikkuarneqarpoq, siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarummi suliffissat ”inuiaqatigiinni kalaallini sukkasuumik amerliartortuni” qanoq naammatsigissanersut nalornissutigineqartoq. Tassunga ilanngullugu eqqarsaat una saqqummiunneqarpoq, ”piffissanngunnginnersoq Kalaallit Nunaannut politikkimik periarfissamik allamik eqqarsaateqassalluni, kingornalu innuttaasut amerlassusiat inunngortut amerlassusiisa appartinnerisigut aamma nutsernikkut aalaakkaasunngortikkiartuaartinniarsaralugu”.³⁸⁸ Kalaallit Nunaannut politikkimik allanngortitsinissamik eqqarsaat siusinnerusukku oqaatigineqareersutut aamma siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiorneq pillugu suleqatigiissitami januaarimi 1969-imi aamma oqaatigineqarnikuuvoq.

Tamanna innuttaasut amerliartornerannik paasininnerup allanngorneranik ersersitsivoq, G50-imi amma G60-imi (naleqq. kapitali 1.2. aamma 1.3.) naammassisaqarsinnaassutsip qaffasinnerulersinneqarnissaanut, taamaallillugulu inuuniarikkut atukkat qaffasinnerulersinneqarnissaannut pisarialittut isigineqarsimalluni, maannali anguniakkap asserpiaa anguneqassappat ajornartorsiutitut taaneqarluni. Kalaallit Nunaannut politikkimut periarfissami allami, uani oqaatigitsiarneqartumi, siunertarineqartoq tassa tassaasimavoq, innuttaasut kalaallit amerlassusiat periutsit assingi marluk, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Siunissamut ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiornermut Suleqatigiissitap akornanni aallarniutaasumik ataatsimeeqatiginnermi januaarimi 1969-imi taaneqartut atorlugit aalaakkaasunngortinniarneqassasut ,

tassalu ”ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiortarneq annertunerusoq” aamma ”nutserartitsinermik politikki suliaqarfiulluartoq.”

Siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarummut ilaavoq, innuttaasut amerlassusiat appariaateqareersimasoq, tamannalu spiralip atorneqarnerata eqqunneqarneranik nassuiarneqarluni. Ilutigitillugu kinguaassiorsinnaanerup siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu qanoq ineriartornissaa isummerfigineqarpoq:

*”Spiralip atorneqarnerata siaruarnera ukiuni siullerni sukkasuumik ingerlasimavoq, kisianni ilimagineqartariaqarpoq siaruarnera tamatuma kingorna kigaannerusumik ingerlalissasoq. Nakorsat nalunaarusiaanni takuneqarsinnaavoq, spiralit manna tikillugu ernereernerup, nalinginnaasumik napparsimmavinni pisartup, kingorna nakorsanit neqeroorutigineqaraangat ikkunneqartartoq, nammineerluni saaffiginnittarnerit akuttusuumik pisarlutik. Alloriarnermi siullermi qanoq annertutigisumik angusaqartoqarsimanersoq nalileruminaappoq, aamma siunissamut ungasinnerusumut isigisumik missingersuutini suliaqarneq ukiunik arlariinnik utaqqissuneqarsimanissaa kissaatiginarsimassagaluarpoq. Piffissap ilaani immaqa paasisitsiniaanermik suliaqarneq sukumiinerusoq suliarineqartariaqassaaq, ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermut arnat amerlanerusut kajumissuseqalersinniarlugit. Siunissaq ungasinnerusoq isigalugu p-pille-t aamma ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermi pingaaruteqaleriartuinnartussaassapput.”*³⁸⁹

Siunissamut ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarummi taamaalilluni taaneqarpoq, inunngortut amerlassusiisa siunissami qanoq ineriartussanersoq eqqoriaruminaatsuusoq. Ministereqarfiup naatsorsuutigivaa, ilaatigut inunngortut amerlassusiat spiralip atorneqalernissaata akuersissutigineqarnerata kingorna ukiunut siuliinut sanilliullugu kigaannerusumik appariartussasoq, ilaatigut ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornermut tunngatillugu ”paasisitsiniaanermik suliaqarneq sukumiinerusoq” pisariaqartinneqassalluni. Kingulleq spiralilersinniarluni ”nammineerluni saaffiginninnerit” iluatsinngitsoorsimanerannik oqaaseqaammut atatillugu isigineqassaaq, aamma taamaattumik ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu nutaamik paasisitsiniaasoqarnissaa naatsorsuutigineqarsinnaasoq, taamaalilluni inunngortut amerlassusiannut sunniuteqaqqissalluni.³⁹⁰

Inuiaqatigiit ineriartornerannik soqutiginninneq annikilliarporpoq

Inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannut spirali tapertaasimasoq maanna erseqqissimmat innuttaasut amerlassusiisa ineriartornerannik allaffissornikkut politikikkikullu soqutiginninneq annertooq piusimasoq annikilliarporpoq.

Tamanna ilaatigut tigussaasumik takusinnaavarput, Kalaallit Nunaanni ”innuttaasut amerleriapiloornerat” pillugu naqitaaraq pilersaarutigineqartoq, 1960-ikkut naajartorneranni pilersaarusiorneqartoq, 1971-imi taamaatiinnarneqartoq ”inunngortut amerlassusiisa sukkasuumik maanna ikiliartornerat pissutigalugu. Naqitaqqami erseqqissarneqartussaani kuugaluarpoq, ”innuttaasut amerliartornerat pivisoq aamma naatsorsuutigineqartoq atorlugit erseqqissarneqartoq, aamma taassuma inuiaqatigiinnut ilaqutariinnullu (inummut ataasiakkaamut) kingunissai.” Naqitaqqap suliarineqarnerani malittarisassani, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi sulisup suliarisimasaani, taanna takuneqarsinnaavoq, aamma naqitaqqamik allattussatut eqqarsaatigineqartup malitassaralugu. Malittarisassani takuneqarsinnaavoq, innuttaasut amerliartornerat qanoq annertutigissanersoq, imaluunnit ilaqutariinni ataasiakkaani meeqqat qanoq amerlatigissanersut aalajangersarneqarnissaat naqitaqqami inerniliunneqassasoq eqqarsaataasimanngitsoq, kisiannili ”oqallinnissamik eqqarsarnissamillu” pilersitsissalluni. Tamanna erseqqissarneqarpoq: ”Naqitaaraq

inunngortut killilersorneqarnissaannik sunniiniarnertut paasineqarsinnaasuussanngilaq.” Tamanna nunani tamalaani oqallisigineqartunut aamma ileqqunut innersuussinikkut nassuiarneqarpoq:

*”Nunani tamalaani ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut politikkimi innuttaasut qanoq iliortariaqarnerannik (tamanna pillugu FN-i aalajangersagaqarpoq) avataaninngaanneersut naalakkersuiniarsarinnginnissaat pingaartinneqartorujussuuvoq. Tassunga atatillugu eqqaamaneqartariaqarpoq, ministereqarfik naqitaaqqamik saqqummiussisusooq.”*³⁹¹

Tassa Kalaallit Nunaanni Ministereqarfiup naqitaaraq aqutigalugu qanoq oqariartuuteqartoqassanersoq, aamma taanna danskit politikeriisa ”inunngortut killilersorneqarnissaannik” kissaateqarnerannik paasineqassanngitsoq eqqumaffigivaa. Tassani taarsiullugu paasissutissiissutissatut qitiutinneqassaaq, meeqqat amerlassusiat qinigassaasoq, aammalu ”pisussatut aalajangeriigaanngitsoq”. Naqitaararli suliarineqanngilaq, piffissap ingerlanerani spiralimik periutsip siaruarsimanera pissutigalugu pisariaqartutut isigineqarunnaarmat.

Siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarutip 1973-1974-imi nalilersoqqinneqarneranut aamma takusinnaavarput, inunngortut amerlassusiat ernumanissamik pissutissaqartitsiunnaartoq, tamanna taaneqareersutut 1969-1970-imut siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiorniluni suliaqarnermi pinikuusimalluni. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqorsiaiviani nalunaarsukkami takuneqarsinnaavoq, tunngavissat taamanikkut allaanerusimasut, inunngortut amerlassusiat naatsorsuutigineqartumit annertunerusumik appariaateqarsimammat. Kisianni *”aalisarnermik inuussutissarsiuteqarneq suli patsinartorujussuuvoq.”* Nalunaarsukkami allami takuneqarsinnaavoq, siunissami ineriartortitassatut takorluukkani pilersaarummik suliaqarnerup stiulliup kingorna *”Kalaallit Nunaanni suliffissaqarniarnikkut siunissaq pillugu isumalluarunnaariartuinnartoqartoq”* ukiup ilaani suliffissaarusimasarneq aamma inuusuttut suliffissaarusimasarnerat innersuussutigalugu henvising? ³⁹²

Innuttaasut amerlassusissaannik missingersuutip, 1975-imi suliarineqartup, aamma takutippaa, innuttaasut amerlassusissaannik missingersuut 1970-imeersoq killigalugu inunngortut amerlassusiat suli appariartuinnartoq. CPR-inik nalunaarsuiffinni paasissutissat tunngavigalugu siullerpaamik missingersuusiortoqarpoq, aamma taamaattumik taanna missingersuutitut siuliinut sanilliullugu. Ukiuni kingullerni ineriartornerit naatsorsorneqarnerisa takutippaat, kalaallit aamma danskit kinguaassiorsinnaanerit *”annertuumik imminnut qanilliarisimasut.”* Kalaallini kinguaassiorsinnaassuseq nassuiarneqarpoq *”naartunaveersaatinik atuineq annertunerujartuinnartoq.”* Missingersuut malillugu maanna naatsorsuutigineqalerpoq, *”kinguaassiorsinnaaneq tamaat isigalugu suli appariartorlunilu sukkannersumik appariartussasoq”*. Taamaattumik naatsorsuutigineqarpoq, periarfissaq I-i (kinguaassiorsinnaasut annertunerpaamik appariaateqarnissaannik naatsorsuutiginninneq) piviusorsiornerpaajusoq. Illuatungaani naatsorsuutigineqarpoq, siusinnerusumut sanilliullugu avataaniit avataanullu nuuttut nikingassutaat appasinnerussasoq, aamma taamaattumik innuttaasut amerlassusissaattut siusinnerusukkut missingersuutigineqarsimasut ukiut 20-25-t qaangiunnerini assigipajaaginnassagai naatsorsuutigineqarpoq. ³⁹³

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup 1976-imut ukiumoortumik nalunaarusiaani inunngortut amerlassusiisa ineriartornerat sukumiinerusumik nassuiarneqarpoq. Tassani takuneqarsinnaavoq, kinguaassiorsinnaasut katinnerat 1964-imisut appariaateqarsimasooq, ilimanaateqarluni arnaq ataaseq inuunermi ingerlanerani agguaqatigiissillugu 7,4-niik meerartaarsimassagaluartoq, 1975-imi ima ilimanaateqarluni, arnaq ataaseq agguaqatigiissillugu 2,4-nik meerartaassasoq. Tassani aamma takuneqarsinnaavoq, appariaat ukioqatigiiaani 15-it 50-illu akornanni ukiulinni tamani pisimasooq, kingullerpaami inuusuttut akornanni. Ukiut ingerlanerani inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerat spiralimik periutsip atugaanerata siaruuaassimanerani, kisianni aamma naartuersittut amerliartuinnarnerannik nassuiarneqarpoq, 1975-imi *”uumallutik inunngortut amerlassusiisa 50 pct.-iisa missaannut qaffariaateqarsimalluni”* (naleqq. kapitali 1.6.). Tikkuarneqarpoq, spiralit aamma

naartuersinnerit qassit arnanut Kalaallit Nunaanni inunngorsimasunut attuumassuteqarnersut ilisimaneqanngitsaq.³⁹⁴

Innuttaasut amerlassusiisa ineriartornerat pillugu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allakkiaa malillugu ukiut marluk qaangiunnerini erseqqissivoq, inunngortut amerlassusiat aalaakkaasunngortoq, danskinit sanilliullugu qaffasinnerulaartumik inissimasumik: *"Ilimanarsinnaavog, inunngortut amerlassusiat siunissami aalaakkaasumik maannakkutut inissisimassasoq, aamma taamattumik innuttaasut kalaalersaasa amerlassusiisa ineriartornerat qularnaatsorujussuarmik eqqoriarsinnaalissapput."* Naatsorsuutigineqarporli inuiaqatigiit kalaallit 40.600-iniit 55.000-inut 1995-ip tungaanut amerleriaateqassasut, ukioqatigiiaat 1960-ip missaan inunngortut amerlasuut kinguaassiorsinnaanngornissaminnut ingerlaarmata. Kisianni ukiuni siuliinut sanilliullugu qaffariaat annikinnerungaatsiartoq pineqarpoq.³⁹⁵ Taamaalluni inunngortut amerlassusiannik politikkikkut ernumassuteqarneq milligunarpoq.

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu siammasissumik suliaqarnerup politikkikkut eqqumaffigineqarnera aamma annikilliartorpoq.³⁹⁶ Kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarnerit Danmarkimi 1970-imi eqqunneqarnissaat sioquttilaarlugu kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarneq Kalaallit Nunaanni atuafinnut pisortap atuafinnut aamma ilinniartitsisut atuartitsisarneq aamma eqquppaa.³⁹⁷

Kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarnerit Kalaallit Nunaanni ingerlanneqartarnissaat, Seksualoplysningssudvalgimit siunnersuutigineqarsimasutut, atuafinnut pisortaqaarfimmi amerlanerussuteqartunit februaarimi 1969-imi akuersissutigineqarpoq. Atuafinnut pisortaqaarfiup akuersissutigivaa, atuartitsisarneq aalajangersimasumik ingerlanneqartartussanngortinneqassasoq, aamma angajoqqaat akuersiseqqaarnagit tamanna ingerlanneqarsinnaasoq. Tamatuma saniatigut, Danmarkimut sanilliullugu siusinnerusunngortinneqassasoq, aamma kinguaassiuutitigut nappaatit pingaartinneqassasut, tamatuma siaruaassimanerujussua pissutigalugu. Ilinniartitsisut atuartitsinissamit pisussaaffeqanngitsitaasinnaapput, aamma tamatuma saniatigut atuartitsineq pingaarnertut ilinniartitsisunit kalaallisut oqaaseqartunit ingerlanneqartassaaq – imaluunniit kalaallisuunngortillugu nutserneqartassalluni. Tamatuma saniatigut, atuafinnut pisortaqaarfik malillugu, atuartitsinissamut ilitsersuummik suliaqartoqartariaqarpoq, isumasioqatigiissitsinerit suliassamik ilinniartitsisunit piareersaaqataasariaqarput, aamma atuartitsinissamut atortussanik naleqquttunik suliaqartoqartariaqaralualuni.³⁹⁸ Kiisalu atuartitsinerup siunertaa sukumiisumik nassuiarneqarpoq, tassaasoq *"sammisat taakku meeqqat ilisimasaannut nalinginnaasutut inissinneqarnissaat, aamma pissusissaanngitsutut isiginninnerup aamma nalorninnerup peerneqarnissaat, aammalu ataatsimut isigalugu kinguaassiorsinnaanermut tunngasut pissanganartutut isigiineqarunnaarsillugillu paasiuminaatsortai paasinarsisillugit."*³⁹⁹

Kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarnerup eqqunneqarneratigut kinguaassiuutitut tunngasut aamma naartunaveersaatit pillugit meeqqanut aamma inuusuttunut paasissutissiisarneq malittarisassaliunneqarpoq, aamma suliaq tamatuma kingorna politikkikkut suliassaa junnaarpoq, kisiannili atuafinnut pisortaqaarfimmit aamma atuafinnit ataasiakkaanit suliassartaatigut ingerlanneqartussanngorluni.

Aamma siammasissumik innuttaasut paasissutissiisarneq 1960-ikkut naajartorneranni aaqqissuussaannerusumik ingerlanneqalerpoq. Kalallit Nunaanni innuttaasunut paasissutissiinermut ataatsimiititaliamik 1967-imi pilersitsisoqarpoq. Ataatsimiititaliap misissussavaa, innuttaasunik paasissutissiisarneq qanoq ingerlanneqartarnersoq, sulineq qanoq annertusarneqarsinnaanersoq misissussallugu, aamma suliassaqarfiup iluani siunissami sulinissamut siunnersuutitigut tunniussaqaassalluni. Ataatsimiititaliap siunnersuutigivaa, *"suliniaqatigiiffimmik oqartussaasunut attuumassuteqanngitsumik"* pilersitsisoqassasoq, taamaattoq naalagaaffimmit aamma nunap karsianit aningaasatigut tapiissuteqarfineqartarnissaminik pisariaqartitsisussamik, taaguutilimmik Kalaallit

Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffik, ” Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinnut paasissutissiisarnermik sulineq nakussassarlugu, aallartillugu aamma ataqatigiissarlugu”⁴⁰⁰ suliaqartussamik. Qaammarsaanermut kattuffiup sumiiffinni peqatigiiffiit aallaavigalugit, aamma peqatigiiffinni sulisut peqatigalugit innuttaasunut siammasissumik paasissutissiisarneq kalaallisut suliarissavaa. Pilersitsinnermut atatillugu inersimasunut aamma inuusuttunut, meeqqat atuarfiata avataaniittunut, paasissutissiisarnermik suliaqarneq Qaammarsaanermut kattuffimmut pisortatigoortumik nuunneqarpoq, tassunga ilanngullugu aamma (1970-ikkut aallartinnerannit aallartittumik, naleqq. kapitali 1.6-i) ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik paasissutissiinnermut tunngasut. Taamaattumik danskit peqatigiiffii, siusinnerusukkut 1960-ikkunni suliaqarfimmik ingerlataqarsimasut, 1960-ikkut naajartornerat aallarnefigalugu ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut tunngatillugu pingaarnertut aqputaajunnaarput, aamma taakku suleqataanerat annikilliaruaarluni, naak piffissami qulaajaaffigineqartumi Foreningen for Familieplanlægning-imut (kingorna Sex og Samfund-inngortumut) attaveqarneq takuneqarsinnaagaluartoq. Paasissutissat killeqartut taakku, 1970-ikkut aallartinnerisa kingorna suliaqarfimmi tassani nassaaarsavut, malillugit aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup paasissutissiisarnermik suliaqarneq soqutiginninnera annikilliarortutut isikkoqarpoq⁴⁰¹, aamma ima isikkoqarluni Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup paasissutissiinnermik sulinnermik soqutiginninnera annikilliarutulersimasoq. Kalaallit Nunaalli pillugu isumalioqatigiissitap 1971-imi sulii eqqumaffigivaa, nunap immikkoortuini nakorsat tamarmik spiralimik ikkussinnermut pikkorissartinneqassasut. Kalaallit Nunaat pillugu Ministereqarfik malillugu aamma nakorsat tamarmik aallarnissartik sioqqullugu Mødrehjælpenimi nakorsaanermut Rosenimut innersuunneqartarput, aamma tamanna angumerineqarsinnaanngikkaangat tullianik Danmarkilaaangamik pikkorissartinneqartassallutik.⁴⁰²

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarneq Tunumi

Tunumi innuttaasut amerlassusiisa ineriartornerisa oqaaseqarfigineqarnerat immikkoortumi uani saqqummiutissavagut, pingaarnertut sooq G50-isumaliutissiissummi aamma 1950-ikkut aamma 1960-ikkut ingerlanneranni apeqquserneqareersimanersoq – aamma ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq Tunumi kommunini taakkunani marlunni qanoq oqaaseqarfigineqarnerasoq, aamma atuutilersinneqarsimanersoq qitiutillugit. G50-i aallarnefigalugu aamma ukiut ingerlanerini siumut, Tunu nunap immikkoortuatut immikkut unammilligassaqarfiusutut isigineqarpoq, aamma taamaattumik nunap immikkoortuani tassani ineriartortitsinissamut periarfissat pillugit oqallittarsimanerit pillugit allagaatinik toqqortatigineqartunik amerlangaatsiartunik peqarluni.

Inuussutissarsiornernup ineriartortinneqarnissaanik aamma eqiterutsitsinissamik politikkip inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerulernissaannut aqutissatut, Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1948-meersup aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap 1960-meersup qitiutitsinerat ima kinguneqarpoq, sumiiffiit avinngarusimanerusuniittut, innuttaasut siammasimallutik aamma pingaarnertut piniarnermik inuussuteqarlutik inuusut, ineriartortinneqarnissaannut tunngatillugu immikkut ernumassuteqartoqarluni. Tunumut tunngatillugu avinngarusimanerusuni siunissami ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornernup immikkut erseqqissumik oqaatigineqarnissaanik pisariaqartitsineq eqqarsaatigineqarpoq.

Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap isumaliutissiissutaani Tunu sumiiffittut immikkut iliuuseqarnissamik pisariaqartitsiffiusumik immikkut ajornartorsiuteqarfiusut takutinneqarpoq.

” Tunumi massakkut pissutsit annertuumik naammaannaartutut isigineqartariaqarnerat qularutissaanngilaq. Innuttaasunik eqiterutsitsineq oqaatigineqartutut naammassisaqarsinnaassutsip kinguariartorneranik kinguneqarpoq, aamma pissutsit massakkut imaapput, innuttaasut amerlasuut annerusumik minnerusumilluunniit

*nallinnartumik allaffeqarfimmik "inussuteqarput " aamma sulinermik aalajangersimasumik aamma naammasisaqarfiusumik sungiussitinniarneqarlutik (...) Ataatsimiititaliap ima paasisimassavaa, inuussutissarsiornermut tunngasutigut iluarsiissutissamik nassaarniarnissaq siunertaralugu eqqarsaatigineqartariaqartoq, suliassaqarfimmi tassani Tunumi innuttaasut kitaanisut periarfissaqalersissinnaaqullugit. Paasineqartariaqarpoq, innuttaasut kitaani kalaallinut sanilliullutik ineriartornerup aallartilaarnerani inissisimmammata, aamma aalajangersimasumik politikkiliornissamut pissutsit aamma periarfissat pillugit massakkuugallartoq qularnaatsumik paasisaqarnissaq ajornakusoorsinnaavoq."*⁴⁰³

Ataatsimiititaliaq taamaattumik siunissami politikkissamut sammivigineqarsinnaasunik pingasunik inissiivoq.

- a. *Innuttaasut kitaanut nuunnissaannik kajumissaarneqarsinnaapput.*
- b. *Innuttaasut piniartuusimanermut uterteqqiniarneqarsinnaapput.*
- c. *Kiisalu inuussutissarsiutinik naammasisaqarfiusinnaasunik allanik suliqaarniartoqarsinnaavoq, taamaalilluni innuttaasut amerlassusiat malillugu naammaginartumik suliassaqaarnissaamut tunngavissamik pilersitsoqarniassammat.*⁴⁰⁴

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap 1960-imeersup Tunup ineriartortinneqarnissaanut inaarutaasumik politikkimik aalangiussisoqarsinnaannginneranik ataatsimiititaliap inerniliussaa ingerlateqqippaa. G60-isumaliutissiissummi inerniliunneqarpoq, pingaartumik Ittoqqortoormiini puisinniarneq annertuumik siuarlaateqarsimasoq, kisiannili aamma Tasiilami pisarineqartut annertuumik amerlerlaateqarnerat misigineqarsimasoq. Tasiilami pingaartumik saarullinniarneq siuariartorpoq, aamma aningaasatigut isertitat innuttaasumut ataatsimut naatsorsorlugu arfinileriaatinngorsimalluni. Ataatsimiititaliap inerniliuppaa, Ittorqqortoormiinit tunngatillugu "piniarnermik inussutissarsiornerup ingerlanneqarnera pissutsinut naleqqiullugu naammaginartumik aningaasaqarnikkut pissarsissutaanissaanik periarfissaqartutut suli isikkoqarpassisoq."⁴⁰⁵ Taamaakkaluartoq ataatsimiititaliaq isumaqarpoq: "Innuttaasut amerliartornerat siunissami qaninnerpaami inuussutissarsiornikkut periarfissanut pioreersunut tunngatillugu ajornartorsiutinik nassataqartussatut isikkoqanngikkaluarpalluunniit nuunnissamik kissaateqarnerit tapersersorneqartariaqarput."⁴⁰⁶

Tasiilaq pillugu ima allasimasoqarpoq:

*"Nunap immikkoortuani innuttaasut 1950-imi 1220-niit 1962-imi innuttaasunut 2000-inut amerlerlaateqarsimapput, imaluunniit 60 %-it misserluinnaannik. Innuttaasut amerlassusiisa amerliartuinnarnerat tunngavigalugu – siunnersuutip qulaani taaneqartup naammasineqareernerataluunniit kingorna aamma – innuttaasut amerliartuinnartut siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu aningaasaqarnikkut naammaginartumik atugassaqaqalernissaasa aqutissiunneqarnissaat pisinnaanngitsutut ataatsimiititaliap isigivaa. Taamaattumik nunap immikkoortuanit nutserartoqalaarnissaa kissaatiginarpoq."*⁴⁰⁷

Tunu taamaalilluni G50-imi aamma G60-imi Kitaani innuttaasut inuuniarnermikkut atugaasa qaffasissusiat anguniarlugu nunap immikkortuatut immikkut suliniuteqarfigineqartariaqartutut aamma sumiiffimmut naleqqussakkamik iluarsiissuteqarfigineqartussatut annertuumik immikkut unammilligassaqaarfiusutut taaneqarpoq. Isumaliutissiissutini marlunni taakkunani sumiiffinniit nuunnissap qanoq kajumissaarutigineqarsinnaanera soqutigineqarpoq, ilimagineqarmat, najugaqarfii aningaasaqarnikkut immikkut napatissinnaanngornaviannngitsut, aamma aalisarnerup ineriartortinneqarnissaanut, imaluunniit inuussutissarsiutit attanneqarsinnaasut allat pilersinnissaannut periarfissat pitsaasuunngimmata.

Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq Tasiilami

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ataatsimut isigalugu innuttaasut amerliartornerannik aallussinera annertusiartortoq Tunup aallunneqarnerulerneranik aamma nassataqarpoq. Innuttaasut amerliartornerat ”piniarnikkut aningaasarsiornermi” naammattunik suliaasaarunnissaa pissutigalugu suliffissaaleqisut amerlanerulernerannik kingunilimmik ajornartorsiutinik pilersitsinissaata ernumassutigineqarnera isumalioqatigiissitap allagaataani erseqqissumik takuneqarsinnaavoq, aammalumi Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami Tunup ineriartortinneqarnissaa pillugu suliamik piviusumik aallartitsisoqarluni.

”Tunumut tunngatillugu killiffik pillugu nalunaarusiaq” Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianit 1965-imi suliarineqarpoq. Killiffik pillugu nalunaarusiami taaneqarpoq, *”Kitaanut sanillillugu Tunumi inunngortut amerlanerunerisa kingunerisaanik inuit amerlassusiat sukkanerusumik qaffakkiartorpoq.”*⁴⁰⁸ Tunumiit Kitaanut nutserneq, G50-imiilli kissaatigineqarsimasooq, pisimannigilaq, ilutigisaanillu nunap immikkoortuata iluani nuuttarnerit *”innuttaasut annertuumik eqiterussuunnerannik”* kinguneqarpoq. Ammassallip Kommuneani innuttaasut ilaatigut illoqarfimmut nuttersimapput, ilaatigullu aalisarneq pissutigalugu sumiiffinnut anginerusunut nuuttarsimallutik. Ittoqqortoormiit Kommuneani illoqarfimmut nutsernerit pingaarnertut pisimapput.⁴⁰⁹ Killiffik pillugu nalunaarusiami inerniliunneqarpoq, Tunumi isertitat Kitaanut sanilliullutik suli appasinnerusut, naak puisit amiinik tunisineq siuariarsimagaluartoq. Aalisariutit atorlugit annertuumik aalisarnermik ingerlatsinermik aallartitsilluni misiliineq iluatsissimannigilaq, aamma taamaattumik aalisarnerup siunissami annertusineqarsinnaanera qulakkeerneqarsinnaanani.⁴¹⁰ Illoqarnikkut pissutsit pitsaanerulersinniarlugit iliuuseqartoqarsimavoq, aamma niuertoruseqarfinni toqqakkani. Taamaallilluni ineriartortitsilluni suliaqartoqarsimavoq, aamma ilaatigut innuttaasut aningaasaqarnikkut tunngavissaannik pitsaanerulersitsisussamik aalisarnerup ineriartortinneqarsinnaanissaanik neriuuteqartoqarsimalluni.

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap Tasiilami suliffissatut periarfissanut tunngatillugu innuttaasut amerleriaateqarnerat ernumassutigalugu Landsrådimut 1967-imi nalunaarusiaminni oqaatigivaat.

Ajornartorsiut sumiiffimmi aamma oqaluuserineqarpoq. Innuttaasut 1968-imi ataatsimiinneranni allamut nuuttarneq oqallisigineqarpoq. Ataatsimiinnermit imaqarniliami takuneqarsinnaavoq, isumaqatigineqartoq *”Angmassallip kommuneani suliffissatigut periarfissat nalorninartut”*, aamma ilaasa inuusuttut pitsaanerusumik ilinniartitaanissaat kissaatigigaat, taamaallutik Kitaanut suliffissarsiorsinnaanerusammata.⁴¹¹

Pissutsit paasisaqarfiginerujumallugit Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap Tasiilami ineriartortitsinissamut ajornartorsiutit pillugit allatseqarfini allakkiamik juunimi 1969-imi ataatsimiinnissamut suliaqaqqullugu peqquaa, soorluttaaq aggustimi 1969-imi angalanissaq pilersaarutigineqartoq.

Angalanissamut piareersaatitut ilaatigut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi Tasiilami ajornartorsiutit pillugit ataatsimiittoqarpoq, suliffeqarfiup iluani aamma avataanit arlalinnit peqataaffigineqartumik.⁴¹² Ataatsimiinnermit allakkiaq kingullerpaatut immikkoortumik *”Meeqqanik killiliineq”*-mik, assaannarmik allallugu ilanngussamik, ilaqarpoq. Tassani allassimavoq, *”Sammisaaq taanna naggataani eqqartorneqarpoq. Tassani ilaatigut erseqqissarneqarpoq, meeqqat ileqqut malillugit piniartut inuunerannut sillimmasiissutaasartut, aamma taamaattumik meeqqanik killiliinissaaq eqqarsartaatsimik allannguinnissamik pisariaqartitsiffiussasoq. Arnalli amerlasuut qularnanngitsumik taama amerlatigisunik meeraqarnissartik kissaatigisimassanngilaat, aamma pingaartumik meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut qularnanngitsumik pinngitsoortikkusunneqarsimassallutik.”*

Tamatuma kingorna allakkiami erseqqissarneqarpoq, tikeraarnerup nalaani oqaluuserineqartussatut ilanngunneqartussani allatseqarfiup qaqqikkumaarai.⁴¹³

Piumaneqartoq taanna *Angmagssallip kommuneata siunissaa pillugu allakkiaq* (Allakkiaq nr. 12/69) Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami maajimi 1969-imi ataatsimiinnermi saqqummiuneqarpoq.

Immikkoortoq siullesq tassavaq *Innuttaasut*. Tassani uteqqinneqarpoq, innuttaasut amerlassusiat Kitaanut sanilliullugu Tunumi qaffakkiartornerusoq, aamma ”*Innuttaasut 1930-p missaaninngaanniit pingasoriaatinngorsimasut.*”⁴¹⁴ Allakkiami inerniliunneqarpoq, illoqarfik Tasiilaq 1933-mut sanilliullugu arfineq-marloriaammik anginerusoq, sumiiffiit mikinerusut ingerlanerliulersimallutik, maannalu taamaallaat innuttaasut ¼-iinik inoqarlutik. ”*Innuttaasunut tunngatillugu sumiiffikkaartumik ineriartorneq piniartuunermi aningaasaqarnikkut isigalugu kissaatiginartuugunangilaq.*”⁴¹⁵ Taama ineriartorneq ingerlaannassappat, allakkiaq malillugu, maannakkut innuttaasunit 2400-niit 3500-nut qaffariaateqartussatut isigineqarpoq.

Allakkiaq malillugu, ”*nalinginnaasumik paasinneq tassavaq, kommune-p maannakkut innuttaasut affai sinnerlugit amerlassusilinnut aningaasaqarnikkut aamma suliffissaqartitsinikkut nammassinnaanaviangikkaa (...)* Taama oqaaseqarneq nalilersussallugu ajornakusoorpoq, kisianni taassuma tikkuussisutigivaa, inunngortut amerlassusiisa saniatigut nutserneq annikitsuinnaassagunartoq, piffissami 1985-ip tungaanut 1300-nut naatsorsorneqartoq.”⁴¹⁶

Allamut nuunnissamut periarfissat tassa, allakkiaq malillugu, Kitaanut sanilliullugu Tunumi ajornarnerupput, ilaatigut angallannikkut aqqissussaaneq pissutigalugu, ilaatigut oqaatsitigut assigiinngissuteqarneq aamma ”*ineriartornissamut avatangiisitigut atugassarititaasut*”⁴¹⁷ pissutigalugit. Taamaattumik allakkiami nalilerneqarpoq, ”*Tunumi innuttaasut amerleriaataat amerlanerit sumiiffimmi tassaniiginnarnissaat aarlerinaateqartoq. Taamaattumik innuttaasunut politikkimik suliniarfiunerusumik pisariaqartitsisoqartutut isikkoqarpoq.*”⁴¹⁸ Taamaalilluni allatseqarfik nunap sinneranut pisimaneranit allaanerisumik – imaluunniit immaqqa nunap immikkortuani tassani siusinnerusukkut pisimagunarneranit - innuttaasunut politikkimik eqeersimaarfiunerusumik isumaqarsimagunarpoq.

Taamaalilluni nunap sinneranut sanilliullugu – imaluunniit nunap immikkoortuanut tassunga siusinnerusukkut qanoq isumaqartoqarsimanera allatseqarfimmit eqqarsaatigineqarsimagunarpoq.

Innuttaasunut politikkimik suliniarfiunerusumik periarfissat tulleriaakkamik immikkoortunut sisamanut nassuiarneqarpoq: 1) Sukkasuumik allamut nutserneq, 2) Kommunip iluani innuttaasunik siammaaneruneq, 3) Tasiilap illoqarfiani atuartut angerlarsimaffiannik pilersitsineq, aamma 4) Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq. Immikkoortoq 4-mut nalunaarsuutini ima allassimasoqarpoq:

”*Ilaqutariinnut, nuuttussanngorsimasinnaasunut, inuuniarnikkut aamma inuttut malunnaatilimmik kinguneqarneqartarnera pissutigalugu ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiortarnermut tunngatillugu suliniarnikkut Ammassallip kommunianit nuuttussatut naatsorsuutigineqartut amerlassusiat killilissallugu naleqquttuussagunarpoq. Ernisussiortunik arlariinnik, immikkut ittumik ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortanermik ilitersuisinnaasunik, inissiineq pitsaasumik aningaasaliinertut paasinarsiumaassagunarpoq.*”⁴¹⁹

Taamaalillutik immikkoortunit sisamanit pingasut allamut nutsernermut aamma nutsernerit aamma ilinniartitaanikkut periarfissat pitsaanerisut aqutitigalugit innuttaasut siammaarneqarnissaannut tunngassuteqarput. Immikkoortoq kingulleq (ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq) nuunnermut toqqaannangitsumik tunngassuteqarpoq, ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortarnerup pitsaanerisup kingunerisaanik ernisut ikinnerunerannik kingunilik nuuttut amerlassusiannik ikilisaqaataasinnaammat.

Allakkiamulli missingiut aamma suliap iluaniippoq – tassanilu takuneqarsinnaavoq, ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq missingiummi ”meeqqanik killiliinissamut tunngasutigut eqeersimaartumik suliniarneq”⁴²⁰ - mik taaneqaqqaarsimagaluartoq.

Allamut nuuttoqarsinnaanera sumiiffimmi ilaatigut piareersimaffigineqartoq oqaluttuaralugu allakkiaq naggaserneqarpoq.⁴²¹ Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap kommunimut aggustimi 1969-imi tikeraarnerani ataatsimiinnerit arlallit ingerlanneqarput, ilaatigut sumiiffinni assigiinngitsuni innuttaasut peqatigalugit, kommunalbestyrelse peqatigalugu aamma oqartussaasut qitiusumik inissisimasut peqatigalugit. Allakkiaq assigalugu allamut nuuttarneq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap kommunimut aggustimi 1969-imi tikeraarnerani ataatsimiinnerit ilaanni aamma initunerupput. Ataatsimiinernili allani ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq oqaluuserisassanut ilaavoq. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap aamma kommunalbestyrelse-p Kuummiini ataatsimeeqatigiinnerannit imaqaarniliami takuneqarsinnaavoq, Tunumi ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiernerup ingerlanneqartarnissaa isumaqatigigaa:

”tamatuma kingorna [kommunalbestyrelse-mut ilaasortap arnap atia] ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortarneq iserfigivaa. Inassutigerusuppaa, ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortarneq Tunumi eqqunneqassasoq, meeqqat amerlavallaartut inunngortarmata. Tamatuma saniatigut tamanna Angmagssalimmi ajornartorsiutit ilaannik iluarsinermut iluaqutaassaaq. Taassuma oqaatigivaa, Angmagssallip illoqarfiani spiralit atornerarnerat eqqunneqarsimasoq, kisianni niuertoruseqarfiit sumiginnarneqarsimasut. Folketingimi politikeri H.J. Lembourn aperivoq, tassunga atatillugu angutitut tunngatillugu ajornartorsiuteqartoqarsimanersoq. [Kommunalbestyrelse-mut ilaasortap kalaallip atia] ilisimatitsivoq, eqqarsaat takornartarineqanngitsoq. Taassuma nammineq nuliarni arlaqarnerusunik meerartaaqqinnginnissaa isumagisimavaa. Toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat Kalaallit Nunaanni kialluunniit iliuuseqarfiginagu isiginngitsuusaarsinnaangilaa.”

Lembournip aamma paaserusuppaa, kommunalbestyrelse ”kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartitsisarnissamut qanoq isummissanersoq. [Kommunalbestyrelse-mut ilaasortap atia] isumaqarpoq, atuarfimmi paasisutissanik tunniussisarnissaq pingaaruteqartorujussuusoq. Tamakku angerlarsimaffimmi oqaluuserineqartannginnerat qangaanersoq ileqquivoq. Lembourn aperivoq, atuarfimmi paasisutissiinissaq ilaqutariinni akerlerineqassanersoq, assersuutigalugu upperisamik, imaluunniit allanik pissuteqarluni. [Kommunalbestyrelse-mut ilaasortap kalaallip atia] ilisimatitsivoq, apeqquut tassaasoq ilaqutariinni eqqartorneqarneq ajortoq. Ilaqutariit amerlasuujussasut Tunumi ileqquivoq. [Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiani sulisup] siunnersuutigivaa, kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartitsineq unnukkut atuartitsisartut isumagisinnaagaat, paasisinnaagamiuk atuarfimmi atuartitsissutigineqartarnissaa akerliuffigineqartoq.”⁴²²

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiani sulisoq aamma oqartussaasuni sulisunik ataasiakkaanik ataatsimeeqateqarpoq. Ataatsimiinnermit imaqaarniliat marluk ilaatigut takuneqarsinnaapput, sulisup tikeraarnermini nunap immikkoortuani nakorsamik ataatsimeeqateqarneranit pisimasut. Imaqarniliami siullermi nunap immikkoortuani nakorsap oqaatigivaa, ”spiralit tassaagunarpoq Kalaallit Nunaanni sunniuteqarnerpaani kisiartaasoq, naatsorsuutigineqarsinnaanngimmat, p-pille aamma naartunaveersaatit allat inunntut ataasiakkaanut ingerlaavartumik piumasaqaatitallit sunniuteqarluartumik aqunneqarsinnaassasut.”⁴²³ Ataatsimiinnermit tassannga imaqaarniliap aappaani imaqaarniortoq ima allappoq: Nunap immikkoortuani nakorsap ”spiralip inissinnissaanut atatillugu suleriaaseq pillugu ilisimatippaanga. Spiralit ernereernerup kingorna aqaarnerup kingorna aatsaat inissinneqartariaqarput (soorunami nakorsamit misissorneqartariaqarpoq), kisianni taava amerlasuut piffissap ingerlanerani naartuleqqereertarput, taamaattumik apeqquut ajornakusoortorujussuuvoq, ajornartorsiut

iluarsiniassallugu ajornakusoortorujussuaq...” Imaqarniliortoq allappoq. ”*Spirali kissaatigineqartutut Tunumi sunniuteqassappat suliaq ingerlanneqartussaq eqqarsartaatsikkut aaqqissuunneqartariaqarpoq, aamma imaassinnaavoq arlaatigut iliorluni arnat erninikut ”peqqissartarfinniitinneqartassasut”, ima siviisutigisumik, spiralip siunertarineqartutut atorineqarsinnaasunngornissaata tungaanut.*”⁴²⁴

Allatseqarfimmi sulisup kommunalbestyrelse-mi siulittaasoq aamma ataatsimeeqatigivaa. Ataatsimiinnermit tassannga imaqarniliami ima allassimasoqarpoq: ”*suliat tamakku ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik sulianik ilaneqartariaqarput, taamaalilluni erninerit ilaqutariit kissaataat malillugit killilerneqarsinnaaniassammata.*”⁴²⁵ Ernisussiortumit isummersuut ataatsimiinnermit imaqarniliami takuneqarsinnaavoq. Imaqarniliap naggataani ima allassimasoqarpoq: ”*Angmagssalimmi peqqinnissaqarfiup sulisuisa amerlassusiat nalunaarsulaassallugu tulluurtuussagunarpoq, sunniiniarluni eqeersimaartumik suliniarnissamut sulisut sorliit pigineqarnersut, taamalu qanoq iliornissamut piareersarnissamut pisariaqartinneqartut suliarisinnaajumallugit suliassatigut periarfissanik ilaneqartariaqartut takorloorsinnaajumallugit.*” Tamatuma kingorna assammik allallugu allanneqarsimavoq: ”*Sumiiffinni pineqartuni ”inuit qitiusumik inissisimasut” spirali pillugu suliniarnissamut tapersersuitinnissaat qularnanngitsumik ilumoorpoq. Periaaseq pingaaruteqarpoq, aamma [atia ilanngunneqanngilaq] imaluunniit suliassaqarfimmi suliallit immikkut ilisimasallit peqatigalugit oqaloqatigiissutigineqartariaqaraluarluni.*”⁴²⁶

Angalanermit isummersuuterpassuit taakku Allakkiaq 40/69-imut, decembarimi 1969-imi suliarineqarsimasumut, ilanngunneqarput.

Allakkiami takuneqarsinnaavoq, kommunalbestyrelse-p tungaaninngaanniit Tunumi ineriartortitsinissamut pingaarnertut malittarisassanut sisamanut taakkununga nalinginnaasumik isumaqataasoqartoq. Pingaarnertut sammivigineqartut sisamat taakku tamarmik sukumiisumik misissorneqarput. Allamut nutsernerup ataani taaneqarpoq, inunngortut amerlassusiat ingerlannassappat ukiut tamaasa agguaqatigiissillugu inuit 200-t allamut nuuttassasut, kisianni ”*Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq amerlanerusunit isumaqataaffigineqaleriartormat, naleqq. kingusinnerusooq, kisitsisit appariaateqassapput (kisianni soorunami meeqqanut taamaallaat tunngatillugu).*”⁴²⁷ Immikkoortut innuttaasut nutsernerannut aamma siammarnerrannut tunngasut isumaliutigineqarnerat sukumiisuupput, aamma isiginniffiit amerlasuut taaneqarlutik. Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq taamaalilluni immikkoortuni taakkunani sisamani sukumiisumik nassuiarneqarlunilu oqaluuserineqarsimavoq.

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu allakkiami ima allassimasoqarpoq, ”*Arnanut tunumiut ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermik eqqarsaat takornartaanngilaq. Tamanna Angmagssaliup napparsimmaviani sulisunik oqaloqateqarnerup uppersarsarpaa, tassani ilisimatitsissutigineqarluni, arnat 100-t spiralimik atortulerneqarnissaminnik kissaateqarlutik oqarsimasut. Paasisuttissanit, kingusinnerusukkut nunap nakorsaaneraniit tiguneqartunit, takuneqarsinnaavoq arnat 55-it maannamut spiralilerneqarsimasut. Taakku Kalaallit Nunaata sinneranut sanilliullugit amerlanngillat, tamannalu nakorsap kingusingaatsiartukkut ilitersorneqarnissamik pisariaqartinneqartumik ilitersorneqarsimaneranut attuumassuteqarpoq. Taamaalilluni arnat isiginninnerat pitsaasutut isikkoqarpoq, kisianni angutip qisuariarnera apeqqutaassalluni, taanna suli erseqqissilluinnartutut isikkoqarnani. Ataatsimut isigalugu ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik sulineq immaqa taamaallaat iluatsilluartumik ingerlassaaq, ilaqutariit salliusut, imaluunniit ilaqutariinni salliusoq, imaluunniit sumiiffimmi anersaakkut siulersortaaq suliamut isumaqataappata.*”

Allakkiami inassutigineqarpoq, peqqinnissaqarfimmi sulisunik suleqateqarneq: ”*Tunumi ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornernup piumassuseqarfigalugu ingerlanneqarnissaanut ernisussiortut aamma ernisussiortunut ikiortit tunumiut, kitaaneersunut aamma danskinut sanilliullutik, sumiiffimmi innuttaasunut attaveqarnissaminnut pitsaanerusumik periarfissaqartut peqataatinneqarnissaat naleqquttutut isigineqartariaqarpoq. Taamaattumik inassutigineqarpoq,*”

peqqinnissaqarfik pineqartoq nakorsat, ernisussiortut aamma ernisussiortunut ikiortit – pingaartumik tunumiut – ikiortigalugit paasisitsiniaanermik sulinissaq piareersaqqullugu peqquneqassasoq, sapinngisamik 1970-ip aasaani pilereersussamik suliaasaqarfimmik taassuminnga Angmagssallip kommune-ani sulineramik aallartitsisoqarnissaa siunertaralugu. Sumiiffiup tungaaninngaanniit isumaqataaffigineqarpoq, Kalaallit Nunaanni ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pingaarnertut spiralimik tunngaveqartariaqartoq, naartunaveersaatit allat aqunneqarnissaat ajornakusoornungaatsiarmat.⁴²⁸ Taanna nunap nakorsaanerata oqaaseqaataanik uteqqiinerugunarpoq.

Aamma ima allassimasoqarpoq: ”Tamatum kingunissaa tassaassaaq, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik suliaqarnermi peqqinnissaqarfik qitiusumik inissisimalissasoq, spiralimik inissiineq napparsimmavimmit, aamma nakorsamit inatsit malillugu suliamik taassuminnga suliaqarsinnaajumalluni immikkut itumik Danmarkimi pikkorissarsimasussamit, suliarineqartussaammat. Spiralimilli periuseq nunaqarfinni innuttaasunit atorneqariaannaarpasinngilaq. Spiralit nalinginnaasumik aaqareernerup kinguninngua ikkunneqartariaqarput, aamma napparsimasoq/passunneqartoq ikkussinerup kingorna qaammatip ataatsip qaangiunnerani misissorneqartariaqarluni. Tassunga ilanngullugu spiralip ajoqutaasinnaasumik kinguneqarnera pissutigalugu peerneqartariaqalissappat angallannikkut pissutsit ajornakusoortitsisinnaapput. Taamaalluni spiralimik periuseq qanoq iliorluni nunaqarfimmi innuttaasunut atorneqarsinnaasunngortinneqarnissaa ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaanni ajornartorsiutaavoq.”⁴²⁹ Siusinnerusukkut nassuiarneqareersutut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aalajangeqqammerpaa, arnanut sumiiffinni mikinerusuni najugalinnut spiraliliinissaq naleqqutinngitsaq.

Taamaalluni allakkiami siullerpaamik takuneqarpoq, Tasiilami suliniuteqarfigineqartussatut kissaatigineqartoq pillugu sukumiisumik pilersaarut aamma nassuiaat.⁴³⁰ Allakkiaq angalanermi isummersuutinit pissarsiarineqartunit tunngaveqartoq erseqqissumik takuneqarsinnaavoq. Allakkiami spiralip sumiiffimmi najugalinnit isumaqataaffigineqarneranik innersuussisoqarneranut pingaarnertut Kuummiuni ataatsimiinneq, kiisalu nunap immikkoortuani nakorsamik ataatsimeeqateqarneq eqqarsaatigineqarunarput, taassuma spiralimik ikkussinermut tunngatillugu angallannikkut pissutsit immikkut oqaaseqarfigimmagit. Spiralinik pingaartitsinerunerup kingunerisaanik allakkiami inassutigineqarpoq, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq tamakkiisumik isigalugu peqqinnissaqarfimmut tunniunneqassasoq. Aamma suliap iluaniippoq, Allakkiaq 40/69-imut, imaluunniit aallaqaammut taaguuteqartinneqartumut ”Angmagssallip kommuneani siunissaq pillugu nalunaarusiaq”-mut missingiut.⁴³¹ Ilaqutariinngornissaq pillugu immikkoortumi oqaasertaqangaatsiarpoq, inaarutaasumik saqqummiuneqartumi nassaarineqarsinnaanngitsumik. Nalunaarsuutini peerneqarsimasut ilaanni ima allassimasoqarpoq:

”Suliaasaqarfimmi tassani paasinarluartumik aamma aqqissuulluakkamik politikkeqarnissaq tunuarsimaarfigineqarpat, ajornartorsiutit ukiualunnguaannarnik kinguartiinnarneqassapput, aammalu inuusunnerusut imaluunniit utoqqaanerusut Angmagssallip kommune-anit sumiiffimmit nuunnissaannik apeqqut pillugu ajornartorsiut annikinnerusinnaasussaagaluq annertunerulersiinnarlugu.”⁴³²

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami eqqumaffigineqarneratut innuttaasut akornanni taama eqqumaffigineqartiginngilaq. Tassani sumiiffimmiit nuunneq pillugu oqallinneq inituneruvoq.

Tamanna ilaatigut sumiiffimmiit nuunneq pillugu decembarimi kalaallisut ingerlanneqartumik ataatsimiinermik ingerlatsisoqarsimanerani takuneqarsinnaavoq, tassani qulakkeerniarneqarsimalluni suliaq pillugu kikkulluunniit oqaaseqarsinnaanissaat. Ataatsimiinermi sumiiffimmi innuttaasut siullermeerlutik innuttaasut amerlasuut nuunnissaat oqaluuserivaat. Ataatsimiinneq inuussutissarsiutit ineriartortinnissaannut periarfissat pillugit, aamma nuuttoqassagaluarpas qanoq tamanna ingerlanneqarsinnaanersoq oqallinnermut taamaallaat tunngassuteqarput.⁴³³ Allakkiami taaguutilimmi,

Angmagssallip Kommune-ani ajornartorsiutit pillugit, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi allaffimmi pisortamit februaarimi 1970-imi suliarineqarsimasumi, takuneqarsinnaavoq, innuttaasut ilaasa allamut nuunnissannik pilersaaruteqartoqartoq innuttaasut 1969-imi aatsaat paasisimagaat, naak inuit amerlanngitsut iluanni tamanna 1966-imiilli oqaluuserineqartarsimagaluatoq. Allatseqarfimmi pisortaq malillugu, allamut nutsertitsinissaq ukiuni arlalinni ingerlanneqartariaqarpoq. Allakkiami suliaq ”innuttaasut amerlavallaalernerannik ajornartorsiut, ullumikkut kikkunnit tamanit ilisimaneqartoq, aamma allakkiaq 40/69-i ilanngunneqarpoq”-mut tunngasoq eqikkaarneqarpoq.⁴³⁴ Allatseqarfimmi pisortap immikkoortut taakku sisamat, siusinnerusukkut saqqummiunneqarnikuusut, uteqqippai, taamaattoq ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq allakkiami tassani immikkoortoq 4-miit immikkoortoq 3-mut nikisinneqarsimavoq, aammalu ”ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq annertusisag”-mik taaneqarluni.

Suliami piffissaq malillugu allakkiaq kingulleq Angmagssalimmi kommunalbestyrelse-p immikkut ittumik, aggustimi 1971-imi, ataatsimiinneraninngaanniit, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami ilaasortanit arlalinnit aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianit peqataaffigineqartumit, imaqarniliaavoq. Ataatsimiinnerup qulequtaa tassaavoq, 1975/76-imi sanaartornissamut pilersaarummut ministereqarfiup oqaaseqaatai pillugit oqaloqatigiinneq. Immikkoortumut ”Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq”-mut tunngatillugu nunap immikkoortuani nakorsaq ataatsimiinnermut peqataavoq. Nunap immikkoortuani nakorsap oqaluttuarivaa, ”*spiralimik ikkussuineq naammaginartumik inerneqanngitsoq, ilaatigut innuttaasut eqqortumik atornissaanik ilisimasaqannginnerat, aamma atornissaanut akerliuneq annertoq pissutigalugit. Kombest-i [kommunalbestyrelse] isumaqatigiippoq, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermik sulineq ingerlateqqinneqassasoq, aamma sapinngisag tamaat siuarsarneqassasoq.*”⁴³⁵

Tasiilaq pillugu suliaq taamaalilluni takutippaa, innuttaasut amerliartornerat pissutigalugu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap tungaaninngaanniit ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornep kommunimi annertusineqarnissaannik periarfissat immikkut eqqumaffigineqartut. Aamma takuneqarsinnaavoq, kommunalbestyrelse-mut ilaasortat aamma nunap immikkoortuani nakorsaq isummamut tassunga isumaqataasut. Aammali erseqqippoo, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq innuttaasut akornanni tapersorsorneqarpallaanngitsoq, aamma oqartussaasut tamanna pissutigalugu isumaliutigigaat, spirali pillugu paasissutissiinermi sumiiffimmi nukiit arlaqarnerusut ilanngutitinneqarpata tamanna suliamut qanoq iluagutaasinnaatigissagaluarnerusoo. Nunap immikkoortuanit sumiiffimmit ilaasa nuunnissaannik ilimagineq innuttaasut pingaarnertut oqaluuserisimagunarpaat, aamma imaqarniliami 1971-imeersumi takuneqarsinnaavoq, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq 1971-imi ima qaffasissusilimmik suli atuutilersinneqarsimanngitsoq, kommunalbestyrelse imaluunniit nunap immikkoortuani nakorsaq tamatuminnga iluarisimaarinnilersimanatik.

Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq Ittoqqortoormiini

Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap Tasiilap siunissaa pillugu sulineq aallartereeramat Ittoqqortoormiit siunissaat 1970-imi aatsaat pimoorullugu suliarilerpaa.

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu Tasiilami sulineq iluatsippallaanngitsutut isikkoqartoq Ittoqqortoormiini tamanna allaaneruvoq.

Allakkiaq 20/70-i, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap Nuummi ulloq 10. juuni 1970-imi ataatsimiinneranut saqqummiussassatut suliarineqartoq qulequtaqarpoq *Ittoqqortoormiit kommune-ata siunissaa*, aammalu allakkiaq Tasiilamut tunngasoq (40/69) assigalugu kommunimi innuttaasut amerlassusiannik nassuiaammik imaqarluni, taallugu ”*Inunngortut amerlassusiat Kitaanut sanilliullugu Tunumi annertuneruvoq, aamma innuttaasut amerlassusiat annertuumik qaffakkiartorpoq.*”⁴³⁶ Quppernemi tulluuttuni kommunimi inuussutissarsiornikkut pissutsit, isertitat aamma ineqarnermut

tunngasut, kiisalu kommunimut suut aningaasaliissutaasimanersut misissorneqarput. Immikkoortumi kommunip siunissaani takuneqarsinnaavoq, isumalioqatigiissitaq isumaqartoq, Tasiilami pisutut iliuusissatut pilersaarummik, sisamanik immikkoortulimmik, suliaqartoqartariaqartoq. Taakku tassaapput: 1) Inuusuttut ilaannik allamut nutsitsineq, 2) Innuttaasunik piniartunik kommunip iluani siammaaneruneq, 3) Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq, aamma 4) Piniartunut inuusuttunut naatsorsuussamik atuartitsineq, tassunga ilanngullugu atuartunut angerlarsimaffimmik pilersitsineq.⁴³⁷ Immikkoortoq 3-mut Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut immikkoortumut nalunaarsuutini ima allassimasoqarpoq:

”Kitaa aamma Angmagssalik assigalugit, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermut tunngatillugu Ittoqqortoormiit illoqarfianni annertusaasoqartoqartariaqarpoq, takutinneqartutut tassani innuttaasut amerlavallaaleqqajaallutik. Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq kommunip sinneranut qanoq siaruarneqartariaqartiginersaq sumiiffimmi oqartussaasunut isumaqatiginninniutigineqartariaqarpoq, innuttaasut piniartut akornanni ilaqutariinnut politikki qanoq ittoq naleqqunnerunersaq aallaavigalugu.”⁴³⁸

Ulloq 10. juuni ataatsimiinnermi Landsrådimut ilaasortat pingasut peqataapput, folketingimut ilaasortat arfinillit peqataapput, taakku saniatigut aalajangeeqataasinnaanatik peqataasut tassaallutik landshøvdingi aamma direktør it marluk, departementschefi ataaseq aamma allatseqarfimmi pisortaq ataaseq. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq allatseqarfianit arfinillit aamma peqataapput, tassunga ilanngullugu allatseqarfimmi pisortaq. Ataatsimiinnermi Ittoqqortoormiini ineriartorneq oqaluuserineqarpoq. Landsrådip siulittaasua Høegh isumaqarpoq, *”landsrådimi ilaasortat amerlanerussuteqartut piareersimaffigigaat, Ittoqqortoormiit siunissaq ungasinnerusoq isigalugu ataannarsinnaanngitsoq. Angallaviluttorujussuuvooq, aamma anigaasaliissutitigut aningaasartuutit innuttaasunut amerlanngitsunnguanut annertoorujussuullutik. Taamaattumik sumiiffiup kigaatsumik inuerutsikkiartuaarneqarnissaa sulissutigineqartariaqarpoq, aamma innuttaasut eqqarsaatigalugit. Taassuma nammineq inuttut taanna isumagivaa, tassa innuttaasunut erseqqissumik oqaatigineqartariaqartoq siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu ataannarnissaanut periarfissat pitsaavallaarnaviannngitsut.”⁴³⁹*

Tamatuma kingorna aningaasaliinissamut pilersaarut pillugu oqaloqatigiittoqarpoq, kingornalu landsrådimut ilaasortaq Peter Heilmann oqaaseqarluni, *”Inuiaqatigiit mikisunnguut tarnaat alianartup tungaanut ingerlalersimasooq, aamma isiginngitsuusaarneqarsinnaanngitsoq Ittoqqortoormiit naggatissani tikikkiartoraa, ima paasillugu piffissap ingerlanerani inuerutitinneqartariaqartussatut isigalugu.”⁴⁴⁰* Ataatsimiinnermut peqataasut allat assinganik isumaqarlutik oqaatigivaat, kisiannili aamma, innuttaasut namminneq paasissagaat siunissami periarfissat killeqarmata. Allatseqarfimmi pisortap erseqqissaatigivaa, allakkiami 20/70-imi pinngitsoornani matusisoqarnissaa inassutigeqanngitsoq. *”Tamanna Kitaani nuuffigineqarsinnaasutut periarfissanik naammattunik suli peqannginneranut attuumassuteqarpoq.”⁴⁴¹* Ittoqqortoormiinit aallartitanik angalatitsisoqarnissaanik, aamma landsrådi tassunga peqataatitaqartariaqartoq aalajangiinermik ataatsimiinneq naggaserneqarpoq.

Ataatsimeereernerup kingorna Kalaallit Nunaannut isumalioqatigiissitaq Ittoqqortoormiini kommunalbestyrelse-mut allakkanik nassitsivoq, tassani piffissami aggersumi angalatitassat kommunalbestyrelse-mut ilisimatitsissutigalugit. Allagaq allakkiaq 20/70-imut ilanngunneqarsimavoq. Ataatsimeereernerup kingorna aamma tusagassiutinut nalunaarummik nassitsisoqarpoq, tassanilu ilaatigut allassimavoq *”ilaqutarinngornissamut pilersaarusiortarneq kommunimi sakkortunerusumik ingerlanneqartariaqaraluartoq.”⁴⁴²*

Angalatitat pingasunik inuttallit (atorfilittaq ataaseq, folketingimi politikeri kalaaleq ataaseq aamma folketingimi politikeri danskeq ataaseq) Ittoqqortoormiinit apriliimi 1971-imi tikeraarput. Tikeraarnerup ingerlanera Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitaq Allakkiaani 21/1971-imi nassuiarneqarpoq.⁴⁴³ Tikeraarnerup nalaani qinersisoqarpoq, taamaattumillu angalatitat

kommunalbestyrelse nutaaq ataatsimeeqatigivaat, kommunimut massakkumut pilersaarut pillugu ilisimatinniarlugu.

Tasiilamisut immikkoortut allakkiamit 20/70-imeersut sukumiisumik saqqummiunneqarput. Immikkoortumi ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermi atuarneqarsinnaavoq, ”Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornernu pingaarutaa kommunalbestyrelse-mi, aamma innuttaasunit paasilluarneqarpoq. 1960-ikkunni inunngortut amerlassusiat 20-t missaannik amerlassuseqarsimapput, 1968-imi 21-ullutik. 1969-imi aamma 1970-imi ernisut tallimanut aamma arfineq-marlunnut appariaateqarsimapput, tamatumalu takutippaa, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq Ittoqqortoormiit kommune-ani iluatsissimasoq. Tamannalu spiralip eqqunneqarneranik pissuteqarpoq.”⁴⁴⁴ ”Angalatitanut ilisimatitsissutigineqarpoq, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermik suliaqarnermi arnat meerartaarusunngikkunik spiralip inissinneqarnissaa kisimi pineqanngitsaq, kisianni aamma nakorsap ikiuunneratigut spiralip peerneqaqqinneranik pisoqartartoq, ilaqutariit meerartaarusunnerat pissutigalugu.”⁴⁴⁵

Allakkiaq 21/71-i ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq Ittoqqortoormiini qanoq suliarineqartarnersoq pillugu paasisaartitsinngilaq, taamaallaat iluatsilluartut isigineqarneranik takutitsilluni. Kisiannili angalanermit nalunaarusiaq aqutigalugu tamanna paasisaqarfiuvoq, tikeraareernerup kingorna Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami taanna suliarineqarsimalluni.⁴⁴⁶ Nalunaarusiami takuneqarsinnaavoq, kommunalbestyrelse nutaaq peqatigalugu oqaluuserisassani immikkoortoq siulleq tassaasimasoq ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq. Immikkoortumut aallarniutitut inerniliunneqarpoq, ”Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermut apeqqut Ittoqqortoormiit kommune-anut naammassineqarpoq...”, inunngortut amerlassusiat 20-t missaaninngaannit tallimat-arfineq-marlunnut appariaateqarsimammat. Allatseqarfimmi sulisoq kingorna allappoq, kommunalbestyrelse-p tikeraarnerup nalaani oqaatigisimagaa, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq innuttaasut akornanni ”paasilluarneqartoq”. Tamatuma kingorna taanna ima allappoq:

”Kingorna nakorsamik oqaloqateqarnermi ilimatsaassaq taanna uppernarsarneqarpoq, aamma nakorsaq ilisimatitsivoq, arnat ataasiakkaat meerartaarusullutik kissaateqaraangamik spiralertik peertittarsimagaat. Arnanut inuusuttuararsuarnut nakorsap suleriaaserisimavaa, arnat napparsimmavimmi sulisut aqutigalugit taakku attaveqarfigisarlugit, aammalu kingorna nakorsiarnerini nivarsiaqqat spiralimik atortulerneqarnissaannik kajumissaartarsimallugit. Ilimanarsinnaavoq sumiiffimmi najugalinnik [sumiiffik titarneqarsimavoq] aallartitat [aallartitat kuglepenimik ungaluuserneqarsimavoq] immaqa aamma taanna ”ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik” periutsitut eqeersimaangaatsiartutut isigineqarsinnaavoq, kisianni inuusuttut pineqarnerisa inernera ajortumik oqaatigisassartaqarsinnaagunangilaq, aamma naartunaveersaammut pitsaasumik isiginninnermik kingunilimmik qanoq kajumissuseqalersitsineq anguneqarsimanersoq nalilersussallugu periarfissaqanngilanga. Apeqqummut tunngatillugu inuusuttut isiginninnerannik uanga namminerpiaq inuttut naliliinera tassaavoq, isumaqarama, nuannaarutigalugulu iluarisimaaraat ”piffissaanngitsukut” meerartaassannginnamik. Uanga paasinninnera imaappoq, Ittoqqortoormiini ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermik sulinerup pitsaasumik sunniuteqarnera doktor [kinguliaqutaa uani ilanngunneqanngilaq] tungaaninngaanniit nakorsatut suliniarneranik pissuteqartoq, aamma Angmagssallip eqqaaninngaanniit ilisimasani aallertoqarsinnaassasoq ilimanarpoq, tassani spirali annertunerusumik sulii inunngortut amerlassusiannut sunniuteqarsimannngitsutut isikkoqarluni.”⁴⁴⁷

Sulisup 1971-imi tassa ilisimavaa, Ittoqqortoormiini ”eqeersimaartumik” periuseqarluni ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq ingerlanneqartoq, kiisalu pitsaasuusooq isumaqartoqarluni,

aamma periuseq Angmagssalimmit ilinniarfigineqarsinnaasoq, tassani sulineq kissaatigineqartutut sulii sunniuteqarsimanngimmat.

Angalatitat nutaat 1972-imi Ittoqqortoormiiliartinneqarput. Knud Hertling, Kalaallit Nunaannut ministeriusimasoq, angalanermut peqataavoq. Tikeraarnerup nalaani Ittoqqortoormiini kommunalbestyrelse immikkut ittumik ataatsimiippoq. Ataatsimiinnermi, Kalaallit Nunaannut ministerip aamma peqataaffiginngisaani, oqaluuserisassani immikkoortut amerlangaatsiarput.

Immikkoortumi Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornernup ataani saqqummiunneqarpoq ”1955-imiilli innuttaasut annertuumik amerleriaateqarnikuupput, pingaartumik piniartoqarfinni. Kitaani innuttaasut angalanissamik periarfissaqarallartillutik siammannerunissaminut periarfissaqarnerunikuupput, kisianni Ang-mi aamma Sco-mi inuit illoqarfimmiiginnartariaqarnikuupput. Tamanna tunngavigalugu ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortoqarnissaata suliarineqarnissaa pisariaqarnikuuvoq.”⁴⁴⁸ Allassimavoq ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermik kommunalbestyrelse 1971-imi paasinninnermik takutitsisoq, aamma inuusuttut angerlarsimaffittaartinnatik meerartaarnissaminnik kissaateqanngitsut. Allakkami kisitsisitigut naatsorsukkanut innersuussisoqarpoq, ”pitsaasumik angusaqarnermik” takutitsisumut. Sumiiffimmi ilaasortat ilaat inunngortut amerlassusiisa ineriartornerannut tunngasumik apeqquteqarpoq: ”[atia ilanngunneqanngilaq] oqaatigivaa, kisitsisit siusinnerusukkut ukiumut 20-t missaanniissimasut, maanna arfinillit- arfineq-pingasuuillutik.”⁴⁴⁹ Kommunallbestyrelse-mut ilaasortat kalaallit ilaat inunngortut amerlassusiisa appariaateqarujussuarnerat pillugu ernumassuteqarput. Allatseqarfimmi sulisoq tamatumunnga akissuteqarpoq, ”Danmarkimi aamma appariaateqarsimasoq, inuusuttut meeraartaarnissaminut massakut sivisunerusumik utaqqisalernikuummata, apeqqutigalugulu tamatuma assinga aamma tamaani atuutinnginnersoq. Aammattaaq taassuma ima paasisimavaa, arnat ueqanngitsut meerartaartartut siornatigumut sanilliullugu amerlavallaarunnaarsimasut.”⁴⁵⁰ Sumiiffimmi ilaasortat ilaat meeqqat aappariinnerup avataatigut inunngortut pillugit allatut isiginnippoq, taana isumaqarami, aammik nutarterinermut taakku tapertaasut, aamma ilaqutariinnut allanut meerarsianngortinneqarsinnaasut.

Tamatuma kingorna angalatitat danskit oqallinneq arnat qassinik meerartaarusunnerlutik namminneq aalajangernissaminut periarfissaannut sangutippat: ”Kisitsisit aamma takutippat, sumiiffinni ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermik ingerlatsiffiusuni inunngortut amerlassusiat ukiuni siullerni appariaateqartut, kingornalu qaffakkiartuaaqqilerlutik. Sco-mi inunngortut amerlassusiat sumiiffippassuarput allanut sanilliullugu sulii qaffasinnerpaamik inissisimavoq, aamma taassuma inassutigivaa, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarnerup tapersorsorneqarnera ingerlatiinnarneqassasoq.”⁴⁵¹ Ilaasortap ataatsip oqaatigivaa, ”apparlaat arnat suna tunngavigalugu taamaaliortoqarnersoq, aamma periarfissanik sunik nassataqarnersoq naammattumik paasissutissinnagit spiralilernerqarsimanerannit pissuteqartoq”. Ilaasortap akuersaarpaa, arnat namminneq aalajangernissaminnik periarfissinneqartut, kisianni aamma inunngortut amerlassusiat appariartuinnassappat tamanna kingunipiloqassasoq.”⁴⁵²

Ilaasortaq alla oqaaseqarpoq, ”arnat inuusuttut spirali ukiorpassuarni atugassatut paasisimagaat, taamaalillutik taanna peertinniarlugu nakorsaq qinnuigisinnaanagu.”

Allatseqarfimmi sulisoq akissuteqarpoq, nammineq inassutigalugu ”piffissani aalajangersimasuni nakorsaq attavigineqartassasoq, taanna spiraliniq ikkunneqartunik aamma peerneqartunik kisitsisitigut paasissutissanik suliaqartarmat, aamma tamanna pillugu paasissutissanik, aammalu apeqqutissaasinnaasunik allanik pissarsiniartarluni.”⁴⁵³ Akissuteqarnermigut taamaalilluni sulinermit akisussaaffik nakorsamut, aamma malinnaanissamut akisussaaffik kommunalbestyrelse-mut tunniuppai, kisianni malinnaaneq taamaattoq qanoq nassataqarsinnaanersoq, imaluunniit kommunalbestyrelse nakorsap suleriaasianut isumaqataannikkuni qanoq iliorsinnaanersoq ilisimatitsissutiginaqat.

Kommunalbestyrelse-mut ilaasortanit ataasiakkaanit aamma oqaaseqartoqarpoq, spiralip arnat namminneq aalajangersinnaanerannik tunisisoq pillugu akuersaartunik. Kalaallit kommunalbestyrelse-mut ilaasortat ilaata ataatsip taamaalilluni oqaatigivaa, arnat katissimasut spirali pitsaasumik isigigaat – aamma siusinnerusukkut nassaarineqarsimassagaluartoq kissaatigisinnaagaluarlugu.

Imaqarniliami erseqqippoq, danskit politikerit aamma atorfilittat sumiiffimmi kommunalbestyrelse-mut ilaasortat spirali pillugu nangaassuteqarnerat ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorderup pitsaagutaasa erseqqissarnerisigut annikinnerulersinniarsarigaat, aamma ilaatigut inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu eqqarsaatiginninneq (suliffeqarnikkut pissutsit aamma ineqarnikkut pissutsit pitsaanerisut) aamma arnat isiginninnerat aallaavigalugu (arnanut kiffaangissuseqalersitsoq) tunngavilersuutigalugit. Sumiiffimmi ernumanerup annikinnerulersinniarneqarnera aamma angalanermit nalunaarusiami, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianit angalaneq pillugu suliarineqarsimasumi, takuneqarpoq.⁴⁵⁴ Immikkoortoq pillugu imaqarniliaq, nalunaarusiap sinnera assigalugu, naatsukullaavoq. *”Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorderup Ittoqqortoormiini sulii sunniuteqarluarpoq. Kommunalbestyrelse-mut ilaasortat ilaanninngaanniit oqaatigineqarpoq, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorderup pillugu Ittoqqortoormiini sulineq eqeersimaarfiuallaartaq. Kommunalbestyrelse-p siulittaasuata immikkoortup naggataani oqaatigivaa, arnat katissimasut meerarpasuallit isornartorsiullutik oqaatigisimagaat spiralip takkunna kingusippallaarnerarlugu.”*⁴⁵⁵

Suliat taamaalillugu takutippaa, Ittoqqortoormiini innuttaasut akornanni ima isumaqartoqarsimasoq, suliniarneq peqqinnissaqarfiup aallartissimasaa *”eqeersimaarfiuallaarsimasoq”*, aamma nivarsiaqqat/arnat suunera pillugu, aamma sooq atussaneritsik, soorluttaaq peertissinnaallugu ilisimanagu sukumiisumik paasitinneqarnatik spiralilernerqartarsimasut danskit atorfilittaasa ilisimasimagaat. Tunumi pissutsinik immikkut eqqumaffiginninnerup takutippaa, nunap immikkoortua Kitaanut sanilliullugu allanik atugassaqarfiusutut oqartussaasut tungaanninngaanniit isigineqartoq. Pingaartumik inuussutissarsiornikkut ineriartortitsineq unammilligassaqarfiuvoq, aammalu allamut nuunnissamik periarfissat amerlanatik. Taamaattumik danskit atorfilittat aamma kommunimi politikerit akornani iluarsiiissutissanik nassaarnissamik pisariaqartitsineq immikkut annertooujssuuvoq. Pissutsit taakku ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorderup soqutinarnerulersinneqarneratut isikkoqarpoq, aammalu sammisaq oqaluuserineqarlunilu atorfilittat angalanerminni sumiiffinni politikerit aamma oqartussaqaarfinni sulisut peqatigalugit oqaluuserisarlugu. Suliaq innuttaasut kajumissuseqannginnerat pissutigalugu Tasiilami iluatsippallaanngilaq. Ittoqqortoormiini ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorderup peqqinnissaqarfimmit eqeersimaartumik sulinikkut atuutilersinneqarpoq. Takuneqarsinnaavoq, sumiiffinni politikerit aamma arnat atorfilittanut maluginiaqqugaat, suliniarneq *”eqeersimaarfiuallaartaq”*. Atorfilittat, angalanermit ilaasut, spiralilersuinerit sumiiffinni misigineqarnerat annikinnerulersinniarsarivaat, aammalu sulinermut akisussaaffik peqqinnissaqarfimmut, aamma malinnaanissamik akisussaaffik kommunalbestyrelse-mut tunniullugu.

Iluaitsittumik oqaluttuaq aamma isornartorsiunerit

Kalaallit danskillu tusagassiorfiisa Rosenip misileraanera aamma spiralip atorineqarsinnaalernissaata akuersissutigineqarnera malinnaaffiginikuuaat, aamma ukiuni tulluuttuni ineriartorneq malinnaaffigalugu. Spiralip atorineqarnerata siaruarneranut nassuiaatigineqartumut ataatsimoorutaasoq tassaavoq taassuma iluaitsittutut oqaluttuarineqarnera. Atuagagdliutini oktobarimi 1969-imi atuarneqarsinnaavoq, spirali – *”plastikkimininnguamit sanaaq”* – inuit amerliartornerannik – allangortitsinialinnguatsiarpoq. Aviisip atugassiaq *”Kútdlek”* issuaaffigivaa, aamma nalunarpaq Allakkiaq 20/1970-i sulii suliarineqanngitsoq, aamma innuttaasut amerlassusissaannik missingersuut nutaaq sulii piariinngitsoq inunngortut amerlassusiisa ineriartornerat taama sukumiitigisumik atuagassiap ilisimasaqarnera suminngaanneernersoq. Taamaakkaluartoq atuarneqarsinnaavoq, *”Qanga arnat*

meerartaarusunngikkaluarlutik meerartaartarnerat maanna qaangiuppoq, meerartaarumanngikkunik meerartaartariaarullutik. Niviaajumagaluarlutik 40-nik ukioqaliinnarlutik quliniit isikkaneq marluk tungaanut qitornisimanertik pillugu ”nungullarnikut” ukiui qaangiupput, taamalu atisalersorsinnaasatik qaarsillartissinnaasatillu killilersinnaanngorlugit” Aamma takuneqarsinnaasoq, ”suliassa qarfimmi tassani sunniuteqarluartumik paasisitsiniaasoqarnissaa annertuumik pingaartinneqartariaqarpoq, aamma peqqinnissaqarfik tassani annertuumik suliassa qarpoq.”⁴⁵⁶

Inunngortut amerlassusiat annertuumik appariartulersoq 1970-ip aallartilaarnerani paasinarsimmat, tamanna pillugu uisaallannartunik qulequtserlugit allaaserinnittoqarpoq: ”*Spiralip Kalaallit Nunaanni ineriartorneq allanngortippaa*” danskit aviisianni *Bornholmerenimi* ulloq 10. januaari 1970-imi allassimavoq. Lolland Falsters Folketidende-mi qulequtaq ullut marluk qaangiunneranni takuneqarsinnaavoq ”*Spirali qaarajunnersalik*”, tassani innersuussutigineqarluni inunngortut amerlassusiat appariaateqarmat, aamma innuttaasut amerlassusiat appasinnerulersussatut isikkoqarmat pilersaarutit maanna allanngortinneqartariaqartut.⁴⁵⁷ Illoqarfinni arnat ernisinnasut pingajorarterutaasa missaanniittut spiralilernerqarsimanerannik Allakkiaq 2/1970-imi nassuiaatigineqarnerata kingunerisaannik januaarimi 1970-imi allaaserinnittoqarpoq. Soqutiginninneq qaammatini tulluittuni ingerlaannarpoq. Ukioq taanna ulloq 28. maaji Atuagagdliutini allaaserisami qulequtaq ”*Inunngortut amerlassusiat appariaateqarujussuarpoq*” takuneqarsinnaavoq. Allaaserisami atuarneqarsinnaavoq, ”tamakkiisumik” spirali pissutaasoq, tassanilu nassuiarneqarpoq, tamanna ilaqutariinnut inuiaqatigiinnullu qanoq iluaqutaanersoq.”⁴⁵⁸

Aviisitigut allaaserisani malunnaatilimmik assigiissutaasoq tassaavoq, spirali arnanit kissaatigineqartut nassuiaatigineqarnera: ”*Spirali Kalaallit Nunaata arnartaannit akuerineqarpoq*” danskit aviisianni ”Demokraten”-imi ulloq 9. januaari 1970-imi assersuutigalugu allassimavoq. Aviisimi allaaserisami allassimavoq, spirali ”*innuttaasut amerleriarujussuarnerannut noqqillaataasumik sunniuteqareersimavoq [sunniuteqarsimavoq], ukiualunnguit matuma siorna nunarsuaq tamakkerlugu amerlanerpaasimasunik.*” Ilutigitillugu takuneqarsinnaavoq, arnat, pingaartumik illoqarfinni, spiralimik ”neqeroorummik” akuersisimasut angutit spiralimik paasinninnerat ilisimaneqanngitsog: ”*kisianni ilisimaneqarluareerpoq, angutit kalaallit ataatsimut isigalugu naartulernissamut pitsaaliuinnermut atortunut allanut akerliusut*” [immaqa usuup puuinut].”⁴⁵⁹

Aamma pisortatigoortumik oqaatigineqarpoq, arnat, aamma ilaatigut innuttaasut spiralilernerqarnissaminnik toqqaasarsimasut. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup ukiumoortumik nalunaarusiaani 1977-imeersumi assersuutigalugu takuneqarsinnaavoq, innuttaasut ikinnerusunik meerartaarusullutik kissaatigisimagaat:

”*Inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannut tassunga nassuiaat siullertut tassaavoq, meeqqat amerlassusiisa killilernerqarnissaasa inuiaqatigiit akornanni siammasissumik kissaatigineqarnera. Tamatumunnga pissutaasut ilaattut taaneqarsinnaavoq, suliffissualiortiterluni aallartisarneq aamma naalungiarsuit toqusut amerlassusiisa annertuumik appariaateqarnerat ima sunniuteqartoq, meeqqat inunngortut amerlanerit inersimasunngortarlutik. Aammattaaq naartulernissamik pitsaaliuinnermut atortut nutaaliat, pingaartumik spirali, aamma naartuersinnissamut inatsisip 1975-imi ammanerulersinneqarneratigut meeqqat killilernerqarnissaannik innuttaasut kissaataat naammassineqarluni.*”⁴⁶⁰

Ministereqarfiup ukiumoortumik nalunaarutaanut missingiummi qanoq oqaasertalerneqaaqarsimanersoq qiviarutsigu, tassani meeqqat amerlassusiisa killilernerqarnissaannik innuttaasut kissaateqarsimanerat taama erseqqitsigisumik allassimanngitsog takusinnaavarput. Takusinnaavarpulli mianersornerusumik oqaasertalerneqarsimasog, ima allassimammat, inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannut ”*meeqqat amerlassusiisa killilernerqarnissaannik siammasissumik kissaateqartoqarneranik pissuteqarunartoq.*” Tassunga ilanngullugu aamma allassimavoq, spirali,

aamma naartuersinnermut inatsit nutaaq ”meeqqat killilernerqarnissaannik innuttaasut kissaataannik naammassinnissimasinnaasoq.”⁴⁶¹

Aamma nunap nakorsaanerata 1978-imut ukiumoortumik nalunaarusiaani atuarneqarsinnaavoq, spirali innuttaasunit tigulluarneqarsimasoq: ”1967-imi Lippes Loop Kalaallit Nunaannut eqqunneqarpoq, aamma tassani naartunaveersaat atorluarneqarsinnaasoq aatsaat piulerpog, innuttaasunit pitsaasorujussuarmik soqutigineqarsimalluni. Innuttaasut amerliartornerat aatsaat 1967-ip kingorna aquunneqarnera naammaginarsinnaasumik iluatsippog [...]”⁴⁶²

Spiralip atorneqarnerata siaruarnera Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup oqaluttuarineqarnerani iluatsittutut ilanngunneqarpoq.⁴⁶³ Innuttaasut peqqissutsimikkut qanoq issusiat malunnaatilimmik pitsanngoriaateqarpoq, meeraaqqat toqusut amerlassusiat apparpoq, aamma agguaqatigiissillugu ukiut inuuffiusartut qaffapput, ilaatigut Kalaallit Nunaannut ministeriusimasup Høyemip atuakkiamini 1987-imeersumi Dagens Grønland-imi tamanna erseqqissaateqarfigalugu: ”Agguaqatigiissillugu ukiut inuuffiusartut 1950-ikkut missaanni niviarsiaqqamut inoorlaamut aamma nukappiaqqamut inoorlaamut ima appasitsigivoq, ukiut 38-ullutillu 32-ullutik, kisianni maassakkut ukiunut 67-inut aamma 57-inut qaffariaateqarsimavoq.” Taassuma innuttaasut amerliartornerat, aamma kinguaassiornerup appariartornera ilanngullugit eqqaavai:

”Ilutigitillugu 1950-imiit 1960-ikkut qeqqata tungaanut inunngortut amerlassusiisa 1/3-it missaannik qaffariaateqarnerat peqqinnissaqarfiup iluuseqarnerata pilersitarineraa ilisimanngilarput, qaffasereersummi amerleriaateqarujussuarnernanut suna pissutaanersoq ilisimanngilarput. Inuit amerlanerujartuinnaatut, ilaatigut atuarfeqarfinnut- aamma peqqinnissaqarfimmut, Danmarkimit tikisinneqartarnissaasa pisariaqarnerat pissutigalugu inuit aamma amerlanerulermata aningaasalersuinissamut pisariaqartitsineq annertusivoq, aamma ineriartornerup sukkassusia, ilaannit isornartorsiorneqarsimasoq, killiffigineqarluni. 1960-ikkut affaanni kingullerni naartulernissamik pitsaaliuinnermut atortut pillugit paasissutissiilluni suliaqarneq peqqinnissaqarfiup annertusivaa, aamma angusat ima uissuumminartigipput nunanit tamalaanit soqutigineqartariaqarluni. Taakku takutippaat, kinguaassiorsinnaaneq qanoq sukkatigisumik annikillisinneqarsinnaanersoq, sunniuteqarluartumik peqqinnissaqarfeqarlunilu naartulernissap pinngitsoortinnissaanut kajumissusilinnik innuttaasoqaraanni. Kinguaassiorsinnaaneq ukiut pingasut-sisamat ingerlaneranni affaannanngortinneqarpoq – pingaartumik spiralip atorneqarnera pissutigalugu, aamma kinguaassiorsinnaaneq ukiuni tulluittuni 15-ini aamma affaannanngortinneqarpoq.”⁴⁶⁴

Høyemip taamaalilluni oqaatigivaa, inunngortut amerlassusiisa allanngornerat peqqinnissaqarfiup suliniarnerata inernerigaa, aamma periutsip spiralip akuerineqarnissaa sioqqullugu politikerit allaffissornikkullu suliallit qanoq inissisimanersut iserfiginagu.

Spiralip eqqunneqarnerata, aamma siammarnarata pitsaasumik oqaluttuarineqarnera salliusutut isikkoqarpoq, piffissap ingerlanerani isornartorsiuinerit taamaallaat ataasiakkaaginnaallutik. Periutsip spiralip akuerineqarnissaanut tunngatillugu suliaq ingerlanera, aamma kingorna siaruarnera assersuutigalugu FN-ip 1974-imi nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiinnut ukioqartitsineranut atatillugu, inuiaqatigiinnik ataatsimeersuartitsinermik Bukarestimi ingerlanneqartumik malunnartinniarneqartumi, maluginiarneqarpoq.

Ataatsimeersuarnissaq sioqqullugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut eqqumaffigeqquneqarpoq, spiralimik suliaqarneq pillugu Danmarkip isornartorsiorneqarnissani naatsorsuutigisinnaagaa. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut allakkiami, juunimi 1974-imeersumi takuneqarsinnaavoq Udenrigsministeriami allatsi Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut sianersimasoq, ataatsimeersuarnermut ”ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu nunat tamalaat akornanni

sammineqartussamut” tunngasoq pillugu paasissutissanik pissarserusulluni. Danskinit angalatitat, Bodil Begtrupimit siulersorneqartut, peqataassapput, aamma allakkiaq malillugu taanna oqarsimavoq:

”Danmarki suliaasaqarfimmi tassani innuttaasut annertuumik ikileriaateqarnerannik kingunilimmik Kalaallit Nunaanni suliaqarsimanini pillugu appisaluunneqassasoq naatsorsuutigineqarsinnaasoq. Appisaluussinissap assinga Puerto Ricomut pissaaq, aamma danskit sinniisuisa appisaluussinerit taakku pinngitsoortissinnaasariaqassavaat.”

Begtrupip nalunaaruteqarnerata kingunerisaanik Kalaallit Nunaanni Ministereqarfik ”spiralimik suliaq sunnuteqarluartuq politikkikkut qanoq isumaqataaffigineqartiginersoq” pillugu misissuivoq. Ministereqarfiup inerniliuppaa, ”Suliaq tunngaviummik landsrådimut saqqummiunneqanngisaannarsimasoq qularnaatsumik oqaatigineqarsinnaasoq, kisianni suliaq Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami arlaleriarluni qaqinneqartarnikuulluni.”⁴⁶⁵ Ministereqarfiup ilanngullugu maluginiaquaa, Rosenip 1967-imi nalunaarusiaa Kalaallit Nunaannut ministerip, aamma taamatut Landsrådiup siulittaasuata Erling Høegh-ip pissarsiarinikuugaat. Tassunga tunngatillugu spiralimik periuseq pillugu akerliliissutinik ministereqarfik tusagaqarnikuusimannigilaq:

*”Taamaallilluni ataatsimut isigalugu oqaatigisariaqarpoq, politikkikkut isumaqataaneq qisuariaateqannginnikkut aamma toqqaannanngitsumik akuersinikkut takutinneqarsimasoq, aamma suleriaatsimut tassunga, Kalaallit Nunaanni arnat naartunaveersaammik spiralimik neqerooruteqarluni suleriaatsimut politikkikkut akerliusoqarneranik paasisaqartoqarsimannigitsaq. Ilanngullugu erseqqissaatigineqartariaqarpoq, naartunaaveersaammut ilitsersuut danskit naartusunik isumassuinerimut inatsisaani tunngaviit malillugit ingerlanneqartarmat, aamma pinngitsaaliisoqarsimannngisaannarmat.”*⁴⁶⁶

Takutinneqareersutut kingulleq spiralip eqqunneqarneranut atatillugu oqaaseqaatigineqartut assigivai, ministerimut, aamma suliami allakkani ingerlanneqarsimasuni tamani, tassunga ilanngullugu nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani aamma nunap nakorsaanerata kaajallaasitaani 1968-imeersumi, kajumissutsimik tunngaveqarnissaanik isiginniffik pingaartinneqarluni (immikkoortoq 3-mi suleriaatsimi tamanna qanoq misigineqarsimanersoq saqqummiupparput).

Inuiaqatigiinnik Bukarestimi 1974-imi ataatsimeersuartitsinermi naalagaaffiit sinniisuutitai immikkut ilisimasalinnut taarsiullugu siullerpaamik qitiutitaallutik peqataapput. Aamma ataatsimeersuarnermi oqallinnermi qitiusoq tassaalluni, inuiaqatigiit ineriartornerisa aamma inuuniarnikkut aningaasaqarnikkullu ineriartornerup ataqatigiinnerat. Ataatsimeersuarnermi World Population Plan of Action⁴⁶⁷ akuersissutigineqarpoq, inuiaqatigiit pillugit paasissutissanik aqutissiuussillunilu misissueqqissaarnermit politikkikkut inassuteqaatinik oqaasertaliinissamut sangutitsisumik takutitsiffiusoq. Ilaatigut takuneqarsinnaavoq inuiaqatigiinnut politikkit inooqataanermik- aningaasaqarnermillu ineriartortitsinissamut politikkinut taarsiunnagit ilaatinneqartariaqartut, aamma inuit/aappariit qassinik meeraqassanerlutik aamma qanoq inissinneqarnissaat pillugu namminneq aalajangiinissaminnut pisinnaatitaaffeqarnerat ataqqineqassasoq, aamma tassunga atatillugu ilaqtariinnngornissamut pilersaarusiorneq pissarsiarineqarsinnaanngortinneqassasoq. Ataatsimeersuarnermi Plan of Actionimut tunngatillugu nunanit siuarsagassaneersut ilaannit aamma isornartorsiuisoqarpoq, taakku isumaqarlutik, innuttaasut amerliartornerat nunarsuaq tamakkerlugu aningaasaqarnikkut naapertuilluannngitsuliernerup ersiutaatut isigineqartariaqartoq – taamaallaat nunani siuarsagassani ajornartorsiutaasutut isigineqarnani. Nunat siuarsagassat taamaallitut eqqartugassamik oqaasertaliipput, apeqqut innuttaasunut tunngasoq nunarsuaq tamakkerlugu aningaasaqarnikkut nutaamik, taamaallaat nunanit atugartuunit iluaqutaasussaannngitsumik, aqutsinissamik piumasaqaammut akuleriissinneqarluni.⁴⁶⁸ Ataatsimeersuarneq aamma taamaallilluni nunarsuarmi isumalluutit aamma pissaanerup pilerngunneqarnerannut atorneqarpoq.

Ataatsimeersuarnermi Danmarki isornartorsiorneqarnersoq nalunarpoq, piffissaq pissutigalugu ajornartorsiut taanna sukumiinerusumik misissuiffigissallugu pisinnaasimanngimmat.⁴⁶⁹ Takusinnaasarpur tassaavoq, suliamut tunngatillugu annertunerusumik kinguneqarsimanngitsaq.

FN-ip nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiinnut ukioqartitsinerata kingunerisaanik Atuagagdliutini ataatsimik allaaserisaqarpoq, ima qulequtalimmik ”Ilaqutariit pilersaarusiorneqartarnerat inuiannik toqoraanerup assigiinnarpaa” Kalaallit Nunaanni inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannut Danmarkip inissisimaffia pillugu isornartorsiuisoqarluni: *”Ilaqutariit pilersaarusiorneqartarnerat Kalaallit Nunaannut atortussanngortissimasarpur inuiannik toqoraanerup assigaa, Københavni ilinniarnertuut palasiat Jens Brøndum [...] Århusimiittumi ataatsimiinnermi FN-p silarsuarmi inuiannik misissuisimaneranut tunngatillugu pilersinneqarsimasumi* (FN-ip nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiinnut ukioqartitsineranut atatillugu) *taama oqarpoq.*”⁴⁷⁰ Kalaallit Nunaanni ima angitigisumi aamma ”isumalluutunik killeqanngitsuusaamik pigisalimmi” inuiaqatigiit amerlassusiat killilersorneqartariaqanngikkaluatoq Brøndumip tunngavilersuutigivaa. Taassuma nunani tamalaani pissutsit malunnaatilittut aamma ajornartorsiutaasutut isigivaa, pissutigalugu *”silarsuarmi inuit amerliartupiloornerannik ajornartorsiutit nunat kinguarsimanerusunik taaneqartartut, amerliartupiloornerpaanik inoqartut, ajornartorsiutiginnikkaat, kisiannili nunarsuarmi ajornartorsiut tamanna nunat pisuunerpaat ajornartorsiutigigaat.”*⁴⁷¹

Taamanikkut spiralilersuineramik suleriaaserineqarsimasoq 1978-imi isornartorsiorneqaqqippaq. Taamatumuuna politikerimit Inuit Ataqtigiiinneersumit Miké Siegstadimit aviisimi Informationimi. Taassuma erseqqissarpaa, *”arnat kalaallit namminneq aalajangigarinnigisaminnik spiralilernerqartarnerat ullumikkut siammarsimavallaqaaq.”* Meeqqat amerlasuut inuuniarnikkut ajornartorsiuteqalernermik qanoq nassataqartigisarnersut pillugu apeqqummut akivoq, tamatuma iluarsiiiffiqineqarnissaannut spirali imaluunniit naartuersinneq iluarsiiissutissaanngitsut, taarsiullugulu tikkuarlugu, aqqissuussaanikkut tunngaviit kalaallit ilaqutareeriaasiannut naleqqussarneqartariaqartut:

”assersuutigalugu europap kitaani ilaqutariinnut ataatamut, anaanamut aamma meeqqanut marlunnut naleqqussarlugit inissianik sanaartornerit qimanneqartariaqarput. Ineqarnikkut allatut aqqissuussamik perusuppugut, pisuut inissaqarluartut pitsaannginnerusumik inissisimasut marlunnik meeraqartariaqarlutik, inissiami mikisunnguami, pitsaanngitsumi tattorliuukkumanatik,”

Siegstadip aamma partiip tunuliaqutaata inunngortut amerlassusiisa ikilisinnerisigut inuuniarnikkut ajornartorsiutit iluarsineqarnissaannut tunngavigineqartoq tassa akuersaanngilaat. Taassuma apersorneqarnermini erseqqissarpaa, spirali aamma naartuersinneq taamaallaat napparsimanermi atorneqartariaqartoq, *”Taamaanngippat inuiattut kigaatsunnguamik kisianni qularnaatsumik nungutaajartuaarnitsinnik kinguneqassaaq.”* Isornartorsiuneq danskit naalagaaffiata Kalaallit Nunaanni pissaanermik atuineranut ataatsimoortumik isornartorsiunerup, aamma Kalaallit Nunaata namminersulernissaanik partiip suliaata ilagivaa. Isornartorsiuneq pillugu paasissutissanik partiip NKA-mi allagaatinik toqortaasiviani nassaanngilagut, aamma sammivigineqartoq, apersuinermini takusarpur, sammisamut tunngatillugu 1980-ikkunni oqallinnerni saqqumilaarsimanersaq takusaqanngilagut.

Eqikkaaneq

Periutsip spiralip atorneqarnerata siammarnera nunap nakorsaaneranit, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamit qanimut malinnaaffiqineqarsimavoq. Arnat qassit spiralilernerqarsimanersut pillugu nunap nakorsaanerata kisitsisit katersorsimasai tunngavigalugit takusinnaasimavaat, periuseq naatsorsuutigineqartumik

malunnaatilimik sukkannerusumik siaruarsimasoq. Tamatumali erseqqissumik takuneqarsinnaanngornissaanut ukiut arlariit ingerlaqqaarsimapput.

Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiornep 1969-imi suliarineqarnerata ingerlanerani inuiaqatigiit katitigaanerisa ineriartornerat allannguuteqarujussuassasoq sulis ilisimaneqanngilaq. Taarsiullugu siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiornermi suleqatigiissitami aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi, taakku ataatsimiinnerisa ilaanni takuneqarsinnaasutut ”*inunngortut amerlassusiisa sukkasuumik qaffakkiartornerat*” ernumassutigineqarpoq. Tassani aamma oqaatigineqarpoq, Danmarkiminngaanniit ukiumoortumik aningaasaliissutit tunniunneqartartut ima qaffasissuseqalersimasut, anguniagaq, G50-ip kingornali ingerlanneqarsimasoq allanngortinneqassanersoq eqqarsaatigineqartariaqalerluni. Anguniagaq oqaatigineqareersutut tassaasimavoq inuuniarnikkut atukkanik qaffasinnerulersitsinissaq, taamaalilluni danskinut nallersuussinnaanngortillugu. Kalaallit Nunaanni ineriartorneq piffissami tassani ernumanartutut isigineqarpoq. Pingaartumik aalisarnermik inuussutissarsiuteqarneq G-60-imi naatsorsuutigineqarsimasutut ineriartorsimanngilaq. Taamaattumik ilaatigut sumiiffimmiit nutsernerup annertunerunissaanik periarfissamut, ilaatigut ilaqutariinngornissamik pilersaarusiornermut, taamaattoarli spirali toqqaannartumik taanagu, taakku sammivimminnik allanngortitsipput. Taakku ”innuttaasut amerliartornerannik noqqillaamisitsiartuaarnermut” tapertaasussatut isigineqarput.

Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiaq sulis piariinngitsoq paasineqarpoq inunngortut amerlassusiat appariaateqarsimasoq. Kalaallit Nunaannut ministerip A.C. Normannip, Kalaallit Nunaannut siunissami ineriartortitassat takorluukkanik nassuiaateqarluni, Folketingimi oqalugiarnermi tamanna pillugu oqaluttuarpoq. Tassani inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannut spirali pissutaasoq nassuiaatigivaa.

Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiaq piareermat takuneqarsinnaavoq, inuuniarnikkut atukkanik qaffasinnerulersitsinissamik anguniagaq sulis attanneqartoq, kisianni aamma takusinnaavarput, oqaluuserineqartoq nutaaq aamma eqqarsaatigineqarsimasoq, innuttaasut amerliartornerat namminermi inuuniarnikkut atukkat Danmarkimut nallersuussinnaasumik angunissaannut ajornartorsiutitut isigineqarluni. Maanna tikkuarneqarpoq ”*Kalaallit Nunaannut politikkimut periarfissamik allamik*” eqqussisoqassanersoq eqqarsaatigineqartariaqartoq, innuttaasut amerlassusiat inunngortut amerlassusiisa appartinnerisigut aamma sumiiffinniit nuuttartut siuarsaaffiginerisigut ”aalakkaasunngortikkiartuaarneqassalluni”. Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarummi ilutigitillugu tikkuarneqarpoq, inunngortut amerlassusiat appariartorpallaartoq, aammalu tassa aalakkaasunngornissap tungaanut ingerlasoqarluni. Aamma takuneqarsinnaavoq, taamanikkut piffissami tassani siunissami ineriartornerup qanoq ingerlanissaa sulis nalorninarqartoq, aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu nutaamik suliaqartoqarnissaa pisariaqartinneqalersinnaasoq. Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiap saqqummiunneqareernerata kingorna inunngortut amerlassusiisa appariartornerat pigallaannartuunani ataavartuullunilu tupaallannartumik annertoorujussuusoq erseqqissigaluttuinnartillugu ukiut ingerlanerini nalornineq taanna tammartutut isikkoqarpoq.

Takusinnaavarput innuttaasut amerliartornerisa uninnerata kingorna spirali aamma naartunaveersaatit ataatsimut isigalugit Københavnimi atorfilittat aamma politikerit akornanni aallunneqarunnaartut. Spirali inuiaqatigiinnit susassaarfittut isigineqarunnaarpoq, kisiannili peqqinnissaqarfimmit isumagineqartumik inuit ataasiakkaat susassaarfittut isigineqalerluni. Naartunaveersaatinut tunngatillugu paasisitsiniaanermik suliaqarneq piffissami 1970-ip missaani malittarisassaliunneqarpoq, aammalu kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartsinissamut akisussaaffik atuarfeqarfimmut inissinneqarluni, aamma ilaqutariinngornissamik paasisitsiniaaneq siammasinnerusoq Kalaallit Nunaanni Qaammarneqarnermut Kattuffimmut inissinneqarluni.

Tunu G50-imi isumaliutissiissutip kingornali inuussutissarsiornikkut ineriartortitsinissamut, aamma nutserneq aqqutigalugu innuttaasut amerlassusiisa allanngortinnissaannut periarfissat amerlannginnerannik pissuteqartumik nunap immikkoortuatut immikkut unammilligassaqarfiusutut politikerinit aamma atorfilittanit isigineqarpoq. Nunap immikkoortuata immikkut unammilligassaqarfiuneranik isiginninneq taanna Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap tungaaninngaanniit tamatuma annertuumik soqutigineqalerneranik kinguneqarpoq, aamma taamaattumik nunap immikkoortuata ineriartortinneqarnissaa pillugu oqallinnernik ersersitsisunik allagaatinik toqqortaatigineqartunik annertuunik peqarluni. Takusinnaavarput nunap immikkoortuani tassani ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornep atuuilersinneqarnera atorfilittanit qanimut malinnaaffigeqqissaarneqartoq. Nunap immikkoortuanut tassunga angalanernit marlunnit allakkiat tunngavigalugit takusinnaavarput, spiralilersuineq atorlugu ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq angalanerni taakkunani marlunni oqaluuserineqartarsimasoq. Allagaatit toqqortaatigineqartut takutippaat, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq Tasiilami 1970-ip missaani iluatsippallaarsimanngitsoq. Takusinnaavarput Ittorqotoormiini sumiiffimmi politikerit, aamma arnat isumaqartut, peqqinnissaqarfiup spiraliniq ikkussuinnermut tunngatillugu suliaqarnera *“eqeersimaarfiuallaartoq”*, aammalu tamanna atorfilittanut oqaluttuarineqarsimasoq. Aamma takusinnaavarput paasissutissaq atorfilittanit qisuariarfigineqarsimarpasinngitsoq, tamatuminngali suliaqarneq nakorsamut aamma kommunalbestyrelse-mut tunniussimallugu.

1.6

1970-ikkut aamma 1980-ikkut: Naartuersissinnaaneq aamma Depo-Provera

Innuttaasut amerliartornerat sammisaavoq 1970-ikkut aallartinnerat aallarnerfigalugu, oqaatigineqareersutut, politikerinit aamma atorfilittanit taama sakkortutigisumik oqaluuserineqarunnaarsimasoq. Innuttaasulli amerliartornerisa appariaateqarnerat ilaatigut politikerit oqalugiarnerni aamma allakkiani, nutarterinerup inuiaqatigiit ineriartornerannut sunniutigisimasai pillugit kingumut qiviarnernik imaqartuni 1970-ikkunneersuni aamma 1980-ikkunneersuni eqqaaneqakkajuttarpoq. Taakkunani inuiaqatigiit alliertortinnissaannut periarfissamut pitsaasumik sunniuteqarsimasutut oqaluttuatut iluatsissimasutut eqqaaneqarpoq.

Innuttaasut amerliartornerisa appariaateqarnerisa kingorna spiralip politikikkut soqutigineqarnera annikilliertarpoq, taannami ilaatigut maanna akuerisaalersimavoq aamma nalinginnaasumik atorineqalersimasutut isigineqalerluni, ilaatigut aamma naartunaveersaatit allat pissarsiarineqarsinnaalersimallutik. Nakorsat soqutiginninnerat 1970-ikkut aallartinneranni naartunaveersaammut nutaamut Depo-Proveramut katersuuffigineqalerpoq, taanna kapuutaalluni naartulinnginnissamut qaammatit pingasut tikillugit illersuutaasartoq. Atortoq taanna assersuutigalugu spiralitut siammasitsigisumik atugaalersimangisaannarpoq, kisiannili tassaalluni naartunaveersaat 1980-ikkunni tamanut ammasumik aamma politikikkut oqallisigineqartorujussuannorsimasoq (naleqq. immikkoortoq Depo-Provera tunngasoq). Depo-Provera, aamma naartunaveersaatit sinneri pillugit ingerlaavartumik ilitersuinissamik akisussaaffik peqqinnissaqarfimmi inissisimasimavoq, aamma kaajallaasitat malittarisassallu Nunatta Nakorsaaneqarfianit atuuttussanngortinneqarsimasut malillugit malittarisassaqaartinneqarlutik.

Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermut tunngasut sinneri Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit imaluunniit Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamit taama sakkortutigisumik aamma eqqumaffigineqarunnaarsimapput.⁴⁷² Kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasisutissiineq meeqqat atuarfianni aalajangersimasumik atuartsissutinngorsimavoq, aammalu paasisitsiniaanermut atortussanik ineriartortitsisoqarsimalluni. Suliassaqarfik maanna ineriartortinneqarnerup nalaaniikkunnaarsimavoq, tassaalersimallunili ingerlanneqarlunilu nutartertuagassaq.⁴⁷³ Naartunaveersaatit ilisimaneqarnerannik siammarterilluni suliaqarneq Kalaallit Nunaanni 1970-ikkunni suli ingerlanneqarpoq. 1971-imi Arnat Peqatigiit Kattuffiata suliniuteqarneratigut ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermut pingaarnertut ataatsimiititaliaagallartumik pilersitsisoqarpoq. Taanna ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu paasisitsiniaalluni suliaqarnissamut aningaasanik pissarsivoq, aammalu suliaqarfiup kivinnissaanut Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffimmut 1972-imi ikioqqulluni. Pikkorissartitsinerit Sisimiuni aamma Narsarsuarmi 1972-imi ingerlanneqarput. Ukiup tulliani Ilulissani pikkorissartitsisoqarpoq.⁴⁷⁴ 1974-imi Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffimmi ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermut pingaarnertut ataatsimiititaliamik inaarutaasumik pilersitsisoqarpoq, aammalu sumiiffinni ataatsimiititalianik pilersitsisoqarluni. 1975-imi pingaarnertut ataatsimiititaliaq suliassaminik suli aallartitsisimangilaq, aammalu ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornernup nassuiarneqarnera assortuussutaalluni. Taamaattumik ataatsimiititaliaq naggataatigut Ilaqutariit atugarissaarnissaannut

ataatsimiititaliamik taaguteqartinneqalerpoq, aammalu ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu kalaallit amerlanerit paasinninnerannik taaneqartumik suliaqassalluni. Oqaaseq taanna, Qaammarsaanermut Kattuffimmi siunnersorti ataatsimiititaliamut akisussaasuusoq, malillugu ”*ajornartorsiutit anigoruminaatsut ilaqutariinni pilersinnaasut ataatsimoortillugit suliarineqarnerannut tunngatinneqarsinnaavoq*”.⁴⁷⁵ Taamaattumik Qaammarsaanermik Kattuffiup suliaasaqarfiup iluani peqataanera maannamut naartunaveersaatinik taamaallaat aallussinermut taarsiullugu ilaqutariittut inuunermi unammilligassanik assigiinngitsunik aallussinermik ilallugit ukiualunnguit ingerlaneranni annertusineqarpoq. Tamatuma saniatigut ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq aamma naartunaveersaatit pillugit siammasissumik pikkorissartitsisarnerit 1970-ikkunni suli aamma ingerlanneqarput, soorlu inuusuttunut atuarfiit ataanni.⁴⁷⁶

Kinguaassiuutitigut nappaatit, pingaartumik gonorré, innuttaasut amerlasuut akornanni suli atugaasorujussuusoq, suli aamma politikkikkut nakorsaniillu eqqumaffigineqarpoq. Kinguaassiuutitigut nappaatit assersuutigalugu Kalaallit Nunaannut ministerimit Tom Høyemimit, taassuma atuakkiaani 1986-imeersumi ”Dagens Grønland”-imi ”*innuttaasut atugarissaarnerannik ulorianartorsiortitsisutut*” pissutaasut marluk ilaattut ataatsit taaneqarpoq. Høyemip gonorré peqqinnissaqarfimmu isumalluutini amerlasuunik akeqartutut, aamma arnat kinguaassiorsinnaanerisa appasinnerulernerannik kinguneqarsinnaasutut isigivaa, kinguneqaataasoq Høyemip akueriuminaatsitaa.⁴⁷⁷ Nunatta Nakorsaaneqarfiata aamma piffissami tassani kinguaassiuutitigut nappaatit tunillaassuuttut eqqumaffigisorujussuui.⁴⁷⁸ HIV-ip aamma AIDS-ip takkunneranni 1980-ikkut qeqqaniit paasisitsiniaanerit ingerlanneqarput, usuup puiniik atuinerulernissaq anguniarneqarluni.

Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornissap ataatsimut aallunneqarnerata annikilliarternera, aamma kinguaassiuutitigut nappaatinik ingerlaavartumik aallussineq ilutigalugit 1970-ikkut aallartinneranni sammisaq nutaaq takkuppoq – naartuersissinnaaneq. Naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaata politikkikkut oqaluuserineqarnerani, aamma pingaartumik tamatuma kingorna naartuersittut amerlassusianni ineriartornerup nakorsanit oqaatigineqartarnerani naartunaveersaat qitiusumik inissisimavoq.

Naartunaveersaat naartuersissinnaaneq pillugu oqallinnerni soqutiginaartunngortinneqarpoq

Naartuersittarnerup siullermik Danmarkimut (1973-imi), aamma ukiut marluk qaangiunnerini Kalaallit Nunaannut (1975-imi) eqqunneqarnissaa sioqqullugu nunani taakkunani marlunni politikerit akornanni oqaluuserineqartoq tassaavoq, naartunaveersaatit pillugit paasisitsiniaalluni suliaqarneq qanoq pitsanngorsarneqarsinnaanersoq, taamaaliornikkut naartuersinnerit amerlassusiat annikinnerpaaffissaaniitinniarlugu. Naartuersittarneq pillugu siullermik Danmarkimi, aamma tullianik Kalaallit Nunaanni piffissami tassani oqallittarnerit immikkoortumi uani qanimut iserfigissavagut. Naak naartuersittarnermut tunngasut qulaajaanermi suliaasat ilaginngikkaluaraat, tamanna naartunaveersaatinut tunngasut pillugit tunngavilersuutit 1970-ip kingornata missaanninngaanniit naartulernissap pinngitsoortinnissaanik tunngassuteqariarlutik aamma naartuersittut amerlassusiisa qaffariaateqannginnissaannut (aamma) tunngassutilinnut allanngornerannik takutitseqataasinnaavoq. Tamatuma saniatigut tamakkununga tunngasut takutippaat, danskit oqartussaasui naartuersinnermut malittarisassat nunani taakkunani marlunni assigiimmik atuunnissaannik soqutiginninnerup saniatigut Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatit pillugit suleriaatsimi pimoorussillutik suleqataajunnaartut. Kiisalu pingajuattut, naartuersittarnermut tunngasuni naartuersittut amerlassusiisa qaffasinnerujussuat pillugu nakorsat ilaasa tungaanninngaanniit ernumassuteqarluni, tamannalu pissutigalugu naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqarnerup siuarsarneqarnissaanik suliaqarlutik oqaaseqarnerat malunnaateqarluarpoq. Taakku ernumassutaat Landsrådimut aamma ernumassutigineqarpoq, naartuersittut amerlassusiat taakkunanga apeqquserneqarluni, soorluttaaq aamma tusagassiuutinit uteqqiattumik sammineqartartoq.

Naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut atatillugu danskit oqallinnerat

Naartuersissinnaanerup 1973-imi eqqunnerata tungaanut naartuersissinnaaneq ukiuni qulikkuutaani arlalinni oqaluuserineqartarsimavoq, naartuersittarneq arnanut aalajangersimasunut atuuttunngorlugu eqqukkiartuaarneqarnikummat.⁴⁷⁹ Meerartaartarneq pillugu ataatsimiitialiarsuup isumaliutissiissutaata 1954-imi suliarineqareernerata kingorna 1950-ikkunni sammisaq nutaamik aallunneqaqqilerpoq.⁴⁸⁰ Tassani danskit (unioqqutitsinatik aamma unioqqutitsillutik) naartuersittartut amerlanerujussuat ernumassutigineqarpoq, aammalu erseqqissarneqarluni naartunaveersaatit pillugit pitsaanerusequmik paasissutissiinnikkut naartuersittartut amerlassusiat appartingaatsiarneqarsinnaassasoq.⁴⁸¹ Naartunaveersaatit pillugit pitsaanerusequmik paasissutissiinnissamut tunngavilersuutit 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisip akuersissutigineqarneranut atatillugu aamma saqqummiunneqarput. Tassani inuusuttunut naartunaveersaatit pillugit ilitersuisarnermi ukiutigut killiliussat appartinneqarnissaannik siunnersuut pillugu Folketingimi oqallinneq naartuersittut amerlassusiannik ernumaassuteqarnermut aamma atassuserneqarpoq: *”isumaqarpugut, taamaaliornissaq /naartunaveersaatit pillugit ilitersuisarnermi ukiutigut killiliussat appartinneqarnissaat/ illersorneqarsinnaasoq, meeqqat kissaatigineqanngitsut amerlanerat, aamma taamatut unioqqutitsinani aamma unioqqutitsilluni naartuersinnerit amerlassusiat pissutigalugit, kisitsit inatsit aqqutigalugu appartikkusutarput.”*⁴⁸²

Tassa taamaalilluni naartuersinnermut taarsiullugu naartuersinnerit pitsaaliorneqarnissaannut, aamma kissaatiginngisamik naartulersarnerit pitsaaliorneqarnissaannut naartunaveersaatit pillugit ilitersuineq pingaarutilerujussuarmik inissisimasooq Danmarkimi politikkikkut eqqumaffigineqarsimavoq.⁴⁸³ Naartunaveersaatit akeqartariaqanngikkaluartut tassunga atatillugu tikkuarneqarpoq. Socialdemokratit folketingimut ilaasortaataat Viola Nørlov assersuutigalugu ima oqarpoq: *”Eqqumiiginartorujussuuvoq nunani siuarsagassani arnat spiralini akeqanngitsunik pissarsissunnissaannut Danmarki peqataammatt, danskilli arnartaat isumakkiginnarlugit”*, soorluttaaq aamma taanna isumaqartoq, naalagaaffik takooqusaaruteqarlunilu kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuarfinni atuartitsisarneq ingerlanneqartartunngortariaqartoq.⁴⁸⁴

Politikerit ilaat, naartuersittarneq pillugu oqallinnermi naartunaveersaatit pillugit ilitersuisarnerup pitsanngortinneqarnissaata pisariaqarneranik tikkuasoq, tassaavoq politikeri radikalineersoq Else-Merete Ross, Dansk Kvindesamfund-imi aamma suleqataasoq. Naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaannik Ross illersuisuuvoq, kisiannili inatsisissatut siunnersuutip, kingorna 1970-naartuersinnermut inatsisinnngortup, siullermeerlugu suliarineqarnerani naartunaveersaatit pillugit kikkut tamarmik peqqissaarussamik ilisimatinneqarsimanerannik qularunnaarsinneqarsimanngilaq. Tamanna kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarnerup sulii pinngitsoornani atuartitsissutinngorsimannginneranut innersuussinikkut pivooq:

”Tamanna [kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasissutissiineq pinngitsoornani pisartussanngorlugu] pitinnagu, naleqqutinngitsutut isigivara, oqartussaasut ilinniartitaanikkut suliaasaqarfiini sumiginnarneqarsimasumik kommunit aamma suliniaqatigiiffiit namminersortut kinguaassiuutitigut peqqissuunissaq pillugu tamanut ammaasumik paasisitsiniaanermikkut iluarsiiiffiginiarsarisaannut aningaasartuutit naalagaaffimmit tamakkiisumik akilerneqarneq ajormata.”

Naartuersinnermut akerliusut aamma naartuersinnermut akuersaartut akornanni ataatsimoorussamik tunngaveqarneq takuneqarsinnaavoq. Taannami isumaqarpoq naartuersinnermut akerliusut *”sakkortusisamik paasisitsiniaasoqarnissaannik piumasaqarnerpaassagaluartut, aap, immaqa allaat naartunaveersaatini atuineq, aamma pisarineqarsinnaanerisa ajornanngitsuararsuunerat pillugit takooqusaarusiorluni paasisitsiniaanikkut. Eqqarsaatigisariaqaraluarparput, naartunaveersaatit pillugit ilitortinnissamut nakorsiarneq akeqanngitsumik pineqarsinnaasariaqaraluannnginnersoq, aamma naartunaveersaatitut atortut akii appartinneqartariaqaraluannnginnermut, (...) Meeqqanik killilersuineq,*

*pisog, taama ittoq isumaqatigiissutigisinnaanngikkutsigu, tamatuma pitsaaliuinikkut pinissaa isumaqatigiissutigisinnaasariaqarparput, isumaqarpunga inatsisiliortutut suliaasaqarfinni taakkunani sulii suliarineqanngitsunik annertuunik sulii pisussaaffeqartugut.*⁴⁸⁵

Else-Merete Rossip nakorsiartarfinnut akeqanngitsumik nakorsiartarnissat tapersersorneqarnissaannik, akit appasissut aamma kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuarfinni atuartitsisarnissaq pillugit oqariartuutini aappassaaneerinninnermi uteqqippai: ” *pitsaasumik taakkunuuna aaqqiissuteqarneq [aaqqiissuteqarnikkut] neriutitigivara kissaatiginngisamik naartulersarnerit amerlassusiisa malunnaatilimmik appartinneqarnissaat iluatsissasoq, aammalu inuit naartunaveersaatini atuinissaminut akisussaaffeqarnerannik paasinnitsillugit.* ”⁴⁸⁶ Socialistisk Folkeparti naartuersittarnermut inatsisip killilersugaannginnerulersinneqarnissaanik 1972-imi siunnersuuteqaqqinneranut atatillugu⁴⁸⁷ Rossip tunngaviumumik aallaavigineqartoq oqaatigeqqippaa, tassalu naartuersittut amerlassusiisa sapinngisamik ikinnerpaaffissaaniitinnissaat anguniarlugu kikkut tamarmik naartunaveersaatini ilisimasaqarlutillu pissarsisinnaassasut.⁴⁸⁸

Naartunaveersaatit pillugit danskit oqallinnerat taamaalilluni pitsaasutut erseqqissarneqarpoq, naartuersinnissamik pisariaqartitsinermik annikinnerulersitsisussaq, aamma taamaattumik paasissutissiineq iluaqutigalugu, aamma aningaasatigut tapersersuineq aqutigalugu pissarsiariuminartunngorsarneqarluni. Oqaluttuarisaanermik ilisimasallip, Sniff Andersen Nexø-p, naartuersittarneq pillugu danskit 1930-ikkunni aamma 1970-ikkunni politikkiat pillugu ilisimatusaatigalugu allaaserisamini oqaatigivaa, naartunaveersaatini atuneq danskit politikkerit akornanni isiginninnermik assigiinngitsunik ataatsimuulersitsisinnaanngorsimasoq, naartuersittarneq pillugu 1970-ikkunni oqallittarnerni isumaqatigiinngittarsimagaluartut. Pitsaaliuinnermut atortut ”naartup inuuneranik innarliinissamik” aamma meeqqanik kissaatigineqanngitsunik meerartaartarnissamik pitsaaliuisinnaagamik iluaqutigivaat.⁴⁸⁹

Naartuersissinnaanerup Kalaallit Nunaannut eqqunneqarnissaa pillugu oqallinnerit

Naartuersissinnaanermik periarfissaq arnat ilaannut (38-t sinnerlugit ukiulinnut, aamma meeqqanik sisamanik sulii angajoqqaaminniittunik meerartaqareersunut) Danmarkimi 1970-imi eqqunneqarmat, aamma naartuersissinnaaneq arnanut danskinut tamanut 1973-imi eqqunneqarmat, naartuersittarnermut inatsit pisoq 1956-imeersoq⁴⁹⁰ sulii Kalaallit Nunaannut atuuppoq.

Landsrådig inassuteqareerneratigut naartuersinneq pillugu Kalaallit Nunaannut inatsit Folketingip ukiut marluk missaasa qaangiunneranni, ulloq 12. juuni 1975, akuersissutigivaa. Taamaalilluni naartuersissinnaaneq Kalaallit Nunaannut eqqunneqarpoq. Inatsisip akuersissutigineqarnissaa sioqqullugu Folketingimi oqallinneq inatsisip assingata, danskit inatsisissaata, ukiut marluk sioqqullugit suliarineqarneranit allaaneruvoq, kissaatiginngisamik naartulersarnerit naartunaveersaatit aqutigalugit pitsaaliorneqarnissaannik oqallinnerit, takutinneqartut, annertuumik oqallisigineqarlutik. Oqallinneq tamanna kalaallinut inatsisissap suliarineqarnerani danskit politikikkut oqallinneranni takussaannngilaq. Folketingip eqqumaffiginninnera kalaallit arnat naartuersinnissaminut pisinnaatitaaffeqarnissaasa qulakkeerneqarnissaannut tunngassuteqarneruvoq, tassunga ilanngullugu peqqinnissaqarfimmi sulisut sorliit naartuersinnissap ingerlanneqarnissaanut itigartitsisinnaanissaannut killiliisoqassasoq, taamaalillutik arnat avinngarusimanerusuniittut naartuersissinnaanngortillugit.⁴⁹¹

Inatsisissatut siunnersuutip siullermeerlugu suliarineqarnerani erseqqippoq, suliaq Kalaallit Nunaata Landsrådanit suliarineqarsimanissaa danskit politikkeriisa amerlanerit pingaartikkaat, aamma taamaalilluni naartuersinneq pillugu apequtip Kalaallit Nunaanni isummerfigineqareersimanissaa siunnersuummi takutinneqarluni.⁴⁹²

Tamatuma saniatigut politikkerit arlallit pingaartippaat, peqqinnissaqarfimmi sulisut, Kalaallit Nunaannut aallartut, naartuiineq suliaasat ilagisinnaagaat piareersimaffigissagaat.⁴⁹³ Aappasaanik katersuunnermi

inatsitsissamik ataatsimiititaliami suliaqarnerup nalaani allannguutissatut siunnersuutininik (§ 10, imm. 2 aamma 3) arlalinnik ikkussisoqarnissaa amerlanerussutillit akuersissutigivaat, tassunga ilanngullugu naak piumasaqaatit eqortinneqaraluartut nakorsaq naartuiinermik suliaqarnissaminik itigartitsippat, taava arnaq nakorsamut allamut innersuunneqarnissaminut pisinnaatitaaffeqassasoq, aamma nakorsanik, peqqissaasunik aamma sundhedsmehjælperinik avinngarusimanerusuni atorfinitsitsinermi naartuiinermik suliaqarnissamik, imaluunniit naartuiinermut peqataanissamik akuersisimanissaat piumasaqaatigineqarsinnaassasoq.⁴⁹⁴ Nakorsat naartuiinermik suliaqarnissaminut piumassuseqarsinnaanerannut tunngasoq napparsimasut, nakorsat peqatigiiffiata aamma Arnat peqatigiiffiisa oqaatigisaattut, assigiinngitsunik suleriaaseqarnermik misilittagaqarnerannit pissuteqarpoq.

Naartuersinneq kalaallit arnat inatsitigut pisinnaatitaaffigissagaat pillugu oqaasertaliineq taamaalilluni danskit inatsisaat malillugu danskinut arnanut inatsisitigut pisinnaatitaaffiunissaanik Folketingimi oqallinnerup sakkortoqatigivaa, tassami nakorsat sumiiffimmi kisimiillutik nakorsaagunik naartuiinissamik piumannigissinnaanissaminut taama annertutigisumik pisinnaatitaaffilerneqannginnissaannik politikikkut soqutiginninneq annertunerpaq pimmat.⁴⁹⁵

Kalaallit Nunaannut inatsisip akuersissutigineqarnerata Landsrådimi qanoq ingerlasimanera qiviarutsigu, takusinnaavarput tassani oqallinneq arnat naartuersissinnaanissaminut naligiimmik pineqarnissaasa qulakkeerneqarnissaanik pisariaqartitsinermut, aamma naartunaveersaatit pillugit paasisitsiniaanerit aamma ilitersuinerit annertunerusumik sulissutigineqarnissaannik pisariaqartitsinermut tunngassuteqarsimasoq. Tassa naartunaveersaatit pillugit oqallinneq aamma Kalaallit Nunaannut inatsisip akuersissutigineqarnera sioqqullugu pisimavoq – Folketingimiunngitsoq, kisiannili Landsrådimi. Tamatumunnga immaqa pissutaasinnaavoq, oqallinneq Kalaallit Nunaanni Landsrådimi politikerit akornanni pisussatut Folketingimit isumaqarfigineqarsimanera. Takusinnaavarpummi naartuersinnermut inatsit 1970-imeersoq Kalaallit Nunaannut atuutilersinneqarsinnaanera Landsrådimut isummerfigineqareertinnagu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup oqaluusererusunngikkaa, pissutigalugu ”suliassaqarfik mianernartuullunilu misigissutsinik attuisuummat.”⁴⁹⁶

Arbejds- og Socialdirektoratimit aamma decembarimi 1972-imi oqaatigineqarpoq, Kalaallit Nunaannut immikkut inatsisiliortoqarpat naleqquttuussasoq isumaqarlutik:

*”Kalaallit Nunaanni naartuermik kipititsineq pillugu immikkut inatsisissamut missingiummik suliaqartoqartariaqaraluartoq qullersaqarfimmit aamma isumaqatigineqarpoq, inuiaqatigiinnit kalaallinit nammineq aqunneqarsinnaasussamik. Tamatuma saniatigut suliassaqarfiup iluani nutaamik inatsisiliortoqassanersoq pillugu Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi oqallinnerup utaqqimaalaaqqaarneqarnissaa pissusissamisoornerpaajussasoq qullersaqarfimmit isigineqarpoq.”*⁴⁹⁷

Naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaanik suliaq Landsrådimut ukiaanerani 1973-imi katersuunnermi, aamma upernaakkut 1974-imi katersuunnermi oqaluuserineqarpoq. Landsrådimut siulittaasup Lars Chemnitzip ukiaanerani 1973-imi katersuunnermi oqaluuserisassatut immikkoortoq (immikkoortoq 25) ammarlugu paasissutissiivoq, naartuersinneq pillugu Kalaallit Nunaanni oqallittoqarsimasorujussuusoq.⁴⁹⁸ Landsrådiup ataatsimiinnerani oqallinnermut siunertarineqartoq tassaasimavoq, Siulittaasoq malillugu, ”(...) oqaatigineqartut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup inatsisissatut siunnersuummut missingiummik, landsrådimut saqqummiunneqarsinnaasussamik, suliaqarnissaanut tunngaviliisuuniartussaapput.”⁴⁹⁹ Ataatsimiinnisaaq sioqqullugu Landsrådimut ilaasortat ilanngussanik arlalinnik tigusaqarsimapput. Ilaatigut Kalaallit Nunaannut ministerimit Knud Hertling-imit nassuiaat, ilaatigut Kalaallit Nunaanni Nakorsat peqatigiiffiannit saaffiginnissut. Naartuersinnermut inatsisissaq pillugu kalaallit arnat peqatigiiffiinit aamma Komitéen for Familieplanlægning-imit aamma saaffiginnittoqarsimavoq.

Nakorsat peqatigiiffiata saaffiginnissutaani eqqumaffigeqquneqarpoq, peqatigiiffik isumaqarmat, 1970-inatsimmik Danmarkimi eqqussineq ima kinguneqarsimasoq, siusinnerusukkut inatsisaasimasoq 1956-imeersoq Kalaallit Nunaannut aamma atortussaajunnaarsinneqarsimasoq, aamma taamaattumik nakorsat massakkut inatsit atuukkunnaareersoq malillugu sulisut. Nakorsat peqatigiiffiat isumaqarpoq, tamanna nakorsanut aamma napparsimasunut ajornartorsiutinik pilersitsisoq. Tamanna napparsimasunut ima isumaqarpoq, nunap immikkoortuisa akornanni assigiinngitsumik katsorsarneqarnermik misigisaqarsinnaasut, naartuersinneq nalilersuereernerup kingorna taamaallaat pisinnaanera pissutigalugu, aamma nunap immikkoortuini nakorsat sulianik assigiinngitsumik naliliisinnaammata. Ilutigitillugu peqatigiiffiup oqaatigivaa, nakorsanut toqqissimanangitsaq *”inatsisit erseqqissut malillugit sulisinnaanginneq”*, aamma naartuersinneq pillugu inatsimmik pisariaqartitsisoqartoq, minnerunngitsumik naartuiineq *”ilaatigut – annikikkaluamilluunniit – aarlerinaammik ilaqarmat.”* Allakkami nakorsat peqatigiiffiata erseqqissarpaa, ilanngussartik naartuersinnermut akuersaarnermut imaluunniit akuersaanginnermut tunngassuteqanngimmat, tamanna politikkikkut aalajangigassaasoq isumaqaramik. Naartuersissinnaanerli eqqunneqarpat eqqunneqanngikkaluarpuunniit peqatigiiffimmit

”erseqqissassallugu pisariaqarpoq, naartulernissamik pitsaaliuilluni atortut pillugit paasissutissiisarneq suli annertunerulersinneqarlunilu sakkortusineqassasoq, taamaalilluni naartuiinnermik suliaqarnissaq kingullerpaatut – kisianni ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq eqqarsaatigalugu ilaannikkut pisariaqarsinnaasoq, aamma paasissutissiinnermi taamaattumi anguniarneqartariaqartoq – killilersugaannginnerusumik naartuersissinnaanermut inatsikkut aamma naartuersinnerit amerlassusiat killilersimaarniarlugu”.⁵⁰⁰

Nakorsat peqatigiiffiata erseqqissarpaa, peqatigiiffiit aamma atuarfeqarfik suleqatigalugit paasissutissiinerup annertusineqarnissaa aamma sakkortusineqarnissaa tapersorsinnaallugu. Tamanna taamaalilluni naartuersinneq pillugu danskit oqallinnerannut naapertuuppoq.

Naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut tunngatillugu oqallinnermut nakorsat tapertaanerat arlaannaannulluunniit illersuisuunngitsaq Kalaallit Nunaanni Arnat Peqatigiit Kattuffiannit aamma Komiteen for Familieplanlægning-imit allakkat pingaarnertut inerteqqutaanngitsumik naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissanut isumaqataanerupput.

Kalaallit arnat peqatigiiffiit saaffiginnissut pikkorissartitsinnermit imaqarniliamik ilaqarpoq, naartuersissinnaaneq tassani oqaluuserineqarsimalluni. Suleqatigiiaarluni sulisoqarsimavoq, aammalu suleqatigiinnit katillugit pingasuusunit marluk naartuersittoqarsinnaanissaa kissaatigisimallugu. Taakku pingaartissimavaat *”(...) Meeqqat aamma ernuttat Kalaallit Nunaanni siunissami inuunissaat eqqarsaatigineqartariaqartoq. Meeqqat kissaatigineqanngitsut inuunermut pitsaanngitsumut inunngortinnissaat, taamalu inuiaqatigiinnut nanertuutinngortinnissaasa pinngitsoortinnissaat inuiaqatigiinnut pitsaanerussaaq.”* Taakku aammattaaq tikkuarsimavaat, upperisaq annertuumik pingaaruteqarsimasoq, aamma naartuersissinnaaneq arnat nalogiinnermik annertunerusumik angusaqarnissaannik kinguneqassasoq. Taakku nakorsat assigalugit oqariartuutigisimavaat, nakorsat assigiinngitsunik suleriaaseqarnerisa unammilligassartaqarsimanerat: *”Massakkutut itsillugu nakorsani assigiinngitsuni assigiinngitsunik suleriaaseqartoqarpoq. Tamanna naapertuilluarnerunngilaq.”* Suleqatigiit taakku marluk aamma isumaqarsimapput, inatsit naartulernissamik pitsaaliuinnermik suliaqarneq pillugu imaqaasasoq, ernisussiortut spiralimik ikkussisinnaatitaassasut, aamma naartuersittoqartillugu angut akuersissussaataassanngitsaq.⁵⁰¹ Suleqatigiit pingajuat allamik isumaqarpoq, taakku isumaqaramik, naartunaveersaatit inuiaqatigiinni ilisimaneqarpallaanngitsut, aamma naartuersissinnaaneq naartunaveersaatit soqutigineqarnerannik annikinnerulersitsissasoq.

Arnat Peqatigiit Kattuffiannit taamalilluni aamma arnat naartuersinnissaminut pisinnaatitaaffiannik, inuiaqatigiinnut iluaqutissartaanik aamma naartuersittut amerlassusiisa ikilisinnissaat siunertaralugu naartunaveersaatit pillugit paasissutissiinerup pingaaruteqassusianik eqqumaffiginnippoq. Tamanna

naartuersinneq pillugu danskit oqallinneranni Else Marie Rossimit tunngavilersuutigineqartunut qanippoq.

Aamma ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiortarneq pillugu komitémit ilanngussami isumasioqatigiissitsinerit ingerlanneqarsimasut tunuliaqutaat tapersersorneqarput, "(...) *naartuersissinnaanngornissaq arnat kalaallit akornanni kissaatigineqaleriartorsimasoq*". Komité isumaqarpoq, danskit inatsisaat annikitsunik allanngortillugu eqqunneqartariaqartoq, taamaalliluni naartuersittoqarsinnaanngorluni.⁵⁰²

Landsrådimi oqallinnermit imaqaarniliani takuneqarsinnaavoq, naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaanut isumaqataasut aamma isumaqataanngitsut assigiinngitsunik tunngavilersuuteqarsimasut. Ilaasortap Ole Berglundip Nakorsat peqatigiiffiata danskit inatsisaata assinganik eqqussisoqarnissaanut tunngavilersuutitut akissutaa soqutigivaa, aamma tamatuma saniatigut isumaqarluni, naartuersissinnaaneq nakorsanit ingerlanneqalereersimasutut ittoq. Ilaasortaq Otto Steenholdti aamma isumaqarpoq, nakorsat malittarisassanik erseqqissunik malitassaqaqtariaqartut. Naartuersittut amerlassusiisa qaffariaateqarnissaat Steenholdtip ernumassutiginnigilaa, naartunaveersaatit maanna taama siammarsimatigilereermata. Taassuma ilaatigut tikkuarpaa, toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat kinguariaateqarujussuarsimasoq tamatumunnga uppernarsaataasoq.

Akerlianik ilaasortaq Jonathan Motzfeldti naartuersissinnaanermut akerliuvoq, aammalu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik nersuulaarlugu danskit naartuersittarneq pillugu inatsisaat erngerluni eqqussimanngimmagu. Motzfeldtip Nakorsat peqatigiiffiannit allagaq aamma maluginiarpaa. Taassuma Steenholdtitulli maluginiarsimavaa, "*toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerisa appariaateqarujussuarsimanerat, ukiuni kingullerni spiralip, aamma ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiornermut atortut allat atugaanerujartuinnarnerisa kingunerisaannik*". Motzfeldti malillugu toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerisa sulii appartinnerunissaannut sakkortunerusumik iliuuseqartoqassappat tamanna, nunarsuup sinneranut sanilliullugu inuiaqatigiit kalaallit ikitsunnguunerat eqqarsaatigalugu, ajornartorsiutaavoq. Ilaasortaq Lars Emil Johanseni isumaqarpoq, apeqqut inuiaqatigiinnut politikkim pingaaruteqarluinnartuusoq, inuusuttut oqallinnermut sunniuteqartinnissaat pingaaruteqartoq, kisianni naartunermik kipititsisinnaanissamut arnat kalaallit periarfissaqaqtariaqaraluartut. Ilaasortaq Elisabeth Johanseni naartuersissinnaanermut isumaqataavoq, naartuersissinnaannginnerup kingunerisaanik inuuniarnikkut ajornartorsiutinut annertuunut akiuuttariaqarnerit pillugit misilittagaqarami. Taassuma paasinninnera malillugu inatsit nutaaq aamma peqqinnissaqarfearfiit akornanni assigiinnerusumik suleriaaseqarnissamik qulakkeerinnissaaq.

Landsrådimut siulittaasup ilaasortanut eqqumaffigeqquaa, inatsisilerituut paasinninnerat malillugu 1956-inatsit Kalaallit Nunaannut sulii atuuttoq, aamma taamaattumik taanna malillugu nakorsat sulissasut. Landshøvdingip aammattaaq ilisimatitsissutigivaa, nammineq aamma ministeri taassuma assinganik paasinnillutik.

Tamatuma saniatigut siulittaasoq isumaqarpoq, sammisaq pillugu siammassissumik Kalaallit Nunaanni oqallittoqarsimanngitsaq, kisiannili aamma qularutissaanngitsumik oqaatigisinnaanagu inuiaqatigiinni siammassissumik oqallinnissaq pilersinneqarsinnaassanersoq, "*tamannami pitsaavallaanngitsumik misilittagaqarfigineqarmat*". Taamaattumik peqqissaarussamik oqaloqatigiinnerit, arnat peqatigiit aamma ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu isumasioqatigiissitsinerni ingerlanneqarsimasut, naammagiinnarneqartariaqarput. Taanna aamma arnat peqatigiit assigalugit isumaqarpoq, Kalaallit Nunaat isumagininnikkut sullissinermik ima naammaginartigisumik ineriartortinneqarsimasumik soqanngitsaq, meeqqat kissaatigineqanngitsut pitsaasumik peroriartornissaat qulakkeerneqarsinnaanani.

Siulittaasorli ataatsimik nangaanartoqartitsivoq, tassalu arnat aalajangernissaannut *"paasisutissiineq aamma tapersersuineq"* pisariaqartinneqartoq tunniunneqarsinnaassanersoq, Danmarkimisut siunnersorneqarnissamut periarfissat assingi pigineqanngimmata. Taamaattumik taassuma siunnersuutigivaa, naartuersissinnaaneq pillugu inatsisip eqqunneqarneranut atatillugu siunnersorneqarnissamut periarfissat pitsanngorsarneqassasut.⁵⁰³

Tassalu taamaalilluni aamma naartuersissinnaaneq pillugu inatsit pillugu Landsrådimi oqaluuserineqarnerani, suliaasaqarfimmut tamatumunnga danskit inatsisiliornerannut atatillugu Danmarkimi pisoq assigalugu, naartunaveersaatit pillugit paasisutissiinissaq eqqumaffigineqarpoq, tassunga ilanngullugu tamanna qanoq pitsaatiginersoq, imaluunniit naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut atatillugu pitsanngorsarneqartariaqarnersoq, naartuersittut amerlassusiat sapinngisamik appasinnerpaaffissaaniitinniarlugu.

Ukiaanerani katersuunnermi 1973-imi oqallinnerit ima kinguneqarput, Landsrådi Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik inatsisissatut siunnersuummik, danskit inatsisaat 1970-imeersoq aamma 1973-imeersoq tunngavigalugit, suliaqaqqullugu qinnuigissagaa. Tamatuma pisariaqalersippaa, sammisap upernaakkut katersuunnermi 1974-imi oqaluusereqqinneqarnissaa. Tamanna arnat pitsaanngitsumik inissinnissaannik kinguneqassasoq Steenholdt isumaqarpoq, naartuersissinnaanissaq taakku utaqeqqittariaqalissammassuk. Lars Emil Johansenili isumaqarpoq, ministeriap inatsisissatut siunnersuummik, Landsrådi inatsisissatut siunnersuummik pineqartumik isummerfiginninissaanik periarfisseqqaarnagu, Folketingimut saqqummiussinissaanut sanilliullugu utaqeqqilaarnissaq pitsaanerussasoq.⁵⁰⁴

Naartunerup kipitinnissaa pillugu Kalaallit Nunaannut inatsisissatut siunnersuut tamatuma kingorna Landsrådimi toqqaannartumik qinnuiginninnikkut suliarineqarpoq. Taanna Kalaallit Nunaannut inatsisit pillugit ataatsimiititaliamit suliarineqarpoq,⁵⁰⁵ aamma siunnersuut Kalaallit Nunaanni Landsrådimi upernaakkut katersuunnermi 1974-imi akuersissutigineqareerneratigut Kalaallit Nunaannut ministerimit Jørgen Peder Hansenimit ulloq 10. marsi 1975-imi Folketingimut saqqummiunneqarluni.⁵⁰⁶

Naartuersissinnaanermut kalaallit inatsisaat 1. juuli 1975-imi atuutilersinneqarpoq, aamma pingaarnertut naartuersissinnaanermut danskit inatsisaata tunngavii malinneqarlutik, kisianni Kalaallit Nunaanni pissutsinut naleqqussakkamik.⁵⁰⁷

Folketingimi aamma Landsrådimi suliap ingerlanneqarnerata takutippaa, kalaallinut inatsisip akuersissutigineqarnerani politikerit oqallinneranni sammisani pingaartinneqartut assigiinngitsuusut. Danmarkimi kalaallit arnat inatsisitigut tunngavissaqarnissaat pingaartinneqarpoq, tamannalu peqqinnissaqarfimmi sulisut naartuiinermik suliaqarnissaminnik piumassusseqarnerisa eqqumaffigineqarneranik kinguneqarpoq, kiisalu inatsisissatut siunnersuut Landsrådi kissaateqarneratigut suliarineqarnera, aamma tamatuma saniatigut tamatumunnga arlalinnit tapersersorneqarneq pingaartinneqarlutik. Eqqumaffiginninneq taamaalilluni inatsisip inatsisitigut tunngaveqarnissaata qulakkeerneqarnissaanut tunngassuteqarpoq, aammalu inuiaqatigiinni suliat suut, assersuutigalugu paasisitsiniaaneq, inatsisip eqqunneqarnerani pisariaqartinneqartussaq, pinnagu.

Landsrådimi oqallinneq danskit inatsisaata akuersissutigineqarneranut atatillugu Danmarkimi oqallinnerup assigisorujussuuaa. Landsrådimi oqallinneq – arnat naartuersinnermi assigiimmik atugaqarnissamik pisinnaatitaaffiata saniatigut – sumiiffinni pissutsinut aamma naartuersinneq pillugu paasinninnermut, kissaatiginnngisamik naartunerit inuuniarnikkut sunniutissaannut, aamma naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut atatillugu paasisitsiniaanerup qaffasissusiata pitsaanerulersinneqarnissaata pingaaruteqassusianut tunngassuteqarpoq.

Naartunaveersaatit pillugit inuusuttunik ilitsersuinermut ukiutigit killiliussat allannguuteqarput

Piffissami naartuersissinnaanerup 1975-imi akuersissutigineqarnissaata tungaanut – aamma kinguninnguutigit – peqqinnissaqarfiup ataani kikkut naartunaveersaatit pillugit ilitsersorneqarsinnaanersut pillugu malittarisassat allanngortinneqarput. Inatsimmi allannguutit kapitalimi 3.10-mi sukumiinerusumik, tassani ukiukinnerusunut 1970-ikkunni naartunaveersaatinik tunniussisarnermi tunngaviit aamma suleriaatsit misissussaallutigit.

Naartunaveersaatit pillugit kikkut ilitsersorneqarsinnaanerannut ukiutigit killiliussat arlaleriarlutik allanngortinneqarput. Pingaarnertut malittarisassat tassaapput:

- ulloq 30. septembari 1973-i ilanngullugu angajoqqaat akuersisimappata inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut ilitsersuisoqarsinnaavoq.
- ulloq 1. oktobari 1973-i aallarnerfigalugu aamma ulloq 31. aggusti 1975-i tikillugu 15-17-inik ukiulinnut angajoqqaat akuersisimanissaannik piumasaqaat peerneqarpoq.
- ulloq 1. septembari 1975-i aallarnerfigalugu 18-it inorlugit ukiullit tamarmik, soorlu Danmarkimi aamma taamaattoq, naartunaveersaatit pillugit ilitsersorneqarsinnaapput.

Tamatuma saniatigit oqartussaasut paasinninnerat malillugu marsi 1975-i tikillugu nivarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, naartoreernikuusimanngitsunut, naartunaveersaatinik tunniussinissaq pillaaarnermut inatsimmut akerliuvoq.

Taamaalluni naartunaveersaatit pillugit inuusuttunut ilitsersuineq pillugu kalaallit malittarisassaasa aatsaat 1. septembari 1975-i aallarnerfigalugu danskit malittarisassaata assigilerpai. Naartusunik isumassuineq pillugu inatsit, 1. oktobari 1966-imi atuutilersoq aqutugalugu, nakorsat Danmarkimi arnanut, naartoreernikuusimasunut, tamanut naartunaveersaatit pillugit ilitsersuinissamik neqerooruteqarsinnaalerput.⁵⁰⁸ Nakorsaq ilitsersuerusunngippat, imaluunniit arnaq nakorsamit pineqartumit ilitsersorneqarusunngippat arnaq nakorsamut allamut, imaluunniit nakorsiartarfimmut allamut innersuunneqassaaq. Tassunga atatillugu inuusuttut 15-it aamma 18-it akornanni ukiullit angajoqqaavi akuersiseqqaarnagit naartunaveersaatit pillugit ilitsersorneqarsinnaanngornerat inerteqqutaajunnaarpoq. Isumaqtiginninniarnernit nalaanni ukiutigit ammut killiliussap peerluinnarneqarnissaa oqaluuserineqaralarpoq, kisianni tamanna pillaaarnermut inatsimmut akerliusutut isigineqarpoq, kinguaassiuutitigit atuisinnaanermut ukiutigit ammut killiliussaq 15-inik ukiulinnut killeqarmat, taamaattumillu ukioqatigiiaat taakku kinguaassiuutitigit atuisinnaanissaannut peqataasutut akisussaatinneqarsinnaaneq pineqarluni.

Naartusunik isumassuineq pillugu inatsit 1966-imeersoq pingaarnertut Danmarkimi naartuersittut amerlanerujussuisa appartinnissaat siunertaralugu suliarineqarpoq. Siunertarineqartoq tassaasimavoq, naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqarnerup siammarneqarnissaa, aammalu taanna aqutugalugu kissaatiginngisamik naartulersarnerit pinngitsoortillugit. Anaanat inuusuttuararsuit meerartaartarnerat pingaartumik ajornartorsiutaasutut isigineqarput, ilaatigit taakkunani inuuniarnikkut kinguneqaataasartut aamma naalungiarsuit toqusut amerlanerat pissutigalugu.

Naartunaveersaatit pillugit ilitsersuineq arnat, naartoreersimasut, pisinnaatitaaffigigaat aamma inuusuttunut 15-it aamma 18-it akornanni ukiulinnut tunniunneqarsinnaasutut inatsimmi oqaatigineqarpoq. Inatsit pillugu isumaqtiginninniarnermi oqallisigineqarsimavoq, arnat ilitsersorneqarnissamik itigartitsinissaminnut qanoq periarfissaqartigissanersut. Tamanna pisinnaasutut

isigineqarpoq, arnap ilitersorneqarnissamut takkutinngitsuussanerluni, imaluunniit ilitersuineq perusunnerlugu nammineq aalajangigassarimmagu.

Nakorsat ilitersuinnermut akissarsiassa, inatsisip akuersissutigineqarnerata malitsigisaat, pillugit isumaqatigiinninniarnermi, takuneqarsinnaavoq ilitersuineq aamma paasissutissiineq assigiinngitsuusut pillugit erseqqissumik paasinnittoqarsimasoq. Iltersuineq suliassartallimmik suliagarnermik aamma ilaqarsinnaavoq, assersuutigalugu spiralimik ikkussineq.

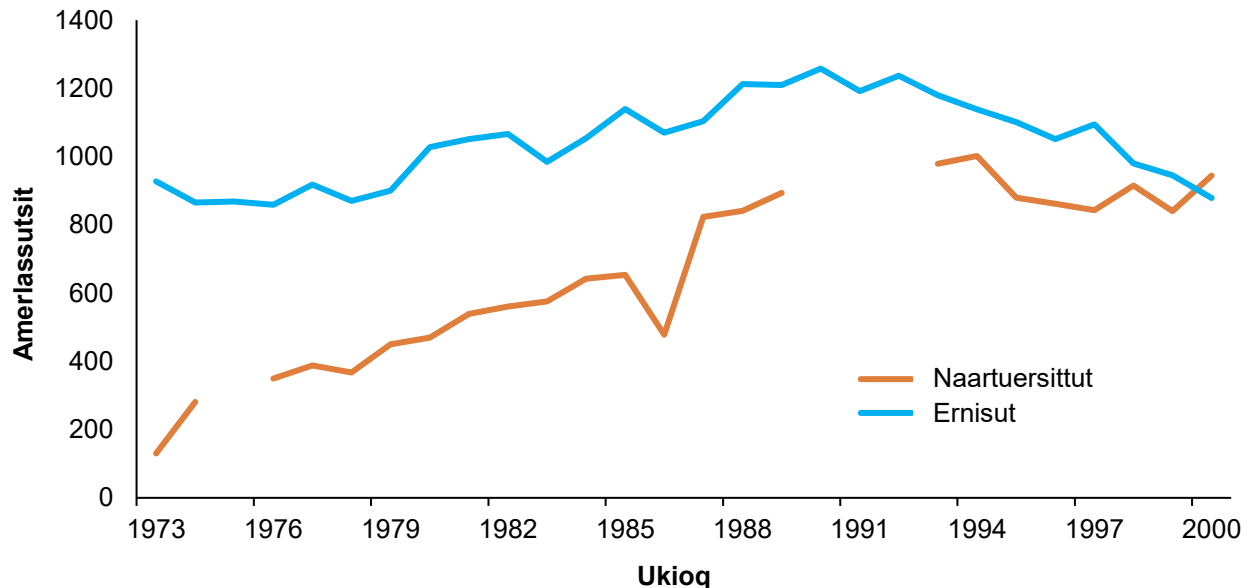
Naak isumaqatigiinninniarnert malillugit siunertaagaluartoq, Kalaallit Nunaanni malittarisassat Danmarkimi malittarisassat assigissagai, 1966-inatsit Kalaallit Nunaannut atuuttussanngortinneqanngilaq.⁵⁰⁹ Taamaattorli tassani aalajangersakkat – aamma atuuttussanngortitsinnginneq – kingusinnerusukkut kalaallit suliassaqaarfimmi tassani malittarisassaannut aamma suleriaasiannut sunniuteqarput. Minnerunngitsumik naartunaveersaatit pillugit oqaatsip ”ilitersuinnerup” kaajallaasitami, spiralip 1968-imi akuersissutigineqareernerani Kalaallit Nunaanni malittarisassanik (naleqq. kapitali 1.4) sammiviliisup qanoq paasineqarneranut tunngatillugu.

Kalaallit Nunaanni inatsisinut allannguutit piffissami pineqartumi danskit inatsisaanni allanngutit malippaat. Malittarisassanik 1975-imi allanngortitsineq Landsrådimi oqaluuserineqarsimasutut isikkoqanngilaq. Oqallinnerit, Kalaallit Nunaanni naartuersissinnaanermut inatsisip 1975-imi atuutilersinneqarneranut atatillugu Folketingimi ingerlanneqartut, aamma inatsisip akuersissutigineqarnissaata tungaanut piffissaq sivisooq ingerlasimasoq, Landsrådi nammineq naartuersittarnermut apeqqut isummerfiggissagaa pingaartinneqarluni, naleqqutissaaq ilimagissallugu, naartunaveersaatit pillugit ilitersuisarnerup Kalaallit Nunaannut Ministereqaarfimmit allanngortinneqarnera ilitersuisarnerup iluani peqqinnissaqaarfimmi inatsisitigut tunngavissaqarnissaa qulakkeerniarlugu siunertaqarluni isimassasut. Allannguutit aqutagalugit taamaalilluni naartuersinnermut, kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuarfiup ataani paasissutissiisarnermut, aamma naartunaveersaatit pillugit peqqinnissaqaarfiup ataani ilitersuisarnermut inatsisitigut tunngavissat eqqunneqarput.

Naartuersittut amerlassusiisa ineriartornerat aamma naartuersinneq pillugu nakorsat ilaasa isiginninnerat 1975-1991

Naartuersissinnaanermut akuersissutigineqarnerata kingorna Kalaallit Nunaanni naartuersittut amerlassusiat annertuumik qaffariaateqarpoq.

Takussutissiaq 1.b. Kalaallit Nunaanni ernisut aamma naartuersittut amerlassusiat piffissami 1973-imiit 2000-imut

Paasisaqarfik: Nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaa, Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik

Naartuersittut amerlassusiisa ineriartornerat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi annertunerusumik oqaluuserineqarluniluunniit suliarineqarsimasutut isikkoqanngilaq. Naartuersittut amerlassusiat pillugu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigissitami 1977-imi isummat pillugit naatsumik oqaloqatigiittoqarpoq, allakkiap nr. 47/76-ip ima qulequtallip "Kalaallit Nunaanni innuttaasut amerlassusiisa ineriartornerat" saqqummiunneqarneranut atatillugu. Allakkiaq ilaatigut ukiut qulikkuutaat ingerlareersut ineriartornerannik misissuineramik, ilaatigut siusinnerusukkut eqqaaneqartup innuttaasut amerlassusiannut missingersuut 1975-imeersoq aallaavigalugu ukioq 2000-p tungaanut innuttaasut akornanni ineriartornerup qanoq isikkoqarnissaanik saqqummiunneqartut misissornerinik imaqarpoq. Januaarimi 1977-imi ataatsimiinnermi, allakkiap saqqummiunneqarfiani, isumalioqatigiissitap ilaasortaanit apeqqutit imaluunniit oqaaseqaatit arlallit saqqummiunneqarput. Naartuersittut amerlanerujussuinut suna pissutaanersoq Peter Brixtoftemil apeqqutigineqarpoq, aammalu atorfilittanut ataatsimiinnermut peqataasut ilaanninngaanniit akineqarluni pissutaasut sunaanersut nassuiarneqarsinnaanngitsut, naartuersissinnaaneq suliaammat nutaaq. Jonathan Motzfeldtip nangitsilluni oqaatigivaa, kisitsisit annilaarnartumik qaffasissut. Taanna ilaqtariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu suliniarnerup aamma paasisutissiinissap annertunerunissaa pillugu tunngavilersuivoq. Siulittaasoq Lars Chemnitz oqarpoq, naartuersittut amerlassusiat qaffasikkaluaqisoq innuttaasut amerliartornerat aalaakkaasumik ingerlasoq – aamma taamaalillugu takutillugu, innuttaasut amerlassusiannut tunngatillugu ernumanissamut pissutissaqanngitsoq. Ole Berglundip erseqqissarpaa, kisitsisit nalilersinnaanissaannut 1975-inatsit nutaajuullaartoq, aamma kisitsisit qaffasinnerat imminnut assortuuttutut isigalugit, inuuniarnikkut atukkat suli pitsanngoriartuinnarmata. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfimmi pisortaata erseqqissarpaa, innuttaasut amerlassusiisa qaffasinnerunissaat G60-ip naatsorsuutigisimagaluaruaa, aammalu spirali ineriartornermut sunniteqarsimasoq erseqqissumik takuneqarsinnaasoq. Tamatuma saniatigut allakkiami naartuersittut amerlassusiat qanoq eqqortigisumik takutitsinersoq pillugu oqallittoqarpoq, tassami nunap nakorsaanera kisitsisinik allaannerusunik saqqummiussaqaarnikummat. Tamatuma kingorna allakkiaq saqqummiunneqarpoq.⁵¹⁰ Taamaalilluni naartuersittut amerlassusiannut tunngatillugu suliaqaarnissaq

siunertaralugu tamanna oqaloqatigiinnerunngilaq. Allakkiap imarisaanut tunngatillugu sulī allanik oqaaseqaateqartoqarpoq.

Naartuersinnerit amerlassusiat politikikkut sukkut tamaana oqaloqatigiissutigineqartut, aamma tassunga atatillugu ineriartornermut tunngatillugu naartunaveersaatit pingaarutaat pillugit taamaallaat ataasiakkaanik oqaaseqaateqartoqartoq, naartuersinnerit amerlassusiat pillugit ernumassuteqarneq aamma naartunaveersaatit atorneqarnerisa siuarsarneqarnissaannik pisariaqartitsisoqarnera nakorsat saqqummiussaanni assigiinngitsuni 1991-imi piffissap qulaajarneqartup naanerata tungaanut uteqqinneqartarpoq.⁵¹¹ Pingaartumik 1980-ikkut qiteqqunnerannit 1991-ip tungaanut Nunatta Nakorsaaneqarfianit suliaasaqarfik taanna aallunneqarpoq.

Jens Misfeldtimit, kingusinnerusukkkut nakorsaaninngortumit, allaaserisaq 1977-imi saqqummerpoq. Piffissamili tassani taanna nunap immikkoortuani Aasianni nakorsaavoq. Allaaserisami takuneqarsinnaavoq, naartuersinneq naartunaveersaatitut atorneqarnera taassuma 1970-ikkunni ernumassutigaa.⁵¹² Allaaserisami, Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini nakorsaqaarfinni ilaqutariinngornissamut piareersartarnermut tunngasumi, Misfeldtip tunngavilersuutigivaa, *”naartunaveersaatit atorneqarnerulernissaannut sakkortusisamik paasisitsiniaanissaq- aamma kajumissuseqalersitsiniarnissaq.”* Tamanna pisariaqarpoq, inunngortut amerliartoqqilernissaat nutaaq pisussanngungajalissammat, ukioqatigiiaat 1960-ikkunneersut amerlasuut *”ukioqatigiiaanut kinguaassiorsinnaanerpaanut”* pingajalermata. Taanna eqikkaanermi allappoq, ukioqatigiiaat amerlanerujussuat aamma naartuersittut amerliartuinnarnerat pissutigalugit *”ullumikkut suliaasaq tassaasariaqarpoq, kissaatiginngisamik naartulersarnerit ikilisinniarlugit naartunaveersaatit pillugit pitsaasumik paasisitsiniaallunilu kajumissuseqalersitsiniarnermik suliaqarnissaq.”*

Taassuma ukiut kingulliit sisamat ingerlaneranni naartunerit amerlassusiat qanoq

”aalaakkaasimatiginersut, piffissami tassani naartuersittut amerlassusiat marloriaatingajannik amerlassuseqalerlutik. Napparsimasunut atortunik 1974-imoortunik aamma 1975-imoortunik misissueqqissaarnerit takutippaat, naartuersittunit 84-init 47-t (54 %-it) arnani ukioqatigiiaani 14-19-inik ukiulinni (...) suliarineqarsimasut. Aasianni inuusuttuni ukioqatigiiaani naartuersittut taama amerlatigippata inuiaqatigiit katitigaanerannut tupinnanngitsumik attuumassuteqarpoq, kisiannili aamma kinguaassiuutit siusissukku atuilersarneq aamma pissutaqaataasimasinnaalluni.”

Misfeldtip allaaserisami aamma naqissuserpaa, kinguaassiuutit pillugit angerlarsimaffinni paasissutissiisarnerit amigartut, aamma nammineq paasinninni malilugu kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartsineq pitsaassutsimigut nikerartorujussuusoq. Taassuma erseqqissarpaa, atuarfiup-, isumaginnittoqarfiup- aamma peqqinnissaqarfiup akornanni suleqatigiinnerup annertunerunissaa kissaatiginartuussasoq, aamma *”paasissutissiinerup naartunaveersaatinik atuinissamik kajumissuseqalernissaq pisariaqartinneqartoq pilersissagaa”*.

Naartuersittut amerlassusiat Nunatta Nakorsaaneqarfiata ukiunut 1977-imut aamma 1978-imut⁵¹³ ukiumoortumik nalunaarusiaani siullermeerutaasumik naqinneqarput. 1986-imiit, Jens Misfeldti nakorsaanertut inissimmat, isumaginninnermut atatillugu peqqinnissaqarfimmi suliaasat pillugit sammisaq Nunatta Nakorsaaneqarfiata ukiumoortumik nalunaarusiaani ilanngunneqarpoq, aamma naartuersittut amerlassusiat immikkoortumi tassani aalajangersimasumik ilaasalerluni. Kalaallit Nunaanni naartuersittut amerlassusiannik misissuinnermi erseqqissarneqarpoq,

”Naartuersittut amerlassusiat sulī qaffasippoq, aammalu qaffakkiartuinnarluni, aamma ukioqatigiiaat isigigaanni naartunaveersaatinik atuisarnerup 15-inik ukioqalernermit, imaluunniit siusinnerusukku aallartereersumik ileqqunngortinnissaata pitsaanerumik suliarineqarnissaa pisariaqartinneqartorujussuartut isikkoqarpasippoq.”⁵¹⁴

Aamma naartuersittut amerlassusiat, kiisalu kisitsisit sooq taama qaffasitsiginerannut pissutaasut pillugit isumaliutit ukiut tulluini nalunaarusiami taaneqarput. 1987-imut aamma 1988-imut ukiumoortumik nalunaarusiami ima allassimasoqarpoq: *"Isumaginninnermut atatillugu peqqinnissaqarfimmi suliaassani ilungersunartumik ajornartorsiutaasooq pineqartoq Nunatta Nakorsaaneqarfiata nalilerpaa, pissutaasunut tunuliaqutaasut paasineqarnissaat pingaaruteqarluni."*⁵¹⁵ 1990-imut ukiumoortumik nalunaarusiami oqaasertaliussaq arlaannut attuumassuteqannginnerusumik allanngortinneqarsimavoq: *"Pissutaasunut tunuliaqutaasut paasineqarnissaat pisariaqartinneqartoq Nunatta Nakorsaaneqarfiata nalilerpaa."*⁵¹⁶

Tamatuma saniatigut Nunatta Nakorsaaneqarfiata ukiumoortumik nalunaarusiaani 1990-imoortumi ima allassimasoqarpoq:

*"Naartulernissamik pitsaaliuineq ajoraluartumik annikitsuinnarmik ingerlanneqarpoq, tamannalu aamma naartuersittut akulikitsumik pisarnerisa takutippaat. Imaassimagunarpog inuusuttut amerlasuut inuunerminni suli atugaannik annertuumik takutitsinerusoq. Taamaattumik naartuersittut amerlanerat inuiaqatigiit ineriartorneranni ingerlasumi pitsaanngitsumik atugassatut pisariaqartutut immaqa akueriinnarneqartariaqarpoq. Kisianni naartulernissap pitsaaliorneqarnissaanut suli annertunerusumik angusaqartoqarsinnaassaaq. Atuarfiit tassani pingaarutilimmik suliaasaqarput, aammalu Paarisamit⁵¹⁷ atuartitsinnermut atortussanik (naartunaveersaatinut karsit) naleqquttunik pilersorneqarsimallutik, aammali inuusuttut naartulernissap pitsaaliorneqarnissaa pillugu siunnersorneqarnissamik pisariaqartitsinerat Peqqinnissaqarfimmit eqqumaffigineqartariaqarpoq. Naartuinnermik suliat 1990-imi 923-nut qaffariaateqarput, arnat ukioqatigiiaani 15-49-nik ukiulinni 6%-iinik nalilimmik. Ukioqatigiiaani 16-24-nik ukiulinni naartuersittut 10 %-it missaanniippat."*⁵¹⁸

Allassimanera ukiumoortumik nalunaarusiami 1991-imoortumi allanngoqqippog:

*"Inatsisip atuutilersinneqarnera killigalugu naartuersittunik suliat ukiumut amerlassusiat qaffakkiartuinnarsimapput. Inatsit isumaginninnikkut iluaqutitut isigineqartariaqarpoq, naartulersimaneq naammassissanerlugu imaluunniit naammassissannginnerlugu arnap nammineq aalajangernissaanut kiffaanngissuseqalersitsisoq. Inuuniarinnikkut atukkat, ineqarnikkut atukkat, aamma assersuutigalugu arnap ilinniartitaanikkut inissisimanera taama aalajangernissamut pingaarutilimmik aalajangiisuusinnaapput. Inuiaqatigiinni naartuersinnerit pisarnerat massakkorpiag inuunermi pisut ilaannik takutitsisutut isigisariaqarput. Taamaattumik naartuersinnissamik periarfissamik atuinissamik pisariaqartitsineq inuiaqatigiinni assigiinngitsuni assigiinngilaq. Taamaattoq Kalaallit Nunaanni naartuersittut amerlanerujussuat immikkut ittoq maluginiagassarujussuuvog. Nunap immikkoortuisa ilaanni naartuersittut aamma inunngortut amerlassusii amerlaqatigiippat, aamma naartuersittut ataatsimut isigalugit 1991-imi inunngortunit 17%-iinik taamaallaat appasinnerullutik. Naartuersittut amerlassusiat 1991-imi ukiumut siulianut sanilliulugu 5,4 %-inik qaffariaateqarput. Pingaartumik ukioqatigiiaani inuusunnerpaani annertuumik qaffariaateqartoqarpoq."*⁵¹⁹

Naartuersittunit taakkunannga 57 %-ii siusinnerusukkut naartuersereernikuusimapput. Nunap nakorsaana malillugu *"naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik atuinissaq siunertaralugu eqeersimaartumik suliniartoqarnissaanik"* pisariaqartitsineq tamatuma erseqqissisippaa:

"Nunatta Nakorsaaneqarfiata kaajallaasitaq nr.11, kingusinnerpaamik 6. septembari 1990-imi ihuarsisaq, aqutigalugu naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu suliaqarnermi, Kalaallit Nunaanni napparsimmavinni suliarineqartussatut naatsorsuutigineqartunut, malittarissat peqqissaarullugit suliat saqqummiuppai. Kisianni nakorsiat siunnersorneqarnissaminnik kissaateqarlutik namminneq aggernissaat utaqqissallugu naammannaviannngilaq. Suliniarnissaq

*pisariaqaraangat tamanna nakorsanit eqqumaffigineqartariaqarpoq. Niviarsiaqqat inuusuttorujussuit naartulinnginnissaannut aamma illersorneqarnissaasa pingaarutaa Sundhedsstyrelse-p siusinnerusukkut erseqqissaatiginikuuaa, aamma erseqqissarlugu nipangersimasussaataitaaneq inuusuttup angajoqqaavinut tunngatillugu aamma atuuttoq, aamma pisuni inuusuttoq 15-it inorlugit ukioqarpat.*⁵²⁰

Naartuersittut amerlassusiat Nunatta Nakorsaaneqarfianik ernumatitsiuarpoq, aamma ukiumoortumik nalunaarusiani takuneqarsinnaavoq, naartuersinnerit pillugit allaaserisap oqaasertai ukiut tamaasa – aamma annertusineqartarlutik – allanngortartut. Ilutigitillugu takuneqarsinnaavoq, nunap nakorsaanerata naartunaveersaatit tunniussisarneq, pisariaqartutut nalilerneqaraangat, nakorsanit eqqumaffigineqarnissaa sakkortusigaa.

Naartunaveersaatit annertunerusumik atorneqarnissaannik pisariaqartitsineq nunap nakorsaanerata tusagassiuutitigut aamma ingerlateqqippaa. Sermitsiami 1989-ip aallartinnerani allaaserisami naartunaveersaatit assigiinngitsut pillugit nassuiaateqarpoq. Tassani ilaatigut kissaatiginngisamik naartulersarnerit, spirali arnanut inuusuttuarsuarnut tulluanngitsoq, aamma naartuersittut amerlanerujussuinik ajornartorsiuteqarneq taakkartorpai. Kingullertut taaneqartumut atatillugu oqaatigivaa, Kalaallit Nunaanni Pitsaaliuinnermut Siunnersuisooqatigiit aamma Pilersuiffik ”naartulernissap pitsaaliorneqarnissaa pillugu atortussat annertuut, atuarfinni atorneqartussat, aammali inuiaqatigiinni nalinginnaasumik atorneqartussat”⁵²¹ pillugit saqqummiussaqaarnissaminnut piareersartut. Ukiumi tassani aggustimi Atuagagdliutit saqqaani qulequtaqartumi ”Naartuersittarnerit” atuarneqarsinnaavoq ”Naartulersut marluugaangata aappaat naartuersinnermik kinguneqartarpoq. Naartuersittartut amerliartuinnarnerat Landslægip isumakuluutigaa”. Allaaserisami namminermi oqaluttuarivaa, naartunerit affaat sinnerlugit naartuersinnermik kinguneqartarsimasut. Naartulernissap pitsaaliorneqarnissaata pitsaanerusumik aamma annertunerusumik ingerlanneqartariaqarneranik pisariaqartitsisoqarneranik taanna eqikkaavoq: ”Naammaginangilluinnarpoq, arnat naartusinnaasut 15-init 49-t tikillugit ukiullit 27 procentiisa naartunaveersaatit atormatigit.” Tassunga ilanngullugu oqaluttuarivaa, Nunatta Nakorsaaneqarfiata Foreningen for Familieplanlægning-i suleqatigilersimagaa, atuartsinnermut atortussanik kalaallisut danskisullu oqaasertalinnik suliaqarnissaq siunertaralugu.⁵²²

Kalaallit Nunaanni peqqinnissakkut pilersaarummi, nunap nakorsaanerata qaammammi tassani suliarisimasaani, tunngavilersuutit assingi takoqqinneqarput. Tassani ilanngullugu aamma atuarneqarsinnaavoq,

*”AIDS-imik paasisitsiniaanerup kajumissaarinera usuup pooqartarnissamik, naartuersittarnermik ajornartorsiuteqarneq sunniuteqarfisinnavaa. Naartunaveersaatilli pioreersut tamarmik atorfissaqarluinnarput.”*⁵²³

Nakorsaaneq 1987-imi, nammineq oqarnera malillugu, naartunaveersaatit pillugit qanoq ilitersuisoqartarneranik inassuteqaatinik saqqummiussaqaarsimavoq. Kaajallaasitaq nr. 11/1990 aamma 1990-imi saqqummiuppaa. Kaajallaasitaq atuutilersinneqarpoq, naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitersuinissamik kommunit neqerooruteqarnissaannik peqqullugit Kalaallit Nunaanni Danmarkimisut inatsiseqanngimmat. Nakorsaanerup inassutigivaa, Kalaallit Nunaanni ilitersuisarneq nunap immikkoortuini napparsimmavinni, DIH-imi (Dronning Ingridip Napparsimmavissuani) imaluunniit Nuummi nakorsiartarfimmi tunniunneqartassasoq. Tamatuma kingorna ilitersuineq makkuninnga ilaqassasoq nassuiaavoq:

- Nakorsiartup saaffiginninnerani siullermi, imaluunniit periutsimut allamut ikaarsaarnermi naartulernissamik pitsaaliulluni atortunik atuinnissamik ilitersuineq
- Spiralimik ikkussineq, kiisalu

- Naartunaveersaatitut periutsinik atuineq pillugu nakkutilliineq.

Tamatuma saniatigut Nakorsaanerup erseqqissarpaa, nakorsaq ”naartunerup erninikkut qaangiutereernerani misissuinnermut atatillugu, imaluunniit naartuersereernerup kingorna naartulernissamik pitsaaliuinnermi periutsinik atuinissamut ilitersuinissamik neqerooruteqartassaaq.” Taassuma aamma erseqqissarpaa, ilitersuineq angajoqqaat akuersiseqqaarnagit 18-it inorlugit ukiulinnut tunniunneqarsinnaasoq.

Naartuersittut amerlassusiat aamma naartunaveersaatinik atuineq nakorsat oqallittarfiini allani aamma eqqumaffigineqarpoq. Peqqinnissaq pillugu kalaallit ataatsimeersuartitsineranni NUNA MED-imi, 1991-imi ingerlanneqartumi, assersuutigalugu saqqummiussinerni arlalinni naartunaveersaatitut aamma naartuersinnermut tunngasut iserfigineqarput.

Ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu saqqummiinnermi naartunaveersaatinik atuineq misissorneqarpoq, ”taamaaliornikkut naartuersittut amerlassusiisa qaffasinnerujussuat eqqarsaatigalugu eqqarsaatigilluakkamik naartulernissamik pitsaaliuinnissaq siunnersuuteqarfiginiarlugu”. Saqqummiinnermi taamaalilluni aamma naartunaveersaatit siammarneqarnissaat naartuersittut amerlassusiannut atassuserneqarpoq, naak aamma oqaatigineqaraluartoq naartuersinnerit ilarpaalui – naartunaveersaatit avataaniit eqqussuunneqartut tamarmik atorneqarsimappata – passussinerup iluatsinngitsoorsimaneranik pissuteqarsinnaasut, tassa atortut atorsinnaanatik imaluunniit atorneqarnatik. Saqqummiisut saqqumiussineq ima naggaserpaat: ”Naartulernissamilli pitsaaliuinnermut atortut avataaniit eqqussuunneqartut tamarmik atorneqarsimanissaat ilimanangilaq, tamannalu oqaatigineqareersutut naartuersittut amerlassusiat appartikkusukkaanni naartulernissamik pitsaaliuilluni atortut qularnaannerusut atorneqarnissaannik kajumissaarinerunissamik taamaallaat tikkuussineruvoq”. Taakku allaaserisami spiraliunerarneqarlutillu p-pille-unerarneqarput.⁵²⁴

Nunap immikoortuani peqqinnissaq pillugu pilersaarummi 1990-91-imeersumi aamma takuneqarsinnaavoq: ”Aammattaaq assuarnarluinnartumik naartuersittut kisitsisaat annertuvoq, soorunami aamma arlaatigut iliorluta ikilisittariaqakkatsinnik. Ikilisinnissaat ajornakusoortoq takuneqarpoq.”⁵²⁵ Taamaalilluni naartuersittut amerlassusiisa qaffasippallaarnerat, aamma tamanna akiorniarlugu naartunaveersaatit annertunerusumik siammarneqarnissaannik kissaateqarneq nakorsamit oqaatigineqarpoq.

Naartunaveersaatit siammarneqarnissaasa pingaaruteqassusiat pillugu oqallinneq pingaartumik nakorsat ilaasa akornanni annertuvoq – aamma pingaartumik Nunatta Nakorsaaneqarfianit. Naartuersinnerit akiorniarlugit naartunaveersaatinik atuinerup siammarneqarnissaa, ilisimatusartoqatigiit nassarisinnaasaat malillugu, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi oqallisigineqanngilaq, aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami annikitsuinnaalluni.

Naartuersinneq pillugu Folketingimi soqutiginninneq oqaatigineqartutut kalaallit arnat danskit arnat naligalugit naartuersinnissaminnut pisinnaatitaaffeqarnissaat qitiuvoq. Naartuersissinnaanermik kissaateqarnertaa kalaallit politikeriisa susassa qarfiattut isigineqarpoq, aammalu taamaalilluni suliaasa qarfiulluni danskit politikeriisa akuliuffigerusunngisaat.⁵²⁶ Inatsisip kingunerisaanik sunniutitut, naartuersittut amerlassusiannut, tunngatillugu aamma taamaassimagunarpoq. Tamanna naartuersissinnaanerup eqqunneqarnerani kalaallinit politikereinit, pingaartumik kinguaariinnit nutaanit, isornartorsiunerup kingunerisaanik suliaasa qarfiit sorliit kalaallinit akisussaaffigineqalerlutik nuunneqassanersut pillugit oqallinnerup aallartinnerani pineranut atatillugu isigineqarsinnaassagunarpoq.⁵²⁷ Ulloq 1. januaari 1973-i namminersornerulluni oqartussaanermut ataatsimiititaliaq pilersinneqarpoq, aamma siunissami nammatassat-aamma suliaassat agguataarneqarnerat pillugu isumaliutissiissut ukiumi tassani novembarimi saqqummiunneqarluni. Isumaliutissiissut pillugu Kalaallit Nunaannut ministeri E. Holger Hansen ima oqaaseqarpoq:

*"Isumaliutissiissut una innuttaasut kalaallit namminneq suliassa qarfiit sorliit akisussaaffigerusunnerlugit innuttaasut aalajangernissaannut atortussatut isigivara."*⁵²⁸

Naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaanik kissaateqarnermi Landsrådi eqeersimaarluni peqataavoq, aamma naartuersissinnaaneq pillugu oqallinnerni naartunaveersaatit pillugit paasissutissiinerup pingaaruteqarpoq. Politikerit, arnat peqatigiiffii aamma nakorsat peqatigiiffiat paasissutissiinerup annertunerunissaaniik kissaateqarlutik oqaaseqarput. Politikkikkulli oqallinneq sammisanik allanik aamma aallussiffiuvoq, aamma taamaalilluni oqaluuserineqartut allat peqatigalugit naartunaveersaatit oqaluuserineqarlutik. Naartuersittut amerlassusiat, nassaarisinnaasavut malillugit, Landsrådimi/Inatsisartuni⁵²⁹ annertuumik oqaluuserineqarsimanngilaq.

Naartuersinnerit peqqinnissaqarfimmi suliarineqartarput, aamma taamaattumik tupaallaatissaanngilaq, naartuersittut amerlassusiisa ineriartornerannik eqqumaffiginninnerpaat tassaasimammata nakorsat ilaat aamma pingaartumik Nunatta Nakorsaaneqarfia. Naartuersinneq pillugu nakorsaqtigiit oqaaseqartarneranni malunnaatilimmik assigiissuteqarpoq, tassa pitsaaliuineq naartuersinnermit pitsaanerusoq. Naartunaveersaatit siammarneqarnissaasa pingaaruteqassusianik pingaarnertut nakorsat ilaasa- aamma nunap nakorsaanerata 1970-ikkut qiteqqunnerannit erseqqissaateqartarnerat 1960-ikkunni ilaqtariinnngornissamut pilersarusiortarnerup aamma spiralip eqqunneqarnerata ingerlaneranit allaaneruvoq, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap aamma Kalaallit Nunaanut Ministereqarfiup allatseqarfia tassunga aamma peqataallutik.

Depo-Provera

Depo-Provera 1970-ikkut aallartinneranni naartunaveersaatit Danmarkimi aamma Kalaallit Nunaanni atorneqarsinnaalerpoq. Nakorsaat spiralip aamma kingusinnerusukku p-pille-t atorneqartiginerisut atorneqalinngisaannarsimavoq, naak allanut naleqqiullugu isigalugu Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni atugaanerusingasooq. Nakorsaalli naartunaveersaatit pillugit 1980-ikkunni tamanut ammasumik aamma politikikkut oqallinnermi initoorujussuusingasooq. Kalaallit Nunaanni Depo-Proveramik atuineq aamma oqallinneq kapitalimi uani misissussavarput.

Depo-Provera Kalaallit Nunaanni saqqummiunneqarpoq

Depo-Provera nioqqutissiortup Upjohnip qinnuiginninneratigut⁵³⁰ Sundhedsstyrelse-p Specialitetsnævniaanit ulloq 2. novembari 1972-imi naartunaveersaatit akuersissutigineqarpoq. Akuersinissaq ukiut arlallit ingerlasimavoq, sunniutitut kingunerisinnaasai pillugit apeqqutit naammattumik paasinarsisimannginnera pissutigalugu. Nakorsaat 1972-imi akuersissutigineqarmat Sundhedsstyrelse aamma piumasaqarpoq, ilanngussatut allagartaliussami erseqqissumik paasissutissiissutigineqassasoq atuiunnaarnermi aqartarnerup sivirusumik takkutinngitsoorneranik kinguneqarsinnaanera. Nakorsaalli napparsimasunut akussamikku ajoqutilinnut atorneqarsinnaasutut tamanna sioqqullugu akuerisaareernikuuvoq.⁵³¹

Nakorsaatip naartunaveersaatit akuerisaanissaa sioqqullugu Kalaallit Nunaanni aamma atugareersimavoq. Tamanna ilaatigut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortaata aamma nunap immikkoortuani Paamiuni nakorsap attaveqatigiinneranni takuneqarsinnaavoq.⁵³² Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersorti nunap immikkoortuani nakorsamut 1971-imi allappoq, napparsimasooq arnaq nakorsap isumagisaasa ilaat, piffissami tassani Danmarkimiittoq Depo-Proveramik atuineranut pissutaasooq paasiniallugu. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip paaserusuppaa nakorsaat suminngaanneersooq, aamma immikkut ittumik pissuteqartumik tunniunneqarsimanersooq, nakorsaat akisoorujussuusingasooq, aamma napparsimasunut aningaasaateqarfiup akilersimassanngikkaa siunnersortip ilimagimmagu.⁵³³ Nunap immikkoortuani

nakorsap peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortimut akissuteqarluni allakkamini suminngaanniit pissarsiarinerlugu akinngilaa, kisianni nakorsaat sorleq pineqarnersoq pillugu paasissutissiilluni. Taassuma aamma oqaatigivaa, taassuminnga misissuineq Danmarkimi ingerlasoq,⁵³⁴ aamma *"Misissuinerit takutippaat, qaammatit pingasukkaarlugit 150mg-imik i. m. [nukitsigut kapisineq] naartulernissamut 100%-ingajammik pitsaaliuisartoq, saniatigut sunniutit amerlanatik. Kalaallit Nunaanni naartunaveersaammik taama ittumik atuinissamut pissutissamik amerlasuutigut qularnanngitsumik nassaartoqartassagunarpoq. Ajoraluartumik nakorsaat naartunaveersaatitut atussallugu sundhedsstyrelse-mit suli akuerineqanngilaq, taamaallaat iluklut ajoquteqarnermut atorneqarnissaa akuerisaalluni."*⁵³⁵ Nunap immikkoortuani nakorsap oqaatigivaa, nakorsaatip atorneqarfissaatut akuerisaasumut arnap taassuma akussamigut ajoquteqarnini pissutigalugu nakorsaat pinikuugaa. Tamatuma saniatigut taanna allappoq, *"naartulernissamut pitsaaliuinertut aamma sunniuteqarmat taassuma aamma ajorinngivippaa."*

Naak nakorsaat akussakkut ajoquteqarneq pissutigalugu tunniussimallugu nunap immikkoortuani nakorsap allakkamini oqaatigigaluaraa nunap immikkoortuani tassani arnanut amerlasuunut taanna tunniunneqarsimavoq. Nakorsaaneq ataaseq 1973-imi angalanermut atatillugu nalunaarusiami Depo-Provera pillugu ima allappoq: *"Kalaallit Nunaanni misilittagarineqareerpoq, nunap immikkoortuani nakorsap [atia ilanngunneqanngilaq] arnanut 194-inut nakorsaammik atuisimanerminik misilittakkani tunngavigalugit 1973-imi ukiortaap nalaani paasissutissiinikummat."*⁵³⁶ Tassa nakorsaaneq malillugu pineqartoq tassaavoq, nunap immikkoortuani nakorsap nakorsaat arnanut amerlasuunut tunniussimagaa, aammalu tamanna aallartissimallugu nakorsaatip naartunaveersaatitut akuerineqarnera suli pinngitsoq, taamaalilluni aaqqissuussamik nalunaarutiginnittarsinnaasimalluni. Tamanna malittarisassat malillugit pisimassagunangilaq. Sundhedsstyrelse-mmi allagaatinik toqqortaasiviani allakkiani 1972-imeersuni takuneqarsinnaavoq, nakorsaanerup nunap immikkoortuani nakorsap nakorsaat qanoq atorneraa paasigamiuk suliamut ilannguttoq, akuerisaasut killinganni tamanna pinersoq nalornissutigigamiuk.⁵³⁷ Nakorsaanermit Sundhedsstyrelse-mut allakkami takuneqarsinnaavoq, nakorsaanerup paasisimagaa nunap immikkoortuani nakorsap namminersuutigalugu (nakorsatut suliaqarnermi periutsimik atuisinnaanermut kiffaanngissuseqarneq malillugu) Provera arnanut spiralip atorneranik iluaalliuuteqartunut tunniuttalersimagaa, aamma tamanna qanoq qisuariarnissaminik styrelse-mit siunnersorneqarnissaminik ujartuilluni.⁵³⁸ Atuinermut tunuliaqutaasoq aamma arnanut nakkutilliilluni misissuisarsimanini pillugit qinnuigineqarnini malillugu nunap immikkoortuani nakorsaq nassuiaammik tunniussaqaarsimavoq.

Nassuiaammi takuneqarsinnaavoq, taanna piffissami 1970-imi ukiaaneraniit 1972-imi aggstip tungaanut arnanut 162-inut Proveramik tunniussisarsimasoq. 65-it nakorsaammik atuiunnaarsimapput, taakkunaannga 26-t nunap immikkoortuanit aallarsimanertik pissutigalugu, sinneri spiralimik atuinermut uteqqissimallutik, imaluunniit massakkut naartulernissaminik kissaateqarnertik pissutigalugu naartunaveersaatinik atuinatik. Arnat 97-it suli nakorsaammik atuisut pillugit nunap immikkoortuani nakorsaq allappoq: *"Arnat taakku qulaani taaneqartut 97-it piffissap ingerlanerani spiralilerneqaqqinnissaat siunertarisimagaluarpara. Proveramik tunisisarnermit tunuarternissaq ajornakusuussasoq ilisimanarsivoq, arnat periuseq saniatigut annikinnerpaamik namminerminnut sunniutilik sooq atorsinnaajunnaassaneritsik paasisinnaanngimmassuk."*⁵³⁹

Nassuiaat malillugu nakorsaaneq allappoq: *"Nakorsaat nakorsat peqatigiiffiata nakorsaatinut allattorsimaffianut ilanngunneqarpoq, taamalu akuerisaalluni, kisianni ajornakusoortortaa tassaavoq, naartunaveersaatitut pisortatigoortumik suli akuerineqannginnera. Naak tunngaviumik isumaqaraluarlunga Kalaallit Nunaat nakorsaatinik misileraavittut atussallugu pitsaanerpaanngitsoq taamaattoq misissuinerit pissutsini ima toqqissisimanartigisuni ingerlanneqarmata, aamma suliaq pingaaruteqartorujussuummat, taassuma ingerlateqqiinnarnissaa pissusissamisoornerpaajusussatut isigivara"*⁵⁴⁰ Nakorsaanerup taamaalilluni nalornissutigivaa, nunap immikkoortuani nakorsap atuinera naartunaveersaammik, taama atorneqartussatut akuerisaanngitsumik, misileraanertut qanoq

isigineqarsinnaatiginersoq. Katsorsaanermik misileraanerit ataasiakkaat tamarmik nakorsat ataasiakkaat periutsinik atuisinnaatitaanerannut tunngatinneqarsinnaasut, aaqqissuussamik ilisimasanik pissarsineq (misileraaneq) nakorsaammik, siunertarineqartumut atorneqarnissaanik akuerisaanngitsumik, misilittaannermut tunngasumut, tunngatillugu allaaneruvoq. Allakkani oqaasertaliussat takutippaat, Nakorsaanerup misileraaneq pingaarutilerujussuurtut isigigaa, naak ilutigitillugu erseqqissaraluarlugu Kalaallit Nunaat ”nakorsaatiniq misileraavittut atussallugu pitsaanerpaanngitsaq.”

Suliaq isummerfigisinnaajumallugu Sundhedsstyrelse paasisimasalinnik, styrelse-p immikkut ilisimasalittut aalajangersimasumik avataaniit atortagaanik marlunnik, naliliisitsivoq. Taakku aappaata erseqqissarpaa, nakorsaat naartunaveersaatitut Danmarkimi misilerarneqarnikuusoq. Taassuma aamma oqaatigivaa, nakorsaanerup nassuiaataa ima tunngavilersorluagaatigalunilu soqutiginnippalaartigisoq misileraanerup ingerlateqqiinnarnissaanik akuerineqarnissamik kissaateqarneq tunniunneqartariaqartoq.⁵⁴¹ Ilisimasallip aappaa ilisimatusarnikkut allaaserisanik arlalinnik nassitsivoq, paasisutissiillunilu Provera nunani allani amerlasuuni naartunaveersaatitut atorneqarnikuusoq, ilaatigut nammineq ilisimasimavaa, Population Councilip Thailandimi arnarpasuit nakorsaammik taassuminnga katsorsarnikuusimagai. Taassuma aamma oqaatigivaa, nakorsaat aamma ”*sianissutsimikkut piginnaasakitsunik isumaginniffiit ilaanni atorneqartartoq, allanik periarfissaqanngikkaangat ptt.-it [napparsimasut] periutsimik taassuminnga isumannaarneqartarlutik.*”⁵⁴² Immikkut ilisimasalik malillugu nakorsaat kissaatiginnisamik naartulinnginnissamut tupinnaannartumik annertuumik qulakkeerinnittarpoq, pingaarutillinnilli ajoquteqarluni. Arnat affaat sivisuumik pissusissamisuunngitsumillu aqartarput, aamma katsorsaaneq ullormiit ullormut unitsinneqarsinnaanngilaq, assersuutigalugu arnap puallarluni imaluunniit isumatsassimanermik misigisaqarpat. Nalinginnaasumik kinguaassiorsinnaaneq aamma kapitinnerup kingulliup kingorna aatsaat ukiup affaata, imaluunniit sivisunerusup qaangiunnerani uteqqissinnaasarpoq, ilisimasalillu malillugu tamanna sukumiinerusumik misissorneqartariaqaraluarpoq. Taamaalilluni taassuma inerniliuppaa, periuseq tulluurtuunngitsaq, ”*kisianni periutsinut allanut taarsiullugu, aamma tassunga tunngatillugu Kalaallit Nunaanni, isumaqarpunga pisuni toqqakkani atorneqarnissaa ajunngitsaq, naak nakorsaat naartunaveersaatitut atussallugu akuerineqarsimannikkaluartoq, aamma isumaqarpunga nunap immikkoortuani nakorsap [atia ilanngunneqanngilaq] sulineq aallartitaa soqutigalugu malinnaaffigineqartariaqartoq.*”⁵⁴³ Ilisimasallit taamaalillutik nakorsaanerup iliorneratut nunap immikkoortuani nakorsap nakorsaammik naartunaveersaatitut atuinera akuerineqaqqullugu inassutigivaat.

Sulialli Sundhedsstyrelse-mi allaffiit attuumassutillit akornanni kaajalukaartinneqarnissaa sioqqullugu nakorsaat naartunaveersaatitut atorneqarnissaa akuersissutigineqarpoq, tamannalu nakorsaanermit nalunaarutigineqarpoq. Akuersissuteqarneq, Sundhedsstyrelse malillugu ima isumaqarpoq, ”*allakkani qulaani taaneqartuni ajornartorsiut pineqartoq aaqqiissutissarserpasippoq,*”⁵⁴⁴ aamma taamaattumik styrelse suliamut tunngatillugu aalajangiisariaarulluni. Ilanngullugu Sundhedsstyrelse paasisutissiivoq, misissuinerup inernerit pissarsiarineqarpata styrelse nalunaarfigineqarnissaminik soqutiginnittoq.

Suliap takutippaa, Depo-Proverap naartunaveersaatitut Kalaallit Nunaanni misilerarneqarnissaa nakorsanit soqutigineqartorujussuusoq. Naak peqqinnissakkut misileraanerup inuiaqatigiinni ingerlanneqarnissaa iluarinagu Nakorsaanerup oqaatigigaluarlugu taamaattoq katsorsaanermik misileraaneq ima naleqqutsigisutut isigivaa, taassuma Sundhedsstyrelse-mut inassutigalugu nunap immikkoortuani nakorsaq misileraanerminik ingerlatsiinnassasoq. Tamanna aamma peqqinnissakkut immikkut ilisimasalinnut taakkununga marlunnut atuuppoq.

Depo-Proverap atornissaanik nunap immikkoortuini nakorsat ilitsersorneqarput

Nakorsaatip naartunaveersaatitut juulimi 1973-imi akuerineqarnerata kinguinngua Sundhedsstyrelse-p aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup akornanni oqaloqatigiittoqarpoq, nakorsat Nuummi

aggustimi 1973-imi ataatsimiinnerannut atatillugu Kalaallit Nuaanni nakorsat Depo-Proverap atornissaanut ilitersuunneqarnissamik neqeroorfigineqassanersut. Attaveqaqatigiinnermut tunuliaqutaq tassaavoq, Danmarkimi nunap immikkoortuani nakorsamit saaffiginnissut, taanna 1973-imi sulinngikkallarnissaminik Sundhedsstyrelse-mut qinnuteqarluni, qaammatip tulliani nakorsat ataatsimiinneranni Depo-Proveramik ilitersuisinnaaniassagami. Danmarkimi nunap immikkoortuani nakorsap ilanngullugu paasissutissiissutigivaa, nioqqutissiortup Upjohnip angalaneq akilissagaa. Sundhedsstyrelse-p suliaq pillugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik oqaaseqaateqaqqullugu qinnuigivaa, aammalu ilanngullugu ministereqarfik ilisimatillugu ”apeqqutigineqartoq taanna isummerfineqartinnagu” styrelse-p Depo-Proverap ”atorsinnaassusia aamma naleqqussusia suliaasaqarfimmik ilisimasalinnit nalilerteqqaarniaraa.”⁵⁴⁵ Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup suliamik naliliinerani takuneqarsinnaavoq, ministereqarfiup maluginiaraa, nakorsat ilitersorneqarnissaannik siunnersuut nakorsaanerup aamma ministereqarfiup nammineq peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortaata ajorinngikkaat. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip pingaartissimavaa, nakorsaat naartunaveersaatitut atorineqarsinnaanera akuersissutigineqareermat Kalaallit Nunaanni arnanut imaaliaallaannarlugu neqeroorutigineqarsinnaalersimassasoq. Ministereqarfimmili sulisoq, suliamik suliaqartoq, isumaqarpoq Sundhedsstyrelse allatut paasinnittoq, tassami nakorsaat suliaasaqarfimmi sulialinnit styrelse-p nalilerteqqaassallugu eqqarsaatigimmagu. Sulisup tamanna ima paasivaa: ”*Tamanna ima isumaqarsimassaaq, Sundhedsstyrelse-p paasinninnera malillugu Kalaallit Nunaanni pissutsit immikkut ittut atuuttut kingunerisaannik nakorsaatit maani akuerisaasut imaaliillaannarlugit Kalaallit Nunaanni atorineqarsinnaanngitsut.*” Sulisup tassunga atatillugu tikkuarpaa, spiralip Kalaallit Nunaanni atorineqarsinnaanera akuerineqartinnagu sukumiinerusumik misissuisoqarnissaa Sundhedsstyrelse-p aamma piumasarisimagaa, naak taanna Danmarkimi atorineqarsinnaasunngortinneqareerarlualartoq. Sulisulli kisianni nalilersinnaanagu isumaqarpoq, Depo-Proveramut tunngatillugu ”*Kalaallit Nunaanni pissutsit immikkut ittut eqqarsaatigineqassanersut, kisianni [peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip] paasinninnera malillugu taamaassimanaviannigilaq.*”⁵⁴⁶ Taamaattumik sulisup inassutigivaa, ministereqarfiup Sundhedsstyrelse-mut akissutaani allassimassasoq, angalanissaq nakorsaanerup tapersersoraa, aammalu akerliliissutissaqanngitsoq – aamma peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersorti ilisimatillugu periuseq Kalaallit Nunaanni nakorsanut saqqummiunneqarnissaa sioqqullugu atorsinnaanersooq suliaasaqarfimmi ilisimasalinnit nalilerteqassanersooq misissussallugu pissutissaqanngitsoq. Taamaattorli aamma allassimassaaq, nioqqutissiortup angalanermut akiliisinnissaa Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit nangaanartoqartinneqartoq, kisianni aningaasartuutitut taakkununga akiliinissaminut ministereqarfik nammineq periarfissaqanngitsoq. Taamaattumik akissummi siunnersuutigineqarpoq, Sundhedsstyrelse-p nammineq aamma Upjohnip aningaasaliinissaa nangaanartoqartikkuniuk, allap ilitersuisinnaanera styrelse-p eqqarsaatigisinnaagaa – assersuutigalugu nakorsaaneq Rigshospitalimeersooq, ukiumi tassani aamma Kalaallit Nunaanniitoq. Suliami assammik allallugu allakkiami takuneqarsinnaavoq, ministereqarfik malillugu suliaq taassasoq eqqarsaatigilluartariaqartoq, apeqqusiineq qulaani taaneqartoq ”ilitersuinissap nakorsat 1974-imi ataatsimiinnissaannut kinguartinneqarnissaanik pissutissaqalersitsimmat, taamaalilluni suliaq sukumiinerusumik isumaliutigineqaaqqaarniassammat”.⁵⁴⁷ Tamanna ima inerineqarpoq, Sundhedsstyrelse-p kajumissarineratigut nakorsaaneq Rigshospitalimeersooq Depo-Proverap atorineqarnissaanut nakorsat ataatsimiinneranni ukiumi tassani ilitersuisussatut toqqarneqarluni.⁵⁴⁸

Suliap takutippaa, nioqqutissiortoq Upjohn nakorsat nakorsaammik ilisimasaqarnerisa siammarnissaanut suleqataasimasoq, aamma periarfissaq taanna nakorsaanerup tapersersoraa. Nakorsat nakorsaat pillugu ilitersorneqarnissaat Ministereqarfimmit aamma akuersaarneqarpoq, aamma tassunga atatillugu nakorsaatip Kalaallit Nunaanni atorineqarnissaanut tunngatillugu immikkut naliliinissaq pisariaqanngitsoq. Kisiannili ilitersuiartorluni angalaneq aningaasalersorniarlugu Upjohnip neqeroorutaa ministereqarfimmit nangaanartoqartinneqarpoq.

Ilutigitillugu suliap takutippaa, oqartussaasut tunuarsimaarnerusimasut. Nunap immikkoortuani nakorsap katsorsaaneramik misileraanerata akuerineqarnissaa nakorsaanerup innersuussinera Sundhedsstyrelse-p akuerisimarpasinngilaa, kisianni ilisimasallit suliamut oqaaseqaataat pissarsiarisimallugit. Taamaattoq akuersinissamik ajornartorsiut iluarsiiqqineqarmat, suliniarnermikkut qanoq iliuuseqanngikkaluarlutik, Sundhedsstyrelse allappoq, misileraanerup inernerinik tusagaqarnissaminut soqutiginnillutik.

Nakorsaatip Kalaallit Nunaanni saqqummiunneqarnissaa Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup tapersorsorpaa – soorluttaaq Danmarkimi taamaattoqarsimasoq. Taamaattorli nakorsat nakorsaammik ilisimasaqarnerisa siammasinnerulersinneqarnissaa nioqutissiortup suleqataanera akuersaaqqunagu kissaatigalugu. Akuersaannginneq taanna nakorsat nakorsaammik sukkanerpaamik ilitsersorneqannginnissaannit pingaarnuvoq. Taamaattorli nakorsanik ilitsersuineq sukkasuumik pivoq, nakorsaaneramik suliasamik tamatuminnga suliaqarsinnaasumik Kalaallit Nunaanniittoqarmat.

Ministereqarfiup peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortaa isumarpoq, nakorsaatip Kalaallit Nunaanni atorineqarsinnaalernissaa sioqqullugu innuttaasunut immikkut misileraanissaq pisariaqanngitsoq, soorlu spiralimut tunngatillugu taamaassimasoq. Tamanna gonorré-p atugaanerujussuata saniatigut ajornartorsiuteqalersitsisinaanera pissutigalugu Rosenip spiralimik misileraaneranut tunngaviummat pissutaasimagunarpog. Depo-Provera kapuutitut tunniunneqartarmat tamatuma ajornartorsiutitut isigineqarnissaa naleqqussimanngilaq, aamma taamaalilluni nakorsaat peqqinnissakkut isigalugu arnat danskit assigalugit kalaallinit atorineqarsinnaalluni.

Nakorsaatip akuerineqareernerata kingorna Depo-Proveramik atuineq pillugu Sundhedsstyrelse-mut nalunaarusiaqanngilaq, tamanna pillugu piumasaqaateqartoqarsimanngimmat, soorluttaaq saniatigut sunniutit pillugit (kapitali 3.3-mi sukumiinerusumik nassuiarneqartoq) nakorsat nalunaarusiorusunnerlutik namminneq aalajangissagaat. 1991-imi naatsorsuinnermi Sundhedsstyrelse-p naatsorsorpaa ukiut ingerlanerini saniatigut sunniutit pillugit nalunaarutiginninnerit marluk aamma naartulernerit pingasut katillugit nalunaarutigineqarsimasut.⁵⁴⁹

Depo-Proverap Danmarkimi akuerisaareernerata kingorna ukiut marluk qaangiunnerini taanna amerikami niuerfinit peerneqarpoq. Amerikami Food and Drug Administrationip (FDA-ip) nakorsaatip isumannaatsuunera pillugu paasissutissanik tunngavissanik naammattunik peqannginnerarlugu Kongresimi ilaasortamit ataatsimit 1974-imi ukiakkut isornartorsiuisoqareernerata kingorna Depo-Proverap napparsimasunut assigiinngitsunut nakorsaatitut atorineqarsinnaaneramik siusinnerusukkut akuersissutini utertippaa, aammalu nakorsaatip nutaamik akuereqqinneqarsinnaanissaa sioqqullugu ammasumik tusarniaaneramik ingerlatsiniarluni.⁵⁵⁰

FDA-illi Depo-Proverap akuerineqarnissaa 1978-imi aamma 1983-imi itigartitsissutigivaa.⁵⁵¹ Nakorsaat tamatuma kingorna naartunaveersaatitut USA-mi FDA-imit akuerineqanngisaannarpoq,⁵⁵² taamaattorli nunani siuarsagassani amerikamiut ikiuillutik sulineranni atorineqartarluni.⁵⁵³

Europami oqartussaasut nakorsaatip itigartitsissutiginnissaa imaluunniit akuersissutiginnissaa pissutissaqarsorinngilaat, aamma taamaalilluni nakorsaat Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi naartunaveersaatitut atorineqarnera ingerlatiinnarneqarsinnaalluni. Ataanili takuneqarsinnaasutut, Depo-Proverap atorineqarnera ukiut tulliuttut ingerlanerini arlaleriarluni apeqquuserneqartarpoq.

Depo-Provera pillugu isornartorsiunerup Kalaallit Nunaanni aallartisarnera

Danskit tusagassiorfii Depo-Provera pillugu isornartorsiutillutik allaaserisanik arlalinnik 1979-imi aamma 1980-imi saqqummiussarlutik aallartippat, pingaartumik nakorsaatip nunani siuarsagassani

atorneqarnera pillugu.⁵⁵⁴ Tusagassiuutit isornartorsiullutik sammisaqarnerisa kingunerisaanik Depo-Proverap atorneqarnera pillugu Kalaallit Nunaannut ministerimut aamma Indenrigsministerimut 1981-imi apeqqutit marluk apeqqutigineqarput. Venstresocialistit aviisiata Solidaritetip nakorsaatip Danmarkimi aamma Kalaallit Nunaanni atorneqarnera pillugu allaaserisamik saqqummiussaqaarnerata kinguninngua apeqqutit apeqqutigineqarput. Allaaserisaq malillugu nunani taakkunani marlunni arnat nakorsaammik taassuminnga tunineqartartut 7.000-it missaannik amerlassuseqarput.⁵⁵⁵

Apeqqutip aappaa kalaallimit folketingimut ilaasortamit Otto Steenholdtimit apeqqutigineqarpoq, taassuma tusagassiuutitigut qanittukut sammineqarnera tunngavigalugu Depo-Proveramik atuinermi Kalaallit Nunaanni suleriaaserineqartoq Kalaallit Nunaannut ministerimut apeqqutigivaa.⁵⁵⁶ Folketingimut ilaasortap Solidaritetimi allaaserisaq innersuussutigivaa, tassani nassuiarneqarluni *”nakorsaat uloriarnartoq taanna spiralimik atuinertut siammasitsigisumik Kalaallit Nunaanni atorneqarpoq”*, aamma taanna *”taamaallaat sianissutsimikkut piginnaasakitsunut, ikiaroornartumik pinngitsuisinnaajunnaarsimasunut aamma kalaallinit atorneqartarpoq”*.⁵⁵⁷ Apeqqut akinarlugu ministereqarfik paasissutissanik Nunatta Nakorsaaneqarfianit aamma Sundhedsstyrelse-mit pissarsivoq. Arnat amerlassusiat pillugu paasissutissat eqqortuunersut, aamma paasissutissanik allanik naleqquttunik tunniussaqaqqullugu Nunatta Nakorsaana akeqqullugu piumaffigineqarpoq. Nunatta Nakorsaana akissuteqarpoq, Kalaallit Nunaanni arnat 480-it missaanniittut Depo-Proveramik atuisuusut, aamma taakku 15-59-nik ukioqartut. Nunatta Nakorsaana malillugu ukioqatigiaani taakkunani arnat katillutik 12.611-upput, taamaattumillu arnat Depo-Proveramik pisartut amerlassusiat 3,8%-inut naatsorsorneqarsinnaallutik. Nunatta Nakorsaana aamma allappoq, *”kalaallit arnat amerlasuut Depo-Proveramik atuisut aviisip ullut tamaasa saqqummersartup oqarnera qularutissaanngitsumik akerlilerneqarsinnaavoq [...] tamanna nakorsaatip aqukkuminarneranik, imaluunniit naartunaveersaatit allaanerusut arnanut ataasiakkaanut naleqqutinnginnerannik pissuteqarpoq.”*⁵⁵⁸

Otto Steenholdtip apeqqutaanut pisortatigoortumik akissummi ministeri oqaaseqaammut Sundhedsstyrelse-mit pissarsiarineqarsimasumut innersuussivoq, tassani paasissutissiissutigineqarluni, nakorsaat Depo-Provera Danmarkimi arnanit 1.500-it missaanniittunit aamma Kalaallit Nunaanni arnanut 480-it missaanniittunit atorneqartoq, aamma atuneq ukiut kingulliit ingerlaneranni aalaakkaasuuginnangajavissimasoq.⁵⁵⁹ Aammattaaq takuneqarsinnaavoq, arnat nakorsaammik pissarsisartut akornanni ukiutigut agguataarsimaneq, imaluunniit nakorsaat arnanut aalajangersimasunut tunniunneqartartoq Sundhedsstyrelse-mit ilisimaneqarsimanngitsaq. Styrelse taamaallilluni paasissutissiisimavoq, *”naartulernissamik pitsaaliulluni nakorsaatiniq allagartalerlugu pisassamik atuinermi arnat ataasiakkaat nakorsaammik sorlarmik atuisariaqarnersut nakorsat ataasiakkaat aalajangigassarivaat, aamma Depo-Proveramik atuneq, aamma nakorsaanermit oqaatigineqartut, nakorsaatip aqukkuminartuunera, aamma naartunaveersaatit allaanerusut arnanut ataasiakkaanut naleqqutinnginnerat pissutaasimasooq oqaatigisariaqarpoq.”*⁵⁶⁰ Isumannaassusia pillugu Sundhedsstyrelse paasissutissiisimavoq, ingerlaavartumik aamma kingullermik decembarimi 1980-imi nakorsaat nalilersorneqarsimasooq, aamma europami malittarisassanik aalajangiisartut akornanni isuma tassaasimasooq, *”uumasunik misileraanermit inerniliussat – aapakaat inunnut tunniunneqartartup 50-eriaataanik ukiuni qulini tunineqartarsimasut illissamikkut kræfteqartarnerannut tunngasooq, kiisalu qimminik beaglenik, iviangimikkut kræfteqartunik takuneqartoq – inunnut nuutinneqarsinnaanngitsooq. Taamaattumik Depo-Proverap nalunaarsorneqarnerata utertinneqarnissaa Sundhedsstyrelse-mit siunertarineqanngilaq.”*⁵⁶¹ Tassa taamaallilluni nakorsaatip arnanut kalaallinut aamma danskinut atorneqarnera Sundhedsstyrelse-mit nangaanartoqartinneqanngilaq.

Nunatta Nakorsaana aamma ministerip taamaallillutik oqaatigivaat, nakorsaatip arnanut kalaallinut atorneqarneranut pissutaasut marluk: taassuma ajornanngitsumik aqunneqarsinnaanera, aamma spiralip innuttaasut akornanni atorneqarsinnaanera pillugu 1960-ikkunni tunngavilersuutigineqarsimasooq, aamma atortut allat atorneqarsinnaanngippata atorneqarsinnaasooq. Pissutaasup kingulliup oqaasertalerneqarnerata takutippaa, nakorsaatitut siullertut toqqagassatut suli isigineqanngitsooq. Depo-

Proverap Kalaallit Nunaanni (arnat kinguaassiorsinnaasut 3,8 %-iisa nakorsaat atoraat) aamma Danmarkimi (0,12 %-it nakorsaammik atuisut)⁵⁶² atorneqarnera sooq taama assigiinngissuteqartiginersoq oqaasertalerneqarmanilu sukumiinerusumik nassuiarneqanngilaq. Tassa taamaalilluni kalaallit arnat danskinut arnanut sanilliullutik 30-riaataasa missaannik amerlanerusut Depo-Proveramik tunineqartarsimapput.

Kalaallit Nunaannut ministerimut aamma Indenrigsministerimut apeqqutip aappaa folketingimut ilaasortamit Carl Thio Tyroll-imit (VS) apeqqutigineqarsimavoq.⁵⁶³ Apeqqut tassaavoq, Depo-Proverap Danmarkimi inerteqqutaalernissaa anguniarlugu Indenrigsministeri sulissuteqassanersoq.⁵⁶⁴ Tyroll-ip aamma VS Solidaritetimi allaaserisamut innersuussivoq. Apeqqutini oqaatsitigut ima tunngavilersorpaa: *"Nakorsaat erseqqissumik ammip qalipaataa tunngavigalugu isiginninneq aallaavigalugu atorneqartoq pineqarpoq. Naartunaveersaat taanna pillugu erseqqissumik oqaatigineqarpoq, kræfteqalersinnaanerup ulorianaateqarneranik imaqartoq, arnanut silassorsutsimikkut piginnaasakinnerusunut atorneqartoq, nunarsuarmi inuiaqatigiinnut, pingaartumik nunani siuarsagassani inunngortut, nunani assigiinngitsuni nalunaarsorneqarsinnaasut, amerlassusiannik akiuniarluni atorneqartoq. Inuit pissaanillit, erniusut taama amerlatigisut kissaatigineqannginnerannik nalunaarsuisut pineqarput, taava nakorsaammik uani pineqartutut ittumik, aarlerinaatinik ulikkaartumik, atuisoqarpoq. Thailandimi qimaasunut atorneqarsimavoq, kisianni nunami maani kalaallinut arnanut aamma atorneqarsimavoq, aamma nalunngisatsit arnanut sianissutsimikkut piginnaasakitsunut isumaginniffinni."*⁵⁶⁵

Folketingimut ilaasortap apeqquteqarnerminut tunngavittut aamma taavaa, nakorsaat USA-mi inerteqqutaasoq, aamma nunap immikkoortuani nakorsap misileraaneranut innersuussilluni: *"Maani akuerineqanngitsorluunniit Kalaallit Nunaanni atorneqarsimavoq, Paamiuni arnat 400-t nakorsaammik taassuminnga tunineqartarsimallutik. Tamanna erseqqissumik inerineqarpoq, tassami inunngortut amerlassusiat 120-niit 20-nut appariaateqarmat. Soorunami sunniuteqarluartumik inerniliussatut taaneqartariaqarput. Kisianni tassa nakorsaammut tassunga tunngatillugu arlalitsigut ulorianaateqarpoq."*⁵⁶⁶ Indenrigsministerip akissuteqarnermini nakorsaatip Paamiuni atorneqarnera pillugu ilisimasaqarnini akerlilerpaa. Taassuma erseqqissarpaa: *"Taamaalillunga oqanngilanga tamanna pisimanngitsoq, tassami ilisimasaqarfiginngilluinnarpara."*⁵⁶⁷ Indenrigsministerip akissutaa, Kalaallit Nunaannut ministerip akissutaatut, allakkamit, Sundhedsstyrelse-p tunniussimasaanit tunngaveqarpoq. Nakorsaat Sundhedsstyrelse-p akuerisimagaa taassuma pingaartippaa, aamma paasissutissiisimasooq arnat 2.000-t missaanniittut nakorsaammik atuisut. Tamatuma saniatigut taanna akissuteqarpoq, nakorsaatit uumasunut misilerarnerqarnerminni kræfteqalissutaasinnaasumik sunniuteqaraangata nioqqutigineqarnissaat USA-mi inerteqqutigineqartartoq. Inerteqquteqarneq misileraariaaseq atorneqartoq naleqquttuugaluarpalluunniit, imaluunniit uumasunik misileraanerup inernera inunntut nuutinneqarsinnaasooq isumaqartoqaraluarpalluunniit atuuppoq. Ministeri tassunga atatillugu Sundhedsstyrelse-mut innersuussivoq: *"Sundhedsstyrelse-p ilisimasai malillugit, narkorsaatip USA-mi nioqqutigineqarsinnaannginneranut tunualiaqutaq tassaavoq, qimminik beagle-nik misissuinerit ilaat, akulikitsumik tassanngaannartumik takkuttumik kræftimik nappaateqalersarnerat. Taamaattumik nunani amerlanerni nakorsaatit kræfteqalissutaasinnaasumik akoqarsinnaaneriniq misissuinerimi qimmeq race taanna atorneqarsinnaanngitsutut isigineqarpoq."*⁵⁶⁸ Taamaalilluni uumasumik misissuinerup atorsinnaassusia qularnartutut isigineqalerpoq. Tamatuma saniatigut Sundhedsstyrelse-p nalunaarsuinermut ataatsimiititaliaata aamma saniatigut sunniutaasartut pillugit ataatsimiititaliaata Depo-Proverap nalunaarsorneqarnissaanik aamma atorneqarnissaanik apeqqut arlaleriarlutik suliarisimagaat Indenrigsministeri innersuussivoq, aamma isumaqarluni ilisimaneqartut tunngavigalugit *"nakorsaat naartunaveersaatitut atussallugu suli illersorneqarsinnaasutut isigineqartoq."*⁵⁶⁹ Paasinninneq, ministeri malillugu europami nalunaarsuisarnermik oqartussaasunit amerlanernit isumaqatigineqartoq. Sundhedsstyrelse-p nalunaarsuinermut ataatsimiititaliaata nakorsaat pisariaqartinneqartoq aamma nalilersimavaa, *"naartulernissap pitsaaliorneqarnissaanik passussinerit allat pisinnaanngikkaangata imaluunniit naleqqutinnigikkaangata"*.⁵⁷⁰ Nakorsaatip atorneqarsinnaanerata suli akuerineqarnera Danmarkimi kisimi pinngilaq. Depo-Proverap

atorneqarsinnaanera 1980-ikkut qaangiunnerini europami nunani arlalinni sulii akuerisaavoq, tassunga ilanngullugu assersuutigalugu Sverigemi.⁵⁷¹

Isornartorsiuneq sakkortuseqqippoq

Arnat 1984-imi Sisimiuni ataatsimeersuartinneqarput. Arnat nappaataat assigiinngitsut, aammali aamma naartunaveersaatit ataatsimeersuarnermi ilaatigut eqqartorneqarput. Ataatsimeersuarnermit imaqaarniliaq allaaserisatut Atuagagdliutini saqqummiunneqarpoq. Allaaserisami takuneqarsinnaavoq:

”Naartunaveersaatit nunatsinni atorneqartut ilaat, tassalu kapuut, nunani siuarsimasuni uumasunut atorneqartartoq, nunanitsinni inunmut atorneqarpoq.” Imaqarniliaq malillugu ataatsimeersuarnermi peqataasut piumasarivaat, nakorsaat atorneqarunnaassasoq, imaammat *”naartunaveersaat taanna naartusinnaajunnaarnermik kinguneqarsinnaasoq naluneqanngilaq.”*⁵⁷² Allaaserineqartoq tunngavigalugu allaaserisap imarisaa pillugu Naalakkersuisut ISINNAA-mit (Isumaginninnermi Inissaqarnermullu Naalakkersuisoqarfik) nassuiaateqartoqarnissaanik kissaateqarput. Tassunga atatillugu arnat ataatsimeersuarneranni Depo-Provera pillugu isornartorsiunermit Nunatta Nakorsaanera qisuariarpoq. ISINNAA-mut allakkamini nassuiaavoq, nakorsaat Danmarkimi aamma Kalaallit Nunaanni atorneqartartoq, aamma uumasunut atorneqarsinnaanera ilumoortoq, kisianni nakorsaatitut allanut aamma atuuttoq innersuussutigalugu, assersuutigalugu penicillinamut, inuit uumasullu pinngortitaassutsimikkut imminnut assingusuummata.⁵⁷³

Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni atugaanera pillugu tusagassiuutini 1988-imi oqallittoqarpoq.⁵⁷⁴ Oqallinneq ilaatigut radiomi ilanngutassiatigut aamma aviisini atuagassianilu assigiinngitsuni ingerlanneqarpoq. HK-bladetimi allaaserisami nakorsaaneq Peder Kern ilaatigut naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni atugaanerat pillugu oqaaseqarpoq, aamma nunap immikkoortuani Ummannami nakorsaq radiomi, aviisi Information malillugu, oqaaseqarsimavoq, nakorsaat atorluarneqarsinnaasutut nammineq isigalugu, pingaartumik arnanut nunaqarfinniittunut.⁵⁷⁵ Nunatta Nakorsaanera aamma radiomi ulloq 19. decembari 1988-imi aallakaatitaq tunngavigalugu atuartartutut allakkamik Sermitsiami ilanngussaqarpoq,⁵⁷⁶ ima aallartittumik *”Kalaallit Nunaanni Tusagassiortut peqatigiiffiata politikkikkut oqaaseqartartua sinnerlugu radioaviisip saqqummiussinera [...] naakkittaatumik appisaluussineruvoq: Nakorsat danskit kalaallit arnartaannut innarliippu! – Aamma isumaqarpunga oqaaseq nikanarsaataasoq’ammip qalipaataa tunngavigalugu nikassaaneq’ taaneqartoq. Kisianni tusagassiortoq taanna qanoq ililluni ilumoorluni isumaqassava Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfik naartulernissamik pitsaaliuinerup iluani sulinermini inuiaqatigiit kalaallit arnartaannik innarliiniarluni sulinini aqqissuttaraa?”* Nunatta Nakorsaanerata ilanngussamini erseqqissarpaa, naartunaveersaatit pillugit qanoq siunnersuioqartarnera pillugu inassuteqaatinik nakorsat tamarmik 1987-imi tigusaqarnikuusut, soorluttaaq aamma p-pille-nut sanilliullugu Depo-Proverap tunniunneqarnissaa nakorsamut ajornannginnerusoq taassuma akerlileraa, napparsimasumik nakkutilliineq nakorsamut assigiimmat.

Oqallinnerup kingunerivaa, Nunatta Nakorsaanera, Sundhedsstyrelse isumaqatigiissuteqarfigalugu, Depo-Proverap atugaanera pillugu sukumiisumik decembarimi 1988-imi misissuineru. Misissuinerup aallartinneqarnissaa sioqqullugu aamma kingorna suliaq pillugu Nunatta Nakorsaanerata naalakkersuisunut- aamma inatsisartunut ilaasortat arlallit, kiisalu tusagassiuutit oqaloqatigivai.⁵⁷⁷

Misissuinerup saqqummiunneqarnissaa sioqqullugu kalaaleq folketingimut ilaasortaq Steenholdt ulloq 10. januaari 1989-imi Depo-Proverap atugaanera pillugu apeqquteqarpoq, tamatumuuna Sundhedsministerimut.⁵⁷⁸ Depo-Proverap 1980-imiilli atugaalerneraniit Sundhedsstyrelse misissuullunilu nalilersuiniikuusimanersoq ministerip paasissutissiissutiginnaaneraa, aamma taamaattoqarsimappat nakorsaat pillugu Sundhedsstyrelse-p isumaanik tamanna allanngortitsisimanersoq apeqqutigineqarpoq. Ministeri akissuteqarpoq, Sundhedsstyrelse-p saniatigut sunniutaasut pillugit ataatsimiititaliaa ”arlaleriarluni” Depo-Proveramut tunngasut misissuiffigisimagai,

aammalu nakorsaatip nalilersoqqinneqarnissaanut pissutissaqartoqarsimanngitsoq. Ministeri inerniliivoq, nakorsaat ”iisartakkanik katsorsaaneq tatiginartumik ingerlanneqarsinnaanngitsoq nalilerneqaraangat” tunniunneqarsinnaasoq. Ministerimit akissut arnat piffissami 1985-1988-imi Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi nakorsaammik atuisut amerlassusiannut missingersuummik imalimmik ilaqarpoq. Kisitsisit takutippaat, naak kalaallit arnat Depo-Proveramik tunineqartartut amerlanngikkaluartut taamaattoq nakorsaammik atuineq Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni akulikinnerusoq.

Tabeli 1.c. Arnat Depo-Proveramik atuisut amerlassusiat

Ukioq	Danmarkimi	Kalaallit Nunaanni
1985	1.400	290
1986	1.500	340
1987	1.400	260
1988	1.300	240

Paasisaqarfik: Sundhedsministeriets besvarelse af spørgsmål nr. 368. NKA, Landslægeembedet, j.nr. 211-01-86

Nunatta Nakorsaanerata misissuina Depo-Proverap atorneqarnera pillugu paasisutissanik nunap immikkoortuini nakorsanut tamanut pissarsiniarnermik ilaqarpoq. Misissuineq aallaqqaammut apeqqutiniq arfineq-marlunnik ilaqarpoq, taakku ataatsimut isigalugit arnat nakorsaammik atuisut amerlassusiannut, nakorsaat atorneqarnerulersimanersoq, atornerani saniatigut sunnuteqarsimanersoq, arnat qanoq nakkutigineqarnersut, kiisalu qassit naartunaveersaatiniq allaniq (spiraliniq aamma p-pille-nik) atugaqarnersut tunngassuteqarlutik. Nunatta Nakorsaanera apeqqutiniq ilassutiniq sisamanik nunap immikkoortuini nakorsanut januaarimi 1989-imi nassiusaqaqqippoo. Taakku illoqarfiit aamma nunaqarfiit akornanni agguataarsimanermut, arnat ukiuinut, aamma naartunaveersaatit allat pillugit arnat qanoq paasisutissinneqartigisimanersut – aamma pingaartumik arnat nunaqarfinniittut paasisutissanik tunineqarsimanersut tunngassuteqarput.⁵⁷⁹

Nunap immikkoortuini nakorsat akissutaat tamarmik suliami takuneqarsinnaapput. Inaarutaasumik nalunaarusiami ilanngunneqarsimasunut sanilliullugu nunap immikkoortuini nakorsat nalunaaruteqarneranni paasisutissat arlaqarnerupput, tassunga ilanngullugu nakkutilliinermi ingerlanneqartumi aamma nakorsaat pillugu paasisutissiinermi allanngorarnert. Assersuutigalugu nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq nalunaarpoq, arnat 29-t, Depo-Proveramik atuisut, aalajangersimasumik nakkutigineqarnissaat pisinnaanngitsoq, taakku nunaqarfinni najugaqarmata. Nunap immikkoortuani nakorsap allap erseqqissumik oqaatigisinnaanngilaa, nakorsaat pillugu arnat paasisutissinneqarsimanersut, kisiannili allalluni ”taamaaliortoqartarnerami ileqquvoq”. Akissutigineqartuni aamma takuneqarsinnaavoq, nakorsaat pillugu nakorsat assigiinngitsunik isumaqartut. Arlallit nakorsaammik iluarimaarinnipput, tassunga ilanngullugu nunap immikkoortuani nakorsap ataatsip nakorsaatitsialattut ”nuannaarutigilluinnarlugu” atortakkaminik, aammalu tatigisassaanngitsutut isigineqartariaqanngitsutut, pingaartumik Kalaallit Nunaanni, oqaatigalugu. Nakorsat allat taama nuannaarutiginnitsiginngillat. Arlallilli maluginiarpaat, piffissami kingullermi tusagassiutitigut samminninneq nallersuukkuminaatsoq, aamma suliap tusagassiutitigut sammeneqarnera ajornartorsiutaasoq.⁵⁸⁰

Misissuinermit nalunaarusiaq nutaarsiassatut allakkami ”Kalaallit Nunaanni Nunatta Nakorsaaneqarfianit nutaarsiassat”-ni nutaarsiassatut siullinngorlugu ulloq 1. februaari 1989-imi saqqummiunneqarpoq. Nalunaarusiami Nunatta Nakorsaanerata arnat kinguaassiorsinnaasut (15-49-nik ukiullit) amerlassusiat 1.1.1988-imi 14.677-inut naatsorsorpai. Taakkunannga arnat 4.006-it arnat kinguaassiorsinnaasut 27,3%-iisa, naartunaveersaatinik spiralimik, mini/p-pille-nik imaluunniit Depo-Proveramik atuipput. Taakkunannga 50 %-ii spiraleqarput, 45%-it p-pille-torlutik aamma 5%-ii Depo-Proveramik tunineqartarlutik. Nunatta Nakorsaanerata oqaatigivaa, Depo-Proverarpiamut tunngatillugu kisitsisit – spiralimut aamma p-pille-nut sanilliullugu – eqqortumik kisitsisitaqartut, Depo-Proveramik atuisut qaammatit pingasukkaarlugit napparsimmavimmut kapitikkiartoqqullugit aggersarneqartarnerat pissutigalugu. Depo-Proveramilli atuneq najugaqarfiit akornanni assigiimmik agguataarsimangillat, arnat 58,7%-ii, Depo-Proveramik atuisut Uummannami, Upernavimmi aamma Ittoqqortoormiini najugaqarmata. Atuisut sinneri nuna tamakkerlugu assigiiaakannersumik agguataarsimapput, taamaattorli Nuummi aamma Sisimiuni ataasiinnarmik atuisoqarluni.

Tamatuma saniatigut Uummannami aamma Upernavimmi atuneq najugaqarfiit mikinerusut aamma illoqarfiit akornanni nikingasumik agguataarsimavoq. Uummannap pigisaani Depo-Proveramik atuisut 70%-ii najugaqarfinni mikisuni/mikinerusuni najugaqarput, akerlianik arnat kinguaassiorsinnaasut taamaallaat 46%-iullutik. Upernaviup pigisaani atuisut 80%-ii najugaqarfinni mikisuni/mikinerusuni najugaqarput, akerlianik arnat kinguaassiorsinnaasut 56%-iullutik.⁵⁸¹ Nunatta Nakorsaanerani ilaatigut Sundhedsstyrelse-mut⁵⁸² aamma naalakkersuisumut ataatsimut, allakkat arlallit malillugit nakorsaanerup tamanna ima nassuiarpaa ”*Paasisakka malillugit tamanna sumiiffinni taakkunani ukiorpassuarni ileqquusumut atassuteqarpoq, aamma misissuinerup ingerlanneqartup ilimanarsisinngilaa, arlaannaatigulluunniit arnat qulaatiinnarlugit iliuuseqartoqartoq. Uummannap pigisaani, suliap aallartinneqaaqarfiani, naartusunik isumassuineq il.il. pillugit nunaqarfinni sulisunut kingusinnerpaamik ukiaanerani 1988-imi pikkorissartitsisoqarpoq, kisianni nunap immikkoortuani nakorsap maanna nalunaarfigivaanga, piffissami aggersumi nammineq nunaqarfinnut angalanissaminut atatillugu aamma nakorsaammik atuisut ataasiakkaat paasissutissinneqarluarsimallutik misigisimanersut qulakkiissallugu.*”⁵⁸³

Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfiup Siulersuisuini ataatsimiinnermi nunap immikkoortua ataaseq, Depo-Proveramik annertuumik atuiiffusoq, oqaluuserineqarpoq. Siulersuisunut ilaasortaqaq ataaseq oqarpoq, ”*tassani [nunap immikkoortuata taaguutaa ilanngunneqanngilaq]isumaqartoqartoq, ernisimagaanni taava kapitittoqartariaqartoq. Taanna isumaqarpoq, nunap immikkoortuani nakorsaarfimmi tassani arnat taama isumaqalersissallugit eqqortuunngitsaq.*” Nakorsaanerup oqaatigivaa, nunaqarfimmi pikkorissartitsineri innuttaasunut erseqqissaatigineqarsimasooq, taanna piumasunut neqeroorutaasooq. Taassuma ilanngullugu oqaatigivaa: ”*Aammali Nunatta Nakorsaaneqarfiata suliaq qaqikkusuppaa.*”⁵⁸⁴ Ilisimaneqanngilaq taamaattoqarsimappat nakorsaanerup sumut atatillugu qaqqissimassaneraa.

Nunap immikkoortua, atuisut amerleriaateqarnerannik nalunaaruteqartutuaq, tassaavoq Ittoqqortoormiit, nunap immikkoortuini allani atuisut amerlassutsimikkut aalaakkaasuullutilluunniit apparliartarlutik.⁵⁸⁵

Nunatta Nakorsaanerata nalunaarusiornera malillugu nakorsaat siullerpaatut – imaluunniit akulikinnerpaamik – naartunaveersaatitut toqqarneqanngisaannarpoq, soorluttaaq nakorsap tunniussineratigut passussineq taamaallaat aallartinneqartartoq, aamma malittarisassat atuuttut malillugit sumiiffinni tamani malitseqartitsilluni nakkutilliinerit sulisunit naleqquttunit suliarineqartarlutik.⁵⁸⁶ Nalunaarusiami aammattaaq erseqqissarneqarpoq, nakorsaat nunani 90-imi akuerineqarsimasooq, Sundhedsstyrelse-p malittarisassaani nangaassuteqarnani oqaatigineqarsimalluni. Nakorsaat aamma saniatigut sunniutit pillugit ataatsimiititaliamit akuttunngitsumik nalilersorneqartarpoq, kingullermik 1986-imi taamaaliortoqarluni, nalunaarsorneqarsimanerata tunngavianik nalilersueqqinnisaq tunngavissaqarsimanani. Nalunaarusiamissaq takuneqarsinnaavoq, saniatigut sunniutit, nakorsat

nalunaarutigisimasaat, nalinginnaasumik ilisimaneqartuusut. Sivisuumik kinguaassiorsinnaajunnaarsimanermut tunngatillugu ataaseq nalunaarutigineqarsimavoq, kisianni nunap immikkoortuinit 16-init arfineq-pingasut saniatigut sunniutit pillugit nalunaaruteqarsimanngillat. Nunatta Nakorsaanerata nalunaarusiaminut atugassaminik ilisimatusarnikkut allaaserisanik, nalunaarusianik WHO-meersunik il.il. katersuisimavoq, aamma arnat nappaataannut immikkoortorta Rigshospitalimiittoq attaveqarfigisimallugu, nakorsaat pillugu ilisimasat nutaajunerpaat pissarsiariniarlugit.⁵⁸⁷ Naggasiutitut Nunatta Nakorsaanera allappoq, ”*tamanna tunngavigalugu taamaalilluni nakorsaatip Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni atorineqarnera, imaluunniit tamatuma qanoq annertutigisumik pinera pillugu isornartorsiuinissamut tunngavissamik nassaartoqanngilaq.*”

Nalunaarusiami aamma immikkoortoqarpoq, naartuersittarnerit amerlassusiisa qaffakkiartornerat, aamma naartulernissap pitsaaliorneqarnissaata pitsaanerunissaanik pisariaqartitsineq oqaatigineqarluni. Taamaallaat 27 %-it naartunaveersaatinik atuinerat nakorsaanerup naammaginngitsututut isigivaa. Taassuma tassunga atatillugu aamma oqaatigivaa, AIDS-ip pitsaaliorneqarnissaanik suliaqarneq usuup puusa atugaanerulernerannik nassataqassagunartoq, aamma taamaalilluni pissutsit allanngorsinnaassallutik. Nunap immikkoortuini nakorsat arlallit nalunaarusiamut nalunaaruteqarnerminni allapput, tusagassiuutsititigut samminninnerup kingunerisaanik arnat ilaasa Depo-Proveramik atuinertik unitsissimagaat.⁵⁸⁸ Nalunaarusiap Sundhedsstyrelse-mut nassiunneranut atatillugu nakorsaanerup aamma eqqaavaa, oqallinneq aallartinneqartoq, pingaartumik Kalaallit Nunaata radioani, aamma Depo-Proverap pitsaanngitsorujussuarmik eqqartorneqarnera, aamma piffissap ingerlanerani p-pille-t ilanngullugit, naartuersittut amerlassusiat Kalaallit Nunaanni qaffasereeqisoq sulii qaffasinneruleqqinnissaa ernumassutigalugu.⁵⁸⁹

Nalunaarusiaq aamma Kalaallit Nunaanni Namminersornerullutik Oqartussanut aamma Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfiup Siulersuisuinut nassiunneqarpoq, soorluttaaq Nunatta Nakorsaanerata inatsisartunut- aamma naalakkersuisunut ilaasortanit arlalinnit, nalunaarusiamik aamma tigusaqartunit, saaffiginnissutit akissuteqarfigigai.⁵⁹⁰ Nalunaarusiami pingaarnertut inerniliussat Kalaallit Nunaanni tusagassiorfitsigut tamanut saqqummiunneqarput.⁵⁹¹

Sundhedsstyrelse-p Nunatta Nakorsaanerata nalunaarusiaanik tigusaqareermermi kingorna aammattaq Depo-Proverap atorineqarnera pillugu ilisimasalinnit avataaneersunit naliliisitsinissani toqqarpaa.⁵⁹² Tamanna ilisimasalimmit avataaneersumit suliarineqarpoq, taassumalu Nunatta Nakorsaanera isumaqatigivaa.⁵⁹³ Sundhedsstyrelse-p tamatumunnga uiggiullugu Nunatta Nakorsaaneranut ulloq 7. aprili 1989-imi nalunaarutigivaa, styrelse-p taanna isumaqatigigaa tunngavissat pigineqartut malillugit Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni atorineqarnera pillugu isornartorsiuinissamut tunngavissaqanngitsoq.⁵⁹⁴ Oqallinnerli Nunatta Nakorsaanerata aamma Sundhedsstyrelse-p nakorsaammik tapersersuinerannit nipaalliallatsinneqanngilaq, ukiut ingerlaneranni tamanut ammasumik aamma politikerit akornanni sulii isornartorsiorneqartarluni, soorluttaaq Depo-Provera nakorsaataasoq qimminut tunniunneqartartoq sulii qitiutinneqartoq.⁵⁹⁵

Ukiut arlaqanngitsut qaangiunnerini oqallinneq sakkortuseqqippoo, Danmarkimi TV2-p piviusulersaarusiaq ”Kvinder under kontrol” marsimi 1991-imi saqqummiummagu. Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni atorineqarnera pillugu piviusulersaarusiaq apeqqusiivoq. Nunap immikkoortuani Tasiilami nakorsaasimasooq assersuutigalugu oqaaseqarpoq, inersimasut ”*ullut tamaasa kigutigissarneq ajortut, aamma taanna p-pille-nut eqqaasitsissutitut atorsinnaagaat*”, aamma saniatigut sunniutit pillugit nakorsat ilisimatitsisartut, kisianni taamaallaat ”*naammaannartumik annertussusilimmik, inummi pineqartumi, arnami pineqartumi, passunniakkatsinni ilisimasaqassutsimut imaluunniit paasinissinnaassutsimut naleqquttumik.*”⁵⁹⁶ Imarisaa ataatsimut isigalugu, aamma pingaartumik oqaaseqarnerit taama ittut kingunerivaat piviusulersaarutit oqallinnermik annertuumik pilersitsinera, aamma naalakkersuisunut ilaasortaq ataaseq (Henriette Rasmussen) radiokkut oqaaseqarpoq, nakorsaat Kalaallit Nunaanni inerteqqutaalissasoq kissaatigalugu.⁵⁹⁷ Nunap immikkoortuani Tasiilami nakorsaq

tulliusoq KNR-mut 2025-mi oqaluttuarpoq, sumiiffimmi oqallinnerup kingunerisaanik Depo-Proverap peernissaa aalajangiussimallugu.⁵⁹⁸

Piviusulersaarut aamma Folketingip peqqinnissaq pillugu ataatsimiititaliaa Depo-Provera pillugu danskit sundhedsministeriannut apeqqutinik qulinik ulloq 6. marsi 1991-imi apeqquteqarneranik kinguneqarpoq – taakkunannga apeqqutit pingasut nakorsaatip Kalaallit Nunaanni atorineqarneranut aamma nakkutigineqarneranut immikkut, imaluunniit ilaannakortumik tunngassuteqarlutik. Apeqqutit sinneri ataatsimut isigalugu saniatigut sunniutinut, nakkutilliinermut, napparsimasut pisinnaatitaaffiit, angajoqqaatut akisussaataasut akuersinerannut (aamma Kalaallit Nunaanni), kiisalu nakorsaat USA-mi qanga inerteqqutaalersimanersoq tunngassuteqarput.⁵⁹⁹

Aqaguani (ulloq 7. marsi) sundhedsministeri suliaq pillugu nassuiaateqaqqullugu aggersarneqarpoq. Ministerip oqalugiarnera, aamma pappiala piareersimatitaa, atorfilittat ministerimut suliaat, apeqqutinut kalaallinut tunngasunut tunngatillugu pingaarnertut nakorsaanerup nalunaarusiaanit 1989-imeersumit tunngaveqarput

Nassuiaateqareernerup kingorna peqqinnissaq pillugu ataatsimiititaliaa apeqqutaanut allakkatigut akissutissamut missingiummik Sundhedsstyrelse suliaqaqqullugu qinnuigineqarpoq. Apeqqutinut taakkununga, Kalaallit Nunaannut tunngassutilinnut, akissutit nutarneqarsimanissaat anguniarlugu Sundhedsstyrelse Nunatta Nakorsaaneranut saaffigineqqippoq.⁶⁰⁰ Nunatta Nakorsaanerata Sundhedsstyrelse-mut akissutaani takuneqarsinnaavoq, taanna, 1989-imisut, nunap immikkoortuini nakorsanit tamanit paasissutissanik piniarsimasoq.⁶⁰¹ Nunatta Nakorsaanerata atuisut qassiuneri, nakkutilliineq kiisalu saniatigut sunniutit aamma/imaluunniit paasissutissinneqarnerup amigaataanera pillugit maalaarutit nunap immikkoortuini nakorsanut apeqqutigisimavai. Taassuma Sundhedsstyrelse-mut akissuteqarnermini paasissutissiissutigisimavaa, arnat 100-jungajaat Depo-Proveramik maanna tunineqartartut.⁶⁰² Depo-Proveramik atuneq taamaalilluni, Nunatta Nakorsaanera malillugu, 1989-imiit affaannangungajassimavoq. Taassuma oqaatigivaa, arnat, nakorsammik pisartut, nunap immikkoortuini tamangajanni aalajangersimasumik nakkutigineqartut, kiisalu nakorsat naartunaveersaatit pillugit paasissutissiinnissamut malittarisassanik 1987-imi tigusaqarsimasut.

Folketingip peqqinnissaq pillugu ataatsimiititaliaanit apeqqutit saniatigut Folketingimut ilaasortap Otto Steenholdtip Sundhedsministeri ulloq 12. marsi aamma apeqquteqarfigivaa, Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni atorunnaarsinneqarnissaa maanna piffissanngortoq isumaqannginnersoq. Steenholdtip tunngavilersuutimini innersuussutigivaa, naartunaveersaatinik allanik peqartoq, aammalu taamaattumik Depo-Proverap atorineqarnerata unitsinneqarnissaanut tunngavissaqarsimassasoq. Ministerip akissuteqarnermini oqaatigivaa, nakorsaat nalunaarsorneqarsimasoq aamma nioqqutigineqartoq pineqarmat nakorsat ataasiakkaat namminneq – nakorsaqarnermut inatsimmi aalajangersakkat tunngavigalugit akisussaaffeqarlutik – nakorsammik tunniussinissartik aalajangissagaat, pisuni nakorsap pitsaanerpaasussatut naliligaani. Tassani assersuutigalugu pineqartut tassaassinnaapput arnat iviangimikkut kræfteqarsimasut, imaluunniit arnaq pissutsit immikkut ittut pissutigalugit najoqqutassat malillugit p-pille-nik atuisinnaassasoq ilimagineqanngippat. Ministeri paasissutissiivoq, tamanna arnap paasissutissinneqarluni akuersineranik piumasaqaatitaqartoq, tamannalu ministeri malillugu ima nassataqarpoq, naartunaveersaatitut periutsit allat aamma paasissutissiissuutigineqassasut, naleqq. paasissutissiineq aamma akuersineq pillugit Sundhedsstyrelse-p kaajallaasitaa 1982-imeersoq.⁶⁰³

Depo-Proverap atorineqarnera pillugu oqallinnerit amerlasuut taakku takutippaat, inuiaqatigiinni aamma politikerit akornanni taanna assortuussutaasorujussuusimasoq. Nakorsaatip atorineqarsinnaanerata ajornanngitsunnguuneranik, pingaartumik Kalaallit Nunaanni atorineqarnissaminut tulluuartuuneranik oqartussaasut tunngavilersuutaat piffissap sivilisunerup ingerlanerani tammarpoq. Kiserngoruttoq tassaavoq tunngavilersuutit appaat, tassa atortut allat atorineqarsinnaannginneranni taanna

atorneqarsinnaasoq. Depo-Proverap naartunaveersaatitut toqqarneqarneranut atatillugu nakorsat akisussaaffeqarnerat 1991-imi, ukiunut siuliinut sanilliullugu, aamma erseqqinnerusumik taaneqarpoq.

Tamatuma saniatigut nakorsaat pillugu 1980-ikkunni tamanut ammasumik oqallittoqarpoq, tamatuma kinguneralugu qimminut nakorsaatitut isigineqarlunilu taaneqartalernera. Oqallinnerni tamani nakorsaat assigiinngitsunik annertussusilimik pimoorussilluni aamma nuannaarutiginnilluni nakorsanit illersorneqartarpoq, naartunaveersaatitut tulluurtuunerarlugu, aamma peqqinnissakkut isigalugu naleqquttutut isigineqaraangat nakorsaatitut allanut taarsiullugu atorneqarsinnaasutut isigineqarluni.

Nunatta Nakorsaanerata nalunaarusiaata 1989-imeersup takutippaa, nakorsaatip atorneqarnerani nunap immikkoortuini erseqqissumik nikingasoqartoq, aamma nunap immikkoortuini marlunni atuineq illoqarfiup nunaqarfiullu akornanni erseqqissumik nikingalluni. Nikinganeq taanna nalimini ima nassuiarneqarpoq, nunap immikkoortuini taakkunani nakorsaatip atorneqarnera immikkut ittumik ileqqusoq. Ileqqoq taanna nakorsat ataasiakkaat nakorsaammik isiginninnerannut aamma atuinerannut qularnanngitsumik tunngatinneqarsinnaalluarsinnaavoq.

Eqikkaaneq

Innuttaasut amerleriaateqarnerat apparmat spiralip politikikkut soqutigineqarnera annikillivoq, ilaatigummi maanna taanna atorneqarnissaminut akuerisaasimavoq, aammalu nalinginnaasumik atorneqalersimasutut isigineqalerluni, ilaatigullu naartunaveersaatit allat pissarsiarineqarsinnaanngorsimallutik. Nakorsanit soqutiginninneq 1970-ikkut allartinneranni naartunaveersaammut nutaamut Depo-Proveramut katersuuffeqarpoq.

Kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasisutissiineq meeqqat atuarfianni atuartsinnermut aalajangersimasumik ilaalersimavoq, aammalu paasisitsiniaanermut atortussanik ineriartortitsisoqarsimalluni. Suliassaqaarfik taanna manna ineriartortitsiffiup nalaaniikkunnaarpoq, kisiannili ingerlanneqartussatut nutartertuagassatullu piulersimalluni. Naartunaveersaatit ilisimaneqarnerulernissaat anguniarliugu Kalaallit Nunaanni 1970-ikkunni suli suliniartoqarpoq. Kalaallit Nunaanni Arnat Peqatigiit Kattuffiata sulissutigisaanik 1971-imi ilaqutariinngornissamut pilersarusiortarnermut pingaarnertut ataatsimiitaliamik pilersitsisoqarpoq. Taanna ilaqutariinngornissamut pilersarusiorneq pillugu paasisitsiniaalluni sulinissamut aningaasanik pissarsivoq, aammalu suliassaqaarfiup suliarinissaanut Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffik 1972-imi ikiortiserlugu.

Naartuersissinnaanerup ammaanneqarnissaa pillugu politikikkut oqallinnerit, aammalu kingorna naartuersittut amerlassusiisa ineriartornerannik pingaartumik nakorsanit oqaatigineqartarneranni naartunaveersaat qitiusumik inissisimavoq. Taamaalluni naartunaveersaatit pillugit ilitersuisarneq naartuersinnissap pitsaaliorneqarnissaanut pingaarutilimmik inissisimasoq, aamma kissaatiginngisamik naartulernissap pitsaaliorneqarnissaa naartuersinnermit pitsaanerusoq Danmarkimi politikikkut eqqumaffigineqarpoq. Naartunaveersaatit pillugit oqallinneq naartuersinnermut inatsisip Kalaallit Nunaanni akuersissutigineqarnissaa sioqqullugu Landsrådimi aamma ingerlanneqarpoq. Oqallinneq sioqqullugu Landsrådimut ilaasortat ilaatigut nakorsat peqatigiiffiannit saaffiginnissummik tigusaqarput, tassani takutinneqarluni naartuersittarnerit pitsaaliorniartarlugit naartunaveersaatit pillugit paasisitsiniaaneq annertunerulersinneqarlunilu sakkortusineqarnissaa nakorsat pisariaqavissutut isigigaat. Naartuersissinnaanerup akuersissutigineqarnerata kingorna Kalaallit Nunaanni naartuersittut amerlassusiat qaffariaateqarpoq.

Depo-Provera naartunaveersaatitut Danmarkimi aamma Kalaallit Nunaanni 1970-ikkut aallartinnerani atorneqarsinnaalerpoq. Taanna spiralit aamma kingusinnerusukkut p-pille-t atorneqarnerisut

annertutigisumik atorneqalinngisaannarsimavoq, naak Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni atorneqarneqarnerugaluartoq. Nakorsaalli naartunaveersaatit pillugit 1980-ikkunni tamanut ammasumik aamma politikikkut oqallinnermi initoorujussuusimavoq. Danskit tusagassiorfii Depo-Provera pillugu isornartorsiulluni allaaserisanik arlalinnik 1979-imi aamma 1980-imi saqqummiussisarlutik aallartipput, pingaartumik nakorsaatip nunani siuarsagassani atorneqarnera pillugu. Tamanna kapuummik nakorsaat pillugu folketingimi oqallinnissamut pissutissaqalersitsivoq. Taassuma aqukkuminarneranut nunap nakorsaanera innersuussivoq, aamma tamanna spiralip innuttaasunut atorneqarsinnaassusia pillugu 1960-ikkunni tunngavilersuutaasimalluni, aammalu atortut allat atorneqarsinnaanngikkaangata atorneqarsinnaasutut oqaatigineqarluni. Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni (arnat kinguaassiorsinnaasut 3,8 %-ii taassuminnga atuillutik) aamma Danmarkimi (0,12 % -ii atuillutik) atorneqara sooq taama assigiinngitsiginersooq oqaatigineqarnaniluunniit itinerusumik nassuiarneqaanngilaq. Tassa taamaalillutik danskinut sanilliullutik kalaallit Depo-Proveramik tunineqartartut 30-riaatingajammik amerlanerupput. Oqallinneq 1980-ikkunni sakkortuseqqippoq, aammalu Depo-Proverap atugaanera pillugu Nunap nakorsaanerata 1988-imi sukumiinerusumik misissuineranik tamanna kinguneqarluni. Taassuma takutippaa, nakorsaatip atorneqarnerani nunap immikkoortuini erseqqissumik nikingasoqartoq, aamma nunap immikkoortuini marlunni atuneq illoqarfiup nunaqarfiullu akornanni erseqqissumik nikingalluni. Nikinganeq taanna nalimini ima nassuiarneqarpoq, nunap immikkoortuini taakkunani nakorsaatip atorneqarnera immikkut ittumik ileqqusoq. Ileqqoq taanna nakorsat ataasiakkaat nakorsaammik isiginninnerannut aamma atuinerannut qularnanngitsumik tunngatinneqarsinnaalluarsinnaavoq.

IMMIKKOORTOQ 2

2.1

Immikkoortoq 2-mut siulequtsiussa

Napparsimasunik katsorsaanermi inatsisitigut tunngaviit immikkoortoq 2-mi qulaajarneqarput. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi pingaarnertut akisussaaffeqarnermut tunngasut, katsorsarneqarnermut atatillugu paasissutissiinissamut aamma akuersisitsinissamut tunngavissat, nakorsatut akisussaassuseqarneq aamma Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi naalagaaffimmit ingerlanneqartumi peqqinnissakkut passussinermi inuit pisinnaatitaaffiit tunngatillugu naalagaaffiup inatsisitigut pisussaaffii qitiutillugit sammineqarput.

Immikkoortoq 2 inatsisinit, aamma inatsisitigut ilisimatusarnermit sulianit tunngaveqarpoq. Inatsisitigut tunngavinnik qulaajaaneq pissutsit arlallit, immikkoortoq 1-imi kiisalu 3-mi sammineqartut, pillugit paasissutissanik erseqqissaanernik ilaneqassaaq, tassunga ilanngullugu ilisimatusarnikkut misileraanermi tunngavissat aamma angajoqqaatut akisussaassuseqarneq-aamma akuersineq pillugit malittarisassat. Tamatuma saniatigut naartusunik isumassuineq pillugu danskit inatsisaata 1966-imeersup ingerlasimanera Rothmar Herrmann 2025 takutinneqarpoq.

2.2

Peqqinnissaqarfimmi akisussaaffeqarnikkut pissutsit pingaarnerit

Peqqinnissaqarfiup qitiusumik aqunneqarnera pillugu inatsit 1932⁶⁰⁴-meersoq pilermalli Sundhedsstyrelse-p sulinerani Kalaallit Nunaat⁶⁰⁵ aamma ilaatinneqarpoq. Inatsimmi §§ 2 aamma 3 malillugit Sundhedsstyrelse peqqinnissamik-aamma napparsimasunik isumaginninnermi qullersatut nakkutilliisussaatitaavoq (nakkutilliisutut atuuffik), nakorsatut ilisimasaqarnissamik imaluunniit nakorsaaterinnermik ilisimasaqarnissamik pisariaqartitsiffiusuni pisuni tamani oqartussanut qullersatut siunnersuisuussalluni (siunnersuisutut atuuffik), aamma nuna tamakkerlugu peqqinnissakkut atukkat malinnaaffigalugit, aammalu peqqinnissaq pillugu inatsisip malinneqarneranik nakkutiginnittussalluni (nakkutiginninnermik atuuffik), tassunga ilanngullugit unioqqutitsinerit aamma amigaatit pillugit oqartussat naleqquttut eqqumaffiginninnissaat isumagissallugu.

Sundhedsstyrelse-p nakorsanik paasisassarsiortitsilluni aallartitsinera tunngavigalugu Sundhedsstyrelse-p Kalaallit Nunaanni peqqinnissakkut pissutsit pillugit isiginninnera Grønlandskommissionip isumaliutissiisutaani 4-mi (Grønlandskommissionen, 1950) saqqummiunneqarpoq. Nalunaarut ”Beretninger vedrørende Grønlands styrelse”-mi 1949-mi naqeqqaarneqarsimavoq, Sundhedsstyrelse-p isiginninnerminik statsministerimut allakkatigut 21. oktober 1948⁶⁰⁶-mi ullulernerqartutigit saqqummiussereernerata kingorna. Tassunga uiggiullugu Sundhedsstyrelse arfineq-marlunnik siunnersuuteqarpoq, tassani kissaatigineqarluni tallimat sapinngisamik annertunerpaamik siuarsarneqassat, marluk sulinerup siuariartornera malillugu sukkassusilimmik siuarsarneqarsinnaallutik. Siunnersuut siulleq tassaasimavoq nakorsaanermik atorfinitsitsinissaq.

Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu inatsisip nr. 275/1950-ip akuersissutigineqarneratigut Kunngimit (Indenrigsministeriamit) nakorsaneq toqqarneqartoq inatsisip 1950-imi pilernerani peqqinnissaqarfiup aaqqissuusaanera pillugu inatsimmi danskit amtiini⁶⁰⁷ nakorsanut aaljangersakkat malillugit killilerneqartut malillugit pisinnaatitsissutinik aamma pisussaaffinnik pisussaaffilerneqarpoq, Kalaallit Nunaanni pissutsit immikkuullarissuunerannik pissuteqartumik nikingassutit iluanni. Peqqinnissamik nakkutilliisoqarneq pillugu inatsit 1914-imeersoq (Embedslægeloven af 1914) peqqinnissamik nakkutilliisoqarfiit pillugit inatsimmit 1973-imi taarserneqarpoq, taanna Kalaallit Nunaannut tunngatillugu peqqussutikkut immikkut piumasaqaatitaqarnani. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu inatsit § 5-imik allanngortitsiffiusumik inatsit nr. 107, 26. april 1961-imeersukkut allanngortinneqarpoq, aammalu ilaatigut nappaatinik tunillaassuuttunik akiuiniarnermut malittarisassaliornissamut tunngatillugu Kalaallit Nunaannut ministeri arlalinnik tassuuna piginnaatitaaffilerneqarluni.

Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup ataani naalagaaffimmit ingerlanneqarlunilu aningaasalersorneqarsimavoq. Peqqinnissaqarfimmik aqutsineq pingaarneq Ministereqarfiup ingerlappaa, aamma peqqinnissaqarfiit attatiinneqarnissaat, ineriartortineqarnissaat aningaasalersorneqarnerallu⁶⁰⁸ akisussaaffigisimallugit. Siusinnerusukkut eqqaaneqareersutut ministeria peqqinnissaqarfimmut tunngasutigit siunnersortimik atorfeqartitsivoq. Peqqinnissaqarfik 1975-ip tungaanut Kalaallit Nunaata Ministereqarfiani landshøvdingi aqutigalugu aqunneqarpoq, ulluinnarni aqutsineq nakorsaanermit aamma Dronning Ingridip Napparsimmavissuani⁶⁰⁹ napparsimavimmut

pisortamit. Landshøvdingip atorfianni GTO-p ataani teknikkimut immikkoortortaq siunnersuisartutut atassuteqarpoq, napparsimavimmut pisortaq peqatigalugu peqqinnissaqarfiup illutaanik nakkutilliinermik suliaqartumik.

Kingorna peqqinnissaqarfimmik aqutsinermut tunngatillugu nalunaarummi nr. 568, 20. november 1975-imeersumi takuneqarsinnaavoq, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi siulersuisut peqqinnissaqarfimmi ataatsimoortumi sumiiffimmi aqutsisuusut. Siulersuisut landshøvdingimik (1979-imiit Naalagaaffiup sinniisua) siulittaasuusumik, ilaasortanik marlunnik landsrådimut toqqarneqartunik, sulisoqarnermut- aamma isumaginninnermut pisortamik aamma nakorsaanermik⁶¹⁰ inuttaqarpoq. Siulersuisut peqqinnissakkut suliaassat ingerlanneqarnerannik pilersaarusiornissaq aamma nakkutilliinissaq suliaassarivaat, aamma peqqinnissaqarfik pillugu suliat, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit aamma Landsrådimut saqqummiunneqartut, tamaasa oqaaseqarfigalugillu inassuteqaateqarfigisassallugit. Peqqinnissaqarfimmik sumiiffimmi ulluinnarni aqutsinermut akisussaaffik naalagaaffiup aallartitaatut qullersatut Naalagaaffiup sinniisuanippoq, ulluinnarni ingerlaavartumik aqutsineq Naalagaaffiup sinniisua sinnerlugu nakorsaanermik⁶¹¹ suliarineqarmat.

Danskitt amtiini tamani peqqinnissamik nakkutilliisoqarfeqarsimavoq, Kalaallit Nunaannilu taanna taaguuteqarpoq Nunatsinni Nakorsaaneqarfik.⁶¹² Nakorsaanerup ilaatigut peqqinnissaqarfimmi sulisunik nakkutilliinermik Sundhedsstyrelse ikiortussaavaa. Nakorsaaneq Danmarkimi amtimi nakorsap piginnaatitaaffiisa aamma pisussaaffiisa assinginik piginnaatitaaffeqarlunilu pisussaaffeqarpoq, aammalu tamatuma saniatigut Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi sulialinnut qullersaallunilu peqqinnissaqarfimmi nakorsat suliaasaqarfiinut aqutsisuulluni. Nakorsaaneq taamaallilluni Sundhedsstyrelse sinnerlugu siunnersuinnermi nakkutilliinermilu suliaasanik arlalinnik suliaqartarpoq, aamma soorunami peqqinnissaqarfimmi nakorsat suliaasaqarfiinut aqutsisutut⁶¹³ suliaasap suliarinissaanut Sundhedsstyrelse-mik isumasioqateqartarluni. Nakorsaanerup sulineranut atatillugu Sundheds- og Indenrigsministeriami paasisuttissartaani aamma takuneqarsinnaavoq, akissarsiat aamma tapit ministereqarfimmit⁶¹⁴ akilernerqartartut. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup sinnerani nakorsanut allanut tamanut atuuttup, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Den almindelige danske Lægeforening-ip⁶¹⁵ isumaqatigiissutaat immikkut ittoq malillugu atorfeqartitaasut illuatungaanik nakorsaaneq taamaallilluni Indenrigs- og Sundhedsministeriamit statstjenestemand⁶¹⁶-itut atorfeqartitaavoq, aamma Danmarkimik peqqinnissaqarfimmik nakkutilliisut assigalugit nakorsaaneq Sundhedsstyrelse-p ataaniippoq. Ilutigitilluguli Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu inatsimmi nr. 275/1950-imi § 3 malillugu statsministeri (Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik), nakorsaanermut aamma nunap immikkoortuini nakorsanut⁶¹⁷ ilitersuutininik suliaqartarpoq. Atorfeqarnermut tunngatillugu nakorsaaneq tjenestemandinut inatsisit⁶¹⁸ malillugit atorfeqarpoq, aamma naleqq. § 10 ilumooqqissaarluni malittarisassaq, nammineq atorfimminut atuuttut, eqqortinnissaannut pisussaaffeqarluni, aamma sulinnermi avataatigut ataqqisaanerminut aamma tatigisaanerminut naleqqulluurtut, atorfimmini pisariaqartumut, takutitsissalluni. Justitsministeriap Naalagaaffiup oqartussaanut tamanut kaajallaasitaa nr. 219, 10/11/1938-meersoq, Tjenestemandinik, aamma taamatut nalgisaanik⁶¹⁹ Inatsisinik unioqqutitsisunik unnerluussisussaataallutik Oqartussanut Nalunaarutiginninnermut tunngasoq tjenestemandit kikkulluunniit appasinnerusumik atorfillip pillarneqaataasinnaasumik iliuuseqarsimaneranik, imaluunniit iliuuseqarsimasinnaanerani paasineqaatissarsisimasooq pillugu ilisimasaqalersut nalunaaruteqarnissaminnut pisussaaffeqarput, naleqq. imm. 3. Atorfeqarnermut inatsisit tunngavigineqartut nalinginnaasut aamma aqutsinermut inatsit malillugit pisortaq sulisorisaminik nakkutilliisussaataavoq. Piffissamili pineqartumi suleriaaseq atorneqanngingajavippoq, pisortaq taamaallaat akisussaatinneqartarluni atorfilittatut sulisorisaminik nakkutilliinnginnini pissutigalugu.⁶²⁰

Nakorsaaneq Kalaallit Nunaanni qitiusumik oqartussanit tamanit suliani, nakorsaarnikkut imaluunniit eqqiluisaarnikkut⁶²¹ paasisaqarnissamik pisariaqartitsiffiusuni, tamani tusarniarneqartussaavoq, aammalu suliat taakku pillugit tusarniarneqartarpoq, tamannalu aamma landshøvding-eqarfimmit

isumagineqartarluni. Apeqqutiniq suliffeqarfinnik pilersitsinermut aamma ingerlatsinermut tunngasunik nakorsaaneq Landshøvding-i sinnerlugu⁶²² suliaqartarpoq. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik, 1955-imi pilersinneqartoq, 1987-imi atorunnaarsitsinissaq tikillugu Kalaallit Nunaannut tunngasunik qitiusumik ingerlatsinermik ataqtigiissaarisuuvoq.

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik aamma Sundhedsstyrelse suliani amerlasuuni ingerlaqtigiiittut ilillutik suleqatigiittarput. Nakorsaanermut aqutsisuusut Sundhedsstyrelse-p suliaasa⁶²³ ilaani ima nassuiarneqarpoq, Sundhedsstyrelse tassaasoq qaninnerpaatut oqartussa, kisianni Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik ”taassuma qullersarigaa”. Taamaalilluni oqaatigineqareersutut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik aamma ilitsersuutiniq aalajangersaasarpoq, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu inatsimmi nr. 275/1950-imi § 3 malillugu statsministerimit aalajangersarneqartussaagaluartunik, ilitsersuummili oqaatigineqarluni nakorsaaneq atorfinnimit tunngatillugu Sundhedsstyrelse-p ataani inissisimasooq. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik peqqinnissaqarfimmi sulisunik allanik atorfinnitsartuunermi saniatigut nakorsanit sulinermit il.il. atorussat inniminnikkat akiligassartaannik akiliisussatut tiguisartuuvoq. Ministeria taamaalilluni aningaasaliissutiniq Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi akiliutigineqartunut aqutsisuusooq. Statsministeri (Grønlandsdepartementet aamma kingorna Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik) aamma inatsimmi § 8 malillugu Sundhedsstyrelse-mik isumaqatiginninniarsinnermi kingorna inatsimmit nalinginnaasumit aalajangersakkanit nikingassutiniq taamaattunik, Kalaallit Nunaannut pissutsit immikkut ittut pissutigalugit pisariaqartinneqarsinnaasunik, aalajangersaasinnaatitaavoq. Oqaasertai malillugit inatsisit atuuttut malillugit Sundhedsstyrelse-p piginnaatitaaffii kallarneqanngillat.⁶²⁴

Peqqinnissaqarfik, siusinnerusukkut immikkoortoq 1-imi taaneqareersutut, nunap immikkoortuinut 17-inut agguataarneqarsimavoq, tamarmik immikkut nunap immikkoortuani nakorsaqarlutik.⁶²⁵ Nunap immikkoortuini nakorsat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit⁶²⁶ atorfeqartitaallutillu qaammatikkaartumik akissarsiaqartinneqarput. Nunap immikkoortuini nakorsat sulinerat ”Instruks for de i Grønland ansatte distriktslæger” af 16. april 1959-imeersumi aalajangersarneqarpoq. Nunap immikkoortuini nakorsat, naleqq. ilitsersuummi § 2, sulinertik pillugu inatsisit aamma aalajangersakkat qaqugukkulluunniit atuuttut malissallugit pisussaaffeqarput. Aammattaaq taakku peqqussutit Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit, nakorsaanermut aamma landshøvdingimit tunniunneqartut malissallugit pisussaaffeqarput. Nakorsaqarnermut tunngasuni nakorsaaneq nunap immikkoortuini nakorsanut qaninnerpaatut qullersarineqarpoq. Nunap immikkoortuani nakorsanut ilitsersuut ulluinnarni nakorsartitsinermut piffissaqarnissamik, aamma nakorsaq pitsaaliuinerup⁶²⁷ iluani suleqataassasoq piumasaqaatitaqarpoq.

Nakorsat allat taamaalillutik aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi atorfinnitsinneqartarput. Nakorsat sulinermit pissutsit pillugit inatsisinut tunngatillugu napparsimmavimmut/sulisitsisumut attuumassuteqarput, aamma taamaalilluni napparsimasup ataasiakkaap aamma nakorsap ataasiakkaap akornanni toqqaannartumik inatsisitigut atassuteqartoqanngilaq. Nakorsat Den almindelige danske Lægeforening-ip ataani Kalaallit Nunaanni nakorsat peqatigiiffianni peqatigiiffeqarput, tassani ilaatigut kattuffittut isumaqatiginninniarsinnaatitaasutut nakorsat soqutigisaannik suliaqartoqartarluni. Nakorsat taarsiissuteqarnissamik akisussaaffiat pillugu Sundhedsstyrelse napparsimasunut nalunaarsuiffimmik suliami⁶²⁸ paasissutissiivoq, nakorsanut Kalaallit Nunaanni atorfinnuit tamanut atuuttoq tassaasoq Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik tamakkiisumik pillaatissinneqassasoq, naleqq. Danske Lov 3-19-2, napparsimasooq nakorsartarfimmi suliarineqaraangat, nakorsaq tassani sulisuusutut sulisimappat, aamma napparsimasooq katsarsarneqarnissamik akiuliuteqarpat akiliuteqanngippalluunniit. Tassani danskit inatsisaanni sulisitsisut akisussaaffeqarneri nalinginnaasut atorneqarput, tamannalu ima isumaqarpoq, nakorsaaneq imaluunniit nunap immikkoortuani nakorsat sulisutut taarsiissusaatitaanermit inatsit malillugu inatsisitigut akisussaatinneqartussamik suliami uani, sulii pisoqalisoorimannigitsumi,⁶²⁹ iliuuseqarsimagunik, taava pisut malillugit danskit naalagaaffiat sulisitsisutut pillaatissinneqarsinnaavoq. Gomard-ip oqaatigivaa, taarsiissuteqarnissamut akisussaaffik pillugu inatsit

1984-imi naammassineqarnissaa sioqqullugu malittarisassaq pingaarneq tassaasimasooq, sulisoq kukkunini pissutigalugu ajoqusiisoq (culpa) nammineq inuttut akisussaasuusartoq, aamma sulisitsisoq, taarsiissuteqarnermut akiliuteqartoq, sulisumut tamakkiisumik taarsiiffigeqqusinnaasoq. Taarsiissuteqarnissamut akisussaaffeqarneq pillugu inatsimmi § 23 malillugu sulisoq naleqquttut annertussusilimmik isigineqartumik taamaallaat akisussaasuvoq. Kisianni Gomard-ip aamma isumaqatigivaa, taarsiissuteqarnissamik inuttut akisussaaffik nakorsamut atorfilimmut piviusuunngitsoq (Gomard, 1988), taamaalillutillu piumasaqaatit amerlanerit suliffeqarfimmut sammitinneqartarlutik. Pisortat ingerlatsivii akisussaatinneqarsinnaapput, ingerlatsivik suliap ingerlanneqarnerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarsimappat, aamma taarsiissuteqarnissamut piumasaqaatit eqqortinneqarsimappata.^{630 631} Taarsiissusaatitaanermut inatsisitigut nakorsap akisussaaffeqarnera immikkoortumi 2.5-mi sukumiinerusumik sammineqassaaq.

Ukiumi tassannganneersumi napparsimasunut nalunaarsuiffimmik suliami⁶³², nunatta nakorsaaneqarfiata allanngortinneqarfiani (naleqq. sukumiinerusumik ataani nassuiarneqarnera) aamma allaffissornikkut atuuffik tassanngaanniit peerneqarmat, nakorsaaneq allappoq, nakorsat aamma peqqissaasut pissusilersuutaannik kiisalu kiffartuussinerannik- aamma utaqqisarnermik ajornartorsiutinik naammagittaalliutinik Peqqinnissaqarfimmik ingerlatsivik sulisitsisutut suliarinnittartoq. Taarsiissuteqarnissamik piumasaqaataasinnaasut aammattaaq sulisitsisumut ingerlateqqinneqassapput. Napparsimasunut nalunaarsuiffimmik suliami nakorsaaneq oqaasertaliussamik siunnersuuteqarpoq, kingorna amigartumik katsorsarneqarneq imaluunniit kukkusumik isumassorneqarneq pillugit (nakorsanut inatsimmut aamma peqqissaasunut inatsimmut tunngatillugu suliaassaqarfimmut tunngatillugu eqqunngitsumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik) nakorsaanermut naammagittaalliortoqarsinnaasoq, aamma apeqqutit taamaattut nakorsaaneqarfimmit aamma Sundhedsstyrelse-mit suliarineqarsinnaasut. Napparsimasunut nalunaarsuiffik Sundhedsstyrelse-mit ima oqaaseqaateqarfigineqarpoq, *”nakorsanut inatsisip Kalaallit Nunaannut atuutinningsup innersuussutigineqarnera eqqumiippaq”*. Taanna maalaaruteqarnissamut ilitsersuutit iluarsaanneqarnissaanut, taamaalilluni nakorsaaneqarnermut inatsit oqaasertaanit peerneqarluni, pissutissaqalersitsisimanersoq takuneqarsinnaanngilaq, kisianni isumaliutissiisummi⁶³³ ilaatigut maluginiarneqarpoq, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmik⁶³⁴ aqutsinermi aamma nakkutilliinermi sapinngisamik danskit tunngavii aamma ileqqi tunngavigineqarsimasut, ilutigitillugulu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik ima isumaqarluni, inatsimmik toqqammaviusumik aallaavilimmik aqutsineq pitsaanerusoq, aamma malittarisassanik sapinngisamik pisariaqartitsisoqanngitsoq, iliuuseqarnissanut aalajangersimasunut tunngatillugu inatsisitigut tunngaviliinissaq pisariaqartinneqanngippat.⁶³⁵

Innuttaasup aamma napparsimmaviup akornanni pissutsinut tunngatillugu ullumikkutut suliaasanik suliarinnittarneq pillugu inatsitigut isumannaatsuutitsinissamik qulakkeerinniffigineqarnissaq annikinerusimavoq. Peqqinnissaqarfiup malittarisassaliunneqarnera pingaarnertut peqqinnissaqarfiup aaqqissuussaananeranut tunngassuteqarsimavoq, napparsimasut isiginninnerannut tunngasutigut annikissimalluni, aamma pingaartumik akeqanngitsumik peqqinnissakkut kiffartuunneqarnissamik pisinnaatitaaffimmut tunngatillugu takuneqarsinnaalluni, aamma kingorna pisuni immikkut ittuni (naartuersinnermi) erseqqissumik akuersisitsinissamik piumasaqaateqarnermi. Tamanna Indenrigs- og Sundhedsministeriap nalunaarsuiffinnut malittarisassaani aamma takuneqarsinnaavoq, taanna 1988-imiit aatsaat ’napparsimasut pisinnaatitaaffii aamma ileqqorissaarneq’ (suliaassaqarfik 73)⁶³⁶ pillugit sulianut immikkoortumik peqalersimalluni. Sundhedsstyrelse-p nakkutilliisuunera peqqinnissaqarfimmi sulisunut aamma suliffeqarfinnut sammitinneqarsimavoq, aammalu eqqaaneqareersutut peqqinnissaqarfimmik nakkutilliisumit/nakorsaanermi suliarineqartarluni. Nakkutilliisutut atuuffiup iluani peqqinnissaqarfimmi sulisut pillugit naammagittaalliutit aamma suliarineqartarput, naleqq. § 4 (”Nakorsat, Kigutilerisut, Ernisussioortut, Peqqissaasut, Tagiartuisartut assigisaallu, kiisalu Nakorsaatilerisut aamma taakku lkiortaam Tamarmik Sundhedsstyrelse-p ataaniippat, taakku Atorfeqarnerannut, Inniminniinerannut, Suliaannut og Pisussaaffiinnut tunngasut” aamma § 5 (atornerluisuunini pissutigalugu imaluunniit sakkortuumik atorsinnaanngissuseqarnini pissutigalugu

inoqatiminut ulorianartoq).⁶³⁷ Naammagittaalliutit pillugit suliat pillugit Sundhedsstyrelse-p allagaatinik toqqortaasivianiittunik annertuunik taamungaannaq tigooqqaalluta misissuivugut, aammalu qulajaanermi qitiutillugu sammeneqartumut tunngatillugu naammagittaalliutit nuleqquttunik nassaarnata. Kisianni Napparsimasut maalaaruteqartarfianni (1988-imi pilersinneqartumi) suliat arlallit, ilanngunneqartut, nassaarivagut.

Nakorsaaneq suliainik ingerlatsinermini immikkoortuni marlunni 1985-imi radiokkut aallakaatitsinermini isornartorsiorneqarpoq; Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup siulersuisuiniq naammattumik paasissutissiisimanngitsoq (Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik sinnerlugu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmik ingerlatsisut nakorsaaneq suliaasaanut ilaasoq) aamma aalersuutissamik aammik tunniussinermini hepatitis-ip siaruaatinnginnissaanik naammattumik iliuuseqarsimannginneranik (Indenrigsministeria/Sundhedsstyrelse sinnerlugit nakorsaaneq suliaasaqarfiisa iluaniittoq). Tamanna Indenrigsministerimut allakkiami erseqqissaateqarnissamut atorneqarpoq, tassa Sundhedsstyrelse-p aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup atuuffiit marluk ataatsikkut inummut ataatsimut suliaassanngortinneqarsimanerat tulluanngitsutut isigigaat, aamma atuuffiit⁶³⁸ avissaartinneqarnissaat pillugu maanna siunnersuuteqassallutik. Tamanna Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup paasissutissiisarnikkut aqqissuussaanaanaat suleqatigiissitamit aamma aqutsisoqatigiinnit, 1982-imi pilersinneqarsimasunit, siusinnerusukkut aamma siunnersuutigineqarnikuvoq, taakkunannga inassutigineqarluni allaffissornermik aamma peqqinnissaqarfimmik nakkutilliisoqarfeqarnermik (suliaasaqarfimmut tunngasutigut) nakussaassaallunilu piareersaanissaq, soorluttaaq Kalaallit Nunaanni Nakorsat peqatigiiffiat tamanna sioqqullugu 2. juuli 1969-imi allakkatigut⁶³⁹ Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut aalangiisartunut (Kalaallit Nunaannut Ministeriaqarfik, landshøvding-i aamma nakorsaaneq) isornartorsiullutik nalunaarusiamik suliaqarsimasut, ajuusaarutigalugu peqqinnissaqarfimmik nakkutilliinermi suliaassat, aamma Sundhedsstyrelse-mit suliaassat nakorsaaneq ingerlatsinermini akisussaaffimmik⁶⁴⁰ tigusinnginnissaanut annikippallaartumik isiginiarneqarsimallunilu tunngavilersuutigineqarsimasoq. Suliniummik suliaqarnermut atatillugu Sundhedsstyrelse-p erseqqissarpaa, meeqqat toqusartut amerlanerat aamma kinguaassiuutitigut nappaatit amerlanerat eqqarsaatigalugit inuiaqatigiinni peqqinnissakkut/peqqinnissaqarfimmik nakkutilliinikkut Kalaallit Nunaanni sulinerup pingaernerutinneqarnissaa ukiuni arlalinni pisariaqartinneqassasoq. Kalaallit Nunaanni Ministereqarfimmit⁶⁴¹ siunnersuummi ataatsimi (Indenrigsministeriap allagaa 4. juuni 1986-imeersoq najoqqutarineqartutut taaneqartoq), ilisimatitsissutigineqarpoq, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup qitiusumik aqutsisoqarfiani sulisut peqqinnissaqarfiup ineriartornera malillugu amerlineqarsimanngitsut: ”*Tamatuma kingunerivaa, suliaassat nukinginnartut arlallit sunniteqarluartumik aamma iliuuseqarsinnaassusilimik suliarineqarsimannginnerat, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup suliaasa assigiinngissitaartorpasuit aqutsinikkut piviusunngortinneqarnissaannik pisariaqartitsiffiussusaasumik. Tassunga tunngatillugu taaneqarsinnaavoq (...)allaffissornerup/aningaasaqarnerup iluani malittarisassanik atuuttutunik aamma ingerlariaatsinik eqqortitsinissamut tunngatillugu nunap immikkoortuinik nakkutilliinissaq aamma ilitersuinissaq*”. Kingullertut taaneqartoq Rigsrevisionimit isornartorsiorneqarsimavoq.⁶⁴² Sulisussanik amigaateqarneq aamma ajornartorsiutaasimavoq ingerlaavartumik qaqinneqartartoq. Ukiakkut 1988-imi/upernaakkut 1989-imi annilaanngatigineqarsimavoq, nakorsat Kalaallit Nunaanni atorfillit amerlasuut Kalaallit Nunaanni sulinermini atugassarititaasut⁶⁴³ nalinginnaasut akerliuffigalugit atorfitik qimassagaat.

Taamaalilluni piffissap taassuma ilaani, qulajaanermi samineqartumi, pasitsaanneqarsinnaavoq nakorsaaneqarup tungaaninngaanniit peqqinnissaqarfimmi sulisunut, peqqinnissakkut qullersatut akisussaaffigisaminut, naammaginangitsumik nakkutilliillunilu, malitseqartitsillunilu ilitersuisarsimassasoq. Nakorsaaneqarup sulineranut tunngatillugu suliani aammattaaq nakorsaaneq arlaleriarluni sulinerusimanera pillugu ataasiartumik ajunngitsorsiassarsitinneqarsimavoq, tassunga ilanngullugu aamma piffissani sulinnigiffeqarfigisassaraluamini, nakorsanik⁶⁴⁴ naammattunik

sulisussarsiniarnermik ajornartorsiuteqarneq pissutigalugu. Tassa peqqinnissaqarfiup ineriartornera ilutigalugu nakorsaaneqarfiup sulisunik amerlisitsisimanninnerata saniatigut taava nakorsaaneq ilaannikkooriarluni nakorsatut sulilluni ikiuuttariaqartarsimavoq, sulisussarsiniarnerup ajornakusoornera pissutigalugu. Sulisussarsiniarnerup ajornakusoornerata kingunerisaanik, aamma nakorsaanerup allaffissornikkut aamma peqqinnissaqarfimmi nakkutillinikkut suliaqarnerata kingunerisaanik suliassat amerlassusiat immaqa Rigsrevisionip isornartorsiutineranut qularnanngitsumik pissutaaqataasutut nassuiaatigineqarsinnaapput.

Kalaallit Nunaanni Nakorsat peqatigiiffiat 1975-1979-i aamma ajuusaaruteqarsimavoq, peqqinnissaqarfimmi nakkutilliinermi suliassat nakorsaanerup ingerlatsinermi allaffissornikkut akisussaaffimmi⁶⁴⁵ aamma tigummiarneranut tunngatillugu annikippallaartumik eqqarsaatigineqarsimasut. Aamma takuneqarpoq, nakorsaanerup ukiumoortumik nalunaarutai 1970-ikkunni ukiunik arlalinnik kingusinaartumik saqqummiunneqarsimasut. Tamanna aamma qullersatut oqartussat, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik aamma Sundhedsstyrelse, peqqinnissaqarfiup aqunneqarneranik kingusinaarlutik paasisaqarsimanerannik kinguneqarsimasinnaavoq.

Taamaalilluni 1. juni 1986-i tikillugu nakorsaaneqarfiup Sundhedsstyrelse/Indenrigsministeria sinnerlugit peqqinnissaqarfimmi nakkutilliinermi suliassat suliaralugillu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik sinnerlugu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup aqunneqarnera siulersorpaa. 1. juni 1986-i aallarnerfigalugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup, Indenrigsministeria oqaloqatigereerlugu, avisaartitsineq suliarivaa, taamaalillunilu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup aqunneqarneranik suliassaq nakorsaaneqarfimmit avisaartinneqarluni, tamatumalu kingorna peqqinnissaqarfimmi nakkutiginninnermik suliassat, Danmarkimi peqqinnissaqarfimmi nakkutiginnittut naligalugit, kisiisa suliarilerlugit. Tamatuma kingunerisaanik nakorsaaneqarfiup ataani sulisut 1. januaari 1987-i aallarnerfigalugu immikkoortinneqarput, tamatumalu kingorna peqqinnissaqarfimmi nakkutilliinermik suliassaqarfimmi nakorsaaneq ataaseq, nakorsaanermit ikiorti ataaseq, uumasunut nakorsanut pisortaq ataaseq, uumasunut nakorsaq ataaseq, allaffimmiut marluk aamma nutserisoq ataaseq atorfeqartinneqartussanngorlutik. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit Kalaallit Nunaanni nakorsaaneqarfik pillugu nalunaarut nr. 330, 21. maaji 1987-imeersoq atorussanngortinneqarpoq, tassani ilaatigut takuneqarsinnaalluni nakorsaaneqarfik suliassaqarfik eqqarsaatigalugu Sundhedsstyrelse-p ataani inissisimasooq, aamma nakorsaanertut suliassat nakorsaanermit aamma nakorsaanermit allamit ataatsimit suliarineqassasut. Tassunga tunngatillugu kaajallaasitanik arlalinnik atuutilersitsisoqarpoq⁶⁴⁶: Kalaallit Nunaanni nakorsaaneqarfimmi aqqissuussineq⁶⁴⁷ pillugu kaajallaasitami takuneqarsinnaavoq, nakorsaaneqarfik ilaatigut Miljøstyrelsen og af socialmedicinsk art for Socialstyrelsen sinnerlugu pinngortitamut tunngasunik apeqquteqaateqarsinnaasoq. Nakorsaaneqarfik, nalunaarut nr. 330 aamma Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut tunngatillugu pissutsit pillugit kaajallaasitaq malillugit, peqqinnissamut tunngatillugu inatsit eqqortinneqarnerisooq, kiisalu peqqinnissakkut suliassat ingerlanneqarneranni amigaatigineqartunik oqartussat eqqumaffiginninnissaat isumagalugulu siunnersuinnermik aamma ikiuinnermik il.il. suliaqassaaq. Nakorsaaneqarfik, siusinnerusoq assigalugu, Sundhedsstyrelse sinnerlugu suliassanik arlalinnik suliaqarpoq, tassunga ilanngullugu peqqinnissaqarfimmi sulisunik, aamma peqqinnissaqarfiup suliffeqarfiinik nakkutilliineq aamma aalajangersakkanik atuuttunik peqqinnissaqarfimmi sulisunut pilersuineq, naleqq. nalunaarummi § 13, soorluttaaq nakorsaanerup kissaatigigaa peqqinnissaqarfimmi sulisut pisussaaffitsik malillugu nalunnaarutigineqartussanik nalunaarutiginnittassasut il.il. Tassunga ilanngullugu nappaammik tunillaassuuttoqarneranut, upalungaarsimanermit aamma eqqartuussivimmut tunngatillu suliassaqarpoq. Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuani nakorsaqarnermut tunngatillugu kaajallaasitami⁶⁴⁸ ilaatigut takuneqarsinnaavoq, nunap immikkoortuani nakorsaq, allatut aalajangiisoqarsimannippat, nunap immikkoortuani peqqinnissaqarfimmi atorfilinnut qaninnerpaatut qullersaasoq, aamma sakkortuumik uteqqiattumillu sumiginnaasoqartillugu nunap immikkoortuani nakorsaq peqqinnissaqarfimmi sulisoq pineqartoq pillugu nakorsaanermit nalunaaruteqassasooq. Nunap immikkoortuani nakorsap nakorsatut suliassat nalinginnaasut aquppai, napparsimmavimmi aamma nakorsiartarfimmi, tassunga atasumi,

nunaqarfinni anginerusuni nakorsiartarfiit aamma nunaqarfinni mikinerusuni sundhedsmedhjælperit ikiortigalugit. Pingaernerutinneqartut tassaapput, nakorsiartitsinerit, nakorsatut suliassat nalinginnaasut, napparsimaviup nakorsiartarfiani ullut tamaasa nakorsiarnissamut piffissat nalunaarutigineqartassallutik, aamma nakorsatut naliliineq tunngavigalugu pisariaqartutut isigineqartillugu napparsimasup angerlarsimaffianut alakkaaneq. Tamatuma saniatigut nunap immikkoortuata nunaqarfiinut nakorsiartitsiartorluni aaqqiissutit aalajangersimasumik pisartussat pilersaarusiorneqartassapput. Nunap immikkoortuani nakorsap aammattaaq nappaatinik pitsaaliuilluni suliaqarneq aaqqissuuttarpaa, aamma nappaatinik pitsaaliuilluni naartusunik, naalungiarsunnik aamma atuartunik misissuisarnerit malittarisassat⁶⁴⁹ atuuttut malillugit sularineqarnersut nakkutigisarlugu. Kaajallaasitap 1959-ilitersuummi peqqussut ingerlateqqippaa, tassa nunap immikkoortuani nakorsaq napparsimasunut nalunaarsuiffimmik peqqissaartumik, aamma nakorsiartitsilluni katsorsaanermi, ingerlatsinissaanut tunngasoq, aamma atortussamut, kaajallaasitaq malillugu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut siulersuisunit akuerineqarsimasumut, aamma peqqinnissaqarfimmik ingerlatsivimmit agguaanneqarsimasumut allanneqassasoq.

1. juni 1986-i aallernerfigalugu allaffissornermut tunngasortaa, maannamut suliassartai Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik sinnerlugu nakorsaanermit sularineqartarsimasut, Naalagaaffiup sinniisuata/Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup ataani peqqinnissaq pillugu nammineq ingerlatsivinngorlugu nakorsaaneqarfimmit immikkoortinneqarpoq, taamaalilluni Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmik sumiiffimmi allaffissornikkut aqutsineq Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfimmik ingerlatsivimmut inissinneqarluni (Ministeriet for Grønland, 1986). Nakorsamik siunnersortimik, ingerlatsinermi suliassanik suliqartussamik, ingerlatsivimmi atorfinitsitsisoqarpoq, nakorsaanerup aamma nakorsaanermit ikiortip maannamut sularisimasaanik, tassunga ilanngullugu assersuutigalguu sulisunik atorfinitsitsineq, nakorsat immikkut ilisimasallit angalanissaannik pisariaqartitsinermik naliliillunilu ataqatigiissaarineq, pinasuartumik angallassinernik aaqqissuussineq aamma napparsimasut Kalaallit Nunaanneersut katsorsartinnissamut tulleriaarneqarnerinik nakkutiginninneq.⁶⁵⁰

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup 1987-imi atorunnaarsinneqarneranut atatillugu ingerlatsivimmi Nuummi pilersitsisoqarpoq, Namminersornerullutik Oqartussat aqutsinermik tigusinissaasa tungaanut ikaarsaanermit piffissaq eqqarsaatigalugu Nuummi ulluinnarni aqutsineq ingerlatsivimmi pisortamit ingerlanneqarluni. Peqqinnissaqarfiup politikikkut akisussaaffigineqarnera Danmarkimi Sundhedsministeriap ulloq 10. september 1987-imi pilersinneqarneranut atatillugu sundhedsministerimut nuunneqarpoq. 1989-imi decembarimi Kalaallit Nunaanni Naalakkersuisut aamma sundhedsministeri isumaqatiginninniarnissamut ataatsimiititaliorput, Kalaallit Nunaanni Namminersornerullutik Oqartussat peqqinnissaqarfimmik⁶⁵¹ tigusinissaannik piareersaasussamik. Peqqinnissaqarfimmut tunngasut akisussaaffigineqarnerat ukiup nikinnerani 1991/1992-imi tiguneqarpoq, qulaajaanermut piffissaq naammassineqarluni. Taamaalilluni peqqissutsimut aamma avatangiisinut naalakkersuisoq peqqinnissaqarfimmut⁶⁵² qullersatut aqutsisunngorluni. Nakorsaaneqarfik, aamma suliassat tassunga tunngasut⁶⁵³ piffissami tassani Namminersornerullutik Oqartussanit aamma tiguneqarpoq, taamanikkut peqqinnissaqarfiup napparsimasunut maalaaruteqartarfia (Sundhedsvæsenets Patientklagenævni) suli suliani Kalaallit Nunaannut tunngasuni aalajangiisartussaammat.^{654 655} Taamaalilluni peqqinnissaqarfimmik tigusinissap tungaanut Danmarki Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut tunngasunut akisussaasuvoq.

2.3

Katsorsaaneq aamma nakorsatut akisussaaffik pillugit piffissami pineqartumi tunngaviit aamma malittarisassat nalinginnaasut

Suliassap nassuiarneqarnera naapertorlugu qulaajaanerp piffissami pineqartumi Kalaallit Nunaanni aamma kalaallitut Danmarkimi efterskoleni atuarnut naartunaveersaatit atuisitsinermi suleriaatsimut, qulaajaanermi sammineqartumut, tunngatillugu inatsisitigut tunngaviit qulaajarniarneqassapput. Napparsimasunik katsorsaaneermi aamma nakorsatut akisussaaffik pillugit tunngaviit aamma malittarisassat nalinginnaasut kapitalimi uani sammineqassapput.

Napparsimasut misissortinnermut, katsorsartinnermut, il.il. tunngatillugu namminneq aalajangiisinnatitaanerannut tunngatillugu paasissutissinneqarluni akuersisitsinissaq Kalaallit Nunaanni 2001-mi aatsaat inatsitigut tunngavissalerneqarpoq. Danmarkimi ukiualunnguit sioqqullugit 1998-imi inatsisitigut tunngavissaqalersinneqarluni. Taamaattumik napparsimasut pisinnaatitaaffisa inatsisitigut tunngavissaqalersinneqarnerat sioqqullugu napparsimasut namminneq aalajangiisinnaassuseqarnerat qanoq annertutiginesoq kapitalimi siullertut misissorneqarpoq. Tamanna sioqqullugu nammineq aalajangiisinnaassuseqarnermut tunngavik pillugu malittarisassat annikitsuinnaammata piffissami misissuiffiqarneqartumi pingaartumik nakorsat sulinerannut akisussaaffimmut tunngaviit aqutugalugit nakorsat napparsimasunut paasissutissiinnissamik aamma akuersissummik pissarsinissamik pisussaaffeqarsinnaanerannut inatsisitigut atuuttut saqqummerput.

Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi akisussaaffinnut tunngasunik tamakkiisumik isiginninnerit immikkoortup 2-p uuma kapitaliani siullermi nassuiarneqarput. Nakorsat akisussaaffeqarnerannut tunngavik tassaasinnaavoq akisussaatsineq, taarsiissuteqarnissamik eqqartuussisutigoortitsineq aamma peqquserluttuliornermik/pinerluttuliornermik eqqartuussisutigoortitsineq. Inatsisitigut tunngavik Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi assigiinngilaq. Nakorsanut inatsisip Kalaallit Nunaanni atuutinninnera assigiinngisummut pissutaavoq, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisinnaatitaanermut allamik inatsiseqanngilaq, imaluunniit maleruagassanik malinninnissamik akisussaaffeqarnermut malittarisassanik naleqquttunik allanik peqarnani.⁶⁵⁶ Taamaalilluni paasiniarneqassaaq piffissami pineqartumi akisussaatsinermut inatsit, eqqartuussisarneermi inatsit aamma/imaluunniit taarsiisussaataitaanermut inatsit tunngavigalugit akisussaaffeqarneq qanoq annertutigisumik atuuttussaatinneqarsinnaanersoq, Kalaallit Nunaannut tunngatillugu pinerluttulerinermi inatsit aamma/imaluunniit taarsiisussaataitaanermut inatsit tunngavigalugu akisussaaffeqarneq atuuttussaatinneqarsinnaanersoq paasiniarneqassalluni.

Inatsisitigut tunngaviit siullertut inatsisit, allaffissornikkut najoqqutassat aamma inatsisinik atuutsitsinermi suleriaaseq ikiortigalugit kapitalimi uani qulaajarneqassapput, soorlu peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsaaneermi akuersaasut (malittarisassaliuussat). Eqqartuussisarneermi inatsisit pillugit ilisimatusarnernit allaaserisat tulluuttuni aamma ilanngunneqassapput, nakorsat aamma napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat aalajangersarniarlugu, aamma piffissami pineqartumi peqqinnissaqarfimmut tunngatillugu (inatsisitigut) ileqqut qanoq ittuunerat takutinniarlugu.

Inatsisitigut aamma allaffissornikkut tunngaviit sinneri, qulaajaanermi uani misissorneqartussat, immikkut ittumik iluseqarnerupput. Angajoqqaatut akisussaanermut apeqqut naliliinermi qitiusumik pingaaruteqarsinnaavoq – minnerunngitsumik paasissutissinneqarsimalluni akuersinermut tunngatillugu ajornartorsiutitaqarneranut tunngatillugu. Taannali qulaajaanerup immikkoortuini 1-imi aamma 3-mi sammeneqartussatut immikkoortinneqarpoq. Taamaalilluni nalunaarusiap immikkoortuisa sinnerini malittarisassat naleqquttut qulaajaaffigineqarnerannik misissoqqissaarneqarnerannillu ilaneqarput. Taakku ilagivaat naartusut peqqissuunissaannut aamma isumassorneqarnissaannut inatsisit, aamma ilisimatusarnikkut misileraanermut malittarisassat, angajoqqaatut oqartussaassuseq aamma nalunaarsuiffinnik ingerlatsineq, naleqq. immikkoortoq 1-i aamma 3.

2.4

Peqqinnissaq pillugu inatsiseqarnikkut inuup nammineq aalajangernissaanut tunngavik

Politikkikkut filosofii pillugu suliami ataqqisaasumi filosoffiu tulluup John Locke-p 1690⁶⁵⁷-imi oqaatigivaa, inuup inuunerata, kiffaanngissusiata, peqqissusiata aamma pigisaasa qulakkeerneqarnissaat naalagaaffiup suliassarigaa. Taamaalluni taanna tamat oqartussaaqataanerannik nutaaliaasumik, aamma tassuunakkut kiffaanngissuseq, naligiinneq aamma naapertuilluarneq pillugit tunngavineqartunik tunngavileeqataavoq. Naalagaaffeqatigiit tamakkerlugit inuiaqatigiinni tamat oqartussaaqataanerannut tunngavissat inatsisini tunngaviusuni aalajangersarneqarput, tassunga ilanngullugit innuttaasut kiffaanngissuseqarnissaminut pisinnaatitaaffii. Tassunga uiggiullugu inatsiseqarnikkut tunngaviusumik tunngavik tassaavoq, inuk nammineq inuttut kiffaanngissuseqarnissaminik, aamma nammineq inuunerminut tunngatillugu aalajangernissaminut pisinnaatitaaffeqartoq (Inatsisini tunngaviusuni § 71). Tamanna aamma peqqinnissamut tunngatillugu inatsisit iluini atuuppoq, napparsimasut namminneq aalajangersinnaatitaanerata paasisutissinneqarluni akuersinissamik piumasaqaateqarnikkut ullumikkut illersorneqarluni.

Napparsimasut paasisutissinneqarlutik akuersinnaatitaanerata danskit inatsisaatigut Patientretsstillingslov-ikkut 1998⁶⁵⁸-imi, aamma Kalaallit Nunaanni Napparsimasut inatsisitigut inissisimanerata pillugu Inatsisartut peqqussutaat nr. 6, 31. maj 2001-imeersoq⁶⁵⁹, Kalaallit Nunaanni Peqqinnissamik Isumaginnittoqarfik pillugu inatsimmi nr. 369-imi, 6. juni 1991-imeersumi § 1 aamma § 3 naapertorlugit aalajangersarneqartumi⁶⁶⁰ aalajangersarneqarpoq. Taamaalluni paasisutissinneqareerluni akuersineq piffissami qulaajaanermi misissuiffigineqartup qaangiutereernerani aatsaat napparsimasut piginnaatitaaffiattut inatsisikkut aalajangersarneqarpoq.⁶⁶¹

Naak napparsimasut namminneq aalajangersinnaassusiat pillugu tunngaviusumik tunngavik, aamma naak peqqinnissaqarfimmi sulisumit paasisutissinneqarnissamik pisinnaatitaaffik, nammineq aalajangersinnaanissamut pisariaqartinneqartoq, ullumikkut pisussaannartut isigineqarsinnaagaluartoq taammaattoqartuaannarsimanngilaq.⁶⁶² Siusinnerusukkut ilisimatusarnermi, tassunga ilanngullugu danskinut tunngatillugu, erseqqissarneqarpoq peqqinnissaqarfik siusinnerusukkut naalagaaniartutut pissusilimmik malunniuteqartarsimasoq, napparsimasup sanngiitsumik aamma mianerisarialimmik inissisimanini pissutigalugu suna namminerminut pitsaanerussanersoq aalajangernissani nukissaqarfigissallugu ajornakusoortissinnaammagu napparsimasut katsorneqarnissaat pillugu nakorsat aalajangiinissaminut tulluarnerusut isumaqartoqarluni⁶⁶³. Nunani tamalaani ataqqineqartup, inatsisilerituup aamma inatsiseqarnikkut filosoffiu, professorip Alf Ross-ip peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqarnermut atatillugu napparsimasut namminneq aalajangersinnaassuseqarnerat aamma inuup nammineq imminut aalajangiinnaassuseqarnera pillugu illersuinermini 1979-imeersumi nakorsat ataatsimiinnerannik 1956-imi ingerlanneqartumik oqaluttuareqqiivoq. Ross-i nassuiaavoq, ataatsimiinneq ima ingerlanneqarsimasoq, ”*nikassaalluni naalagaaniarpalaartumik aamma ilisimasaqarnerorpalaartumik nakkutillinerit, ... isiginninneq paasinanngitsuliornissamik aamma ilumuunngitsuliornep saqqummersinnissaata* [napparsimasunut] *eqqortuliornertut isigineqarnissaa isumagineqarunarluni: inuimmi inersimasorpalaanngitsut sianiinaarsinnaasavut pineqarput*”. Ross-ip

napparsimasunik isiginninneq, peqqinnissaqarfimmi atorneqartorujussuusimasutut isigisani, taamaalilluni pingaarnersiorlugu eqqartorpaa. Kisianni aamma pissutsit allanngoriartuaalersut eqqaavaa ”...napparsimasut timiinnaannginneq, aammali ileqqorissaarnermik tunngaveqarluni, aamma nakorsaq naalagaaffiup isumassuisussaatus aallartitaannngitsaq, kisiannili inuiaqatigiit aamma napparsimasut kiffartortorigaat nakorsat danskit ullumikkut paasinninnerusimassasut ilimagissallugu pissutissaqarpoq”⁶⁶⁴. Alf Ross-ip allaaserisaanit issuakkat takutippaat, nakorsat atuuffii aamma pissusilersuutaat ukiuni atuuffimminni naleqqutinnngitsut inatsisinut tunngatillugu ilisimasallit akornanni isumaqartoqartoq, aamma napparsimasut namminneq aalajangersinnaassusiat 1970-ikkunni akuersarneqariartuaalersimasoq.

Inatsisilerituup Lars Adam Rehof-ip inatsisit pillugit ilisimatusarneq pillugu allaaserisami 1992-imeersumi nassuiarpaa, inuiaqatigiit katsorsaanikkut isumaginnittoqarfinnik ukiuni 20-hunnorujukkunni nakkutilliinerat pissutsini amerlasuuni tupinnaannartumik qasungasimasoq.⁶⁶⁵ Katsorsaanikkut inatsiseqarnerup inatsisitigut atuuttunik tunngaveqarnani ineriartorsinnaaneranut ataatsimut sunniteqarlutik pissutaasinnaasut arlallit Rehof-ip uparuarpai. Siullertut, Rehof naapertorlugu, suliaasaqarfimmi ilisimasalinnit ingerlanneqartumik soqutigisaqatigiit kattuffeqarnerat (Den Almindelige Danske Lægeforening), qitiusumik allaffeqarfirmut aamma amtskommune-nut annertuumik sunniteqarsinnaassusilik, peqqinnissakkut politikkimik ilungersuussilluni piviusunngortinneqarsimasumik piviusumik soqannngitsaq. Rehof naapertorlugu aamma katsorsaanikkut suliaqarneq suliaasaqarfimmi ilisimasalinnit (nakorsanit), apeqqutinik pingaarutilinnik tamanik aalajangiisuusunit (inatsisitigut kisermaassineq)⁶⁶⁶ isumagineqartariaqartoq ataatsimut isigalugu inuiaqatigiinnit akuersarneqarpoq. Tamatuminnga atuagaqarneq Mette Hartlevimit, peqqinnissaq pillugu inatsisinut professorimit, tapersearneqarpoq, taassuma aamma malittarisassanik amigaateqarneq taamanikkut suliaasaqarfimmi ilisimasalinnit piginnaasaqarfineqartariaqartumik isiginninneq pineqarnerarlugu atassusermagu, taamaattumillu inatsisit atorlugit aamma inatsisilerituunit suliarissallugit naleqquttutut isigineqarnatik.

Inatsisitigut malittarisassanik amigaateqarneq maluginiagassaalluartoq taanna, Rehof naapertorlugu, ima kinguneqarpoq inatsisitigut tunngavissaq inatsisiliortunit erseqqinnerusumik isummerfigineqannngitsaq nakorsaqarnikkut sulineq siammarsimalluni:

”Nakorsaasimagaanni nakorsamit isigalugu pissutissaqarluni qanorluunnniit iliortoqarsinnaavoq (nakorsatut killeqannngitsumik nalilersuisinnaanerup kingunera), aamma tamatumani passussinerit ilungersunarluinnartut, imaluunniit katsorsaanerit akerleriiffineqarsinnaasut pineqaraluarpataluunniit. Taamanikkut naalagaaniarpaluttumik pissuseqarnerup naqissuserpaa, nakorsaq tassaasoq suliamik piginnaasaqarnini tunngavigalugu napparsimasumut suna iluaqutaanerussanersoq ilisimasaqarluarnerusoq. Nakorsaq nakorsatut neriorsuut malillugu napparsimasup soqutigisaa malillugu iliuuseqartuaannarpoq, taamaalillunilu napparsimasooq sinnerlugu aalajangiinissaminut akuerisaasutut illuni. Napparsimasooq taamaalilluni aamma paasissutissanik, aamma paasnavianngisaminik pisariaqannngitsumillu annilaanganermik ernumanermillu pilersitsiinnartussamik ’artukkerneqarnissani’ ingalassimavaa”⁶⁶⁷.

Qulaajaanermut matumunnga suliaasamat nassuiaat spiralinut aamma Kalaallit Nunaanni aamma kalaallinut Danmarkimi efterskoleniittunut (danskit inatsisitigut tunngavii atorlugit) naartunaveersaatinik atuisitsinermik suleriaatsimut ingerlanneqarsimasumut tunngassuteqarpoq. Taamaattumik nunani taakkunani marlunni inatsisitigut tunngaviit qulaajassallugit naleqquppoq. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik naalagaaffimmit aqunneqarsimavoq, aamma inatsisinit aalajangersakkanit tunngaveqarsimalluni (Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu inatsit nr. 275/1950). Inatsit peqqinnissaqarfiup pingaarnertut aqqissuusaanissaanik inassuteqarpoq, tassunga ilanngullugu nakorsaanerup pisinnaatitaaffii, aamma nunap immikkoortuisa aqqissuusaanerit. Maleruagassat, nappaatinik pitsaaliuinissamik aamma akiuiniarnissamik siunertallit, naleqq. § 5

statsministerimit suliarineqartussat. Nappaatit pitsaaliorneqarnissaannik- aamma akiorniarneqarnissaannik maleruagassat taamaattut assersuutigalugu kinguaassiuutitigut nappaatinut tunngatillugu suliarineqarput. Peqqinnissaqarfiup sinneranik aqutsineq sapinngisamik tunngaviit danskit inatsisaanni atuuttut malillugit ingerlanneqarpoq.⁶⁶⁸ Tamanna tunngavigalugu danskit inatsisitigut tunngavii aamma paasinarsisissallugit naleqquttuuvoq.

Napparsimasut inatsisitigut inissisimaffiat pillugu inatsit sioqqullugu piffissaq

Piffissami napparsimasut inatsisitigut inissisimaffiat pillugu inatsit 1998-imi Danmarkimi atuutilersinneqarnera sioqqullugu misissortinnermut aamma katsorsartinnermut atatillugu danskit inatsisaanni napparsimasut peqqinnissaqarfeqarnermi inatsisitigut nammineq aalajangiisinnaassuseqarnerannut tunngavik qanoq annertutigisumik piunersoq tulluuttumi misissorneqassaaq.

Napparsimasut pisinnaatitaaffii pillugit inatsimmut, 1998-imi atuutilersumut,⁶⁶⁹ danskit inatsisissatut siunnersuutaannut oqaaseqaatit malillugit inatsisip nutaap kapitalia 2, napparsimasut namminneq aalajangiisinnaatitannerannut tunngasoq (paasissutissinneqarluni akuersineq) nakorsaqarnermut inatsisip § 6, imm. 2-5⁶⁷⁰-anik nakorsat paasissutissiinnissamik aamma akuersisitsinissamik pisussaaffiannut tunngasumik "... erseqqissaassaaq, nutarterissaaq aamma nuutsissaaq".

Taamaalilluni napparsimasut inatsisitigut pisinnaatitaaffii pillugit inatsisip, ataani misissorneqartussap, atuutilersinneqarnera sioqqullugu napparsimasut inatsisitigut inissisimaffiat piffissap ingerlanerani toqqaannartumik aamma toqqaannangitsumik inatsisini arlalinni malittarisassaliuunneqarsimavoq, tassunga ilanngullugu nakorsaqarnermut inatsit.

Malittarisassaliorneq siusinnerpaaq Christian V-mit *Forordning af 4. december 1673 om Medicis og Apothekere*-mi nassaassaavoq, peqqinnissakkut sullissineq pkt. 3-mi nakorsanut isumagisassanngortinneqarluni, aamma napparsimasup sioqqutsisumik »qinnuiginninnissaanik« (noqqaassuteqarnissaanik)⁶⁷¹, piumasaaqammut tunngassuteqarluni. Peqqussulli Kalaallit Nunaannut atorussanngortinneqarsimanngisaannarpoq, aammalu Nakorsaqarnermut inatsisip/Lægeloven, 1. januar 1935-imi atuutilersinneqartup, atorussanngortinneqarneranut atatillugu atorunnaarsivinneqarluni.

Medicinalkommissionen naalagaaffiup innuttaasunut peqqinnissaqarfianik aqqissuusseqqinneranut pitsanngorsaasussatut danskit naalakkersuisuinit 1908-mi pilersinneqarpoq.⁶⁷² Danskit peqqinnissaqarfiata qitiusumik aqutsisoqarfianut aqqiissut pillugu ataatsimiititaliarsuup isumaliutissiissutini 1909-mi tunniuppaa⁶⁷³. Isumaliutissiissut *Lov nr. 111 af 30. april 1909 om Sundhedsvæsenets Centralstyrelse*-mik malitseqartinneqarpoq, ukiumi tassani akuersissutigineqartumik. Inatsit nakorsat inatsisitigut inissisimaffiannut pingaaruteqarpoq – taamaalillunilu aamma toqqaannangitsumik napparsimasunut pingaaruteqarluni, nakorsat qaqugukkut nakorsatut suliaqarsinnaatitaanerminnik arsaarneqarsinnaanerata tassuuna malittarisassaliuunneqarmat. Inatsimmi aammattaaq aalajangersarneqarpoq, Sundhedsstyrelse nutaatut pilersinneqartoq tassaassasoq nakorsanik aamma peqqinnissaqarfimmi sulisunik allanik nakkutilliisussatut oqartussaq. Tamatuma kingorna peqqinnissaqarfiup qitiusumik aquunneqarnera pillugu inatsit aamma 1866-pillaasarnermut inatsit nakorsat aamma napparsimasut inatsisitigut inissisimaffiinnut pingaarnertut tunngaviulerput.

Sundhedsministeria 1926-mi pilersinneqarpoq.⁶⁷⁴ Ministereqarfik ataatsimiititaliarsuarmik 1928-mi pilersitsivoq, taanna inatsimmut allannguutissanik siunnersuuteqassalluni, inatsisip 1909-meersup piffissamut naleqqukkunnaarnera misigisimaneqarmat. Ataatsimiititaliarsuup isumaliutissiissutaani⁶⁷⁵ ajornartorsiutit arlallit nakorsat akisussaaffiinnut aamma pisinnaatitaaffiinnut tunngasut suliarineqarput.

Nakorsaqarnermut inatsit pillugu ataatsimiititaliarsuup isumaliutissiisummini nakorsat akisussaaffiit tunngatillugu immikkut aalajangersaasoqarnissaa pissutissaqarsorinngilaa.⁶⁷⁶ Isumaliutissiisut malillugu nakorsat akisussaatinneqarnissartik ernumassutigisariaqanngilaat, naak napparsimasoo kinaassusersiunngitsumik isigalugu ajoquserneqarsimagaluartoq, ajoquserneq nakorsap mianersuaalliornertut akisussaatinneqarsinnaanersoq eqqartuussivinnit pingaartinneqassammat, soorluttaaq nakorsat amerlasuutigut ulorianartumik iliuuseqartarnerat nakorsap ilisimatusarnikkut ilinniakkami, misilittakkami, aamma silatusaarluni iliuuseqarnissaminik pisussaaffimmi iluini iliuuseqarsimanersoq eqqartuussiviit naliliinerminni eqqarsaatigissagaat. Tamanna tassaavoq naliliineq Retslægeråde-mit, Sundhedsstyrelse-mit aamma immikkut ilisimasalinnit allanit ilisimasalititut nalunaarutigineqartut tunngavigalugit eqqartuussivinni pisimasoo.

Ataatsimiititaliarsuup paasissutissiinissamik aamma akuersisitsinissamik apeqqut inatsisitigut malittarisassassaliunneqarnissaa tulluurtuusorinngilaa, "*amerlasuutigut aatsaat Pilattaanerup nalaani [paasineqassammat] paasinarsissammat, Pisoq qanoq ulorianartiginersoq, aamma Pilattaaneq qanoq annertutigisoq ingerlanneqartariaqarnersoq*". Isumaliutissiisummili akuersisitsinissaa naatsumik oqaatigineqarpoq, tassa nakorsat, tamanna pissutsinit atuuttunit pisinnaatinneqassappat, napparsimasumit akuersisummik pissarsisariaqartut "*ulorianartumik Iliuutsit suliarineqarneranni, pingaartumik Pilattaanerit*", aamma "...*Inuup allap Timaani Passussineq akuerisaasutut isigineqarsinnaanngitsoq taassuma tamanna pillugu Piumassuseqarnini oqaatiginngippagu*".⁶⁷⁷ Ataatsimiititaliarsuarmut aamma oqaatigineqarpoq, "...*Nakorsap Passussinerup Ulorianassusianik Napparsimasoo naammaginarumik Paasissutissittariaqaraa, tassunga atatillugu qanoq annertutigisumik piumasaqartoqarsinnaaneranut pisup qanoq ulorianartiginera, aamma Pilattaaneq qanoq annertutigisoq ingerlanneqartariaqarnersoq apeqqaassalluni*". Ataatsimiititaliarsuup taamaalilluni naapparsimasup akuersisinneqarnissaata pissarsiariniarneranut tunngavik nassuiarpaa, nakorsat paasissutissiinissamik pisussaaffianni naleqqiussinissamut tunngavik atorineqassasoq, aamma napparsimasoo piumassuseqarnerminik 'takutitsinngineranut' akerliusumik iliuuseqarneq inatsisinik unioqqutitsinerusoq erseqqissaatigalugu.⁶⁷⁸

Nakorsaqarnermut inatsit pillugu ataatsimiititaliarsuup taamaalilluni 'nammineq aalajangiisinnaassuseq' pillugu paasinninneq nangittumik oqaatigivaa, kingusinnerusukkut 1992-imi Nakorsanut inatsimmi atuuttussanngortinneqartumut ("taassuma tamanna pillugu piumassuseqarnini oqaatiginngippagu") allaanerusumik.

Allanik malittarisassaqanngimmat napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat taamaalilluni nakorsanut malittarisassatigut aallaqqammut aallaaveqaaqarpoq. Napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat pillugu 1930-kkut ingerlaneranni immikkut malittarisassaliuussisoqarpoq, kisianni napparsimasunut aalajangersimasunut killilikkamik, soorlu arnanut naartuersittussanut (naartuersinnermut inatsit siulleq 1937-imi⁶⁷⁹) aalajangiunneqartoq aamma tarnimikkut nappaatilinnut (inuit tarnimikkut napparsimasut napparsimmavimmiitinneqarnerat pillugu inatsit 1938-meersoq⁶⁸⁰). Naak naartuersinnissamut inatsisikkut 1937-meersukkut naartuersinnerup suliarineqarsinnaanissaa sioqqullugu arnap *qinnuiginninnissaa* piumasarineqaraluartoq ullumikkut nammineq aalajangersinnaassuseqarnermut tunngavimmik paasinnittarnitta assiginngilaa. Inatsisissamik piareersaalluni suliaqarnermi assersuutigalugu takuneqarpoq: "*Arnaq nammineq Timiminut nammineq naalagaavoq naalagaajuassallunilu Inuiaqatigiinnut Pitsaanerusussamut naleqquttumik*".⁶⁸¹ Tassa pillaasarnermut inatsimmi⁶⁸² 1930-meersumi pingaartinneqartumik immikkoortitsinermik nangitsinertut qaninnerusumik: 1930-mi pillaasarnermut inatsimmi § 242, imm. 2 malillugu pillaasarnermut inatsimmut akerliusumik arnamik naartuiseq sakkortunerusumik pillaatissinneqassaaq, arnap naartuersinnissani kissaatigisimanngippagu.⁶⁸³ Arnamik akuersisitsineq taamatut periaaseqarnermut uiggiullugu piumasaqaataavoq, naartuineq inatsisit iluini, naartuersittarnermut inatsisikkut maanna pisinnaanngortinneqartukkut, unioqqutinngitsutut isigineqarsinnaassappat.

Nakorsaqarnermut inatsit, Danmarkimi 1935-mi atuutilersinneqartoq, kunngip peqqussutaa nr. 860⁶⁸⁴ aqqutigalugu Kalaallit Nunaannut 18. decembari 1991-imi atuutilersitsineq sioqqullugu atuutilersinneqanngilaq. Inatsit 1935-meersoq paasissutissiinissamik aamma akuersisitsinissamik⁶⁸⁵ aalajangersakkanik ilaqanngilaq, taamaattorli nakorsaq sulinermini peqqissaartumik aamma ilumoorluni suliaminik ingerlatsinissaminik pisussaaffilerneqarluni, naleqq. § 6. Nakorsatut sulineq pillugu inatsisitigut malittarisassami⁶⁸⁶ tassani 1991-imi nakorsatut sulineq pillugu allannguutissatut Inatsisissatut siunnersuummik saqqummiussinermi aamma malinneqartussatut isigineqarpoq ”*Danmarkimi qitiulluinnartumik tunngaaviusoq, napparsimasup kajumissusia tunngavigalugu nakorsamit katsorsarneqarneq sunaluunniit pissasoq*”.⁶⁸⁷

Nakorsaqarnermut inatsimmi aamma aalajangersarneqarpoq, nakorsat Peqqinnissamut Qullersaqarfiup ataaniittut, taakku nakkutigissallugu, ”*nakorsatut sulinerminni inatsisinik maleruaaqqissaarnissaat*”. Nakorsaq nakorsatut sulinermini annertuumik sumiginnaasoq sumiginnaaqaattaartorluunniit imaluunniit mianersuaalliortoq akiliisussanngortinneqarsinnaavoq imaluunniit sakkukinnerusumik pillaatissinneqarsinnaavoq. Nakorsaqarnermut inatsit taamaalilluni peqqinnissaqarfimmi sulisunut akisussaatsinermik immikkut sammisaqarfiusumik danskit inatsisaanni siulliuvoq.⁶⁸⁸

Paasissutissinneqarluni akuersinerup qitiusumik isumaa inunnut misileraataasunut qitiulterpoq

Sorsunnersuup kingulliup ingerlanerani nazistit koncentrationslejriini nakorsat inunnut aalajangersimasunut, immikkoorutilittut imaluunniit naleqannginnerusutut nazistinit isigineqartunut, nakorsaanikkut misileraanernik arlalinnik ingerlataqarput. Nürnberg-eqqartuussivitsigoortitsinermi, iligiit sorsunnersuup kingulliup naareernerata kingorna inatsisitigut nazistinit saqitsaassuteqarneranni, Nürnberg-malittarisassaq ineriartortinneqarpoq. Nürnberg-malittarisassami inunnik misileraanermi ileqqorissaarnikkut tunngavissat tamanut atuuttut aalajangersarneqarput. Tunngaviit taakku 1947-mi Nürnberg-eqqartuussivitsigoortitsinerup ilaani Medicinersagen-imik taagorneqartumi aalajangersarneqarput.⁶⁸⁹ Nürnberg-malittarisassami tunngavik qitiusoq tassaavoq inuit nakorsaanikkut misileraanermut peqataasut akuersinerat kajumissusermit aallaavilik. Kajumissuseq tunngavigalugu akuersineq taamaalilluni inunnut *misileraataasunut* qitiusumik isumaqalerpoq. Nürnberg-malittarisassaq nakorsaanikkut misileraanermi kajumissuseq tunngavigalugu paasissutissinneqarluni akuersinermut, nunat tamalaat akornanni inatsisinit allassimanngitsunit kinguneqaataasutut, tunngavittut isigineqarsinnaavoq.⁶⁹⁰ Eqqartuussummi piumasaqaatip nammineq malittarisassaq ileqqorissaarnikkut, ileqqussatigut aamma inatsisitigut ileqqutut immikkooortippaa: ”*Tamarmilli isumaqatigiipput, ileqqorissaarnerup, ileqqussat aamma inatsisit qitiusumik isumaat naammassinnaajumallugit tunngaviusumik tunngaviit aalajangersimasut eqqortinneqartariaqartut.*”

Inuit misileraataasut illersorneqarnerat 1966-imi FN-p *Inuit aamma Politikikkut Pisinnaatitaaffiit pillugit isumaqatigiissut/Konvention om Civile og Politiske Rettigheder* atortussanngortimmagu ilanngunneqarpoq (naleqq. artikel 7).⁶⁹¹ Europaråd-ip *Inuit pisinnaatitaaffii aamma biomedicini pillugit Oviedo-mi isumaqatigiissutaa 4. april 1997-imeersumi/Oviedo konvention af 4. april 1997 om menneskerettigheder og biomedicin*, nammineq aalajangiisinnassuseqarnermut tunngavik napparsimasunut, inunnut misileraataasunut, timip pisataanik tunisisunut il.il erseqqissumik aamma annertuumik 1997-imi aatsaat erseqqissarneqarpoq.

Qangaanerusoq nakorsap/napparsimasup akornanni pissutsit

Adam Vestberg-ip,⁶⁹² Justitsministeriami inatsisilerituup, 1958-imi misissuinermini erseqqissarpaa, napparsimasut akuersinissaat nakorsat passussisarnerisa inatsisinik unioqqutitsinnginnissaannut qanoq

piumasaqaataatiginersoq, Højesteretimi aalajangiineq UfR1955.3H. Aalajangiineq napparsimasup tartup sanilequtaatigut tinusoqarnera pissutigalugu nappaateqarneranik pasillugu katsorsarneqarneranut tunngassuteqarpoq. Pineqartup nalaata qinnguartaanikkut assiliinissaata pitsaanerusumik periarfissaqarnissaa pissutigalugu napparsimmavimmi tassani, napparsimasup uninngaffigisaani, nakorsaaneq peqqusivoq tartup saamerliup orsua silaannarmik supisiffigineqassasoq. Naak tamanna, Retslægeråd-i naapertorlugu, nakorsamit piginnaasaqarluartumit eqqortumik suliarineqaraluartoq, napparsimasoq passussinerup nalaani sinitsinneqarsimanngitsoq, ajorserujussuarpoq ilisimajunnaarlunilu. Passussinerup kingorna talia niualu talerperliit nukillaarput, silaannarmik supisinermit pissuteqarunartumik taqqamik milittoorneq pissutaasimagunarluni. Napparsimasoq passussineq sioqqullugu qinnguartaanikkut assiliinissaq pineqartoq taamaallaat ilisimatinneqarsimavoq, tassalu silaannarmik supisinerup aarlerinaataanik ilisimatinneqarsimanani luunniit tamatuminnga akuersisimanani. Aalajangiinermi pisariaqartinneqartumik napparsimasumit akuersinertaqanngitsumik tartup silaannarmik supisiffigineqarnerata kingunerisaanik ilungersunartumik ajoqusernera pillugu napparsimmavik *akisussaatinneqanngilaq*. Napparsimasumit akuersissummik pissarsisimannginneq taarsiissuteqarnissamik akisussaaffimmik kinguneqarsinnaasoq Højesteretti isumaqanngilaq. Eqqartuussiviup pingaartippaa, passussineq naammattumik tunngavilersorneqartoq, aammalu kukkusoqarsimanngitsoq. Suliap ingerlanneqarnerata nalaani nakorsat peqatigiiffiata nalilersuinermit ataatsimiititaliaa oqaaseqarpoq (kingorna Retslægeråd-imit isumaqataaffigineqartumik),

”naak passussinerit ilaasa il.il. aarlerinartortaqtartarnerat napparsimasunut qanigisaanullu nalinginnaasumik isertuunneqartariaqanngikkaluartut, ataatsimiititaliaq isumaqarpoq, aarlerinaatip annertussusia, napparsimasup ajorunnaarsinneqarnissaanut tapertaasussamik misissuinerit ilaannut aamma passusisariaqalersinnaanermut attuumassutillit pillugit napparsimasunut oqaatiginninnissaq tamatigut pisussaaffigineqarsinnaanngitsoq, napparsimasup amerlasuutigit aarlerinaammik taamaattumik naliliisinnaanissaminut pisariaqartinneqartumik ilisimasaqannginnera pissutigalugu, aammalu amerlasuutigit tamatuma eqqaaneqarnera pissutigalugu pisariaqanngitsumik annilaangatinneqalissammat”.

Naleqqiussinissamut tunngavik, Nakorsaqaarnermut inatsit pillugu ataatsimiititaliarsuaq naapertorlugu napparsimasunik paasissutissiinermi qitusoq, aalajangiinermi isummerfigineqanngilaq. Taamaakkaluartoq suliaq, aamma naartunaveersaatinik atuisitsinermut tunnganngikkaluarluni, 1950-ikkunni nakorsap/napparsimasup akornanni pissutsinik paasisaqartitsillunilu katsorsarneqarnissamik akuersisitsinermut suleriaaseq pillugu aamma ersersitsivoq.

Vestberg-ip oqaatigivaa, napparsimasup *akuersisimanissaa* naatsorsuutigineqartariaqartoq, passussineq *ulorianannginnerusoq* eqqarsaatigiinnarluguluunniit. Højesteretip aalajangiinerani UfR1955.3H-mi nassuiarneqartumi napparsimasup akuersinera pillugu aalajangersumik oqarnissaa ajornanngitsunnguuvoo: Napparsimasoq napparsimmavimmi allami nakorsaaneq isumaqatigiissuteqarfigalugu *pilatsinnissaq siunertaralugu* unitsinneqarsimagami, aamma periaaseq atornerqartoq illersorneqarsinnaasumik pimmat eqqartuussivik isumaqarpoq, silaannarmik supisinissamut akuersisitsinnginneq pillugu napparsimmavik *akisussaatinneqarsinnaanngitsoq*. Passussinermi aarlerinaateqarnera pillugu napparsimasut ilisimatinneqartarnissaannik pisussaaffeqarnee aamma aalajangersumik oqaatigineqanngilaq.

Piffissami tassani eqqartuussivitsigut aalajangiinernit takutinneqarpoq, akuersinissamik piumasaqaat tunngaviusumik pineqartoq. Eqqartuussiviilli, pissutsinik pineqartunik killilersuinani nalilersuineq tunngavigalugu, akuersinerup pissutsit pisut malillugit (pissuteqartumik), imaluunniit oqaasertaligaanngitsumik akuersinikkut pinissaa akuersinnaallugu. Vestberg-i isummerpoq, akuersisitsinissamik tunngaviusumik piumasaq taanna, tassa napparsimasoq akerliulluinnarpat, taava katsorsaaneq inatsit malillugit ingerlanneqarsinnaanngilaq⁶⁹³, kisiannili aamma passussinerni uloriananngitsuni napparsimasup akuersisimanissaa ilimagineqartariaqartoq, napparsimasoq

paatsuugassaanngitsumik aamma aalajangersimalluinnarluni akerliunngippat. Ilutigitilluguli akuersisitsinissamut malittarisassat atuuttut peqqissaarulluinnarlugit erseqqissarnissaat Vestberg-ip ajornakusoortutut isigivaa, Højesterettip aalajangiinerani pineqartumi pineqartorpiaq naliliinermut pingaaruteqarmat.

Taamaalilluni napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat pillugu inatsit sioqqullugu inatsisitigut suleriaaseq aamma teorii pisoqaanerusoq tikkuussivoq, inatsisitigut inissisimaneq tassaasimasoq, napparsimasut tamanna ajornanngikkaangat, passussinerit *uloriarnartut* suliarineqassatillugit, pingaartumik pilattaanerit, akuersisinneqartassasut, aammalu allap timaanik, taassuma akerliunerminik nalunaaruteqarneranut *akerliusumik*, passussinissaq akuerisaasutut isigineqarsinnaanngitsaq,⁶⁹⁴ Nakorsaqarnermut inatsit pillugu ataatsimiititaliarsuup 1931-meersup aamma oqaatigisaatut. Inatsisitigut suleriaatsip, aamma inatsisit pillugit ilisimatusarnikkut allaaserisat⁶⁹⁵ aammattaaq takutippaat, napparsimasut katsorsartinnissaq aalajangersimasoq pillugu paasissutissinneqarsimanatik aamma akuersisimanatik ilaatigut isumaqartartut. Ilanngulluguttaaq napparsimasup akerliunera aalajangersimalluinnartussaalluni. Højesterettip aalajangiinerani 1953-meersumi (UfR 1953.491H) suliami aalajangersimasumi pivoq, tassa napparsimasup tuparujussuarnermut katsorsarneqarnermi, pineqartup pissarsiarisaata, nanginnissaanut akerliunera ima ilungersuussitigisumik pinngitsaq katsorsaaneq unitsinneqartariaqarluni. Inatsileritooq Ellinor Jakobsen⁶⁹⁶ atuakkiamini 1958-meersumi taamanikkut inatsisitigut suleriaaseq pillugu eqikkaavoq *"napparsimasut eqqarsaatigalugit akuersisitsinissaq amigaataasoq aalajangersumik oqaatigissallugu inatsisitigut suleriaatsimi oqaatigineqartoq tunuarsimaartorujussuulluni tunngavigineqartoq peqqinnartuullunilu isumatusaarnerusoq qularutissaagunangilaq"*. Højesterettimi eqqartuussisoq Frost⁶⁹⁷ aalajangiineq (peqqissitsiniarluni passussinermut tunngasoq) pillugu oqaaseqarpoq, napparsimasup qanoq issusia, aamma katsorsaanerup iluaqutaasinnaanera aamma ulorianartuunnginnera paasissutissiinerup qanoq itisilerneqartigisariaqarneranik nakorsat naliliinissaminnut kiffaanngissuseqarnerunerannik immaq kinguneqarsimassasoq. Taamaattorli paasissutissiinermik inummut naleqqussakkamik tamatigut tunniussisoqartariaqaraluartoq Frost isumaqarpoq. Napparsimasup akerliunera pillugu Frost oqaaseqarpoq, napparsimasup akerliunerminik saqqummiussinera pissutigalugu nakorsap passussisup katsorsaanerminik unitsitsisariaqarsimanerminik pisussaaffeqarsimasinnaannginnera eqqartuussiviup ersersikkumasimassagaluaraa. Tamanna ilungersuunneqarlunilu aalajangersimaaffigineqartariaqarpoq, tassami napparsimasup qanoq issusia, katsorsaanerup iluaqutaasinnaassusia aamma allanut sanilliullugu uloriananngissusia eqqaamaneqartariaqarmat.⁶⁹⁸

Tassa akuersaartumik akuersinissaq pillugu 1950-ikkunni piumasaqaateqanngilaq, tamanna oqaasertaligaanngitsumik akuersinikkut pisinnaammat. Napparsimasup katsorsarneqarnissamut akerliunera aalajangersimaaffigineqarlunilu ilungersuunneqartariaqarpoq, passussinerup iluaqutaasinnaaneranut aamma qanoq ulorianartigineranut naleqqiunneqartariaqarluni. Akerlianik Vestberg-ip oqaatigivaa, nakorsap napparsimasumut ilisimatitsinerata pingaaruteqassusia ilungersuullugu isigineqartariaqartoq, napparsimasoq ajoqutaasinnaasut pillugit nakorsamit ilisimatinneqarnermi saniatigut ilisimasaqarluniluunnniit ilisimasaqarnissaa naatsorsuutigineqarsinnaanngimmat. Vestberg-ip oqaatigivaa, nakorsat (aammali aamma Retslægeråd-ip) killilersuinngitsumik isigineqarnerusariaqartoq kissaatigigaat. Vestberg-ilu isummerpoq, *"pisoq mianernartuuvoq, aammalu innarligassaannngissutsimik unioqqutitsinernut nalinginnaasunut sanilliullugu nalinginnaasuunnginnera pissutigalugu iluarsiiiffigiuminaalluni"*, kisianni paasissutissiinerup qanoq sukumiitiginissaanut nakorsap naliliinera malillugu ajoqutaasut ulorianassusiat aamma peratarsinnaanerit, aamma napparsimasup pisumik naliliisinaanera apeqqutaasariaqassapput.

Ilisimatusarnikkut allaaserisat aamma tikkuarfaat, nakorsap/napparsimasup akornanni atassuteqarneq ukiorpassuarni naligiinngitsumik inissisimasimasoq.⁶⁹⁹ Napparsimasut nappaataasa suussusersineqarnerannik, katsorsarneqarnerannik aamma tamatuma saniatigut sunniutaasinnaasut

pillugit pisuni tamani oqaluttuuttarnissaat akuersaarneqarluni sulisulerialaaserineqanngilaq. Assersuutigalugu atuakkami “Lærebog og Haandbog i Sygepleje” 1952-i tikillugu erseqqissarneqarpoq: *“Peqqissaasup qaqugukkulluunniit oqaaseq Kræfti eqqaassanngilaa, imaluunniit Tinuneq ulorianartuusoq, assigisaanilluunniit Napparsimasooq oqaluttuutissanagu. Apeqquut ingalassimasariaqarpaa.”* (qup. 323).⁷⁰⁰ Ilisimatusarnermi tamanna ilisimasaqarnerusutut naalagaaniarnertullu pissusilersornertut taaneqarpoq, tassa imaappoq nakorsaq ataatap illersuineratut aamma perorsaaniarneranut atuiffiatut pissusilersorpoq, (*pater* (latin) isumaqarpoq ataataq).⁷⁰¹ Nakorsaq taamaalilluni katsorsaanermut aalajangiisussatut inissisimavoq.

Napparsimasut pisinnaatitaaffii oqaluuserineqalerput

Ukiut qulikkaar ingerlareersut assigalugit nakorsat paasissutissiinissamik pisussaaffiat nakorsaq nakorsaqatigiit akornanni akuersaagaasoq tunngavigalugu iliuuseqarsimanersoq 1970-ikkunni aamma inatsisitigut nalilerneqartartutut isikkoqarpoq, tassa malittarisassaq nakorsat paasinninnerat malillugu nassuiarneqartoq.⁷⁰² Kisianni aamma tassaapput ukiut qulikkaar napparsimasut pisinnaatitaaffiiniq oqallisiginnikkiartuaarfusut.

Napparsimasut pisinnaatitaaffii pillugit eqeersaaneq siullermik USA-mi 70-ikkut aallartisimalaarnerni annertusiartuaarpoq⁷⁰³, aamma napparsimasumik katsorsaanermi paasissutissinneqarluni akuersineq pillugu inatsisitigut ilikkariartorneqarnera aallartippoq, aammalu ilaatigut USA-mi eqqartuussivinni sulerialaatsitut ineriartortinneqarluni.⁷⁰⁴ Oqaatigineqareersutut napparsimasut namminneq aalajangiisinnaanerat Danmarkimi Nakorsaqarnermut inatsit pillugu ataatsimiititaliarsuarmi isiginiarneqalereersimavoq, kisianni napparsimasut namminneq aalajangersinnaassusiat 1970-ikkut naajartorneranni, aamma 1980-ikkut aallartisimalarneranni pimoorullugu isumaliutigineqalerpoq, tassunga ilanngullugu assersuutigalugu Ugeskrift for Læger-mi⁷⁰⁵, aamma peqqinnissaqarfimmi ileqqorissaarneq pillugu.⁷⁰⁶ Folketing-ip Ombudsmand-ia (FOB 1978.726) piffissami pineqartumi aammattaaq Indenrigsministeriamut qinnuiginnippoq, napparsimasut katsorsarneqarnissaminut akuersinerat qanoq pissarsiarineqarsinnaanersoq pillugu malittarisassanik sukumiinerusunik suliaqartoqarsinnaanersoq aamma suliaqartoqartariaqannginnersoq isumaliutigeqqullugu.

Folketing-imut ilaasortaq Ebba Strange apeqqummik nr. 528-mik Indenrigsministerimut 1979-imi apeqquteqarpoq. Nakorsanut malittarisassanik, napparsimasut passunneqarnerminni imaluunniit katsorsarneqarnerminni pisinnaatitaaffiiniq erseqqissumik aalajangersakkanik, saqqummiussisoqarnissaa ministerip sulissutigisinnaaneraa taanna aperivoq. Strange-p apeqqutaanut tunuliaqutaasoq tassaavoq, suliaq tusagassiuutitigut eqqartorneqartoq. Suliami arnap 51-nik ukiullip illissani peerlugu suliaritinnissaminut atatillugu ilisimanngisaminik aamma akuerisimanngisaminik mannessaqarfii aamma mannessaasa aqquai peerneqarsimapput. Strange naapertorlugu suliaq kisiartaanngilaq. Taanna isumaqarpoq, napparsimasut peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnermitut aamma pilatsinnermut atatillugu pisinnaatitaaffii pillugit tunngaviumik oqallinnermik tamanna aallartitsisoq. Ministeri akissuteqarpoq, passussinerit imaluunniit katsorsaanerit nakorsanit suliarineqartut tamarluinnarmik suliarineqarsinnaanissaanut napparsimasup akuersisimanissaa pingaarnertut pisariaqartinneqartartoq. Napparsimasup akuersissummik taamaattumik tunniussisinnaanissaanut piumasaqaat pisariaqartinneqartoq soorunami tassaavoq, ministeri naapertorlugu, napparsimasooq passussineq sioqqullugu taassuma suussusianik aamma annertussusianik ilisimatinneqarnissaa. Nakorsat, ministeri naapertorlugu, passussinerit tamaasa sioqqullugit napparsimasooq sapinngisamik sukumiisumik paasissutissittariaqaralarpaat, taassuma taamaalilluni pissutsit atuuttut naapertorlugit passussinerup suliarineqarnissaa kissaatiginerlugu nalilersinnaaniassammagu. Ministeri naapertorlugu kisianni nakorsaq pisuni ataasiakkaani tamani paasissutissap annertussusissaanik aamma qanoq ittuunissaanik missiliuussisariaqarpoq, napparsimasooq taamaalilluni pisariaqanngitsumik annilaangalinnginniassammat, passussinissamillu

pissutissaqarluartumit tunuarluni. Malittarisassat, ministeri naapertorlugu, nakorsat suliaminnik sulinerminni iliuuseqarnissaminnut kiffaanngissuseqarnerannik, taamaalillunilu napparsimasumik katsorsaanerup ajornerulerneranik kinguneqarsinnaasumik killiliisinnaapput, aamma nalilersuineq, nakorsap suliarisaa, Nakorsanut inatsimmi malittarisassat malillugit akisussaassusilimmik pissammat.

Ombudsmand-ip aamma Strange-p apeqquteqaataat Sundhedsstyrelse-p suleqatigiissitamik ulloq 6. marts 1980 pilersitsineranik kinguneqarpoq. Suleqatigiissitap apeqqutit napparsimasut nakorsamit katsorsarneqarnissamik akuersinissaannut, aamma nakorsat nalunaarsuiffinnut nalunaarsuisarnerannut tunngasut suliarisussaavaat.⁷⁰⁷

Suleqatigiissitap inaarutaasumik nalunaarusiamini aallarniutitut maluginiaquaa, suliassani ima paasisimallugu, ataatsimut isigalugu katsorsarneqarnikkut nakorsat/napparsimasup akornanni pissutsinut tamanut tunngasut ilaatinneqartut, tassa imaappoq annertuumik pitsaaliuineq, misissuineq aamma katsorsaaneq. Suleqatigiissitap nakorsat passussinissaannut imaluunniit katsorsaannissaannut napparsimasunit akuersisummik qanoq pissarsiniartoqarnissaa pillugu inatsisitigut imaluunniit allatut malittarisassaliornikkut pisinnaasoq ilimaginngilaa, imaluunniit pisuni qanoq ittorpiani katsorsaaneq qanoq ittoq eqqarsaatigineqarneris il.il pillugu napparsimasut qaqugukkut paasisutissinneqartassanersut. Suleqatigiissitap paasinninnera naapertorlugu nakorsaqarnermut inatsit aqutigalugu nakorsatut sulineq pitsaasumik aamma illersorneqarsinnaasumik nalinginnaasumik ileqqoqarneq akuerisaasoq aqutigalugu pissutsini taakkunanani piousoq, aamma ileqqoq taanna naleqquttumik oqimaaqatigiissumik pilersitsisoq, napparsimasut soqutigisaannut sapinngisamik iluaqutaasumik, ilutigitillugulu napparsimasoq akerliuffigisaminik katsorsarneqarnissaannut pisarialiammik illersorlugu. Naalagaaffiup atugarissaarfiusup peqqinnissaqarfia ima nassataqarpoq, kinaluunniit napparsimasutut imminut isigisoq misissortinnissaminik aamma pisariaqassappat katsorsarneqarnissaminik ujartuisinnaasoq, suna tamarmi annerusumik pisortanit aningaasalersorneqarluni. Tamatumani aamma pineqarput nappaatinik pitsaaliuilluni (pitsaaliuinerit) suliat arlallit, nappaatit nalinginnaasumik pisartut eqqarsaatiginngikkaluarlugit nakorsanit peqataaffigineqarnissaat pisariaqartut, tassunga ilanngullugit naartuersinneq, kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq aamma naartulernissamik pitsaaliuineq. Suleqatigiissitap ima isigivaa, pisoq nalinginnaasumik tassaasimasoq napparsimasoq, katsorsarneqarnissaminik pisinnaatitaaffilik nakorsamut piumasaqartartoq. Napparsimasoq saaffiginnikkaangami tassaasarpog nakorsamit ikiorneqarnissani siunertaralugu saaffiginnittoq, aamma napparsimasup atassuteqarnini qaqugukkulluunniit unitsinnaavaa. Taamaalillutik namminneq aalajangersinnaavaat nakorsap eqqortutut isigisaatut katsorsarneqarnissartik piumanerlugu. Napparsimasoq oqaatsitigut imaluunniit iliuutsitigut takutitsinngippat napparsimasoq katsorsarneqarnissaminik kissaateqartoq aalajangiinermi tunngavigineqartariaqarpoq. Suleqatigiissitap oqaatigivaa, nakorsatut sulinerminni ileqqutit akuerisaasumik tunngaviusoq aamma nalinginnaasumik akuerisaasumik malittarisassaasoq tassaasoq napparsimasoq pingaarnertut peqataaffigisaminut pisariaqartinneqartoq malillugu paasisutissinneqassasoq.

Suleqatigiissitap nalunaarusiaa nunap nakorsaanut kaajallaasitaliornermik 1982-imi,⁷⁰⁸ kinguneqarpoq, tassani Sundhedsstyrelse suleqatigiissitap inerniliussaanut isumaqataalluni. Sundhedsstyrelse-lli oqaatigivaa, napparsimasumut paasisutissiineq naammassimagunangitsoq pillugu sulianik arlalinnik ilisimasaqarluni, taamaattumillu aamma paasisutissiisummut innersuussinerup saniatigut kajallaasitami erseqqissaqqullugu:

"Pingaarnertut malitassaq malillugu inersimasut pillorissut nappaatertik pillugu paasisutissinneqarnissaminik pisinnaatitaaffeqarnerat atuuttoq, tassunga ilanngullugu misissuineranut, katsorsaaneranut aamma passussinernut tunngasut, kiisalu paasisaqarusunnerat malillugu ajoqutaasinnaasunut aamma saniatigut sunniutaasinnaasunut tunngasunik. Pisuni ataasiakkaani taamaaliortoqanngissinnaavoq, tamanna napparsimasup pisariaqartitaata

pisariaqalersippagu, assersuutigalugu annertuumik paasissutissiineq napparsimasumut pisariaqanngitsumik annilaangalersitsisinnaallunilu toqqissisimajunnaarsitsisinnaasoq nakorsaq isumaqarpat; nakorsaq tamatumani napparsimasumut pitsaanagerusussatut isigisani malillugu paasissutissiinissamik pisussaaffimminik oqimaatigiissaarisariaqarpoq.

Nakorsaq aammattaq nammineerluni napparsimasumut pissutsinik, taassuma ilisimagunanngisaanik, aamma napparsimasup misissortinnissaminik aamma katsorsartinnissaminik il.il.aalajangernissaanut pingaarutilittut isigisarialinnik paasissutissiinissaminut pisussaaffeqarpoq.

Pisussaaffik taamaattoq pingaartumik pilattaalluni passussinissat imaluunniit katsorsaanissat, ajoqutaasinnaasunik ilungersunartunik imaluunniit saniatigut sunniutaasinnaasunik aarlerinaateqarsinnaanerannik ilimanaateqarsinnaasut eqqarsaatigineqarpata atuuppoq.

Misileraanermut atatillugu paasissutissiinissamik pisussaaffik annertusisaaq atuuppoq, soorluttaaq katsorsarneqarnissamut il.il. akuersisitsinissaaq erseqqisooq pigineqartariaqartoq.

Eqikkarlugu sundhedsstyrelse isumaqarpoq, nakorsaq nakorsaqarnermut inatsit malillugu akisussaaffilik, aamma malittarisassat qulaani taaneqartut isigalugit pisuni ataasiakkaani tamani, napparsimasooq pillugu ilisimasaqarnini tunngavigalugu, taassuminnga ilisimatitsisassasooq, napparsimasup tamanna kissaatiguniuk pingaarnertut tamakkiisumik paasissutissinneqarnissaminik piginnaatitaaffeqarmat.

Napparsimasup paasissutissinneqarnissaanik ilaginnasoqarsimappat passussinerup assigisaataluunniit timimik innarliineq pillugu eqqartuussisarnermi inatsimmi aalajangersakkat ilanngunneqarneranik nassataqarsinnaavoq.

Paasissutissiinerup/akuersisitsinerup ingerlanneqarnerani immikkuualuttortanik aalajangiussinerup tunngatillugu nakorsatut suliaqartup imaluunniit napparsimmaviup napparsimasunut nalunaarsuiffianut nalunaarsuisoqartarnissaa pisariaqassaaq, napparsimasooq paasissutisseqqinneqarnissaminik, aamma/imaluunniit ajoqutaasinnaasut ilungersunartut pisinnaanerat imaluunniit pisimanerat aamma saniatigut sunniutit il.il pillugit paasissutissiisoqarsimatillugu”.

Aamma peqqinnissakkut suliassaqarfimmi atuagassiani piffissami 1970-ikkunniit napparsimasut inatsititigut pisinnaatitaaffii pillugit inatsisip 1998-imi akuersissutigineqarnera tikillugu napparsimasut paasissutissinneqarnissaminik, aamma namminneq katsorsartinnerminnut peqataatinneqarnissamik kissaataataasa eqqumaffigineqarnerat annertusiartuinnarpoq.⁷⁰⁹ Paasissutissinneqarluni akuersisitsineq (kræftimik napparsimasunik qitiutitsiffiusoq) pillugu oqaluttuarisaanermik Anette Arbjerg Wind & Lisbeth Uhrenfeldt⁷¹⁰ misissuinerisa takutippaat, napparsimasut paasissutissinneqarnissamik aamma peqataatinneqarnissamik kissaataannik ilisimasaqarneq taanna peqqinnissaqarfiup iluani pinngitsoornani allannguinerup kinguneqanngitsooq.

Inatsisit napparsimasut inatsititigut inissisimanerannut pingaarutillit 1980-ikkunni nutarterneqarlutillu arlaqarnerusunik inatsisiliortoqarpoq. Peqqinnissaqarfiup qitiusumik aqutsinera il.il. pillugu inatsit (inatsit nr. 397, 10. juni 1987-imeersoq, kingorna allannguuteqartinneqartoq), tassa Sundhedsstyrelse peqqinnissaqarfimmi sulisut sulinerannik nakkutilliisuussasooq aalajangersumik oqaatiginniffiusoq, sulisut sulinerannut napparsimasut maalaaruteqarsinnaanerannik 1. januar 1988 aallarnerfigalugu inatsimmi malittarisassanik nutaanik atuutilersitsivoq. Inatsisip allanngortinneqarneratigut napparsimasut maalaarutaannik qitiusumik aalajangiisartumik, Naalagaaffimmut tamarmut atuuttumik, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisut pillugit napparsimasut maalaarutaannik arlaannaannulluunniit attuumassuteqanngitsumik aalajangiisartumik, pilersitsisoqarpoq. Pisortat ingerlatsinerat pillugu

paasitinneqarsinnaatitaaneq pillugu inatsit (inatsit nr. 572, 19. december 1985-imeersaq) aamma pisortat ingerlatsineranni suliasat suliarineqartarnerat pillugu inatsit (inatsit nr. 571, 19. december 1985-imeersaq), taakku marluullutik 1. januar 1987-imi atuutilersut, aqqutigalugit inatsit taakku marluk innuttaasut pisortanut tunngatillugu pisinnaatitaaffiit tunngatillugu nalinginnaasumik malittarisassaliuussinerup saniatigut napparsimasut peqqinnissaqarfimmut tunngatillugu pisinnaatitaaffii pillugit aamma malittarisassaliortoqarpoq. Pingaartumik pisortat ingerlatsinerat pillugu paasitinneqarsinnaatitaanerit inatsimmi § 9 aqqutigalugu napparsimasut napparsimmavimmi nalunaarsuiffinnik namminerminnut tunngasunik takunnissinnaatitaanerit eqqunneqarpoq. Aammattaaq pisortat ingerlatsineranni suliasat suliarineqartarnerat pillugu inatsimmi kapitali 8 aqqutigalugu nipangiussimasussaataitaanerit (§ 27) aamma paasissutissanik (peqqissuseq pillugu paasissutissanik) ingerlatsivinnut allanut (§ 28) ingerlatitseqqittarnerit malittarisassat eqqunneqarput, napparsimasut pillugit pissutsit aamma ilaatinneqarlutik.⁷¹¹ Sundhedsstyrelse-p kaajallaasitaani 17. maj 1991-imeersumi, paasissutissiinerit aamma akuersisitsinerit⁷¹² tunngasumi erseqqissarneqarpoq, ”napparsimasut pillugit paasissutissat aamma taakku misissortinnissamut, katsorsartinnissamut il.il akuersinerat nakorsap-napparsimasup akornanni atassuteqarnerit pingaaruteqarlunnartumik tunngaviupput. Napparsimasup nammineq aalajangiinnaatitaanerit pisinnaatitaaffia, taamalu tamatumunnga tunngavittut paasissutissinneqarnissamut pisinnaatitaaffia pingaaruteqarlunnarpoq.”

Paasissutissiineq aamma akuersisitsineq inatsimmik tunngavilerneqarpoq

Sulianut napparsimasut namminneq aalajangersinnaatitaanerannut tunngasunut tunngatillugu oqaatigineqartut Danmarkimi eqqartuussiviit ilatsinnarsimasorujussuupput, naak ukiut ingerlanerini suliat arlallit aqqutigalugit napparsimasut akuersisinneqartarnerat pillugu ajornartorsiummik takutinneqartarlutik.⁷¹³ Taamaattumik akuersisitsinerit malittarisassat ilusilersornissaannut peqqinnissaqarfimmi oqartussat pingaarutilimmik sunnuteqarput, taanna Nakorsaqarnerit inatsit nr. 351, 8. maj 1992-imeersaq aqqutigalugu inatsitigut aalajangersaaffigineqarmat.⁷¹⁴ Nakorsaqarnerit inatsisip tassuunga allanngortinneqarneritigut taamaalilluni napparsimasunik katsorsaanneri paasissutissiineq aamma akuersisitsineq pillugit tunngaviit atuuttut sukumiinerusumik inatsisiliunneqarput. Napparsimasup paasissutissaq qanoq annertutigisoq tigusinnaaneraa pillugu aalajangiinissaq annertunerpaaq inatsisikkut nakorsamut katsorsaasumut tunniunneqarsimavoq: ”nakorsap, tamanna pisinnaappat, aamma napparsimasup kissaataanut akerliunngitsoq isumaqarnissamut pissutissaqarpat, napparsimasup peqqissutsimigut qanoq issusianik aamma katsorsarneqarnissamik periarfissaanik paasitissavaa, naleqq. § 6. imm. 2. Taanna tassaavoq nakorsap paasissutissiinnissaminut pisussaaffia pillugu aalajangersagaq, naleqq. inatsisissatut siunnersuummut L 128 (§ 1-imut) oqaaseqaatit. § 6, imm. 3, 1. pkt. malillugu nakorsaq ”napparsimasup kissaatigisaanut akerliusumik katsorsaannerimik aallartitsilluniluunniit nangitseqqusaanngilaq, allatut iliuuseqarneq immikkut tunngavissaligaanngippat”. Taanna tassaavoq, naleqq. inatsisissamut oqaaseqaatit, napparsimasup ”nammineq aalajangiinnaatitaanerit pisinnaatitaaffianut” tunngasoq. Inatsisissatut siunnersuummut oqaaseqaatini takuneqarsinnaavoq, inatsimmik aalajangersaaneq inatsitigut inissisimaaffimmik atuuttumik, aamma napparsimasumik katsorsaanneri paasissutissiinnissamut aamma akuersisitsinnissamut tunngavinnut atuuttunut tunngatillugu taamaallaat erseqqissaanerussaq.^{715 716} Aaqqissuussineq taanna, napparsimasut akuersaartumik oqaatiginnillutik akuersinerannut sanilliullugu akerliunerannit imaluunniit pissuteqartumik akuersaannerannik tunngaveqarnerusoq, taamaalilluni 1966-mi naartusunik isumassuinnissaq pillugu inatsimmik⁷¹⁷, Rothmar Herrmann, 2025, saqqummiunneqartumik, paasinninnermik tunngavigineqartumik ersersitsivoq.

Nakorsamit misissortinnissanut, katsorsarneqarnissanut il.il. tamanut napparsimasumut paasissutissiinnissamut aamma akuersisinnissamut pisariaqartut inatsitigut tunngavileriarlugu Folketing-imit kissaatigineqarneranut pissutaasoq tassaavoq, tamanna nakorsap napparsimasullu

akornanni atassuteqarnermut pingaaruteqartorujussuartut aamma tunngaviusumik tunngavittut isigineqarnera, nakorsat pisussaaffii pillugit nakorsanut inatsimmi qitiusutigut erseqqilluinnartumik malittarisassaliuunneqartariaqaraluartoq, taamaaliornikkut inatsisitigut inissisimaffik atuutereersoq erseqqissarniarlugu.⁷¹⁸ Allaaserinnittut arlallit tikkuarsimasaattut, nakorsanut inatsimmi inissinneqarnera ima isumaqarpoq, napparsimasup inatsisitigut inissisimanera nakorsat pisussaaffiinit aallaaveqartutut sulii isigineqartariaqartoq.⁷¹⁹

2.5

Nakorsatut akisussaaffik

Taamaalilluni nakorsaqaarnermut inatsit 1992-imeersoq aamma napparsimasut inatsisitigut inissisimanerat pillugu inatsit 1998-imeersoq sioqqullugit napparsimasut namminneq aalajangersinnaanerat pillugu, taamaallaalli annertunngitsumik, erseqqissunik malittarisassaqaarpoq. Taamaattumik, piffissami tassani, qulaajaanermi matumani misissuiffigineqartumi, pingaartumik nakorsat sulinerminni akisussaaffittut tunngavigisaat aqutigalugit nakorsat napparsimasunik paasissutissiinissamut aamma akuersisummik pissarsinissamut pisussaaffigisinnaasaat pillugit inatsisitigut inissisimaffiat saqqummersoq.

Nakorsatut akisussaaffik malittarisassanik assigiinngitsunik, nakorsap sulineranut pingaarutilimmik, tunngavillit isigineqarsinnaavoq. Nakorsatut akisussaaffik Nakorsat peqatigiiffiannut tunngatillugu suleqatigiinnut tunngassuteqarsinnaavoq, peqqinnissaqarfimmi oqartussanut tunngatillugu akisussaattitsinermut tunngassuteqarsinnaalluni aamma napparsimasumut aamma inuiaqatigiinnut tunngatillugu taarsiisussaattitaanermut/pinerluttulerinermut inatsimmut tunngassuteqarsinnaalluni. Suleqatigiittut akisussaaffik immikkoortumi uani siulliullugu misissorneqassaaq, akisussaattitsinermut aamma taarsiisussaattitaanermut inatsisinut tunngasut tulluunneqassallutik, kiisalu eqqartuussisarnermut inatsit tunngavigalugu akisussaaffik kingulliullugu misissorneqassalluni.

Nakorsat akisussaaffiat pillugu erseqqissaanermut aalajangiinerit (landsrettinit aamma Højesterettimit) saniatigut Ugeskrift for Retsvæsenimi naqitat aamma atortussat arlalissuit, aamma illoqarfiit arlallit eqqartuussiviinit takussutissat Den almindelige danske Lægeforening-ip allaagaatinik toqqortaataani Nakorsat akisussaaffii pillugit ataatsimiititaliameersut toqqortaartigineqartut ilanngunneqarput.

Suleqatigiittut akisussaaffik

Suleqatigiittut akisussaaffik piffissami tassani, qulaajaanermi misissuiffigineqartumi, ullumikkutulli nakorsat namminneq akornanni atuutitinneqarpoq. Danskite nakorsat soqutigisaqatigiittut kattuffiat, Den almindelige danske Lægeforening (DADL) *nakorsat ileqqorissaarnikkut malittarisassa* at peqatigiiffiup aamma taassuma ilaasortaasa iluminni malittarisassaannut ilaasumik atuutitipai. Nakorsat ileqqorissaarnikkut malittarisassaannik atuutitsineq naammagittaalliuuteqartarfiit namminersortut ataanniipput, peqqinnissakkut sullissisisut namminneq kattuffisa pigisaanni, tassunga ilanngullugit Den almindelige danske Lægeforenings Lægetisk Nævn-i aamma Voldgiftsret-i.

Nakorsat ileqqorissaarnikkut malittarisassa at suliassaqarfimmi suliallit namminneq nakorsat avammut pissusilersuutissaattut akuerisaannik takutitsisuupput, taamaalillutillu taakku suliassaqarfimmi suliallit suliamik ingerlatsinerminni qanoq pissusilersornissaat pillugu ataatsimoorussamik malittarisassaqaarlutik. Suliassaqarfimmi sulialinnut ileqqorissaarnikkut malittarisassat inatsisitigut malittarisassanik matussusiisinnaapput, kisianni malittarissassaallutik nammineq suliat, soqutigisaqatigiiffittut kattuffimmit nammineq aalajangersakkat, taamaalillutillu inatsisitut atuutitsinissamut piumasaqaatinik eqqortitsisutut pissuseqarnatik.⁷²⁰

DADL-p nammineq malittarisassai malillugit siunertarineqartoq tassaavoq, nakorsat nakorsaqtigiittut soqutigisaannik suliqaarnissaq siunertaralugu nakorsanik katersuuffeqartitsinissaq, aamma nakorsat inuiaqatigiinni apeqqutinut nalinginnaasunut tunngatillugu sunniuteqarfigisinnaasaattut suleqatigiiffissaq.⁷²¹ Peqatigiiffik aalajangersimasunik arlalinnik ataatsimiititaliaqarsimavoq. Taakku

ilaat ataaseq tassaasimavoq Nakorsat akisussaaffii pillugit ataatsimiititaliaq, ilaasortap nakorsatut piginnaasaqarfini naapertorlugu iliuusaa imaluunniit ilaginnaanera pillugu eqqartuussivitsigut, pisortat allaffeqarfiisigut, tusagassiuutitigut allatulluunniit isornartorsiuisoqartillugu, suliamik aallartitsisoqartillugu imaluunniit unnerluussisoqartillugu ilaasortanik siunnersuisartuusoq. Ataatsimiititaliaq aammattaaq ilaasortat eqqartuussissuserisuisa akissarsiaasaannik matussusiinissamut tunngasunik aalajangiisarpog.⁷²²

Nakorsat, Kalaallit Nunaanni sulisut, DADL-ip ataani immikkoortortatut peqatigiiffimmik ilaasortaaffeqarput. Immikkoortortatut peqatigiiffiup siunertaa tassaasimavoq, DADL-imi ilaasortat, immikkoortortatut peqatigiiffiup suliassaqaarfiata iluani pingaarnertut suliqaarfillit katersuuffeqartinnissaat, taamaaliornikkullu ilaasortat soqutigisaat suliaralugillu, siuarsarlugillu suleqatigiit akornanni pitsaasumik atassuteqarnerit attatiinnarlugit, aammalu ataatsimut isigalugu nakorsaqatigiit sumiiffimmi soqutigisaat ataqatigiissarniarlugit. Ilaasortat pisortanut, suliffeqarfinnut aamma namminersortunut tunngatillugu soqutigisaat Immikkoortortatut peqatigiiffiup suliarisarpai.⁷²³

DADL-imut ilaasortaaneq peqatigiiffiup malittarisassaattigut aamma suleqatigiinnermut malittarisassattigut malittariasassaqaarpoq, (taaguuteqartumik “Den almindelige danske Lægeforening-ip inatsisai”), nakorsatut pitsaasumik sulinnermut nakussassaataasussamik aamma Nakorsat peqatigiiffianni ilaasortat akornanni suleqatigiinnerup pitsaasup ingerlatiinnarneqarnissaanut iluaqutaasussamik nakorsat neriorsuutaannik aamma ileqqorissaarnikkut malittarisassanik arlalinnik imaqarluni. Suleqatigiinnermut malittarisassat assersuutigalugu nakorsap suliaminik peqqissaartumik aamma ilumooqqissaarluni sulinissaanik, aamma sapinngisani malillugu napparsimasup ajorunnaaqqinnissaanik, aamma peqqissup peqqissuuginnarnissaanik ikiussagai piumasaqaateqarput (naleqq. § 1). Aammattaaq takuneqarsinnaavoq, napparsimasup qanoq issusianik nakorsap nalinginnaasumik paasissutissittariaqaraa. Nakorsarli ilumooqqissaarluni naliliineq tunngavigalugu paasissutissanik tunniussinnginnissaminut pisinnaatitaasariaqaarpoq, nakorsap naliliinera malillugu napparsimasumut ajoqusiiinnaasumik (naleqq. § 7). Nakorsaq suleqatigiittut malittarisassat malillugit pissusilersuutimigut, imaluunniit misissuinnermut- imaluunniit katsorsaanermut periuseqarnermigut napparsimasumik, imaluunniit taassuma ilaqutaanik pisariaqanngitsumik eqqunngitsuliorfiginnissanngilaq (§ 5). Nakorsaq aammattaaq nakorsat ileqqorissaarnissaanut nalinginnaasumut akkerliussamik, imaluunniit allatut inuiaqatigiit nakorsanut, aamma taakku sulinerannik tatiginninnerannik annikillisisinnaasumik iliuuseqaqqusaanngilaq (§13).

Peqqinnissaqaarfimmi sulisut ileqqorissaarnissaat pillugu allaaserisani assersuutigalugu eqqaaneqaarpoq, Nakorsat peqatigiiffiata ileqqorissaarnissamut malittarisassai 1978-imi akuersitsinnermut tunngasunik erseqqissunik ilaqanngitsut, nakorsarli paasissutissanik tunniussinnginnissaminik pisinnaatitaaffeqarsinnaammat taamaallaat nakorsap paasissutissittariaqaraluaaraa aallaavigineqarluni.⁷²⁴ Den almindelige danske Lægeforening-ip nakorsat ileqqorissaarnissamut malittarisassaattigut 1989-imi annertuumik iluarsaappai, taamaalluni paasissutissiineq pillugu nakorsat ileqqorissaarnissamut malittarisassaattigut taamani piffissami tassani danskit inatsisaannut sanilliullugit siuarsimanerujussuullutik, nakorsat ileqqorissaarnermut malittarisassaanni § 4-mi aalajangersarneqarmat ”nappaatip suussusersineqarnera, qanoq pinissaanik missiliuussineq aamma katsorsarneqarnissamut periarfissat il.il pillugit napparsimasooq tamakkiisumik ilisimatinneqarnissaminut pisinnaatitaaffeqartoq.” (kajaallisitaq 1982-imeersoq⁷²⁵ naleqqiussinissamut tunngavimmik imaqaarpoq, paasissutissaq tunniunneqartussa q napparsimasooq eqqarsaatigalugu naleqqiussilluni nalilersorneqarsinnaalluni). Tamatuma saniatigut nakorsat ileqqorissaarnissamut malittarisassaattigut 1989-imeersut ”paasissutissaq taanna tunngavigalugu katsorsaanissaq pineqartoq akuerissanerlugu imaluunniit akuerissannginnerlugu aalajangernissaminut pisinnaatitaaffeqarmat,” (kajaallaasitamut 1982-imeersumut naleqquttumik).

Den almindelige danske Lægeforening-ip ileqqorissaarnissamut malittarisassai peqatigiiffiup aamma taassuma ilaasortaasa akornanni aalajangersakkatut iluseqarput, aamma malittarisassat ilaasortanut

taamaallaat pituttorsimasuulluutik. Kinguneqartitsinissamut periarfissat tassaasimapput tamanut ammasumik assuarineqarneq, akiliisitaaneq aamma peqatigiiffimmit peersitaaneq.⁷²⁶ Nakorsat peqatigiiffiata ileqqorissaarnissamut malittarisassai Sundhedsstyrelse-p nakkutilliusussaaitaaneranut ilaatinneqanngillat, naleqq. peqqinnissaqarfiup qitiusumik aqunneqarnera pillugu inatsit.⁷²⁷ Taamaalluni suleqatigiittut malittarisassat atuutitinneqarnissaat imaluunniit nakkutigineqarnissaat oqartussanit suliaasaanngilaq. Tunngavigineqartorli tassaavoq taamanikkut aamma maleruagassanik malinninnissamut akisussaaffik inatsisitigut nalilerneqartussaammat, naleqq. nakorsanut inatsimmi § 17 (§ 6), suliaasaqarfiup iluani akuerisaasumik ileqqoqarneq aamma qiviarneqarsimassalluni, taamaaliornikkullu suleqatigiittut malittarisassat atitunerusumik aamma atuuffeqarput.

Nakorsatut suliaasaqarfiup iluani aamma nunat tamalaat akornanni ileqqorissaarnissamut malittarisassaarsimavoq. Nunarsuaq tamakkerlugu nakorsat kattuffiata (WMA-p) Genevemi-isumaqatigiissut 1948-mi akuersissutigivaa, nakorsatut neriorsuut nutartigaq malillugu tikkuarneqarluni napparsimasup peqqissusia nakorsap *'siullertut eqqarsaatigissagaa'*, aamma nakorsap sulinini ataqinassusilimmik aamma eqqortoq eqqunngitsorlu ilisimaaralugit suliarissagaa. Tamanna tunngavigalugu WMA-p 1949-mi International Code of Medical Ethics akuersissutigivaa, tassuuna nakorsap ileqqorissaarnikkut pisussaaffii, tassunga ilanngullugu inuiaqatigiinnut, napparsimasunut aamma suleqatinut pilersinneqassallutik. Napparsimasut ullumikkut pisinnaatitaaffiini taamaallaat tatigeqatigiinneq piffissami tassani erseqqissarneqarpoq. International Code of Medical Ethics 1968-mi aamma 1983-mi nutarterneqarpoq. 1983-mi allannguinermi inuit pisinnaatitaaffii pillugit oqaasertaliisoqarpoq, inuup ataqinassusianik ataqinninnissaq maanna erseqqissarneqarluni: *"nakorsatut suliani assigiinngitsuni tamani teknikkikkut aamma ileqqorissaarnikkut allanik isumalluuteqarnani, misiginneqatiginnilluni aamma inuup naleqassusia ataqqillugu nakorsatut tunniusimalluni piginnaasaqarlunilu ikiuinissaq"*. Ukiualuit sioqqullugit, 1981-mi, WMA-p Declaration on the Rights of the Patient (Lissabon-isumaqatigiissut) akuersissutigivaa, tassuuna paasissutissinneqarluni akuersisitsinermut tunngavik akuersarneqarluni: *"c) Napparsimasoq naammattumik paasissutissinneqareerluni katsorsarneqarnissaminik akuersinissaminut imaluunniit itigartitsinissaminut pisinnaatitaaffeqarpoq"*.⁷²⁸ Tassalu tassa 1981-mi aatsaat nunani tamalaani suliaasaqarfiup iluani ileqqorissaarnissamut malittarisassat napparsimasup isiginninnerata inatsisitigut pisinnaatitaaffisigut ersersinneqarnera takuneqarsinnaalerpoq. Tamanna sioqqullugu nunani tamalaani suliaasaqarfiup iluani ileqqorissaarnissamut malittarisassani pingaarnertut nakorsat naleqartitaat aamma isiginninnerat aamma qitiutinneqarput, napparsimasut pitsaasumik eqqortumillu ikiorneqarnissaat pillugu malittarisassatigut anguniarneqartoq anguniarlugu.⁷²⁹

Maleruagassanik malinninnissamut akisussaaffeqarneq

Nakorsat piffissami misissuiffigineqartumi maleruagassanik malinninnissamik peqqinnissaqarfimmi oqartussanut tunngatillugu aamma akisussaaffiligaapput. Sundhedsstyrelse taamaalluni nakorsat kukkuluttornerannut, imaluunniit napparsimasumik katsorsaanermi ilaginnaanernut tunngatillugu maleruagassanik unioqqutitsinermut kinguneqartitsinissamik aallartitsisinnaavoq. Kinguneqartitsinerit pingaarnertut peqqinnissaqarfimmi suliaqartup suliaqarnissaminut pisinnaatitaaffianut sammitinneqarput.⁷³⁰ Nakorsaq sulinermini sakkortuumik imaluunniit uteqqiattumik sumiginnaalluniluunniit mianersuaalliortoq nakorsaqarnermut inatsit malillugu akiliisitassanngortitaalluniluunniit sakkukitsumik pillaatissinneqarsinnaavoq.

Tassunga atatillugu nakorsamik atorfeqartitsinermut oqartussat sulisitsisup aamma sulisorineqartup akornanni atorfinitsitsinermut atugassarititaasunut atatillugu maleruagassanik malinninninnermut atatillugu kinguneqartitsinissamik pisussaaffeqarput. Taakkununga ilaatigut ilaasut tassaapput soraarsitsisinnaaneq, avoqqaarinnissinnaaneq il.il.⁷³¹

Taamaalilluni katsorsaanermut atatillugu nakorsaq kukkusumik iliuuseqarsimasoq napparsimasutut isumaqaraanni Sundhedstyrelse-mut,⁷³² aamma 1988-i aallarnerfigalugu Peqqinnissaqarfiup Napparsimasunut Maalaaruteqartarfianut, Naalagaaffimmut tamarmut atuuttumut, maalaaruteqartoqarsinnaavoq.⁷³³

Maleruagassanik malinninnissamut nakorsatut akisussaaffik⁷³⁴ pillugu Sundhedsstyrelse-p aalajangiineri suliaassanik suliarinnittarneq pillugu malittarisassat nalinginnaasut malillugit aalajangerneqartarput, aamma Indenrigsministeriamut (Sundhedsministeriamut)⁷³⁵ maalaarutigineqarsinnaalluni.

Misissuilluartoqareernerata kingorna nakorsaq katsorsaanermik suliaqartoq kukkusimasutut Sundhedsstyrelse-mit isigineqarpat Sundhedsstyrelse-p nakorsaq pineqartoq avoqqarliummik⁷³⁶ nalunaarfigisinnaavaa, naleqq. nakorsanut inatsimmi § 6, naleqq. § 17, aamma eqqartuussisarnermut inatsit malillugu nakorsaq pillugu suliaassanngortitsisoqarnissaanik aallartitsisinnaalluni.

Nakorsaq atorfimminut atatillugu, naleqq. nakorsanut inatsimmi § 18, imm. 1, sakkortuumik imaluunniit uteqqiattumik sumiginnaasimalluniluunniit mianersuaalliortarsimaguni pineqartoq taanna akiliisinneqarnermik imaluunniit pillaatissiisummik sakkukitsumik kinguneqartitsiffigineqarluni pillarneqarsinnaavoq. Pisuni taamaattuni unnerluussisussaataaneq naalagaaffiup unnerluussisuanippoq, naleqq. nakorsanut inatsimmi § 18, aamma unnerluussummik aallartitsisoqarnerani eqqartuussisarnermik inatsisini malittarisassat malillugit suliaq.

Sundhedstyrelse-p nakorsaqarnermut inatsimmi § 6, imm. 1-imik unioqqutitsinernik assuarliuteqarnissaminut pisinnaatitaanera, aamma nakorsaqarnermi inatsimmi § 18, imm. 1 malillugu unnerluussinissamik inassuteqarsinnaanera Peqqinnissaqarfiup Napparsimasunut Maalaartarfianut 1988-imiit nuunneqarpoq.⁷³⁷

Nakorsaaneq Sundhedsstyrelse-p Kalaallit Nunaanni sumiiffimmi sinniisorisimavaa, aamma aqutsinikkut suleriaatsimi nakorsaanerup nalornissuteqarnermini Sundhedsstyrelse isumasiortarsimagaa assersuutissaqarpoq. Aammattaq suliaq 1978-imeersoq nassaarineqarpoq, Sundhedsstyrelse, naak nakorsaqarnermut inatsit Kalaallit Nunaanni atuutinngikkaluartoq, unnerluussisussaataasut suliamik Kalaallit Nunaanni nakorsamut (pinerluttulerinermi inatsit malillugu suliaasatut aallartitsisariaqartut isumaqartoq, pinerluttulerinermi inatsit pisortani atorfillit il.il. sumiginnaaneranun pingaarnertut malittarisassaammata).⁷³⁸ Tamatuma takutippaa, Sundhedsstyrelse tunngavissatut inatsimmik, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi malittarisassanut⁷³⁹ tunngaviusumut, Danmarkimi peqqinnissaqarfik pillugu inatsimmi tunngavigineqartut malillugit ingerlanneqartumut, eqqortitsilluartoq.

Taarsiissuteqarnissamut inatsisitigut akisussaaffik

Suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq (Culparegel) inatsimmik tunngaveqanngitsumik inatsisitigut tunngaviuvoq, inatsisinik atuutsitsinermi suleriaaseq aqqutigalugu eqqartuussivinnit ineriartortinneqarsimasoq, aamma Danmarkimi Kalaallit Nunaannilu taarsiissussaataitanermut inatsimmik akisussaattitsinissamut tunngavittut atorneqarnerpaanut ilaalluni. Suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq taamaalilluni, aalajangernissamut tunngavissat aalajangersimasut eqqortinneqarpata, ajoqusernermut ajoqusiisup iliuuseqarnermigut ajoqusiineranut piaarluni imaluunniit mianersuaalliortluni iliuuseqarnertut naatsorsuutigineqarsinnaasumut taarsiissuteqarnissamut inatsisitigut akisussaattitsinissamut tunngaviusinnaavoq.

Taarsiissuteqarnissamut inatsit aamma nakorsatut sulineq

Napparsimasup aamma nakorsap akornanni atassuteqarnerup nalilernissaanut inatsisinik ilisimatusarnikkut teoriimi nutaanngilisussaannngitsumik aallaaviusoq tassaasimavoq, pineqartoq tassaasoq isumaqatigiissuteqarluni atassuteqarneq.⁷⁴⁰ Tamanna taamaalilluni ima isigineqarsinnaavoq, katsorsarneqarnissaq pillugu *isumaqatigiissuteqartoqartoq*, taannalu *kajumissuseqarluni uppersarsaammut* ("qinnuiginninneq"/noqaassuteqarneq), Christian V-p peqqussutaani nakorsat sulinerannut tunngavigineqartumut, atatinneqarpoq. Pisortalli peqqinnissaqarfimmik ingerlatsineranni pineqartoq tasaaneruvoq oqartussat aamma innuttaasup akornanni pisortat ingerlatsinerannut tunngasoq. Danmarkimi pisortat ingerlatsiviini innuttaasunut paasissutissiisarnermik aamma ilitersuisarnermik immikkut ileqqoqartoqanngilaq. Piffissalli ingerlanerani pisortat ingerlatsineranni ileqqutut pitsaasutut pingaarutilimmik ilaalersimavoq, aamma ilitersuinissamik pisussaaffik pisortat ingerlatsineranni suliassat suliarineqartarnerat pillugu inatsimmi kingorna inatsisitigut tunngavilerneqarluni.⁷⁴¹

Taarsiissuteqarnissamut malittarisassaq nalinginnaasoq, *culpa*, pingaarnertut malittarisassami isumaqatigiissuteqarnerup iluaniillunilu avataaniippoq. Napparsimasut nakorsamit katsorsarneqarnermik kingorna ajoqusernerminnut atatillugu taarsiiffigineqarnissamik pisinnaatitaaffii nalinginnaasunit ukunanga malittarisassaliunneqarput – inatsisitigut aalajangersagaannngitsukkut – taarsiissuteqarnissamik akisussaaffeqarneq pillugu malittarisassat (suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut/suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut akisussaaffik). Napparsimasup taarsiiffigineqarnissaminik angusaqarsinnaaneranut tunngaviusumik piumasagaat tassaasimavoq, nakorsaq piaarluni imaluunniit mianersuaalliorluni ajoqusiinerminik piaarluni imaluunniit mianersuaalliorluni ajoqusiinermut akisussaaffeqartutut pisuutinneqarsimassasoq. Tamatuma kingorna aallaavik tassaasimavoq, napparsimasoq taamaallaat taarsiiffigineqarsinnaasoq, uppersarsarneqarsinnaappat (napparsimasup uppersarsarsinnaassaga), nakorsaq pisumi nakorsatut pitsaasumik aamma illersorneqarsinnaasumik ileqqoqarnissamik eqqortitsisimannngitsaq, aamma tamanna ajoqusernermut pisumut pissutaasoq.⁷⁴²

Nakorsaq pillaaasarnermut inatsit malillugu inuup allap timaanik, imaluunniit kiffaanngissusianik pillarneqaataasinnaasumik innarliisimasutut pisuutinneqarluni pineqartoq aningaasaqarnikkut ajoqusernermut imaluunniit annaasaqarnermut taarsiisussanngortitaasinnaallunilu ajoquserneqartup anniarneranut, innarligaaneranut, ajoquserneranut ajunngitsorsiassaanik il.il⁷⁴³ akiliisussanngortitaasinnaavoq. Ajoquserneqartoq aammattaaq eqqartuussivimmut suliassanngortitsisinnaavoq.⁷⁴⁴

Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini nakorsat sulinermi pissutsit pillugit inatsisinut tunngatillugu napparsimmavimmut/sulisitsisumut attuumassuteqarput, taamaalillunilu toqqaannartumik napparsimasup ataasiakkaap aamma nakorsap ataasiakkaap akornanni toqqaannartumik inatsisitigut pissutsinik atuuttoqarnani. Nakorsat taarsiissuteqarnissamik akisussaaffiat pillugu Sundhedsstyrelse napparsimasunut nalunaarsuiffimmik suliame paasissutisiivoq, nakorsanut Kalaallit Nunaanni atorfilinnut tamanut atuuttoq tassaasoq Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik tamakkiisumik pillaatissinneqassasoq, naleqq. Danske Lov 3-19-2, napparsimasoq nakorsiartarfimmi suliarineqaraangat, nakorsaq tassani sulisuusutut sulisimappat, aamma napparsimasoq katsorsarneqarnerminik akiliuteqarpat akiliuteqanngippalluunniit. Tassani danskit inatsisaanni sulisitsisut akisussaaffeqarneri nalinginnaasutut atorineqarput, tamannalu ima isumaqarpoq, nakorsaaneq imaluunniit nunap immikkoortuani nakorsat sulisutut taarsiisussaataitanermut inatsit malillugu inatsisitigut akisussaatinneqartussamik suliame uani, sulii pisoqalisoorsimannngitsumi, iliuuseqarsimagunik, taava pisut malillugit danskit naalagaaffiat sulisitsisutut pillaatissinneqarsinnaavoq. Gomard-ip⁷⁴⁵ oqaatigivaa, taarsiissuteqarnissamut akisussaaffik pillugu

inatsit 1984-imi naammassineqarnissaa sioqqullugu malittarisassaq pingaarneq tassaasimasooq, sulisoq kukkunini pissutigalugu ajoqusiisoq (culpa) nammineq inuttut akisussaasuusartoq, aamma sulisitsisoq, taarsiissuteqarnermut akiliuteqartoq, sulisumut tamakkiisumik taarsiiffigeqqusinnaasoq.

Taarsiissuteqarnissamut akisussaaffeqarneq pillugu inatsimmi § 23 malillugu sulisoq naleqquttut annertussusilimmik isigineqartumik taamaallaat akisussaasuvoq. Kisianni Gomard-ip aamma isumaqatigivaa, taarsiissuteqarnissamik inuttut akisussaaffik nakorsamut atorfilimmut piviusuunngitsoq, taamaalillutillu piumasaqaatit amerlanerit suliffeqarfimmut sammitinneqartarlutik. Pisortat ingerlatsivii akisussaatinneqarsinnaapput, ingerlatsivik suliap ingerlanneqarnerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarsimappat, aamma taarsiissuteqarnissamut piumasaqaatit eqqortinneqarsimappata.

1991-i, Napparsimasut sillimmaserneqarnerannik aaqqiissutip Danmarkimi eqqunneqarfia tikillugu danskit napparsimasut nakorsamit katsorsarneqarnerminnut atatillugu ajoquserneqarnerminnut taarsiiffigineqarnissamik pisinnaatitaaffiat taamaalilluni malittarisassanit taakkunaannga nalinginnaasunit, taarsiissuteqarnissamut akisussaaffik (suliap suliarineqarnerani ajoqusiinermut aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq/suliap suliarineqarnerani ajoqusiinermut aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut akisussaaffik) pillugu malittarisassanit ilaatigut inatsisitigut aalajangersagaanngitsunit malittarisassaqartinneqarpoq. Napparsimasut sillimmaserneqarnerannik aaqqiissut Kalaallit Nunaanni atuutilersinneqanngilaq, peqqinnissaqarfiup akisussaaffigineqarnera ukiup nikinnerani 1991/1992-imi Kalaallit Nunaannit tiguneqartussaammat, aamma suliap suliarineqarnerani ajoqusiinermut aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq Kalaallit Nunaanni napparsimasut taarsiiffigineqarnissaannut tunngavittut atorineqarnera ingerlaannarluni.

Aallaaviusimasooq taamaalilluni tassaavoq, napparsimasut peqqinnissaqarfimmi sulisunik taarsiisussaataitanermut inatsisitigut akisussaatsininarunik eqqartuussivinnut saaffiginnissasut. Kalaallit Nunaanni taarsiiffigineqarnissamik piumasaqarneq amerlasuutigut siullertut napparsimasumit, imaluunniit taassuma eqqartuussissuserisuanit Nakorsaaneqarfimmut imaluunniit Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut toqqaannartumik nassiuunneqartarpoq, pisunilu arlalinni peqqinnissaqarfiup kukkussutigisimasai pillugit eqqartuussinertaqanngitsumik isumaqatigiissuteqartoqartarsimalluni.⁷⁴⁶

Akuersineq aamma paasissutissiineq

Taarsiisussaataitanermut inatsimmi ajoqusersimasumit akuersineq atortussaataitaasoq pisarneq malillugu akisussaataitannginnissamut pissutaasutut suliarineqartarpoq, ajoqusiisumik iliuutsip inatsisitigut akerliuneranik atorunnaarsitsisumik.⁷⁴⁷ Tassa imaappoq, inuk pillorissooq kajumissutsini tunngavigalugu iliuutsimut ajoqusiisumut akuersiguni ajoqusiisoq tunngaviusumik akisussaatinneqassanngilaq.

Professorip Stig Jørgensenip aamma lektorip Torben Wanscherip oqaatigivaat,⁷⁴⁸ nakorsatut passussineq akuersisitsinermik atorineqarsinnaasumik (pinngitsuutitsineq) soqanngitsoq tunngaviusumik innarligassaannngissusermik unioqqutitsinerusoq, nakorsap taarsiissuteqarnissamik akisussaatinneqarnissaanik kinguneqartariaqartoq. Nakorsalli sulinera immikkuullarissorujussuuvoq – ajorunnaarsitsinissamik imaluunniit pitsaaliuineramik siunertaqarluni – aamma ”*taamaalilluni akuersisitsinermut malittarisassat nalinginnaasut nakorsap taarsiisussaataitanermik akisussaaffeqarneranut nuutissallugit naleqquttuunersoq nalorninartorujussuulluni*”.⁷⁴⁹ Nakorsat napparsimasumik akuersisitseqqaartariaqarnerisut pillugu apeqqut innersuussutigalugu Skandinaviami inatsiseqarnermut teoriini oqallisaanikuvoq, aamma napparsimasumut pitsaannerusassaq siunertaralugu nakorsanit pissutissaqarluartumik aamma illersorneqarsinnaasumik pilattaanerit ingerlanneqarsimasut, akuersisitsinissamik ilaginnaaneq pineqartoq, pisuni taamaattuni ileqqorissaarnissamut attuumassuteqartoq, Jørgensen aamma Wanscher malillugit taarsiissuteqarnissamut inatsisitigut

kinguneqartitsinertaqartariaqanngilaq (kisianni taamaallaat nakorsat ileqqorissaarnissaannik unioqquitsinertut maleruagassanik malinninnginneq pissutigalugu nakorsamut kinguneqartitsissutaalluni).⁷⁵⁰ Allaaserinnittut malillugit passussinermi ajoqusernerit kinguneqaataasut pillugit akisussaaffik pineqarsinnaavoq.

Landsrettimi eqqartuussissuserisoq M.C.A. Bjerre nakorsap taarsiisussaataitanermik pisussaaffia pillugu aallaaserisami 1941-mi⁷⁵¹ allappoq ”*ima oqaatigineqartariaqarsorinarpoq, Napparsimasup Akuersinera namminermini inatsisitigut Isumaqanngitsoq, Napparsimasoq Akuersinerup Kingunissaanik naliliinissaminut tunngavissaqarnanilu Akuersineq pissusissamisut naammassineqarlunilu malinneqarsimanersoq Sunniuteqarfigisinnaanagulu Ilisimanagu*”, napparsimasup katsorsarneqarnissamut aalajangersimasumut itigartitsinera nakorsamit malinneqartariaqarmat. UfR1955.3H-mi Højesterettip inerniliuppaa, unnerluussisup pilatsinnissani siunertaralugu napparsimmavimmut unitsinneqarnissani peqataaffigisimagaa, tamannalu pissutigalugu akuersisinneqarsimannginnera pillugu nakorsamik akisussaatisisoqarsinnaanani. Højesterettimi eqqartuussisup Trolle-p⁷⁵² passussinissamut akuersisitsinissap pisariaqassusianik apeqquut ajornakusoortutut nassuiarpaa, oqaatigalugulu ”*paasissutissiinissamik aamma akuersisitsinissamik piumasaqaatit nunanut allanut sanilliullugu nunami maani sakkukinnerusutut isikkoqarput*”⁷⁵³ ...Napparsimasup akerliunera erseqqilluinnartillugu pingaarnerpaatut malittarisassaq malillugu passussinissaq ingerlanneqartariaqanngikkaluartoq.” Trolle-p taamaallaat akueriumavaa, nakorsaq pisuni erseqqilluinnartuni nalaatsornikkut ajoqusiinernut kinguneqartitsiffigineqassasoq ”*kisianni tamatumani pisariaqarpoq, taarsiissuteqarnissamut tunngavik ileqqorissaarnissamut akerliusumik passussinissamik akuersitsinissap amigaatigineqarneranik pissuteqarnissaa*”. Trolle Tidemand-Petersson-ip inerniliineranut isumaqataavoq, tassa teorii aamma suleriaaseq aalajangiisusooq malillugu akisussaaffik tassaasoq suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut akisussaaffik nalinginnaasumik pissusilik, kisianni nakorsatut suliap suliarinissaanut atugassarititaasunit immikkut ittunit sunnersimaneqartoq.⁷⁵⁴

Eqqartuussissuserisoq Kai Blicher nakorsatut akisussaaffik pillugu UfR1965B.84-imi oqarpoq,

“*Passussinissamut akuersisitsineq atuuttoq pigineqanngitsoq inerniliunneqassappat, imaluunniit passussinissap annerusumik minnerusumilluunniit iluatsinngitsumik kingunerisinnaasai pillugit naammattumik paasissutissanik tunniussisoqarsimanngippat, aamma kinguneqaataasut taamaattut nalaanneqarpata, allaaserinnittut amerlanerit isumaqarput nakorsaq kinguneqaataasunut taakkununga akiliinissaminut pisussaaffeqartoq, aamma kinguneqaataasut ilimagineqarsimagaluarpata imaluunniit ilimagineqarsimanngippata (casus mixtus). Højesterettimi eqqartuussisooq J. Trolle U 1959 B p. 8 f.f. -imi allaaserisami isummamut tamatumunnga nangaasumik isumaqataavoq, aamma taamaallaat taarsiissuteqarnissamut tunngavik passussinissamik akuersitsinissap amigaatigineqarneranik pissuteqarsimappat. Paasissutissiinerit amigaatigineqarnerat, - pingaartumik ajoqutaaratarsinnaasut imaluunniit ajoqutaasussatut qulakkeerneqareersut pillugit - nalunaarutigineqarsimasariaqaraluartut, taarsiissuteqarnissamut tunngatillugu taamaallaat immaqa pingaaruteqarsinnaavoq, tamatumani passussinissamut akuersineq atuuttoq atortusaanngitsutut isigineqartariaqassappat. Tamanna nalinginnaasumik pineq ajorpoq. Matumuuna taamaalilluni U 1953 491 H-mut (TFR 1954 403) innersuussisoqarsinnaavoq. Landsrettip aalajangiinnermini tunngavilersuutigivaa, katsorsarneqarneq aallartitsinnagu katsorsaanneri aarlerinaataasinnaasunut tunngatillugu pissusissamisoortumik ilitsersuisoqarneratigut katsorsarneqarnissamut akuersitsinissap qulakkeerneqarsimannginnera. Højesterettili ima tunngavilersuuteqarluni pinngitsuutitsivoq, akuersisitsineq pisariaqartinneqartoq pigineqartoq, aammalu paasissutissiinerit amigaatigineqartut akuersisitsinerup atortussaatinneqannginnissaanik kinguneqarnersut iserfigineqartariaqartutut pisariaqarsorinagu.*”

Taamaalilluni isumaqarnarpoq aarlerinaataasinnaasut pillugit paasissutissiinissamik piumasaqaatinik, aamma taarsiissuteqarnissamik suliami paasissutissap taamaattup pingaarutaanik eqqartuussutit nalornilersitsisut, kisianni ataatsimut isigalugu akuersisitsinissamik piumasaqaateqarneranik nalornilersitsilernani.

Højesterettip aalajangiinerani UfR1956.707H-mi napparsimasoq qiteqqamigut ilisimajunnaarsitsinissamik siusinnerusukkut akerliusimavoq, tamannalu pissutigalugu angerlartinneqarsimalluni. Pissutsip tamatuma namminermini takutippaa, katsorsarneqarnissamut akuersisitsinissamik tunngavik taamanikkut akuerisaasoq. Nappaat ajornerulerpoq, taannalu napparsimmavimmut unitseqqinneqarpoq. Morfinimik tunineqareernerata kingorna nakorsaanerup ilisimatippaa, qiteqqamigut ilisimajunnaarsinneqarluni erngerluni pilatsittariaqartoq. Akerliunngilaq, aamma ullormi pilatsiffissamini nakorsamut ilisimajunnaartitsissummik tunisisumut akerliunngilaq. Ilisimajunnaartitsinerup taassuma kingunerivaa, napparsimasup tamakkiisumik innarluuteqalernera, tamannalu nalaatsornikkut ajutoornertut isigineqarpoq, aamma akuersisitsineq atuuttoq pigineqarmat napparsimasup taarsiissuteqarfigneqarnissaminik piumasaqaataanik Højesterettip napparsimmavik pinngitsuutippaa. Aalajangiinerup taamaalilluni aalajangersumik oqaatigivaa, akuersitsinermik atuuttumik pigisaqartoqassasoq, akuersineq taamaattoq akerliunnginnertut aamma passussinermut peqataanertut takutitsisinnaammat.

Bengt Tidemand-Peterssonip, landsrettimi eqqartuussissuserisuusimasup, paasissutissiinissap imaluunniit akuersisitsinissap amigaatigineqarnera pissutigalugu taarsiissuteqarnissamik piumasaqaateqarneq pillugu inatsisitigut suleriaaseq pillugu eqikkaalluni oqaatigivaa:

”nakorsat tunngavilersuutaat eqqartuussivimmit paasineqarsinnaalluarpoq. Napparsimmavimmut unitsinneqarnermut nammineq peqataalluni iliuuseq taanna, imaluunniit nakorsamik aggersaaneq suleriaaseq taanna malillugu [...imaattumik] nammineq sinnerluni allat iliuuseqarsinnaanerannik akuersilluni atsiornertut ilaqartutut amerlasuutigut nassuiarneqarsinnaassaaq. Aamma naak pisinnaatitsineq taamaattoq napparsimasumit qaqugukkulluunniit tunuartinneqarsinnaagaluartoq – tamatumalu pisimanissaa ilimagineqartariaqarpoq – katsorsaanerup iluaaginartortaanut akerliunermik, amerlasuutigut eqqarsaatigilluagaanngitsumik (”na’aa – taamaaliornak – tassa”) suleriaaseq malillugu imaaliiallaannaq tunuartsinissamik imaqanngilaq. Nakorsaq tamanna tunngavigalugu katsorsaanerminik unitsitsinissaminut pisussaaffeqanngilaq [...], katsorsaanerumut, aamma taassuma ingerlateqqinneqarnera pillugu napparsimasup ilungersuussilluni aalajangersimallunilu akerliunngippat, ilaatigut napparsimasoq – taamaaliorsinnaaguni – atisani tigoriarlugit anilluni. Isumaqarnarsorinarporli pilattaaneq qularutissaanngitsumik, imaluunniit ilimanaateqarluartumik avatinik, maluginiutinik, kinguaassiorsinnaanermik imaluunniit allatut annertuumik innarluuteqalernermik kinguneqarsinnaappat napparsimasoq ilisimatinneqartariaqartoq.”⁷⁵⁵

Landsrettip aalajangiinerani UfR1965.517V-i napparsimasoq kinguaassiorsinnaajunnaarsinnaanermi aarlerinaat pillugu pilatsinnissani sioqqullugu siunnersorneqarsimanngilaq. Aalajangiineq taamaalilluni katsorsarneqarnissamut paasissutissinneqarnissamut piumasaqaatinut tunngassuteqarpoq. Nakorsap napparsimasup passutami kinguaassiorsinnaajunnaanermik kinguneqarsinnaasumik aalajangiisinnaassuseqartutut inississimanera inuup naleqassusianut akerliusoq suliassanngortitsisup suliap ingerlanerani oqaatigivaa. Retslægeråd-ip suliap ingerlanerani paasissutissiissutigivaa, kinguneqaataasinnaasut pillugit paasissutissiinnginneq nakorsatut suleriaatsimi nalinginnaasuusumik aamma akuerisaasumik iliornertut isigineqarsinnaanngitsoq, Retslægeråd-i aamma oqaaseqarmat, kinguaassiorsinnaajunnaarneq pilaasarnermi pineqartumi, katsorsarneqarnissamut periarfissatuaasumi, immikkut ittumik akulikitsumik ajoqutaasinnaasumik pisartutut oqaatigineqarsinnaanngitsoq. Tassa suliassanngortitsisoq kinguneqaataasinnaasut pillugit pilatsinnissani sioqqullugu

siunnersorneqarsimanngilaq, Retslægeråd-i malillugu siunnersorneqarsimasussaagaluarluni. Pissutsit tunngavigalugit, aamma naatsorsuutigineqartariaqartumik, napparsimasup peqqissusiata ulorianartorsiornissaa pinngitsoortinniarlugu pilaaneq *tunngavissaqarluarsimassasoq* naatsorsuutigineqartariaqartoq Vestre Landsrettip nalilerpaa, aamma passussineq inerniliussassatut siunniussap angunissaanut pisariaqartinneqartumik qangiisimanngitsoq, kiisalu kinguneqaataasut pilataanissap pinngitsoortinnissaata aarlerinaataanut sanilliullugu pingaaruteqannginnerummat taarsiissuteqartoqarnissaanik kinguneqarsinnaanngitsoq.⁷⁵⁶ Oqaatigineqarpoq pisoq taanna maanna nalorninartutut inissisimasooq, tassa pilaanissaq piffissami taamani pinngitsoortinneqarsinnaanngitsumik pisariaqarsimanersoq, imaluunniit aarlerinaataanngitsumik piffissami aalajangersimasumi kinguartinneqarsinnaanersoq, napparsimasumut, pilatserernerup kingorna ukiut tallimat ingerlareersut qaangiunnerini taarsiissuteqartoqarnissaanik suliaakkiisumut, ajoqutaassanersoq. Aalajangiineq taamaalilluni saniatigut sunniutaasinnaasut/ajornartoorutaasinnaasut pillugit paasissutissiineq ilaatigut taakku pisarnerisa akulikissusiannut, aamma ilaatigut napparsimasup peqqissusiata isumaginiarneranut tunngatillugu tunngavissaqarluarsimasatut oqaatigineqartutut isigineqarsinnaavoq.

Tidemand-Petersson-ip oqaatigivaa,⁷⁵⁷ suliap ingerlanerani saqqummertoq, nakorsat ilaasa napparsimasut 30-t sinnerlugit ukiullit (arlaqarnerusunik) meerartaarsinnaajunnaarnerannik kinguneqarsinnaasooq pillugu oqaluttuunnissaat pisariaqanngitsutut isigigaat, oqaatigalugulu (inatsisilerituutut) suliame allami naartuersinnermut atatillugu arnaq akuersiseqqaarnagu kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarsimasooq nalaannikuusimallugu. Taassuma oqaatigivaa, napparsimmaviup suliame tassani taarsiusussaataitanermik akisussaaffeqarluni nassuerutigisimagaa, taamaalillunilu suliaq tamanna eqqartuussinertaqanngitsumik isumaqatigiissuteqarnermik kinguneqarsimassasoq naatsorsuutigineqartariaqarluni. Taanna isumaqarpoq, suliat taamaattut suliamek sumiginnaanertut, aamma eqqartuussisarnermut inatsit malillugu akisussaatisinermik kinguneqartinneqarsinnaasariaqartut.

Akuersisitsinermut atatillugu pineqaatissiisarnermi suleriaatsimi, piffissap pineqartup aallartisimalernerani, akuersissummik tunniussinissaq annikitsumik periuseqarfigineqarsimasorinarpoq, tassa katsorsaaneq/takkunneq napparsimasup kajumissusia tunngavigalugu pisimassasooq pisariaqarsorinaromat. UfR1955.3H-mi pingaartinneqarpoq, napparsimasooq napparsimmavimmi allami nakorsaaneq isumaqatigiissuteqarfigalugu *pilatsinnissaq siunertaralugu unitsitsinermut peqataasimasooq*, tassanngaanniit Finseninstituttimut nuunneqarluni, aamma suliame saqqummiunneqartut allat ataqatigiissillugit periuseq illersorneqarsinnaasumik pisimasooq, aamma aarlerinaataasinnaasooq pillugu paasissutissiinissamut pisussaaffik aalajangersarneqarsimanngitsoq akuersisitsinissamik amigaateqarneq pillugu instituttu akisussaatinneqarsinnaanngitsoq. UfR1956.707H-mi napparsimasooq unitsinneqarnerminut peqataasimavoq, aammalu akerliunnginneq akuersinertut isigineqarluni. Aamma ullumikkut inatsisitigut inissisimaneq imaappooq, akuersineq oqaasertaqanngitsumik pisinnaalluni. Tunngavilersuutigineqarsinnaavorli, Christian V-p Forordning af 4. december 1673 om Medicis og Apothekere-nut tunngasumi ileqqooq, peqqinnissaqarfimmi sulialinnit katsorsaaneq napparsimasup sioqqutsisumik »qinnuiginnissimanissaanik« piumasaqaammik tunngavilik aamma inatsisitigut suleriaatsimi piumasaqaatitut atuunnersooq (»unitsinneqarnerminut peqataaneq«).⁷⁵⁸ 1966-mi naartusunik isumassuineq pillugu inatsit, nalunaarusiami immikkoortoq 1 aamma ilanngussaq 1.1-imi sammineqartoq, tunngavigineqartumit taassumannga nikingavoq, taanna arnaq sioqqutsisumik qinnuiginninngikkaluartoq naartulernissap pitsaaliornissaanut siunnersuisinnaanermik periarfissiimmat (kisianni arnap itigartitsinissaminut kiffaanngissuseqarneranik tunngaveqartumik).

Pineqaatissiisarnermi suleriaatsimi, piffissami pineqartumi misissuiffigineqartumi, kingusinnerusukkut, pingaartumik UfR1989.1007H-mi erseqqissarneqartariaqarpoq, nakorsaaneq aamma amtskommune taarsiissuteqarnissamik akisussaaffeqartutut peqquneqarlutik, tassani arnaq akuersiseqqaarnagu pissutissaqanngitsumik kinguaassiorsinnaajunnaarsillugu suliarineqarsimalluni. Napparsimasooq 21-nik ukiulik, pilatsilluni erninerminut atatillugu aanaarnerata kingunerisaanik ajoqutaasinnaasumik

pisoqarsimavoq, tamannalu pissutigalugu mannissap aqquataasa kipinerisigut kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinermik kingunilimmik nakorsaaneq suliaqarsimalluni, taanna isumaqarami, arnaq ukiuni tulleriaani arlalinni naartulertariaqanngitsoq. Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq arnaq akuersiseqqaarnagu ingerlanneqarpoq, aammalu aarlerinaatitaqanngitsumik kinguartinneqarsimasinnaagaluarluni, tamatumani siunissami aarlerinaat pitsaaliorniarlugu iliuuseqartoqarmat, aammalu napparsimasup pilatsilluni ernisinneqarnerminut atatillugu ulorianartorsiornissaata pinngitsoortinniarneqarnera pineqarnani. Passussineq timip pisataanik napparsimasumik ajorunnaarsitsiniarluni suliarineqanngimmat nakorsaq, naleqq. kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermut inatsimmi § 1, imm. 2, naleqq. § 17, malillugu pillarneqaataasussamik iliuuseqarpoq. Tamanna, landsretti malillugu, nakorsap taarsisussaataitanermut akisussaaffeqarneranik nassataqartariaqanngilaq. Kisianni naartunissap kinguartinissaanik apeqqut kingusinnerusukkut aaqqiissuteqarfigineqarnissaa siunertarlugu, aamma ajornanngippat sakkukinnerusumik periuseqarluni, nakorsap kinguartsisimannginnera pillugu inatsisitigut akisussaaffeqarnermik kinguneqassaaq. Højesteretti inernilivoq, pissutaasut landsrettip oqaatigisai, tassa kinguaassiorsinnaajunnaarnermik kingunilimmik nakorsaq suliaqarsimanermigut inatsisinut akerliusumik iliuuseqarsimasooq, tamatumalu kingunerisaanik *taarsiissuteqarnissamut akisussaasutut inissilluni*. Passussinerup pissusia eqqarsaatigalugu, aamma arnap ukiukinnera pissutigalugit Højesteretti aammattaaq isumaqarpoq arnaq taarsiiffigineqartariaqaraluartoq.

Kukkuneq aamma pisarialimmik peqqissaarussineq

Napparsimasut taamaallaat taarsiiffigineqarnissaminut pininnaatitaaffeqarput, danskit inatsisaanni taarsisussaataitanermut malittarisassat nalinginnaasut malillugit ⁷⁵⁹ (suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq/suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut akisussaaffik) uppersarneqarsinnaappat, peqqinnissaqarfimmi sulisoq suliassaminik suliaqartilluni akisussaassuseqanngitsuliornikkut ajoqusiisimasooq, tamatumani uppersarneqassammat pineqartumut erloqissutaalersinnaasumik kukkusoqarsimasooq, katsorsaanerup nalaani imaluunniit kingorna periuseq atorineqartoq pissutigalugu, imaluunniit peqqissaarussinissap pisariaqartup ilaginnarneqarsimanera pissutigalugu. ⁷⁶⁰ Napparsimasup aammattaaq katsorsaanerup aamma ajoqusernerup pisup akornanni pisariaqartumik pissutaasup ataqatigiinnera uppersarsassavaa. Nakorsap naliliinera, suliani taamaattuni eqqartuussiviup naliliinerani ilaatinneqartariaqartoq, amerlasuutigut Retslægeråd-imit suliarineqassaaq. ⁷⁶¹ Indenrigsministeriap iluani oqaaseqaammi 1978-imeersumi ⁷⁶² allassimavoq, eqqartuussisarnermik suleriaatsimi nutaajunerusumi, kukkussutigineqarsimasup napparsimasumut sunniutaatut oqaatigineqarsinnaasut pillugit napparsimasup uppersarsaassussaanerata sakkukilliskiktarneratut isikkulimmik ineriartortoqarpassisooq. Kisiannili akisussaatisinissamut piumasaqaatitut nakorsap kukkussutaanut namminermut tunngatillugu sakkukilliliisoqarnani. Taarsiissuteqarnissamik akisussaaffik Danske Lov 3-19-2 ⁷⁶³ naapertorlugu nakorsamiippoq, kiisalu napparsimmavimmi/sulisitsisumi, imaluunniit suliffeqarfittut napparsimmavimmi. ⁷⁶⁴ Piffissami napparsimasut sillimmaserneqartarnerisa eqqunneqarnera sioqqullugu eqqartuussiviit suleriaasiat assigiinngitsunit arlalinnit sakkukippallaarnerarlugu isornartorsiorneqartarsimavoq, nakorsat sulinerannik ulorianartortalimmik paasinnippallaarnerarneqarlutik. ⁷⁶⁵

Jørgensen aamma Wanscher ⁷⁶⁶ oqaatigivaat, skandinaviami inatsisitigut suleriaatsimi aamma teoriimi erseqqissuusoq suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqartoqarsimanersoq aalajangiiniarnermi *suliassaqarfiup iluani immikkut ittumik uuttumik* atuisoqartarnera, tamanna ima paasisariaqarluni, nakorsaq nakorsamit pitsaasumit peqqissaartumillu piumasarineqartut peqqissaarsimanngikkuni, taamaaliornermigullu ajoqusiilluni, taarsiissuteqarnissamik pisussaaffeqassasooq. Jakobsenip eqqartuussisarnermi suleriaatsimik nassuiaanerani ⁷⁶⁷ *illersorneqarsinnaasuunissamik piumasaqaat* ⁷⁶⁸ paasineqarsinnaasorinarpoq,

katsorsaaneq eqqarsaatigilluakkamik aamma *sulinermi ileqqorissaarneq naapertorlugu* suliaasaqarfimmi tassani nakorsamit piginnaanilimmit aallartinneqarsimasariaqarmat.⁷⁶⁹ Katsorsaaneq kingorna naleqquppallaanngitsoq paasinarsippat, imaluunniit iluatsippallaanngitsumik pisimappat nakorsap taarsiissuteqarnissamik akisussaaffeqarneranik tunngaviusumik nassataqarneq ajorpoq.

UfR1933.989Ø-mi suliaritereernerup kingorna amigartumik malitseqartitsisoqarsimanera pissutigalugu taarsiiffigineqassasoq aalajangerneqarpoq, napparsimasoq iluaalliuuteqarluni naammagittaalliuuteqaraluartoq iluaqutaanerusumik kingunilimmik katsorsaaneq suliarineqarsimasinnaagaluartoq misissuinerup ingerlanneqarsimannginnera kukkunertut isigineqarmat. Sammisag oqaluttuarineqartuni malunnaateqarluppoq, tassa arnat anniarlutik iluaalliuutinik misigisaqaraangata aamma aqartarnertik allanngoraraangat il.il. kingorna nakkutillineq aamma amigartumik malitseqartitsineq arnat ilaannit misigisimaneqarluni.⁷⁷⁰ Eqqartuussutip takutitsineratut pisut taamaatsillugit tamanna inatsisitigut akisussaatsitineramik kinguneqarsinnaavoq.

Suliap suliarineqarnerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermi akisussaaffik Kalaallit Nunaanni inatsisini

Tunngaviusumik inatsisip 1953-imi allanngortinneqarnerani siunertarineqarsimasoq tassaavoq, tassa sivikinnerpaamik 1979-imi namminersornermut inatsisip tungaanut, danskit inatsisaat tunngaviusumik Kalaallit Nunaanni atuutissasut, akerlia erseqqilluinnartumik allassimanngippat. Inatsisilli pisoqaanerusut pisussaannartut atuutissanngillat. Tassani misissorneqassaaq, suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut akisussaaffik *inatsisitigut aalajangersagaanngitsumik inatsisitigut tunngavittut* Kalaallit Nunaanni piffissaq tamakkerlugu atuussimasutut oqaatigineqarsinnaanersoq.⁷⁷¹

Inatsisilerinerumut tunngasunik paasisassarsiortut 1948-49-mi Kalaallit Nunaanniikkamik paasivaat, taarsiissusaatitaanermut inatsit danskinit atorneqartumit malunnaatilimmik nikinganeqartoq, kisianni suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassap eqqunneqarnissaa akornutissaqartinnagu. Suliap suliarineqarnerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarneq pillugu malittarisassaq allassimanngitsumik inatsisitigut tunngaviummat 1953-imi nutaamik aqqissuussinermi inatsisitigut aqqiisummik taama ittumik erseqqissumik isummerfiginnittoqanngilaq. Tidsskrift for Grønlands Retsvæsenimi 1965-imi allaaserisami Højesteretimi eqqartuussisup Jørgen Trolle-p, Kalaallit Nunaanni inatsiseqarnermut ataatsimiititaliami aamma siuluttaasuusimasup, pingaarnersiorlugu eqqartorpaa, danskit taarsiissuteqarnissamut inatsisitigut tunngavii Kalaallit Nunaanni piffissami aggersumi aamma maligassaasariaqartut isumaqarluni, ilaatigut naalagaaffiup immikkoortuini tamani inatsisitigut tunngaveqarnissaq qulakkeerniarlugu.

Napparsimasunut nalunaarsuiffimmik suliami,⁷⁷² nunap immikkoortuani nakorsaq nunap immikkoortuini nakorsat taarsiissuteqarnissamut akisussaaffiat pillugu Sundhedsstyrelse-mut apeqquteqartoq, styrelse akissuteqarpoq, nunap immikkoortuini nakorsat Kalaallit Nunaannut Ministeriaqarfiup ataani inissisimasut, aamma taamaalilluni ministeria tamakkiisumik pillaatissinneqassasoq, naleqq. Danske Lov 3-19-2. Sundhedsstyrelse naggasiutitut allappoq, ima inissisimasoq danskit inatsisaat aamma atorneqassallutik.

Hjemmestyrekommissionip isumaliutissiissutaani⁷⁷³ peqqinnissaqarfik pillugu oqaatigineqarpoq,

"Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik inatsit nr. 275, 27. maj 1950-imeersoq (inatsisikkut nr. 107/1961-ikkut allannortinneqartoq) tunngavigalugu Kalaallit Nunaannut Ministeriaqarfimmit aqunneqarpoq. Naalagaaffimmit aningaasalersorneqartutut aamma suliffeqarfittut naalagaaffimmit aqunneqartutut Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik inatsisitut tunngavissatut isikkoqartumik inatsit atuuttoq malillugu pineqaatissiissutinik tamanik erngerluni naammassinnissinnaavoq, inuup kiffaanngissusianik, innuttaasunut peqqussummik, inerteqqummik il.il. akuliuffiginninnermik kinguneqanngitsumik. Tamatuma nassatarissavaa, peqqinnissaqarfiup suliaani malittarisassaliuussineq Kalaallit Nunaannut ministerimit suliarineqarnerat, inatsit naapertorlugu nalunaarutinik atuutilersitsinikkut aamma ilanngullugu pingaarnertut sulinermit najoqqutassat aqutugalugit. Malittarisassat atuuttut allannortinnagit namminersorerullutik oqartussanit atorqeersinnaassapput, tamanna kissaatigineqarpat, naleqq. § 19 namminersorerulluni oqartussaanermut inatsisissamut missingiut. Imaassimavoq, peqqinnissaqarfimmik aqutsinermi annertuumik toqqaannartumik danskit peqqinnissakkut inatsisaasa tunngavii tunngavigineqarlutik, nalunaarutinik immikkut ittunik il.il., suliffeqarfinnik immikkut ittunik il.il. pisariaqartitsisoqannginnera/naammattunik isumalluutissaqannginnera pissutigalugit/"

Taanna danskit inatsisiliornikkut tunngavii annertuumik atorlugit ingerlatsisoqarsimaneranik aammaarluni assersuutissaavoq.

Napparsimasut sillimmaserneqartarnerannut inatsit (inatsit nr. 367, 6. juni 1991-imeersoq napparsimasut sillimmaserneqarnerannut tunngasoq) peqqinnissaqarfimmik akisussaaffiup tigunera sioqqutilaarlugu Folketing-imi akuersissutigineqarpoq. Inatsisip napparsimasut taarsiiffigineqarnissaminut annertunerusumik piginnaatitaaffeqarnerat arlalitsigut qulakkeerpaa, manna tikillugu inatsisitigut inissisimanermut atuuttumut sanilliullugu, pingaarnertut suliaq suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassanit aqunneqarsimasumit. Kalaallit Nunaanni atorqeangitsoq inatsimmi § 22-mi aalajangersarneqarpoq, kisianni Kalaallit Nunaanni pissutsit immikkut eqqarsaatigalugit peqqussutikkut Kalaallit Nunaannut atuutilersinneqarnissaa periarfissinneqarluni.

Siunnersuut folketing-ip ukiuani 1986-1987-imi siullermeerutaasumik saqqummiunneqarpoq, aamma inatsisip Kalaallit Nunaanni atorqearnera pillugu oqaaseqaatini takuneqarsinnaavoq: *"Napparsimasut sillimmaserneqarnerannik aqqiissut tunngaviusumik taamatulli pissutissaqarluartumik Savalimmiut aamma Kalaallit Nunaata suliassaqarfiini atuutilersinneqarsinnaanngilaq. Peqqinnissaqarfiup suliassaqarfiata iluani il.il. pisortat kiffartuussinerannik alliliineq pineqarmat sillimmasiinermik aqqiissut taakkunani aamma atuutissanersoq naalagaaffiup ilaani taakkunani marlunni peqqinnissaqarfimmik akisussaasunit toqqaannartumik aalajangerneqartariaqarpoq."*⁷⁷⁴ Inatsisissatut siunnersuummi oqaaseqaatini nalinginnaasuni inatsisitigut inissisimaffik (danskit) maannamut atuuttoq ima nassuiarneqarpoq: *"Peqqinnissaqarfimmut tunngasuni suliaq suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq aamma taarsiissuteqarnissamut piimasagaatit allat nalinginnaasumik atuupput. Tamanna ima isumaqarpoq, peqqinnissaqarfimmi sulialik taarsiisussaataitanermik akisussaaffeqarpoq, taanna pisumi taamaattumi inuup taassuma ilinniarsimasamisut iliuuseqarnissaminik naatsorsuutigineqartumit allaanerusumik iliuuseqarsimappat."*

Inatsisartut Ombudsmand-iata 2008-mi isummiuppaa,⁷⁷⁵ iliuutsinut ajoqusiisunut imaluunniit ilaginnaanernut Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup taarsiisussaataitanermut akisussaaffeqarneranut tunngavik tassaasoq suliaq suliarinerani ajoqusiisumik imaluunniit illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq, napparsimasut sillimmaserneqartarnerannut inatsimmut siunnersuutip saqqummiunneqarnerani Danmarkimi peqqinnissaqarfimmut tunngasuni atuunneratut.

Siusinnerusukkut eqqaaneqartutut napparsimasunut nalunaarsuiffinnik suliani arlalinni, aamma Hjemmestyrekommissionip isumaliutissiissutaani oqaatigineqarpoq, Kalaallit Nunaannut tunngatillugu danskit peqqinnissamut tunngatillugu inatsisitigut tunngavii annertuumik tunngavigineqarsimasut. Suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassaq Kalaallit Nunaanni qaqugukkut aamma sumut tunngatillugu pineqaatissiissutinik misissueqqissaarnermut atuussimanersoq eqqartuussiviit aamma Kalaallit Nunaanni Politiit nassaarsinnaasimanngillat. Kalaallit Nunaannulli Ministeriaqarfimmut⁷⁷⁶ taarsiiffigitinnissamik piumasaqaatit pillugit napparsimasunut nalunaarsuiffinni arlalinni eqqaaneqarpoq suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut akisussaaffik akisussaatsinermut tunngavigineqarsinnaassasoq, assersuutigalugu napparsimasunut nalunaarsuiffik pillugu suliaq 1965-imeersoq.⁷⁷⁷ Napparsimasunut nalunaarsuiffiit pillugit suliat danskit inatsisaanik nalinginnaasunik aamma tunngaveqarsimasutut isikkoqarput, tassunga ilanngullugu pisortat aalajangiinerini aamma eqqartuussinertaqanngitsumik isumaqatigiissuteqarni.⁷⁷⁸ Ataatsimut isigalugu Kammeradvokatip naliliinera pingaarnertut malinneqartarluni.⁷⁷⁹ Inatsisitigut tunngavimmik pilersitsinissap eqqarsaatigineqarnera, aamma naalaagaaffimmut naapertuunnissaa, 1953-imi nutaamik aaqqissuussinermi oqaatigineqartutut, suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersorneqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermi malittarisassaq piffissaq qulaajaaffigineqartoq tamaat Kalaallit Nunaanni atuussimassasoq tikkuussivoq.

2.6

Danmarkimi eqqartuussisarnermi inatsitigut akisussaaffik

Danmarkimi nakorsat piffissami qulaajaaffigineqartumi eqqartuussisarnermi inatsisitigut aamma akisussaaffeqartitaapput.

Inuttut kiffaanngissuseq mianerisassaavoq, tunngaviusumik inatsimmi § 71-imi taama allassimavoq, soorluttaaq Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami isumaqatigiisummi inuttut kiffaanngissutsip illersugaanissaa pingaarutilittut inissisimasooq. Nammineq toqqakkamik aalajangernissamut kiffaanngissuseq aammattaaq pillaaarnermut inatsimmi illersugaavoq, soorlu inatsisinik unioqutitsilluni pinngitsaaliineq (naleqq. § 260). Inatsisinik unioqutitsinerit, peqqinnissaqarfimmi sulisumut inatsisitigut akisussaatsitsinerimik nalinginnaasumik kinguneqarsinnaasut pingaartumik tassaassapput inuuneq aamma timi pillugit aalajangersakkat, tassunga ilanngullugit pingaartumik pillaaarnermut inatsimmi §§ 244-246-mi nakuuserneq pillugu aalajangersakkat, aamma mianersuaalliorluni timimik innarlineq, naleqq. § 249. Tassunga ilanngullugu § 163-i nakorsamit uppersaatinik eqqunngitsunik tunniussinermik suliani, aamma § 157-i nakorsanut, pisortani kiffartuussillutillutilluunniit suliffeqartunut suliamik sumiginnaanermut tunngasoq, aamma kiffartuussinermi imaluunniit suliamik ingerlatsinermi sakkortuumik imaluunniit uteqqiattumik sumiginnaallutilluunniit mianersuaalliorlutik unioqutitsisunut.

Nakorsanut inatsimmi § 18-i pillaanissamut immikkut aalajangersakkamik imaqarpoq, taamaalilluni nakorsaq nakorsatut atorfimmini sulinermini sakkortuumik imaluunniit uteqqiattumik sumiginnaalluniluunniit mianersuaalliorloq pisuutinneqartoq akiliisitaanermik imaluunniit pillaatissiisummik sakkukitsumik pillarneqassalluni.

Adam Vestberg malillugu,⁷⁸⁰ nakorsatut inuup timaanik passussineq sunaluunniit innarligassaannngissutsimik tunngaviusumik innimiilliorneruvoq, napparsimasup akuersisinneqarnissaanik pisariaqartitsiffiusooq, pissutsit immikkut ittut, soorlu ajornartoornerit pillarneqaataasinnaagaluartut pinngippata. Eqqartuussisarnermi inatsisini nutaaliaasuni nakorsat kukkunerit allaaserinnittut arlallit *inatsimmik unioqutitsinngitsumik nikingasoornartut*⁷⁸¹ isigivaat. Tamanna ima paasisariaqarluni, pissutsit pillarneqaataasussat inatsisit oqaasertaat malillugit piviusunngortinneqartut, kisianni iliuutsip qanoq issusia inatsisiliortut pinerluttuliortunngortitsiniarnerannit allaanerulluinnartoq.

Bernhard Gomard-ip, inatsisinik ilisimatusarnermi professorip, oqaatigivaa,⁷⁸² ”*nammineq aalajangernissamut pisinnaatitaaffimmik asissuineq timimik innarliineruvoq pillarneqaataasussaq, kisianni pillaaarnermi inatsimmi timimik innarliisarnermut tunngasumi – imaluunniit Tunngaviusumik inatsimmi aamma Inuit piginnaatitaaffii pillugit isumaqatigiisummi tunngavisumik piginnaatitaaffiit pillugit malittarisassanik nalinginnaasunik malittarisassaliornissamik kinguneqarsinnaanngilaq*” nakorsat iliuusaannut tunngatillugu. Taassuma tunngavilersuutigivaa, ”*nakorsat napparsimasumik toqutsisutut imaluunniit timaanik innarliisutut eqqartuussivimmi aalajangiiffigineqartarnera qaqutigoortorujussuusoq*”.

Inatsisinut tunngasutigit ilisimatusarnermi allaaserisani piffissap ingerlanerani pillaaarnermut inatsit akuersisitsisimanani peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsaarnermut tunngatillugu qanoq atorneqarsinnaatiginersoq isumaqatigiinngissutaasarpooq. Tideman-Petersson⁷⁸³ 1978-imi oqaatigivaat,

pingaartumik pilattaanikkut paassussineq imaluunniit nakorsaatini ulorianartunik atuineq pineqartillugit ”annertuumik isumaqatigiissutigineqarpoq, akuersisitsineq taamaattoq pisuni taaneqartuni pissarsiarineqartariaqartoq, passussineq – immikkut ittumik pisoqarnera pissutigalugu iliuuseqartariaqarneq eqqarsaatiginagu – tassarpiaasoq (imaluunniit tassaasinnaasoq – nakorsaatit ulorianartut pineqartillugit) nakuusernerussammat. Akuersitsitsinerit atsiukkat – tassa nunani avannarlerni inatsini – pisariaqanngillat, kisianni soorunami uppersarsaatini nalorninarunnaarsitsisarlutik. Danskit inatsisaanni aamma naatsorsuutigineqarpoq, akuersitsineq – aamma pilattaanernut ilungersunarnerpaanut – iluasaarpallaanngitsumik tunniunneqarsinnaasoq, aap, oqaasertaqanngitsumik.”

Napparsimasup qinnuiginninnera Verner-ip⁷⁸⁴ tunngaviusumik piumasaqaatitut erseqqissarpaa:

”Napparsimasut namminneq aalajangiisinnaatitaanermik pisinnaatitaaffiat sukumiisumik paasissutissinneqarsimanermit tunngaveqassasoq pillugu tunngavimmik akuersaarneq sioqqullugu napparsimasoq nammineq aalajangiisinnaatitaanerninik nunat killiit arlaannaanniluunniit arsaarneqarsimanngilaq. Aamma taamanikkulli napparsimasoq passussinissamut imaluunniit katsorsaannissamut sioqqutsumik akuersisimanngippat nakorsatut passussineq imaluunniit nakorsatut katsorsaaneq sunaluunniit aallartinneqarsinnaanngilaq. Kisianni tamanna pisimappat, nakorsaq pineqartoq pillarneqaataasinnaasumik innarligassaanngissutsimik unioqqutitsissaaq. Pissutsilli imaapput, napparsimasup nakorsamit katsorsarneqarnissaminik akuersissutaa tunniunneqarniariaraangat nakorsap napparsimasumik ’innarliinissaa’ akuersaarneqartarluni. Tamanna napparsimasoq nakorsamut saaffiginnikkaangat, imaluunniit allatut iliorluni nakorsamit nakkutigineqaleraangat pisarpoq. Tamatuma kingorna oqariartaaseq nakorsaq ilisimasaqarnerusoq aallaavigalugu katsorsaaneq qanoq ittoq aallartinneqassanersoq pillugu aalajangiinissaq tamaat nakorsamut tunniunneqartarluni” .

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarneq akuersisitsinertaqanngitsoq timimik saassussinertut isigineqarsinnaasoq pillugu isuma assersuutigalugu eqqartussisarnermut inatsimmut professorinit Hurwitz, Greve aamma Baumbach-imit isumaqatigineqanngilaq, pissutigalugu iliuutsinit, pillaasarnermut inatsimmi siunnerfigineqartunit allaanerulluinnartumik siunertaqarnermikkut aamma taamaalilluni tunngaviit avaataaniinnermikkut pissutsimikkut assigiinngimmata.⁷⁸⁵ Højesterettimi eqqartuussisup Trolle-p katsorsaannikkut passussineq pillaasarnermut inatsimmi aalajangersakkanut ilaatinneqarnera ”ajornerpaamik ilusilimmik inatsisitigut katiterinertut” isivaa.⁷⁸⁶ Naliliineq, ukiut ingerlanerini assigiinngitsunik paasineqartartoq, pissutigalugu assersuutigalugu Sundhedsstyrelse-p kaajallaasitaliamini 21. oktober 1982-imeersumi paasissutissiinermut aamma akuersisitsinermut tunngasumik akerlianik naqissusiimmat: ”napparsimasup paasissutissinneqarnissaanik ilaginnaaneq pisimappat passussineq assigisaaluunniit timimik innarliineq pillugu pillaasarnermut inatsimmi aalajangersakkat atuunnissaannik kinguneqassaaq.”

Pillaasarnermut inatsimmi pinerluutit pineqartut amerlasuutigut taamaallaat pillagaassutigineqartarput, piaaraluni iliuuserineqarsimagaangata, tamannalu inatsisinik paasinninneq nalinginnaasoq malillugu⁷⁸⁷ pissaaq, pinerliisoq inatsit malillugu pinerluutigineqartutut isigineqartariaqartoq malillugu iliuuseqarpat, imaluunniit iliuuserineqartup pinera pisarialittut isigalugu, imaluunniit iliuuserineqartup taamaallaat kingunerisassatut pisinnaanerattut, kisiannili isumannaatsutut isigisasimisut iliuuseqarsimassagaluarluni. Mianersuaalliorneq, Torp malillugu pissaaq, pinerliisoq, inatsimmik unioqqutitsineq piaaraluneernertut namminerminut pisuutitsissutaasinnaanngitsoq, allat inatsisitigut illersorneqarnerat eqqarsaatigalugu pisussaaffigisani iliuuseqarnermigut mianersornissani ilaginnarsimaguniuk, aamma Waaben malillugu, mianersuaalliorneq iliuusissatut eqqarsaatigineqartumit allaanerussuteqarpat, mianersuaalliornermi pissutsit pissusilersuutissatut eqqarsaatigineqartumit, takutinneqartariaqartariaqarsimagaluartumit, allaaneruppat. Mianersuaalliorneq pissutigalugu eqqartuussinermi aalajangiinermi tunngaviusumik naatsorsuutigineqartariaqarpoq, eqqartuussivik

iliuutsumik allamik imaluunniit ilaginnaanermik allaanerusumik, unnerluutigineqartup periarfissaasa iluaniittunik aamma taassumanga naatsorsuutigineqartunik takorluuisinnaassasoq.⁷⁸⁸

Peqqinnissaqarfimmut tunngasutigut inatsisinut professorip norskiusup Henriette Sinding Aasenip tunnavilersuutigivaa, peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussinerit tunngaviusumik timimik innarliinertut isigineqartariaqartut, passussinermi ajoqusersinnaaneq aamma iluualliorsinnaaneq eqqarsaatigalugit,⁷⁸⁹ taamaalillunilu paasinninnermut, Sundhedsstyrelse-p 1982-kaajallaasitami oqaatigisaanut, naapertuuttumik.

Aammattaaq erseqqissarneqartariaqarpoq, suliaareersimasumi 1979-imi aalajangiiffigineqarsimasumi, suliap 1977⁷⁹⁰-imeersup ingerlasimaneranut tunngasumi Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami Ataatsimiititaliarsuup⁷⁹¹ aalajangeraa, peqqinnissaqarfimmi sulialinnit pinngitsaaliissummik passussineq ”*pingaaruteqarpallaanngikkaluarpalluunniit pisinnaatitaaffimmik* [inuttut nammineq inuuneqarnissap ataqqineqarnissaanik] *akuliuffiginninnertut isigineqassaaq.*” Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami isumaqatigiissutip taamaalilluni inuup pinngitsaalineqarluni peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqannginnissaa illersoraa isumaqartoqartariaqarsorinarmat⁷⁹², tunngavilersuutaasinnaavoq, pissutsit taamaanneranni Pillaasarnermut inatsit assinganik innarligassaannngissutsimik illersuisinnaassasoq. EMRK-imili artikel 8-mik ilanngutitsinissamut piumasaqaat taassaavoq, *pinngitsaaliilluni passussineq* oqartussanit aallartinneqartumut tunngassuteqassammat.⁷⁹³ Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnermut atatillugu akuersisitsinerup amigaataanera taamaaliinnarluni artikel 8-mit kalluarneqassanersoq nalorninarneruvoq, akuersitsinermik amigaateqarneq imaluunniit akuersitsineq atorsinnaanngitsoq pinngitsaaliinermik nassataqartariaqanngimmat.⁷⁹⁴ Rehof aamma Trierip naatsorsuutigivaat, passussineq pinngitsaaliilluni passussinertut isikkoqalerpat taanna artikel 8-mit kalluarneqassasoq.⁷⁹⁵

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnissamut akuersineq amerlasuutigut erseqqissumik pigineqarneq ajorpoq, kisianni pisoq malillugu pissalluni, tassa katsorsaanermut peqataanikkut imaluunniit oqaasertaqanngitsumik, assersuutigalugu akerliunnginnikkut.⁷⁹⁶ Tamatumunnga ilassutitut Vestberg-ip⁷⁹⁷ oqaatigivaa, akuersisitsinissamik piumasaqaat, tunngaviusumik aallaaviugaluarluni, inatsisitigut suleriaatsimi pinngitsoornani atuutitinneqarneq ajortoq. Tamanna, Vestberg malillugu, piviusumik inuunermi pissutsinut atassuteqarpoq, nakorsat (inuunermik aamma peqqinnissamik siunertaqarluni suliaqartutut) annikitsumik annertussusilimmik iliuuseqarsinnaallutik, piumasaqaatinik amerlavallaanik ajornakusooruteqanngikkaluarlutik, tassunga ilanngussinnaalluni akuersinermut uppersaatiip pissarsiariniarnera. Napparsimasoq, Vestberg malillugu, isumaqataasimassaaq, kisianni, siusinnerusukkut oqaatigineqareersutut, pisoq malillugu pissalluni, assersuutigalugu innanngavimmut innarneratigut.

Nakorsanut inatsimmi § 18-imi pillasarnermut aalajangersagaq aammattaaq naleqquppoq, akuersitsinermut/akuersaarnermut tunngavimmik suliaasaqarfimmi sulialittut sakkortuumik, imaluunniit peqqissaanngitsumik pissusilersornertut isiginissaanut tunngatillugu.

2.7

Kalaallit Nunaanni Pinerluttulerinermi inatsisitigut akisussaaffik

Pinerluttulerinermi inatsit nakorsanit Kalaallit Nunaanni najugalinnit Kalaallit Nunaanni iliuuserineqartunut atorneqartarpoq.⁷⁹⁸

Kalaallit Nunaanni pinerluttulerinermut inatsit Folketingimi ulloq 5. marsi 1954-imi akuersissutigineqarpoq.⁷⁹⁹ Inatsisip atuutilersinneqarnissaanut piffissaliussaq kunngip peqqussutaatigut aalajangerneqartussaavoq, inatsillu ukioq taanna ulloq 15. juuli atuutilersinneqarluni.⁸⁰⁰ Inatsisissatut siunnersuut, isumaliutissiissut inatsisilerinermut tunngasunik Kalaallit Nunaannut paasisassarsiortut saqqummiussa, ⁸⁰¹ tunngavigalugu Verner Goldschmidtimit suliarineqarsimasoq Folketingimut saqqummiunneqannginnerani Landsrådimut pilersinneqaaqqammersumit akuersissutigineqarpoq. Inatsisip akuersissutigineratigut Kalaallit Nunaanni innuttaasunut inatsisitigut ataasiusumimik tunngaveqarnissamik aqutissiuussinissamik kissaateqarneq Folketing-ip naammassivaa, taamaattoq imaalillugu Avannaanut- aamma Tunumut atuutilersitsineq aatsaat kingusinnerusukkut pilluni. Taamaaliornikkut nunat taakku marluk akornanni innuttaasunit aaqquissuussaanikkut maannamut atuuttumik assigiinngisitsineq, aamma nalinginnaliorneq annertoq, eqqartuussiveqarneq pillugu ataatsimiititaliarpuup piffissami ingerlareersimasumi ilisarnaataasutut oqaatigisaa, iliuuseqarfigineqarlutik.⁸⁰²

Pinerluttulerinermi inatsimmi maannakkut atuuttumi § 88-i (1954-inatsimmi § 60-i) timimik illersuinertarpoq: ”Nakuusernermut eqqartuunneqassaaq kinaluunniit piaarluni inuup allap timaanik ajoqusiisoq imaluunniit innarliisoq. Taamatuttaaq pineqassaaq mianersuaalliorluni inummik allamik timaatigut peqqissusaatigulluunniit annertuumik ajoqusiisoq”. § 60-imut⁸⁰³ oqaaseqaatit malillugit, aalajangersagaq inuup allap timaanik piaarluni *innarliinermut* imaluunniit *ajoqusiinermut* sunulluunniit atuuppoq, aamma taamaalilluni danskit pillaasarnermut inatsisaanni §§ 244-246-i assigalugu. Mianersuaalliornermut tunngasut, oqaasertaa malillugu, timimik imaluunniit peqqissutsimik annertuumik ajoqusiisoqartillugu akisussaatinneqarnissamik taamaallaat kinguneqassaaq, aammalu taamaalilluni danskit pinerluttulerinermi inatsisaanni § 249 assigissallugu.⁸⁰⁴ Inatsisilerituup Leif Senholtip Kalaallit Nunaanni pinerluttulerinermut inatsit pillugu suliami annertuumi⁸⁰⁵ oqaatigivaa, aalajangersakkami kinaassusersiunngitsumik tunngavissat pingaarnerit danskit teoriit aamma suleriaasiat atorlugit aalajangersarneqartut, pillaasarnermut inatsimmi §§ 244-246 tamakkerlugu pinerluttulerinermi inatsimmi aalajangersakkami ilaatinneqartumi ilanngunneqarnissaa eqqarsaataasimammat, taamaattoq Kalaallit Nunaanni malittarisassaq pisariillisagaq danskit inatsisaat malillugu pillarneqaataasussamut tunngasoq assigeqissaanngikkaluarlugu. Oqaasertaa malillugu inuup allap timaanik ajoqusiineq pineqarpoq. Pillaasarnermut inatsimmi § 245-mi, timimik imaluunniit peqqissutsimik innarliinermik ilaqartoq, akerlianik allaassimavoq, taamaalilluni pinerluttulerinermut inatsisip akerlianik peqqissuseq, tassunga ilanngullugit tarnikkut qanoq issueq, assersuutigalugu tuparujussuarnermi sunniutit, kingunerluutit il.il. ilaatinneqarlutik.⁸⁰⁶ Senholtip oqaatigivaa, nakorsatut tunngavilersukkamik passussinerit aamma soorunami Kalaallit Nunaanni pinerluttulerinermi inatsimmi piaraaluni pinerluutinut malittarisassat avataaniilluinnartut, aamma taamaalilluni timimik saassussinerit allat avataaniitinnegartussaammata erseqqilluinnartumik, imaluunniit oqaasertaqanngitsumik akuersisitsineq pigineqartariaqartoq, kalaallit inatsisaat malilugu pinngitsuutitsinermik

(pinngitsuutitsineq) kinguneqartussatut isigineqarsinnaalluni. Pinerluttulerinermut inatsit akuersisitsinerup kingunerit pillugit erseqqilluinnartunik aalajangersakkanik ilaqanngilaq, aamma Senholtip oqaatigivaa, pisoq tunngaviusumik inatsit nalinginnaasut malillugit aalajangiiffigineqartariaqartoq, kisianni killissaq sumiinnersoq nalorninarluni. Senholtip, aalajangiinerit amerlanngitsut ilaat, pinerluttulerinermi inatsit malillugu Kalaallit Nunaanni nakorsamut unnerluussut, qulaajaanermi uagut nassaaarsinnaasimasarput, eqqaavaa:⁸⁰⁷ Kaallit Nunaanni Nunatta Eqqartuussisuuneqarfiani ulloq 31. maj 1978 aalajangiiffigineqartumi, aalajangersakkanik eqqaaneqartunik taakkuninnga marlunnik unioqqutitsisimasutut pinngitsuutinneqarpoq.⁸⁰⁸ Suliami nakorsaq pineqartoq mianersuaalliorsimasutut nakorsaanermi isigineqarpoq, aamma katsorsaaneq pineqartoq, suliarissallugu ajornakusoorsimasoq aamma amerlasuunik aarlerinartortaartoq, mianersuaalliornerit Retslægeråd-imit isigineqarluni, nakorsaq katsorsaanerup nassatarisaanik pisumik sukkasuumik unitsitsisinaanissaminik periarfissanik naammattunik qulakkeerinnissimannginna pissutigalugu. Sundhedsstyrelse-p toqqortaasiviani takuneqarsinnaavoq, suliaq malersooqqullugu styrelse-p unnerluussisussaataitaasunut kaammattuutigisimagaa, aamma pinerluttulerinermi inatsimmi nakuusernermut aalajangersagaq § 60 (ullumikkut § 88-i) malillugu unnerluussisoqarsimalluni. Unnerluussut illersorneqarsinnaanngitsumik napparsimasumik katsorsaanerup, sakkortuumik aamma ataavartussamik ajoqusiinermik nassataqartumut, atatillugu ilaatigut mianersuaalliorluni malunnaatilimmik ajoqusiinermik (naleqq. aalajangersakkami 2. punktum) ilaqarpoq. Senholt-ip maluginiarpaa,⁸⁰⁹ Nunatta Eqqartuussisuuneqarfiata ”pineqaatissiinissamut sakkortuumik mianersuaalliornerisaa piumasaqaatigineqartussatut isikkoqangajattumik isikkoqartoq”, nakorsap ilaginnaanerata aamma mianersuaalliornerata sakkortuutut isigineqannginnera eqqartuussisuuneqarfiup pinngitsuutitsineranut tunngavilersuutigineqarluni.⁸¹⁰

Nalorninarpoq, piumassuserinngisamik spiraliliinermut tunngatillugu, tassunga ilanngullugu nivarsiaqqanut inuusuttuaqqanut (angajoqqaat akuersiseqqaarnagit), kinguaassiuutitut tunngasutigut suli atuilersimanngitsunut, tamannalu tunngavigalugu *peqqinnissaqarfimmi sulisunit passuttariaqartutut pissuteqanngitsumik* pinerluttulerinermut inatsimmi § 60-i (88) taamanikkut inatsisitigut qanoq annertutigisumik illersuutaasimanersoq: Oqaatigineqareersutut Højesterettip aalajangiinerni pisoqqani arlalinni akuersitsinertut isikkoqarsinnaasunut piumasaqaatit sakkukitsumik inissisimatissimavai, aamma akuersineq taamaalilluni inatsisitigut suleriaaseq malillugu arnap innanngavimmut innakaannarneratigut pisinnaalluni. Aalajangiinerilli taakku spiraliliinerup akertianik *ajorunnaarsitsinissaq siunertaralugu* passussinernut tunngassuteqarput, soorluttaaq pisoq, tassa passussineq pinngitsaaliinertut isikkoqarnerusimasoq, oqaatigineqareersutut EMRK artikel 8-imut ilaasumik, tamannalu innarligassaannngissuttip illersugaaneramik pinerluttulerinermik inatsit assinganik illersuisimasoq tunngavilersuutaalluni, peqqinnissaqarfimmili sulisunit passunneqarneq akuersisitsinertaqanngitsoq imaaliinnarluni artikel 8-mit kalluarneqanngimmat, akuersisitsinnginneq imaluunniit akuersisitsineq atorsinnaanngitsoq pinngitsaaliinermik ilaqartariaqanngimmat. Timikkut pinngitsaaliineq atorlugu (arnap timaanik aalajangiilluni) spiraliliineq tassunga uiggiullugu qularutissaanngitsumik nakuusernerit isigineqartariaqarpoq, aamma taamani inatsisitigut paasinninnermi.

Nunatta Eqqartuussisuuneqarfiata aalajangiinera 1978-imeersoq mianersuaalliorluni timimik innarliinermut danskit Pillaasarnermut inatsisaani § 249-p assinganut tunngassuteqarpoq, aammalu ajorunnaarsitsinissaq siunertaralugu katsorsaaneq misileraanermut tunngassuteqarluni. Aalajangersakkami, nakuuserneq pillugu pillaasarnermut inatsimmi §§ 244-246-p assigani, mianersuaalliornermik piumasaqaatitaqassaaq, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisut iliuuserisaat pillugit eqqartuussutit naleqquttunik, taamanikkut suleriaatsit pillugit erseqqinnerusumik paasisaqarfusinnaasunik, nassaartoqarsinnaasimanngilaq. Taamatuttaaq aamma inatsisit pillugit ilisimatusarnernit allaaserisanik, imaluunniit eqqartuussisarnermi suleriaatsinik, tamatuminnga paasisaqarfusinnaasunik amerlasuunik nassaartoqanngilaq, imaammatt Senholtip pinerluttulerinermik sulianik aalajangiinerit pillugit pigisai 1971-178 aammattaaq misissorneqaralutik. Allaaserisami

arnanut nakuuserneq pillugu unnerluussisussaataasut aamma eqqartuussiviit sulinerat Agnethe Weis Bentzon-ip⁸¹¹ misissoqqissaarpaa. Taannali pingaarnertut aappariit akornanni nakuusernernerik aamma pinngitsaaliilluni atoqateqarnernik qitiutitsiffiuvoq, aammalu taamanikkut peqqinnissaqarfiup inatsisisitigut nakuusernermut malittarisassaasa annertussusiannik annertunerusumik paasisaqarnissamut peqataanatik.

Pinerluttulerineri inatsimmi § 91-imi (§ 66) maannakkut atuuttumi unioqqutitsilluni pinngitsaaliineriut tunngasumi aalajangersagaavoq naleqquttoq, assersuutigalugu arnamut spiralilersikkiartorluni takkutinnippat politiiniit aaneqarnissaniik sioorasaarineriut tunngasoq. Taamaallilluni arnaq isumaqalerpoq tamanna pinngitsaaliilluni aaqqiissutaasoq.

Tassunga tunngatillugu § 28 (§ 49) (*Pisortani oqartussaaitanik atornerluisutut eqqartuunneqassaaq kinaluunniit, pisortani kiffartuussilluni suliaqartitaalluniluunniit atorfimminik atornerluisoq, inuinaat imaluunniit pisortat eqqortumik pisassarisaannik soqutigisaannilluunniit ajoqusiiniarluni*) taamanikkut atuuttoq eqqarsaatigineqarsinnaavoq. Leif Senholtip oqaatigivaa,⁸¹² Kalaallit Nunaanni nakorsatat aamma peqqinnissaqarfimmi sulisut allat aalajangersakkami ilaatinneqartut, siullertut atornerluineriut, atorfiup suliassatut suliarineqartussatut aamma suliarineqartariaqartutut siunertanut avataaniittunut atornerqarneranut tunngassuteqarluni. Pisimasut soqutigisanik taaneqartunik eqqunngitsuliorluni innarliinerunersut pisuni ataasiakkaani tigussaasumik naliliineriut tunngaveqartariaqarppq, aammalu Senholt malillugu pisunut, atorfeqarnernik atornerluineriut taaneqarsinnasunut, aamma pinerluuteqarnernik allanik kalluarneqanngitsunut pingaaruteqarnerussalluni, soorluttaaq atorfimmiik atornerluinerit sakkukinnerusut pinerluttulerineriut inatsimmi atuiffiunavianngitsut, pisoq malittarisassanik malinninnginnertut malersorlugu naammassineqarsinnaammat.

Taamanikkut atuuttoq § 30, imm. 2 (§ 55, imm. 2) pinerluttulerineriut inatsimmut tunngatillugu nakorsatat akisussaaffeqarnernut tunngatillugu naleqquttuusinnaavoq, taanna ima atornerqassammat, *”taamatuttaaq eqqartuunneqassaaq kinaluunniit pisortani atorfeqartitaalluni suliaqartitaalluniluunniit atorfimminik suliaassarisaaminillu imaluunniit pisussaaffimminik, atorfimmi suliaqartitaanermiluunniit nassatarisaanik, naammassinninnissaminik peqqarniitsumik akuttunngitsumillu isumaginninngitsooqattartoq imaluunniit peqqissaarussinngitsoortoq.* Aalajangersagaq taanna pillugu Senholtip oqaatigivaa, danskit inatsisaanni inatsitigut tunngaveqartoq⁸¹³, taamaattoq imaalillugu, pinerluttulerineriut inatsimmi § 30 (55) atornerqarsinnaasoq, pisuni danskit inatsisaanni immikkut inatsimmi malittarisassat atornerqarfissaanni, malittarisassat atorfeqarnernut tunngatillugu, imaluunniit sulisunut ataatsimoortunut immikkut ittut assingi kalaallit inatsisaanni pigineqanngimmata. Taanna assersuutigalugu nakorsanut aamma peqqissaasunut tunngassuteqarpoq, Senholtimit landsrettip aalajangiinera 1978-imeersoq innersuussutigineqarluni, tassani nakorsaq § 30, imm. 2-mik unioqqutitsinngitsutut pinngitsuutinneqarluni.⁸¹⁴ Senholtip oqaatigivaa (1985-imi), aalajangersagaq pisuni amerlanngitsuni taamaallaat atornerqarnikuusoq. Taanna assigalugu danskit inatsisaanni aalajangersakkap assinga peqqinnissaqarfimmi sulisunut tunngatillugu qaqutigorujussuaq aamma atornerqartarpoq. Senholtip oqaatigivaa,⁸¹⁵ atorfimmiik sumiginnaaneq pillugu suliat suliarineqartarnerat malittarisassanik malinninnginnertut atorfeqarnernut tunngatillugu aalajangiiffigineqartartut, ajornanngikkaangat (assersuutigalugu mianersoqqusummik tunisinikkut imaluunniit soraarsitsinikkut), kisianni aalajangersagaq atorfeqarnerni sumiginnaanernut tamanut atuuttusoq, sakkortuumik isigineqarsinnaasut, aammali sumiginnaaneq piaarluni piliarineqanngikkaluarpalluunniit, taamaallaalli peqqissaanngitsumik imaluunniit mianersuaalliornikkut pisimalluni, soorluttaaq pisut sakkukinnerusut uteqqiattumik pisarpata kinguneqartitsissutaasinaasut.

Eqqartuussiviit imaluunniit Kalaallit Nunaanni Politiit aalajangiinernik aalajangersimasunik tunngavilinnik nassaarsinnaasimannigillat, aamma taamaallilluni pineqaatissiisarnerni suleriaatsinik annertunerusunik allanik naliliineriut nalequttunik nassaartoqarnani. Eqqartuussisut suliaasa allattorsimaffiinit allakkat toqqortaatigineqartut assigiinngitsut aamma suliat nakorsanut tunngatillugu

suliassanngortinneqarsimasut allat Den almindelige danske Lægeforening-ip toqqortaasiviani Nakorsat akisussaaffii pillugit ataatsimiititaliamut tunngasut toqqortaatigineqartut aammattaaq misissorneqarput.

Niviarsiaqqanut inuussuttuaqqanut pisariaqartinneqartumik paasissutissiiinertaqanngitsumik aamma akuersisitsinertaqanngitsumik, nakorsiartup sioqqutsisumik qinnuiginninnera tunngavigalugu passussinermik pinngitsumik, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisumit passunneqarnissamut pissutissaqanngitsumik spiraliliineq ullumikkut piaaraluni nakuusernertut nalililernerqarsinnaanera atuutitinneqarsinnaagaluarpoq.

Pisut, timikkut pinngitsaaliinermik imaluunniit nakuusernissamik soorasaarinermik atuiffiusut qularnanngitsumik taamanikkut aamma ilaatinneqarsimapput. Kalaallit Nunaata Eqqartuussisuuneqarfiata 1978-imi aalajangiinera eqqarsaatigissagaanni nakuuserneq pillugu aalajangersagaq taamanikkut pisunut allanut inatsisitigut illersuutaasimanersoq oqaatigissallugu nalorninarpoq, atorfimmik atornerluineq imaluunniit ilaginnaaneq pillugit aalajangersakkat pisut aallaavigalugit inatsisitigut illersuutaasimasinnaassallutik.

2.8

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqarnermi EMRK naapertorlugu inuttut pisinnaatitaaffinnut tunngatillugu Naalagaaffiup pisussaaffii

Suliassap nassuiarneqarnera naapertorlugu qulaajaanermi matumani taamanikkut piffissami pineqartumi naartunaveersaatinik atuisitsinermik suleriaatsimut tunngatillugu inatsisitigut tunngaviit qulaajarneqassapput. Kapitalimi uani Inuttut pisinnaatitaaffiit pillugit Europami naalagaaffiit isumaqatigiissutaat – EMRK-mik naalisarneqartoq – naapertorlugu naalagaaffik peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussinermi Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmik ingerlatsinermini inuttut pisinnaatitaaffinnut tunngatillugu sunik pisussaaffeqarnerisq misissorneqarpoq.

EMRK inatsisikkut 1992-mi ilanngunneqarpoq, taamaalilluni danskit inatsisaasa ilaattut ilanngunneqarluni.⁸¹⁶ Taamaalilluni naqissuserneqarpoq EMRK danskit inatsiseqarneranni immikkut nukittuumik inissisimasq, tamannalu ilaatigut 1959-imiilli EMRK-mut tunngatillugu sunniteqarluartumik inatsisitigut atuutsitsinermut periuseqartoqarsimaneranut attuumatinneqarsinnaalluni: EMRK Europaråd-imit 1950-imi akuersissutigineqarpoq, isumaqatigiissutillu ilaatut Inuttut pisinnaatitaaffiit pillugit eqqartuussivik (EMD) 1959-imi pilersinneqarpoq, naalagaaffiup inuttut pisinnaatitaaffinnik unioqqutitsinerinik innuttaasut suliassanngortitsisinnaallutik.

EMRK Danmarkimi ulloq 3. septembari 1953 atortussanngortinneqarpoq, kisiannili danskit inatsisaannut ilanngutitsitinikkut ulloq 29. aprili 1992-imi pisortatigoortumik aatsaat ilanngunneqarluni, 1. juuli 1992 atuutilersinneqarluni. Ilanngutitsinermut inatsit 2001-imi⁸¹⁷ peqqussutikkut aatsaat Kalaallit Nunaannut atuutilersinneqarpoq, kisianni 1950⁸¹⁸-imi EMRK-ip atsiornernut atatillugu isumaqatigiissummut Kalaallit Nunaata ilanngutitinneqarnissaanik Danmarki nalunaaruteqarpoq, inatsisinut tunngasunik ilisimatusarnermi professori tuluk sir Francis Jacobs⁸¹⁹ naapertorlugu naalagaaffiit allat nunasiaateqarfinnut tunngatillugu nalunaaruteqartarnerisa assinganik. 1953-imi nutaamik aqqissuussinermi, Kalaallit Nunaata Naalagaaffeqatigiinnermut ilanngunnerani, Jacobs allallu⁸²⁰ isumaqarput, nalunaarut tamatuma kingunerisaanik atorunnaartoq, aamma tamanna tunngavigalugu Kalaallit Nunaat naalagaaffimmi nunap ilaatut maannamiit ilannguttoq.

EMRK-ip ilanngunneqarnissaa sioqqullugu taassuma pingaarutaa pillugu professori Jens Elo Rytter ima allaappoq⁸²¹:

” Danskit tunngaviusumik inatsisaat nalinginnaasumik marloqiusamik paasineqarsinnaasumik tunngaveqartarpoq, danskit inatsisaat inatsiseqarnikkut aqqissuussaannut marlunnut avissimallutik, taamaattumillu nunat tamalaat inatsisaat danskit inatsisaannut ilanngunneqareernermik kingorna nunami maani aatsaat atorineqarsinnaallutik, naleqq. Grl § 19. Tamanna aqqissuussaannerit ataaseqiusat illuatungerivaat, tamatuma kingorna nunap aamma nunat tamalaat inatsisaat ataatsit akulerullutik inatsisitigut aqqissuussaallutik,

taamaattumillu nunat tamalaat inatsisaat nunap inatsisaasa ilaattut akuersaarneqarlutik. Danskilli tunngaviumik inatsisaanni marloqiusamik aallaaveqarneq nassuiaasersuinnermut-aamma ilimaginninnermut malittarisassanik taaneqartartunik akuersaarnikkut sivisuumik naleqqusarneqartarput. Nassuiaasersuinnermut malittarisassaq malillugu danskit malittarisassaat arlariinnik paasineqarsinnaasoq naalagaaffiup innuttanut pisussaaffii naapertorlugit nassuiarneqassaaq. Ilimaginninnermut malittarisassaq malillugu pisortat inatsisinik atuutsitsisut inatsisiliortup naalagaaffiup innuttanut pisussaaffiunik atuuttunik unioqqutitsinissamik siunertaqarsimannginnissaannik ilimaginnissinnaapput, taamaattumillu taakku kingusinnerusukkut inatsisiliamik qaangiiginnarsinnaapput, taanna taakkununga ilanngunneqarsinnaanngippat. Marloqiusap taassuma naleqqussarlugu saqqummiussalluunniit ullumikkut naalagaaffiup innuttanut pisussaaffii danskit inatsisaani atuunnerannut naleqquttuullunuunniit piviusorsiorpaluttumik nassuiaataasimanaviannigilaq, inatsisitigut suleriaaseq pingaartumik EMRK-mut tunngatillugu ingerlaqqittutut isikkoqarmat, aamma takuuk Isumaliutissiissut/Betænking 1407 (2001), s. 25.

Iluatsinnera Danmarkip Hauschildt-imi EMD-mi (1989) siullermeerutaasumik eqqartuussinnermi aalajangiinera kingorna pivoq. Ukiuailuinnanguit sioqqullugit Højesterettip UfR 1986.898 H-mi oqaatigivaa pisanerq malillugu marloqiusamik paasinninneq, tassa EMRK nunat tamalaat akornanni isumaqatigiilluni aalajangersagaasoq toqqaannartumik danskit inatsisaanni ator neqarsinnaanngitsoq. Hauschildtip kingorna EMRK-p danskit inatsisaanni ator neqarsinnaasutut Højesteretti tassanngaannartumik akuersaarnerulerpoq. 1989-imi aalajangiinerit pingasut (U 1989.928 H, 1990.13 H aamma 1990.0181 H) aqutugalugit Højesteretti eqeersimaarnerulerpoq, tamatuma kingorna danskit eqqartuussivii sapinngisamik EMRK aamma EMD-p suleriaasiat malillugit inissinneqassallutik, naleqq. Isumaliutissiissut/Betænking 1220, qup./s. 192. 1992-imi EMRK-p ilanngutitinneqarnissaa sioqqulluguli taamaalilluni Højesterettip EMRK-ip ataatsimoortup danskit inatsiseqarneranni inatsisitigut tunngavissatut pingaarutilimmik inissisimanera qulakkeerpaa. Tamanna tunngavigalugu uppenarsarneqarsinnaanngilaq 1992-imi EMRK-mik ilanngutitsineq EMRK-p ataatsimoortup danskit naalagaaffiata inatsiseqarnerani inissisimaneranik siunertarineqartutut, imaluunniit allannguinnermik kinguneqarsimassasoq, ilanngutitsineq sioqqullugu eqqartuussiviit aalajangiisarnneranni Isumaqatigiissutip piumasaqaateqarfigineqareerneranik inissisimaneremut sanilliullugu, sammivimmu tassunga ilanngullugu takuuk Isumaliutissiissut/Betænking 1220 (1991), qup./s. 147; Isumaliutissiissut/Betænking 1407 (2001), qup./s. 296f; Vedsted-Hansen 1999, qup./s. 380f, sml. Torben Jensen 1999, s. 283, Zahle 2003, qup./s. 42.”

EMD-p suleriaasiani EMD-p inatsisinik atuutsitsinissaa (*ratione temporis*) isumaqatigiissutip atortussanngortinneqarneranut atassuteqartoq malinneqarpoq (tamanna 1953-imi pilluni).⁸²²

Akuersisitsinertaqanngitsumik spiraliliineq ullumikkut qularnanngitsumik niviarsiaqqat arnallu namminerisaminnik inuuneqarsinnaatitaanermik piginnaatitaaffianik (artikel 8-mik) unioqqutsitsinerussaaq, aamma nikassarpassisumik inuppalaanngitsumillu pinninnerusinnaalluni (artikel 3), immikkoortitsineq pillugu artikeli 14-i taakkununga ilanngullugu aamma unioqqutinneqarsimasinnaalluni. Pinngitsaaliissummik naartuinaveersaatini atuisitsineq suaassuseq tunngavigalugu nakuuserfiginnertut ilusilittut, taamalu nunanit inerteqqutigineqartariaqartutut Europaråd-ip isigivaa.⁸²³

EMRK-mut tunngatillugu *inatsisitigut ineriartorneq* aallaavigalugu inatsisitigut tunngaviata nalilernissaa ajornakusoortoq, imaammat isumaqatigiissut atortussiaammat ineriartortuortoq. Taamaattumillu illersugaaneq piffissap ingerlanerani allanngorsinnaalluni. Ukiuni qulikkaani siusinnerusuni EMRK-imut piareersaaneq EMD-ip aamma siusinnerusukkut ataatsimiititaliarsuusimasup malunnaatilimmik pingaartissimavaa, ineriartortuartuuneranilli

nassuiaateqarluni EMD 1978-imi tunngavilersuivoq, una aallaavigalugu *'massakkut pissutsit'*⁸²⁴—nassuiaariaaseq kingorna isumaqatigiissutip *'atortussaq uumassusilik'*-ttut nassuiarneqarnerani qitiusimasooq.⁸²⁵ Taamaaliilluni piffissami aalajangersimasumi isumaqatigiissut qanoq illersuutaasimanersoq eqqortumik oqaatigissallugu ajornakusoorsinnaavoq. Paarlattuanik mattunneqanngilaq illersorneqarneq EMD-ip inatsisitigut suleriaasiani kingusinnerusukkut aatsaat aalajangersumik oqaatigineqartoq aamma illersorneqarnermut tunngasuni siusinnerusukkut ilaatinneqarsimassasoq, suliamilli aalajangersimasumik takkuttoqarnera sioqqullugu aalajangersumik oqaatiginissaanut pissutissaqanngiinarsimassalluni. Napparsimasut pisinnaatitaaffii, immikkoortoq 2-mi kapitalip tulliani takuneqarsinnaasutut, piffissap sivilsinerusup ingerlanerani ineriartortinneqarsimapput. Taamaattumik siusinnerusukkut piffissami pineqartumi illersuutaasut piusimasut suleriaatsimi nutaajunerusumi eqqarsaatigineqarsimanissaat qulaarnaarneqarsinnaanngilaq. Eqqartuussinermi suleriaaseq, tulliuuttumi ilanngunneqartoq, sammisamut tulluurtuunera naapertorlugu toqqarneqarpoq, kisianni pisuni arlalinni qulaajaanermi matumani qitiutinneqartup kingorna pisuulluni. Taamaaliilluni taanna pissutaasuni taaneqartuni piffissaq misissuiffigineqartoq tamakkerlugu atuuttumik illersuutitut taaneqarsinnaasariaqanngilaq. Taamaattoq inuup ilaqutaqalernissamik pilersaarusiornissaq atussanerlugu nammineq piumasaminik aalajangersinnaatitaanera illersuutitut ileqqutut aallaaviusimagunarpoq, aamma piffissami siusinnerusukkut, tassa Europaråd-ip *Aalajangersagaatigut (75) 29 kinguaassiorsinnaaneq aamma ilaqutaqalernissamik pilersaarusiorsinnaaneq pillugit inatsit* Ministerkomitémi ulloq 14. november 1975⁸²⁶ akuersissutigineqarneratigut assersuutigalugu tamanna pillugu politikkikkut qanoq iliornissaq oqaatigineqarmat, naak pingaarnertut inuup nammineq aalajangersinnaatitaanermigut ilaqutaqalernissamik pilersaarusiornissamut atortussatut atuinnissaata siammarneqarnissaa qulakkeerneqassasoq aalajangersakkami qitiutinneqaraluartoq.

1975-imi, Francis Jacobs-i EMRK pillugu aqqissuussamik aamma nutartikkanik atuakkanik siullernik tuluttuunik saqqummiussimmat artikel 8-mi suliaassarfik misissuiffigineqanngitsorujussuusimavoq.⁸²⁷ Artikel 3-mut tunngatillugu allaaneruvoq, suleriaatsikkut pissutsit ilaanni misissuiffigineqarsimalluni, tassunga ilanngullugu assersuutigalugu suliami grækenland-imeersumi, applications no. 3321/67; 3322/67; 3323/67,⁸²⁸ grækenland-imi sakkutuut imminnut naalakkersuisunnigortillutik naalakkersuisunik uppitsinerisa kingunerisaanik ilaatigut Danmarkimit Grækenland-imut suliaassanngortinneqartumi. Eqqartuussummi naalliutsitsinerit assigiinngitsut aamma inuppalaanngitsumik nikassaasumillu iliuitsit allaffissornikkut suleriaatsitut isigineqarput, iliuitsit uteqqinneqarlutillu pisortatigoortumik akuersaarneqarmata. Allaffissornikkut suleriaatsitut isigineqarnerat, tassani pisortatigoortumik akuersaarneq aamma pissusilersuutigineqartunik akuersaarneq tunngavigalugu pissusilersornerni taamaattuni ataasiakkaani inunnit atorfilittanit ataasiakkaanit pissusilersuutigineqartunit ilungersunarnerusutut isigineqarpoq.

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussineq, napparsimasup piumasaanut akerliusumik tunniunneqartoq, EMRK-mi artikel 8-mut atatinneqarsinnaavoq, aammali artikel 3-mut ilaatinneqarsinnaalluni, ilungersunarnerpaaffissaa tikinneqarpat: *“naalliutsitsineq Artikel 3 naapertorlugu minnerpaamik ilungersunassuseqartariaqarpoq. Minnerpaaffissamik naliliineq taanna allanut naleqqiunneqassaaq: suliami pissutsit tamarmik apeqqutaassapput, soorlu passussinerup sivilsussusia, tarnikkut timikkullu sunniutissai, aamma suliat ilaanni eqqugaasup suaassusia, ukiui aamma peqqissutsumigut qanoq issusia... Uppernaasaatinik nalilersuineri Eqqartuussiviup uppernarsaatitut nalinginnaasumik “qularutissaanngitsumik” atortarpaa. Ilutigitilluguli uppernarsaatit sakkortuunit, erseqqissunit aamma ataqatigiissumik inernilinnit imaluunniit assigisaanit pissutsinit piviusutut ilimagineqartunit uppernarsineqanngitsunit pisinnaapput”*.⁸²⁹ Assersuutigalugu suliami X v. Sweden⁸³⁰-imi arnaq ajornartoormi pisinnaatitaaneq innersuussutigalugu napparsimmaviliaanneqarpoq, piumasarinngisaminillu naamigut kræfteqarnerminik pilatsilluni. Pilaaneq artikel 3-mi piumasarineqartutut ilungersunassuseqarnissaaq naamassinnittutut isigineqanngilaq.⁸³¹ Pilaaneq peqqissaanermi pisarialimmik suliarineqarnersoq naliliinermi pingaaruteqassaaq, pilaaneq nakorsatut sulineri nalinginnaasumik akuerisaasumik suleriaaseqarneq

tunngavigalugu isigissagaanni peqqissaanermi pisarialittut isigineqassammat, tunngaviusumik inuppalaanngitsutut imaluunniit nikaassaanertut isigineqarsinnaanani.⁸³²

V.C. v. Slovakia 2011-meersumi⁸³³, arnaq roma pilatsilluni ernereermermi⁸³⁴ kingorna akuersisinneqaqqaarnani kinguaassiorsinnaajunnaarsitaasimasooq pillugu suliami sulisut ”arnap nammineq aalajangiisinnaassusianik aamma napparsimasutut pisinnaatitaaffinik sakkortuumik sumiginnaasimasut,” EMD-mit isigineqarput, taannalu artikel 3-mut akerliuvoq. Eqqartuussivik naapertorlugu arnap kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarnera ”inuup kinguaassiorsinnaassutsiminut tunngatillugu peqqissutsimigut inissisimaffianik annertuumik akuliuffiginninneruvoq. Tamanna inuup timaata ilaanut pingaaruteqarnerpaat ilaannut tunngassuteqarmat inuup inuttut innarligassaannigissusianik assigiinngitsorpassuartigut sunniuteqartarpoq, tassunga ilanngullugit taassuma timimigut eqqarsartaatsimigullu qanoq issusianut, kiisalu misigissutsitigut, anersaakkut aamma ilaqutariittut inuuneqarneranut tunngasutigut. Tamanna inummit pineqartumit piumasarineqarneratigut inatsisitigut akuerisaasumik suliarineqarsinnaavoq, soorlu naartunaveersaatitut, imaluunniit peqqissaanermik siunertalimik peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnissaata pisariaqassusia qularutissaanngitsumik aalajangersumik oqaatigineqarsimassalluni. Eqqartuussiviup suleriaasia naapertorlugu...napparsimasooq inersimasooq eqqarsartaatsimigut piginnaasaqarluartoq akuersiseqqaarnagu peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussinneqarnissamik peqqusineq allaanerussaaq. Periaaseq taamaattoq inuup kiffanngissuseqarneranut aamma ataqqinassusianut, tunngaviusumik tunngaviit ilaannut isumaqatigiisummi tunngavigineqartunut tunngatillugu akuersaarneqarsinnaanngitsutut isigineqassaaq”⁸³⁵ aamma akuersisitsinissaaq piumasaqaataavoq ”Qinnuteqartup inuuneranut imaluunniit peqqissusianut iluarsineqarsinnaanngitsumik kinguneqartussamik aarlerinaatilimmik ajornartoormik pisoqanngimmat, aamma qinnuteqartoq napparsimasuummat inersimasooq eqqarsartaatsimigut piginnaasaqarluartoq suliap suliarineqarnissaanut paasisutissinneqarluni akuersinera pisariaqarpoq, aamma kingullertut taaneqartoq peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsaanikkut isigalugu ”pisarialittut” isigineqaraluarpalluunniit”.⁸³⁶

Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsilluni suliami tassani, aamma suliat assingini^{837 838} Eqqartuussiviup pingaartissimavaa, arnat inuianni inunnut mianerisarialinnut ilaanissaat, imaluunniit allatigut mianerisarialimmik inissisimanissaat, soorlu inuusuttutut ukiukitsuuneq imaluunniit eqqarsartaatsikkut innarluuteqarneq, peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsinnginneq aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinermi peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnermit, aamma tarnikkut ilungersunartumik kingunerlutsitsineq. Naak spirali aamma Depo-Provera kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinerup akerlianik qaangiuteqqittussamik naartunaveersaataagaluartut paasisutisseeqqaarnani aamma akuersisitseqqqaarnani spiraliliineq assinganik innarliineruvoq.⁸³⁹ Spirali amerlanertigut peqqinnissakkut sullissisunit ikiorneqaqqaartinnani peerneqarsinnaaneq ajorpoq, aamma sunniutaa – kissaatigineqanngitsumik ikkunneqarsimagaangat – kissaatiginngisamik kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinerup sunniutaatut EMD-p isumaqarfigisaanut sanilliunneqarsinnaavoq. G.M. and others v. Moldova pillugu suliami pinngitsaaliilluni naartuersitsineq pillugu maalaaruteqartuni pingasuni aamma akuersisitseqqqaarnani spiraliliinermik maalaaruteqartumik ataatsimik suliaq artikel 3-mik unioqqutitsineruvoq. Suliami tassani EMD-p ilaatigut pingaartippaa, suaassuseq, innarluuteqarneq, pisortanit nakkutillineq, maalaaruteqartut, eqqarsartaatsimikkut innarluutillit, tarnimikkut nappaatilinnut isertitsivimmi nakorsamit pinngitsaalineqarsimasut artikel 3-mi killissanik tikitsisimasutut tunngavilersuutigalugu.

Suliami S.F.K. v. Russia⁸⁴⁰ EMD-i artikel 3 unioqqutinneqarsimasooq tunngavilersuivoq, imaalillugu ”Eqqartuussiviup maluginiarpaa qinnuteqartup naartuersinnera taassuma piumasaanut akerliusumik, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsaanikkut malittarisassanik atuuttunik tamanik unioqqutitsilluni suliarineqarsimasooq... Pinngitsaaliilluni naartuineq taamaattoq, pissutsini taamaattuni suliarineqarsimasooq, qinnuteqartup inuttut ataqqinassusianik unioqqutitsineruvoq.

Passussineq sakkortuumik inuppalaannginnerullunilu nikassaaneruvoq, taassuma peqqissusianut sakkortuumik aamma erngertumik ajoqusiinermik kinguneqarluni – tassa meerassaminik annaasaqarnera – aammali timimigut tarnimigullu pitsaanngitsumik sivisuumillu kingunerlutsitsineranik nassataqartumik.”

EMRK-mi artikel 8 inuup pinngitsaaliisaalluni peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnissaanut illersuutitut isumaqarfigineqartariaqarpoq: *”Pinngitsaaliilluni nakorsamit passussineq, naak tamanna annertunerusumik isumaqanngikkaluartoq, akuliunnertut isigineqassaaq”*⁸⁴¹. EMRK-mi artikel 8-p ilanngunneqarnissaanut piumasaqaat tassaavoq, pisortani oqartussanit pilersinneqartumik pinngitsaalilluni akuliuffiginninneq,⁸⁴² tassa imaappoq, eqqunngitsuliorfiginninneq peqqinnissaqarfimmi pisortanit ingerlanneqartumi, naalagaaffimmit immikkut akisussaaffigineqartumi, atorfilinnit piliarineqartoq.⁸⁴³

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussinerit akuersinertaqanngitsut *imaaliinnarlutik* artikel 8-mit killilerneqassanersut nalorninarpoq, akuersinermik amigaateqarneq imaluunniit akuersineq atorsinnaanngitsoq pinngitsaaliinermik nassataqartariaqanngimmat.⁸⁴⁴ Rehof aamma Trier naatsorsuutigivaat, passussineq pinngitsaaliilluni passussinertut iluseqalerpat artikel 8-mit killilerneqassasoq.⁸⁴⁵ Sinding Aasen-ip oqaatigivaa, artikel 8-mut ilaatinneqassagaanni pinngitsaaliineq pinngitsoornani piumasaqaataasariaqanngitsoq, piumassutsimik eqqunngitsuliorfiginninnerup annertussusia kisimi aalajangiisuusariaqassanngimmat, aammali akuliuffiginninnerup ilungersunassusia ilanngullugu aalajangiisuusariaqarluni.⁸⁴⁶ Suliaq qulaani taaneqartoq V.C. v. Slovakia 2011-meersoq⁸⁴⁷ tamatumunnga uiggiullugu annertussutisimut tunngatillugu sulilassuteqarpoq; napparsimasoq nammineq pisinnaasaqarnermi saniatigut naammaginartumik paasissutissinneqarlunilu (anniertinneqarluni)-sunnerniarneqassanngitsoq.

Suliami Csoma v. Romania 2013-imeersumi arnaq imerpalasulersuummik ikkussiffigineqarlunilu nakorsaammik tunineqarpoq, naartuatalu napparsimasup katannissaa siunertaralugu aqaguani kapitilluni, aanaarnerminik inuunera ulorianartorsiulermat inuunera annaanniarlugu illiaa peerneqartariaqarluni. Suliami akuersineq aamma naammattumik paasissutissinneqarneq akuersinermut piumasaqaataasoq erseqqissarneqarpoq, *”Napparsimasup timimi innarligassaannngissusiata ataqqineqarnissaanut tunngatillugu akuersisinneqareersimanerata pisimanera Eqqartuussiviup pingaartippaa... napparsimasup pissusissamisoortumik paasissutissinneqarnissaminik pisinnaatitaaffianik peqqinnissaqarfimmi sulisunit qaangiiginnarneq sunaluunniit suliami naalagaaffiup akisussaatinneqarneranik kinguneqarsinnaavoq”*.⁸⁴⁸ Eqqartuussivik suliami ima oqaaseqarpoq, *”qinnuteqartup peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnissamik toqqaanissaanut peqataatinneqannginneratigut, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisunut suleriaatsimut atatillugu aarlerinaataasinnaasut pillugit pissusissamisoortumik paasissutissinneqannginneratigut qinnuteqartoq namminerisaminik inuuneqarnissaminik piginnaatitaaffia unioqqutinneqassaaq”*.⁸⁴⁹

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussinerit ilaat, pinngitsaaliissummik pisut, artikel 8 malillugu pisarialimmik passussinerusinnaapput (2), naleqq. assersuutigalugu *Acmanne and others v. Belgium*⁸⁵⁰ tuberkulose-mik misissuinnermut tunngasoq, Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami Ataatsimiititaliarsuarmit pisarialimmik passussinertut isigineqarpoq, inatsimmik tunngaveqarluni pisimappat, aamma *”inuiaqatigiinni tamat oqartussaaqataaaffigisaanni nunap isumannaatsuutinneqarnissaanut, tamat toqqissisimatinneqarnissaannut imaluunniit eqqissiiviillioornissaq imaluunniit pinerluttuliornissaq pitsaaliorniarlugit nunap aningaasaqarnikkut inissisimalluarnissaanut, peqqinneq imaluunniit ileqqorissaarneq illersorniarlugit, imaluunniit allat pisinnaatitaaffii aamma kiffaanngissuseqarnerat illersorniarlugit pisariaqartoq”*, naleqq. artikel 8 (2). Inuiaqatigiinni tamat oqartussaaqataaaffigisaannik ingerlanneqartumi passussineq pisarialittut isigineqarsinnaanngilaq – ataqqinassuseq akaarinninnerullunilu asissuisuunngippat – tamanna ilaatigut inatsisitigut akuerisamik anguniagaq siunertaralugu sanillunneqarpat.⁸⁵¹

EMD-p (suleriaatsimi nutaajunerusumi, sammisamut tunngatillugu saqqummiunneqartumi) paasinninnera tassaasimavoq, passussineq inuup pissarsiarisaa, suliaasaqarfimmik ilisimasalittut pitsaassusilimmik tunngaveqassasoq,⁸⁵² peqqinnissaqarfimmi sulisut pitsaassusissamik taassuminnga eqqortitsissasut⁸⁵³, aamma peqqinnissaqarfimmi sulisut suliaasaqarfimmik ilisimasalittut pitsaassusilimmik eqqortitsinissaannut qulakkeerinninnissamut nalaagaaffik peqataassasoq.⁸⁵⁴ Peqqinnissaqarfimmi suliaasaqarfimmik ilisimasallit ileqqui qitiummata EMD nammineq malitassaminik aalajangersaanissaminik tunuarsimaarsimavoq, pingaartumik apeqqutit ileqqorissaarnissamut tunngasut pineqaraangata,⁸⁵⁵ kisianni taamaakkaluartoq EMD-p erseqqissarsimavaa, peqqinneq inuiaqatigiinni tamat oqartussaaqataaffigisaanni naleqartitaasoq pingaarutilik,⁸⁵⁶ aamma nakorsaqaqarnermut namminermut siunertaq tassaasoq napparsimasut inuunerannik aamma peqqissusiannik illersuinissaq.⁸⁵⁷ Tunngaviit taakku taamaalillutik (napparsimasup nammineq imminut aalajangiisinnaassuseqarnera pissusissamisoortumik ataqqillugu) naalagaaffiup iliuusaanut imaluunniit ilaginnaaneranut uuttuutaapput.^{858 859}

Akuersineq oqaasertaqanngitsumik imaluunniit pissutsit atuuttut maliinnarlugit akuersinerusinnaavoq,⁸⁶⁰ EMRK akuersinermut aalajangersimasunik piumasaqaateqarnissamik aalajangersaaneq ajormat.⁸⁶¹ EMD-illi suliami arnat kinguaassiuutaannik misissuineranut tunngasumi pingaartippaa, arnaq mianerisarialimmik inissisimasimassasoq, akerliusinnaaneralu naatsorsuutigineqarsinnaasimassanani: “*pissutsit atuuttut tunngavigalugit qinnuteqartup nuliata, mianerisarialittut inissisimanera tunngavigalugu pisortanit, tigummineqarnera tamakkerlugu arnamik nakkutiginnittuusunit, misissorneqarnermut taamaattumut akerliunissaa naatsorsuutigineqarsinnaanngilaq*”.⁸⁶² Suliami tassani arnaq politiinit isumannaallisaasunit tigummigallarneqarpoq, arnap namminnerminnit tigummigallarneqarnermi nalaani kinguaassiuutimigut innarlernerqarsimannginnera qulakkeerniarlugu kinguaassiuutimigut misissorneqarnissaa taakkunannga piumasarineqarluni, innarliisoqarsimaneramik ilumuunngitsumik unnerluussisoqartarnissaa pitsaaliorniarlugu arnat tigummigallarneqartut kinguaassiuutimikkut misissorneqartarnissat pisariaqarnerarlugu naalakkersuisut taama atortussaatitsimmata. EMD “*isumaqarpoq, inuup timimigut innarligassaanngissusianik sukkulluunniit akulerunneq inatsisinit aalajangersarneqarsimassasoq, aamma inuup pineqartup akuersisimanissaa pisariaqarluni. Taamaanngippat inuk mianerisarialimmik inissisimasooq, soorlu tigummigallagaasoq, iliuutsinut suugaluartunulluunniit inatsisitigut pinngitsoornani piginnaatitaaffimminik arsaarneqarsimassamat. Qulaani pineqartoq tunngavigalugu akuliuffiginninneq pineqartoq “inatsisit malillugit pisimanngitsutut” Eqqartuussivimmit isigineqarpoq*”.⁸⁶³ Naak suliami tassani arnap politiinit tigummigallarneqarnera qularutissaanngitsumik pingaaruteqaraluartoq – tamannalu tunngavigalugu tunngaviusumik sakkortunerusunik piumasaqaateqartoqarluni – eqqartuussutit erseqqissarpaa, inunnut mianerisarialimmik inissisimasunut, aamma oqartussanit nakkutigineqartunut, naalagaaffik immikkut akisussaaqqarsinnaasoq. Inunnut mianerisarialimmik inissisimasunut akisussaaqqarsinnaasoq taanna EMD-p assersuutigalugu parnaarussanut aamma tarnimikkut napparsimasunut suleriaasiani aamma taaneqarpoq.⁸⁶⁴

Niviarsiaqqat atuartut angajoqqaavi akuersiseqqaarnagit spiralilerneqartut imaluunniit Depo-Proveramik tunineqartut⁸⁶⁵ skolehjem-imi, atuartunut angerlarsimaffimmi aamma kostskole-mi oqartussanit nakkutigineqarnermik nalaanni pisup assinganik inissisimasimasut pineqartillugit pissaaneq illugiinnut naligiimmik atuutinngitsoq tunngavilersuutigineqarsinnaavoq. Oqartussanit nakkutigineqarsimagunik mianerisarialimmik inissisimasimassapput, akerliunissaat naatsorsuutigineqarsinnaanani. Suliami F.O. v. Kroatien⁸⁶⁶ EMD-p naqissuserpaa, peqqissutsimut tunngatillugu mianerisarialimmik inissisimanermik atuarfiup illersuinissaa, “*Oqartussat tunniussinermi pingaarutilimmi, soorlu ilinniartitaanermik ... ilinniartoqarfii pingaarnerpaatut suliaasaat tassaavoq atuartut peqqissusiannik aamma atugarissaarnerannik illersuinissaq, taakku inuusuttutut ukiukitsuunerat eqqarsaatigalugu mianerisarialimmik inissisimanerat eqqarsaatigalugu. Taamaattumik ilinniartoqarfii pingaarnertut akisussaaqqarsinnaasoq atuartut isumannaatsuutinneqarnissaasa qulakkeernissaat, taakku oqartussanit nakkutigineqarnermik nalaani nakuusernernerut sunulluunniit illersorniarnarlugit*.” Suliami Kayak v.

Tyrkiet⁸⁶⁷ 2012-imeersumi (franskisut oqaatsit kisiisa atorlugit pissarsiarineqarsinnaasumi)⁸⁶⁸ eqqartuussivik aammattaaq oqaaseqarpoq, suliami qitiusoq tassaasoq atuarfeqarnikkut oqartussat aqutugalugit atuartut ukiui pissutugalugit immikkut mianerisarialittut illersuinissamut tunngatillugu atuartut peqqissusiat aamma qanoq issusiat eqqarsaatigalugit atuarfeqarnikkut oqartussat paarsisussaannerat aqutugalugu naalagaaffiup pisussaaffeqarnera. Tamatumunnga uiggiullugu atuarfiup nakkutilliinerani nivarsiaqqat atuartut, illoqarfiit atuarfiini atuartsusut, il.il (kostskoleni atuartsuunngikkaluartut) aamma ilanngunneqartariaqarput.

Oqaatigineqareersutut Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik naalagaaffimmit ingerlanneqarpoq. Naalagaaffik taamaalilluni peqqinnissaqarfimmi sulisutut atorfilinnut tunngatillugu immikkut akisussaaffeqarpoq.⁸⁶⁹ Tassunga uiggiullugu naalagaaffiup iliuusai imaluunniit ilaginnaaeneri, naalagaaffiup inatsisinik unioqutitsilluni suleriaaseqartoqarsimanera ilisimasaqarfigippagu, imaluunniit ilisimasaqarfisariaqaraluarpagu, EMRK malillugu inuttut pisinnaatitaaffiit tunngavigalugit naliliinissaq tulluartsuussagaluarpoq.⁸⁷⁰ Tassunga tunngatillugu oqaatigineqarsinnaavoq, naleqquttumik ilisimasaqartoqarsimasinnaagaluarnera pillugu arlalinnik uppersaatsartallinnik assersuutissaqarmat:

Arnanut nakorsap Foreningen for Familieplanlægning-imeersup Kalaallit Nunaanni 1964-imi angalanerminut Grønlandsministeriamut nalunaarusiaanut tunngatillugu taamanikkut Kalaallit Nunaanni Eqqartuussivimmi nunap eqqartuussisuuneranik, kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermut pissutaasunik isornartorsiuisimagunartumik, oqaloqateqarnerata oqaluttuarineqarnera nassaassaavoq: ”*Taanna isumaqarpoq, kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq amerlavallaartutigut aamma pitsaavallaanngitsumik tunngaveqarluni, aamma passussinerup kingunissaanik napparsimasut ilisimasaqanngitsut suliarineqartartut.*” Nalunaarusiami arnanut nakorsap, ”*napparsimasunut nalunaarsuiffiit malillugit kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq pisuni taamaattuni eqqortutuutut aamma periarfissatut kingullerpaatut*” oqaatigivaa. Arnanut nakorsap taamaalilluni Kalaallit Nunaanni kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermik suleriaatsimut tunngatillugu ajornartorsiuteqarnera isumaqatiginngilaa. Eqqartuussisuunerup isornartorsiutineru isummerfiginngilaa, tassa kinguaassiorsiorsinnaajunnaarsitsisarnermut atatillugu arnat iluamik paasissutissinneqarsimanngitsut.⁸⁷¹ Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermik suleriaaseq qulaajaanermut matumunnga ilaanngilaq, kisianni assersuut qulaajaanermi uani oqaluttuarineqartunut naapertuuppoq, tassa napparsimmaviup/nakorsap aamma napparsimasup akornanni attaveqatigiinnermut tunngatillugu taamanikkut aamma apeqqusersuisoqartarsimasoq.

Nunap nakorsaanera ulloq 9. decembari 1969-imi angerlamut Kalaallit Nunaata Ministereqarfianut, ilaatigut arnat sorliit spiralimik immikkut soqutiginninersut nakorsat paasinninnerannik paasissutissanik pissarsiaqarusussimasumut, allappoq. Nunap nakorsaanera paasissutissiivoq, ”*nakorsat arlalissuit erseqqissaatigivaat, spiralimik ikkussiffigitinnissamik kissaateqarluni eqqarsaatigeqqaarnagu saaffiginnittarnerit akuttusuujusut, kisiannili akerlianik arlalissuit nakorsamit neqeroortoqaraangat neqeroorummik akuersisartut*”. Grønlandsråd-imi 1970-imi ataatsimiinnermi ilaarsortaq Svend Hugaard paasissutissiivoq, ”*Kalaallit Nunaanni nakorsanik oqaloqateqarnermini paasisutut issimallugu arnat allamik pissuteqarlutik nakorsiaraangamik spiralilernerneqarnissaminnik soqutiginnittartut, kisianni namminerisaminnik takkuttarnerat qaqutigoortuusoq. Ajornartorsiutip tamatuma iluarsiffigineqarnissaa kissaatinassagaluarpoq*”.⁸⁷² Tamanna ataatsimoortillugu saassussinertut periuseqartutut takutitsinerusinnaasimassasoq.

Scoresbysund-imi kommunalbestyrelse-p 1972-mi ataatsimiinnerani, Kalaallit Nunaannut Ministeriaqarfimmi fuldmægtigimit peqataaffigineqartumi, kommunalbestyrelse-mut ilaasortap oqaatigivaa, ”*arnat suna tunngavigalugu, aamma periarfissanik sunik nassataqarneranik naammattumik paasissutissinneqarnatik spiralilernerneqarsimasut.*” Ilaasortaq alla oqaaseqarpoq, ”*...arnat inuusuttut spirali ukiorpassuarni atugassatut isigisimavaat, taamaalillutik taanna peersinniarlugu*

*nakorsaq qinnuigisinnaanagu. Tamanna pillugu paasissutissiisoqanngippat erniusartut amerliartuaarnerannik oqaatigineqartoq kinguarsarneqassaaq.*⁸⁷³ Spiralilersuisarnermi suleriaaseq pillugu oqaluttuarineqartut taakku tunngavigalugit naalagaaffiup Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut akisussaasutut qaffasinnerpaatut oqaatigineqartunik sukumiisumik misissuinissaanut pissutissaqalersitsisimassagunaraluarpoq, tamannali kisiani pinngilaq.

Kalaaleq politikeri Miké Siegstad Inuit Ataqtigitiit ukiumoortumik ataatsimeereernerisa⁸⁷⁴ kingorna danskit aviisianni Informationimi 1978-imi apersorneqarnermini malugeqquaa, nammineq paasinninnini naapertorlugu nakorsat oqaasissaqartitaanertik aamma oqaatsitigut aporfeqarneq patsisiliullugit spiralilersuisarnermik suleriaaseqarsimasut, arnat tamatuminnga paasisaqarnatillu akuersisimanatik. Naak apersuisoq oqaatigineqartup ilumuussusianik apeqqusiigaluartoq, aamma ilaqutartaarnissamik pilersaarusiornermi isumaginninnikkut politikkimik aamma arnat nallersuunniarnerannik erseqqissaagaluartoq, oqaatigineqartoq naalagaaffiup Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut akisussaasutut qaffasinnerpaatut tamatuminnga misissuinissaanut pissutissaqalersitsisimassagunaraluarpoq, tamannali kisiani pinngilaq.

Sumiiffiit ilaanni pissutsinik taamaattoqarneranik danskit atorfilittat aamma danskit kalaallillu politikkeriisa ilaasa ilisimasaqarnerat (naleqq. qulaaniittoq), tassa arnat kajumissuseqarluarnissaat pisariaqartoq, aamma arnat ilisimatinneqartannginnerannik/naammanngitsumik ilisimatinneqartarnerannik ernumassuteqartoqarnera ataatsimoortikkaanni naalagaaffiup tamatuminnga immaqa misissuisimasariaqaraluarneranik naqissusiivoq.

Innuttaasut ilaatigut artikel 3-mik unioqqutitsisumik pineqarnerannik tunngavissalimmik pasitsaassisoqarsimappat pisortani oqartussat sukumiisumik misissuinissamik pisussaaffeqarput, soorluttaaq innuttaasut taama pineqarnissaminut illersorneqarnissaannut naammaginartumik alloriartoqarnissaa pisussaaffigineqartoq.⁸⁷⁵

IMMIKKOORTOQ 3

3.1

Immikkoortoq 3-mut siulequtsiussaq

Qulaajaanermi immikkoortut pingajuat naggataallu Kalaallit Nunanni, aamma kalaallinut Danmarkimi efterskole-ni atuartunut naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqarsimasorpia mut tunngasuteqarpoq.

Suliassamut nassuiaat malillugu piffissami pineqartumi, aamma Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfiup immikkoortorta qarfiisa akornanni, aamma ukioqatigiiaanut assigiinngitsunut suleriaaseq taanna qanoq atuutilersinneqarsimanersoq qulaajarniarneqassaq. Tamatuma saniatigut suleriaaseq qanoq misigisimaneqarsimanersoq oqaluttuarineqartut tunngavigalugit qulaajarniarneqassaq. Arnat pineqartut tamarmik oqaluttuarnissaminut periarfissinneqassasut suliassamut nassuiaammi erseqqissarneqarpoq.

Immikkoortumi tassani naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqarsimasooq arnanit 300-t sinnilinnit, qulaajaanermut oqaluttuaminnik tunniussisimasunit, qanoq misigineqarsimanersoq misissussavarput. Ilanngullugu allagaatinik toqqortaatineqartut aamma suleriaaseq pillugu allaaserisat, kiisalu piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqartoq pillugu inunnit, suliassa qarfimmil sulialittut nammineq ilisimasat pillugit oqaluttuarineqartut tiguisimasavut tunngavigalugit ilisimasat pissarsiarisavut ilanngutissavagut.

Pisimasooq pillugu paasissutissanik pissarsiffigineqartunut, immikkoortumi uani atorneqartunut, assigiissutaasooq tassaavoq, suleriaaseq pillugu taakku amerlanngitsunik aamma sukkut tamaana paasissutissanik imaqarmata. Taamaattumik suleriaaseq pillugu isinniffiit assigiinngitsut amerlasuut peqqinnissaqarfiup iluani aamma avataani allaganngorlugit uppersaaserneqartarsimanngitsut oqaatigisariaqarlugu.

Immikkoortoq 3 kapitalinik assigiinngitsunik pingasunik imaqarpoq:

Kapitali 3.2-mi piffissami qulaajaaffigineqartumi niviarsiaqqat/arnat qassit naartunaveersaatinik tunineqarsimanersut pillugit paasissutissat saqqummiunneqarput. Kapitalimi takutinneqarpoq, piffissaq pineqartoq ataatsimoortillugu takussutissiarineqarsinnaanngitsooq – kisianni taamaallaat ukiuni toqqarneqartuni aamma naartunaveersaatit suussusii malillugit toqqarneqartuni takutinneqarsinnaallutik. Ataatsimut isigalugu kapitalimi takutinneqarpoq, piffissami qulaajaaffigineqartumi arnat tusintilippassuit naartunaveersaatit ilaannik tunineqartarlutillu atugaqarsimasut. Aamma takutinneqarpoq, arnat, piffissap qulaajaaffigineqartup annerpaartaani naartunaveersaammik atuisut amerlassusiat, aamma kapitali 1.6-mi takutinneqartutut, nakorsanit ikigineqarlutik isigineqartut, aamma amerlassusiat 1970-ip missaani 46 %-iniit (spiralit) 1988-mi 27 %-inut (spiralit, Depo-Provera aamma p-pille-t) ikiliartortutut.

Kapitalini 3.3-miit 3.8 ilanngullugu sammisat pingasut, naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqartoq pillugu isiginninnernut assigiinngitsunut atassutillit, misissuiffigineqarput. Kapitalini erseqqissarneqarput, 1; naartunaveersaatip tunniunneqarnissaa sioqqullugu pisup ingerlanera, 2; naartunaveersaammik tunniussinermut atatillugu akuersisitsinermut aamma paasissutissiinermut tunngasut, kiisalu 3; naartunaveersaatip kingueri aamma saniatigut sunniutai pillugit paasissutissat.

Kapitalini taakkunani oqaluttuat arnanit, aamma suliassaqarfimmi sulialinnit piffissami qulaajaagffineqartumi naartunaveersaatinut tunngasut pillugit suleriaatsimik ilisimasalinnit tiguisimasavut, kiisalu pisimasut pillugit paasissutissanit ilisimalikkat qitiutippaavut.

Sammasat siullermik oqaluttuarineqartut, arnat ilisimatusartoqatigiinnut oqaluttuarissallugit toqqarsimasaat, aqutigalugit nassuiarneqassapput, tamatuma kingorna sammisat pisimasut, aamma inatsisit, paasissutissat kiisalu oqaluttuat suliassaqarfimmi sulialinnit tunniunneqartut kapitalimik tulliuuttumi sammineqassallutik.

Kapitalit, arnanit oqaluttuarineqartunik tunngavillit, taakku misigisimasaannik qitiutitsiffiupput. Nassuiaatit taamaallutik arnat namminneq eqqaamasaannit, aamma naartunaveersaammut tunngatillugu pisimasumit/nit tunngaveqarput. Arnat oqaluttuaminnik tunniussisut amerlanerpaartaat, pisup ingerlasimaneranik oqaluttuarput, taakku akuersisimallutik misigisimanatik, paasissutissanik amigaateqarsimallutik aamma naartunaveersaatip pissarsiarisimasamik kingunerinik misigisaqarsimallutik.

Arnat, piffissap qulaajaaffigineqartup ingerlanerani ukiuni qulikkuutaani katillugit amerlassusiannut tunngatillugu isigalugu oqaluttuaminnik tunniussisut 300-nit amerlanerusut nalilissagaanni ikinnerussuteqarput. Erseqqissumik oqaatigineqarsinnaanngilaq arnat katillutik qassit qulaani nassuiarneqartut pisup ingerlasimaneranik misigisaqarsimanersut, ilimanaateqarmat arnat arlallit toqusimallutilluunniit oqaluttuassaminnik tunniussinissaminnik toqqaasimannngitsut assinganik misigisaqarsimassasut. Ilisimatusartoqatigiit arnanit, naartunaveersaammut tunngatillugu pisup ingerlasimaneranik iluarisimaarinnillutik oqaluttuarnik taamaallaat amerlanngitsunik tigusaqarput. Tamannali arnat taamaallaat amerlanngitsut naartunaveersaatinut tunngatillugu naammaginartumik misigisaqarsimasinnaanerannik pissuteqaannarnani arnat naartunaveersaatinut tunngatillugu naammaginartumik misigisaqarsimasut qulaajaanerup namminerminnut tunngassuteqaannginneranik isumaqarsimanerannik pissuteqarsimasinnaavoq.

Arnat oqaluttuaat pingaaruteqarput, imaammat taakku taamaallutik piffissami pineqartumi paasissutissat allat tunniussinnaanngisaannik suleriaaseq pillugu ersersitsisinnaammata, tassunga ilanngullugu tamanna pisut ilaanni killissamik qaangiinertut aamma innarliinertut misigineqarluni. Tamatuma saniatigut suleriaatsimut isiginniffinnik sukumiisumik takutitsipput, naliminni suliaqartut aamma suleriaatsit pillugit ilisimatusartoqatigiit ilisimasaqarnerulernerannik kinguneqartumik, aammalu tamanna aqutigalugu naartunaveersaatinut tunngatillugu pisimasut pillugit paasissutissanik siammasinnerusumik ujartuinissaq pisinnaalersillugu.

Kapitalit, pisimasut pillugit paasissutissanik, aamma suliassaqarfimmi suliallit oqaluttuaannit tunngavillit, kapitalinit arnat oqaluttuaannit tunngavilinnit allaanerusumik naartunaveersaatit atuutilersinneqarnerannik isiginniffinnik takutitsipput. Pisimasut pillugit paasissutissani suleriaaseq pillugu paasissutissat suut nassarineqarsinnaanersut saqqummiunneqarpoq. Suliassaqarfimmi sulialinnit oqaluttuat peqqinnissaqarfimmi sulisut ataasiakkaat, aamma inuit allat piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaatinut tunngasut pillugit suleriaatsimik misigisaannik takutitsipput.

Taamaattumik ataatsimut isigalugu kapitalit 3.3 -miit 3.8 ilanngullugu sammisanut assigiinnut assigiinngitsunik takutitsiffiupput. Kapitalit takutippaat, naak isiginniffinni amerlasuuni sammiviit assigiinngikkaluartut paasissutissani assigiinngitsuni takuneqaqqittartoq – assigiinngitsunik akuttussuseqarlunilu sakkortussuseqaraluartoq. Arnat oqaluttuaanni naartunaveersaatinut tunngatillugu pisut oqaluttuaminnut tunngasut qitiupput. Pisimasut pillugit paasissutissat ilarujussuini, misissorsimasatsinni, naartunaveersaat suliffeqarfimmi, imaluunniit oqartussaasoqarfimmi pineqartumi suliarineqartuni sammisanit amerlasuunit ataasinnaavoq.

Kapitali 3.9 arnanit oqaluttuarineqartunit, qulaajaanermi tiguneqartunit, tunngaveqarpoq. Kapitalimi tassani oqaluttuat, naartuersinnermut aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinnermut tunngasut, qulaajaanermi suliasap nassuiaataata avataaniittoq, kiisalu oqaluttuarineqartut p-pille-nut tunngassuteqartut naatsumik nassuiarneqarput.

Kapitalimi 3.10-mi naggasiutigalugu piffissami qulaajaaffigineqartumi ukiukitsunut naartunaveersaammik tunniussisarnermi inatsisitigut tunngavissat sukumiisumik misissorneqarput, aammalu paasissutissat paasineqartut tunngavigalugit piffissami pineqartumi iliuutsit, paasissutissat tutsuigineqarsinnaappata, inatsisinik unioqqutitsinertut qanoq oqaatigineqarsinnaatiginersut qulaajarneqarluni.

3.2

Ukiuni 1960-imiit 1991-ip tungaanut naartunaveersaatitut tunngasut pillugit naatsorsuinerit

Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatitut atortunik atuineq pillugu takussutissiamik, 1960-imiit 1991-imut piffissaq qulaajaaffigineqartoq ataatsimoortillugu takutitsisinnasumik, soqanngilaq. Taamaattumik taassuma ataatsimoortillugu takutinnissaa pisinnaanngilaq. Paasissutissat nassaarineqarsinnaasut tunngavigalugit piffissat ilaanni, imaluunniit ukiuni ataasiakkaani, atuineq tulluuttumi nassuiaateqarfigissavarput.

Spiralip eqqunneqarnerata kingorna aatsaat naartunaveersaatit atorineqarnerat nunap nakorsaaneqarfiata kisitsisitigut nalunaarsortalerlugit aallartippai – aamma taamaallaat taamanikkut spiralip atorineqarneranut taakku tunngasuullutik. Naartunaveersaatit allat, 1960-ikkunni atorineqartartut, naatsorsorneqarnerinik suliaqartoqartarsimanngilaq.⁸⁷⁶

Kalaallit Nunaanni 1968-imiit 1975-imut spiralini ikkussuinerit pillugit kisitsisit

Nunap nakorsaaneqarfiata spiralit pillugit kisitsisitigut paasissutissanik katersuinerata, immikkoortoq 1-imi nassuierneqartut, spiralip Kalaallit Nunaanni atorineqarsinnaanerata 1968-imi akuersissutigineqarneranut atatillugu Sundhedsstyrelse-p malittarinnittarnissamik piumasaqaatit aalajangersarsimasai aallaavigalugit aallartinneqarsimavoq.

Kisitsisitigut paasissutissanik katersuisarneq 1975-ip tungaanut ingerlanneqarpoq, kisianni kisitsisit nunap nakorsaaneqarfiata ukiumoortumik nalunaarusiaani, ”Sundhedstilstanden i Grønland”-imi, ukiuni 1968-imiit 1970-imut, taammaallat tamanut saqqummiunneqarput, tamatumalu kingorna ilanngunneqartarunnaarlutik. Kisitsisitigut paasissutissat pillugit nunap nakorsaanera allappoq, spiralit ikkunneqartut amerlassusiat pineqartoq, kisianni spiralit katanneqarsimasut aamma peerneqarsimasut amerlassusiat kisitsisit ukiumoortumik katinneqarneranni peerneqartarmata arnat spiralillit amerlassusiisa kisitsisitigut paasissutissartaat pineqarnerusut oqaatigineqarsinnaasoq.⁸⁷⁷ Nunap nakorsaanerata nalunaarusiaa malillugu 1970-ip naanerani arnat 3.821-upput.⁸⁷⁸

Kisitsisitigut paasissutissat tamanut saqqummiunneqartarunnaarnerat 1971-imut ukiumoortumik nalunaarusiami nassuierneqarpoq:

”Immikkoortoq ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarnermut tunngasoq, ukiuni kingullerni ukiumoortumik nalunaarusiani immikkut kapitalinngorlugu saqqummiunneqartartoq, peqqinnissap iluani pitsaaliuilluni sulineq pillugu kapitalimut ilanngullugu suliarineqarpoq, immikkoortoq taanna pissusissamisoortumik tassaniittussaammat. Lippes Loop-inik ikkussat skemanngorlugit takussutissartaat, ukiuni kingullerni aamma ukiumoortumik nalunaarusiani ilanngunneqartarsimasut, aammattaaq ilanngunneqartarunnaarput. Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq ullumikkut inuiaqatigiinni kalaallini nalinginnaasutut ilaalernikuuvooq,

aamma taamaattumik nalilerneqarpoq, Lippes Loop-it Kalaallit Nunaanni ikkunneqartut amerlassusiat pillugu tabelinik immikkut suliaqarnissaq pisariaqarunnaartoq.”⁸⁷⁹

Naak ukiumoortumik nalunaarusiami tabelimik ilanngussisoqartarunnaarualuartoq spiralit qassit ikkunneqarsimanersut, peerneqarsimanersut kiisalu taakkununga pissutaasut aamma gonorré-mik tunillatsittoqarsimanerani ajoqutaasinnaasut pillugit nakorsat suli nunap nakorsaaneqarfianut nalunaaruteqartartussaapput.

Nunap nakorsaanera nunap immikkoortuini nakorsanut ulloq 4. maaji 1972-imi telegrammimik nassitsivoq, tassani *”Lippes Loop-imut atatillugu gonorrhoe aamma gonorrhoe-p kingunerisaanik ajoqutaasinnaasut pillugit qaammatit pingasukkaarlugit naatsorsuisarnissamik*”⁸⁸⁰ piumasaqaat atorunnaarsillugu. Tamanna spiralip maanna nalinginnaasumik atugaalersimanerata kingunerivaa, aamma taamaattumik gonorré-mut atatillugu malinnaaffiginninnissamik Sundhedsstyrelse-p piumasaqaataa atorunnaarluni. Nunap immikkoortuini nakorsat arlallit telegrammi ima paasivaat, spiralit ikkunneqartut pillugit kisitsisitigut paasissutissanik nalunaaruteqartarunnaassallutik. Taamaattumik nunap immikkoortuini nakorsat arlalissuit tamatuma kingorna sumiiffimminni kisitsisitigut paasissutissanik nalunaarsuiunnaarlutillu nunap nakorsaaneranut nassitsisarunnaarsimapput. Nalunaarsuinnermut suliami, nunap nakorsaanerata allagaatinik toqqortaasivianiittumi, takuneqarsinnaavoq, nunap nakorsaanera immaqa aamma soqutiginnikkunnaarsimasoq. Nalunaarsuutit amigaataasut aatsaat novembarimi 1975-imi qisuariarfigivai, ukiuni kingullerni arlariinni spiralit ikkunneqarsimasut naatsorsorneri pissarsiariniarlugit nunap immikkoortuinut arlalinnut nukingisaarilluni.⁸⁸¹ Nunap nakorsaanerata sooq spiralinut tunngatillugu kisitsisit 1975-ip naajartornerpiaani soqutigeqqilersimanerai nalunarpoq. Aamma suliami takuneqarsinnaavoq, ukiuni 1975-imi aamma 1976-imi spiralit ikkunneqarsimasut amerlassusiat pillugu nalunaarsuutini annertunerusumik tunniussisoqarsimanngitsaq. Kisianni nunap immikkoortuini inerteqqutaanngitsumik naartuersinnerit amerlassusiannut kisitsitigut paasissutissat suliamut ilineqarsimapput. Aamma takuneqarsinnaavoq, kingorna naartuersittut amerlassusiannut kisitsisitigut paasissutissanik nunap nakorsaaneqarfia suliaqartarsimasoq. Taamaattumik nunap nakorsaanerata spiralit kisinneqartarnerannik soqutiginninnera naartuersittut amerlassusiisa naartunaveersaatinik atuinermut uuttuutitut atorneqarneranut sangutinneqarpoq.

Spiralit pillugit kisitsisitigut paasissutissat ukiut arlaqanngitsut qaangiunnerini soqutiginarunnaarnerannut allanik aamma pissuteqarpoq. Nalunaarutiginnittarnerit qanoq eqqoqqissaartiginersut nunap immikkoortuini nakorsat ilaasa 1970-imili apeqquserpaat. Nunap immikkoortuani nakorsap nunap nakorsaaneranut assersuutigalugu 1970-imi telegrammerluni erseqqissarpaa, napparsimasut/passunneqartut nuunnikut spiralimik atuneq pillugu nalunaarsuinnermut aamma malittarininnermut unammilligassaqartitsisut:

”Maluginiaquara napparsimasut/passunneqartut nunap immikkoortuinut allanut nuukkaangata ukiumoortumik nalunaarusiamut spiralit pillugit nalunaarsuisarnerit ajornartorsiutitaqarnerat stop ilaatigut nakkutilliinerit ilaginnarneqarlutillu ilaatigut ajoqutaasinnaanera eqqarsaatigalugu nalunaarsuisarnerit nalorninarsisarpur (...) sumiiffimmi nalunaarsuisarneq napparsimasup/passunneqartup nunap immikkoortuanit aallarnerani naammassiniarneqartalissava? Spiralilerneqarsimasut nuussimasut spiralinut nalunaarsuiiffimmut nalunaarsorneqartassappat? Suleqammut qanoq iliorluni eqqumaniarfigeqquneqassava nuuttoq spiraleqartoq, amerlanngitsut kisimik nuuttut ak-ii [nakorsiarnermi-kortii] atuaqqissaartarunarmatigit? Assersuutigalugu nuussimasunut spiralinut kortit 20-t pigivagut.”⁸⁸²

Nunap immikkoortuani nakorsap erseqqissumik nalornissutigivaa, nuuttoqartillugu qanoq iliortassanerluni, aamma nammineq nunap immikkoortuani nakorsaqaqfimmini – aamma nunap immikkoortuini nakorsaqaqfinni allani – malittarisassat malillugit spiralit nalunaarsorneqartarnissaannik

piumasaqaatip nutarterneqartarnissaa qanoq qulakkiissanerlugu. Spiralit pillugit nalunaarutiginnittarneq pillugu isornartorsiuneq sakkortusiartorpoq, aamma nunap immikkoortuani nakorsat 1972-imi nalunaarutiginninnerminni allapput, nalunaarutit nassiunneqartatut eqqoqqissaarunnaariartuinnavissut, kisitsisinut taakkununga napparsimasut/passunneqartut nunap immikkoortuisa akornanni nuunneranni ukiuni siuliini spiralilernerqarsimanerannut tunngasut ilisimaneqarneq ajornerat sunniteqarmat. Nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq assersuutigalugu 1972-imi kisitsisit nalunaarutigineqartut taakku pillugit allappoq: *”Kisitsisit nalorninartoqarsinnaaner at eqqumaffigineqassaaq, amerlasuut sumiiffinni allani L.L-imik [Lippes Loop-imik] ikkussiffigineqarnikuullutillu taassuminnga peertitsinikuullutik ukiuni arlalissuarni nakkutigineqarnikuunngimmata.”*⁸⁸³ Nakorsaq alla ukioq taanna allappoq, spiralit ikkunneqarsimasut amerlassusiat, spiralit peerneqarsimasut amerlassusiat aamma spiraleqarluni naartulersimasut amerlassusiat *”tassaasut skemami tassani kisitsisini tutsuiginarnerpaasutuaasut.”*⁸⁸⁴

Nunap immikkoortuani nakorsat malillugit aamma spiralip naartunaveersaatini allanik taarserneqartarnera kisitsisitigut paasissutissat atorsinnaassusiannut unammillernarnera annertusigaluttuinnarpoq. Nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq 1972-imi allappoq: *”Arnat maani p-pille-nik pisartut amerligaluttuinnarput, tamannalu ajunngivissumik ingerlappaat”* (...) Soorlumi spiralip inuit ilaqutariinngornissamat pilersarusiornissaaq pillugu paasinnilersikkai. Taanna peerneqartariaqaraangat inuit p-pille-nik perusuttartorujussuupput, nakkutigisarlugillu.”⁸⁸⁵ Nunap immikkoortuani nakorsaq taanna ukiup tulliani allappoq: *”Naatsorsuutigisinnaavara naartunaveersaatit atorneqartut 1/3-iisa missaanniittut maannakkut p-pille-ullutillu proveraasut.”* Nunap immikkoortuani nakorsaqarfik alla aamma Depo-Proverap atortussanngortinneqarnerata arnat spiraliminnik kapuummik taarsiinerannut pissutaasoq innersuussivoq. *”Spiralit arlalissuit peerneqarnerinut Depo-Proveramik periarfissaqalernermik pissuteqartoq ilimagineqarpoq”*, nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq allappoq.

Sundhedsstyrelse-mut akissummi takuneqarsinnaavooq, nunap nakorsaaneqarfia nammineq isumaqartoq, kisitsisit 1973-imut aamma 1974-imut tunngasut katersorneqartut ima amigartigalutillu qularnartigisut atorneqarsinnaanatik.⁸⁸⁶ Nunap nakorsaanerata allagaatinik toqqortaasiviani suliami nalunaarutiginninnerit 1971-imeersut amigaatigineqarput. 1975-imeersuni kisitsisit taamaallaat Nanortalimmeersut, Aasianneersut aamma Ittoqqortoormiineersut pigineqarput, aamma kingullertut taaneqartumut tunngatillugu kisitsisit 1976-imeersut pigineqarlutik. Taamaattumik spiralit ikkunneqarsimasut pillugit nuna tamakkerlugu naatsorsuinnerit kisitsisit tutsuiginartut kingulliit nassaarisavut ukiup nikinnerani 1972-1973-imeersuupput.

Spiralimut tunngatillugu kisitsisitigut paasissutissat ukiumoortumik nalunaarusiamit peerneqarnerisa kingorna nunap nakorsaaneqarfia naatsorsuineq Sundhedsstyrelse-mut imaluunniit oqartussaasunut allanut nassiussimaneraa nalunarpoq. Kapitali 1.5.-imi takutinneqartut Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap kissaatigivaa, spiralinik atuineq Statistisk Kontorimit malinnaaffigeqqissaarneqassasoq, kisianni aamma tamanna pisimansoq nalunarpoq. Nalunaarsuiffimmut suliami 1974-imeersumi, Kalaallit Nunaanni spiralimik atuineq pillugu paasissutissanik sukumiinerusunik pissarsisinnaanerluni nakorsaq amerikami Sundhedsstyrelse-mut paasiniaamat Sundhedsstyrelse-p paasivaa annertuumik annertussusilimmik paasissutissanik nassitsisoqarsimanngivissoq.⁸⁸⁷ Styrelse-lli nunap nakorsaanera ikiorsiullugu paasissutissat pissarsiarineqarusuttut ilaannakortumik katersorsinnaasimavai, tassunga ilanngullugu spiralit ikkunneqarsimasut amerlassusiat. Aamma nalorninarpoq kisitsisit Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut tunniunneqarsimanersut, kisianni kisitsisit 1971-imeersut taasumalu kingorna nunap nakorsaaneqarfianit allamut ingerlateqqinneqarsimarpasinnigillat. Tamanna immaqa spiralip politikikkut soqutigineqarnerata annikillisisimanerani nassuiarneqarsinnaagunarpoq.

Kisitsisit 1968-imiit 1970-imut naatsorsorneqarnerannik, kiisalu 1972-imut tunngatillugu naluunaarutigineqartunit paasissutissat nunap nakorsaaneqarfianit naqitat (aamma tamanut

saqqummiunneqartut) malillugit nalilissagaanni piffissami 1972-i tikillugu ikinnerpaamik Kalaallit Nunaanni arnat 5.737-t spiralilerneqarsimapput. Ukiumoortumik kisitsisit tabeli 3.a-mi takuneqarsinnaapput. Kisitsisit katinnerat ikinnerpaatut kisitsisaapput, nunap immikkoortui tamakkerlugit ukiuni tamani kisitsisaatigineqannginnerat pissutigalugu. Tabelit, 1968-imiit 1976-imut kisitsisinik nalunaarutigineqarsimasunik takutitsisut nunap immikkoortuinut agguataakkat ilanngussaq 3.1.-itut ilanngunneqarput. Arnat spiralillit katillugit amerlassussiisa aamma ukiumoortumik nunap immikkoortuinut agguataarneqarnerisa saniatigut aamma takuneqarsinnaavoq, spiralit qassit piffissami pineqartumi peerneqarsimanersut, aamma qassit spiralileqqinneqarsimanersut. Tamatuma saniatigut nalunaarutit gonorrémik tunillatsissimasut amerlassusiannik aamma ajoqutaasinnaasumik kinguneqartitsisimasunut takussutissamik aamma ilaqarput. Tamatuma saniatigut piffissami 1972-imiit 1976-imut nalunaarutigineqartuni aammattaaq takuneqarsinnaapput, spiralip peerneqarneranut pissutaasut, arnanut naartunikuusimanngitsunut spiralimik atuinerit, kiisalu arnat spiralillit akornanni naartunerit aamma erninerit pillugit paasissutissat siammasissut.⁸⁸⁸

Tabeli 3.a. Arnat spiralillit Kalaallit Nunaanni 1968-imiit 1972-imut⁸⁸⁹ ukiumut

Amerlassusiat 1.1.68 aallarnerfigalugu	Amerlassusiat 1.1.69 aallarnerfigalugu	Amerlassusiat 1.1.70 aallarnerfigalugu	Amerlassusiat 31.12.70 aallarnerfigalugu	Amerlassusiat 1.1.72 aallarnerfigalugu	Amerlassusiat 31.12.72 aallarnerfigalugu
684	1.820	2.854	4.070	4.890	5.737

Paasisaqarfik: Sundhedstilstanden i Grønland, Landslægens årsberetning for årene 1968, 1969 og 1970 og NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk. nr 2.

Tabelimi takuneqarsinnaavoq, nunap nakorsaanerata naatsorsugai malillugit arnat 684-it 1968-i sioqqullugu spiralilerneqarsimasut. Taakku ilaat Rosenip misileraaneranut peqataapput. Tamatuma saniatigut nakorsat periutsimik atuinissamut kiffaanngissuseqarneq tunngavigalugu spiralit atorsimasinnaavaat – nammineq sanasimallugit, nakorsaatitut misileraatissatut pissarsiarisimallugit imaluunniit piffissami spiralip Sundhedsstyrelse-mit akuerineqarnissaa sioqqullugu nioqqutissiortut malittarisassanik unioqqutitsillutik nakorsanut tunisartagaannik pisisimallutik. Aamma imaassinnaavoq arnaqartoq avataaniit nuussimasunik, aammalu Danmarkim allamiluunniit spiralilerneqarsimasunik. Allakkiami, Nunatta Nakorsaaneqarfianit 2023-mi saqqummiunneqartumi, takuneqarsinnaavoq, 1970-imi kisitsisit arnat spiralilerneqarsimasut ukioqatigiiaani 15-imiit 49-nik ukiulinni 46 %-iisa naligigaa.⁸⁹⁰ Tabelimi takuneqarsinnaavoq, arnat spiralillit naatsorsorneqarsimasut amerlassusiat 1970-ip kingorna 1972-ip naanerani 5.737-nut amerlisimasut. Taamaattoq qulaani takuneqarsinnaasutut kisitsinerni unammillernartoqarpoq, aamma taamaattumik imaassinnaavoq kisitsit eqqoqqissaanngitsoq. Naak naatsorsuinerit 1973-imeersut aamma 1974-imeersut, tabelinut ukiuni siuliinersunut sanilliullugit, tutsuiginassusiat taama annertutiginnikkaluartoq, naatsorsuinerit malillugit takuneqarsinnaavoq nunap immikkoortuini nakorsaqaarfinit 17-iniit qulini 1973-imi nutaamik spiralilerneqartut 606-iusimasut, aamma 1974-imi 791-iusimallutik. Kisitsisit eqqoqqissaartuuppata eqqoqqissaartuunngippataluunniit taakku takutippaat, ukiuni taakkunani marlunni suli amerlasuunik spiralilersuisoqarsimasooq, aamma kisitsisit upperineqassappatta nutaamik spiraliliinerit amerlassusiat 1973-imiit 1974-imut amerleriaateqarsimapput. Ikkusseqqinnerit (spiralileeqqinnerit) nunap immikkoortuini amerlasuuni aamma kisitsisaatigineqarmata nutaamik ikkussinerit nivarsiaqqanut/arnanut siusinnerusukkut spiraleqarsimanngitsunut ikkunneqarsimassasut ilimagineqartariaqarpoq. Taakkuli ukiuni siuliini, imaluunniit nunap immikkoortuani allami peerneqarsimasumik spiraleqareernikuusimasinnaapput.⁸⁹¹

Nunap immikkoortuini ataasiakkaani spiralimik ikkussuinerit

Spiralit nunap immikkoortuini ataasiakkanni ikkunneqarsimasut amerlassusiat sukumiisumik malinnaaffigineqarsinnaapput. Napparsimmaviit pingasut allagaatinik toqqortaasiviini piumasaaatigineqartut spiralimik ikkussineq pillugu nalunaarsuiffiit, Sundhedsstyrelse-mit piumasaaatigineqartut, assingimik nassaartoqarpoq. Nalunaarsuiffiit sinneri immaqa pigiunnaarneqarsimapput.⁸⁹²

Nalunaarsuiffiit Nuummi (1973-1979), Ilulissani (1967-1983) aamma Sisimiuni (1973-1977) nassaarineqarput. Taakku spiralimik ikkussinernut katillugit 2.206-inut tunngasut pillugit nalunaarsorneqarsimapput. Arnat ilaat nalunaarsuiffimmi ataasiaannarnatik allassimapput, tamannalu pisarpoq taakku napparsimmavimmi ataatsimi spiralimik nutaamik ikkussiffigineqarsimagaangata. Aamma arnat nunap immikkoortuani nakorsaqaqarfiimmut allamut nuussimagunik nalunaarsuiffimmi ataasiinnaanngitsumi allaqqasunik ilaqarsinnaapput. Pisuni ataasiakkaani spiralimik ikkussineq nunap immikkoortuani allami pisimasooq takuneqarsinnaavoq.

Nalunaarsuiffinnut pingasunut taakkununga assigiissutaasoq tassaavoq, taakku arnat, napparsimmavimmi pineqartumi spiralilernerqarsimasut, atiini aamma ulloq inunngorfiannik, kiisalu ullormik ikkussiffimik allassimasunik ilaqaramik. Ilisimatusartoqatigiit taamaalillutik arnat spiralilernerqarnerminni qassinik ukioqarsimanersut paasisaqaqfiginissaannut periarfissaqarsimapput – malugalugu, nunap immikkoortuani aamma piffissami pineqartumi nalunaarsuiffinnut pineqartunut tunngasuni.

Nalunaarsuiffimmi Ilulissaneersumi aamma allassimasarpoq, arnat siusinnerusukkut spiralilernerqarnikuusimanersut aamma erninikuusimanersut. Kisiannili spiraliliinermut pissutaasoq allanneqartarsimanani. Tamannali nalunaarsuiffimmi Sisimiuneersumi takuneqarsinnaavoq. Ilulissat-nalunaarsuiffimmi aamma Sisimiut-nalunaarsuiffimmi piffissami tassani, nalunaarsuiffiup atuuffigisaani, spirali peeqqinneqarsimanersooq allassimasarpoq. Ilulissat-nalunaarsuiffimmi aamma spirali qanga peerneqarsimanersooq, aamma sooq peerneqarsimanersooq aamma allassimasarluni. Nalunaarsuiffik Nuummeersoq paasisutissartaqannginnerusumik ingerlanneqarsimavoq, tassani arnap ukiui, aamma qanga ikkussisoqarsimanersooq pillugit taamaallaat paasisutissartaqarlutik.⁸⁹³

Nalunaarsuiffiit – Ilulissat-nalunaarsuiffik ilanngunnagu – taamaallaat piffissamut, nalunaarsuiffimmi allanneqarsimasumut, tunngassuteqarput. Arnat pineqartut, Sisimiunut aamma Nuummut tunngatillugu, taamaalillutik taakkunani takuneqarsinnaanngitsumik siusinnerusukkut spiralilernerqarsimasinnaapput.⁸⁹⁴ Arnanut nalunaarsuiffinni kingusinnerusukkut allassimasunut aamma tamanna atuuppoq, taakku nalunaarsuiffinni takuneqarsinnaanngitsumik nuunnikuusimasinnaallutilluunniit sumiiffimmi allami spiralertik peertinnikuusimasinnaallugu.

Tabeli 3.b. Spiralimik ikkussuinerit amerlassusiat ima agguataarsimapput: Ilulissat (1967-1983)

Nunap immikkoortua	Ikkussat amerlassusiat
Sisimiut (1973-1977)	445
Ilulissat (1967-1983)	1.261
Nuuk (1973-1979)	500

Nalunaarsuiffiit assigiinngitsumik ingerlanneqartarsimammata, aamma piffissanut assigiinngitsunut tunngasuullutik, kisitsisit imminnut sanilliunnissaat ajornakusoorpoq. Ilaatigut ilisimasinnaanngilarput, ikkussuinerit tamarmik ilumut nalunaarsorneqarsimanersut, (pingaartumik Nuummi nalunaarsuiffik

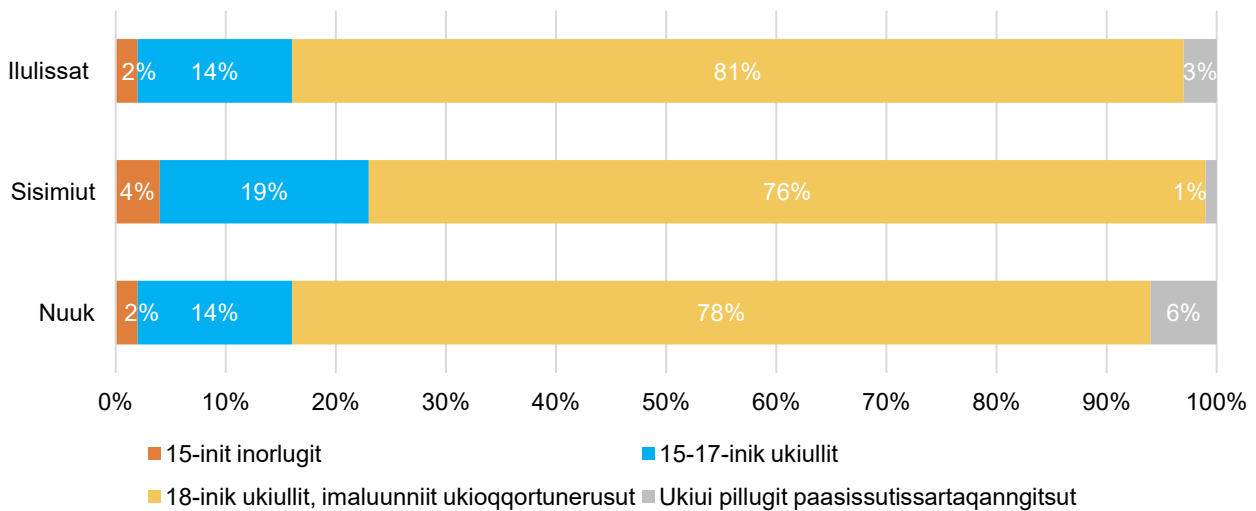
annikitsuarsuarnik immikkuualuttortalersorlugu ingerlanneqarsimasoq), aamma ilaatigut arnaq ataaseq nalunaarsuiffimmi ataasiakkaami, aamma nalunaarsuiffiit akornanni arlaleriarluni allassimasinnaalluni. Ilutigitillugu nunap immikkoortui assigiinngitsunik angissuseqarlutillu assigiinngitsunik katitigaasunik innuttaqarput.

Ilulissat-nalunaarsuiffimmut, piffissamut 1967-imiit 1983-imut tunngassuteqartumut, ulloq inunngorfik naliliiffiginerini niviarsiaqqat/arnat 807-it spiralilernerqarsimapput.⁸⁹⁵ Tassa imaappoq, piffissami tassani, nalunaarsuiffimmi pineqartumi, ikkussinerit 1/3-iisa missaanniittut niviarsiaqqanut/arnanut Ilulissani siusinnerusukkut spiralilernerqarsimasunut, pisimapput. Nalunaarsuiffiit taakku allat marluk piffissamut sivikinnerusumut tunngassuteqarput, aamma taama sukumiitigisumik ingerlanneqarsimanatik. Taamaattumik paasissutissat pissarsiarineqarsinnaasut malillugit oqaatigisinnaanngilarput, "ikkussiffigiteqqittut" amerlassusiat illoqarfinni taakkunani pingasuni piffissap sivilunerusup ingerlanerani assigiissimanersut.

Nalunaarsuiffimmut Nuummeersumut aamma Ilulissaneersumut tunngatillugu piffissaq 1973-imiit 1978-imut qiviaraanni, nunap immikkoortuini taakkunani spiralit ikkunneqartut amerlassusiisa ineriartornerat paatsugassaannngitsunik pinngilaq. Nuummi ikkussinerit piffissami 1973-imiit 1975-imut 149-niit piffissami 1976-imiit 1978-imi 312-inut amerleriaateqarsimapput. Ilulissani piffissami 1973-imit 1975-imut 221-niit piffissami 1976-imiit 1978-imi 200-nut appariaateqarsimapput. Tamatuma ilimanarsisippaa, nunap immikkoortuini ataasiakkaani piffissap sivilunerusup ingerlanerani spiralinik ikkussuisarnerup annertussusia assigiinngitsuusimasoq – aamma nunap immikkoortuini taakkunani marlunni ikkussuinerit assigiimmik pissuseqarsimanngitsut. Aamma 1968-imut aamma 1970-imut kisitsisini, nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani naqinneqarsimasuni, nunap immikkoortui ataasiakkaat ineriartornerminni assigiinngissitaartorujussuusut erseqqissumik takuneqarsinnaavoq, (naleqq. Ilanngussaq 3.1.).

Arnat spiralilernerqarsimasut ukiumikkut agguataarnerat qiviaraanni, nunap immikkoortuusa akornanni aamma nikingasoqarpoq. Illoqarfinnut allanut taakkununnga marlunnut sanilliullugu Sisimiuni inuusuttuaqqanut ikkussisarnerit procentinngorlugit amerlanerupput – tamanna 15-it inorlugit ukiulinnut, aamma 15-imiit 17-inik ukiulinnut atuuppoq. Takussutissiaq 3.c-imi takuneqarsinnaavoq, spiralilinerit nunap immikkoortuini taakkunani pingasuni procentinngorlugit ukiut malillugit agguartaarneqarnerat.

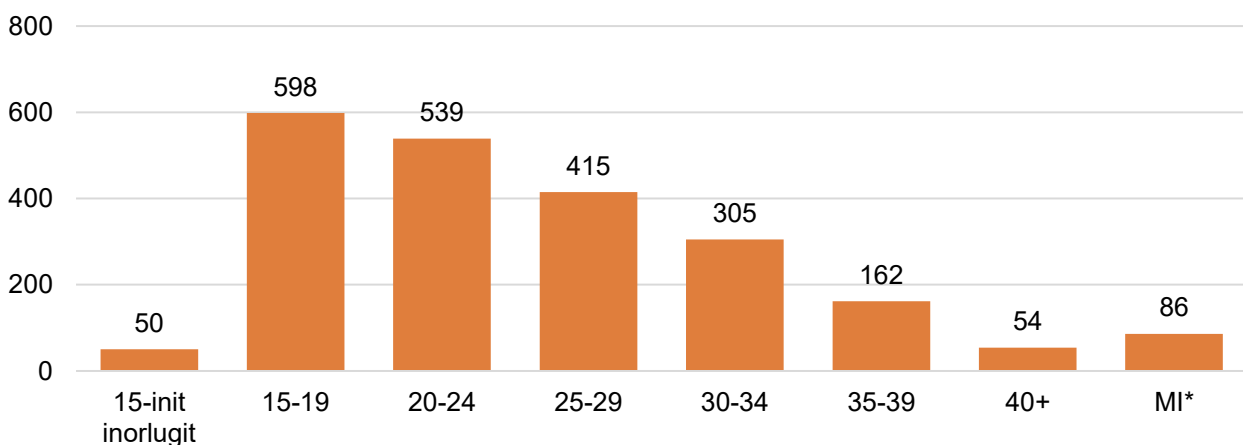
Takussutissiaq 3.c. Spiraliliinerit nunap immikkoortuini taakkunani pingasuni procentinngorlugit ukiui malillugit agguataarneqarnerat

Takuneqarsinnaasutut Nuummi aamma Ilulissani spiralit 2 %-ii niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut ikkunneqarsimapput. Sisimiuni 4 %-iullutik. Nuummi aamma Ilulissani spiralit 14 %-ii niviarsiaqqanut 15-iniit 17-inik ukiulinnut ikkunneqarsimallutik, Sisimiuni 19 %-iullutik. Illoqarfinni pingasuni tamani spiralit amerlanerpaartaat (76 -81 %-it) arnanut 18-inik ukiulinnut, imaluunniit ukioqqortunerusunut ikkunneqarsimapput. Nunap immikkoortuini tamani ikkussiffigineqartut ilaasa ukiuisa paasissutissartaannik amigaateqartarmata kisitsisit taakku minnerpaaffilerlugit.

Spiralinik ikkussinerit amerlassusiat ukiui malillugit agguataarneqarnerat 3.d-mi-im takuneqarsinnaapput.⁸⁹⁶

Takussutissiaq 3.d. Spiralit ikkunneqarsimasut amerlassusiat ukiui malillugit agguataarneqarnerat

Nunap immikkoortuini taakkunani ukiutigut nikingassut tabeli 3.e-mi takutinneqartutut ipput.

Tabeli 3.e: Nunap immikkoortuini taakkunani pingasuni ukiutigut nikingassut

	Ukiukinneq (ukiut)	Ukioqqqortuneq (ukiut)
Ilulissat	12	47
Sisimiut	12	46
Nuuk	14	45

Nalunaarsuiffinni pingasuni tamani taamaalluni allanneqarsimavoq, niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut spiraliliisoqartarsimasoq. Ukiukitsunut ikkussinerit kapitali 3.10-mi sukumiinerusumik misissorneqassapput.

Kalaallit Nunaanni 1975-imiit 1991-imut naartunaveersaatit

1991-ip tungaanut aamma ilanngullugu ukiut sinnerinut tunngatillugu naartunaveersaatinik atuineq pillugu ataatsimut isigalugu nuna tamakkerlugu paasissutissanik sukkut tamaana taamaallaat nassarpugut. Sisimiuni nunap immikkoortuani nakorsaq assersuutigalugu 1985-imi Sisimiuni inuusuttunik (14-iniit 18-inik ukiulinnik) misissuisimavoq. Taassuma paasisimavaa, niviarsiaqqat 67 %-ii aamma nukappiaqqat 45 %-ii atoqateqateqartut. *”Niviarsiaqqat 20 %-iisa missaanniittut [atoqateqartut] naartulernissamik pitsaaliuinnermut atortumik atugaqarput, aammalu taakku tamangajammik P-pille-ullutik. Nukappiaqqat 1/3-iisa missaanniittut [atoqateqartut] usuup puua atortarlugu oqaatigivaat, kisianni aalajangersimasumik pisarnera nalorninarpoq”.*⁸⁹⁷

Kapitali 1.6-imi allassimasutut Depo-Proveramik atuisut 480-inut nunap nakorsaanerata 1981-imi naatsorsorpari. Tamatuma saniatigut Depo-Proverap Kalaallit Nunaanni atornerqarnera pillugu folketingimi ilaasortat 1989-imi apequteqarnerannut atatillugu 1985-imiit 1988-ip tungaanut atornerqarnera pillugu takussutissiamik suliaqartoqarnikuuvoq, tassani takuneqarsinnaalluni Depo-Proveramik atuisut 1985-imi 290-iusut, 1986-imi 340-iullutik, 1987-imi 260-iullutik aamma 1988-imi 240-llutik.⁸⁹⁸

Tamatuma saniatigut 1. januaari 1988-i aallarnerfigalugu naartunaveersaatinik atuineq pillugu nunap nakorsaaneqarfiata suliaani misissuinerup takutippaa, kalaallit arnat 15-iniit 49-inik ukiullit 27 %-ii naartunaveersaatinik atuisuusut. *”Arnanit 4000-nit, naartulernissamik pitsaaliuinnermut periutsit taaneqartut pingasut ilaannik ataatsimik atuisunit, taakkunannga 50 %-it spiralimik, 45 %-it p-pille-nik imaluunniit minipille-nik atuisuupput, 5 %-it Depo-Proveramik atuisuullutik.”*⁸⁹⁹ Misissuinerimi takuneqarsinnaavoq, nunap nakorsaanera isumaqartoq 27 %-it ikippallaartut. Misissuinerimi usuup puuisa atornerqarnerat ilanngunneqanngilaq, kisianni tassa taamaallaat naartunaveersaatit pingasut taakku, peqqinnissaqarfimmit aqunneqartut ilanngunneqarlutik.

Saqqummiussineq *Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq*, NUNA MED-ip ataatsimeersuarnerani 1991-imi ingerlanneqartumi naartunaveersaatinik atuinerup annertussusiata, naartunaveersaatit avataaniit eqqussuunneqartut annertussusiat malillugu, naatsorsorneqarneranik ilaqarpoq, tassunga ilanngullugit usuup puui. Naatsorsuinerit taamaattumik atuinerpiaq malillugu suliarineqanngillat avataaniilli eqqussuinerup nikerarnera malillugu naatsorsorneqarlutik.

Saqqummiussineq malillugu ukiuni 1982-imiit 1986-ip tungaanut naartunaveersaatinik atuisut (aappariit naartunaveersaammik atuisut amerlassusiat) 40 %-it inulaarpaat. Kisitsit taanna, saqqummiussisut malillugit, ”*danskini siammarsimaneranit annikkinnerungaatsiarpoq.*” Naartunaveersaatinik assigiinngitsunik atuinerup ataatsimut isigalugu pissusia takuniarlugu saqqummiussisut ukiut 1982-i, 1986-i aamma 1990-i toqqarsimavaat. Naatsorsuinerup takutippaa, Depo-Provera naartunaveersaatinik avataaniit eqqussukkat 5 %-it missaanniittutut inissisimariarluni piffissap ingerlanerani 0 %-imut appariaateqarsimasoq. Ilutigitillugu avataaniit eqqussuinerup katinnerani spirali 70 %-iisa missaanninngaaniit 40 %-it sinnilaarlugit inissilluni appariaateqarpoq. P-pille-nik avataaniit eqqussuineq aalaakkaasumik 20 %-it missaanniippoq, kisianni avataaninngaaniit eqqussukkani usuup puui 1982-imi taamaallaat 8 %-iupput, 1990-imi 30 %-it missaanniillutik. Usuup puuinik avataaninngaaniit eqqussuinerup qaffariaataa, saqqummiussisut malillugit, AIDS-imut akiuiniarluni sulinermut atassuteqarpoq.⁹⁰⁰ Kisitsisit atuinerpiaq malillugu takutitsisutut isigineqarsinnaanngillat, kisiannili 1980-ikkunni spiralimik atuinermik, aamma atuinerup appariartorsimaneranik takutitsillutik.

Saqqummiussineq aammattaaq arnat naartunaveersaammik atuisut naartunaveersaammik qanoq ittumik Danmarkimi aamma Kalaallit Nunaanni atugaqarnersut pillugu takussutissiamik ilaqarpoq.⁹⁰¹ Spiralit Danmarkimut (20 %-inut) sanilliulugu Kalaallit Nunaanni atugaanerujussusut (arnat naartunaveersaammik atuisut 50 %-ii sinnilaarlugit) takussutissiap takutippaa, illuatungaani p-pille-t Danmarkimi atorneqarnerujussuullutik.

Naatsorsuinerit taaneqartut malillugit takusinnaavarput, naartunaveersaatinik atuinerup (usuup puui ilanngullugit) siammassissusia 1980-ikkut affanni siullermi 40 %-it ataassimagunarai. Aamma takusinnaavarput atuneq taanna nakorsat atuinermik sanilliussinerannit Danmarkimi atuinermit appasinnerusoq. Nunap nakorsaanerata 1988-imut naatsorsuineri malillugu arnat kinguaassiorsinnaasut ukiuinik ukiullit 27 %-ii spiralimik, pille-nik imaluunniit Depo-Proveramik atuisimapput. Naatsorsuinerilli taakku toqqaannartumik imminnut sanilliunneqarsinnaanngillat.

Ataatsimut isigalugu taamaalilluta arnat qassit piffissami qulaajaaffiusumi naartunaveersaatinik atuisimanersut pillugu ataqatigiisumik misissorsinnaanngilarput, kisianni spiralip atugaanera piffissap sivirusunerup ingerlanerani appariartorsimasoq, aamma arnat naartunaveersaammik atuisut amerlassusiat 1970-imi 46 %-iniit (spiralit kisiisa) iut ingerlaneranni qaffariaateqaqqinnerusimassalluni 1988-imi 27 %-inut (spiralit, p-pille-t aamma Depo-Provera) appariaateqarsimapput.

3.3

Naartunaveersaatini atuisitsinermi pisut ingerlasimanerat – arnat oqaluttuaat

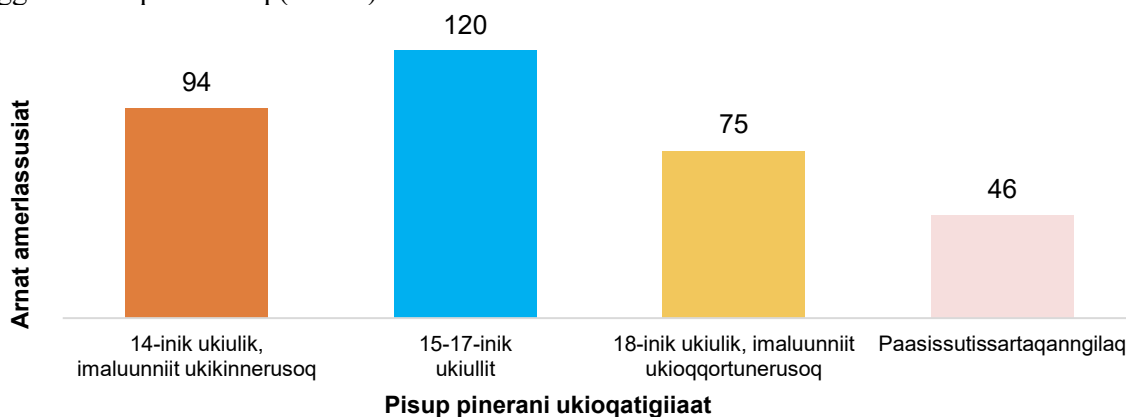
Nassuiarneqareersutut naartunaveersaatitut tunngatillugu suleriaaserisineqarsimasooq pillugu arnat namminneq misigisimasatik pillugit oqaluttuaminnik tunniussinissaminut periarfissaqarnikuupput. Periarfissaq taanna arnanit amerlasuunit atorneqarpoq. Kapitalimi uani, aamma taamatut kapitalit tulluuttut 3.5, 3.7 aamma 3.8 arnat taamanikkut piffissami 1960-imiit 1991-imut suleriaatsimik, arnat namminneq misigisimasaannik, paasisaqarfiupput. Oqaluttuat naartunaveersaammik atuisitsilernissap tungaanut pisut ingerlasimanerat arnanit, oqaluttuaminnik tunniussisimasunit qanoq misigineqarsimanersoq, napparsimmavimmi pisoq qanoq misigisimaneraat pillugit paasisutissanik, kiisalu naartunaveersaatip kinguneqaataanik misigisimasaannik imaqarpoq.

Aallarniummi nassuiarneqartutut oqaluttuat arnanit katillugit 354-init tunniunneqarput, pisunik 488-nik nassuiaataasut. Pisunit 488-init taakkunannga 410-t – taamalu pisut amerlanerpaartaat – spiralilerneqarnermut tunngassuteqarput. Taakku arnanut 355-inut agguataarsimapput. Pisut 43-t arnanut 43-nut agguataarsimasut Depo-Proveramik kapitinnermut tunngassuteqarput. Tamatuma saniatigut pisunik oqaluttuat 35-t tiguagut, taakku naartuersinnermut, p-pille-nut aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinnermut tunngassuteqarlutik. Kingullertut taaneqartoq kapitali 3.9-mi immikkut sammeneqarpoq.

Arnat, pisunik spiralimut tunngasunik oqaluttuurtut, siullerpaamik spiralilerneqarnerminni agguaqatigiissillugu 16,7-inik ukioqarput. Depo-Provera pillugu oqaluttuurtut siullerpaamik kapitinnerminni agguaqatigiissillugu 17,4-nik ukioqarput.

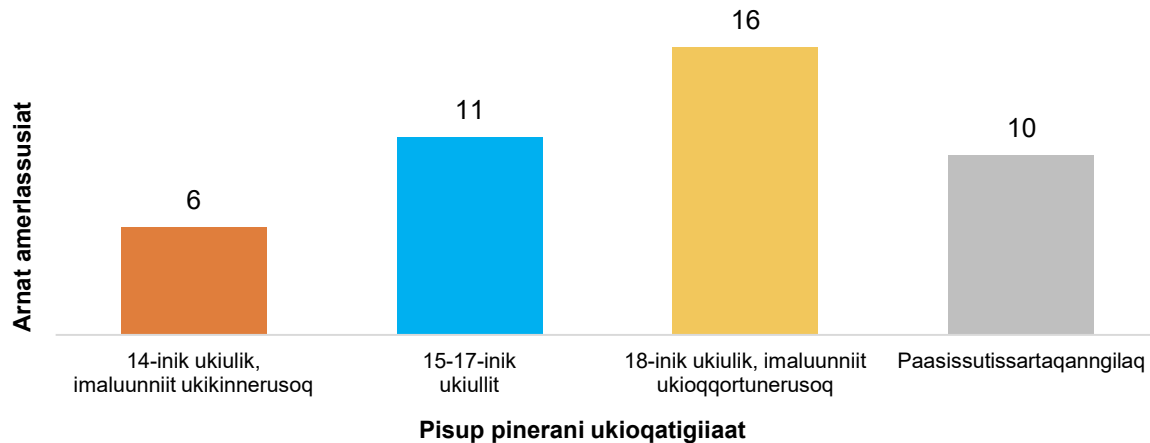
Takussutissiaq 3.f-imi takutinneqarpoq, siullerpaamik spiralilerneqarnermi ukiut agguataarneqarnerat.

Takussutissiaq 3.f. Arnat siullerpaamik spiralilerneqarnerminni amerlassusiat, ukioqatigiiaanun agguataarneqarsimasooq (n=335)

Takussutissiaq 3.g-imi takutinneqarpoq, arnanut 43-nut, Depo-Provera pillugu oqaluttuaminnik tunniussisimasunut, Depo-Proveramik kapitinnermi ukioqatigiiaanut agguataarneqarnera.

Takussutissiaq 3.g. Arnat Depo-Proveramik kapitissimasut amerlassusiat, ukioqatigiiaanut agguataarneqarsimasoq (n=43)

Piffissami qulaajaaffigineqartumi arnat spiralilernerqarsimasut tamakkerlugit siullerpaamik spiralilernerqarnerminni ukuinut agguataarlugu takussutissamik soqanngilaq. Aamma Depo-Proveramik tunineqartut ukuinut naatsorsukkamik ataatsimoortumik soqanngilaq. Taamaattumik ukuinut agguaqatigiissitsineq arnat tamaasa sinnerlugit agguaqatigiissitsinermut atorneqarsinnaanersoq misissorneqarsinnaasimanngilaq.

Arnanit spiralilernerqarsimasunit aamma Depo-Proveramik kapitissimasunit katillugit 453-init taamaallaat 55-it naartunaveersaaserneqarnissaminnik akuersisimallutik oqaatigivaat. Pisuni 330-ni arnat itigartitsisimallutik imaluunniit akuersisimanatik oqaluttuarivaat. Pisuni 68-ini akuersisitsisoqarsimanersoq paasissutissartaqanngilaq. Tamatuma saniatigut arnat, pisunit 453-init taakkunannga 391-it, naartunaveersaammut pissarsiaminnut attuumassutilimmik kinguneqartitsisimallutik oqaluttuarput.

Pisimasut, arnat oqaluttuarisaat, amerlanerpaartaat 1970-ikkunni pisimasuusimapput.

Kapitalimi uani immikkoortumi tulluuttumi arnat spiralilernerqarnissaat imaluunniit Depo-Proveramik tunineqarnissaat sioqqullugu pisut ingerlasimanerat pillugu oqaluttuarineqartuni paasissutissat qitiutippavut. Arnat akuersisitsinermut aamma paasissutissiinermut pissutsit pillugit misigisimasaat kapitali 3-5-imi sammissavagut, aamma arnat naartunaveersaammik pissarsiaminnik kinguneqaataasut pillugit misigisimasaat kapitali 3.7-imi misissorneqassallutik.

Spiralinut tunngatillugu pisut ingerlasimanerat

Oqaatigineqareersutut spiraliliinermik pisut katillugit 410-t, arnanut 335-nut agguataarsimasut nalunaarutigineqarput. Pisuni 316-ini ukiui, aamma pisup sumi pisimanera pillugit paasissutissat pigaavut. Taakku amerlanerpaartaat pisunut Kalaallit Nunaanni pisimasunut tunngassuteqarput (pisut 297-it), amerlanngitsuinnaat Danmarkimi pisimallutik (pisut 19-it). Arnanit, spiralimut tunngatillugu pisumik oqaluttuarsimasunit, 335-nit 176-it siullerpaamik spiralilernerqaramik sulii erninikuusimanatik

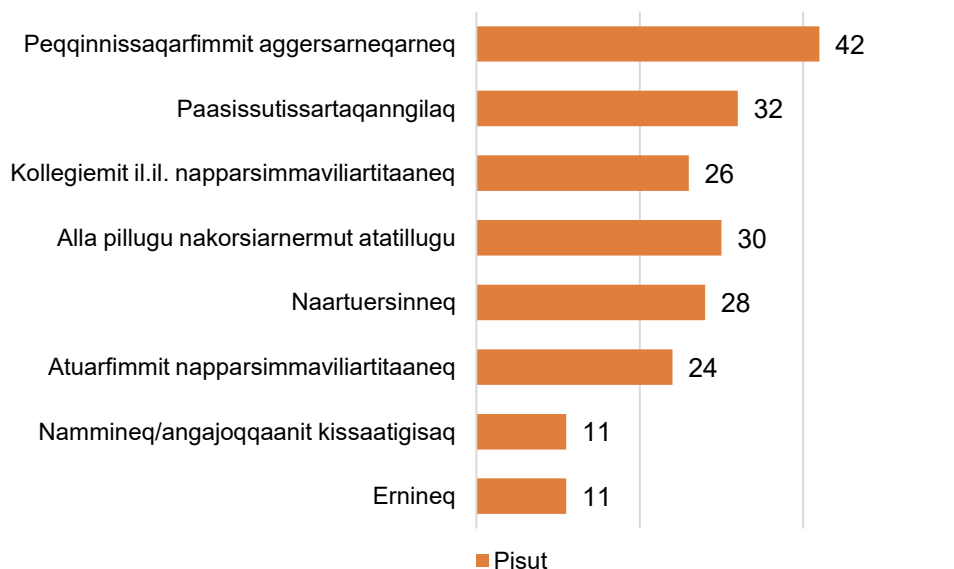
oqaluttuarput. 31-it ataasiarlutik ernereernikuusimallutik oqaatigivaat. 21-t ataatsimit amerlanerusunik ernereernikuusimallutik oqaatigalugu, aamma arnanut 107-nut paasissutissartaqarnani.

Immikkoortuni tulliuttuni Kalaallit Nunaanni pisimasut (pisimasut taakku 297-it) aamma Danmarkimi pisimasut (pisimasut taakku 19it) immikkoortissavagut. Oqaluttuani tiguneqartuni Kalaallit Nunaanni spiraliliinerni pisut ingerlasarsimaneranni 18-it inorlugit ukioqarlutik, aamma 18-inik ukioqarlutik imaluunniit ukioqqortunerullutik spiralilernerqarsimasuni ilisarnaatit assigiinngitsut takuneqarput. Taamaattumik Kalaallit Nunaanni pisunik oqaluttuat ukioqatigiiaanut taakkununga marlunnut matuma

Kalaallit Nunaanni niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut spiralilersuinermit pisut ingerlasimanerat

Ukioqatigiiaani taakkunani oqaluttuarineqartut niviarsiaqqanut aqqaneq-marluk aamma 17-it akornanni ukiulinnut spiraliliisimanernut tunngassuteqarput, taakkunanga arlallit spiralilernerqaramik sulii atoqateqarnikuusimanatik. Pisut 204-t, niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut 185-inut agguataarneqarsimasut oqaluttuarineqarput. Oqaluttuarineqartut malillugit spiraliliinerup tungaanut pisut ingerlasimanerat assigiinngitsumik ingerlasimavoq. Takussutissiaq 3.h-mi takutinneqarpoq, Kalaallit Nunaanni niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut spiralilersuineq sioqqullugu pisut ingerlasimanerannik assigiinngitsunik takussutissiaq.

Takussutissiaq 3.h. Niviarsiaqqat 18-it inorlugit ukiullit Kalaallit Nunaanni spiralilernerqarnissaat sioqqullugu pisut ingerlasimanerannik takussutissiaq, pisut katillugit amerlassusiannut agguataarneqarsimasoq (n=185 niviarsiaqqat, pisut 204-t

Pisut ingerlasimaneri assigiinngitsunut pingasunut agguataarneqarsinnaapput. Ataaseq niviarsiaqqat napparsimmaviliartitaallutilluunniit napparsimmaviliarsimasut, aappaattut napparsimmavimmut aggersarneqarlutik aamma pingajuattut pisumut allamut tunngatillugu napparsimmavimmiissimallutik. Pisuni 32-ni pisut ingerlasimanerat pillugu paasissutissaqanngilaq.

Napparsimmaviliartinneqarneq

Pisunit 204-nit 26-ni arnat oqaluttuarput, kollegieminni, skolehjemmiminni imaluunniit kostskoleminni sulisunit, imaluunniit ilaqutariinnit najugaqarfigisaminnit napparsimmaviliartitaasimallutik.⁹⁰²

Niviarsiaqqanit taakkunannga napparsimmaviliartinneqarsimasunit arlallit najugaqarfinit mikinerusuneersuupput. Taakku illoqarfimmi kollegiemi imaluunniit skolehjemmimi najugaqarnerminni napparsimmaviliartitaasarsimapput. Allat angerlarsimaffittut najugarinngisaminni illoqarfimmi allami ilinniartuusimallutik. Taamaattumik ilaquttatik nalinginnaasumik ungasissorujussuullugit najugaqarsimallutik. Spiralilernerqarsimallutik, oqaluttuarineqartut malillugit, taakku angajoqqaavi pisuni amerlanerpaani paasitinneqarsimanngillat.

Pisuni amerlanerpaani kollegie, skolehjemmi imaluunniit kostskole aqutugalugu niviarsiaqqat napparsimmaviliartitaaneranni suliffeqarfimmi pineqartumi sulisunit napparsimmaviliartitaasarsimapput.

Arnaq skolehjemmimi najugaqarsimasoq oqaluttuarpoq:

"Skolehjemme-miippugut, uanga aqqaneq-marlunnik ukioqarpunga. Atuarfiup pisortaa [atia] aggerpoq oqaluttuullutalu tamatta napparsimmaviliartariaqartugut. Nassuiaanneqarnatalu suna pineqarnersoq oqaluttuunneqanngilagut." [Aqqaneq-marlunnik ukiulik pisup nalaani (tamatuma kingorna pn), 10B96]

Arnaq alla kollegiemit napparsimmaviliartitaanini pillugu misigisimasaminik oqaluttuarpoq:

"Suli 15-inik ukioqalernata tamanna pivoq (...) niviarsiararpassuuvugut [kollegiemi]. Nakkutilliisup/forständerip oqaluttuuppaatigut spiralilernerqassasugut, oqaatigineqartutullu iliorpugut. Nassuiaanneqarpiannngilagut sunaanersaq, kisianni nalunnngilarput paqumianartuusoq. Takannunarama iserfigisara nakorsaq angutaavoq assarujussualik. Siullermik misissorpaanga, spiralerujussuarlu ikkullugu." [14-inik ukiulik pn, 5B46]

Pisumi tassani arnap eqqaamanngilaa, niviarsiaqqat allat peqatigalugit nakkutilliisumit/forständerimit napparsimmaviliartitaagamik aalajangersimasumik toqqaannartumik pissuteqarnersoq. Arnat allat eqqaamavaat, kollegieminni, efterskoleminni imaluunniit skolehjemmiminni niviarsiaqqat ilaata naartulersimanagera pissutaaqataasoq, niviarsiaqqat ukioqatigiiaani ataatsini imaluunniit arlalinni naartunaveersaatilersissallutik napparsimmaviliartitaammata.

"Uanga kollegiemi najugaqarpunga. Niviarsiaqqat ilaat naartulersimavoq, tamatuma kingorna niviarsiaqqat tamatta nakkutilliisumit /forständerimit nerisarfimmi katersortinneqarpugut, tassani oqaluttuuppaatigut tamatta napparsimmaviliassasugut spiralilertillutalu." [14-inik ukiulik pn, 3B66]

Pisunit 204-nit 24-ni arnat oqaluttuarput, meeqqat atuarfianni atuarfitsik aqutugalugu napparsimmaviliartinneqarsimallutik. Arlallit oqaluttuarput, ilinniartitsisumik napparsimmaviliartissimagaatik. Ilaat oqaluttuarput, niviarsiaqqat assersuutigalugu timimikkut perunganerat tunngavigalugu toqarneqarnerannut ilinniartitsisoq peqataasimasoq.

"Aqqaneq-marlunnik ukioqarlunga niviarsiaqqat aggersagaavugut, napparsimmaviliaqqusaallutalu. Niviarsiaqqat arlaliuvugut (...). Taakkunannga ataasiinnaq atuaqatigivara. Isumaqarpunga ilinniartitsisuttaagunarpog spiralilernerneqartussatut toqqarsimagaatigut." [Aqqaneq-marlunnik ukiulik pn, 5B36]

Oqaluttuat allat aammattaaq tikkuussippot, spiraliliinissamut ukiut aalajangiisuunngitsut, kisiannili niviarsiaqqat ataatsimoortillugit napparsimmaviliartinneqartarsimasut, ilaat atuaqatigiinni allani atuartut peqatigalugit, aammalu ilaat atuaqatitik allat peqatigalugit.

"Atuaqatikka, tamarmik uannit ukiumik ataatsimik angajulliit, ilagivakka. Klassimi tamakkerluta spiralilersikkiartorluta napparsimmaviliaqqusaavugut." [ukiut pn, 1B8]

Pisunik, inersimasut allat ilinniartitsisuunngitsut niviarsiaqqanik ilisimatitsisarsimasut pillugit aamma oqaluttuanik takkuttoqarpog. Assersuutigalugu arnaq oqaluttuarpoq:

"Atuarluta isertoqariaaarpoq. "Niviarsiaqqat, misissortittariaqarpusi." Soraaratta napparsimmaviliartitaalluta aaneqarpugut. Susoqassanersormi naluarput. Nakorsamut iseratta: "Atisatit pikkit [qarliit trussillu], takanuuna misissusavatsigit." Takanuuna attorneqanngisaannarnikuuvunga. Nuanniitsorujussuuvog. Annernartorujussuuvog, aamma aanaartitsilerpunga." [14-inik ukiulik pn, 5B51]

Arnaq piffissami tassani atoqueqarnikuunngisaannarpoq.

Nassuiaatigineqartut malillugit, takuneqarsinnaavog pisuni amerlanerpaani inersimasut atuarfimmi atorfillit niviarsiaqqat napparsimmaviliartinneqarnerinut peqataasarsimasut.

Pisut taama ingerlasimanerat pillugu oqaluttuat paasinarsisippaat, napparsimmaviliaqqusaallutik ilisimatinneqaramik pisorpiaq niviarsiaqqanik qanog misigisimaneqarsimanersoq. Oqaluttuat arnat namminneq misigisaminnik nassuiaatigimmatigit inersimasunit, pisut pineranni peqataasimasunit paasissutissanik, imaluunniit taakku isiginninnerannik ilaqanngillat.

Napparsimmavimmit aggersarneqarneq

Takussutissiaq 3.h-mi takuneqarsinnaasutut, pisuni 42-ni oqaatigineqarpoq, peqqinnissaqarfik niviarsiaqqamik aggersaasimasog. Najugaqarfinni mikinerusuni, aamma illoqarfinni najugallit oqaluttuarput, naartunaveersaateqarnissartik siunertaralugu peqqinnissaqarfimmit assigiinngitsutigut aggersarneqarsimallutik. Aggersaanerit amerlanerit ima pisimapput, peqqinnissaqarfimmi sulisut niviarsiaqqanut imaluunniit taakku angajoqqaavinut saaffiginnissimallutik. Arnat ataasiakkaat oqaluttuarput, napparsimmavimmut aggersaassutinik allagarsisimallutik.

Arnat ilaasa eqqaamavaat, aggersaaneq ima ingerlanneqartoq, portørimit ambulancemik aaneqarlutik, imaluunniit portøri biilnik angalaarluni napparsimmaviliassasut oqarfigalugit ilisimatittarlugit. Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq:

"Portørimit ambulancemik aaneqarpunga. 13-inik ukioqarpunga, aammalu paasinarsivog spiralilerniaraannga. Susoqarnissaanik paasitinneqanngilanga." [13-inik ukiulik pn, 10B30]

Allat eqqaamavaat, napparsimmavimmi sulisup aggersarniarlutik angerlarsimaffimminut orniguttoq. Arnar ataatsip assersuutigalugu eqqaamavaa, peqqinnissaqarfik angerlarsimaffimini angajoqqaaminut qanog saaffiginninnersoq:

"Angerlarsimaffitsinni matukkut kasuttortoqarpoq, spiralilernerqassasunga ilisimatitsiartortumik." [13-inik ukiulik pn, 0B115]

Oqaluttuarineqartut malillugit niviarsiaqqat, najugaqarfinni mikinerusuni najugallit, naartunaveersaateqarnissaannut peqqinnissaqarfik aamma peqataasimavoq.

"Nakorsaq tikimmat [Kalaallit Nunaanni najugaqarfimmut mikinerusumut], nunaqarfiup nakorsiartarfianukaqqusaavunga, tassanilu ilisimatinneqarpunga illoqarfiup napparsimmavianukassasunga. Aqaguani misissuisarfiliaanneqarpunga, tassanilu paasitinneqarpunga spiralilernerqassallunga." [13-inik ukiulik pn, 2B20]

Arnat ataasiakkaat aamma oqaluttuarivaat, kommunimi sulisut namminerminnut imaluunniit namminneq ilaquttaminnut saaffiginissimasut.

Oqaluttuarineqartuni, arnat peqqinnissaqarfimmit aggersarneqarlutik eqqaamasaanni, amerlasuut taamaalillutik nassuiaatigivaat, peqqinnissaqarfimmi sulisumit toqqaannartumik saaffigineqarlutik misiginikuullugu, kikkut tamarnik ornessinnaasaanniitillutik, imaluunniit angerlarsimaffimminiitillutik. Allat misigivaat, angajoqqaatik aqqutigalugit peqqinnissaqarfimmit aggersarneqarlutik. Taakkununga tamanut assigiissutaasoq tassaavoq, taakku arlaannaalluunniit nammineq siulliulluni spiralilernerqarnissaminik kissaateqarsimannginnera. Pisuni niviarsiaqqat atuarfimmit, imaluunniit assigisaaniit napparsimmaviliartinneqartut assigalugit niviarsiaqqat amerlasuut napparsimmavimmut sussanerlutik ilisimaneq ajorpaat. Ilaat spiralilernerqassallutik ilisimatinneqarput, kisianni isummerfiginissaanut, imaluunniit itigartitsinissaminnut periarfissaqarsimanatik misigisimapput.

Pisumut allamut tunngatillugu nakorsiarneq

Oqaluttuarineqartut malillugit pisunit 204-nit 30-ni nakorsiarnermut atatillugu spiralimik ikkussisoqarpoq. Pisuni arlalinni ilukkut misissortinnermut tunnganngitsunut, imaluunniit kinguneqanngitsunut nakorsiarnermut tunngassuteqarput. Pisut ilaanni niviarsiaqqat spiralilernerqarlutik ilisimatinneqarneq ajorlutik.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq, 15-inik ukioqarluni allamut tunngatillugu nakorsiarnerminut atatillugu qanoq spiralilernerqarsimanerluni:

"Naannik anniarama nakorsiarpunga (...) Misissuinnermi tassani nakorsap spiralilersimavaanga oqaluttuunngangalu. Taava kingusinnerusukku Danmarkimiillunga paasivara spiraleqarlunga." [15-inik ukiulik pn, 3B5]

Arnaq alla, piffissami taamanikkut najugaqarfimmi mikinerusumi najugaqarsimasooq, oqaluttuarpoq nunaqarfimmi juumuup illoqarfimmi qanittuminniittumut napparsimmaviliartissimagaani, pisumut allamut tunngatillugu katsorsartikkiartortilluni. Arnap eqqaamavaa, katsorsartinnini naammassimmat misissortittarfimmut innakaqquneqarluni.

"Akornuteqarama [ilukkuunngitsoq] illoqarfiullu napparsimmavianukartitaallunga [najugaqarfimmit mikinerusumit] taannalu pillugu nakorsiartussaallunga. Eqqumiigivara qarlikka trusikkalu peerlugit allaatsillunga innanngavimmut innakassallunga. Eqqaamavara ilukku misissorneqarlunga, aammalu annernartorujussuusoq." [14-inik ukiulik pn, 2B1-1]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, allamut tunngatillugu nakorsiarisimalluni. Peqqinnissaqarfimmi sulisut paasigamikku Danmarkimut atuariatussasoq spiralilernerqassasoq aalajangerput.

"Allarluinnarmut tunngasumik nakorsiarput. Peqqinnissaqarfimmi sulisup paasivaa atuariartorlunga aallassasunga, taava aalajangerput naartulinnginniassagama spiralilernerqassasunga." [15-inik ukiulik pn, 5B40]

Arnat allat oqaluttuarput, kinguaassiuutitigut nappaammik tunillanneqarsimanerminnik pasitsaassaqarsimanertik pissutigalugu napparsimmavimmut saaffiginnissimallutik, tamatumalu nassatarisaanik ilumikkut misissortinnerminni spiralilernerqarsimallutik. Pisuni taakkunani arnat naartunaveersaateqarnissartik, imaluunniit spiralilernerqarnissartik kissaatigalugu namminneq oqaatigisimanngilaat.

Arnat ilaasa taamaalillutik oqaluttuarivaat, pisumut allamut tunngatillugu napparsimmavimmiinnerminnut atatillugu spiralilernerqartarsimallutik. Niviarsiaqqat spiralilernerqarnissaannik aalajangerneq pisumi aalajangiunneqartarsimagunarpoq, niviarsiaqqat napparsimmavimmiinnerini. Niviarsiaqqanut najugaqarfinit mikinerusuneersunut aamma tamanna atuuppoq.

Pisunit 204-nit arnat 28-t oqaatigivaat, naartuersinnerminnut atatillugu spiralilernerqarsimallutik. Piffissami tassani, qulaajaanermut tunngasumi, naartuersinnerit pilattaalluni passussinertut ingerlanneqartarput. Arnait taakkunanga amerlanerit oqaluttuarput, spiralilernerqarsimallutik nalusimallugu, aammalu paasissutissinneqarsimannginneq taanna oqaluttuarnissaminnik aalajangernerminnut pingaarnertut pissutaasimasoq.

Arnait amerlasuut oqaluttuarput, passunneqarnerminnut atatillugu 'ikiarsinnerminni' spiralilernerqarsimallutik. Arnaq ima oqaluttuarpoq:

"Naartuersinninnut atatillugu spiralilernerqarsimavunga. Spiralilernerqarsimallunga ilisimanngilara." [17-inik ukiulik pn, 5B45]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, 17-inik ukioqarluni naartuersissimalluni. Arnaq aamma oqaluttuarpoq. aaqartarneq, kinguaassiuutinut tunngasut aamma naartunaveersaatit pillugit ilisimasakitsuararsuusimalluni.

"Angerlarsimaffinni kinguaassiuutinut tunngasut oqaluuserissallugit paqumigineqarlunartuupput, allaat aaqartalernerut tunngasut. Naartulerpunga naartuersillungalu. Spiralilersippunga. Tassunga atatillugu spiralilernerqarnissannut anaanaga akuersisimanersoq naluara." [17-inik ukiulik pn, 5B63]

Pisuni aqqanilinni oqaatigineqarpoq, niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut spiraliliineq ernereernerup kingorna pisimasoq. Arnat oqaluttuarput, ernereernermik kingorna misissortinnerminnut atatillugu spiralilernerqartussaasimallutik ilisimatinneqarsimanatik imaluunniit akuersisinneqarsimanatik. Taamaattumik arlallit spiraleqarlutik ilisimasimanngilaat.

"Paninnik ernereerama spiralilernerqarsimavunga, tassunga atatillugu spiralilernerqarsimallunga naluara. Uima malugisinnaammagu spiraleqarlunga paasivara." [14-inik ukiulik pn, 1B4].

Naartuersinnermut imaluunniit erninnermut atatillugu spiralilernerqarsimaneq pillugu oqaluttuarineqartuni amerlasuuni arnat spiralilernerqarsimallutik paasitinneqarsimanatik oqaluttuarput. Taamaattumik ilai ilisimanngisaminnik ukiorpasuarni spiraleqarsimapput.

Kalaallit Nunaanni arnanut 18-inik ukiulinnut, imaluunniit 18-it sinnerlugit ukiulinnut spiralilersuinermi pisut ingerlasimanerat

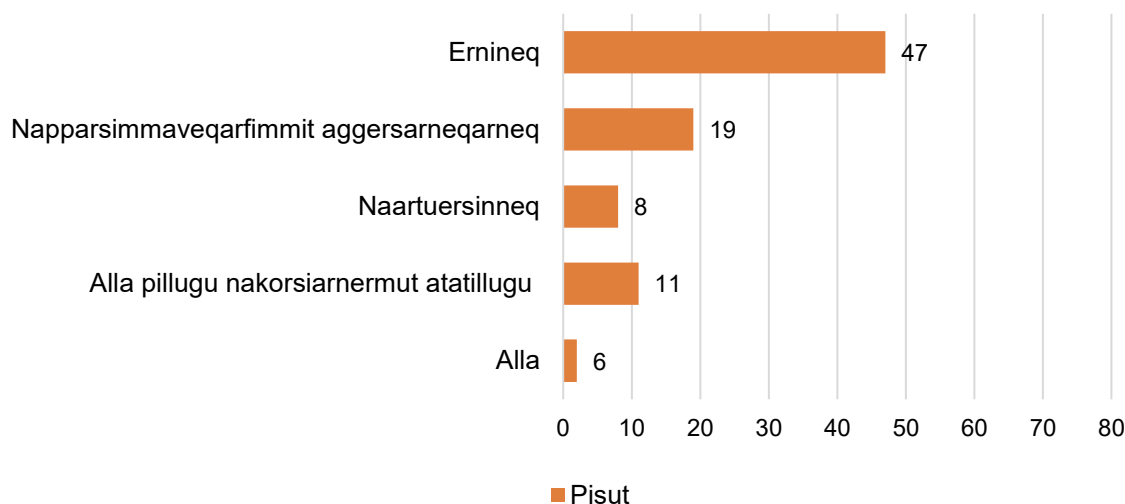
Arnanut 18-inik ukiulinnut, imaluunniit 18-it sinnerlugit ukiulinnut arnanut 70-inut agguataarsimasunut spiralilernerqarnermik pisut 93-it oqaluttuarineqarput.

Arnanik 18-it inorlugit ukiulinnik spiralilersuinerit assigiinngissutigisaannik arnat taakku akornanni oqaluttuat amerlanerit meerartaarlutik ernisimasunut tunngassuteqarput. Assigiinngissut alla tassaavoq, pisuni arnaq napparsimmaviliartinneqarneranik, imaluunniit napparsimmavimmut ilagineqarsimaneranik oqaluttuat ikittuinnaanerat.

Taakkunannga amerlasuut, 18-inik ukioqarsimasut, imaluunniit 18-it sinnerlugit ukioqarsimasut, erninermut atatillugu spiralilernerqarsimapput. Arlallit nakorsiarnerminnut, imaluunniit allamut tunngatillugu passunneqarnerminnut atatillugu spiralilernerqarsimapput. Pisut taakku 18-it inorlugit ukiulinni pisut ingerlasimanerinut assingusorujussuupput, amerlasuut spiralilernerqarsimallutik ilisimatinneqarsimanngimmata. Paasissutissiinerup amigaataanera amerlasuut oqaluttuarnerminnut pingaanertut pissutigivaat.

Pisuni amerlanerpaani arnat naartunaveersaateqarnissartik namminneerlutik sulissutigisimanngilaat.

Takussutissiaq 3.i. Pisup ingerlasimaneranik takussutissiaq, arnat 18-it sinnerlugit ukiullit tikillugit Kalaallit Nunaanni spiralilernerqarsimasut, pisut katillugit amerlassusiannut agguataarneqarsimasooq (n=70 arnat, pisut 93-it, ersaqqerinnginnissaa pequtigalugu)

Pisunit 93-init taakkunannga 47-ni ernereernerup kingorna misissortinnermut atatillugu spiralimik ikkussisoqarsimavoq. Arlallit oqaatigivaat, ernereernermik kingorna ullormi, aamma piffissami aalajangersimasumi napparsimmavimmit aggersarneqarsimallutik, aammalu tassunga atatillugu spiralilernerqarsimallutik.⁹⁰³ Arnat arlallit, illoqarfinni aamma najugaqarfinni mikinerusuni najugallit, assigiimmik oqaluttuarivaat, ernereernermik kingorna misissortinnissaminut atatillugu aamma spiralilernerqassallutik ilisimatinneqareersimanatilluunniit spiralilernerqarnissartik kissaatiginagu toqqaanissaminnik – imaluunniit naartunaveersaateqarusunnerlutik isummerfigissallugu - periarfissaqartinneqarsimanatik misigisimallutik.

Arnaq misigisani pillugu oqarpoq:

"(...) meeqqanik [qassiuneri ilanngunneqanngillat] erninikuuvunga. Napparsimmavimmiit sianerfigineqarpunga aggersarneqarlungalu. Napparsimmavimmut iserama isumaqaraluarpunga ernereernerma kingorna ilukkut misissortissallunga (...). Sussanerlunga oqaluttuutinngilaannga. Innakarpunga [arnat iluinik misissuinermi innakartarfimmut]. Ilora misissoreerlugu ikkussiffigivaannga [spiralil]." [pisup nalaani ukiui ilisimaneqanngitsut, 5B54]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, ernereernermi kingorna misissortissalluni illoqarfiup napparsimmavianut aggersagaasimalluni, misigisimallunilu naartunaveersaateqassanerluni apeqqut oqaluuserisassaannngitsutut inissisimasoq.

"Meeqqama [meeqqani tulleriinni qassissaajunersoq ilanngunneqanngilaq] meerartaarigakku ernininniit qaammat ataaseq qaangiuttoq spiralilertippunga. Tupigusuutiginiuuara ernereernerma kingorna piffissap taama sivikitsigisup qaangiunnerani pimmat. Napparsimmavimmut aggersarneqarpunga, oqarfigineqarlungalu spiralilernerqassallunga. Aperineqanngilanga qinigassinneqarnangaluunniit, peqqussinertut misigisimanarpoq." [26-nik ukiulik pn, 1B12]

Pisunit 93-init taakkunannga 19-ini arnat oqaatigivaat, spiralilernerqarnissartik siunertaralugu peqqinnissaqarfimmit aggersarneqarsimallutik.

Ilaasa paasisimanngilaat spiralilersikkiartorlutik napparsimmaviliartussaallutik. Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq:

"Napparsimmavimmut aggersarneqarpunga. Paasinarsivoq spiralimik ikkussiniartut, tamannalumi aamma pivoq. Tamatuma kingorna ilukkut anniartartorujussuuvunga. Spiralil peerneqarpoq, nutaamillu ikkussiffigitinngilanga. Eqqaamanngilanga ullut qassit qaangiunneranni spiralil aatsaat peernerat." [18-inik ukiulik pn, 10B79]

Oqaluttuarineqartuni aqqanilinni pisut arnanit oqaluttuarineqartut tassaapput, allamik pissuteqarlutik nakorsiarnerminnut atatillugu spiralilernerqarsimallutik.

Arnat taakku ilaat misigisani pillugu ima oqaluttuarpoq:

"Spiralilernerqarpunga. Ilukkut aseruuttooqqanerlunga misissortikkiartorpunga. Misissuinerup taassuma ingerlanerani spiralil ikkunneqarpoq [Kalaallit Nunaanni illoqarfik]. Eqqaamanngilanga aperineqarnerlunga." [23-nik ukiulik pn, 10B40]

Oqaluttuarineqartuni taakkunani assigiissutaasoq tassaavoq, arnat amerlanerpaartaat ernereernerminnut atatillugu misissortillutillunniit napparsimmavimmi allamik misissorneqartussaallutik ilisimasimammassuk, kisianni misissortinnermi tassani aamma naartunaveersaaserneqassallutik paasitinneqarsimanatik. Tamatuma saniatigut, aamma arnat ilaasa spiralilernerqarsimallutik misissortinnerup naammassineqareernerani aatsaat paasitinneqarsimallutik eqqaamavaat. Arnat erseqqissarpaat, pisuni taakkunani aalajangersimasuni naartunaveersaateqassanerlutik imaluunniit naartunaveersaateqassannginnerlutik isummerfigissallugu periarfissaqartitaasimanatik.

Pisunit taakkunannga 93-init arfineq-pingasut naartuersinnermut atatillugu spiralilinnermut tunngassuteqarput.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq, 27-nik ukioqarluni nammineq toqqakkaminik naartuersissimalluni. Arnar ilisimanngisaa tassaavoq, passunneqarnerminut atatillugu spiralilernerqarsimalluni.

"Naartulerpunga, naartuersinnissara nammineq toqqarpara... Paasinarsivoq naartuersikkama sinitsinneqarnerma nalaani ilisimatinneqaaqqaarnanga spiralilernerqarsimallunga." [27-nik ukiulik pn, 3B53]

Naartumik katatsineq, kiliortortinnermik taaneqartartumik (naartup ipiutaasartaanik illiaq piaaffigalugu passussinnermik annikitsunnguamik) pisariaqartitsiffiusoq, spiralimik ikkussinnermut pissutaaqataasimasoq arlalinnit aamma oqaatigineqarpoq.

Arnaq ataaseq assersuutigalugu oqaluttuarpoq, 18-inik ukioqarluni kiliortortinnerminut atatillugu spiralilernerqarsimalluni:

"18-inik ukioqarlunga katatsivunga. Tassunga atatillugu kiliortortippunga, passussinerullu nalaani uanga ilisimanngisannik, imaluunniit akuersissutigisimanngisannik spiralilernerqarsimavunga." [18-inik ukiulik pn, 3B36]

Oqaluttuarineqartut allat assigalugit assigiissutaasoq annertoq tassaaq, arnat taakku, naartuersinnermut imaluunniit annikitsumik passussinnermut atatillugu spiralilernerqarsimasut isumaqarmata spiralilernerqarnissartik pillugu ilisimatinneqarsimanatik.

Nammineq imaluunniit angajoqqaat sulissutigisaannik spiralilileneq

Pisunik aqqaneq-marlunnik aamma oqaluttuartaqarpoq, Kalaallit Nunaanni pisimasunik, arnat oqaluttuarlutik naartunaveersaaterneqarnissaminnik namminneq, imaluunniit angajoqqaamik kissaatigisimallugu.

Arnap ataatsip eqqaamavaa, angajoqqaami napparsimmaviliaakkaani, spiralilernerqarnissani taakku kissaatigimassuk:

"Spiraleqassasunga angajoqqaama piumasarivaat... Oqarfigineqaannarpunga spiralilersikkiartorlunga nakorsiassasunga." [ukiui ilisimaneqanngitsut, meeqqat atuarfianni atuartoq pn. 10B7]

Arnap allap eqqaamavaa, anaanami napparsimmaviliaakkaani, paasigamiuk panini ilaqartalersimasoq. Nakorsaq isumaqarsimavoq nivarsiaaraq ukiukippallaartoq, anaanaali kimigiisersimavoq.

Arnap ima nassuiarpaa:

"Atoqateqartalersimasunga anaanama paasisimavaa... Naartulinnginniassagama napparsimmaviliaappaanga." "Spiralilernerqassaaq. Naartulissanngilaq". Taava eqqaamavara nakorsaq oqartoq: "Naamik, taamaaliussanngilaq. Ukiukippallaarpoq". Nakorsaq piumanngikkaluarpoq, kisianni anaanaga piniinnarpoq, naggataatigullu iluatsillugu." [14-inik ukiulik pn, 3B47]

Arnap allap pisup assinga oqaluttuarivaa:

"Spiralilernerqassagama anaanama napparsimmaviliaappaanga. Anaanaga uanga avaqqullunga akuersisimavoq. Pinngitsaalineqarlunga misigisimavunga." [17-inik ukiulik pn, 5B45]

Assersuutit takutippaat, angajoqqaat pisut ilaanni meeqqatik sinnerlugit aalajangiisartut. Pisuni taamaattuni arnat oqaluttuassallutik toqqarsimavaat, angajoqqaaminnit kimigiiserfigineqarsimasutut misigisimallutillu itigartitsinissaminnik periarfissaqarsimanatik misigisimagamik.

Allat spiralilernerqarnissaminnik namminneq aalajangerput. Arnat taakku, naak akuersisimagaluarlutik oqaluttuassallutik aalajangersimasut, oqaluttuarusussimapput isumaqaramik paasissutissinneqarneq tunngavigalugu akuersisimanatik. Arnat pingaarnertut innersuussutigivaat, spiralip sunniutigisinnaasai pillugit paasissutissinneqarsimannginnertik.

Danmarkimi spiralilersuinnermi pisut ingerlasimanerat

Danmarkimi spiraliliisimanerit 19-iupput.⁹⁰⁴ Pisut amerlanerpaartaat niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut pisimapput – pisut tallimanit ikinnerusut arnanut 18-it sinnerlugit ukiulinnut pisimallutik. Pisut amerlanerit najugaqarallernerup nalaani pisimapput, amerlanerit efterskolemiinnermi-realskolemiinnermi imaluunniit højskolemiinnermi pisimallutik. Amerlanerit oqaluttuarivaat, suliffeqarfinni immikkoortuni taakkunani sulisup spiralilersikkiartorlutik nakorsartissimagaatik.

Arnaq misigisani pillugu ima oqaluttuarpoq:

”Ilinniartitsisumit napparsimmaviliaqquneqarpunga. Kisimiippunga, allanik ilaqanngilanga. Nakorsamut iserama ilisimatinneqarpunga qarlikka trusikkalu piissagikka, allaatsinneqarpunga, oqarfigineqarpungalu suliaritilaassasunga. Aperigaluarpunga ’suisinnga’, akisoqanngilaq. Naammassigamik oqarput aaqalaassagunartunga, nalequttamillu tunillunga.” [14-inik ukiulik pn, 5B29]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, najugaqarfimmi najukkamini sulisoq naartunaveersaatinut tunngasunik nakorsartitsisarfirmut ilagisimagaani.

”Sulisup ullut ilaanni uanga niviarsiaqqallu allat arlallit oqarfigivaatigut ilageqqulluni. Sumiiffimmut iserpugut, tassaniippullu peqqissaasoq nakorsarlu, inimi iserfitsinni napparsimmaviup tipaa eqqaamavara. Innanngavimmut nallaqquneqarpunga. Misigisaq annernartorujussuuvog.” [16-inik ukiulik pn, 1B3]

Arnaq alla oqaluttuarpoq:

”Taassumannga ... oqarfigineqarpunga, misissortikkiartorlunga nakorsiaqqullunga. Danskisut oqaatsit paaserpiarneq ajorpakka. Spiralilernerqassallunga paasitinneqanngilanga.” [17-inik ukiulik pn, 1B23]

Arnat assigiimmik oqaluttuarivaat, namminneq aalajangiinatik, aamma pisut ilaanni spiralilernerqarnissartik pillugu nakorsamut imaluunniit naartunaveersaatit pillugit nakorsartitsisarfirmut ingerlanneqarlutik ilisimassanagu. Pisut ilaanni oqaatsit aporfusarsimapput. Pisuni tamani niviarsiaqqat ilaqtaminnit ungasissorujussuarmiillutillu allanit isumagineqartussanngortitaasimapput.

Depo-Proveramik kapitinnermi pisut ingerlasimanerat

Immikkoortumi uani arnat oqaluttuarisaat Depo-Proveramik pisut nassuiarneqarput. Pisunit, uagutsinnut oqaluttuarineqartunit, katillugit 488-iusunit oqaluttunik Depo-Proveramut tunngasunik 43-nik (arnanit 43-nit) tigusaqarpugut. Arnat siullerpaamik kapitinnerminni 13-it 34-llu akornanni ukioqarsimallutik oqaatigivaat. Arnanit 43-nit taakkunannga niviarsiaqqat/arnat 20-t Depo-Proveramik kapitinnissartik sioqqullugu sulii erninikuusimanngillat. Arnat 16-it Depo-Proveramik kapitikkamik ataasiarlutik, imaluunniit arlaleriarlutik ernereernikuusimallutik oqaatigivaat. Pisuni arfineq-marlunni arnaq erninikuusimanersoq paasissutissartaqanngilaq. Depo-Proveramik pisut tamangajammik Kalaallit

Nunaanni pisimapput, tallimanit ikinnerusut Danmarkimi pisimallutik. Pisuni qulini arnap/niviarsiaqqap ukiui ilisimanngilavut.

Arnat 17-it niviarsiaaallutik 18-it inorlugit ukioqarlutik Depo-Proveramik kapitissimallutik oqaluttuarput. Taakku oqaluttuarput, amerlanertigut spiralilersinnissamut atatillugu, immikkoortumi siusinnerusumi nassuiarneqartutut, aggersarneqarnerminnut atatillugu peqqinnissaqarfimmik attaveqartarsimallutik.

Arnaq oqaluttuarpoq, nammineq niviarsiaqqallu arlariit ukioqatigisani spiralilersikkiartorlutik napparsimmavimmut aggersagaasimallutik. Niviarsiaqqat spiralilersikkusunngitsut taarsiullugu Depo-Proveramik kapitissimapput.

”uagut [niviarsiaqqat ukioqatigiiaat] spiralilerneqarnissarput pissutigalugu napparsimmaviliaqqusaavugut. Spiralilerneqarusunngitsut arlalialuuvugut, naartunaveersaammik [Depo-Proveramik] kapineqarpugut.” [14-inik ukiulik pn, 3B52].

Arnat ilaat oqaluttuarput, peqqinnissaqarfiup naartunaveersaatitut Depo-Proveramik toqqaaneq ukiukitsuunerminnik, aamma ilumikkut pissutsinik pissuteqartoq. Arnaq ataaseq ima oqaluttuarpoq:

”Nakorsamit ilisimatinneqarpunga ilikkut ammanerma nerukinnera pissutigalugu spiralimik atuisinnaanngitsunga, taamaattumillu Depo-Proveramik kapitissasunga.” [14-inik ukiulik pn, 1B1]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, sumiiffimmini napparsimmaviliaqqusaasimalluni, Depo-Proveramik perusunnersoq paasiniaarlugu.

”Naartunaveersaatitut kapitikkusunnerlunga napparsimmavimmut saaffigineqqullunga qinnuigineqarpunga. Arlaleriarlunga naaggaarpunga, kisianni uteriitsorujussuupput, misigisimavunga akuerisariaqarlugu, akuttunngitsumillu kapitittarpunga.” [14/15 vh, 3B22]

Issuaanerup takutippaa, arnaq kapitinnissaminik itigartitsinnaanani misigisimasoq. Niviarsiaqqat/arnat Depo-Proveramik kapitinnissaannik peqqinnissaqarfimmit kimigiisertoqarsimaneramik oqaluttuurtuni taanna kisiartaanngilaq. Arlallit misigisimapput, Depo-Proveramik toqqaanissaminnik kimigiiserfigineqarsimallutik, pisup pinerani naartunaveersaammik qanorluunniit ittumik naartunaveersaateqarnissartik napparsimmavimmit oqaluuserisassaannngitsutulluunniit isigineqarmat. Arnat arlallit oqarput tamanna oqaluttuarnerminnut pingaarnertut pissutaasoq. Taakku misigisimapput itigartitsinissaminnut periarfissaqarsimanatik. Tamatuma saniatigut Depo-Proveramik kapisinerit paasissutissiinermik tunngaveqanngitsut misigisimapput.

Arnat 16-it 18-init sinnerlugit ukioqarlutik Depo-Proveramik kapitinnermik pisumik oqaluttuarput. Taakku arnat 18-it sinnerlugit ukioqarlutik spiralilerneqarnerminni pisut ingerlasimanerisa assingi nassuiaatigivaat. Oqaluttuarineqartut amerlanerpaartaanni arnaq erninereermermi kingorna spiralilerneqarnissaminik innersuunneqarsimalluni naaggaarsimasoq pillugu pisut ingerlasimanerannut tunngassuteqarput. Arnat spiralilerneqarnissaminnik ernumassuteqarlutilluunniit nakorsamit innersuussineq tunngavigalugu Depo-Proveramik toqqaasimapput.

Arnaq imaataaseq oqaluttuarpoq:

"Naartunaveersaatit arlaannik misiliissasunga nakorsap inassutigivaa, assersuutigalugu spirali. Akivara, naamik taanna annilaangagivara. Taava nakorsaq oqarpoq kapuut [Depo-Provera] naartunaveersaatitut atorsinnaagiga, taamaattumik Depo-Provera atornikuuara." [22-nik ukiulik pn, 5B33]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, naartunaveersaatit assigiinngitsut arlallit ilisimasimallugit, aammalu namminermi neqeroorutigineqarsimasut. Nakorsap inassutigisimavaa, naartunaveersaat nutaaq misilissinnaagaa.

"18-inik ukioqarlunga meerartaarpunga, assigiinngitsunillu naartunaveersaateqarpoq. Taava nakorsaq oqarpoq: "Naartunaveersaammik nutaamik peqalernikuuvugut, taanna ajunngitsorujussuuvog, aammalu perusukkukku pisinnaagiga." [18-inik ukiulik pn, 3B83]

Depo-Proveramik pisunik oqaluttuarineqartuni annertuumik assigiissuteqartoqarpoq, tassa niviarsiaqqat/arnat spiralimik atuerusunnginnertik imaluunniit atuisinnaannginnertik pissutigalugu kapuummik tunineqartarsimallutik. Taakku, Depo-Proveramik kapitittartut, spiralilersissimasunut sanilliullutik naartunaveersaammik pisimallutik ilisimasaqarfigineruaat, aamma arlalissuit ilisimasimallugu naartunaveersaatinik arlalinnik periarfissaqartoq. Amerlasuulli oqaluttuarput, kapuut taanna toqqassallugu kimigiiserfigineqartutut misigisimasimallutik, arlaannik naartunaveersaateqartariaqarmata, aammalu taamaattumik kissaatiginerlugu isummerfigissallugu periarfissaqarsimanatik. Arnat aamma oqaluttuarivaat, allanik neqeroorfigineqarsimanatik, soorlu taarsiullugu p-pille-nilluunniit.

Qimminut nakorsaat

Arnat amerlanerit Depo-Proveramik kapitittarsimallutik nassuiaagaangamik oqaaseq "qimminut nakorsaat" atortarpaat. Depo-Proverap tunngaviummik qimminut ineriartortinneqarsimasoq arnat isigivaat. Arnani amerlasuut ilisimavaat nakorsaat, pingaartumik nunap ilaani qimuttoqarfiusuni, qimminut arnavissanut, nuliuffigitinnissaat pinngitsoortinniarlugu, atorneqartartoq. Arnat nakorsaammik tatiginninnginnertik oqaatigivaat, aammalu nikassaanermut atassuserlugu, aamma Depo-Proveramik kapineqartarnertik nalorninartumik tunngavilimmik pisarsimasoq misigisimallutik, isumaqaramik Depo-Provera inunnu atussallugu tulluanngitsoq. Immikkoortoq 1-imi takuneqartutut, nakorsaat pillugu taama oqaluuserinninneq 1980-ikkunni tamanut ammasumik oqallittarnerni takussaavoq. Nakorsaammik taama paasinninneq arnat arlallit oqaluttuarnerannut pissutaaqataavoq.

Arnaq ataaseq tamatuminnga oqaasertaliivoq:

"Sunaanersoq oqanngillat. Taava kapitippunga napparsimarujussualerlungalu, assorujussuaq napparsimallunga. Taava aperivunga, kapuut sunaanersoq (...) Paasinarsivoq kapuutaasoq qimminut atorneqartartoq. Taanna sunaasimanersoq paaserusunnaq? Paasisinnaanngilara pinngitsaalilluta kapinnginnitsinni sooq sukumiisumik nassuiaassimanninneraatigut." (15-inik ukiulik pn, 5B50)

Eqikkaaneq

Naartunaveersaammik tunisinissaq sioqqullugu pisut ingerlasarsimanerannik, arnat oqaluttuarisaannik, misissuineq qulaani pineqartoq paasisaqartitsivoq.

Erseqqissumik takuneqarsinnaavoq, piffissami pineqartumi 18-it inorlugit ukiullit aamma 18-it sinnerlugit ukiullit spiralilerneqarnerminni, imaluunniit Depo-Proveramik kapineqartarnerminni pisut ingerlasimanerannik misigisaat assigiinngitsuusut. Pisunik oqaluttuat, niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut tunngasut, takutippaat niviarsiaqqanut amerlasuunut tunngatillugu naartunaveersaatilersikkiartorlutik napparsimmaviliartitaanissaannut peqataasut amerlasuujuarsimasut. Tamanna arnani 18-inik ukiulinni, imaluunniit 18-it sinnerlugit ukiulinni pisimasuni takuneqanngilaq. Nunani taakkunani marlunni suliffeqarfinni najugaqarfinni sulisut, ilaquttat (ilaqutaviit aamma najugaqarfittut ilaqutarsiat) aamma Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik niviarsiaqqat, minnerpaamik niviarsiaqqat ilaasa, naartunaveersaatilerneqarnissaannut suleqataasimapput. Ilaat allamut tunngatillugu nakorsiarnerminnut atatillugu napparsimmaviliaraangamik naartunaveersaatilerneqartarput. Pisuni arlalinni niviarsiaqqat suli atoqateqartalernikuusimanngillat. Susoqassanersoq ilisimareerneck ajorpaat, aammalu itigartitsinissaminnut periarfissaqartarsimanatik misigisimallutik. Ilaat erninerminnut, imaluunniit naartuersinnerminnut atatillugu naartunaveersaaserneqarsimapput, kisianni naartunaveersaatilerneqarnertik pillugu ilisimatinneqarsimanatik misigisimallutik, aammalu taamaalillutik ilaasa spiralilerneqarsimallutik nalusimallugu. Niviarsiaqqat Danmarkimi najugallit oqaluttuarput, sumiiffimmi najukkaminni sulisut/inersimasut pingaarnertut piumasaqarnerat tunngavigalugu spiralilerneqartarsimallutik. Danmarkimit oqaluttuarineqartunut assigiissutaasoq tassaavoq, niviarsiaqqat spiralilerneqarnissartik sioqqullugu paasitinneqarsimannginnerat, imaluunniit namminnek piumasaqarsimannginnerat, aammalu pisumi itigartitsinissaminnut periarfissaqarsimanatik misigisimallutik.

Niviarsiaqqat 18-it inorlugit ukiullit, Depo-Proveramik kapitittut, spiralilerneqarnissaminnik itigartitsigaangamik, imaluunniit spirali assigiinngitsunik pissuteqartumik naleqqutinngikkaangat amerlanertigut spiralimut taarsiullugu Depo-Proveramik kapitittarsimapput.

Arnani, 18-inik ukiulinni, imaluunniit 18-it sinnerlugit ukiulinni pisut amerlanerpaartaat ernereernerup kingorna misissortinnermut, naartuersinnermut imaluunniit passussinernut allanut atatillugu spiralilerneqarsimasuupput, aamma/imaluunniit Depo-Proveramik kapitissimasuullutik. Arnat amerlasuut erninikuupput. Taakkunannga amerlasuut 18-inik ukioqarlutik, imaluunniit ukioqqortunerullutik spiralilerneqarsimasut oqaluttuarput, naartunaveersaatilerneqassanerlutik, imaluunniit naartunaveersaatilerneqarsimallutik paasitinneqarsimanatik. Ilisarnaqutaavoq, arnat amerlanerpaartaasa oqaatigigaat, pisuni allaat spirali suunersoq pillugu, aamma taamaattumik ikkussiffigineqassallutik paasitinneqarsimagaluarlutik itigartitsisinnaanerminnik periarfissaqartarsimanatik misigisimallutik. Arnat Depo-Proveramik kapitissimasut pisuni arlalinni oqarput, kapineqassallutik ilisimatinneqarsimallutik, kisianni aamma naaggaarnissaminnut periarfissaqartitaasimanatik – taanna taamaallaat spiralimut taarsiullugu toqqarsinnaasimavaat.

Depo-Proveramik kapitissimasunut nakorsaatip uumasunut nakorsaatitut pinngorfia initoorujussuuvoq, taamaalillunilu arnanut atussallugu tulluannngitsuuneranik paasinninneq initulluni. Tamanna ilaatigut Depo-Proverap tamanut ammasumik oqallinnerni eqqartorneqartarneranut attuumassuteqarpoq, aammalu oqaluttuarnerannut pingaarnertut pissutaaqataasimalluni.

3.4

Naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisup ingerlasimanerat – pisimasut pillugit paasissutissat aamma suliassaqarfimmi suliallit

Kapitali 3.3-mi qitiutitsineq arnat, oqaluttuaminnik tunniussisimasut, napparsimmavimmi naartunaveersaammik tunineqarnissartik sioqqullugu pisup ingerlaneranik nassuiaataannut sammiveqarpoq.

Piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu suliat suut ingerlanneqartarsimanersut erseqqissarniarlugu ilaatigut oqaluttuarineqartunit paasisat, ilaatigut pisimasunut tunngatillugu ilisimasat aamma oqartussaasut iliuusaat aallaavigalugit pisimasut pillugit paasissutissanik inuiaqatigiinni suliffeqarfinnit arlalinnit, niviarsiaqqanut aamma arnanut attuumassutilimmik suliaqarsimasunit, tassunga ilanngullugu peqqinnissaqarfimmit pissarsiarineqartunik siammasissumik misissiuivugut. Taakku inunnit, taamanikkut – suliarnut atatillugu – suleriaatsimik ilisimasaqalersimasunit, aamma taamaattumik ilisimannittutut sallertut tapertaasinnaasumik, oqaluttuarineqartunik ilaneqassapput.

Kapitalimi uani siullermik ilinniartoqarfinni aamma kommunini naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaatsit pillugit paasissutissat suut nassaassaansut nassuiaateqarfigissavarput. Aammattaaq suleriaaseq pillugu inummit ataatsimit, suliassaqarfiup iluani tunuliaqutaqartumit, isiginninnerit ilanngunneqarput.

Tamatuma kingorna peqqinnissaqarfik qanimut misissuiffigissavarput. Naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisut ingerlasarsimanerat pillugu napparsimmavinni paasissutissat suut suli pigineqarnersut misissussavarput. Allaffissornikkut paasissutissat aamma paasissutissat inunnut ataasiakkaanut pisimasunik paasissutissanik paasisaqarfiusut, soorlu napparsimasunut nalunaarsuiffiit aamma nakorsiarnermi nalunaarsuiffiit ilanngutissavagut.

Pisimasut pillugit paasissutissani assigiissutaasoq – tamanna ilinniarfeqarfinnit, kommuninit imaluunniit peqqinnissaqarfimmit pissarsiarineqarsimagaluarpalluunniit – tassaavoq, naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisut qanoq ingerlasarsimanerat, aamma arnap ataasiakkaap aamma peqqinnissaqarfiup akornanni naapinnerup qanoq ingerlasarsimanera pillugit paasissutissat amerlanngimmata.

Naak Kalaallit Nunaanni naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqarsimasoq pillugu kapitali pingaarnertut erseqqissaaffiugaluartoq, suleriaaserineqarsimasoq pillugu paasissutissaq nassaarisarput pisup ingerlanerani aamma misissussavarput.

Naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni atuarfinni, efterskole-ni aamma kollegiani

Arnat ilaasa, oqaluttuaminnik tunniussisut, oqaluttuarivaat atuarfimmi, efterskole-ni aamma kollegiani sulisut qinnuiginninnerisigut napparsimmaviliartitaasarsimallutik. Ilinniartitaanerup iluani naartunaveersaatit qanoq periuseqarfigineqarnikuusimanersut paasisaqarfigiumallugu efterskole-nit, kostskole-nit aamma kollegianit allagaatinik toqqortaatineqartunik Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfialu-mi (NKA-mi) kiisalu Rigsarkivimi Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqortaasiviani inissisimasunik misissuivugut.⁹⁰⁵

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfinni atuartut angerlarsimaffii pillugit aamma atuartut angerlarsimaffiit taakkunanga allagaatinik toqqortaateqartoqarpoq. Taakku amerlanerpaartaat attaveqatigiinnermut aamma suliaassartanut/aningaasaqarnermut tunngasut pillugit pilersaarutitut tunngassuteqarput.⁹⁰⁶

Ataatsimut isigalugu allagaatinik toqqortaatineqartuni taakkunani naartunaveersaatinut tunngasut pillugit paasisutissanik annikitsuarsuarnik nassaarpugut.

Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfianilu allagaatit ataasiakkaat, naartunaveersaatinik immikkut taasaqarfiusut, nassaarivagut. Tassunga assersuutigalugu ilaavoq atuartoq pillugu suliaq, Kalaallit Nunaanni kostskole-mi atuartoq ataaseq spiralilernerqarsimalluni.⁹⁰⁷ Suliaq 1970-ikkunneersuuvoq. Atuartumut atuarfimmi atuartuujunnaarusulluni kissaateqartumut suliami spiralimik pisoq naatsumik taaneqarpoq. Tassunga atatillugu takuneqarsinnaavoq, ikkussineq kostskolemi sulisut kissaateqarnerat aallaavigalugu pisimasoq. Atuarfiup aqutsisoqarfianut allakkaminni taakku oqaatigivaat, niviarsiaq pineqartoq ilaminut sanilliullugu inersimanerusoq. Taakku ilanngullugu allapput, taanna spiralilernerqartoq, taassuma ilaqutaa qanittukkut naartulersimammat, taamaattumillu taassuma assinganik taassumunnga pisoqannginnissaa sulisut qulakkeerusussimagaat. Suliami takuneqarsinnaanngilaq spiralimik ikkussinissamat niviarsiaq nammineq akuersisimanersoq.

Ilisimatusartoqatigiit aamma atuartut pillugit suliat assingi arlalissuit, allagaatinik toqqortaasivimmi tassaniittut, naartunaveersaatit pillugit paasisutissanik nassaarfiginagit, misissorpaat.

Naak atuartut pillugit sulianik, naartunaveersatinut tunngasut pillugit paasisutissartalinnik, allanik nassaannikkaluarluta, allanut atatillugu takusinnaavarput, naartunaveersaatit efterskole-ni sammineqartarsimasut. Allagaatinik toqqortaasivimmi Kalaallit Nunaanni Efterskole-meersumi assersuutigalugu takusinnaavarput, kollegiami siunnersuisooqatigiit ataatsimiinneranni apeqqutigineqarsimasoq: *"Usuup puuinut automatimik maani kostskole-p ungasinngisaani pisaarsinnaavugut? Assersuutigalugu kantiinap perusersartarfiini."*⁹⁰⁸

Aamma paasisitsiniaanermik- ilinniartitsinermillu suliaq pillugu paasisutissanik nassaarpugut, meeqqat atuarfianni/efterskole-mi kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartsinermut atatillugu, imaluunniit kollegiami, inuusuttunut- imaluunniit unnukkut atuartsinernut atatillugu pikkorissartitsinernut atatillugu pisarsimasoq.⁹⁰⁹ Soorluttaaq aamma, siusinnerusuklut eqqaaneqareersutut, Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffiup ilaqutariinngornissamat pilersaarusiorneq pillugu pikkorissartitsisarneranit paasisutissanik nassaarsimasugut.⁹¹⁰ Paasisutissamat tassunga ataatsimoorutaasoq tassaavoq, ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorneq pillugu sulinerup kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasisutissiinnermut- aamma atuartsinermut tunngasortaanik paasisaqarfiunera. Tamanna assersuutigalugu atuartsinermut atortut qanoq ittut atuarfinni atorneqartarsimanersut, unnukkut atuartsinermi pikkorissartitsinerit qassit neqeroorutigineqartarnersut, pikkorissartitsinissanut atuartsinermut pilersaarutit il.il. tunngassuteqarpoq. Taamaattumik qulaajaanerup qitiutitaanut tunngatillugu paasisutissat pingaarnertut uppersarparaat atuarfiit ilaanni

aamma illoqarfiit ilaanni piffissat ilaanni kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsinerit aamma-paasissutissiinerit, meeqqat atuarfiini aamma neqeroorutit inersimasunut siunnerfilinni, ingerlanneqartarsimasut.

Atuarfeqarfimmut tunngatillugu soqutigisatta ilaat tassaavoq, atuartut peqqissusiannik misissuinernik taaneqartartut. Oqaluttuani tiguneqartuni arnat arlallit oqaluttuarput, niviarsiaqqat arlallit atuaqatigiinneersut imaluunniit ukioaqatigiiaaneersut spiralilersikkiartorlutik nakorsiartinneqartartut. Taamaattumik peqqissutsimik misissuinerni tamatumunnga tunngasumik eqqaasaqartoqarsimansoq paasisaqarfigissallugu pingaaruteqarsimavoq. Peqqissutsimik ukiumoortumik misissuisarnerit taakku pillugit paasissutissanik nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit allagaatinik toqqortaasiviisa ilaanni nassaarpugut. Paasissutissat atuarfiit aamma peqqinnissaqaarfiup akornanni allakkanik nassiunneqarsimasunik ilaqarput. Allakkat pilersaarutitut iluseqarput, aamma klassit allattorsimaffiinnik kiisalu klassit sorliit ulluni sorlorni misissorneqassanersut pilersaarutit ilaqarlutik. Pisut ilaanni meeqqat peqqissusiisa qanoq inneri pillugit eqikkaanernik nassaarpugut, misissuinerit kingorna napparsimmavimmiit atuarfinnut nassiunneqarsimasunik.⁹¹¹ Allagaatini misissorneqartuni naartunaveersaatinut imaluunniit paasissutissanik naartunaveersaatinut atassutilinnik takussaasoqanngilaq. Aamma atuarfiit napparsimmaviillu akornanni attaveqaqatigiinnernik, naartunaveersaatinut tunngassutilinnik, nassaangilagut. Paasissutissat, peqqinnissaqaarfiup aamma atuarfiit akornanni attaveqaqatigiinnermut tunngasut naassarisa ilimanarsisippaat, sumiiffinni arlalinni ingerlatsiviit taakku akornanni attaveqaqatigiinneq ataatsimut isigalugu annertugisassaangitsoq.⁹¹²

Naak naartunaveersaatit pillugit atuartitsineq kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsineri, meeqqat atuarfimi pissarsiarisartagaani, pingaarutilimmik ilaasoq ilisimagaluaripput, kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsineri atallugu niviarsiaqqat napparsimmaviliartitaasarsimanerannut uppersaatinik nassaangilagut. Taamaattumik niviarsiaqqat napparsimmaviliartitaagaangamik atuarnertaviata avataatigut pingaarnertut tamanna pisarsimassasoq isumaqarnarpoq, aammalu taamaattumik tamatumunnga tunngasunik allakkanik toqqortaateqartoqarnani.

Suliami siusinnerusukkut taaneqartumi, nassaarisatsinni atuarfiup nerisarfiani sulisut taaneqarput. Arnat arlallit oqaluttuarivaat, kollegiani forstaderit imaluunniit atuarfiit nerisarfiani sulisut allat niviarsiaqqat napparsimmaviliartinneqarnissaat isumagisaraat. Kostskole-lli imaluunniit kollegiat allagaatinik toqqortaasiviini naartunaveersaatinut tunngasunik allannik nassaangilagut.

Naartunaveersaatit Danmarkimi atuarfinni, efterskole-ni aamma kollegiani

Danmarkimi efterskole-nut qiviarutta, aamma taamatut naartunaveersaatinut tunngasut pillugit paasissutissat nassaarineqarsinnaasut amerlanngillat. Nunatta Katersugaasivia Allagaarteqarfianilu katersugaataani ilisimatusartoqatigiit paasissutissanik kostskole-nut aamma efterskole-nut arfinilinnut tunngasunik aamma misissuipput. Paasissutissanik qulaajaanermut matumunnga attuumassutilinnik taakkunani marlunni taamaallaat nassaartoqarpoq. Aamma atuartut pillugit sulianik, Danmarkimi nunap immikkoortuani atuarfiup pisortaaneraneersunik, allagaatinik toqqortaasivimmiittunik taamungaannaq tigusilluni misissuisoqarpoq. Suliat misissuiffigineqartut arlaannaalluunniit naartunaveersaatinut tunngasunik imaqqanngillat.⁹¹³ Suliffeqaarfiit aqqi ilanngutinngilavut, ilisarineqarsinnaanginnissaq eqqarsaatigalugu.

Rigsarkivip katersugaatani aammattaaq allagaatit katersugaatigineqartut toqqakkat arlallit, danskit kost-aamma efterskole-nut arlalinnut, kalaallinik atuartinut, tunngasut misissorpavut.

1960-ikkunni, siusinnerusukkut oqaatigineqartut, Dansk Kvindesamfund-ip aamma Foreningen for Familieplanlægning-ip ataani sammisassaqtitsinerit aamma saqqummiinerit arlallit ingerlanneqartarsimapput. Peqatigiiffiit marluullutik kostskole-ni arlalinni pikkorissartitsinerit aamma saqqummiinerit ingerlataqarsimapput, naak tamatuma qanoq annertutigisumik pisarsimanera eqqoqqissaartumik oqaatigineqarsinnaanngikkaluartoq. Assersuutigalugu Dansk Kvindesamfund-i Århusip eqqaani efterskole-mi kalaallinut arnanut 1968-imi pikkorissartitsivoq. Arnat aasaanerani pikkorissartinneqarput, aammalu efterskole-mi taamatut atuartuunatik. Pikkorissartitsinissap ingerlanissaanut pilersaarummi takuneqarsinnaavoq, Foreningen for Familieplanlægning-ip ernissuortua, aamma periuseq spirali pillugu ilitersuussiartorluni Kalaallit Nunaanniissimasoq, ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu saqqummiissimasoq. Tamatuma kingorna taassuma nassuiaatigivaa, *"timip sananeqaataanut nalinginnaasunut tunngasut"* pillugit inuusuttut ilisimasaqarnerat nalorninarsimasoq. Aamma takuneqarsinnaavoq, saqqummiussereernerup kingorna *"inuusuttut, perusuttut, ataasiakkaarlugit oqaloqatiginissaat piffissaqarfisimagaa."* Oqaloqatigiinnerit sumut tunngassuteqarsimanersut itisiliiffigineqanngilaq, kisiannili ilaqutariinnngornissamut pilersaarusiorneq pillugu saqqummiussisimammat, aamma tamanna ataatsimoorluni pisimanngimmat, oqaloqatigiinnerit naartunaveersaatinut tunngassuteqarsimanissaat ilimagineqarsinnaavoq.⁹¹⁴

Tamatuma saniatigut takusinnaavarput, kostskole-t ilaannut tunngatillugu 1970-imi nivarsiaqqat Danmarkimi efterskole-miikkiartorlutik aallarnissartik sioqqullugu, tikinnerminni aamma efterskole-miinnernimminni peqqissusiannik misissuinerit maluginiarsimagai. Kostskole-mit ministereqarfimmi atuartitsinerit nakkutilliisumut allakkami assersuutigalugu takuneqarsinnaavoq:

*"Atuartut Danmarkimi atuarlutik aallartinnissaat sioqqullugu nakorsap misissuisarnerani, Kalaallit Nunaanni ingerlanneqartartumi, misilittagarivarput misissuinnermi kinguaassiuutitigut naappaateqarnerisut aamma naartunersut misissorneqarnissaat aamma ilanngunneqartariaqaraluartoq. Tamatuma pisinnaanissaa immaqa ajornakusuussasoq eqqumaffigivarput, kisianni ministereqarfiup nakorsamit misissortinnissap siulliup ingerlanneqarnissaa eqqumaffigilluinnartariaqaraa isumaqarfivivarput. Aammattaaq kissaatigisinnaavarput, atuartuutitta Danmarkimiinnermik nalaani peqqissusitsimikkut aalajangersimasumik misissortittarnissaannik piumaffigineqartariaqartut, Den Danske Folkeskole-mi atuarfinni nakorsat misissuisarnerannut assingusumik tamanna pisarsinnaalluarpoq. Ugut paasinninnerput malillugu atuartut Danmarkimut tikinniariaraangamik kinguaassiuutinut tunngasut pillugit ingerlaannaq atuartinneqartariaqaraluarpot."*⁹¹⁵

Efterskole-ni allani allagaatinik toqqortaatigineqartuni takuneqarsinnaavoq, nivarsiaqqanik naartullutik efterskole-nut tikissimasunik pisoqarnikuusimasoq, soorluttaq ataasiakkaat efterskole-miinnerminni naartulernikuusimasut.⁹¹⁶ Takusinnaavarput atuarfiit taanna aamma pissutigalugu, aamma atuartut kinguaassiuutimikkut nappaateqarlutik pisimasoqarnikuunera pissutigalugu atuartut Danmarkimut tikinnerminni kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartinneqartarnissaat eqqumaffigigaat. Atuartut tassunga atatillugu naartunaveersaatilerneqarsimanersut pillugu uppersaatinik nassaanngilagut.⁹¹⁷ Tassani aamma pisunut, atuartut atuarfimiinnerminni ernisimanerannut tunngasunut, atuuppoq.⁹¹⁸

Kalaallit Danmarkimi efterskole-ni atuartut pillugit allaffissornikkut suliat arlallit aamma misissorpavut, assersuutigalugu nalunaarsuiffik pillugu suliaq, *"Kalaallinut Danmarkimiittunut – meeqqanik- aamma inuusuttunik isumaginninneq pillugu ajornartorsiutit nalinginnaasut"*, kiisalu atuartut Danmarkimi efterskole-niikkiartortussat pillugit suliat. Taakku naartunaveersaatit pillugit paasissutissanik ataasiakkaanik imaqarput. Kostskole-mi forständerit ilaannit Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortimut allakkani assersuutigalugu takusinnaavarput, atuartut arlallit Kalaallit Nunaannut angerlarlutik aallannginnerminni naartunaveersaatilerneqarnissaannik periarfissaq oqaluuserineqarsimasoq:

"Meerartatta aallarnissaannut, amerlanernut tunngatillugu ukiuni marlunni maani atuareerlutik Kalaallit Nunaannut uterlutik aallarnissaannut, atatillugu ajornartorsiutit assigiinngitsut takkupput. Meeqqat amerlanerit ukioq... [ukiua ilanngunneqanngilaq, niviarsiaqqat 15-it sinnerlugit ukioqarput] inunngortuupput. Niviarsiarartavut amerlasuut, 20-t missaanniittut, spiralilernerqarusullutik qinnuiginninikuupput. Apeqquq tassaavoq, atuarfik atuarfiup nakorsaa ikiorsiullugu taamaaliinnarluni taamaaliorsinnaava. Meeqqap nammineq aalajangersinnaanera ukiuisa ajornartinngimmassuk, atuarfik mødrehjælpenimut attaveqarnissaminut periarfissaqarpa, passussineq akeqarunanngimmat?"⁹¹⁹

Naartunaveersaatinut tunngatillugu pissarsiniarneq tassa forstanderi malillugu atuartunit 20-t missaanniittunit pivoq, aamma erseqqippoq, kostskole tamatumunnga tunngatillugu inuusuttunut naartunaveersaatit pillugit ilitersuinissamut malittarisassat malillugit tamatumunnga iliuuseqarnissaminut periarfissaqarnersoq nalornissutigigaa. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip akissutissatut missingiussaa allakkamut assaanarmik allanneqarsimavoq: *"Oqarasuaatikkut [forstanderip atia] kalaallit inats. aal. [inatsisitigut aalajangersakkat] imm.itt. [immikkut ittut] pillugit (18-it inorlugit ukioqarpat angajoqqaatut akisussaasup akuersisimanissaa) ilisimatippara."*⁹²⁰ Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersorti tassa akissuteqarsimavoq, angajoqqaat akuersisimassasut, aamma atuarfiup namminersorluni niviarsiaqqat Mødrehjælpenimukartissinnaanngikkai (naleqq. kapitali 3.10).

Ukiut pingasut qaangiunneranni kostsskole-mi allami peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortimut isumasiuvoq. Kostsskole-p allagaa nalunaarsuiffik pillugu suliami takuneqarsinnaanngilaq, kisianni peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortip akissutitut allagaa malillugu paasisinnaavarput, kostsskole *"arnanut inuusuttuarannngortunut, aamma tamatuma kingorna naartulernissamut pitsaaliuineri periutsimik inassutigineqartumik"* apeqquqeqarsimasooq. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersorti Rigshospitalimi immikkut ilisimasalimmut paasiniaasimavoq, taassuma minipille imaluunniit kobberspiralimik ikkussinissaq inassutigisimallugit.⁹²¹

Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi suliffeqarfiit allat

Suliffeqarfiit, niviarsiaqqanut imaluunniit arnanut attaveqarfeqarsimasut imaluunniit akisussaaffeqarsimasut, allat allagaatinik toqqortaaasivii, Rigsarkivimiittut, ilisimatusartoqatigiinnit aamma misissorneqarput. Taakku ilaatigut Nuummi Anaanat Illuannut/Egmontgårdenimut aamma Københavnimi Kalaallit Illuannut/Grønlænderhjemmet-imut tunngassuteqarput.

Anaanat Illuat/Egmontgården 1968-imi ammarpoq, aammalu arnanut naartusunut imaluunniit ernereersimasunut 40-nut inissaqarsimalluni.⁹²² Angerlarsimaffiup suliai pillugit ataatsimiinnermi januaarimi 1968-imi Mødrehjælpenip aqutsisuanit Vera Skaltsimit, Sundhedsstyrelse-mi sulisumit ataatsimit, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi sulisunit marlunnit, kiisalu allanit pingasunit peqataaffigineqartumit imaqarniliani sulisut naartunaveersaatinik qanoq suliaqassanersut oqaluuserineqarput. Ataatsimiinneq arnat ilinniarnerminni najugaqarnissaannut, kiisalu sundhedsmedhjælperinik ilinniartitsinermut tunngasunik pingaarnertut tunngassuteqarpoq. Ataatsimiinnerup naajartornerani ministereqarfimmi sulisup aappaata oqaatigivaa, nammineq:

"Nuummi Anaanat Illuat/Egmontgården pillugu oqaluuserisanut atatillugu eqqumaffigineqassasooq kissaatigalugu, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami akuttunngitsumik apeqquutigineqartartoq, naartunaveersaatinut tunngatillugu Kalaallit Nunaanni qanoq iliortoqassanersoq. Tassunga atatillugu taassuma paaserusullugu kissaatigivaa, angerlarsimaffimmi arnanut naartusunut aamma anaananut, suliffeqarfimmiittussatut akuerineqarsimasunut tunngatillugu qanoq iliornissaq eqqarsaatigineqarnersoq. Taassuma

eqqumaffigeqquaa, Nuummi marlunnik oqaasilimmik ernisussiortoqarmat, pisariaqassappat siunertamut tassunga atorineqarsinnaasumik. ⁹²³

Tassunga uiggiullugu sulisup itisilerpaa, p-pille-t qinigassatut siullertut Kalaallit Nunaanni isigineqanngitsut: *”atorineqarnissaannik aalajangernissaq kaajallaasitani Kalaallit Nunaanni saqqummiunneqartuni tunuarsimaarfigineqarnikuvoq, paasineqartariaqarmat taakku iluaqutaanissaminnit ajoqutaanerinnaasut.”* Tamanna kaajallaasitap nr. 80-ip, ukioq taanna saqqummiunneqartup (1968-imi), suliarineranut atatillugu nunap nakorsaaneqarfiata, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup aamma Sundhedsstyrelse-p akornanni oqaloqatigiinnermut atatillugu isigineqartariaqarunarpoo, spiralip toqqagassatut siullertut erseqqissarneqarneranik inerineqartoq (naleqq. kapitali 1.4.). Taamaakkaluortoq taassuma p-pille-t Anaanat Illuanni/Egmontgårdenimi atorineqarsinnaasut tikkuarpaa. Tamatumunnga suliffeqarfimmi sulisoq akissuteqarpoq:

*”suliassaq taanna suliffeqarfiup suliassarilerumaagaatut aamma nalunngikkitsik, aamma nammineq tungiminit piareersimaffigalugu tamatuma qaqinneqartariaqarnera, kisianni aamma piareersimaffigineqartariaqartoq oqaloqatigiinnermi pineqartup naartunaveersaatinik atuinnissaanik kajumilersinniarneqartarnissaa, aammalu tamatuma suliassartaatigut pisariaqartinneqartut sutigut tamatigut piareersimatillugit. [Ministereqarfiup sulisua] matumuuna isumaqataalluinnarpoq.”*⁹²⁴

Imaqarniliap takutippaa, naartunaveersaatit angerlarsimaffiup tungaaninngaanniit eqqumaffigineqarnissaat ministereqarfimmut qulakkiissallugu pingaaruteqarsimasooq. P-pille-t arnanut angerlarsimaffimmi najugalinnut sooq naleqquttuussasut ministereqarfimmi sulisoq isumaqarnerisooq erseqqinngilaq. P-pille sunnuteqassappat aalajangersimasumik pineqartarnissaa pissutigalugu arnanit kalaallinit atorsinnaanngitunut nakorsat akornanni isigineqarneranut tamanna immaqaa atassuteqarpoq. Arnat ullut tamaasa p-pille-tornissaannik eqqaasinnissaannut ikiuussinnaasunik angerlarsimaffimmi sulisoqarnera immaqaa eqqarsaatigineqarsimasinnaavoq. Ilutigitillugu imaqarniliap takutippaa, suliffeqarfimmi sulisup erseqqissaraa Anaanat Illuanni/Egmontgårdenimi najugalit akornanni naartunaveersaatinik atuneq kajumissaarinnikkut siuarsarneqassasooq, aammali tassunga tunngatillugu suliassartaanut tunngasut suliffeqarfiup isumagissagai. ⁹²⁵

Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqortaasiviani paasissutissat Hellerupimi Kalaallit Illuaneersut ilisimatusartoqatigiinnit aamma misissorneqarput. Kalaallit Illuat siulleeq 1878-imi pilersinneqarpoq. Taanna kalaallinit, Københavnnimi ilinniariartortunut, najugaqarfittut atorineqarpoq. Angerlarsimaffik Hellerupimut 1952-imi nuunneqarpoq, inuusuttunut ilinniartunut kollegiatut, aamma napparsimasut angerlarsimaffiattut annertunerujartuinnartumik atorineqarluni. ⁹²⁶ Angerlarsimaffiup sulineranik malinnaasussamik nakkutilliisuutitamik ataatsimiititaliortoqarsimavoq, aamma ataatsimiititaliap allagaatinik toqqorsiviani 1960-ikkut naajartorneranni ataatsimiinneq pillugu allagaatinik nassaarpugut, atuartunut angerlarsimaffimmi najugalinnut tunngatillugu naartunaveersaatinut tunngasut suliassaqarfittut erseqqissarneqarlutik. Ataatsimiinnermi, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit peqataaffigineqartumi, eqqartorneqarpoq,

”niviarsiaqqat inuusuttut ilinniartut naartulernissaat pinngitsoortinniarlugu iliuuseqartoqarsinnaanersoq. Siusinnerusukkut fru (-mut) [sulisup atia] nalunaarutigineqartumut innersuussisoqarpoq, taassuma arnat atuartut tikereerneranni ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq pillugu siunnersuisarfiup allaffianut pulaarnissaat siunertarlugu oqaloqatigissagai. Fru [sulisup atia] oqaatigivaa, nakorsiartarfiup aqutsisua oqarsimasooq, tamanna niviarsiaqqat inuusuttut nammineerluinnarlutik aalajangissagaat, aamma soorunami tamanna isumaqatigineqarpoq, kisianni ilutigitillugu erseqqissarneqarpoq, niviarsiaqqat inuusuttut siunnersuisarfittut nakorsiartarfiup orninneqarsinnaaneranik periarfissaq pillugu paasissutissanik tigussaasunik aalajangersimalluinnartumik tunineqartarnissaat pisariaqartutut isigineqartariaqartoq. Niviarsiaqqat inuusuttut ilinniartut amerlangaatsiartut naartulersarnerat paasineqarnikuummat apeqqu [kalaallip nakkutilliisunut

ilaasortap atia ilanngunneqanngilaq] Kalatdlit-ni [kalaallit peqatigiiffiat] qaqikkumanikuuaa. Aamma ernisussiorutup kalaallip DK-miittup paasitsiniaalluni sulinissamut soqutiginnilersinneqarsinnaanissaanik periarfissaq innersuussutigineqarpoq."⁹²⁷

Issuaaneq malillugu erseqqippoq Kalaallit Illuanni/Grønlanderhjemmet-imi sulisut aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi sulisup eqqumaffigigaat, niviarsiaqqat naartunaveersaateqassasut. Ilaqutariinnngornissamulli siunnersuisarfiup allaffianit taamaalilluni kajumissutsimit tunngaveqarnissaa pingaartinneqarsimagunarpoq, aamma immaqa allaat taakku isumaqarlutik, niviarsiaqqat namminneerlutik siunnersuisarfiup allaffianut ornigutissasut. Ataatsimiinnermi tullermi, qaammatit arfineq-pingasut missaasa qaangiunneranni suliaq qaqeqqinneqarpoq, tassanilu takuneqarsinnaavoq, Kalaallit Illuannit/Grønlanderhjemmet-imit isigalugu niviarsiaqqat angerlarsimaffimmut attuumassutillit, kisiannili avataani najugallit, nakorsiarnissamut kajumilersinneqarnissaat - tamatumuuna Mødrehjælpenip ataani. Taamaalilluni ataatsimiinnermit imaqarniliami allassimavoq,

"[Kalaallit Illuanni/Grønlanderhjemmet-imi sulisoq] paasissutissiivoq, niviarsiaqqat inuusuttut angerlarsimaffimmiittut tamarmik, tamatuminnga kissaateqartut, spiralilerneqarnissaa siunertaralugu Mødrehjælpenimut nakorsiarnikuupput. Niviarsiaqqalli inuusuttut angerlarsimaffiup avataani najugallit taamatut nakorsiartinnissaat ajornartorsiutaavoq, taakku namminneq nakorsaannit allagartaqarnissaa piumasaqaataammat. Allagartaq Mødrehjælpenimut nassiunneqareeraangat nalinginnaasumik qaammatit pingasut ingerlasarput, aamma niviarsiaqqat Mødrehjælpenimit piffissaliussaaq aalajangersimasooq malillugu takkunnissaat pisariaqarpoq. Tamanna ajornakusoorpoq, eqqaasinneqarnissaaq, [sulisup] avataani najugalinnut tunniussinnaanngisaa, pisariaqarmat."⁹²⁸

Ministereqarfimmi sulisut ilaat ataatsimiinnermi neriorsuivoq, suliaq Mødrehjælpen peqatigalugu eqqartussallugu. Paasissutissanik taamunngaannaq tigusilluta misissuinitinni takusinnaavarput, ukiut marluk qaangiunnerini allamut tunngatillugu takuneqarsinnaasoq, sulisoq taanna siusinnerusukkut taaneqartoq "akulikitsumik niviarsiaqqanik nakorsaannermit spiralilersikkiartorlugit Mødrehjælpenimi nakorsaannermit Rosenimukaqateqartarsimasooq."⁹²⁹

Kalaallit Nunaanni ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit

Piffissap qulaajaaffigineqartup aallartinnerani meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit arfinillit missaannik amerlassuseqarput.⁹³⁰ Namminersornerullutik Oqartussat meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit ingerlanneqarnerat danskit naalagaaffiannit 1979-imi tigummassuk ukiut ingerlanerini arlaqarnerusunik pilersitsisoqarpoq.⁹³¹ Ilisimatusartoqatigiit meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffinni toqqakkani pingasuni nalunaarsuiffinnik, ullorsiutinik aamma paasissutissanik allanik taamungaannaq toqqakkanik aamma misissuipput, naartunaveersaatinik atuinnermut tunngatillugu ilitsersuinnermik, misissuinnermik aamma paasissutissanik allanik nassaarniarlutik. Meeqqat ilisarineqarsinnaannginnissaat eqqarsaatigalugu tulliuttumi meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffiup allagaatiginik toqqorsiavia A-mik, B-mik aamma C-mik taasassavagut.

Meeqqani kinguaassiuutitigut nappateqartoqarneranik nassuiaateqarpoq, aamma meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffinnut inissiinnermut angerlarsimaffimmi kinguaassiuutitigut innarliisarneq pissutaasartoq akuttunngitsumik nassuiaatigineqartarpoq, pingaartumik niviarsiaqqanut, kisiannili aamma tamanna pissutigalugu nukappiaqqanik inissinneqarsimasunik peqarpoq.⁹³²

Meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffinni pingasuni tamani takuneqarsinnaavoq, kinguaassiuutitigut nappaatinut tunngasut pillugit unammilligassaqartorujussuusoq, aamma nalunaarsuiffinnut ullorsiutinullu sulisut allattarsimapput, usuup puui atorlugit kinguaassiuutitigut nappaatinut qanoq illersortoqarsinnaanera pillugu meeqqat paasitinniarlugit aamma ilitsersorniarlugit oqaloqatiginnerinut

piffissarujussuaq atortarsimagitsik. Piffissami pineqartumi naartuersinnerit arlallit pillugit nassuiaateqarpoq, kisianni meeqqani kinguaassiuutitigut nappaateqarneq allagaatini toqqortaatigineqartuni initunerpaapput.

Karsini misissuiffigineqartuni piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaatit taaneqarsimanerannik pisunik pingasunik (immaqa sisamanik) nassaartoqarpoq. Spiralimut tunngatillugu pisuni marlunni niviarsiaqqat 18-it inorlugit ukiullit spiralilernerqarsimasut pineqarput. Meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit ukiumoortumik nalunaarusiaanni 1970-ikkunneersuni pisup aappaa pillugu allassimavoq: ”Niviarsiaraq angisooq [ukiua ilanngunneqanngilaq] spiralimik ikkussiffigitippoq.” Meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffimmi tassani ukiup tulliani ukiumoortumik nalunaarusiami allassimasoqarpoq: ”Niviarsiaraq angisooq [15-it inorlugit ukiulit] napparsimmavimmi naartuersippoq. (...) Niviarsiaraq ataaseq spiralimik ikkussiffigitippoq, kataqqinneqartumik”.⁹³³ Niviarsiaraq naartuersillunilu spiralilernerqarsimasoq ataaseq pineqarneris takuneqarsinnaanngilaq.

Piffissami qulaajaaffigineqartumi niviarsiaqqamut inissinneqarsimasumut allamut naartunaaversaammik tunniussisoqarsimanerannik allakkiami nassuiaasoqarsimavoq:

*”Ilutigitillugu niviarsiaqqap anaanaa ernutaqarusulluni kissaateqarpoq, tamannalu pissutigalugu piaarnerpaamik meerartaarnissaanik kajumissaarsimallugu (...). Tamatumalu aamma inernerivaa, niviarsiaqqap qanorluunniit ittumik naartunaveersaateqarnissaa ilaqutariit akerlerimassuk, aamma toqqaannartumik akerlilersorlugu.”*⁹³⁴

Suliami nassuiarneqarpoq, ilaqutariit akerliugaluartut niviarsiaraq naartunaveersaatilerneqartoq. Pissutaasoq tassaasimavoq, ilaquataasoq niviarsiaqqamut kinguaassiuutitigut innarliisimasimammat.

Kingullertut taaneqartup takutippaa, naartunaveersaat pisumi tassani isumaginninnikkut suliami aaqqiissutaagallartut tunniunneqarsimasoq, ilaqutariit iluanni kinguaassiuutitigut atornerluisoqarnerannik paasitsaassisoqarsimanera pissutigalugu niviarsiaqqap naartulinnginnissaa qulakkeerniarlugu.

Meeqqanut ulloq unnuarlu angerlarsimaffiit allagaatinik toqqorsivni naartunaveersaatit taaneqarneri allat, piffissamut 1992-ip kingorna piffissamut tunngasut, aammalu taamaalilluni misissuinerup matuma suliaassartaata avataaniilluni.

Kommunit

Isumaginninnikkut sulianut tunngatippiarlugu kommunini isumaginninnermut immikkoortortaqaarfiit niviarsiaqqanut aamma arnanut arlalinnut attaveqarsimapput. Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfialu ilisimatusartoqatigiit sinnerlugit allaffissornikku sulianik (inunnut ataasiakkaanut tunngasuunngitsut) kommunini allagaatinik toqqorsiviit misissuiffigivaat, naartunaveersaatit pillugit paasissutissanik imaqaarneris takuniarlugu. Misissuinnermi taamaallaat pikkorissartitsinerni assigiinngitsuni kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasissutissiinerit annikitsunnguit nassaarineqarput.⁹³⁵

Suliaasaqarfimmi suliallit malillugit 1970-ikkunni inunnut tunngasuni (isumaginninnikkut suliani) paasissutissanik annertunerisunik allassimasoqanngilaq. Pineqartoq piffissami taamanikkut kommuniimi sulivoq, aammalu oqaluttuaralugut:

”Siullertut maluginiarpara oqaasiinnarmik suliarpassuit. Imaassimavoq, allattuisoqarneq ajorluni, aammalu nalunaarsuiffiit amigaataasorujussuullutik. Isumaginninnermut allaffeqarfimmut saaffiginnittut pillugit allattuisoqarneq ajorpoq (...), aammalu kingusinnerusukkut

saaffiginneqqikkaangata taava taakku pillugit uppernarsaatissaqarneq ajorpoq” (suliassaqarfimmi sulialik, 11)

Suliassaqarfimmi suliallip oqaaseqaataasa takutippaat, kommunimi tassani, pineqartup 1970-ikkunni suliffigisimasaani, suliani meeqqanut tunngasuni peqqinnissaqarfik qanimut suleqatigineqartarsimasoq. (suliassaqarfimmi sulialik, 11). Suliassaqarfimmi sulialik taanna malillugu meeqqat pingaartumik sumiiffinni mikinerusuneersut, aamma meeqqat inuusuttuararsuullutik naartulernissaannik aarlerinaammik annertunerulersitsisumik angerlarsimaffini inissakilliorfiusuni inuusut aallunneqarput:

”Ilaannikkut immaqa (...) illuarannguusarpoq, aamma immaqa ilaquuttaminnik nunaqarfinnit qanitaminneersunit ilaquuttaminnik tikeraartoqartarput (...) imaluunniit illumi najugallit amerlasuujullutik, tulleriaallutik sinittariaqartarlutik”. (suliassaqarfimmi sulialik, 11).

Taassuma oqaaseqaatini ima oqarluni itisiliiffigivai: *”inuuniarnikkut ajornartorsiutit, kinguaassiuutitigut atornerluinerit kingunerisaat, maani nunatsinni annertoorujussuupput”, kiisalu, ”spiralimik ikkussineq taamanikkut ajortutut isigineqanngilaq, kisiannili allamik iliuusissaqannginneq pissutigalugu iliuuserineqartariaqartutut isigineqarluni”* (suliassaqarfimmi sulialik, 11).

Tamatuma saniatigut nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiup ilaata allagaatinik toqqorsiviani suliaq ataaseq nassaarivarput, tassani innersuussutigineqarluni arnap isumaginninnermut siunnersortaata arnaq naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissaa siunertaralugu peqqinnissaqarfimmut innersuussimagaa. Suliami allakkiat ilaanni landshøvdingimit nunap immikkoortuani nakorsamut allagaq takuneqarsinnaavoq, tassani takuneqarsinnaalluni arnaq *”suliffeqarfimmi maani inunnik isumaginninnermut siunnersortimik”* oqaloqateqarsimasoq, tassanilu nunap immikkoortuani Nuummi nakorsamut innersuunneqarsimalluni, *”naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissaa siunertaralugu.”* Suliaq taassuma aapparminit persuttagaasarneranut tunngatillugu isigineqassagunarpoq.⁹³⁶ Takusinnaavarput ukiut arlariit qaangiunnerini arnaq *”spiralilerneqarnissaminik neqeroorfigineqarsimasoq”*. Takuneqarsinnaanngilaq neqeroorut akuerisimaneraa.

Allagaatit peqqinnissaqarfimmi toqqortaatigineqartut

Allagaatinik toqqorsiviit nunap immikkoortuini nakorsaqaarfinit arlalinneersut ilisimatusartoqatigiinnit aamma misissorneqarput. Toqqorsiviit assigiissutaat tassaavoq suut toqqortaatigineqarnersut assigiinngitsoorujussuugamik. Ilisimatusartoqatigiit allaffissornikkut toqqortaatigineqartunik aamma napparsimasunut ataasiakkaanut tunngasunik toqqortaatigineqartunik sukumiisumik misissueqgissaarput.

Naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisut ingerlasarnerat pillugu napparsimmaveqarfimmi allaffissornikkut paasissutissat pissarsiffiuallaanngillat. Akuersisarnermut tunngasut kapitali 3.6-imi misissorneqarput.

Allagaatinik toqqortaasivimmi ataatsimi angalanernit nalunaarusiat arlallit toqqortaatigineqarput, naartunaveersaatit sumiiffinni mikinerusuni, nunap immikkoortuata pineqartup ataaniittunut, qanoq tunniunneqartarnersut pillugu paasisaqarfiusunik. Nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit illoqarfimmik pingaarnertut inissisimasumik, nunap immikkoortuata napparsimmaviata inissisimaffigisaanik ilaqarpoq, tamatuma saniatigut najugaqaarfiit mikisut aamma mikinerusut, illoqarfimmut pineqartumut atasut piullutik. Taakkunani napparsimmaveqanngilaq, taamaattumillu nakorsaq aalajangersimasumik taakkununga angalasarluni. Angalanernit nalunaarusiat ukiunut 1966-imiit 1975-imut tunngassuteqarput. Taakku angalanerit ingerlanneqartut pillugit nassuiaatinik imaqarput. Taakkulu nakorsamit angalasimasumit suliarineqarsimapput.

Nalunaarusiaq siulleg ukiunut 1967-imiit 69-imut tunngassuteqarpoq, aammalu naartunaveersaatinut tunngasunik amerlanngitsunik imaqarlutik. Spirali siullerpaamik nalunaarusiami 1968-imeersumi taaneqarsimavoq, allanneqarsimalluni arnaq sumiiffimmi mikisumi najugalik ernereermermi kingorna spiralilerneqarnissaminik kissaateqartoq.⁹³⁷ 1969-imi allanneqarsimavoq, spiralit ikkunneqarsimasut arlallit misissorneqartut, soorluttaaq immikkoortup ”nakorsiarnep” ataani atit ilaasa nalaanni ”spirali” allanneqarsimasoq. Tamatuma saniatigut ilaanni ataatsimi allanneqarsimavoq ”*spiralkarsi tamatumuuna nassarneqarpoq*”, kisiannili arnat soqutiginnittut tamarmik naartulereersimasut.⁹³⁸

Paasissutissaq kingulleq malillugu takuneqarsinnaavoq, arnat namminneq spirali soqutigalugu oqaatigisimagaat, aamma nakorsaq najugaqarfinnut angalagaangami spiralimik ikkussinermut atortunik nassataqartarsimasoq. Nalunaarusiap aappaa ukiunut 1970-imiit 73-imut tunngassuteqarpoq. 1971-ip aallartinneraniit kingornalu spiralit pillugit nalunaarsukkat amerlapput. Assigiinngissut taanna spiralip nalinginnaasumik atorineqalersutut isigineqalernissaata tungaanut sumiiffinni mikisuni atorineqarnissaata nangaassutigineqarnikuuneranik pissuteqarsinnaavoq. Rosenip misileraaneranut atatillugu erseqqissarneqarnikuuvoq, arnanik niuertoruseqarfinninngaanneersunik peqataasoqassanngitsoq. Kapitali 1.5-imi aamma takuneqarsinnaavoq, 1971-imi spiralit nalinginnaasumik atorineqalernissaat sioqullugu spiralit illoqarfiit avataanni atorineqassanngitsoq ministereqarfik isumaqartoq.

Nalunaarusiami takuneqarsinnaavoq, 1971-imiit kingornalu spiralimik ingerlaavartumik ikkussisoqartarlunilu, nakkutilliisoqartarlunilu peersisoqartarsimasoq. Marsimi 1971-imi angalanermit nalunaarsukkani spiralimik ikkussinissaq sioqullugu suliap ingerlasarnera pillugu paasissutissat arlaqarput. Angalanermut atatillugu spiralit arfinillit ikkunneqarsinapput:

*”Takusinnaavara spiralip pingaarutaa ernisussiorutut paasigaat, atorineqarnissaanillu sunniiniartarlutik. Aallarnissaq sioqullugu niuertoruseqarfinnut tamanut telegrammimik nassitsisoqarpoq, spiralimik ikkussuisoqarnissaa immikkut paasissutissiissutigineqarluni. Nalunaarut taanna ernisussiorutut nassiusuussimavaat, taamaalillutik soqutiginnissinnaasut piffissaagallartillugu ’imminnut piumaffgisinnaaniassammata’.”*⁹³⁹

Taamaalilluni takuneqarsinnaavoq, inuit illoqarfimmiittut nakorsap tikiinginnerani sumiiffimmi peqqinnissaqarfinni sulisunit ilisimatinneqarsimasut, taamaaliornikkut spiralilerneqarusullutik kissaateqartut nakorsap tikinnissaanik paasissutissinneqarnissaat qulakkeerniarlugu. Nalunaarsukkani arlalinni takuneqarsinnaavoq, sumiiffiit ilaanni spiralilerneqarnissamik arnat akornanni soqutiginnittoqartoq, aamma ikkussinerit taamaattumik arnat namminneq kissaateqarnerat malillugu pisimallutik. Ilaani ima allassimasoqarpoq, *”Upernaaq pingasut ernisimapput, aamma tamarmik spiralilerneqarsimagunarput. Nunaqarfinni maani spirali soqutigineqarluarunarpoq, aamma takuneqarsinnaasutut amerlasoorujussut piffissap ingerlanerani spiralilerneqarsinapput. Ukioq mannaannaq spiralit arfineq-marluk [sumiiffiup taaguutaa ilanngunneqanngilaq] ikkunneqarput.”*⁹⁴⁰ Angalanermi allami spiralit sisamat ikkunneqarsimasut, aamma arnat naartusut pingasut spiralilerneqarnissaminik kissaateqartut nalunaarsorneqarsinapput: *”Taakku pingasut tamarmik spiralimik soqutiginnillutik, aamma neriuutiginassaqaaq angalasoaqqissasoq, taamaalilluni arnat taakku, kinguaassiorsinnaassuseqarluartut, spiralilerneqarnissaat angumerineqarsinnaaniassammata.”*⁹⁴¹ Angalanermut nalunaarusiami aammattaaq arlaleriarluni takuneqarsinnaavoq, arnat ernereerniaruninik naartunaveersaammik tunineqarnissaat nakorsat eqqumaffigisorujussugaat. Assersuutigalugu ima allassimasoqarpoq, arnaq illoqarfimmi erninissaminik kajumissaarneqarsimasoq, *”taamaalilluni kingorna spiralilerneqarsinnaaniassagami”*.⁹⁴² Angalanermut nalunaarusiami aamma takuneqarsinnaavoq, arnat erneqqammersimasut (naartunermi erninermilu timip allannuutigisimasaasa pissusissaminut sulii uteqqinngitsut/ puerperiet) arlallit spiralilerneqarsimasut. 1975-imi, nalunaarusiani ukioq kingulleq, aamma takuneqarpoq, sumiiffimmi peqqissaasoq sumiiffimmi innuttaasut sullinneqarnerisa pitsanngortinnissaanut atatillugu siunnersuutitut tunngatillugu immikkoortunit pingasunit immikkoortoq nr. 3-tut oqaatigigaa:

”Ernisussat napparsimmavimmut erniartortinneqartarnissaat pillugu annertunerusumik suliniarneq, ilaatigut qaratsakkut ajoqusernissat pinngitsoortinniarlugit, ilaatigullu erniartortut naartulernissamut pitsaaliuinnermut atortumik neqeeroorfigineqartarnissaat qulakkeerniarlugu.”⁹⁴³

Nakorsanut ilitersuut, 1968-imi kaajallaasitaq nr. 80-imut ilanngullugu saqqummiunneqartoq, malillugu, ernereernerup kingorna siusinnerpaamik qaammatit pingasut qaangiunnerini aatsaat spiralimik ikkussisoqassasoq kissaatiginartinneqarpoq. Malittarisassat taakku piffissap sivilisunerup ingerlanerani allannguuteqarput. Ineriartorneq eqqoqqissaartumik malinnaaffigisinnaasimannngilarput, kisianni, kaajallaasitami danskit Indenrigsministereqarfiata ulloq 8. septembari 1986-imi saqqummiussaani malittarisassani taakkunani takuneqarsinnaavoq, spirali *”kiliortortinnermut atatillugu (pingaartumik naartuersinnermut atatillugu) ikkunneqarsinnaavoq. Taamaattorli aseruuttortoqarneranik ersiuteqartoqassanngilaq. Kiliortortinnerup kinguninngua IUD ikkunneqanngippat ikkussinissaq sioqqullugu aaqareersimasoqartariaqarpoq. IUD ernereernerup kinguninngua aamma ikkunneqarsinnaavoq, kisiannili taamaattoqaraangat katanneqartarnera akulikinnerusumik pisarluni. Sapaatit akunnerisa qulingiluat qaangiunnerini misissortinnissamut utaqqissunnissaa qularnaanneruvoq.”⁹⁴⁴* Taamaattumik 1986-imi naartuersereernerup imaluunniit ernereernerup kinguninngua spiralimik ikkussinermik suleriaaseqarneq malittarisassat malillugit pisarsimavoq.

Aamma erseqqippaq, arnat amerlasuunik meerartaarsimasut naartunaveersaammik neqeroorfigineqartarnissaat nakorsanit soqutigineqarsimasoq. Angalanermut nalunaarusiami nalunaarsukkami juulimi 1971-imeersumi ima allassimasoqarpoq: *”Naartusunit arfinilinnit tallimani takuneqarpoq. Taakku tamarmik amerlasooriarlutik erninikuupput, [35-t sinnerlugit ukiullit], aamma tamarmik naartunertik una qaangiuppat spiralilernerqassallutik neriorsuipput. Anaanat tamaasa pisarnek malillugu aperineqartarput spiralilernerqarnissaminnik kissaateqarnersut, aamma loop-imik marlunnut [amerlasooriarlutik erninikumunt] ikkussivunga.”⁹⁴⁵*

Oqaatsip neriorsuinerup atorneqarnerata ilimanarsisippaa, nakorsap arnat spiralilernerqassasut isumaqatigiissuteqarfigisimagai, aamma nakorsaq tassaasimalluni tamatumunnga siulliulluni iliuuseqarsimasoq.

Nalunaarsukkami allami, ukiup tullianeersumi, allassimavoq *”aammattaaq loop-i siunertaralugu [atia ilanngunneqanngilaq] aggersarneqarpoq. Taanna [arfineq-marlunnit amerlanerusunik] naartunikuuvoq, aammalu ukioq manna ernilluni. Napparsimmavimmi erniومانikuunngisaannarpoq. Loop-ilerneqarnikuunngisaannarpoq. Ajoraluartumik kingusinaarunneqarpoq. Misissortinnermini naartoqqilereersimavoq, qaqugu erniffissaa nalorninarluni.”⁹⁴⁶*

Issuaanerup tamatuma takutippaa, arnat spiralilersikkiartorlutik aggersarneqarnissaannut nakorsaq siulliulluni suliniuteqarsimasoq, aamma arnap naartuleqqinnginnerani naartunaveersaammik tunineqarnissaa iluatsinngimmat iluarisimanngikkaa.

Arnat ilaat naartunaveersaateqassanerlutik nakorsat akuliuffigisassarinnngikkaat isumaqarput. Nalunaarsukkami ataatsimi ima allassimasoqarpoq: *”Angerlarsimaaffimmut takusaaneq ataaseq [atia ilanngunneqanngilaq], maanna [arfineq-marlunnit amerlanerusunit] amerlassusilinnik naartoreernikuulluni naartusoq. Siornatigut spiralilernerqarnissani aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarnissani il.il. inassutigineqarnikuusimasut pillugit sakkortuumik appisaluussilluni aallartippaq. Tamanna nakorsap soorunami susassarinnngilaa, taassuma meeqqat pilersortussaannngimmagit!”⁹⁴⁷*

Angalanernit nalunaarusiani takuneqarsinnaavoq, arnat naartulernissaminnik kissaateqaraangata spiralimik aamma peersisoqartartoq.⁹⁴⁸ Pisumi ataatsimi ima allassimasoqarpoq *”spirali ataaseq peerneqarpoq, naartunissap kissaatigineqarnera pissutigalugu; ataasiinnarmik meeraqarpoq,*

*taamaattumillu kissaataa malinneqarpoq!*⁹⁴⁹ Oqaasertaliussap ilimanarsisippaa, nakorsat pisumi tassani isumaqartut spirali peerneqassanersoq imaluunniit peerneqassannginnersoq namminneq nalilertussaallugu, aamma arnaq pineqartoq ataasiinnarmik meeraqarmat taamaallaat taanna peerneqartoq. Assersuutip, siuliinisulli, takutippaa nunap immikkoortuani tassani nakorsat naartunaveersaatit eqqumaffigisorujussuugaat, aammalu, ikinnerpaamik ataatsimi, arnanut ataasiakkaanut suna pitsaanerussanersoq namminneq naliligassaralugu inissittarlutik.

Nakorsat arlallit, spiralip eqqunneqarnerata nalaani sulisimasut, allaaserisani aamma atuakkani piffissaq tamanna namminneq nakorsatut qanoq misigisimaneritsik pillugu allaaserisaqarnikuupput. Nakorsap Flemming Mikkelsenip, Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuani arlalinni sulinikuusimasup, periutsip spiralip atorneqarsinnaasutut akuersissutigineqareernerata kingorna siaruarneqarnissaanut tunngatillugu peqqinnissaqarfiup sulinera allaaserisami 1978-imeersumi ima oqaatigivaa:

*”Aammattaaq erseqqippoo, ilaqutariinngornissamut pilersaarusiornermut atortup [tassa spiralip] piunera innuttaasunut erseqqissaatigineqarnissaa pillugu aallaqqaataani eqeersimaartorujussuarmik politikkeqarluni suleriaaseqartoqartariaqarsimasoo. Tamannalumi aamma suliarineqarpoq. Peqqinnissaqarfiulli”eqeersimaartumik kajumissuseqalersitsiniarnermik” periutsumik aamma atuinera amerlanernit paasineqarsinnagunarpoq [...].”*⁹⁵⁰

Mikkelsenip allaaserisami aamma eqqaavaa, inuiaqatigiit akornanni piumassuseqartoqartoq, aamma tamanna naalungiarsuit toqusut amerlassusiisa appariartorneranit siuarsarneqartoq. Issuaanerup takutippaa, Mikkelsenip isumaqartoq, paasisitsiniaanermik aamma ”eqeersimaartumik i kajumissuseqalersitsiniarnermik” periutsit assigiinngitsuusut. Assigiinngissulli sunaanersoq nassuiarneqanngilaq.

Aamma nakorsaq Ole Berg allaaserisami 1971-imeersumi allappoo, spiralimik atuinerup, taassuma atorneqarsinnaasutut akuersissutigineqarnerata kingorna ukiuni tulluuttuni, siaruarnera annertuumik pisariaqartitsisoqarsimaneranik (arnani) aamma eqeersimaartumik suliniarneq (nakorsanit) ersersitsisuuvoq. Kingullermut tunngatillugu ima nassuiaavoq:

*”nunap immikkoortuini nakorsaqarfinni assigiinngitsuni sunniiniarnermik suliaqarneq immikkut iliuuseqarfigineqarsimasorujussuuvoq, tamanut ammasumik sakkortuumik takoqqusaarinikkut, aamma arnanut toqqaannartumik aamma uummariissumik sunniiniarnikkut, pingaartumik arnanut ingerlaavartumik meerartaaqattaarnikuusunut qasuersaarfeqarnissaminnik pisariaqartitsisinnaasunut – aamma ilinniarnernup nalaani kissaatiginngisamik naartulernissap pinngitsoortinneqartariaqaraluarneranut.”*⁹⁵¹

Jens Misfeldti – kingorna nunap nakorsaaneratut inissisimalersoq – ilaqutariinngornissamut pilersaarusiortarneq pillugu allaaserisami 1977-imeersumi, nammineq spirali qanoq tigusiinanerlugu aamma oqaluttuarpoq.

*”Arnamut kinguaassiorsinnaasumut kimulluunniit, peqqinnissaqarfimmut attaveqartumut, loop-i eqeersimaartumik neqeroorutigineqartarpoq. Ernisimasut ikitsuinnaat loop-eqarnatik napparsimmavik qimattarpaat, aamma taamaappoo arnanut naartuersinnermik kingorna uninnganerminnit angerlartinneqartunut. Ulluinnarni nakorsiartitsinnermi arnaq kinguaassiorsinnaasooq nakorsiaraangat naartunaveersaatinut tunngasut sapinngisamik oqaluuseriniarneqartarput, aammalu nakorsiarneq amerlasuutigut loop-imik ikkussinnermik, imaluunniit pisussanngorlugu isumaqatigiissutigalugu naammasineqarsinnaasarsimalluni. Atuarfiit initaanni d, aamma angalanermi angallatip initaanni inissakitsuunguami qaakkut qullilerluni aamma speculumimik [arnat iluini misissuinnermut atortussaq] atortulerluni sulisoqartarnikuuvoo.”*⁹⁵²

Taamaattumik Mikkelsenip, Berg-ip aamma Misfeldtip nassuiaataasa qularnarunnaarsippaat, nakorsat arlallit, piffissami spiralip eqqunneqarnerata kingorna, naartunaveersaatip siaruarneqarnissaanut suleqataalluarsimasut, soorlu aamma angalanermut nalunaarusiani nalunaarsukkani tamanna takutinneqartoq.

Nalunaarusiani aammattaaq takuneqarsinnaavoq, naartunaveersaatinut tunngatillugu arnaq naartunaveersaatilernerneqassanersoq pisut ilaanni arnat uii pingaarutilimmik inissisimasartut. Angalanermi ataatsimi nalunaarsorneqarsimavoq ”Piniartumik oqaloqateqarneq pilerpoq, taassuma nulia spiralilernerneqarnissaanik neqeroorfigineqarsimalluni, aamma arnaq nammineq soqutiginnilluni. Taanna [ukiui ilanngunneqanngillat] ukioqarpoq, mikisunik [amerlassusii ilanngunneqanngillat] meeraqarluni. Piniartup nuliame massakkut spiralilernerneqarnissaa sooq kissaatiginnginneraa paasisaqarfigissallugu ajornarpoq. Taanna immaqa, kalaallit angutit amerlaqisut assigalugit, nuliame piginnittutut misigisimasimagunarpoq. Tamatuma saniatigut taanna aamma isumaqarpoq, arnap angajoqqaavi aamma isumasiorneqartariaqaraluartut.”⁹⁵³ Uiusup akerliunera pillugu nalunaarsuisimanerni taanna kisiartaanngilaq. Nalunaarsukkami allami ima allassimasoqarpoq ”spiralil ataaseq ikkunneqarpoq. Amerlasooriarlutik ernisut arlallit spiralilernerneqarusunngillat, taakku uiisa tamanna kissaatiginngimmassuk. Angutit peqatigalugit tamanna oqaluusereqqaarusuppaat, kisianni taakku qaqutigootumik pisartumik piniariarsimapput.”⁹⁵⁴

Angalanernit nalunaarusiat malillugit taamaattumik angutit pisut ilaanni nuliameinnut naalakkersuisarput, taanna naartunaveersaateqassanersoq imaluunniit naartunaveersaateqassannginnersoq aalajangersinnaallugu. Nalunaarsukkani takuneqarsinnaanngilaq, angutit sooq akerliunersut.

Angutit naartunaveersaatinut tunngatillugu sunniuteqartarnerat pillugu suliaasaqarfimmi sulialinnit aamma oqaluttuatoqarpoq. Assersuutigalugu oqaluttuarineqartut ima ittut: ”Angutaalluurtup nuliame uninngatiinnarneq ajorpaa” (suliaasaqarfimmi sulialik 5), ima paasillugu, arnaq qaquguluunniit pisinnaasumik naartulersinnaasariaqartoq.

Paasissutissat allat, peqqinnissaqarfimmeersut misissukkavut, napparsimasunut ataasiakkaanut tunngassuteqarput. Taakku naartunaveersaatinik tunniussinermut atatillugu suliat ingerlasarnerat pillugu paasissutissanik amerlanngitsunnguanik imaqarput.

Spiralinik ikkussineq pillugu nalunaarsuiffimmi ataatsimi toqqortaatigineqartumi, tassani Sisimiuneersumi, naatsunnguamik allassimavoq, niviarsiaqqat/arnat sumut atatillugu spiralilernerneqarsimanersut. Taakku tabeli 3.j-mi takutinneqarput.

Tabeli 3.j. Nalunaarsuiffimmi Sisimiuneersumi spiraliliinermut pissutaasoq pillugu paasissutissanut takussutissiaq, (1973-1977)

Pissutaasoq	Amerlassutsit
Ernereernerup kingorna	128
Naartuersinnerup/katatsinerup kingorna	127
P-pille-t kingorna	18
Depo-Proverap kingorna	0
Allat	172
Katillugit	445

Naatsorsuineq malillugu takuneqarsinnaasoq tassaavoq, spiralinit ikkunneqartunit katillugit 445-nit 255-it naartoreernerup, erninermik imaluunniit naartuersinnermik kinguneqarsimasup, kingorna ikkunneqarsimasut. Naatsorsuinernit aamma takusinnaavarput, arnat ilaat piffissami tassani p-pille-niit spiralimik atuilersut – aamma naartunaveersaammik taarsiillutik Depo-Proveramiit spiralimik atuilersunik ilaqanngitsut. Immikkoortoq "Allat" pingaarnertut siornatigut spiralerisimasap taarserneqarneranut, imaluunniit naatsunnguamik nassuiaammut "spiralimik ikkussineq"-mut tunngassuteqarput.

Napparsimasunut nalunaarsuiffinnit paasissutissat

Napparsimasut pillugit suliat ilisimatusartoqatigiinnit misissorneqarput, piffissami misissuiffigineqartumi aamma Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini nakorsaqarfiit akornanni suleriaatsinik paasisaqarfiusut. Taakku ilaatigut napparsimasunut nalunaarsuiffinnut, ilaatigut nakorsartut nalunaarsuiffinnut (A-kortinut) tunngassuteqarput. Napparsimasunut nalunaarsuiffik napparsimasut ataasiakkaat napparsimanerata ataatsip, imaluunniit arlallit ingerlasimanerannik imaqarput, nakorsiarnermut nalunaarsuiffiit paasissutissanik naalisakkanik unitsinneqarnani katsorsarneqarnermut tunngasunik imaqarlutik. Inuit ataasiakkaat pillugit paasissutissat pisariillisaanarlui tulliuttumi "napparsimasut pillugit sulianik" taaneqartassapput, pisumi pineqartumi ukuia ilannguttarlugu. Napparsimasut pillugit suliani naartunaveersaatit pillugit paasissutissanut tunngassutillit taamaallaat qitiutippavut.

Ilisimatusartoqatigiit Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfiatalu (NKA-p) katersugaataani nunat immikkoortuinit arfinilinnit taamungaannaq tigusillutik napparsimasut pillugit sulianik misissuipput.⁹⁵⁵

Tamatuma saniatigut napparsimasut pillugit suliani Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi inissisimasunik taamungaannaq tigusilluta misissuivugut, nunap immikkoortuinit pingasunit suliat assilinerinik tigusaqarluta. Tassani suliat ataasiakkaat toqqakkat nassiussarsiarivagut, aammalu suliat tamakkiisut pinnagit.⁹⁵⁶

Taamungaannaq tigusilluni misissugassat killillit pineqarmata kisitsisitigut paasissutissanik misissuqqissaanngilagut, aammalu ataatsimut isigalugu inerniliinernik saqqummiussaqaarnata, kisiannili paasissutissani assigiissutaasut aamma annertussutsit tikkuarlugit. Taamaalluni kisitsisinut sanilliullugu itisiliilluni suliaqarneq pineqarpoq. Assigiissutit, suliaqarnermut atatillugu saqqummersut, napparsimasut ataasiakkaat katsorsarneqarnerisa ingerlanerinit aamma misigisaannit nikinganerusinnaapput.

Napparsimasut pillugit sulianut tunngatillugu eqqumaffigisassaq alla tassaavoq, piffissami taamanikkut peqqinnissaqarfimmi sulisunit suliaammata. Taamaattumik qulaajaanermi tunngaviummik atugassarititaasoq tassaavoq, suliat siullertut peqqinnissaqarfimmi sulisut napparsimasumik naapitsinerannik oqaluttuareqqiinerannik ersersitsimmat. Taamaalilluni peqqinnissaqarfimmi sulisut aalajangerpaat, suut uppersaaserneqassanersut. Tamanna ima isumaqarpoq, paasissutissat imarisaat arnap pineqartup misigisimasaanit nikinganerusinnaasut.

Tulliuttumi napparsimasut pillugit suliani oqaatigineqartut issuaaffinerisigut oqaasertai misissorpavut. Arnat ilisarineqarsinnaannginnissaasa qulakkeerneqarnissaat eqqarsaatigalugu napparsimmaviup/nakorsap atia ilanngutissanagu toqqarparput. Aamma tamanna tunngavigalugu arnat, issuaaffigineqartuni pineqartut, ukiui eqqoqqissaartumik paasissutissiissutiginnilavut.

Naartunaveersaammik tunniussinnermut tunngatillugu pisup ingerlasimanera pillugu paasissutissat nassarisinnaasimaasavut misissorlugit aallartissutigivagut, tassanilu ataatsimut isigalugu arnat oqaluttuaanni aamma spiralinut nalunaarsuiffinni takusatta assingi pisut arlallit ilisarinnavaagut.

Napparsimasut pillugit suliat misissorneqartut malillugit takusinnaavarput, naartunaveersaatit erninerup kinguninngua, imaluunniit erninerup kingorna piffissap sivilunngitsup iluani pisuni amerlasuuni tunniunneqartarsimasooq. Nalinginnaasumik amerlanertigut napparsimasunut nalunaarsuiffimmut, imaluunniit nakorsiarnermut nalunaarsuiffimmut nalunaarsorneqartarsimavoq:

- 1968-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”*qaammatit marluk qaangiuppata loop-imut.*”⁹⁵⁷
- 1968-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”*qaammatit marluk qaangiuppata aggersarneqassaaq loop-imut.*”⁹⁵⁸
- 1970-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”*Spirali iluseq C ikkunneqarpoq*”⁹⁵⁹
- 1981-i [arnaq 15-it 17-illu akornanni ukiulik]: ”*CU-T [Kobber-T-spirali] nammineq kissaatigalugu*”

Aamma takusinnaavarput, naartunaveersaat naartuersereernerup kingorna ikkunneqarsinnaallunuunniit tunniunneqarsinnaasoq:

- 1974-i [niviarsiaaraq 15-it 17-illu akornanni ukiulik] ”Lippes Loop B ikkunneqarpoq. Qaammatip ataatsip miss. aggersarneqassaaq [nakorsiarneq] misissortinnissamut.”⁹⁶⁰
- 1974-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”Passussinerup kingorna spiralilernerneqarnissaminik akuersivoq.”⁹⁶¹
- 1988-i [niviarsiaaraq 15-it 17-illu akornanni ukiulik]: ”kingorna spiralilernerneqarusuppoq.”⁹⁶²
- 1990-i [arnat 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”naartuersereermermi kingorna p-pille-nik perusuppoq.”⁹⁶³

Napparsimasunut nalunaarsuiffiit qitiutikkatsigit pingaarnertut unitsitsilluni imaluunniit pilataanertalimmik suliaqarsimanernut attuumassutillit misissorsimavagut. Arnat oqaluttuaat napparsimmaviliarnissartik sioqqullugu pisimasunik aamma qitiutitsiffiusut napparsimasut pillugit paasissutissat pisumut aalajangersimasumut pissutaasumik, aamma napparsimasup/passunneqartup

passunneqarnerata ingerlasimaneranik qitiutitsiffiupput. Taamaattumik paasissutissat napparsimasunut tunngasut pisoq sioqqullugu pisimasut pillugit annikitsuinnarmik paasissutissartaqarput. Takutitsinermit tassannga allaanerusunik ataasiakkaanik nassaarpugut. Pisut ilaanni ataatsimi assersuutigalugu suliffeqarfimmit allakkamik nassaarpugut, tassani atuarpugut naartunaveersaammik allamik atuilernissaa sulisumit kissaatigineqarluni.⁹⁶⁴

Eqikkaaneq

Allagaatinik toqqortaasivinni paasissutissat piusut piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaatinik tunniussineq sioqqullugu suliat suut ingerlanneqartarsimanerat pillugu, takutinneqartutut, sukkut tamaana paasisaqarnissamik taamaallaat periarfissaqalersitsipput.

Ilinniartoqarfinit aamma kommuninit paasissutissanik ujartuinerit annikitsuinnarmik kinguneqarput. Allatut oqaatigalugu tassani naartunaveersaatinik tunniussinissamut kajumissaarinermik suliaqartoqartarsimanani luunniit allaganngorlugu uppersaaserneqartarnissa aallunneqarsimanngilaq. Sulianik ataasiakkaanik taamaallaat nassaarnissatsinnut iluatsitsivugut, naartunaveersaatinut tunngatillugu pisimasut takusinnaallutigit. Suliali ataasiakkaaginnaat pineqarput.

Takusinnaavarput, suliffeqarfiit ilaanni, arnanik sullissiffiusuni, naartunaveersaatinut tunngasut eqqarsaatigineqarsimasut, aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut, aamma suliffeqarfinni sulisunut nivarsiaqqat/arnat suliffeqarfimminiittut naartunaveersaateqarnissaasa isumaginissaat pingaaruteqarsimasoq.

Suliani ataasiakkaani nassaarineqartut amerlanngitsut ilaanni takusinnaavarput, nivarsiaqqat/arnat pineqartut inuuniarnikkut ajornakusoortumik inissimasarsimasut, aamma ikinnerpaamik pisumi ataatsimi takusinnaavarput, isumaginninnikkut suliamut, ilaqutariit iluanni kinguaassiuutigut innarliinermik ilalimmut, atatillugu naartunaveersaat naartulernissamut illersuutitut atorineqarsimasoq.

Paasissutissani peqqinnissaqarfimmeersuni – imaluunniit peqqinnissaqarfik pillugu – naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisut ingerlasarnerat pillugu paasissutissat aamma amerlanngillat. Taamaattoq allagaatit toqqortaatigineqartut immikkoortut ataatsit sumiissusersivagut, nunap immikkoortuani nakorsaqarfimmi ataatsimi piffissami 1968-imiit 1975-ip tungaanut sumiiffinni mikinerusuni pisut ingerlasarsimanerannik paasisaqarfiusut. Allagaatinik toqqortaatigineqartuni taakkunani takusinnaavarput, arnat ilaasa naartunaveersaateqarusullutik namminneq kissaatigigaat. Aamma takusinnaavarput naartunaveersaatit pillugit peqqinnissaqarfik paasissutissiarsimasoq – ilaatigut sumiiffimmi peqqinnissaqarfimmi sulisut aqutigalugit. Aamma takusinnaavarput, nakorsat suliap ingerlanneqarnissaanik pilersitsinissamik eqqumaffiginnittarsimasut, pingaartumik erninermut atatillugu, tassani ernisut naartunaveersaammik neqeroorfigineqarnissaat qulakkeersinnaallugu, soorluttaaq arnat meerarpassuallit immikkut eqqumaffigineqartarsimallugit, kiisalu naartunaveersaammik atuilernissaannik akuersisinniarlugit ornittarsimallugit. Aamma takusinnaavarput, ilaat (arnat imaluunniit angutit) naartunaveersaatinut, aamma sammisamut tamatumunnga nakorsat akuliuttarnerannut pitsaasumik isiginnissimanngitsut. Nunap immikkoortuanit ataatsimit nalunaarusiat taamaallaat takusinnaagatsigit, nunap immikkoortuini allani naartunaveersaatinut tunngasut aamma taama suleriaaseqarfigineqarnersut ilisimanngilarput. Allaaserisat nakorsanit, naliminni sulisimasut, saqqummiunneqartut malillugit takusinnaavarput, peqqinnissaqarfik pisut ilaanni uummaarissumik suliniartarsimasutut nassuiartaat.

Napparsimasut pillugit suliani taamungaannaq tigusilluni misissuinerit takutippaat, naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisup ingerlasarnera pillugu paasissutissat annikitsuinnaasut. Pissutaasoq takusinnaavarput, assersuutigalugu, ernineq, kisianni paasissutissanik amerlanerusunik takusassaqartarnera qaqutigoorpoq. Arnat naartunerinut tunngatillugu

naartunaveersaatit pillugit nakorsat ilitseruiniartussaapput, kisianni taamaattumik sammisaq taanna tassunga atatillugu oqaluuserineqartarmat tupaallannartuunngilaq.

3.5

Akuersineq aamma paasissutissiineq – Arnat oqaluttuaat

Arnat, oqaluttuaminnik tunniussisimasut, napparsimmavinni naartunaveersaatilerneqarnerminni misigisimasaat kapitalimi uani sukumiinerusumik misissussavarput. Siullermik arnat, spiralilerneqarnerminnut imaluunniit Depo-Proveramik tunineqarnerminnut atatillugu qassit taamanikkut akuersisimallutik isumaqarnersut nassuiaateqarfigissavarput.

Tamatuma kingorna arnanit qassit naartunaveersaat pillugu napparsimmavimmi pisumi, aamma kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasissutissinneqarnikkut aamma angajoqqaanik oqaloqateqartarnikkut naammattumik paasissutissinneqarsimallutik isumaqarnersut misissussavarput.

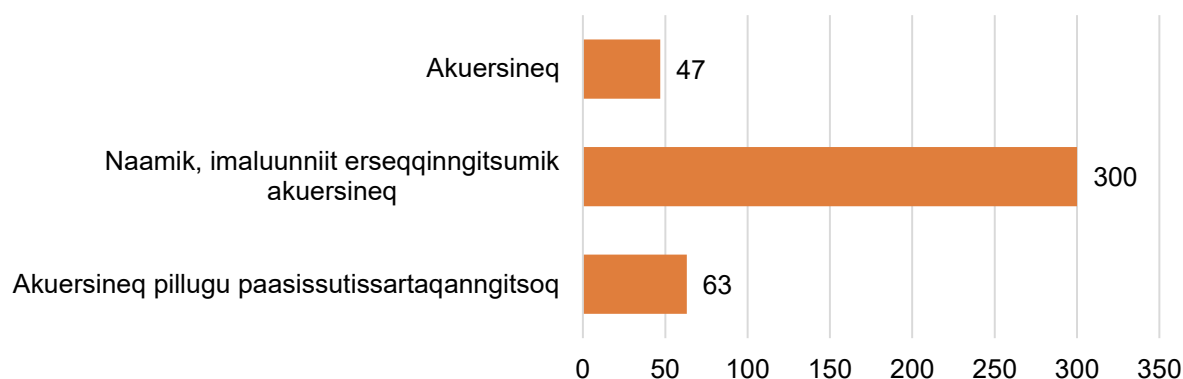
Spiralimik ikkussinermut atatillugu oqaatsitigut sioorasaarutit aamma timi atorlugu pissaarnemik atuineq, oqaluttuaineqartut ataasiakkaat imarisaat, pillugit paasissutissat naatsumik misissorlugit kapitali naggaserneqassaaq.

Akuersissummik qassit tunniussaqqarpap?

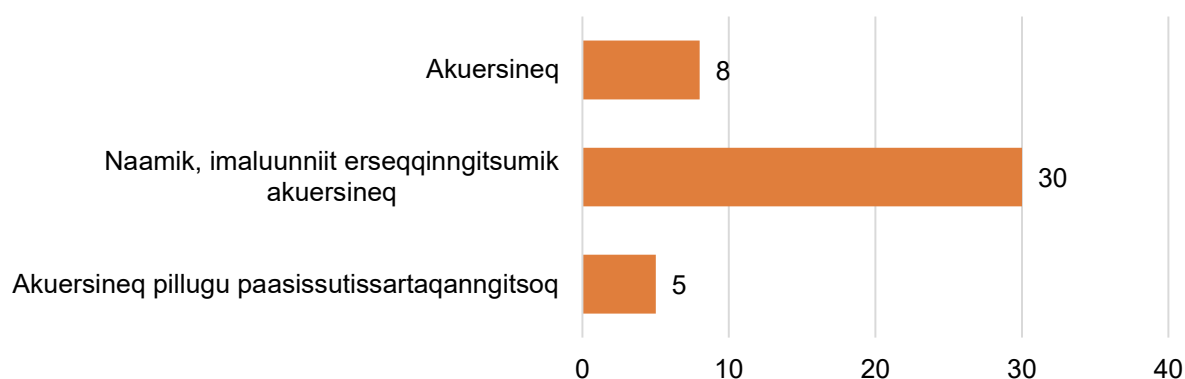
Spiralimik aamma Depo-Proveramik pisut pillugit nalunaarutigineqartunit 453-init taakkunannga pisuni 55-ini takuneqarsinnaavoq naartunaveersaammik tunineqarnissamut akuersissummik erseqqissumik tunniussisoqarsimasoq. Pisuni 330-ni arnat naartunaveersaammik pissarsiaminnut naaggaarsimallutilluunniit akuersissummik tunniussaqqarsimanatik isumaqqarpap. Pisuni 68-ini akuersisoqarsimanersoq paasissutissartaqqanngilaq. Taamaattumik oqaluttuarineqartuni assigiissutaasoq erseqqissoq tassaavoq, pisuni pineqartuni arnat amerlanerpaartaasa naartunaveersaammik pissarsiaminnik tunineqarnissaminnik akuersisimanatik misigisimanerat.

Spiralimik aamma Depo-Proveramik pisut agguataaraanni agguataarneqarneri takussutissiaq 3.k-imi aamma takussutissiaq 3.l-imi takuneqarsinnaapput.

Takussutissiaq 3.k. Spiralimik pisut katillugit amerlassusiat, akuersinermut agguataarneqarsimasut (pisut katillugit 410-t).

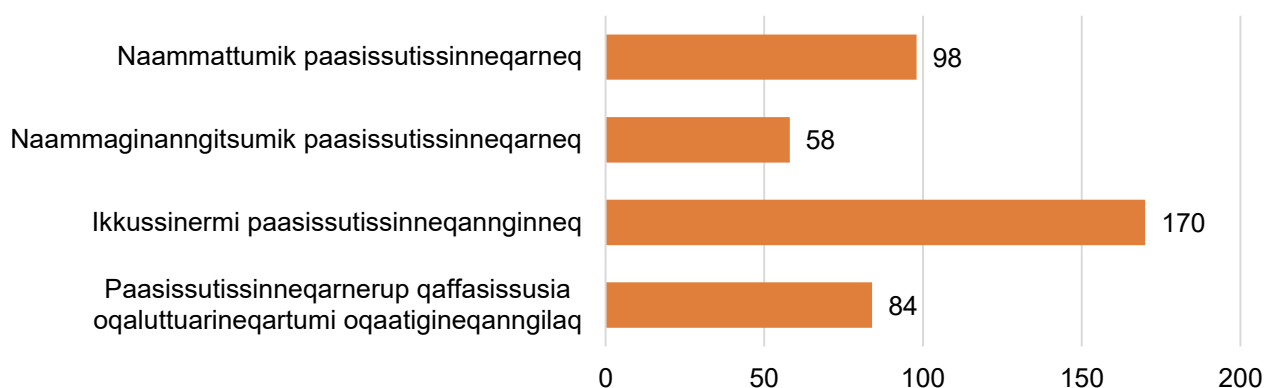
Takussutissiaq 3.l. Depo-Proveramik pisut isigissagaanni taakku agguataarneqarnerat takussutissiaq 3.l-imisut ipput (pisut katillugit 43-t).

Spiralimik ikkussineq pillugu pisumi paasissutissanik amigaateqarneq

Oqaluttuarineqartuni aamma annertuumik assigiissuteqarpoq, arnat amerlanerpaartaat, spiraliliisimanerit pillugit oqaluttuaminnik tunniussisut, spiralilernerneqarnissartik/spiralilernerneqarsimanertik, kiisalu taassuma sunniutigisinnaasai pillugit paasissutissinneqarsimanngivillutilluunniit naammattumik paasissutissinneqarsimanatik isumaqarmata. Pisut 84-it, paasissutissiinerup qaffasissusia pillugu taakkunani oqaatigineqarsimanngitsoq, ilanngunnagit kisikkutsigit paasissutissinneqarsimanngitsut, imaluunniit naammattumik paasissutissinneqarsimanngitsut pisut katinneranni 70 %-it missaanniipput, arnat pisuni 30 %-it missaanniittuni naammattumik paasissutissinneqarsimallutik oqaatigalugu.

Takussutissiaq 3.m. Spiralimik pisut spiraliliinermut atatillugu paasissutissat qaffasissusiannut agguataataarneqarsimasut (n=410)

Pisuni pineqartuni paasissutissiinerup amigaataanerata kingunerivaa, kapitali 3.3-mi takutinneqartutut, nakorsamut iseraangamik susoqarnera amerlasuunit ilisimaneqarneq ajormat, aamma ilaasa spiralilernerqarsimallutik ilisimanagu, imaluunniit spiralilernerqaramik qanoq isumaqarnerisooq ilisimanagu napparsimmavik qimattarsimallugu.

Paasissutissiinerup amigaataanera arnat spiralilernerqarnerminnik misigisaannut sunniuteqartorujussuusimavoq.

Arnaq ataaseq ima oqaluttuarpoq:

”Iserama atisakka peeqquaar, trusikka piissagikka. Annernartorujussuuvoq, kanngusullungalu misigisimavunga (...) Arlaannaataluunniit ilisimatinnikuunngilaannga, spiraliliinnapajukkaminnga sumilluunniit paasissutissiinnigillat.” [13-inik ukiulik pn, 5B19]

Niviarsiaqqat ilarpaalui napparsimmaviliartinneqaramik atoqateqarnikuusimanngisaannarsimapput, aammalu amerlasuut oqaatigivaat annernarnerata saniatigut nakorsaq sulerinersooq ilisimasimasimanngikkitsik.

”Misissortittunut innangavimmut innakaqquneqarpunga. Eqqaamavara nilliallunga, oqarlungalu naakkut nusullugu alinneqartutut misigisimallunga. Allamik eqqaamasaqarpianngilanga, kisianni eqqaamavara nikuikkama uissanngullunga.” [16-inik ukiulik, 1B3]

Arnat, pingaartumik ikkussinermi nalaani 18-it inorlugit ukiullit, oqaluttuarput ataatsimut isigalugu naartunaveersaatit pillugit – aamma taakku ilaat timi aamma kinguaassiuutit pillugit – ilisimasaqarsimanatik. Tamatuma kingunerivaa, nakorsap suliaa iliuuseqarfigisinnaasimanngimmassuk, aammalu tamanna pissutigalugu pisoq akuerinerlugu imaluunniit akkerliuffigalugu oqaatigisinnaasimanagu. Arnat ataasiakkaat oqaluttuarput, spiralimik ikkussinertaa eqqaamasinnaanagu – imaluunniit eqqaasaqarfigisinnaanagu – misigisap kingunerlutsitsisimanera pissutigalugu. Arnaq ataaseq, taamanikkut piffissami tassani aqqaneq-marlunnik ukioqarsimasooq, oqaluttuarpoq:

”Napparsimmavimmut isernissara sioqqullugu suna tamaat eqqaamavara, kisianni tamatuma kingorna pisut nassuiarneqarsinnaanngitsumik eqqaamanngilakka (...) puigorluinnarsimavakka” [12-inik ukiulik pn, 10B96]

Aamma taakku, misissortinnerup nalaani imaluunniit naartuersereernerup kingorna spiralilernerqarerlutik spiralilernerqarsimallutik oqarfigineqarsimasut, oqaatigivaat, ikkussinerup pereersimanera pissutigalugu pisumi iliuuseqarsinnaasimanatik.

Arnat taakku ilaat, napparsimmavik qimakkamikku spiraleqarlutik ilisimasaqarsimanngitsut, kingusinnerusukkut pisoqarnerani spiraleqarlutik aatsaat paasisimallugu oqaluttuarput. Ilisimasaqannginneq tamanna ilumikkut qanoq innertik pillugu naliliisinnaaneranngut pingaaruteqarsimavoq.

Arnaq ima oqaluttuarpoq:

"Aaqarujussuarternera pissutigalugu nakorsiarput. (...) Paasinarsivoq inissisimanerluttumik spiraleqartunga. Ilisimasimanngilara spiraleqarlunga." [15-inik ukiulik pn, 5B5]

Arnat arlallit oqaluttuarput, peqqinnissaqarfimmit paasisutissinneqarnissap aamma ilitsersorneqarnissap amigaataasimanera ima kinguneqarsimasooq, spirali ataaseq ukiorpassuarni atorsimallugu, aammalu spiralimut atorneqartumut nalinginnaasumik inassutigineqartut malillugit taarsertinnikuusimanagu. Arnat eqqaamavaat, tamatuma kingorna namminneq siulliullutik spiraliminnik taarsiititsiniarlutik iliuuseqarsimannginnertik pillugu assuarineqarsimallutik.

"Spirali ukiorpassuarni atorsimasara nippusimasimavoq, taarsertissimannginnakku naveersippunga. Ilisimasimanngilara, sumilluunniit paasitinneqarnikuunngilanga. Aperivaannga sooq taarsertinnikuusimannginneriga, spirali aalajangersimasumik akuttussusilimmik taarserneqartariaqartartussaammat. Qanoq iliornissannik kia oqaluttuussimassagaluaraminga?" [15-inik ukiulik pn, 1B8]

Arnat arlallit kingorna isumaliutigisimavaat spiralilernerqarsimanertik qanoq ilillugu ilisimasimannginneritsik, kingornalu tamanna kanngusuutigisimallugu.

"Nakorsiarnerma nalaani spiraleqartunga paasineqarpoq. (...) Ullumikkut tamanna attorsimassutigivara, aammalu spiraleqarlunga ilisimasimannginnakku kanngusullungalu sianiitsutut misigisimavunga." [14-inik ukiulik pn, 3B56]

Arnaq alla oqarpoq:

"Inuusuttuaraallunga spiralilernerqarnikuungera kanngusuutigiuannarnikuuara. Sianiingaarama spiralilernerqarnikuusimallunga ilisimasimanngikkiga inuit eqqarsassasut ernumassutigivara." [13-inik ukiulik pn, 5B5]

Ilisimasaqarsimannginneq tamanna pisut ilaanni ima kinguneqartarsimavoq, arnaq ataaseq arlalinnik spiralilernerqarsimalluni.

"Spirali piilerpara, nakorsaq oqarpoq, ". (...) nakorsaq tupaallalluni spiralit marluk imminnut nippusimasut takutippai." [25-nik ukiulik pn, 3B41]

Arnat allat assinganik misigisaqarsimallutik oqaluttuarput. Tamanna tupannartorujussuullunilu tupaallannartutut arnanit nassuiarneqarpoq.

Arnat arlallit pisumi namminneq akuersissutigisaminnik aamma spiralilernerqarnikuusimapput. Pisuni amerlanerpaani naartunaveersaammut pissarsiaminnut atatillugu saniatigut sunniutaasinnaasut pillugit paasisutissinneqarsimanatik arnat oqaluttuarput, taamaattumillu paasisutissinneqarnermik tunngavilimmik akuersisimanatik.

Arnaq ataaseq oqarpoq;

"Nakorsap spirali uannut takutimmagu oqalutsi nutserisuuvoq. Kisianni saniatigut sunniutaasinnaasut pillugit kingorna oqartoqanngilaq. Annertunerusumik nassuiaanneqanngilanga." [16-inik ukiulik pn, 3B75]

Depo-Provera pillugu paasissutissiineq

Depo-Provera pillugu pisumik oqaluttuaminnik tunniussaqaarsimasut amerlasuut, kapitali 3.3-mi oqaatigineqartut, Depo-Proveramik kapitillutik ilisimasimavaat. Tamatumunnga pissutaasoq tassaavoq, oqaluttuarineqartut malillugit amerlasuutigit niviarsiaaraq imaluunniit arnaq spiralilerneqarnissaminik piumanngikkaangat, imaluunniit spirali allamik pissuteqartumik atorneqarsinnaanngikkaangat Depo-Provera tunniunneqartarsimammat. Pisunit 43-nit pisuni 22-ni arnat naammattumik paasissutissinneqarsimallutik oqaatigivaat, tassa imaappoq affaasa missaanniittut. 15-it oqaatigivaat paasissutissinneqalaarsimallutik – taamaattorli naammaginngitsumik – imaluunniit kapitinneq sioqqullugu paasissutissinneqanngivissimallutik. Pisuni arfinilinni paasissutissiinerup qaffasissusia pillugu paasissutissiisoqanngilaq.

Pingaartumik Depo-Proverap qanoq sunniuteqartarnera pillugu, aamma saniatigut sunniutaasussatut suut naatsorsuutigisinnaanerlugit ilisimasaqannginneq arnat ajornartorsiutaasutut oqaatigivaat. Tamanna aamma naammaginngitsumik paasissutissinneqarsimallutik, aamma naammattumik paasissutissinneqarsimallutik isumaqartunut atuuppoq. Kingullertut taaneqartut Depo-Proverap qanoq sunniuteqartarnera pillugu, aamma qaammatit pingasukkaarlugit kapitittassallutik ilisimatinneqarsimallutik, kisianni kapuutip saniatigut sunniutigisinnaasai pillugit naammattumik paasissutissinneqarsimanatik isumaqarput.

Arnap ataatsip Depo-Provera pillugu paasissutissinneqarnerminik misigisani nassuiarpaa:

"Spiralimik anniartarnera pissutigalugu Depo-Proveramik neqeroorfigineqarpunga. Depo-Proverap saniatigut sunniutigisinnaasai pillugit sukumiisumik paasissutissinneqanngilanga. Tamanna eqqarsartaatsikkut sunnerneqaatigivara." [18/19-inik ukiulik pn, 3B46]

Arnalli ilaasa oqaatigivaat, sooq kapitittarnerlutik nalulluinnarlugu.

Arnap ataatsip ima nassuiarpaa:

"Napparsimmavimmiitillunga kapitittarpunga, ilisimanngilara sumut atortussaanersaq. Kingusinnerusukkut paasiavara Depo-Proveraasoq." [17-inik ukiulik, 5B63]

Kinguaassiuutitut tunngasunik aamma naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqareerneq

Taamaalluni arnat amerlanerpaartaasa oqaluttuaanni assigiissuteqartorujussuuvoq, pingaartumik spiralinut tunngasuni, paasissutissinneqarnissamik amigaateqarnerup niviarsiaqqat/arnat pisumik misigisimasaannut, aamma minnerunngitsumik naartunaveersaammik piumanatik toqqaanissaminut misigisimasaannut sunniuteqarsimalluni.

Ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornissamik suliaqarnerup ilarujussua, 1950-ikkunni allartinneqartoq, immikkoortoq 1-imi nassuiarneqartutut paasisitsiniaanermik ilaqarpoq. Taakku pingaartumik meeqqat atuarfiata ataani, piffissami qulaajaaffigineqartumi, ingerlateqqinneqarput. Oqaluttuarineqartulli

takutippaat, naak kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarneq piffissami tassani eqqunneqarsimagaluartoq, piffissami oqaluttuat tunniunneqartut piffigisaanni, aamma naak tamakku pillugit assigiinngitsut ataanni pikkorissaanerit ingerlanneqartaraluartut, kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqartarsimanatitk arnat amerlanerpaartaat isumaqartut.

Arnait, oqaluttuaannik tigusaqarfigisimasatsinnit, 354-init taakkunannga 44-t meeqqat atuarfianni atuatuugallaramik kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqartarsimallutik oqaluttuarput. Arnait kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqartarsimanerlutik ilisimatusartoqatigiinnit apeqqutigineqartunik akissuteqarsimallutilluunniit oqaluttuaminnik tunniussaminni tamanna pillugu paasissutissiisimapput. 150-it oqaatigivaat, kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqarsimanatik, aamma arnanut 160-inut tunngatillugu tamanna pillugu paasissutissaqanngilaq. Arnait taama amerlatigisunit paasissutissanik amigaateqarnermut pissuterpiaasoq tassaavoq, oqaluttuarineqartut pissusiisa assigiinngissitaarnerat.

Arnait taakkunannga amerlasuut, kinguaassiuutitut tunngasunik atuartinneqartarsimanatik paasissutissiisut, erseqqilluinnartumik oqaaseqarput:

"Naamik, atuatuugallarama kinguaassiuutitut tunngasunik atuartitsisoqarneq ajorpoq." [17-inik ukiulik pn, 3B62]

Arnaq alla oqaluttuarpoq:

" (...) Danmarkimi atuarlunga kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqartarnikuuvunga. Nunatsinni [Kalaallit Nunaanni illoqarfimmi] paquminartuuvoq, aamma oqaluuserineqarneq ajorpoq." [15-inik ukiulik pn, 5B15]

Arnait kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqartarsimallutik eqqaamasallit tamanna pitsaassutsimigut assigiinngissitaartorujussuusoq oqaluttuarput. Atuartitsineq ataatsip ima nassuiarpaa:

"Taamanikkut kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarneq annikitsuararsuuvog, annikitsunnguamik pisarpoq [kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsineq], kisianni annikitsuaraarsuarmik, peqqinnissaqarfimmiit takkuttoqartarpoq paasissutissillutalu. Annertunngilaq." [18-inik ukiulik pn, 3B46]

Arnait amerlasuut isumaqarput, kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsineq, kinguaassiuutitut atuineq aamma naartunaveersaatit nalinginnaasumik piffissami tassani, qulaajaaffigineqartumi, oqaluuserissallugit ajornakusoortuusut. Arlallit oqaatigivaat, kinguaassiuutitut atuineq aamma naartunaveersaatit pillugit paasisaqarnissaq inuusuttunut najugaqarfinni mikinerusuni najugalinnut pingaartumik ajornakusoortuusinnaasoq. Pisut ilaanni ajoqi atuartunik atuartitsisuusarpoq. Arnait arlallit eqqaavaat, Kalaallit Nunaanni ajoqit palasimut ikiortitut tunuliaqutaqartartut, tassa suliaasaqarfiup iluani upperisamut tunngasumik tunuliaqutaqartarlutik, aammalu tamanna sammisanut kinguaassiuutitut atuinnermut aamma naartunaveersaatitut tunngasunik oqaluuserinninnissap ajornakusoornerrannut pissutaasut arlallit ilagisinnaagaat.

"Naamik, ajoqip atuartittarpaatigut, aamma sammisanut tamakkununga tunngasunik atuartitsisoqarneq ajorpoq. Aamma peqqinnissaqarfimmit nunaqarfimmut tikeraartoqaraangat aggertoqarneq ajorpoq." [16-inik ukiulik pn, 3B24]

Kinguaassiuutitut atuineq inuiaqatigiinni paqumigineqartut arnait nassuiarneqarpoq, aamma immaqa pingaartumik najugaqarfinni mikinerusuni. Taamaattumik kinguaassiuutitut atuineq, timi aamma naartunaveersaatit nunaqarfiup atuarfiani ajoqimit oqaluuserissallugit ajornakusoorsinnaavoq. Pisut

ilaanni immaqa aamma nunaqarfimmi peqqinnissaq pillugu sullissisunit sammisaq oqaluuserissallugu ajornakusoorsimasinnaalluni.

Arnap ataatsip misigisani ima oqaluttuarivaa:

”Kinguaassiuutinik atuineq pillugu oqaluuserinnittoqarneq ajorpoq, taamaattumik kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisoqarneq ajorpoq [nunaqarfiup mikinerusup atuarfiani]. Nunaqarfimmi pikkorissorujussuarmik juumooqaraluarpuq [ernisussiortumut ikiorti], kisianni aamma taassuma oqaluttuarinikuunngilaa qanoq iliorluni arlaqarnerusunik meerartaarnissaq pinngitsoortinneqarsinnaanersoq, tamanna oqaluuserineqarneq ajormat.” [28-nik ukiulik pn, 3B64]

Arnat oqaluttuarput, kinguaassiuutinik atuineq aamma naartunaveersaatit pillugit angajoqqaaminnik, imaluunniit qaninnerpaatut isumassuisuminnik oqaloqateqarnissartik aamma ajornakusoortoq. Arnat, oqaluttuaminnik ilisimatusartoqatigiinnut tunniussisut, kinguaassiuutinik atuineq, naartuneq imaluunniit naartunaveersaatit pillugit angajoqqaaminnik imaluunniit isumassuisuminnik allanik oqaloqateqartarsimanerlutik tamangajammik eqqaamasaganngillat.

”Oqaluuserissallugu paqumigineqarpoq, aamma angajoqqaatta sumilluunniit oqaluttuunneq ajorpaatigut.” [18-inik ukiulik pn, 3B49]

Assersuutit takutinneqartut, assinganik oqaatigineqartut ilanngullugit, takutitsipput niviarsiaqqat aamma arnat amerlasuut atuartinneqartarsimannginnertik, aamma kinguaassiuutinik atuineq pillugu oqaluuserissallugit paqumigineqarnera pissutigalugit kinguaassiuutinik atuineq aamma naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqarsimanngitsut. Tamatuma nassatarivaa, niviarsiaqqat/arnat napparsimmaviliaraangamik naartunaveersaat suunersoq pillugu paasinninnissaminnut tunngaviumik ilisimasassanik amigaaqartarnerat.

Peqqinnissaqarfimmi sulisut aamma niviarsiaqqat/arnat akornanni atassuteqarneq

Oqaluttuarineqartut malillugit niviarsiaqqat/arnat naartunaveersaammik akuersinissaminnut imaluunniit itigartitsinissaminnut periarfissaannut sunniutilimmik allanik aamma pissuteqartarpoq. Siusinnerusukkut nassuiarneqareersutut arnat amerlasuut oqaatigivaat, naartunaveersaateqarnissartik pillugu aalajangerneq nakorsamit imaluunniit peqqinnissaqarfimmi sulisumit allanik aalajangerneqartartoq. Arnat oqaluttuarput, pisumi itigartitsinissartik ajornakusoortittarsimallugu. Taakkunani pineqartut tassaapput spiralilerneqartut, aamma Depo-Proveramik tunineqartut.

Oqaaseq taamaattussaasimagami, ima isumalimmik nutserneqarsinnaasoq ”suna arlaat taamaattussaannaasoq” oqaasiuvoq arnat amerlasuut misigisimasaminnik ullumikkut isumaliutiginninnerminni atorsimasaat. Taakku amerlasuutigit imminnut aperisarput, sooq naartunaveersaatilerneqaleramik itigartitsimannginnerlutik. Arnat amerlasuutigit tunngavilersuutigivaat, piffissami taamanikkut oqartussanut akuersaaginnartussatut inissisimasimallutik. Oqaluttuarineqartut takutippaat, nakorsamut aamma peqqinnissaqarfimmi- aamma oqartussani sulisunut aamma angajoqqaaminnut akuersaaginnartussatut inissisimasimasut, aamma ataatsimut isigalugu oqaasissaqartitaanatik inissisimasimallutik misigisimallutik.

Arnat oqaluttuarput, pisumi tunuarsimaartarsimallutik, aammalu taamaattussaannartut isumaqartarsimallutik.

Arnaq oqaluttuarpoq:

"Misissortittunut innanngavimmut innakaqquneqarpunga. Uanga nammineq tamanna piumasarisimanngilara, kisianni taamaattussaannaammat innakarpunga." [17-inik ukiulik pn, 3B44]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, misigisimasimalluni atisani peertariaqarlugit, misissortittunullu innanngavimmut innakarluni spiralilersilluni. Peqqinnissaqarfimmi sulisoq taama peqqusimmat allatut iliorsinnaasimanngilaq.

"Nakorsap takorusukkaanga nunaqarfimmi juumooq oqarpoq, atisakkalu peeqqoriarlugit misissortittunut innanngaviusartumut innakaqqullunga. Misigisimavunga oqaasii malillugit iliortariaqarlunga. Anaanaga isersimanngilaq." [13/14-inik ukiulik pn, 3B76]

Arnanit oqaatigineqarpoq, piffissami tassani inersimasut akertilernerneqarneq ajortut. Tamanna aamma napparsimmaviup avataani atuuppoq, soorlu kollegiami forstanderi oqarpat spiralilersikkiartorlutik napparsimmaviliassasut.

"Kollegiami forstandereqarpugut, taassumalu ilisimatippaatigut spiralilernerneqassasugut. Taava naalaannarpugut." [15-inik ukiulik pn, 5B45]

Arnat amerlasuut maleruuttussatut perorsarneqarsimallutik oqaluttuarput:

"Spiralilernerneqarnissara qamuuna kissaatiginngilara, kisianni peqqussutaavoq, aamma meeqqat maleruullutik peqqussutigineqartut malillugit iliortussaasut perorsarneqarpunga." [14-nik ukiulik pn, 1B18]

Aamma spiralilernerneqarnerminni 18-it sinnerlugit ukiullit akornanni takuneqarsinnaavoq oqarfigineqarnertik malillugu iliortarsimasut, soorlu ernereernerup kingorna naartunaveersaateqassallutik peqqinnissaqarfimmi sulisumit oqarfigineqarunik.

"Sulisut ilaat oqarpoq: "Angerlannginninni spiralilersissuutit." Naaggaarsinnaannginnama itigartissinnaanngilara. Peqquneqarnittut iliorpunga." [28-nik ukiulik pn, 3B20]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, 18-inik ukioqarluni allamut tunngatillugu napparsimmavimmiitilluni spiralilernerneqassalluni oqarfigineqarsimalluni. Taanna naartunaveersaateqarusulluni nammineq oqaaseqarsimanngilaq:

"Allamut tunngatillugu napparsimmavimmiippunga, taava aggerlutik oqarput spiralilernerneqassasunga, uangalu isumaqarpunga taamattussaannaasoq, oqarfigineqarneralu malillugu iliorpunga." [18-inik ukiulik pn, 5B21]

Arnat Depo-Proveramik aamma kapitittarsimasut nassuiaapput, naartunaveersaateqassallutik peqqinnissaqarfimmit oqarfigineqaraangamik naalattariaqarlugu misigisimasarsimallutik.

Arnaq ataaseq assersuutigalugu oqaluttuarpoq, ernereermermi kinguinngua Depo-Proveramik kapitittalersimalluni:

"Erneqqammerlunga oqarfigivaannga Depo-Proveramik qaammatit pingasukkaarlugit kapitittassasunga. Misigisimavunga peqqinnissaqarfimmi sulisup qinnuigimmanga naalattariaqarlugu." [19-inik ukiulik pn, 2B2]

Kapitali 3.3.-mi nassuiarneqartut, arnat arlallit, Depo-Proveramik kapitittarsimasut, oqaluttuarput, spiralimut taarsiullugu akuersiinnartariaqarsimallutik misigisimasimallutik, allamik toqqagassaqqanngitsutut misigisimagamik.

Kanngusunneq

Taamanikkut kinguaassiuutinik atuineq aamma naartunaveersaatit pillugit isiginninneq pillugu oqaluuserineqaaqusaanngitsumik eqqartuinnermissut arnat amerlanerit aamma naartunaveersaat pillugu pisut kingumut qiviarlutik eqqarsaatigigaangamik kanngusullutik misigisimasarlutik nassuiaapput.

Arnat inuusulluinnartut, pisup siornatigut ernisimanatilluunniit naartunikuusimanngitsut, kanngusunnerminnut aamma ittoornerminnut nakorsaq aamma sulisut allat ilagalugit misissuisarfimmiinnerminnut pingaartumik atassuteqartittarpaat. Arnat nassuiaapput, spiralimik ikkussinermut atatillugu iluatigut atisatigut peerlugit arnanik ilusiulluni misissuinnermi innangaviusartumut innakartitaasarnertik paquminartuusoq. Misigissuseq taanna qularnanngitsumik annertunerulersarpoq, susoqassanersoq aamma suna pissutaasoq arnat nalugaangassuk:

"Ilukkut misissorneqassasunga oqarput. Eqqaamavara tupaallattorujussuullungalu paqumisuttorujussuullunga. Taava atisaajarpunga." [14-inik ukiulik pn, 1B20]

Arnat naapertorlugit kanngusunnermik misigisimaneq annertungaarmat amerlanerit spiralilerneqarsimallutik angajoqqaaminnut, imaluunniit qaninnerpaamik isumassuisuminnut oqaluttuarsinaasarsimanngillat:

"Uangaluunniit nammineerlunga angajoqqaakka paasitissinnaanngilakka, taama ittumik ikkussimmata [peqqinnissaqarfimmi sulisut] kanngunangaarmat. Pisoq pillugu oqaluttuutissanerlugit ullorpassuarni eqqarsaatigivara... oqaluttuutinngilakka." [16-inik ukiulik pn, 3B75,]

Arnat naapertorlugit kanngusunnermik misigisimaneq aamma naartunaveersaatit pillugit akunnerminni oqaluuserinnissinnaasimannginnerminnut pissutaaqataasimavoq, naak nalunngikkaluarlugu allat ilinniaqatit aamma napparsimmavimmiissimasut.

"Eqqumiiginikuuara arnat allat, atuarfinneeqatigisakka, spiralilerneqassasut aamma piumaffigineqarsimagunarmata. Oqaloqatigiinngilagut. Kingumut eqqarsaatigigaangakku kanngunangaarmat oqaloqatigiissutigisinnaanngilarpulluunniit." [17-inik ukiulik pn, 3B15]

Arnat arlallit malillugit, kanngusunnermik misigisimaneq pisumi eqqarsarnissamut imaluunniit iliuuseqarnissamut ajornakusoortitsisimavoq. Arnat spiralilerneqarsimanertik kingumut eqqarsaatigigaangamikku kanngusunnermik misigisimanertik erseqqissumik eqqaamallugulu nassuiarpaat. Kanngusunnermik misigisimaneq timikkut iluaalliornermik anniarnermillu arnat pisumi eqqaamasattut initutigivoq. Arnat amerlasuut misigisartik allanut oqaluttuarinikuunnginnera pissutigalugu pisoq sulisut sakkortunerusutut eqqaamavaat. Taamaalilluni ataatsimoorluni misigisatut pinnani inuttut ataasiakkaatut misigisatut ippoq, naak nalunngikkaluarlugu allat aamma taama pineqarsimasut.

Sioorasaarinerit aamma timi atorlugu pissaanermik atuineq

Arnat ataasiakkaat oqaluttuarput, napparsimmavimmi naartunaveersaatilerneqarnerminnut atatillugu sioorasaarneqarlutilluunniit timi atorlugu pissaanermik atuilluni pisunik misigisaqarsimallutik. Pisunik taakkuninnga oqaluttuarineqartut tallimanit ikinnerummata arnat kinaassusiisa paasineqannginnissaat

eqqarsaatigalugu ataatsimoortillugit nassuiarneqarput. Taakku Kalaallit Nunaanni imaluunniit Danmarkimi pisimasuupput.

Arnat ataasiakkaat oqaluttuarput, arnaq spiralilerneqarnissaminik itigartitsigaangat peqqinnissaqarfimmi sulisut oqaatsitigut soorasaarisutut pissusilersortut misigisaqarfigisimallugit. Tamatuma saniatigut arnat ataasiakkaat Depo-Proveramik aalajangersimasumik akuttussusilimmik pisussatut kapitikkiartorlutik takkutinngippata politiinit aaneqassallutik soorasaarneqarlutik misigisaqarnikuusimapput.

Arnat arlaqanngitsut ikkussinissamut akerliugamik spiraliliinerup nalaani nikissinnaajunnaarlutik sulisunit aalajangerneqarlutik misigisaqarsimapput.

Naartunaveersaammik pisumi ataatsimi imaluunniit arlalinni eqqarsartaatsikkut kinguneqaataasut, oqaluttuarineqartut imarisaasa saniatigut oqaluttuarineqartut ilaat peqqinnissaqarfiup avataani pisut allat pissutigalugit eqqarsartaatsikkut kingunerlutsitsinerit pillugit paasissutissanik aamma ilaqarput. Arnat arlallit oqaluttuarput, naartulernermik imaluunniit kinguaassiuutitigut nappaammik tunillanneqarnermik kingunilimmik angutinit ukioqatigisaminnit imaluunniit ukioqqortunerusunit pinngitsaalisallutik atoqatigineqarnikuusimagamik, imaluunniit kinguaassiuutimikkut innarligaasimagamik taamanikkut naartunaveersaatilerneqarsimallutik. Arnat arlallit nassuiarpaat, innarligaasimanermik kingunerisaanik tamatuma kingorna atoqateqaraangamik anniartullu eqqarsartaatsimikkut amerlasuunik kinguneqartitsisimallutik.

Eqikkaaneq

Arnat oqaluttuaasa takutippaat, arnat oqaluttuaminnik tunniussisut amerlanerpaartaat, naartunaveersaammik namminerminnut tunniunneqartumut akuersisimanatik isumaqartut. Amerlanerussutillit aammattaaq misigisimapput, naartunaveersaammik tunineqarnissartik sioqqullugu sukumiisumik paasissutissinneqarsimanatik.

Kapitalip takutippaa, arnat amerlasuut kinguaassiuutitut tunngasut, aamma naartunaveersaatitut tunngasut ilisimasaqareerfigisimanngikkaat. Arnat arlallit nassuiaapput, kinguaassiuutitut tunngasut oqaluuserineqarnissaat paqumigineqartoq, aamma tamakku atuarfimmi imaluunniit angajoqqaat peqatigalugit eqqartorneqarneq ajortut. Ilisimasaqannginnerup kingunerivaa, taakku napparsimmavimmiikkamik susoqassanersoq ilisimanngimmassuk, aammalu taamaattumik pisup pinerani qisuariarnissaminnut periarfissaqarsimanatik.

Tamatuma saniatigut arnat arlallit maleruuttussatut perorsagaasimallutik paasissutissiipput, aamma taamaattumik inersimasut aalajangigaannut apeqquusiinissartik sungiusimanagu.

Tamatuma saniatigut arnat arlallit napparsimmavimmi pisoq – aamma ilukkut misissortinneq – kanngunartorujussuurtut misigisimasimallugu nassuiaapput, aamma kanngusunneq taanna pissutigalugu misigisatik allanut oqaloqatigiissutigisinnaasimanagit, aamma naak allat aamma spiralilerneqarsimasut nalunngikkaluarlugu.

Arnat ataasiakkaat soorasariinertut pissusilersornikkut imaluunniit spiraliliinermi aalajangeqqatinnikkut soorasaarinernik aamma/imaluunniit timi atorlugu pissaanermik atuinermik peqqinnissaqarfimmi misigisaqarsimallutik oqaluttuarput.

Paasissutissat taakku saniatigut oqaluttuarineqartut ilaat innarliinernik allanik, angutinit piliarineqartunik ilaqarput, arnanit naartunaveersaateqarnissaminnut pissutaasutut isigineqarlutik.

3.6

Akuersineq aamma paasissutissiineq – pisimasut pillugit paasissutissat aamma suliassaqarfimmi suliallit

Kapitalimi siuliani takuneqarsinnaasutut, naartunaveersaammik napparsimmavimmi tunniussinerup ingerlasarsimanera arnat oqaluttuaanni initoorujussuuvoo. Pingaartumik akuersisimanngitsutut misigisimaneq, paasissutissinneqarnissap amigaataanera aamma akerriliisinnaanissamut periarfissaqannginneq oqaluttuarineqartuni qitiullutillu sukumiisumik nassuiarneqarput.

Piffissami misissuiffigineqartumi akuersisarnermi pissutsit aamma naartunaveersaatinik tunniussinermi paasissutissiisarneq, ilaatigut pisimasut pillugit paasisaqarfiit, ilaatigut sulinermi suliassaqarfiup iluani suliqaarnermik ilisimasalinnit nalunaarutigineqartut aallaavigalugit, sammissavagut. Misissuinerup immikkoortuani tassani tunngaviusumik atugassarititaasoq, immikkoortoq 2-mi nassuiarneqartutut, tassaavoq, peqqinnissamut tunngatillugu katsorsarneqarnermut atatillugu paatsuugassaanngitsumik napparsimasunit allakkatigut aamma oqaatsitigut akuersisimanissap inatsitigut piumasaqaataannginnera. Takkunneq aamma peqataaneq inatsisit malillugit naammappoq, aamma tamatuma saniatigut akuersineq nakorsanit uppersarneqassasoq piumasaqaateqanngilaq. Piffissalli taassuma ilaani nunap nakorsaanerata tungaaninngaanniit piumasaqaatigineqarpoq, niviarsiaqqanut 15-iniit 17-it tikillugit ukiulinnut tunngatillugu angajoqqaat akuersinerat pigineqassasoq. Taanna kapitali 3.10-mi annertunerusumik misissorneqassaaq.

Napparsimasut pillugit paasissutissat kapitalimi uani siullertut nassuiaateqarfigissavagut, taakkunani assigiissutaalluni paasissutissat amerlasuutit naatsukullaallutillu eqimasorujussuusarnerat. Tamanna ima isumaqarpoq, paasissutissineq aamma akuersineq pillugit paasissutissat amerlasuutitigut oqaaseqatigiinni ataatsini paasiniarneqartariaqartarlutik. Taamaattumik kapitali una aallarnerlugu paasissutissat taakku napparsimasut pillugit paasissutissani qanoq takutinneqarnerat pillugu nassuiaateqarfigivarput.

Inunnit, suliassaqarfimmi suleriaatsimik ilisimasalinnit oqaluttuarineqartut akuersisitsisarnermik aamma paasisaqartitsipput, imaammatt taakkunannga arlalinnit tamanna oqaaseqarfigineqarmat, aammalu naliminni qanoq pisarsimanersoq pillugu oqaluttuarlutik. Tamatuma kingorna akuersinermut tunngatillugu paasissutissani allani suut nassaaresinnaasimanerivut nassuiaateqarfigissavarput. Allagaatinik toqqortaatigineqartuni allani paasissutissat aallaavigissavagut.

Paasissutissat, malittarisassat atuuttut malillugit arnat/niviarsiaqqat spiralimik ikkussiffigineqarnissartik sioqqullugu pissarsiarisassaattut nakorsat qulakkiigassaat, kapitalip naggataani qitiutippavut. Misisissueqqissaarnerup tassunga tunngasortaani suliassaqarfimmi suliallit taaneqartut oqaluttuaat aamma atorpavut, paasissutissiinermik suleriaaseq taakkunannga qanoq paasineqarnerasoq aamma taamanikkut qanoq paasineqarsimanersoq taakkunannga nassuiarneqarluni. Ilisimatusarnerit piusut aamma ilannguppavut, suliassaqarfimmi sulialinnit oqaluttuarineqartut ilanngullugit peqqinnissaqarfimmi sulisut aamma niviarsiaqqat/arnat ataasiakkaat akornanni qanoq naapinnermik, aamma tassunga atatillugu unammilligassaaasinnasut pillugit paasisaqartitsisinnasut.

Allagaatit toqqortaatineqartut napparsimasunut tunngasut

Napparsimasut pillugit suliat misissuiffiginerini misissorparput, arnat naartunaveersaammik tunineqarnissartik sioqqullugu ilitersorneqarsimanerannut tunngasunik paasissutissanik peqarnersoq. Suliat ilaanni sukkut tamaana takussaapput, soorlu ataani assersuutit takutissagaat, kisianni tamarmioqqajanngitsuni:

- 1968-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”Naartun. pillugit ilitersorneqarpoq.”⁹⁶⁵
- 1983-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”P-pille-nik kissaateqarpoq. Tunineqarpoq. Oqalutsi aqqutigalugu ilitersuunneqarpoq.”⁹⁶⁶
- 1989 -i (niviarsiaraq 15-it 17-illu akornanni ukiuli ernereermermi kingorna):
”Naartunaveersaatit aamma oqaluuserivagut, maannamuugallartoq usuup puui atortarpai.”⁹⁶⁷

Napparsimasut pillugit suliat naatsukullaanerit pissutigalugu ilitersuineq taanna qanoq sukumiitiginersoq, imaluunniit tiguisumit paasineqarsimanersoq takuneqarsinnaanngilaq. Taamaattoq pisumi ataatsimi erseqqissumik oqaatigineqarpoq, ilitersuineq oqalutsi ikiortigalugu pisimasoq. Pisumi allamii, 1972-imeersumi, nakorsap erseqqissumik oqaatigivaa, ilitersuineq sukumiisumik pisimasoq: Arnaq (18-it sinnerlugit ukiulik) ”p-pille-nik tunineqarpoq, aammalu taakku atornissai pillugit sukumiisumik ilitersuunneqarluni.”⁹⁶⁸

Aamma arnat naartunaveersaammut pissarsiaminnut akuersisimanersut soqutigisimavarput. Paasissutissani nalinginnaasumik oqaaseq kissaatigalugu allanneqartarsimavoq. Ataani assersuutitut tamanna atuuppoq:

- 1982-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”spiralilernerqarusuppoq”⁹⁶⁹
- 1984-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”Pt. [napparsimasoq/passunneqartoq] AC.-tut kapineqartarusuppoq [...] Depo-Provera qaammat ataaseq qaangiuppat aall. [aallartissavarput], tamatumalu kingorna pt.-i spiralilernerqarnissaanik akuersitinniarsarissallugu”⁹⁷⁰

Assersuutini takuneqarsinnaasutut tamanna sioqqullugu oqaloqatigiinnermik takusaqarsinnaanngilagut. Assersuummili kingullermi erseqqissumik takuneqarsinnaavoq, napparsimasup/passunneqartup naartunaveersaatini taarsissagaa nakorsap ”akuersisinniarsimagaluaraa”. Taamaattumik tassani oqaloqatigiittoqarsimanera pasitsaapparput.

Aamma suliat ilaqarput, nakorsaq aamma napparsimasoq/passunneqartoq, taassuma naartunaveersaat qanoq ittoq pissaneraa pillugu isumaqatigiinnngitsut taatsiarneqarluni:

- 1970-i [15-17-inik ukiulik]: ”spiralil kissaatiginngilaa, kisianni anaanaa oqarnikuuvoq p-pille-nik pisinnaasoq. Uangali isumaqarpunga tamanna isumassarsiatsilaanngitsoq, aammalu taanna taama oqarfigivara. Ullut 14-it missaat qaangiuppata spiralilernerqassaaq”. Lippes Loop C ullut qulingiluat qaangiunneranni ikkunneqarpoq.”⁹⁷¹
- 1972-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”Naartunaveersaateqarnissaanik siunnersorneqarpoq, nammineq p-pille-t atorusunneruai, tamannalu akuersarneqarsinnaavoq”⁹⁷²

- 1986-i [Niviarsiaq 15-it 17-illu akornanni ukiulik]: "Siusinn. Spiraleqarnikuuvoq, kisianni ikkunneqareernerata kingorna [...] katassimallugu, nutaamik soqutiginnippasinngilaq, kisianni immaq p-pille-nik perusussinnaalluni."⁹⁷³

Taamaalilluni naartunaveersaammik qanoq ittumik toqqaaneq pisut ilaani ima nassuiarneqarpoq, naartunaveersaatinik allatut ittunik tunniussisoqarsinnaaneraniq periarfissaqartoq, spiraliunngitsunik, taannali atornerpaajulluni. Kisianni suliat ilaat ima paasinarsinnaapput, arnat naartunaveersaammik atuinnissamut, aamma naartunaveersaatip qanoq ittuunissaanut tunngatillugu kimigiiserfigineqartut. Kingulleq suliami qulaani taaneqartumi 1970-imeersimasuusinnaavoq, nakorsaq isumaqarluni niviarsiaq p-pille-tussanngitsoq, kisiannili spiraleqassalluni. Tamanna aamma suliamut 1977-imeersumut atuuppoq, tassani takuneqarsinnaalluni, "[nakorsamit] AC suleqatigiissutiginiarneqarpoq, kisianni pt.-ip AC-mik qanorluunniit ittumik atuerusunngilaq. Angerlartinneqarpoq." Suliami tassani arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik pineqarpoq.⁹⁷⁴ Suliami allami, ukiumi tassani, aamma nunap immikkoortuani tassani, assingusumik pisoqarpasippoq. Taanna niviarsiaqqamtu 15-it aamma 17-it akornanni ukiulimmut tunngassuteqarpoq, "loop-i peertikkusuppaa, tamannalumi aamma naleqquppoq, taanna ilumigut aseruuttoqqammat. Kisianni tamanna soorunami pitsaavallaanngilaq, loop-eqaqqikkusunanni oqaatigimmagu." Taamaattorli aamma takuneqarsinnaavoq, spirali peerneqarsimasooq, aamma taanna p-pille-nik perusulluni kissaateqarsimalluni.⁹⁷⁵ Napparsimasunut nalunaarsuiffimmi 1988-imeersumi, arnamut 18-it sinnerlugit ukiulimmut tunngassuteqartumi, kimigiisertoqarnera aamma pasitsaanneqarsinnaavoq: "Napparsimasooq/passunneqartoq naartunaveersaateqarusunngilaq." Taanna angerlartinneqarpoq, aamma passussinissamut pilersaarummi ullormi tassanngaannersumi ima allassimasooqarpoq: "Naartunaveersaatit pillugit oqaloqatigissavarput angerl. [angerlartinneqartinnagu]" – aamma naqinnernik nutaanik allanneqarsimasunik: "p-pille-nik pissaaq." Ataani naqinnernik nutaanik aallassimavoq: "P-pille-nik tunineqarpoq, udsq. [angerlartinneqarpoq]".⁹⁷⁶ Arnar isummani allannortissimaneraa, aammalu nammineerluni p-pillen-nik perusussimanersoq takuneqarsinnaanngilaq, kisianni ilimanarsinnaavoq, peqqinnissaqarfimmi sulisut pisumi tassani uteriisersimassasut.

Aamma suliani allani niviarsiaqqat/arnat naartunaveersaateqarusunnatik oqaatigivaat. Tassani assersuutigallugu suliamut 1980-imeersumut tunngasooq pineqarpoq, niviarsiaq 18-it inorlugit ukiulik naartuersinnermut atatillug passussinermi napparsimasunut nalunaarsuiffik malillugu oqarsimalluni "passussinermut atatillugu spiralilernerqarusunnani, aamma naartunaveersaatinik sunilluunniit soqutiginninnani!!!"⁹⁷⁷ Toorluuterpassuit taakku ilimanarsisippaat, nakorsap niviarsiaq uteriitsutut isigisimagaa, aamma naartunaveersaateqartariaqartoq killinniarsimagaluaraa.

Naartunaveersaateqarusunnginneq nalinginnaasumik erninnermut/ernereernerup kingorna misissuinnermut, imaluunniit naartuersinnermut atatillugu taaneqartarpoq:

- 1968-i: "AC-imik neqeroorfigineqarpoq, tamannali itigartillugu."⁹⁷⁸
- 1975-i: [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]"naartunaveersaammik soqutiginninngilaq, (KT) amb misissortissaaq (GU) sapaatit akunnerini arfinillit qaangiuppata."⁹⁷⁹
- 1986-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: "Spiralini peertikkusuppaa. Piviusunngortinneqarpoq."⁹⁸⁰

Imaassinnavoq allat naartunaveersaateqarusunnatik toqqaanikuusimassasut, naak tamanna qulaani takutinneqartutut toqqaannartumik takuneqarsinnaanngikkaluartoq. Pisuni arlalinni nassuiarneqarpoq, arnat ullut, imaluunniit sapaatit akunnerisa aalajangersimasut qaangiunnerini naartunaveersaammik piartorluni napparsimmaviliassasoq, kisianni ilaatigut takuneqarsinnaaneq ajorpoq, tamanna ilumut pisimanersoq. Tamanna aamma ilaatigut napparsimasunut nalunaarsuiffimmut 1968-imeersumut atuuppoq, amerlasooriarluni erninikuusimasoq, 18-it sinnerlugit ukiulik, pillugu nakorsaq allassimalluni, arnaq naartunaveersaatinik ilisimasaqanngitsoq, kisianni arlaqarnerusunik meerartaaqqinissani pinngitsoortikkusukkaa. Tamatuma kingorna ima allassimavoq, *"sapaatit akunneri arfinillit qaangiuppata pinngitsoornani misissortikkiartussalluni neriorsuivoq, naartunaveersaatit pillugit oqaloqatigineqassalluni."* Ilumut aggersimanersoq takuneqarsinnaanngilaq Ilimanarsinnaavoq arnaq naartunaveersaateqarusussimanngitsoq, imaluunniit nunap immikkoortuanit tassanga allamut nuussimasoq.⁹⁸¹

Arnanik, naartunissaminnik kissaateqarnertik pissutigalugu naartunaveersaateqarusussimanngitsunik, aammalu tamanna malinneqarsimasoq assersuutissaqarpoq:

- 1972-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: Spiralini oktobarimi peertippaa, *"naartulernissani kissaatigigamiuk."*⁹⁸²
- 1977-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: *"naartulernissani kissaatigivaa, aalajangersimasumik ikinnguteqarpoq, [Depo-] Provera ingerlatiinnarusukkunnaarpaa"*⁹⁸³

Sulialli ilaanni takuneqarsinnaavoq, arnap spiralini peertikkusullugu kissaateqartoq, tamannalu pinani, nakorsap pasitsaassimagunarmagu – arnap nammineq kissaatiginngisaanik – angutip kissaatigigaa: *"paasiniaaffigilluarnernani paasinarsivoq, angut meerartaaqqikkusuttoq. Siunnersorpara ukioq ataaseq utaqqeqqullugu, tamannalu isumaqataaffigilluinnarpaa."*⁹⁸⁴

Spiralinut nalunaarsuiffinni nassaarineqartuni akuersineq pillugu, imaluunniit nivarsiaqqat/arnat, nalunaarsuiffinni taaneqarsimasut, spiraliliinissaq pillugu paasissutissinneqarsimanersut paasissutissaqanngilaq.

Akuersitsinerup pineranik suliassaqaarfimmi suliallit isiginninnerat

Inuit naartunaveersaatinut tunngasunik suliassaqaarfiup iluani ilisimasallit arlallit, oqaluttuassallutik toqqaasimasut, akuersisitsisarneq isummerfigivaat. Ataatsimut isigalugu oqaluttuarineqartuni assigiissutaavoq, suliassaqaarfimmi suliallit taakku piffissami qulaajaaffigineqartumi nivarsiaqqat/arnat naartunaveersaatinik tunineqarsimasut akuersiseqqaarnagit pisimanerat akerlilerluguluunniit tupigusuutigimmassuk.⁹⁸⁵

"Upperisinnaanngilara akuersisitsinertaqaanngitsumik spiralimik ikkussisoqarsimamera, imaluunniit tamanna uanga ilisimasaqarfiginngilara. Nalunngilara ilaannikkut ilaannit oqaatigineqartartoq...taamaaliortoqartariaqaraluartoq. Kisianni ilimaginngilara taamaaliortoqartartoq. Naluara." [suliassaqaarfiimi sulialilik NAPP., 8]

Suliassaqaarfimmi suliallip allap aamma qularutigivaa, nivarsiaqqat aamma arnat ilisimanngisaminnik imaluunniit akuersisinneqaaqqaarnatik spiralilernerqartarsimanissaat:

”Radiomi tusaasara taanna ‘aperineqaqqaarnanga spiralilernerqarnikuuvunga’ tupigusuutiginiuuara. Tannartaa tupigusuutiginiuuara, arnap annernartoq qanoq misigisimanarnersoq maluginngitsoorsinnaanngimmagu. Taamaattumik tupigusuutigivara, ilaat oqartarmata ilisimanngisaminnik spiralilernerqarsimallutik. Eqqarsaatiga siulleq taannaavoq.” [suliassa qarfimi sulialilik NAPP., 7]

Oqaaseqaat taanna ikkussineq anniarnermut atassuteqarmat taava arnat spiralilernerqarsimallutik ilisimasimassagaannik ilimasuuteqarnermik takutitsivoq.

Suliassa qarfimi sulialik aamma oqarpoq. *”Eqqaamasakka malillugit taanna [spirali] arnanut ernereersimasunut, aamma arnanut (...) naartuersissimasunut atorneqartarpoq. Soorunami arnat arlaannaalluunniit taassuminnga atuinissaanik pinngitsaalineqarneq ajorpoq.”* [suliassa qarfimi sulialik NAPP., 7]

Siusinnerusukkut Kalaallit Nunaannut ministeriusimasup, Tom Høyemip, tunngavilersuutigivaa, niviarsiaqqat 18-it inorlugit ukiullit naartulersarnerat pissutigalugu, aamma kinguaassiuutitigut nappaatit atugaanerujussuat pissutigalugu, aamma danskit [tikisitat] angutit arnanik ilassarsiortarmata pitsaasuusoq niviarsiaqqat aamma arnat sapinngisamik amerlasuut spiralimik iluaqutseneqarnissaat. Allatut oqaatigalugu spirali atorfissaqartinneqarpoq.

Ataatsimut isigalugu suliassa qarfiup iluani sulisut akornani isumaqatigiittoqarpoq, spiralimik ikkussineq pinngitsaaliisummik pisarsimanngitsoq taakku isumaqaramik. Naak pinngitsaaliinerup atorneqarsimanera ilisimasaqarfigalugu taakku tamarnik itigartilluinnaraluaaraat, taakkunani amerlanerpaat niviarsiaqqat/arnat, namminneq suliassa qarfimi sulialittut ilisimasaqarfiginngisaminnik, kimiigiiserfigineqarsimasinnaanissaat akerlilinnigilaat. Suliassa qarfimi sulialik oqaluttuarpoq:

”Paasisara malillugu tassaavoq namminneq aalajangigaat, kisianni angajoqqaaminnit imaluunniit ilinniartitsisuminnit, imaluunniit kinaagaluarnersumit, taanna atussagaat oqarfigineqarsimanersut – naluara. Aamma tamanna apeqqutigineq ajorpara. Taakku takkuttarput oqarlutillu spiralilernerqarusullutik, aamma amerlasuutigut anaanaasoq peqataasarpoq. Anaanaminit pinngitsaalineqarsimanersoq ilisimasaqarfiginngilluinnarpara. Periarfissap tamatuma piusinnaanera eqqarsaatigineq ajorpara. Kisianni piviusumik pinngitsaaliineq, taanna misiginikuunnigilara.” [suliassa qarfimi sulialik NAPP., 1]

Suliassa qarfimi suliallip allap oqaluttuarivaa, niviarsiaqqat naartunaveersaammik perusullutik namminneq aggartartut, kisianni taakku amerlasuutigut allanit, assersuutigalugu napparsimmavinni sulisunit kajumissarneqartarsimasut. Soorluttaaq aamma taanna isumaqartoq, spiralilernerqarnissamik periarfissaq ilisimaneqalermat, aamma *”taakku naartunaveersaammik taama ittumik napparsimmavimmi pissarsisoqarsinnaasoq tusaramikku (...) taava immaqa taanna perusullugu namminneq napparsimmavimmut saaffiginissimassapput.”* [suliassa qarfimi sulialik NAPP., 7)]

Naak pinngitsaaliineq pineqanngikkaluartoq, suliassa qarfimi suliallit ilaata oqaatigivaa, illoqarfimmi sumiiffigisamini arnat amerlasuut spiralilernerqarsimasut. *”Kisianni paasitinneqanngilagut pinngitsaaliilluni taamaaliortoqarnersoq. Imaluunniit tamanna pillugu erseqqissumik ilitersuunneqanngilagut. Kisianni taamanikkut naartunaveersaammik atuilersut amerlasoorujussuupput. Illoqarfimmi tassani amerlasoorujussuit taassuminnga atuilersut.”* Taassumali arnaq ataaseq, spiralilernerqarusunngitsoq, eqqaamavaa, nakorsalli oqarfigivaa taamaaliussasoq: *”Taamanikkut attortippunga nalligalugulu.”* [suliassa qarfimi sulialik NAPP., 6]

Ataatsimut isigalugu peqqinnissaqarfimmi sulisut, oqaluttuaminnik tunniussisut, akornanni isumaqatigiittoqarpoq, niviarsiaqqat aamma arnat namminneq naartunaveersaammik piartorlutik napparsimmavimmut saaffiginippata tamanna akuersinertut paasisariaqartoq. Ilutigitillugu taakku

erseqqissarpaat, naak napparsimasut akuersimanissaannik piumasagaat ullumikkut pisussaannartut isigineqaraluartoq, kingusinnerujussuakkut tamanna aatsaat peqqinnissaqarfimmut eqqunneqavissoq. Taakku oqaluttuarivaat, taamanikkut arnanit imaluunniit niviarsiaqqat, 18-it inorlugit ukioqarpata, angajoqqaavinit akuersissummik pissarsiniartarnek Kalaallit Nunaanni Danmarkimiluunniit atugaanngitsoq.

Suliassaqarfimmi sulialik, piffissami 1973-i sioqqullugu sulisimasoq oqarpoq ”*Tassami, spiralilernerqarusullutik oqarlutik aggeraangata taava ilimagineqartarpoq tamanna pillugu angajoqqaatik oqaloqatigisimagaat, imaluunniit... naamik, akuersissutinik pissarsiniartarnek ajorpoq.*” [suliassaqarfimmi sulialik NAPP., 1]

Oqaaseqaatip taassuma ilimanarsisippaa, piffissami tassani, suliassaqarfimmi suliallip eqqaasaani, napparsimmavimmi pineqartumi sulisut akuersineq pillugu niviarsiaqqat/arnat oqaloqatiginissaannut aalajangersimasumik suleriaaseqanngitsut. Aamma tamatuma ilimanarsisippaa, sumiiffimmi tassani, piffissami tassani pineqarpat naleqqussinnaasumik niviarsiaq ukiukitsoq pineqarpat angajoqqaat akuersisimanissaasa qulakkeerneqarnissaannik suleriaaseqartoqarsimanngitsoq.

Angajoqaanit/angajoqqaatut akisussaatitaasunit akuersineq

Angajoqqaat akuersisimanissaat, oqaatigineqareersutut, inuusuttunut 15-iniit 17-inik ukiulinnut piffissami tassani 30. septembri 1973-ip ilanngullugu piumasagaatigineqarpoq. Angajoqaanit allakkatigut akuersissutinik, imaluunniit tamakkununnnga immersugassanik allagaatinik toqqortaasivinni nassaanngilagut. Aamma tamatumunnga innersuussutinik takusaqanngilagut, nunap nakorsaanut 1973-imi nalunaarutiginninneq ataaseq eqqaassanngikkaanni, tassani nunap immikkoortuani nakorsaq oqaluttuarluni ”*Loop-ip [spiralip Lippes Loop-ip] siullermeerluni ikkunneqarnerani ukiut apparaluttuinnarput, aamma angajoqqaat/angajoqqaatut akisussaatitaasoq + pt.-i [napparsimasoq/passunneqartoq] + nakorsaq isumaqatigiikkaangata loop-i ikkunneqartarpoq, aamma taamatut sulii atoqateqarnikuunngitsunut. Massakkumut 15-inik ukiulinnut ukiutigut killiliussaq pivisiusorsioortuunngilaq. Maani siullermeerluni ikkussinermi ukiut 15-it inorpai, aamma ilaannut tunngatillugu sulii appasinnerujussuulluni*”⁹⁸⁶.

Nalunaarutigineqartumi uani tassa takuneqarsinnaavoq, akuersissummik pissarsisoqartartoq, aamma niviarsiaqqanut spiraliliisoqaraangat angajoqqaat akuersisimanissaat piumasagaataatillugu nakorsap napparsimasup/passunneqartup aamma angajoqqaat/angajoqqaatut akisussaatitaasut isumaqatigiissimanissaat qulakkeeqqaartaraa. Oqaloqatigiinnerilli taakku piviusumi qanoq ingerlanneqartarsimanersut nalunarpaq.

Akuersineq pillugu toqqaannanngitsumik paasisutissiineq

Peqqinnissamut tunngasut pillugit allagaatit toqqortaatigineqartut allat aamma – paasisutissat napparsimasunut tunngasut saniatigut – akuersisitsinermi qanoq ingerlasoqartarsimaneranik paasisaqarnissamut tapertaasinnaasut pigineqarput. Angalanernit nalunaarusiani toqqortaatigineqartuni nakorsat najugaqarfinni mikisuni tikeraakkaminni naartunaveersaatinik atuineq aamma-piumaneqarnerat taavaat. Pisut ilaanni takuneqarsinnaavoq, kapitali 3.4-mi oqaatigineqartutut, arnat spiralilernerqarnissaminnik soqutiginnissimasut.⁹⁸⁷ Pisulli ilaanni nakorsat killormoortuanik nalunaarsuisarsimapput: ”*Spiralimik ikkussinissaq akuersaarneqarpallaanngilaq. Allaanngilaq arnat arfineq-pingasut sinnerlugit meeraqaraangamik allanik takkuttoqaaqqissagalarpat soqutigineq ajoraat.*”⁹⁸⁸

Taamaattumik angalanernit nalunaarusiat pissutsit ataasiinnarmik sammiveqannginnerat takutippaat, aammali arnat spiraleqarusuttunik, aamma naartunaveersaateqarusunngitsunik ilaqartut takutillugu.

Angalanernit nalunaarusiat aamma, takutinneqartut, takutippaat arnat ernisimasut ernereernerminni naartunaveersaaterneqartarnissaasa qulakkeerneqartarnissaat peqqinnissaqarfimmi sulisut qitiutikkaat, aamma amerlasuutigut arnanut neqeroorutitut nassuiarneqartarluni. Tamatuma takutippaa, arnat naartunaveersaateqarusunnerlutik namminneq isummerfigissagaat siunertaasimasoq. Ilutigitiilluguli angalanermut nalunaarusiani takusinnaavarput, naartunaveersaatinut tunngasut pisuni amerlasuuni nakorsanit aallartinneqartartut, amerlasooriarlutik ernisimasut immikkut ujartuiffigisarsimagaattut isikkulimmik – pisartoq, pisuni arlalinni akerleriinnermik pilersitsisartoq (naleqq. kapitali 3.4.).⁹⁸⁹

Angalanernit nalunaarusiani nalunaarsorneqarsimasut taamaalillutik akuersisarnermut tunngatillugu pissutsinik erseqqissumik takutitsinngillat, pingaartumik sukumiisumik allanneqarneq ajormat nakorsap aamma arnat ataasiakkaat akornanni oqaloqatigiinneq qanorpiaq ittoq pisimanersoq. Periuseq spirali sumiiffimmiit sumiiffimmut assigiinngitsumik tiguneqartarsimasutut isikkoqarpoq, aamma nassuiarneqartutut assigiinngitsut tunngavigalugit naartunaveersaammik tunniussisoqartarluni.

Paasisaqarfik alla, akuersisitsisarnermut suleriaaseq pillugu paasisaqarfusoq tassaavoq spirali pillugit nalunaarutiginninnerit, nunap immikkoortuini nakorsat nunap nakorsaananut 1970-ikkut aallartinneranni nassiuksaat. Tassani takusinnaavarput, arnat p-pille-nik perusunnerullutik spirali piumanagu kissaateqartut nunap immikkoortuani nakorsaqarfimmit ataatsimit eqqumaffigineqartoq.

Tassani takuneqarsinnaavoq, assersuutigalugu 1972-imi, ”p-pille-nut ikaarsaarnissamik kissaateqartarneq annertusigaluttuinnartoq.”⁹⁹⁰ Takusinnaanngilarput arnat ilumut p-pille-nik atuinnermut nuussimanersut, kisianni taassuma paasinarsisippaa, arnat nunap immikkoortuani tassaniittut nakorsartik naartunaveersaat qanoq ittoq kissaatiginerlugu oqaloqatigisaraat. Nunap immikkoortuani nakorsaqarfik alla eqqaaneqareersutut ukioq taanna allappoq: ”Arnat maani p-pille-nik pisartut amerligaluttuinnarput, tamannalu ajunngivissumik ingerlappaat”. Kingullertut issuarneqartup takutippaa, arnat p-pille-nik atuinnermut nuunnissaat nunap immikkoortuani nakorsaqarfimmi tassani ajornanngitsaq, aamma tassunga atatillugu annertuunik ajornartorsiuteqanngitsutut sumiiffimmi tassani nakorsap isigigaa.

Arnat namminneq naartunaveersaateqarusullutik oqaaseqarnerat nalunaarutit ilaannit ataatsimit 1973-imeersumit erseqqissarneqarpoq, tassani nunap immikkoortuani nakorsaq ima allammat: ”Arnat naartuleqqikkusullutik spiralertik peertikkusullugu kissaateqartut amerligaluttuinnarsorinarput.” Aammaarluta takusinnaanngilarput spirali peertissimaneraat, kisianni taama pisoqarsimannginnissaanik ilimasunnissatsinnut pissutissaqanngilagut.

Nalunaarutigineqartut malillugit naartunaveersaatit atorneqarnerisa siuarsarneqarnissaat pillugu peqqinnissaqarfiup suliaqarnera piffissap sivilisunerup ingerlanerani allanngorartorujussuusinnaasoq aamma takusinnaavarput. Nunap immikkoortuani nakorsaqarfik ataaseq ukioq 1973-imut tunngatillugu nalunaaruteqarnerminni ima allappoq:

*”Ukioq 1973-imi inunngortut amerlassusiat ukiorpaalunngortuni takusimanngisatsinnik qaffasinnerpaajuvoq. Tamannami aamma naatsorsuutigineqarsinnaasorinarpoq, tassa ukiuni arlalinngortuni annertuumik appariaateqarnikullutik amerliartoqqilernerat. Aammali erseqqilluinnarpoq neqeroorutit tunniunneqartartup annertussusianut attuumassuteqartoq, aammalu tassunga atatillugu ilisimatitsissutigisinnaavarput 1973-ip naajartornerani sulineq taanna annertuseqqikkatsigu.”*⁹⁹¹

Issuaaneq pissutsinik arlalinnik takutitsivoq: Siullertut, naartunaveersaatit atorneqalernissaat pillugu annertuumik paasisitsiniaasimanerup kingunerisaanik ukiuni arlalinni appariaateqareernerup kingorna

inuit meerartaaqqikkusullutik aallartimmata sumiiffimmi nakorsap nalinginnaasutut isigivaa. Aappaattut, nunap immikkoortua 1972-imiilli aallartittumik annertuumik suliaqarnerminik unitsitsisimasooq – aamma suliaasaqarfik taanna 1973-ip naajartornerani aalluteqqilersimagaa, inunngortut amerlassusiisa qaffariaateqarnerat misigigamikku. Taamaalilluni naartunaveersaatit atornerqarnerisa siuarsarneqarnissaat pillugu nunap immikkoortuani tassani peqqinnissaqarfiup suliaqarnera ukiualunnguit ingerlanerini allanngorartorujussuusimasutut isikkoqarpoq. Pingajuattut, peqqinnissaqarfiup sulinerata annertussusiata aamma inunngortut amerlassusiisa akornanni toqqaannartumik atassuteqartoq nakorsap isigivaa – tamatumalu paasinarsisippaa, pingaarnertut inuit namminneq peqqinnissaqarfimmut saaffiginninneq ajortut, kisiannili neqeroorfigineqaraangamik naartunaveersaateqalersartut. Isuma taanna nunap nakorsaanerani tapersersorneqarpoq. Taanna nunap immikkoortuani nakorsamut akissuteqarluni allappoq ”Naartunaveersaatit pillugit neqeroorut tunniunneqartoq napparsimasup/passunneqartup naartunaveersaammik atuinissaminik kissaateqarneranut sunniuteqartartoq isumaqarninni qularnanngitsumik ilumoorputit.”⁹⁹² Allakkami aammattaaq takuneqarsinnaavoq, 1973-imi inunngortut amerlassusiannik nunap nakorsaanera aamma soqutiginnittoq.

Peqqinnissaqarfiup suliaqarnerata aamma inunngortut amerlassusiisa imminnut qanittumik ataqtiginnerat nunap immikkoortuani nakorsaqarfimmit nalunaaruteqarnermi 1975-meersumi aamma takuneqarsinnaavoq, tassani ima allassimasimasoqarluni: ”Inunngortut amerlassusiisa ukiuni kingullerni allanngorarnerrujussuannut [pissutaavoq] spiralit peerneqarnissaannut tunngatillugu nakorsat isumaasa allanngorarnerrat. Taamaalilluni atuatigitiiaat amerlanngitsunik aamma amerlasuunik atuartortallit nikerarnerat atuarfiup pisortaata tungaaninngaanniit isornartorsuineq paasinarpoq.”⁹⁹³ Nunap immikkoortuani nakorsaq taamaalilluni allappoq, arnat spiralitik peersissaneraat, imaluunniit qaqugu peersissinnaanerani pillugu piffissap sivilisunerup ingerlanerani assigiinngitsunik isumaqartoqartartoq. Tamanna annertunerusumik itisiliiffigineqanngilaq, kisianni ilimanarsinnaavoq, arnat ilaannikkut namminneq aalajangersinnaaneq ajoraat spirali peerneqassanersoq.

Nunap immikkoortuani nakorsap taamaalilluni tikkuarpaa, piffissap sivilisunerup ingerlanerani inunngortut amerlassusiisa nikerarnerat allaat atuarfiup pisortaaniit maluginiarneqarsimasooq, sulinermut atatillugu atuartut amerlassusiat malillugu atuarfiit pisariaqartitaat suut naammassineqartariaqassanersut pissutigisimagunarlugu.

Allagaatit toqqortaatineqartut malillugit aammattaaq takusinnaavarput, niviarsiaraq/arnaq naartunaveersaateqarnerisooq arnanut namminernut aamma nakorsanut/peqqinnissaqarfimmi sulisunut kisimi pinnani inunnut allanut aamma pingaaruteqartoq. Tamanna angerlarsimaffiup avaataanut atuuppoq, soorlu atuarfiup pisortaa tamatumunnga assersuutissaasoq, kisianni aamma angerlarsimaffiup iluanut tamanna atuuppoq. Paasisaqarfinni arlalinni arnat naartunaveersaatinik atuinersut arnanut uisut kapitali 3.4-mi oqaatigineqartutut, pingaarutilimmik pissutaasut takussaapput. Angalanermit nalunaarusiani takutinneqareersutut takusinnaavarput, nakorsat paasiuminaatsikkaat arnat – imaluunniit taakku uiisa – naartunaveersaatit atorunngikkaat, aamma angutit qisuariartinniarlugit nakorsat misiliisarsimasut.⁹⁹⁴ Arnat naartunaveersaateqalernissaminut piumassusiannut angutit pingaaruteqassusiat spiralit pillugit nalunaaruteqarnerit ilaanni, nunap immikkoortuani nakorsanit nunap nakorsaaneranut 1974-imi nassiunneqartumi, aamma oqaaseqarfigineqarpoq. ”Arnapaalussuit naartunaveersaatinik qanorluunniit ittunik atuerusunngitsut takullugu tupinnarpoq, uimik, p.t.-ip (napparsimasup/passunneqartup) inooqataata kissaatiginngikkaa tunngavilersuutigalugu. Akuttunngitsumik paasissutissinneqartarpugut uisup, p.t.ip (napparsimasup/passunneqartup) inooqataataa spirali nusullugu peersimagaa.”⁹⁹⁵

Suliaasaqarfimmi suliallit ilaata, suleriaatsimik ilisimasallip, nalunaaruteqarnermini angutit pingaarutaat aamma eqqaasimavaa:

"Taava anillalluni oqaluttuarpoq nakorsaq oqarsimasq massakkut spiralilerneqassalluni, kisianni meerartaarusuleruni taava napparsimmaviliassaaq, taassuma nusunneqarsinnaasumik pituutaqarnera pissutigalugu. Aamma taanna illaatigisorujussuusatsinnik oqaaseqarsimavoq; uiata paasinaviannigikkaa tassaniittoq. Quinartorujussuuvog, pissutigalugu taassuma taava nalussavaa^a, taava arnap eqqissilluni atorsinnaassavaa. Tamannami akerlerisorujussuussagaluarpaa, kinguaassiorsinnaaninimi taamatut takutikkusussagamiuk."
[suliassa qarfimmi sulialik, 5]

Suliassa qarfimmi sulialik taanna aamma oqaluttuarpoq:

*"Ilisarisimasama ilaat aperivara, suleqatiga, nuliata ukiut tamakkiallugit meerartaartarnera isumassarsiatsialaanersoq, akissutaa eqqaamavara – naalanngippallaaqimmat, tassa:
"Angutaalluartup nuliani uninngatiinnarneq ajorpaa".*

"Alla aperivara usuup puui atorsinnaannginnerai, taava akivog "ilumut, taamaaliortoqarsinnaalluarpoq – puisinniarhuni tupanut pooralugit iluortorujussuupput" (...) tamakku narrugivaat. Inuiaqatigiit angutinit aqunneqarnerusut inuuffiginikuuagut."
[suliassa qarfimmi sulialik, 5]

Suliassa qarfimmi sulialik alla oqaluttuarpoq:

"Arnap qanoq innerminik inissisimaffia pillugu nakorsaq oqaluttuuppara, meerartaartarnerpassuani aliasuutigivaa – taassuma uia ... aap, immaqa taama oqassalluni sakkotugaluarpog, kisianni, arnaq taanna misigisimavoq timini uiminik atornerlunneqartoq."
[suliassa qarfimmi sulialik NAPP., 7]

Paasissutissat takutippaat, arnat aamma taakku uiisa naartunaveersaatinik itigartitsisarnerannik nakorsat paasiuminaatsitsinerisa saniatigut arnat ilaat, spiraleqarusullutik kissaateqaraluaraangamilluunniit perusunnerlugu, imaluunniit atatiinnarusunnerlugu namminneq toqqarsinnaaneq ajoraat, taakku uii arnat sinnerlugit aalajangiisarmata, imaluunniit aalajangiinermik allanngortitsisarmata. Aamma meeqqanulugit unnuarlugit angerlarsimaffimmi suliamut tunngasup eqqaaneqartup (naleqq. kapitali 3.4) takutippaa, niviarsiarag naartunaveersaateqassanersoq ilaqutaasut aamma aalajangiisinnaasut.

Peqqinnissa qarfimmit paasissutissiineq

Akuersinissamut tunngaviumik atugassarititaasog tassaavog, suna akuerinerlugu ilisimassallugu. Arnat, oqaluttuaminnik tunniussisut, ilarpassui, kapitali 3.5-imi nassuiarneqartut, naartunaveersaaterneqaramik sukumiisumik paasissutissinneqarsimanatik misigisimapput.

Immikkoortoq 1-imi nassuiarneqartut piffissami qulaajaaffigineqartumi ilaqutariinnngornissamut pilersarusiornerup, kinguaassiuutinik atuinerup aamma naartunaveersaatinut tunngasut iluini suliniutit arlalissuit ingerlanneqartut. Suliniutit ilarpassui oqalugiarnikkut imaluunniit saqqummiinikkut ilinniarfeqarfiit ataanni atuartitsinikkut suliniutinik, imaluunniit siammasissumik paasisitsiniaanernit tunngaveqartut. Paasissutissani takuneqarsinnaavog, nunap immikkoortuini assigiinngitsuni nakorsat sammisaqartitsinerni, ilinniartitaanikkut ingerlatsivinni ingerlanneqartuni, peqataasarsimasut.⁹⁹⁶

Tamatuma saniatigut peqqinnissa qarfiup ataanni paasissutissat qanoq ittut tunniunneqartarsimanersut pillugit paasissutissanik arlariinnik nassaarpugut. Angalanernit nalunaarusianit toqqortortaatigineqartuni takusinnaavarput, 1960-ikkut naajartorneranni aamma 1970-ikkut aallartinneranni nunap immikkoortuini nakorsat sumiiffiit mikinerusut ilaanni paasissutissiillutik saqqummiussisarsimasut.⁹⁹⁷

Aamma angalanernit nalunaarusiani takuneqarsinnaavoq, saqqummiussisarnerit taakku soqutigineqarpallaarneq ajorsimasut. Assersuutigalugu takuneqarsinnaavoq, kinguaassiuutitigut nappaatit aamma naartunaveersaatit pillugit nakorsaq ataaseq 1969-imi oqalugiarsimasoq, aamma nalunaarusiami allanneqarsimalluni inuit 18-it amerlanerunngitsut takkussimasut.⁹⁹⁸

Aamma nakorsat, spiralip eqqunneqarnerani misigisatig pillugit paasissutissartalinnik imalinnik allaaserisaminnik saqqummiussaqarnikut, nassuiarpaat peqqinnissaqarfik atortussanngortitsinermut atatillugu uummaarissumik paasisitsiniaanermik suliaqarsimasoq. Ole Berg, nunap immikkoortuani Narsami nakorsaasimasoq assersuutigalugu allaaserisami 1971-imeersumi allappoq:

”Aallaqqaataaniilli sakkortuumik takoqqusaarinissap ingerlanneqarnissaa pingaartinneqarpoq: sumiiffimmi oqaatsit marluk atorlugit atuagassiami paasissutissanik allaaserisat akuttunngitsumik saqqummiunneqartarput, plakati napparsimmaviup utaqqisarfianni nivinngaassorneqarput [...] aamma naartusunik- aamma kinguaassiuutitigut nappaatit pillugit misissuinerni tamani ”spiral” pillugu allaaserisat oqaatsit marluk atorlugit naqitikkaniq agguaasisoqartarluni.”⁹⁹⁹

Tamatuma saniatigut Nunap immikkoortuani nakorsaqarfiit ilaasa ataatsip allagaatinik toqqortaasiviani takusinnaavarput, nunap immikkoortuani nakorsap spiralimik ikkussineq pillugu napparsimasunut/passunneqartunut ilitersuutiniq arlaqarnerisunik nunap nakorsaanera nassitseqqullugu 1970-imi qinnuigisimagaa. ”Spiralinut ilitersuutiniq kalaallisut oqaasertalinnik hunnorujunik nassitsilaarit,”¹⁰⁰⁰ taanna allappoq. Taassuma takutippaa, nunap immikkoortuani tassani ilitersuutiniq tunniussisoqartarsimasoq, aamma 1970-imi arnanut spiralilerneqartunut napparsimasunut/passunneqartunut ilitersuummik (kalaallisut oqaasertalimmik) suli tunniussisoqartarnissaa anguniarneqartoq. Ilisimanngilarput, taama suleriaaseqarneq qanoq sivisutigisumik ingerlateqqinneqarsimanersoq. Aamma ilisimanngilarput, nunap immikkoortuani allani ilitersuummik tunniussisoqartarsimanersoq. Nalunaarutigineqartat taakku nunap immikkoortuani tassani 1971-ip kingorna, spiralip nalinginnaasumik atorneqalersutut isigineqalernerata kingorna, unissimasutut isikkoqarput.

Ataatsimut isigalugu tamatuma paasinarsisippaa, 1968-imiit 1971-i ilanngullugu, spirali pillugu inuiaqatigiinnut paasissutissiinissaq nakorsat ilaannit eqqumaffigineqarsimasoq. Teknikki nutaaq, inuiaqatigiit aviisini atuagassianilu atuarsinnaasaat eqqaassanngikkaanni ilisimasaqarfigissallugu periarfissaqarfiginngisaat pineqarpoq.

Takusinnaavarput paasitsiniaanermik suliaqarnermi peqataanissaq piffissap sivilunerusup ingerlanerani peerussimanngitsoq, naak spiralip teknikkitut nutaatut inuiaqatigiit ilisimasaqarfigeriinngisaat, allagaatit toqqortaatigineqartut malillugit, nalinginnaasumik atorneqalernerata kingorna soqutiginninneq annertoq annikilliarforsimagaluartoq. Nunap immikkoortuani pineqartumi sumiiffimmi mikinerusumi nakorsiartarfeeqqami ukiumoortumik nalunaarusiami assersuutigalugu aamma takuneqarsinnaavoq, sumiiffimmi peqqissaasooq atuartitsinernik assigiinngitsunik ukiuni amerlasuuni suliaqartarsimasoq. Meeqqat atuarfianni soraarummertussanik atuartitsineq, aamma kinguaassiuutinut tunngasut pillugit atuartitsinermut atatillugu nivarsiaqqanut 14-15-inik ukiulinnut tamanut naartunaveersaatit pillugit nivarsiaqqat ataasiakkaarlugit tamaasa ilitersuisoqarsimasooq taaneqarpoq. Aamma anaananngorlaanut isumassuinerumut tunngasumi aamma nalunaarutigineqartumi takuneqarsinnaavoq, ”naartunaveersaatit pillugit paasinninneq annertusigaluttuinnarpoq, periuseq nalinginnaanerpaamik atorneqartoq tassaavoq spirali, kisianni arnat marluk iluatsittumik p-pille-mik periuseq ingerlappaat.”¹⁰⁰¹ Tamatuma takutippaa, piffissap sivilunerusup ingerlanerani naartunaveersaatit pillugit paasinninneq aamma ilisimasaqarneq annertunerulersimasooq peqqissaasooq isumaqartoq, aamma arnat ilaat spiralimut taarsiullugu p-pille-nik toqqaasimasut.

Aamma ilisimavarput, piffissami qulaajaaffigineqartumi kingusinnerusukkut, arnap naartunaveersaammik tunineqarnissaa sioqqullugu nakorsap oqaloqatiginninnissaanut malittarisassat sukuumiisorujussuit atuutilersinneqarnikuusut. Taakku ilitersuut, danskit Indenrigsministereqarfia septembarimi 1986-imi saqqummiussaa, malillugu takuneqarsinnaapput:

”Oqaloqatigiinnermi aallarniutigalugu naartulernissamik pitsaaliuinnermi periuseq sorleq atussallugu arnap, uiusup imaluunniit aappariit takorloorneraat nakorsap paasiniartassavaa. Naak sullinneqartoq aalajangersimasumik atugaqarusulluni kissaateqarluni takkukkaluartoq periutsit allat ilisimaneqarnissaat nakorsap qulakkeertariaqarpaa. Pisariaqassappat periutsit assigiinngitsut pitsaaqutaat, ajoqutaat, sunniuteqarluarsinnaassusiat, saniatigut sunniutigisartagaat aamma akii nakorsap nalinginnaasumik paasissutissiissutigisariaqarpai. Naartunaveersaatitut atortussaq naleqqunnerpaaq sullinneqartup nakorsallu isumaqatigiissutigiguniku periutsip atorneqartussatut takorloorneqartup iluaqutaasinnaassusissaa sullinneqartup siusinnerusukkut massakkullu peqqissutsimigut oqaluttuassartaa itisiliiffigalugulu misissuinikkut nakorsap qulakkiissavaa. Tamatuma kingorna periutsip atornissaanut nakorsaq immikkut ilitersuisinnaavoq, aamma periutsimi toqqarneqartorpiami saniatigut sunniutaasinnaasut pillugit, aamma sullinneqartoq qanoq ittunik ersiuteqarnermini nakorsamut saaffiginnittariaqarnerseq pillugit paasissutissiilluni.” ¹⁰⁰²

Nunap nakorsaanera ukiumoortumik nalunaarusiamini 1987-imut tunngasumi allappoq, kaajallaasitap nr. 11-p suliarineranut atatillugu malittarisassatut atorneqarsinnaasunik nakorsanut nassitsisimalluni. ¹⁰⁰³ Tamanna aamma Depo-Provera-suliamut (naleqq. kapitali 1.6) tunngatillugu erseqqissarpaa.

Inuit, naartunaveersaatit pillugit suleriaaseq pillugu ilisimasallit, oqaluttuaminnik tunniussisimasut akornanni niviarsiaqqat aamma arnat naartunaveersaatit pillugit qanoq annertutigisumik aamma sunik paasissutissinneqartarsimanersut pillugu misigisimasaat assigiinngiaarput. Inuit taakku ilaat oqaluttuarput, paasissutissanik siunnerfilinnik annertuaallaanngitsunik peqarsimasoq. Peqqinnissaqarfimmi suliaasaqarfimmi suliallit ilaat ataaseq, Kalaallit Nunaanni 1970-ikkut missaanni sulisimasoq, assersuutigalugu oqaluttuarpoq: *”Eqqortumik oqassaguma, taava isumaqarpunga paasissutissaqarpallaanngitsoq. Eqqaamanngilara allakkatigut paasissutissanik peqarnikuunersoq, tassami naqitaqqanik assigisaannilluunniit. Spiralit puuini naqitaaraqartarpoq danskisut aamma tuluttut oqaasertalinnik. Kisianni atortarnerlutigut eqqaamaqqissaanngilara.”* Suliaasaqarfimmi sulialimmut uunga tunngatillugu ullumikkut erseqqissumik eqqaamaneqarsinnaanngilaq piffissami 1971-i sioqqullugu paasissutissanik immikkut ittunik tunniussisoqartarnerseq. [suliaasaqarfimmi sulialik NAPP.,1] Suliaasaqarfimmi sulialik alla paasissutissiineq pillugu oqaluttuarpoq: *”Uanga tassa...Paasissutissanik tunniussisarpugut. Kisianni naluara qanoq iluaqutaasimatiginersoq”.* [suliaasaqarfimmi sulialik NAPP., 3].

Akerlianik siusinnerusukkut Naalagaaffiup sinniisorisimasaa Gunnar Martens isumaqarpoq, 1966-imiit 1982-ip tungaanut atorfilittaasimasoq, paasissutissiisarnerup qaffasissusia naammallunilu pissarsiarineqarsinnaanikuusooq: *”Isumaqarpunga, nakorsatut ileqqorissaarnissamut nalinginnaasumut tunngatillugu takuneqarsinnaasoq, pitsaasumik ilitersuisoqartarsimallunilu pitsaasumik paasissutissiisoqartarsimasoq. Paasisitsiniaasarnerit ilisimasaqarfigivakka, (...) napparsimmavinnut iseraangama takusinnaasarpakka plakatit, allallu, aamma takuneqarsinnaalluni spiralimut tunngasumik paasisitsiniaasoqartoq. Ilisimaneqarluarpoq, aamma eqqaamasara malillugu oqallisaasarpooq”.*

Paasissutissiisarnerup qaffasisussia pillugu isumaqatigiinnginneq taanna, naak inunnut amerlanngitsunnguanut agguataarsimagaluartoq – aamma piffissamut sivisunerusumut siamarsimagaluartoq – paasinarsisitsivoq, ataatsimut isigalugu naartunaveersaatit pillugit paasissutissiisoqartarsimasoq, aamma napparsimmavinni pissarsiarineqarsinnaasunik, kisiannili aamma

nakorsiarnermi namminermi sukuumisumik paasissutissiisoqanngissimasinnaalluni. Tamatuma saniatigut suliaasaqarfimmi suliallit ilaata nalornissutigalugu oqaatigivaa, ”qanoq iluaqutaasimatiginersoq”, tassa niviarsiaqqat/arnat paasissutissaq tunniunneqartoq qanoq paasitigisimaneraat. Inuusuttut akornanni kinguaassiuutitut tunngasut pillugit misissuineq, 1967-imi aamma 1968-imi ingerlanneqartoq, tikkuussivoq, peqataasut akornanni naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqarlutik isumaqartut, aamma periutsit atornissaannik aamma isumannaassusiannik paasinnittut akornanni assigiinngissuteqartorujussuusoq.¹⁰⁰⁴

Kalaallit Nunaannut ministeriusimasup Tom Høyemip oqaluttuarnermi oqaatigivaa, nakorsat inissisimaffiat nakorsat aamma niviarsiaqqat/arnat naartunaveersaammik tunineqartut akunnerminni atassuteqarnerannut pingaaruteqarsimasinnaasoq:

”Paasisimasaqarfigilaarpara allaat ullumikkut inersimasutut qaqqortunik kitsililinnut nalaannartussatut inissittartugut. Aamma kitsilit taakku nakorsamik danskimik, kalaallisut oqalunneq ajortumik, takutitsippata aamma niviarsiaqqap kalaallip aqqaneq-marlunnik-13-inik ukiullip, danskisut oqalunneq ajortup, saavani nikorfappat, taava takusinnaalluarpara attaveqatigiinnikkut imaannaanngivissumik ajornartorsiortoqarsimassasoq.” (Kalaallit Nunaannut ministeri, 10).

Kalaallit Nunaanni nakorsap aamma napparsimasup akornanni attaveqatigiinneq nutsigaq pillugu Tine Curtis-ip ilisimatusaatigalugu allaaserisaani 2001-imeersumi nassuiarneqarpoq, nakorsat aamma napparsimasut akornanni naapinnermi pissutsit assigiinngitsut pissaanerup agguataarnerata equngassuteqalerneranut, aamma nakorsiarnernup ataatsimoorluni paaseqatigiissutiginnissaanut atassuteqalernissamut qanoq tapertaasarnersut, tassunga ilanngullugit nakorsiartitsinertaviup ilusaa, nappaatit pillugit assigiinngitsunik oqaasertaliinerit, oqaatsitigut akimmiffiit aamma nutserineq.¹⁰⁰⁵ Tassungalugu ilanngukkaanni, nakorsaq amerlasuutigut angutaasoq aamma spiralilersinnermut atatillugu napparsimasoq/passunneqartoq arnaasoq, aamma tamanna piffissami inuiaqatigiinni angutit aqutsisuunerusut nalaanni, erseqqippoq, taamanikkut nakorsap aamma napparsimasup/passunneqartup akornani pissutsit naligiinngitsumik pilersarsimassasut, aammalu tamanna taakku akornani attaveqatigiinnermut sunniuteqarluni.

Allagaatinik toqqortaasivinni napparsimasut allanut atatillugu piffissami misissuiffiusumi katsorsaaneq pissarsiarisimasartik paasisimanngikkaat pillugu assersuutissanik arlalinnik nassaarpugut. Pisuni arlalinni peqqinnissaqarfimmiit napparsimasunut paasissutissat erseqqissuusimannginnerannut assersuutissaq ataaseq nunap nakorsaanerani nunap immikkoortuani nakorsanut tamanut allakkami 1984-imeersumi takuneqarsinnaavoq.¹⁰⁰⁶ Allakkami nassuiaatigineqarpoq, Rigshospitali nunap nakorsaaneranut saaffiginnissimasoq, ”napparsimasut Danmarkimut aallannginnerini pitsaanerujussuarmik ilisimatinneqartarnissaannik kissaateqarlutik.” Allakkat ima nangipput, ”Napparsimasoq Danmarkimut tikikkaangat misissortillunilu, Finsenimullu unitsinneqaraangat aatsaat nappaat [kræftiugunartoq] pillugu peqqissaarussamik ilisimatinneqartarnera akulikippallaartumik pisarpoq, tamannalu pisariaqanngitsumik artukkiisarpoq.” Allakkani aamma takuneqarsinnaavoq, napparsimasut pillugit inuttut paasissutissat amerlasuutigut amigaataasartut, imaluunniit napparsimasut ilisimaneq ajoraat qanoq sivisutigisumik katsorsartillutik Danmarkimiissanerlutik, soorluttaaq allatsit innersuussinerni paasissutissanik amerlasuutigut amigaateqartartut. Allakkat taamaalillutik naartunaveersaatinut immikkut tunngassuteqanngillat, kisiannili peqqinnissaqarfiup aamma napparsimasup akornanni attaveqatigiinnikkut unammilligassaqartoq takutitsilluni.

Allanut atatillugu aamma ilisimatusartoqarnikuuvoq, Kalaallit Nunaanni napparsimasut aamma nakorsat akornanni attaveqatigiittarneq unammilligassaqarfiusinnaasoq pillugu takutitsisumik.¹⁰⁰⁷

Peqqinnissaqarfiup avataani paasisutissiineq

Siusinnerusukkut nassuiarneqartut naartunaveersaatit pillugit 1960-ikkut qiteqqunneranni peqqinnissaqarfiup avataani paasisitsiniaalluni suliat arlalissuit ingerlanneqartarput. Naak kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartitsisarneq piffissap qulaajaaffiup annerpaartaani meeqqat atuarmianni atuartitsissutitut ilaagaluartoq kapitali 3.5-ip takutippaa, arnanit, oqaluttuaminnik tunniussisunit, amerlasuut kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqarsimallutik, imaluunniit ataatsimut isigalugu kinguaassiuutitut tunngasut pillugit ilisimasaqarlutik isumaqanngitsut. Arnat namminneq malillugit, pingaartumik sumiiffinni mikinerusuni, atuartitsineq amerlasuutigit ajoqinit ingerlanneqartartoq unammilligassaqarfiusarpoq, kinguaassiuutitut tunngasut paqumigineqartorujussuusarmata. Arlallit aamma oqaatigivaat, ataatsimut isigalugu kinguaassiuutitut tunngasut paqumigineqartut, aamma tamakku pillugit angajoqqaatik oqaloqatigisinnaanagit.

Suliniutit taakku, kinguaassiuutitut tunngasut aamma naartunaveersaatit pillugit paasisitsiniaanernik annertunerulersitsinissaq pillugu suliarineqartut saniatigit piffissaq qulaajaaffigineqartoq tamakkerlugu inuusuttut amerlasuut sammisat taakku pillugit tunngaviusumik ilisimasassanik amigaaqartut arlalinnit oqaatigineqarpoq.

Atuarfiup pisortaata tullersortaanit atuarfiup pisortaanut allakkani 1968-imeersumi assersuutigalugu allassimavoq: *”Nalunngikkaluarlugu nakorsat tungaanninngaanniit, pingaartumik ukiuni kingullerni, meeqqanik killilersuineq, kinguaassiuutitigit nappaatit il.il. pillugit inuiaqatigiinnut ilungersorluni paasisinissaq anguniarneqartoq, isumaqarpunga suliaasaqarfinni ataasiakkaani naqitaaralioqqinnissaq iluaqutaassasoq. Ilaatigit atuartunut angajullernut biologiimi ilinniartitsisutut atuartut anginerit kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasisutissanik naammattunik aamma qularnaatsunik tunineqarnissaasa ajornakusoornera maluginialersimavara.”*¹⁰⁰⁸

Ilinniartissuup kollegiaani nerisaqarnermut nakkutilliisumit Nuummi nunap immikkoortuani nakorsamut 1971-imi allakkami allami allassimavoq, *”kollegiani ilinniartitsisut ullumi ataatsimiinneranni atuartuutitta akornanni kinguaassiuutitut tunngasut pillugit paasisutissiisarneq eqqartorparput. Paasivarput atuartut kollegianiittut amerlanerpaartaasa ilisimasaqannginnerujussuat, taakkunanga amerlasuut allaat tunngaviusumik ilisimasassaagaluartunik ilisimasaqarnatik.”*¹⁰⁰⁹

Paasisitsiniaalluni suliniutit inuusuttunut anngutinngitsoorsimanerat politikerinit aamma eqqumaffigineqarpoq. Takusinnaavarput kalaaleq politikeri tamanna pillugu nunap nakorsaananeranut 1989-imi Depo-Proveramik-suliamut atatillugu allassimasoq. Taanna allappoq: *”Naak Depo-Provera pillugu oqallinnermut atatillugu nassuiaatit assigiinngilaarsinnaagaluartut, uanga inuttut nammineq paasinninnera imaappoq, naak nakorsat oqaraluartut arnat naartulerusunngitsut naartulernissamik pitsaaliuinnermut atortunik ilitersortarlugit, uagut arnat atortut tamakku pillugit ilisimasavut naammannngillat, aamma tamanna immaqa naammannngitsumik qaapiartumillu ilitersuisarnermik pissuteqarsinnaavoq.”* Taassuma ima nangippaa: *”Atortut taamaattut pillugit sakkortusisamik paasisiniaanissaq pisariaqarpoq, tamatuma saniatigit aamma isumaqarpunga, tassunga atatillugu naartunermik kipititsisarneq, kiisalu passussinerup tamatuma kingunerisinnaasai pillugit paasisutissiisoqartariaqaraluartoq.”* Nunap nakorsaanera akissummini allappoq: *”Naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu Kalaallit Nunaanni pitsaanerusumik paasisutissiisoqarnissaa pisariaqartinneqartorujussuusoq pillugu isumaqatigiittorujussuugunarpugut.”* Allakkaminut taassuma ilassutigivaa, naqitaqqanik *”atuarfinnut aamma pisortat suliffeqarfiinut allanut”* nassitsinissaq suliarineqarsimasoq.¹⁰¹⁰ Nakorsat ilitersuisarnerisa pitsaassusiat pillugu politikerip oqaaseqaataa taassuma oqaaseqarfiginngilaa.

Immikkoortoq 1-imi takutinneqartut, piffissaq qulaajaaffigineqartoq tamakkerlugu peqqinnissaqarfiup isumagisimavaa, naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqarnerunissaq aamma kajumissuseqarnerunissaq

atorfissaqartinneqartoq. Peqqinnissamut tunngasut pillugit oqartussaasut piffissap qulaajaaffigineqartup ukiuata kingulliup naanerata tungaanut paasissutissiinissamik annertunerusumik pisariaqartitsisoqartoq suli isumaqarnerat nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani 1991-imeersumi takuneqarsinnaavoq, nunap nakorsaanera immikkoortumi naartulernissamik pitsaaliuinnermut aamma naartuersittarnermut tunngasumi ima allammat: ”Naartulernissamik pitsaaliuineq ajoraluartumik annikippallaamik atorneqarpoq, tassanilu naartuersittut akulikitsumik pisarneranni takuneqarsinnaavoq.” Taanna allappoq, tamanna pillugu taamaattumik ”naartulernissamik pitsaaliuilluni atortut atorneqarnissaat pillugu eqeersimaartumik suliniartoqarnissaa pisariaqartinneqarpoq”, aamma paasisitsiniaanermut tunngatillugu atuarfiit pingaarutilimmik suliassaqtut, kiisalu iliuuseqarnissaq pisariaqartinneqaraangat nakorsat eqqumaffigisassagaat.¹⁰¹¹

Ataatsimut isigalugu tamatuma takutippaa, sumiiffinni oqartussaasut, tassunga ilanngullugu nunap nakorsaaneqarfia, piffissami tassani ilisimasimagaat, inuusuttut amerlasuut naartunaveersaatit pillugit ilisimasaqanngitsut, aamma teknikkut nutaajusimasut, spiralip aamma p-pille-p, atorneqarsinnaalernerisa kingorna ukiorpassuit qaangiutereersut ilisimasat qaffasissusiisigut suli unammilligassaqartoq.

Eqikkaaneq

Napparsimasut/passunneqartut pillugit paasissutissat naartunaveersaatinik tunniussineq pillugu paasissutissanik imaqarput, takutinneqartutut kisianni allassimasut naatsunnguupput. Arnat naartunaveersaammik pissarserusuttut, aamma arnat naartunaveersaammik itigartitsisut pillugit pisut assigiinngitsut arlallit nassiuiarneqarsimapput. Paasissutissat taama naatsigineri pissutigalugit pisuni ataasiakkaani arnap aamma nakorsap akornanni oqaloqatigiinnerpiaq qanoq ingerlanneqartarsimanersoq pillugu paasisaqarnissaq ajornakusoorpoq. Takusinnaavarput pisut ilaanni naartunaveersaatip qanoq ittuunissaanik napparsimasup/passunneqartup toqqagaanut/piumanngisaanut nakorsaq isumaqaaneq ajortoq.

Allagaatit toqqortaatigineqartut piusut allat piffissami qulaajaaffigineqartumi akuersisitsinissamut aamma niviersiaqqanut aamma arnanut, naartunaveersaatinik tunineqartunut, paasissutissiinissamik suleriaasrineqartoq pillugu aammattaaq sukkut tamaana paasisaqarfiupput. Piffissami taamani allakkatigut imaluunniit erseqqissumik oqaatsitigut akuersisitsinissamik inatsisitigut aamma piumasaqaateqanngilaq. Tamanna pissutigalugu aamma allagaatinik toqqortaasivinni paasissutissanik taakkununga tunngasunik taamaallaat amerlanngitsunik nassaarnerput tupaallaannangilaq. Sumiiffimmut ataatsimut tunngatillugu taamaallaat paasissutissarsivugut, tassa nunap immikkoortuani ataatsimi angajoqqaat-angajoqqaatut akisussaataasut akuersisimanissaat isummerfigineqarsimalluni.

Arnat saniatigut inuit taakku naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaatsinik ilisimasallit, oqaluttuaminnik tunniussaarsimasut, tassaapput napparsimmavinni suleriaaseq pillugu sukumiinerpaamik paasissutissiisinaasut. Taakku oqaluttuaasa takutippaat, akuersisitsineq tassaasimanngitsaq aalajangersakkanik piumasaqaateqarfiulluniluunniit suleriaaseqarfigineqarsimasoq. Arnaq passunneqarnissaminut takkuppet, ima paasineqassaaq, taanna akuersisoq. Tamarmilli erseqqissarpaat, pinngitsaaliilluni spiraliliisoqarsimaneranik ilisimasaqarnatik. Suliassaqarfimmili suliallip ataatsip pisoq ataaseq eqqaamavaa, arnaq naak piumanngikkaluartoq naartunaveersaammik tunineqartoq.

Naartunaveersaammik tunniussinermut tunngatillugu paasissutissiinermi takusinnaavarput, piffissami qulaajaaffigineqartumi paasissutissiinissamik peqqinnissaqarfiup ataani suliniuteqartoqarsimasoq, kisianni naartunaveersaammik tunniussinermi namminermi paasissutissanik sukumiisumik qanoq tunniussisoqartarsimatiginera pillugu suliassaqarfimmi suliallip ataatsip oqaluttuarnera taamaallaat pigivarput. Paasissutissat malillugit ima isikkoarpoq, spiralip atorneqarsinnaasunngortillugu

akuersissutigineqarnerata kinguninnguutigut spiralip periarfissaanerani paasissutissiinissamik peqqinnissaqarfik suliniartorujussuusimasoq. Spiralip nalinginnaasumik atugaalersutut isigineqalernerata kingorna, aamma ukiuni arlalinni atugaareersoq, nakorsat atorneqaleqqaarneranut sanilliullugu isumaqarneruleriartorsimagunarput, spirali inuiaqatigiit akornanni nalinginnaasumik ilisimaneqalersimasoq. Aamma takusinnaavarput, piffissaq pineqartoq tamakkerlugu naartunaveersaatit pillugit ataatsimut isigalugu inuusuttut amerlasuut ilisimasaqannginnerat paasineqartoq.

Sulianut allanut tunngatillugu takusinnaavarput, nakorsap napparsimasullu/passunneqartullu akornanni attaveqatigiinnikkut ajornartorsiuteqartoqartarsimasinnaasoq, aamma ilisimatusarnerup takutippaa, tamakku oqaatsitigut aamma kulturikkut unammilligassaqarnermik, oqartussaasunut akuersaaginnartuunermik aamma peqqinnissaqarfinni sulisut aamma napparsimasut/passunneqartut akornanni ilisimasat qaffasissusiisa nikinganerannik pissuteqarsinnaasovoq. Tamatuma saniatigut amerlasuutigut nakorsaq angut, niviarsiaqqamik imaluunnit arnamik sullissisoq pineqarpoq.

3.7

Spiralip aamma Depo-Proverap kingunerisimasaannut¹⁰¹², arnat taakku, ilisimatusartoqatigiinnut oqaluttuaminnik tunniussisut, oqaatigisimasaannut tunngassuteqarput.

Kapitali una spiralit aamma Depo-Proverap kingunerisimasaannut¹⁰¹², arnat taakku, ilisimatusartoqatigiinnut oqaluttuaminnik tunniussisut, oqaatigisimasaannut tunngassuteqarput.

Arnat amerlanerpaartaat, oqaluttuaminnik tunniussisut, naartunaveersaateqarnertik assigiinngitsunik kinguneqarsimasooq misigisaqarsimapput. Spiralimik pisunit 410-nit taakkunanga 349-t kinguneqarsimanerannik oqaluttuarineqarput. Pisuni 14-ini kinguneqarsimanngitsoq oqaatigineqarpoq. Pisuni 47-ni kinguneqarsimanerannik paasissutissartaqanngilaq. Depo-Provera pillugu oqaluttuarineqartuni pisunit 43-nit 42-t assigiinngitsunik kinguneqarsimanerannik misigisaqarsimallutik oqaatigivaat. Pisumut kingullermut tunngatillugu tamanna pillugu paasissutissartaqanngilaq. Immikkoortumi tulluuttumi arnat namminneq nassuiaataat sukumiisorujussuarmik iserfigissavagut, aammalu sapinngisarput malillugu, kiisalu arnat ataasiakkaat kinaassusiisa paasineqarsinnaannginnissaat eqqarsaatigalugit issuaaffigissallutigit. Taamaallilluta kinguneqaataasooq pillugu arnat assersuunneqarsinnaasunik oqaaseqartut tallimanit amerlanerusut kisiisa issuaaffigivavut.

Arnat timikkut eqqarsartaatsikkullu kinguneqaataasunik oqaluttuarput. Paasissutissat naapertorlugit amerlassusiliilluni takussutissaliortoqarsinnaasimanngilaq, tamanna arnat nassuiaataannik nassuiaasariaqarnermik pisariaqartitsiffiussammat, suussusiliinernut imaluunniit nappaatinik immikkoorteriffiusariaqartumik kinguneqartariaqartumik. Taamaattumik tulluuttumi taaneqartut atortussani nassaarineqartunik takutitsisunik oqaatiginninnertut isigineqassapput.

Timikkut kingunerisimasaannut¹⁰¹², arnat taakku, ilisimatusartoqatigiinnut oqaluttuaminnik tunniussisut, oqaatigisimasaannut tunngassuteqarput.

Arnat spiralimut tunngatillugu pisumik(nik) oqaluttuut amerlanerpaartaat spiralimik ikkussereernerup kingunitsiannua kinguneqaataasunik assigiinngitsunik oqaluttuarput. Arnat nassuiaapput pisup kingorna piffissaq ilukkut anniarnernik, sakkortuumik aqartarnermik aamma timikkut iluaalliuuteqarnermik nassataqartarsimasooq.

Arnat arlallit ikkussereernerup kingorna atuanngitsoortariaqartarlutik, imaluunniit innangaannartariaqartarlutik, kiisalu aqarnerup nalaani nipaallisaatitortariaqartarlutik eqqaamavaat.

Arnap ataatsip piffissaq taanna ima eqqamasaqarfigivaa:

"Aaqaleraangama anniarujussuuartarpunga. Aaqaraangama amerlasuutigit sapaatip-akunnersua atuarnanga angerlarsimaannartariaqartarpunga." [17-inik ukiulik pn., 5B67]

Arnaq alla oqaluttuarpoq:

"Aaqassamaaleraangama ullut pingasut sioqqullugit anniarujussualertarpunga, innangaannartariaqarlungalu nipaallisaatitortariaqartarlunga. Aaqarnera aallartikkaangat aagiarujussuit katagartarput." [23-nik ukiulik pn., 2B10]

Arnat ilaata allap piffissaq spiralilerneqareernermi kingorna ima eqqaamavaa:

"Qiaivunga, ilukkut anniartorujussuullungalu aaqartorujussuullunga. Ammanikkut allunaasaq nuisavoq, meeqqutitullu kapputtaqattaaginnavilluni. Niviarsiaqqat najugaqarfigisatsinni isumassorneqanngilagut." [12-inik ukiulik pn., 10B63]

Spirali arnat ilaannut allanik kinguneqartitsivoq. Ilaat oqaluttuarput, spirali atoqatigiinnermi akornutaasartoq.

Arnap ataatsip spirali iluaagalugu eqqaamavaa:

"Usuk isertinneqaraangat allaaneq ajorpoq kapputtaqattaartoqartartoq." [17-inik pn., 3B67]

Niviarsiaqqap/arnap imaluunniit aapparisaata namminneerlutik spiralimik peersisarsimanerannik assersuutissaqarpoq, tamanna atoqatigiinnermut akornutaasarmat:

"Angutaatitaarama atoqatigiinniarluta atoqatigiinniarneput naammassisinnaanngilarpat annernangaarmat. Allunaasamik nuisasoqartoq angutaatima oqaluttuuppaanga. Aperivara nusussinnaaneraa, taamaaliorporlu." [14/15-inik ukiulik pn., 10B134]

Arnat arlallit oqaluttuarivaat, spiralimik ikkussinerup kingorna piffissap ingerlanerani ilumikkut sakkortuumik aseruuttortarsimallutik.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq, ilumigut sakkortuumik aseruuttoornermi kingorna napparsimmavimmut unitsinneqartariaqarsimalluni:

"Kingorna ilunnik aseruuttoorujussuarlunga napparsimmavimmut unitsinneqarpunga. Sivisuumik uninngavunga, eqqaamanngilara meerartarsinnaanngitsunga tassani nakorsap oqarfigineraanga." [17-inik ukiulik pn., 3B7]

Arnap ataatsip eqqaamavaa qaammatini arlalinni napparsimmavimmi uninngasimalluni:

"Kinguninnguatiqut arlaleriarlunga aseruuttoorpunga. Ataasiarlunga aseruuttoorujussuarnikuuvunga. Napparsimmavimmi qaammatini [qassiuneri ilanngunneqanngilaq] uninngavunga," [15-inik ukiulik pn., 5B50]

Timikkut akornutit, soorlu ilukkut aseruuttoornerit saniatigut kinguneqaataasunik, kiisalu saniatigut sunniutinik allanik arnat aamma oqaluttuarput. Taakku ilaatigut tassaapput, spirali illissap ilorpiaaniinngitsoq, spiralip katassimanera pissutigalugu, imaluunniit eqqortumik ikkunneqarsimannginnera pissutigalugu piffissap sivikitsup iluani aamma spiralimik arlaleriarluni ikkussisoqartarnera.

Arnat spiralimik ikkussinerup kinguninnga piffissami taamaallaat akornutinik malugisaqartarsimanngillat. Arnat amerlasuut nassuiaatigivaat, piffissap sivisuup ingerlareernerani timimikkut assigiinngitsunik arlalinnik kinguneqartitsillutik misigisaqarsimallutik. Arlallit oqaluttuarput, spiralimik ikkussineq atugarissaarnerminnut pitsaanngitsumik sunniuteqarsimasoq, ilaannut ullumikkumut suli atuuttumik.

Sivisunerusumik kinguneqaataasut pingaartumik uteqqiattumik ilukkut aseruuttoortarnerit aamma nakasuluttarnerit, illissakkut aamma mannissaqarfitsigut qileruninnerit, illissap peerneqarnera aamma anigorneqarsinnaanngitsumik anniarnert arnanit taaneqarput. Arnat arlallit aamma oqaatigivaat, mannissaqarfikkut imarialimmik pullartanittarnermut, nukitsigut tinunernut, illissakkut imarialimmik

pullartanittarnermut aamma illissap appartarneranut spirali toqqaannartumik pissutaasarteq. Kræfti, aamma ilukkut akornutit allat amerlanngitsunit eqqaaneqarput.

Arlallit oqaluttuarput, sakkortuumik aamma uteqqiattumik ilumikkut aseruuttoortarsimallutik, aammalu tamanna ilungersunartumik sunniuteqarsimasooq. Aseruuttoornerup kinguneri pillugit arnaq ataaseq ima oqaluttuarpoq:

"Misissortereernerma kingorna paasitinneqarpunga siornatigut ilukkut sakkortuumik aseruuttoornikuusimasunga, aammalu nammineq mamissimasimanermi kingorna katigulluni mamissimalluni [ilukkut]." [ukiui ilisimaneqanngillat pn., 10B7]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, ilumigut aseruuttooqattaartarsimasorujussuulluni:

"Ilukkut aseruuttooqattaartarnikuuvunga, mannissaqarfikkalu milikaqqapput. Arlaleriarlunga napparsimmavimmiippunga." [17-inik ukiulik pn., 5B1]

Arnat ilaasa misigivaat, spirali, inuusuttuullutik namminerminnut ikkunneqarsimasooq, aamma taassuma kinguneranik akornutit inersimasutut inuunerminni illissaminnik peersitsinerminnut toqqaannartumik pissutaasimasooq.

"[ukiua ilanngunneqanngilaq] anniarujussuarternera aamma sakkortuumik aaqartarnera pissutigalugit illiara peerneqarpoq. Illiara peerneqassasooq nakorsap aalajangerpaa." [13-inik ukiulik pn., 10B82]

Arnat allat oqaluttuarput, spirali ilukkut aseruuttoortarnermut pissutaasarsimasooq, tamatumalu kingunerisaanik mannissaqarfiit qileruninnerisa kingunerisannik illissap paavatigut (mannissap aqputaatigut) naartulertarnermik kinguneqartarsimalluni, tamannalu pissutigalugu mannissaqarfimmik illuatungaa, imaluunniit illuttut peerneqartariaqarsimasut.

"Illissama paavatigut naartunikuuvunga, taamaalillungalu mannissaqarfiga saamerleq peersillugu." [15-inik ukiulik pn., 5B52]

Tamatuma saniatigut arnat arlallit oqaluttuarput, illissamik paavatigut ataasiarlutik, imaluunniit arlaleriarlutik naartulertarsimallutik, spirali pissutigalugu aseruuttoornerup ataatsip, imaluunniit arlallit kingunerisaannik.

Spiralip aappariinnermi pissutsinut sunniuteqarsimanera pillugu arnat assigiinngitsunik aamma oqaluttuarput. Arnaq ataaseq assersuutigalugu oqaluttuarpoq, spiraleqarnini pissutigalugu angutaatiminit qimataasimalluni:

"Angutaatima paasigamiuk [spiraleqartoq] qimappaanga." [18-inik ukiulik pn., 5B21]

Arnat arlallit oqaluttuarput, spiralertik ataannassanersoq namminneq aalajangersinnaasimanagu, uimik/aapparmik pisuni arlalinni spirali peertarsimammassuk, atoqatigiinnermut akornutaanerarlugu oqaatigalugu.

Arnap ataatsip pisoq ataaseq eqqaamavaa, spirali angutaataata peersimagaa, atoqatigiinnerup nalaani taassumunnga akornutaanera pissutigalugu:

"Angutaatiginikuusama anniarisaramiuk peerpaa [spirali]." [15-inik ukiulik pn., 5B46]

Allat oqaluttuarput, uimik spirali peersimagaat, taassuma meerartaaqqinnissartik kissaatigigamiuk. Arnar ataatsip misigisani ima oqaluttuarivaa:

”Ataatsimik meerartaaqqinniassagatta uima peerpaa [spirali].” [21-nik ukiulik pn., 3B60]

Spiralip nakorsamut peertinniarnera ajornakusoortoq

Arnat arlallit malillugit spirali ikkunneqareeraangami peeqqinnissaa ajornaatsuinnaaneq ajorpoq. Arnat oqaluttuarput, peeqqinnissaqarfik, naak arlaleriarluni saaffigisaraluarlugu, spiralertik peertinniarlugu kissaateqarnertik itigartinneqartartoq. Tamanna pingaartumik arnanut 18-it inorlugit ukioqarlutik spiralilerneqarsimasunut atuuppoq.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq:

”Naak arlaleriarlunga nakorsiaraluarlunga spiralera peerumanngilaat.” [17-inik ukiulik pn., 5B63]

Arnat eqqaamavaat, spiralip peerumaneqannginneranut peeqqinnissaqarfik assigiinngitsunik tunngavilersuuteqartartoq. Ilaasa oqaatigivaat, niviarsiaqqap/arnap naartulernissaa ernumagalugu spiralip peernissaa peeqqinnissaqarfiup itigartitsissutigisaraa. Pisuni taamaattuni arnat timiminnut namminneq aalajangiisinnatitaanermik pisinnaatitaaffitsik peeqqinnissaqarfimmit arsaarinnissutigineqarsimasooq misigisimapput.

Taamanikkut spiralertik peertikkusullugu kissaateqarnerannut pissutaasoq pingaarneq tassaasimavoq, anniarnertik, iluaalliornerit aamma saniatigut sunniutit allat. Arnat eqqaamavaat, anniarnertik aamma timimikkut iluaalliornerit pillugit maalaarutigisatik peeqqinnissaqarfimmit tusaaneqarneq ajortut. Tamatuma nassatarivaa, niviarsiaqqat namminneq iluuseqartarnerisa takornartaasimannginnera – spirali nammineerlutik peerlugu.

Spiralip nammineq peerneranut sakkortuumik annernartumillu aaqartarnerit pissutaasartut pingaartumik taaneqarput. Spiralip nammineq peerneqarsinnaanera taamanikkut aamma niviarsiaqqat akornanni oqaatigineqartarpoq.

Arnar ataatsip misigisani ima oqaluttuarivaa:

”Anniartuaannavippunga, pingaartumik aaqassamaaleraangama, aamma sivilisuumik aaqartarpunga (...) Taava niviarsiaqqat allat oqartarput namminneq nusullugu [spirali] peersimallugu (...) taava uanga spiralera nammineq peerpara.” [13-inik ukiulik pn., 5B19]

Depo-Proveramik atuinerup kinguneri

Depo-Proveramik atuinerup kinguneri assigiinngitsut misigisimagitsik arnat arlallit oqaluttuarput.

Arnat ilaasa aaqartarnerannut akornusersuutit kinguneqaataasut eqqaamalluarnersaat ilaatigut tassaasimapput sakkortuumik annernartumillu aaqartarneq, imaluunniit aaqanngitsoortarneq.

Arnaq ataaseq ima oqaluttuarpoq:

”Depo-Proveramik atuilernerma kingorna aaqaraangama aaqarujussuuartarpunga anniarujussuuartarlungalu (...) Nuanniisorujussuuvoq.” [18-it sinnerlugit ukiulik pn., 3B83]

Arnap allap eqqaamavaa, Depo-Proveramik atuinnermi nalaani aaqartarunnaarsimalluni.

"Aaqartarunnaarpunga. Aaqarfissara nalliikkaangat aaqanngitsoortarpunga. Qaammatit pingasukkaarlugit kapitittarpunga." [18-inik ukiulik pn., 5B33]

Arnat arlallit aamma nassuiaapput, Depo-Proveramik kapitereeraangamik puallarlutillu eqqarsartaatsimikkut eqqoruminaallisarlutik.

Arnap ataatsip Depo-Proveramik misilittakkani nassuiarpaa:

"Taakku [peqqinnissaqarfik] Depo-Provera inassutigivaat. Qaammatit arfinillit qaangiunneranni uanga nammineerlunga Depo-Proveramik kapitittarunnaarpunga, puallarlungalu eqqarsartaatsikkut sunnerneqarama." [18-inik ukiulik pn., 3B36]

Tamatuma saniatigut arnat ilaasa oqaatigivaat, Depo-Proveramik atuisimanermik kingunerisaanik illiartik peertinnikuusimallugu. Arnat ilaasa kissaatigisartik malillugu meerartaarerusussimagaluakkatik tamatuma kingorna meerartarisimannginnamikkut naartunaveersaat toqqaannartumik pissutaasoq aamma oqaatigineqarpoq.

Naartunaveersaateqarnerup kingunerisaanik meerartaarsimannginneq

Arnanit oqaluttuurtunit taakkunannga 354-init 63-it meerartaarsimanatik oqaatigivaat. Ilisimaneqanngilaq taakkunannga qassit piumassuserinngisaminnik meerartaarsimannginnerut. Arnat arlalissuit oqaluttuaminni oqaluttuarivaat, meerartaarusukkaluarlutik naartulersimanngisaannarlutik. Taakkunannga arlallit oqaluttuarput, spirali imaluunniit Depo-Proveramik kapitittarsimanerit kissaatigisamissut meerartaarerusutaraluartik, imaluunniit meerartaarerusutaraluartik meerartaarsimannginnamikkut pissutaasoq.

Arnaq ataaseq uani oqaluttuarpoq, iluminik aseruuttoornini spiralimit pissuteqartoq meerartaarsimannginnerminut qanoq pissutaasimanersoq:

"Naartulinngisaannarnikuuvunga [spiralimik ikkussereernerup kingorna]. Naartorusunnera pissutigalugu iluklut suliaritinnikuuvunga. Paasinarsivoq mannissaqarfimma aappaa milikaqqasoq, aseruuttoornermit pissuteqartumik qilerunissimagami. Naartusinnaanissara pisinnaajunnaartoq uppernarsigakku pakatsinartorujussuuvoq." [13-inik ukiulik pn., 10B30]

Arnaq alla oqaluttuarpoq, ernereernermi kingorna spiralimik ikkussineq uteqqiattumik aamma sakkortuumik ilumigut aseruuttooqattaarnermik nassataqartoq, tamatumalu kingunerisaanik allanik meerartaqqissinnaajunnaarsimalluni.

"Spiralilerneqareernerma kingorna aseruuttoorama arlaqarnerusunik meerartaarsinnaajunnaarpunga, napparsimmasimmavimmi uninngavunga, eqqaamaqqissaanngilara qangarpiaanersoq." [18-inik ukiulik pn., 5B28]

Kissaatiginngisamik meeraqannginneq arnanut taama misigisaqartunut initoorujussuuvoq. Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq, meerartaarsinnaannginnini eqqarsartaatsiminut qanoq sunniteqarsimanersoq:

"Meeraqannginnera pillugu oqimaatsunik amerlasooriaqalunga eqqarsaateqartarnikuuvunga, meerartaarsinnaannginnama sulii ullumikkut oqimaatsunik eqqarsaateqartarpunga, (...) Meeraqannginnerma eqqarsartaatsikkut sakkortuumik aamma eqqornikuuaanga." [16-inik ukiulik pn., 10B99]

Arnat ilaat malillugit naartorusunnermik nalaani naartulersinnaannginnerminnut Depo-Provera toqqaannartumik pissutaasimavoq.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq, Depo-Proveramik kapitittarnermi nalaani aaqartarunnaarsimalluni, kingornalu arnap paasisimavaa naartulersinnaanini ajornakusoortoq.

”Aaqartarnera unippoq (...) taanna kapuut timimut iluanngilaq. Taamanikkut eqqarsaatiginngilara kapuut pissutaasoq. Taamanikkut meerartaarusulerama meerartaarsinnaananga paasillugu ajortorujussuuvog.” [15-inik ukiulik pn., 5B66]

Aamma ataasiakkaat oqarput Depo-Proveramik pereernermik kingorna naartulersinnaasimanatik.

Arnat meeraqannginnerminnut naartunaveersaammut pissarsiarisimasaminnut toqqaannartumik attuumassuteqartitsisut meeqqat kissaatigisatik meerartaarsinnaasimannginnamikkit annaasaqarnermik, aliasunnermik aamma kamannermik misigititsisimasog oqarput.

Arnat meerartaarsinnaasimanngitsut ilaat meeraqannginnertik pissutigalugu assigiinngitsutigut aamma pimmatigineqartarsimallutillu nikanarsagaasarsimapput. Arnat arlallit meerartaarsinnaanngikkaangamik uiminnit, ilaquttamik ilaannit aamma sumiiffimmi najukkaminni innuuttaasunit allanit oqaatsitigut nikanarsarneqartarsimapput.

Arnat ilaat aamma meerartaarsinnaannginnertik pissutigalugu aapparminnit persuttagaasarlutik oqaluttuarput.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq:

”Meerartaarnikuunngilanga. Meerartaarsinnaannginnama unatartittarnikuuvunga, tassa taamaaginnarpoq – ilaa?” [16/17-inik ukiulik pn., 1B16]

Arnanut taakkununga, piumassuserinngisaminnik meeraqanngitsunut, assigiissutaasoq tassaavoq annaasaqarnermik misigisimanerat, aamma meeraqannginnertik inuunerminnut pitsaanngitsumik sunniteqarsimasog.

Eqqarsartaatsikkut kinguneri

Arnanit taakkunanga, oqaluttuaminik tunniussisimasunit, amerlasuut nassuiaapput naartunaveersaammut tunngatillugu misigisartik taanna, imaluunniit misigisatik taakku eqqarsartaatsiminnut sunniteqarsimasog/sut. Amerlasuut naartunaveersaat(tit) pillugit misigisimasatik eqqarsartaatsiminnut sunniutaat nassuiaraangamikkit oqaaseq kingunerlutsitsineq namminneq atorpaat, aammalu amerlasuut ilisimatusartoqatigiinnut oqaluttuaramik misigissutsimikkut sunnersimaneqarlutik.

Arlallit oqaatigivaat, killiliisinnaannginnerminnut, imigassamik aalakoornartortalimmik pinngitsuuisinnaannginnerminnut aamma ataatsimut isigalugu inuiaqatigiit piumasaqaataannut naleqqussarniarnermik ajornartorsiuteqarnerminnut inuunermik ilaanni piffissani sivikinnerusuni imaluunniit sivisunerusuni naartunaveersaat pillugu pisimasumut toqqaannartumik attuumassuteqartartoq.

Assersuutigalugu arnaq ataaseq oqaluttuarpoq:

”Taamaaliortitaasariaqarsimanera [spiralilersinneq], allaat ullumikkumut inunnut allanut oqaluttuarinikuunngilara. Paasivara spiralilerneqarsimallunga. Taava killeganngitsutut

misigisimaneq takkuttarpoq. Piffissat ilaanni imminut annaasutut ittarpunga, misigisimasama sakkortoorujussuusimanerat pissutigalugu (...) [14/15-inik ukiulik pn., 1B4]

Arnat amerlasuut eqqarsartaatsikkut kinguneqataasut ukiorpassuarni nammassimallugit nassuiaapput. Arnat oqaluttuarput, naartunaveersaateqalersimanertik angajoqqaaminnut, inersimasunut allanut aamma ukioqatigisaminnut oqaloqatigiissutigissallugu ajornakusoortuusimasoq. Pingaartumik nivarsiaqqanut sulii atoqateqarnikuusimanngitsunut, imaluunniit sulii aaqartalersimanngitsunut spirali ikkunneqarmat pisoq sakkortullunilu oqaluuserineqaaqqusaanngilaq:

"Angajoqqaannut angerlarama [nunaqarfimminut] pisoq [spiralilerneqarneq] pillugu anaanaga oqaloqatiginiarsarigaluarpara, anaanaga paasisaqanngilaq (...) paasitinneqarsimanngilaq. Oqaloqatigiissutigeqqinngilarput. Anniartitaanera nammassimavara, ittoorutigalugulu kanngusuutigisimavara. Pisoq aaqaaqqaarnissara ukiunik marlunnik sioqqullugu pivoq." [13-inik ukiulik pn., 5B5]

Arnat arlallit oqaluttuarput, naartunaveersaaterneqarnerminnik pisoq inuusuttutut- aamma inersimasutut inuunerminnut (aamma ilaannut sulii ullumimut) arlalitsigut sunniuteqarsimasoq, ilaatigut inunnut allanut attuumassuteqarnerminnut atatillugu, taakkununga assersuutigalugu kinguaassiuutitigut atoqateqartarnermik aallartitsinissamut.

Arnat ilaat oqaluttuarput, naartunaveersaaterneqarnerminnik pisoq imminnut ima sunniuteqarsimatigisoq allaat ullumikkut pisuni assigiinngitsuni sunnerneqartarlutik, assersuutigalugu nakorsiarnermi:

"Misigisimasannik kingunerlutsitsingaarama iluklut misissortileraangama timera tamarmi qisuariartarpoq, timera tamarmi qerattartarpoq. Pisup kingorna kamassaqaartorujussuuvunga. Kanngusuttorujussuunikuuvunga, misigisimallungalulu kanngunartorujussuusoq. (...) Isumaqarpunga kamaap asanninnikkut inuunera sunnersimagaa" [kinaassusiata paasineqarsinnaannginnissaa eqqarsaatigalugu pisup nalaani ukiui ersersinneqanngillat, 5B77]

Oqaluttuarineqartut amerlanerpaartaanni oqaatigineqaaqattaartoq tassaavoq, kanngusunermik misigisimaneq, oqaluuserissallugu paquminartuunera aamma kiserliorneq, pisoq pillugu oqaloqateqarsinnaanikuunnginnerannut atatillugu isigisassaq.

Amerlasuut nassuiaapput, "Spiralilersuisimaneq" pillugu tusagassiuutitigut samminninneq spiralilerneqarnerminni pisorpiaq pillugu eqqaamasaminnik qanoq qaffakaatitsigisimanersoq. Tamanna aamma taakku anniarnermik, iluaalliornermik, ilumikkut akornuteqarnermik, oqaluuserineqarsinnaannginneranik aamma kanngusunermik eqqaamasaannut tunngassuteqarpoq:

"oqaluttuarinikuunngisaannarpara. Tusagassiuutini oqaluuserineqalermat (...), annernartoq taanna misigeqqippara. Kinguaassiuutitigut atoqateqartarnermik sivisuumik aallartitsisinnaanikuunngilanga. Angutaatiga siulliuvoq, aamma taama sakkortututisumik qisuariarnera paasisinnaanngilaa." [5B5]

Arnap allap "Spiralilersuisimaneq" pillugu tusagassiuutit soqutiginnilerat eqqarsartaatsiminut qanoq sunniuteqarnermoq eqqaamavaa:

"Suliaq saqqummermat 'taakkununga ilaagama' kanngunartorujussuuartut misigivara. Kiagulerpunga, iluaalliulerhunga inilu isersimaffigisara qimattariaqarlugu. Allaanngilaq kikkut tamarmik nakkukkaannga." [14-inik ukiulik pn., 1B6]

Ataatsimut isigalugu arnat oqaluttuaasa takutippaat, kinguneqaataasut piffissap sivikitsup aamma sivirusunerusup iluani takkussinnaasartut, aammalu ilaannut piumassuserinngisamik meeraqannginnermik ilaqarluni. Piffissami nutaajunerusumi tusagassiuutitigut samminninneq ilaasa kingunerlutsitsileqqinnerannik kinguneqarpoq, suliaq kiisami saqqummernerarlugu ilaannit oqaatigineqarluni.¹⁰¹³

Eqikkaaneq

Arnat amerlanerit, spiralilernerqarsimasut aamma Depo-Proveramik kapitittarsimasut, oqaluttuarput naartunaveersaammit pissarsiarisimasaminnit timimikkut eqqarsartaatsimikkullu assigiinngitsunik kinguneqartitsillunilu kingunerlutsitsimasoq.

Arnanut spiralilernerqarsimasunut kinguneqaataasimasut annertunerpaartaat ilukkut anniarnermut, aamma aaqarujussuarternermut tunngassuteqarput, piffissami sivikinnerusumi sivirusunerusumiluunniit innangaannartariaqarnermik nassataqartartumik. Tamatuma saniatigut nivarsiaqqat aamma arnat amerlasuut ilaqarnerminni spirali akornutigisarsimavaat.

Arnanut Depo-Proveramik kapitittarsimasunut kinguneqaataasut pingaarnertut aaqarujussuarternermut-imaluunniit aaqanngitsoortarnermut, puallarnermut aamma eqqarsartaatsikkut sunnerneqartarnermut tunngassuteqarput.

Arnapassuit, spiralilernerqarsimasut, spiralilernerqareernermik kingorna piffissami ilumikkut sakkortuumik aseruuttoortarsimallutik oqaluttuarput, tamanna pisuni arlalinni napparsimmavimmi sivirusumik uninngasariaqarnermik kinguneqartarsimalluni. Tamatuma saniatigut arlalinnit aamma oqaatigineqarpoq, spirali illissami inississimaffissaminiinngitsoq, imaluunniit inissisimaffissaminiikkunnaarsimasoq, aamma arnap illiaanut spiralimik ikkussap ataasiinaanngitsup ikkunneqarneranik pisoqartarsimalluni.

Arnat arlallit, pingaartumik 18-it inorlugit ukiullit, iluminnik anniarnertik, aaqarujussartalernertik aamma ilumikkut aseruuttooqqanertik pissutigalu napparsimmavimmut saaffiginnikkaangamik spiralip peertinnissaa ajornakusoortuusoq eqqaamavaat. Arnat eqqaamavaat, naartulernissartik innersuussutigalugu maalaarutitik aamma timimikkut iluaalliuutitik tusaaneqarneq ajortut, aamma taamaattumik pisuni arlalinni arnat namminneq spirali peertarsimallugu.

Meeraqannginneq aamma arnanut arlalinnut sakkortuumik kinguneqaataasutut oqaatigineqarpoq, pingaartumik arnanut, kingorna ilumikkut aseruuttoornermik kingunilimik spiralilernerqarsimasunut, aammali arnat ataasiakkaat meeraqannginnerminnut Depo-Proveramik kapitittarsimanertik pissutaasoq . oqaatigivaat. Meeraqannginneq arnat ilaannut ilaatigut oqaatsitigut kanngusaarneqartarnermik aamma nakuuserfigineqartarnermik kinguneqarsimavoq. Arnat meeqqat kissaatigisatik meerartaarisinnaasimanninnamikkit aliasunnertik, annasaqarnertik aamma kammannertik oqaatigivaat.

Arnat amerlasuut naartunaveersaammik pisoq pillugu kingunerlutsitsillutik, aamma kinguneqaataasunik assigiinngitsunik misigisaqarsimallutik oqaluttuarput. Tassunga ilanngullugu annerusumik minnerusumilluunniit inuiaqatigiit piumasaqaataannut naleqqussarnissaminnut ajornartorsiuteqarlutik imaluunniit unammilligassaqlutik.

3.8

Spiralip saniatigut sunniutai – Pisimasut pillugit paasissutissat aamma suliassaqqarfimmi suliallit

Siusinnerusukkut kapitali oqaluttuarineqartunit, arnanit tiguisimasatsinnit, tunngaveqarpoq. Kapitali naartunaveersaatit kingunerinik, arnat oqaluttuaminnik tunniussisut misigisimasaannik, qitiutitsiffiuvoq. Taakku takutinneqartutut siammasipput. Qulaajaanermi paasissutissat allat malillugit piffissami pineqartumi spiralip saniatigut sunniutai pillugit peqqinnissaqqarfiup suut nalunaarsorsimanerai aamma ilisimasimanerai kapitalimi uani qitiutillugit sammissavagut. Depo-Proverap saniatigut sunniutigisinnaasai pillugit oqallinnerit kapitali 1.6-imi nassuiarneqarput.

Piffissami qulaajaaffigineqartumi spiralip saniatigut sunniutai pillugit paasissutissat nassaavut akuttupput. Tamanna saniatigut sunniutit pillugit nalunaaruteqartarnerup aatsaat aallartisarnaniinneranik pissuteqarpoq.

Nakorsaatit saniatigut sunniutai pillugit nalunaarutiginnittarnermut piffissami tassani malittarisasaat kapitalimi siullertut misissorneqassapput. Tamatuma kingorna pisimasut pillugit allagaatinik toqqortaatigineqartuni piffissami tassani spiralip saniatigut sunniutai pillugit ilisimasat katersorneqarsimasut pillugit paasissutissat, aamma tamanna nakorsat suleriaasiannut qanoq sunniuteqarsimanersoq misissorneqassaaq. Taanna napparsimasut pillugit sulianit paasissutissanik aamma suliassaqqarfimmi suliallit, oqaluttuaminnik tunniussinissaminnik toqqaasimasut, isiginninnerannik ilaneqassaaq.

Saniatigut sunniutit pillugit malittarisassat

Ullumikkut ilaatigut napparsimasut isumannaatsuutinneqarnissaat eqqarsaatigalugu nakorsaatit pillugit paasissutissat elektroniskimik nassaassaapput, taakku aaqqissussaamik pitsaassutsimik aamma isumannaatsuutitsinissamik qulakkeerinninnissamut tunngavissanik pilersitseqqataallutik, soorluttaaq peqqinnissaqqarfimmi sulisut pisuni immikkut ittuni saniatigut sunniutit pillugit nalunaaruteqarnissamik pisussaaffiligaasut. Kisianni piffissami tassani, qulaajaaffigineqartumi, allatut ippoq.

Piffissami qulaajaaffigineqartup aallartinnerani nakorsaatit saniatigut sunniutai pillugit nalunaaruteqartussaataitanermik imaluunniit nalunaarsuisussaataitanermik piumasaqaateqanngilaq.

Naalagaaffiit Peqatigiit peqqinnissaq pillugu suleqatigiiffiat WHO aalajangersakkamik 1966-imi akuersissuteqarpoq, tassani saniatigut sunniutit pillugit katersuiffinnik immikkut ittunik naalagaaffiit ilaasortaasut pilersitseqqullugit inassutigineqarluni, nakorsaatit saniatigut sunniutaasa katersorneqarnissaannut aamma misissoqqissaarnissaannut nunat tamalaat akornanni periutsimut tunngaviusussamik. Danmarkimi nakorsaatit saniatigut sunniutai pillugit qitiusumik nalunaarsuisarneq 1968-imiit aallartinneqarpoq.¹⁰¹⁴

Aaqqissuummik eqqussineq sioqqullugu nakorsat maluginiagaat suliassaqqarfimmi suliallit atuagassiaat aqqutigalugit ingerlateqqinneqartarput, kisianni ilaatigut ”Thalidomid-ajutoornersuaq, nakorsaatip

merianngunaveersaatip saniatigut sunniutai pissutigalugit naartut pissusissarinnngisaminnik ineriartornerannik kinguneqartitsisoq, tunngavigalugu peqqinnissaqarfimmi misilittakkat tamarmik, WHO-p aamma taamatut Sundhedsstyrelse-p paasinninnerat tunngavigalugu, ataatsimut katersorneqartariaput.¹⁰¹⁵ Taamaattumik Bivirkningsnævni 1968-imi pilersinneqarpoq, ilaatigut tassani nakorsaatit saniatigut sunniutai pillugit paasissutissat nakorsanit pissarsiaralugit nalunaarsorlugillu katersorneqarlutik,¹⁰¹⁶ aamma Genève-imi WHO-p Drug Monitoring Centre-mut ilanngunneqarluni. Bivirkningsnævni allatseqarfia Sundhedsstyrelse-p nakorsaasianut misissuisarfianut atasumik sulivoq¹⁰¹⁷, kisianni saniatigut sunniutit paasineqartut qanoq kinguneqartitsiffigineqassanersut pillugu inaarutaasumik aalajangernissaq Sundhedsstyrelse-miilluni.¹⁰¹⁸ Aaqqiisummut tunuliaqutaq tassaavoq, naak Sundhedsstyrelse-p nakorsaammik akuersissuteqarnissaata angunissaanut nakorsaasiortunni pisariusumik aamma amerlasuutigut ukiorpassuarni suliaqartoqartaraluartoq, taakku kissaatigineqanngitsunik saniatigut sunniuteqarsinnaasut, aamma nakorsap peqqinnissaqarfimmi sulisup inaarutaasumik misilittakkanik aamma ilaannikkut pingaarutilinnik maluginiakkaminik katersuisarnissaa akuereqartariaqartoq. Sundhedsstyrelse-p nunap nakorsaasa saniatigut sunniutiniq nalunaaruteqartarnissaat taamaallaat *inassutigivaa*, piumassuseq tunngavigalugu aaqqiissut pineqarmat. Saniatigut sunniutit pillugit nakorsat nalunaaruteqartarnerannut suleriaaseq pillugu Bivirkningsnævni siulittaasoq kingulleq allaaserisami 2005-imeersumi allappoq: *”Naak nalunaaruteqartarnermik suliaqartarnermi Danmarki tamatigut siuuttut inissisimasarnikuugaluartoq, paasisitsiniaanerit inernerit [saniatigut sunniutit pillugit nalunaaruteqarnissamut immersugassamik Ugeskrift for Læger-imi naqitanngortitsineq] naammaginarsimangillat. Nalunaaruteqarnerup annikitsuinnarmik pisimaneranut pingaarnertut tunngavilersuutigineqartoq tassaavoq, nalunaaruteqartarnerup pisariusutut aamma piffissarujussuarmik atuiiffiusartutut isigineqarnera.”*¹⁰¹⁹

Nakorsat taamaallutik nakorsaatit saniatigut sunniutai pillugit 1968-imiit, piumagunik, nalunaaruteqarsinnaalerput. Allagaatilli toqqortatigineqartut malillugit nalunarpaq spiralit Lippes Loop-it pisortatigoortumik isigalugu nakorsaatitut isigineqarnersut:

Foreningen for Familieplanlægning-i Justitsministeriap tusarniaaneranut akissuteqarnermini siunnersuutigisimavaa, illissamut atortut [spiralit] Sundhedsstyrelse-p ataani Utensilieudvalgimut inissinneqassasoq.¹⁰²⁰ Ataatsimiititaliap taassuma isumaliutissiissutini nr. 465 1968-imi saqqummiuppaa, kisianni isumaliutissiissut nakorsaqarfimmi atortorissarutinut nassuiaatimini illissamut atortunik taasaqanngilaq.¹⁰²¹ Reuters Bureau-p ulloq 23. februaari 1967-imi Sundhedsstyrelse-p pilersaarutaa saqqummiuppaa *”nakoorsaatit nutaat, nakorsaqarfimmi atortorissarutit aamma naartulernissamik pitsaaliuilluni iisartakkat aamma spiralit nutaarpasuit nakkutigineqarnerat nakussassarneqassasoq. Tassunga atatillugu Sundhedsstyrelse-p misissuisarfiata Københavnimi Frederikssundsvejimiitup allilerneqarnissaa oqaluuserineqarpoq”*. Allilerneqarnissaanulli aningaasanut inatsimmi aningaasanik nassaartoqanngilaq, taamaattumillu ilassutitut aningaasaliissuteqartoqarnissaaanik periarfissaq utaqqimaarneqarluni.

Apotekerudvalgip isumaliutissiissutaani nr. 663/1972-imi¹⁰²² oqaatigineqarpoq, nakorsaasiortunut inatsisip nakorsaatit pillugit nassuiaataasa avataanni inissisimasunik stoffinik aamma nioqqutissianik arlalissuarnik peqartoq, taakku akuugaanerat, siunertaat, sumut atorneqarfissai aamma pissusaat nakorsaatinut ima assingutigalutik, nakorsaasiortunut inatsisip nakkutilliinermut tunngasortaa tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik atorneqarnissaa pisariaqartinneqarluni. Tassunga ilaatigut naartunaveersaatinut tunngatillugu atuuppoq. Naartunaveersaatit Sundhedsstyrelse-mit akuereqartussaapput¹⁰²³, kisianni taassuma iluani ajornartorsiutit p-pille-t takkunneranni soqutiginarsisinneqarput, p-pille aamma arnat ilumikkut ajoqutaasa ilaannut katsorsaanermi nakorsaatitut aamma atorneqartarmat, aamma taamatut nalunaarsorsimasuutigineqarluni. Seksualoplysningssudvalgip isumaliutissiissutaani II-mi¹⁰²⁴ inassutigineqarpoq, suliaasaqarfik tamakkerlugu nakorsaatit pillugit inatsisip ataanut inissinneqassasoq, taamaalluni pitsaassutsimik- aamma akinik nakkutilliineq malittarisassat taakku iluini iluarsiiiffigineqarsinnaaniassammat. Aamma

Svangerskabsudvalgip isumaliutissiissutaani nr. 522-mi¹⁰²⁵ nakorsaatit pillugit inatsimmut nuussinissaq eqqaaneqarpoq. Apotekerudvalgip isumaliutissiissummi 1972-imeersumi¹⁰²⁶ oqaatigivaa, nakorsaatit naartunaveersaatit hormonitallit nakorsaatit ataanniissasut, taakku timimut sunniuteqartarmata. Ataatsimiititaliaq malillugu naartunaveersaatit allat nakorsaatitut aamma suliarissallugit pissutissaqarpoq, aamma taamaattumik ataatsimiititaliap siunnersuutigivaa, nakorsaatit pillugit inatsimmut ilanngunneqassasut, maluginiarneqarmat atortunik taakkuninnga nioqquteqarnerup killilerneqarnissaa siunertarineqanngitsoq.

Tassalu nakorsaatit pillugit inatsisip 1975-imi atortussanngortinneqarneranut uiggiullugu naartulernissamik pitsaaliuinnermut atortut (ilarpaalui) nakorsaatit pillugit inatsimmut ilanngunneqarput. Nakorsaatit pillugit inatsimmi maanna nakorsaat nassuiarneqarpoq, aalajangersumik oqaatigineqarluni nakorsaatit sumi tuniniarneqarsinnaanersut, aamma nakorsaasiorlutik suliffeqarfinnut piumasaqaatit arlallit aalajangersarneqarlutik. Nakorsaat siullertut pitsaassutsimut piumasaqaammik naammassinissimassaaq, aamma nakorsaatinut allanut assingusunut naleqqiussinnermi peqqinnissamut tunngatillugu siunertarineqartumut naleqquttuussalluni, tassa imaappoq, nappaatinut erseqqilluinnartumik nassuiarneqarsimasunut sunniutaa ilisimatusarnermit tunngavilimmit takutinneqarsimassalluni, aamma sunniutaa saniatigut sunniutaanut tunngatillugu naammaginartuussalluni. Nakorsat namminneq kajumissusertik malillugu nalunaarutiginnittarnerat tunngavigalugu Bivirkningsnævnet nakkutillilineq suliarivaa.¹⁰²⁷ Inatsit Kalaallit Nunaannut aamma atuussimavoq.¹⁰²⁸

Allagaatit toqqortaatigineqartut malillugit nalilissagaanni, ima isikkoqarpoq, spiralit Lippes Loop-itut ittut, hormonitaqanngitsut, nakorsaatit pillugit inatsisip avataaniittutut isigineqarsimapput.¹⁰²⁹ Nakorsat peqatigiiffiata nakorsaatinut allattorsimaffiani 1970-imut aamma 1977-imut tunngassuteqartuni Lippes Loop-it ataanni saniatigut sunniutit i.il. pillugit allassimasoqanngilaq, taamaallaat poortorneqarneri akiilu nassuiarneqaramik.

Depo-Provera qularnaatsumik nakorsaatit pillugit inatsisip iluaniippoq. Aammami kapitali 1.6-imi takutinneqartutut, nakorsaatip saniatigut sunniutai ataasiakkaat pillugit piffissami qulaajaaffigineqartumi nalunaarutiginnittoqartarsimavoq.

Saniatigut sunniutit pillugit peqqinnissaqarfimmi ilisimasat

Spiralinut tunngatillugu, immikkoortoq 1-imi nassuiarneqartutut, piffissami Kalaallit Nunaanni nalinginnaasumik atorineqalernissaata ammaanneqarnissaata tungaanut, gonorré-p atugaanerujussua pissutigalugu ajoqutaasinnaasumik pisoqarsinnaanerata periarfissaqarnera Sundhedsstyrelse-mit aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit eqqumaffigineqarpoq. Oqaatigineqareersutut Rosenip misileraanerata, arnani misileraanermut peqataasuni nalunaarsukkamini, gonorré-mik nappaateqarnerup kingunerisaannik ilungersunartumik ajoqutaasumik kinguneqartut amerlassusiat qaffariaateqartoq takutinngilaa. Naak Sundhedsstyrelse-p nalunaarusiaq tusaatissatut tigugalarlugu styrelse nunap nakorsaaneranut paasissutissiivoq, gonorré-mik nappaateqartoqartillugu ajoqutaasinnaasumik kinguneqarnerata nalunaarsorneqarnissaanut aamma malittarineqarnissaanut aalajangersimalluinnartunik malittarisassaqaqtariaqartoq. Spiralip atorineqarsinnaanerata Danmarkimi ammaanneqarneranut atatillugu taamaattunik piumasaqaateqanngilaq.

Rosenip misileraanerata nalaani arnat gonorré-mik nappaatillit spiralip ikkunneqarnissaa sioqqullugu katsarsarneqaaqarput, aamma misileraanerup ingerlanerani paasineqartunut tamanna atuulluni.

Roseni nammineq malillugu, arnat misileraanermut Nuummi peqataasut malitseqaqtitsiffigineqarnissaat taassuma angorusussimagaluarpaa. Paasissutissalli takuneqarsinnaasut malillugit nakorsat 1967-imi ataatsimiinnerannut atatillugu Nuummiinnermini arnarpasuit misissornissaat taassuma

iluatsissimarpasinngilaa, aamma taamaattumik misileraanerup malitseqartinnissaa suliarineqarsimanngisaannarluni.¹⁰³⁰ Piffissami pineqartumi Rosenip allamik misileraatinneqaqqinnissaa aamma angorusunneqarsimagaluarpoq, gonorré-mik aseruuttoornerup ajoqutaasinnaanerata akulikissusianut qanoq pingaaruteqartiginersaq misissorniarlugu. Taama ittumik misileraasoqarsimanagera pillugu paasissutissanik annertunerusunik nassaanngilagut.

Nunap nakorsaanera ukiumoortumik nalunaarusiamini 1969-imi allappoq, Sundhedsstyrelse-p Kalaallit Nunaanni nakorsanut 1968-imi *"kalaallit arnat 18-inik ukioqalereernerini naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissamik killeqanngitsumik neqeroorfigisinnaagaat, kiisalu piumasimasinnaasut tamaasa Lippes Loop-imik pilersorneqarnissaannik akuersisimasq."* Taanna nangilluni allappoq, *"Piumasaqaataavorli spiralit tamarmik eqqortumik nalunaarsorneqassasut, misissuinerit ingerlanneqartassasut, kiisalu saniatigut sunniutit tamarmik nalunaarsorneqassasut (...) Tamakku saniatigut arnat spiralillit, gonorrhoe-mik tunillatsissimasut, tamaasa pillugit nalunaarusianik qaammatit pingasukkaarlugit nassitsisoqartassaaq. Nalunaarusiat assilineri nakorsaanermut Rosenimut nassiunneqartassapput."*¹⁰³¹

Tabelit, nunap nakorsaanerata ukiunut 1968-imut aamma 1970-i ilanngullugu nalunaarusiamini ilanngussai malillugit gonorré-mik tunillatsissimasut amerlassusiat takusinnaavarput, aamma pisuni taakkunani qassini ajoqutaasumik kinguneqarsimanersaq ilisimallugu. Saniatigut sunniutit annertussusiat tabelini takusinnaanngilavut.

Nalunaarutiginninnissamut immersugassani taakkunani, nakorsat nunap nakorsaaneranut piffissami 1972-imiit 1976-i ilanngullugu nassiuttarsimasaanni takuneqarsinnaavoq, spiralit peerneqarneqartarnerannut suut pissutaasimanersut. Nalunaarutiginninnissamut immersugassaq sukumiisuvoq, aamma nakorsat nalunaarutigisinnaavaat aqartarnermut akornusersuutaasumik, anniartarnernik, aseruuttoornernik ajoquteqartoqartarsimanersaq, imaluunniit naartunissamik kissaateqarneq pissutigalugu, imaluunniit allamik pissuteqartumik spirali peerneqarsimanersaq. Spiralit tassanngaannartumik katanneqarsimasut amerlassusiat nakorsat aamma allassinnaavaat.¹⁰³² Immersugassani takuneqarsinnaavoq, spiralip peerneqartarneranut pissutaasut pingaarnerit marluk taakku tassaasut aqartarnermut akornusersuutaasarnernik aamma anniartarnernik kingunilimmik ajoqutaasarnera. Aamma takuneqarsinnaavoq, naartunissamik kissaateqarneq pissutigalugu arlalippassuit spirali peertittaraat.¹⁰³³ Kisitsisinut taakkununga takussutissat eqqoqqissaartut ilanngutinngilavut, aamma saniatigut sunniutit procentinngorlugit naatsorsornagit, paasissutissat pitsaassusiat, siusinnerusukkut eqqaaneqareersutut, ukiunut arlalinnut tunngatillugu nalorninarmata.

Spiralinut nalunaarsuiffinni toqqortaatineqartuni Sisimiuneersuni aamma Ilulissaneersuni spiralip peerneqartarnerannut pissutaasut pillugit paasissutissat assingi, nunap nakorsaaneranut nalunaarutigineqarsimasuni takuneqarsinnaasutut, aamma nalunaarsorneqarsimapput.

Peersinermut pissutaasut, nalunaarsuiffinni Sisimiuneersuni allattorneqarsimasut, aamma ukiunut 1973-imiit 1977-imut tunngassuteqartut, tabeli 3n-imi takuneqarsinnaapput. Piffissami tassani spiralit 445-t ikkunneqarsimapput.

Tabeli 3.n. Spiralip peerneqarneranut pissutaasut, Sisimiut (1973-1977)

Spiralip peerneqarneranut pissutaasq	Amerlassutsit
Aaqartarnermut akornusersuutaanera	<5
Anniartarnerit	13
Aseruuttoorneq	0
Naartunissamik kissaateqarneq	10
Tassanngaannartumik katanneqarnera imaluunniit katanneqalernera	17
Katillugit	~40

Nalunaarsuiffik Sisimiuneersoq siusinnerusukkut oqaatigineqartutut ukiunut 1973-imiit 1977-imut tunngassuteqarpoq. Piffissami tassani Lippes Loop-spiralit Copper-T-spiralinik taarseriartuaarneqarput. Spirali qanoq ittoq atorneqarsimanersoq nalunaarsuiffimmi takuneqarsinnaanngilaq, aamma nalunaarsuiffimmut nalunaarsorneqartartut allanngorarput. Taamaattumik paasissutissat tunngavigalugit saniatigut sunniutaasartut procentinngorlugit naatsorsorneqarnissaat pingaaruteqanngilaq. Pissutaasut erseqqissumik taaneqarsimanerisa, tabel 3.n-imi takutinneqartut, saniatigut Sisimiuni spiralit, suna pissutigalugu nalunartumik, peerneqarsimasut pillugit aamma arlalissuarnik nalunaarsugaqarpoq.

Ilulissat-nalunaarsuiffimmi paasissutissat assingi nalunaarsorneqarsimapput. Taakku tabeli 3.o-imi takutinneqarput. Nalunaarsuiffik malillugu piffissami tassani Ilulissani spiralinik 1261-inik ikkussuisoqarpoq.

Tabeli 3.o. Spiralip peerneqarneranut pissutaasut, Ilulissat (1967-1983)

Spiralip peerneqarneranut pissutaasq	Amerlassutsit
Aaqartarnermut akornusersuutaanera	65
Anniartarnerit	118
Aseruuttoorneq	22
Naartunissamik kissaateqarneq	51
Tassanngaannartumik katanneqarnera imaluunniit katanneqalernera	103
Katillugit	359

Nalunaarsuiffik Sisimiunut sanilliullugu aalajangersimanerusumik pissusilimmik ingerlanneqarsimasutut isikkoqarpoq. Ilulissat-nalunaarsuiffimmi takusinnaavarput, piffissami 1976-ip missaani ikaarsaarfiusimasoq, ilaannikkut Copper-T- aamma ilaannikkut Lippes Loop-spirali ikkuneqartarsimallutik. Piffissami ikaarsaarfimmi nalunaarsuiffik piffissap ilaani taama erseqqitsigisumik nalunaarsuiffigineqartarsimasutut isikkoqanngilaq, aamma assersuutigalugu spiralit

qanoq ittut pineqarnersut pillugit paasissutissat amigaataallutik. Tamatuma saniatigut nalunaarsuiffiup qanoq ingerlanneqarneranut tunngatillugu piffissap sivilunerup iluani nikingasoqarpoq. Taamaattumik saniatigut sunniutitut tunngasorpiamik procentinngorlugu naatsorsuinissaq taamaattipparput. Tamannali immaq piffissap ilaanut tunngatillugu pisinnaavoq. Nalunaarsuiffik malillugu takusinnaasarpur tassaavoq, ukiunut Lippes Loop-ip atorneqarfiut sanilliullugu Copper-T-spiralimut ikaarsaareernerup kingorna spiralini peerneqartunik nalunaarsukkat ikinneersuusut. Ilisimangilarpulli ukiuni tamani nalunaarsuiffik assigiimmik ingerlanneqartarsimanersoq. Nalunaarsuiffinni ataasiakkaanik takuneqarsinnaavoq, spiralip peerneqareernerata kingorna arnaq p-pille-nik atuinnermut nuussimasoq, imaluunniit pisumi ataatsimi Depo-Proveramut nuussimasoq.

Nalunaarsuiffinni taakkunani marlunni nalunaarsorneqarsimavoq, arnarpaalut iluaalliuutunik misigisaqarsimasut, pingaartumik Lippes Loop-imut tunngatillugu, tamannalu spiraliminnik peertitsinerannik kinguneqarsimalluni. Aamma takusinnaavarput, ataatsip spirali tassanngaannartumik katassimagaa. Nalunaarsuiffiit aamma takutippaat, nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit peersinnermut pissutaasut allattaraat – taamaattorli nalunaarsuiffiit nunap immikkoortuini tamani assigiimmik, imaluunniit nunap immikkoortuani ataatsimi piffissap sivilunerup ingerlanerani sukumiisumik suliarineqartarsimanatik. Nunap nakorsaaneranut ukiukkaartumik agguataakkamik 1972-imiit 1976-imut nalunaaruteqarnerit malillugit takusinnaavarput, peersinnermut pissutaasut pillugit nalunaarsuinerit nunap nakorsaaneranut ingerlateqqinneqarsimasut. Takusinnaangilarpulli, nalunaarsuutit nunap nakorsaanerata oqartussaasunut allanut ingerlateqqissimanerai. Nassuiaatigineqarsutut spiralip saniatigut sunniutai pillugit nunap nakorsaanerata Bivirkningsnævnetimut nalunaaruteqarnissaa piimasaqaataangilaq.

Napparsimasut pillugit suliat ilaanni arnat naartunaveersaammik perusunnatik oqarsimanerat nassuiarneqartarpoq, aamma tamanna pissutigalugu kapisarneq unitsinneqartoq, imaluunniit spirali peerneqartoq. Arnar iluaalliuuteqarneranik pissuteqartoq suliat ilaanni oqaatigineqartarpoq:

- 1977-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik] ”Iluaalliuuteqartuarnini pissutigalugu spiralini peertikkusuppa”¹⁰³⁴
- 1981-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: spirali pissutigalugu anniartarluni siullerpaamik maalaaruteqareernermi kingorna spiralini ukiup affaata qaangiunnerani peertippaa.¹⁰³⁵
- 1986-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”Spiraliminik anniarpoo, peertikkusuppa.”¹⁰³⁶
- 1987 [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”spiraleqarsimavoq [1970-ikkut naajartorneraniilli], peertikkusuppa [anniartarami] anniartarami ukiuni [arlalinni], nutaamik akuersiumangilaq, p-pille-nik perusuppoq.” Spiralini peertippaa.¹⁰³⁷
- 1990-i [arnaq 18-it sinnerlugit ukiulik]: ”Spiralini peertinniarlugu aggerpoq” ... ”[taanna] isumaqarpoq, taassuma iluminik aseruuttoortittaraani. Isumaa allangortinneqarsinnaangilaq, aammalu AC.-eqarnissaminik soqutiginninnani” Spirali peerneqarpoq.

Suliami ataatsimi takusinnaavarput, arnar spiralimik atugaqarnerata misissorneqarneranik malittarineqarsimanngitsoq, aamma taamaattumik taarserneqanngitsumik ukiorpassuarni spiraleqarsimalluni.¹⁰³⁸ Taamaalliluni spiralimik, piffissap ingerlanerani malittarineqarsimasinnaagunaruartumik, allaaserineqartumik ataatsimik nassaartoqarpoq. Nunap nakorsaanerata 1990-imut ukiumoortumik nalunaarusiaani aamma takuneqarsinnaavoq, malaarutini suliani marlunni arnat spiralillit nakkutigineqarsimannginnerannik aamma misissorneqartarsimannginnerannik napparsimasunut maalaaruteqartarfik assuarliuteqarsimasoq.¹⁰³⁹

Napparsimasup/passunneqartup spiralip saniatigut sunniutaanik misigisaqarsimanersoq, napparsimasut/passunneqartut ataasiakkaat passunneqarneranni kukkusoqarsimanersoq nakorsat naliliisinnegarnissaat qulaajaanermi suliaassamut nassuiaammut ilaangimmat napparsimasut ataasiakkaat pillugu allagaatinik toqqortaatigineqartut kapitalimi uani annertunerusumik atoqqinneqanngillat.

Lippes Loop-ip saniatigut sunniutai nunap immikkoortuini nakorsat akornannit ukiut ingerlanerini eqqumaffigineqarsimapput.

Nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq nunap immikkoortuini nakorsat 1967-imi ataatsimiinnissaat sioqqullugu ataatsimiinnissamut pilersaarummut, Rosenip spirali pillugu oqalugiarnissaa pillugu paasissutissiissummut, oqaaseqaatit nunap nakorsaaneranut allagaqareersimavoq:

*"Ovl [nakorsaaneq] Rosenip "spirali" pillugu nassuiaateqarnissaa pissanganartorujussuussaaq. Uanga 11/5 allagaqareernerma kingorna spiralip "nalinginnaasup" ikkutereernerata kinguninngua ajoqutaasumik kingunilinnik arlariinnik ima annertutigisunik (ene-para-metrirer) imaluunniit (proptr) nalaataqaqqippunga, nalornissutigiunnaarlugu "polygonenip" [spirali allaanerusoq] imaluunniit allamik, illissamut a.c.-atortumik [naartunaveersaammik] illissap paavanut ammatitsisinnaasumik, ilukkut aseruuttoornermik kingunilinnik "allunaasartaqanngitsunik" atuisinnaanissatsinnik akuerineqartariaqartugut. Taamaattumik neriututisigorsuussavara polygonimik, aamma spirali kisiat pinnagu, ikkussinermik takusaqassalluta."*¹⁰⁴⁰

Nakorsap pineqartup taassuma taamaalilluni Lippes Loop-ip ilusaata "spirali" allunaasartaa" aqquqigalugu illissakkut aseruuttoornermik pilersitsisinnaanera eqqumaffigivaa, aamma spirali allatut ilusillit, taama ittumik allunaasartaqanngitsut, pissarsiarineqarsinnaanngornissaat pillugu sunniinialluni.

Aamma spiralimit pissuteqartumik ajoqutaasimasut pillugit nunap immikkoortuini nakorsat attaveqatigiissuteqarsimasut pillugit assersuutissanik takusaqarpugut. Assersuutigalugu nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq spirali pissutigalugu illissap putuqalersimasinnaaneramik pasitsaassineq pissutigalugu napparsimasup/passunneqartup Nuummi katsorsarneqarnissaanik innersuussisimavoq. Nunap immikkoortuini nakorsat marluk akornanni allakkat aamma nassaarineqarput, spirali aqartarnermut akornusersuutaanerat aamma anniartitsisarnerat pissutigalugu spirali namminneq nakorsaqarfimminni peerneqartarsimasut pillugit paasissutissiinermik imallit. Allakkat taakku nunap immikkoortuini spiralinut nalunaarsuiffiit nutarterneqarnissaannut paasissutissiissutitut eqqarsaataasimagunarput.¹⁰⁴¹ Allakkani taakkunani aamma takuneqarsinnaavoq, nunap immikkoortuisa akornanni spirali nakkutigineqarnissaannik pisariaqartitsineq pillugu paasissutisseeqatigiittoqarsimasoq.

Aammattaaq erninermut, imaluunniit naartuersinnermut atatillugu spiralinik, ilai nippussimasunik, nassaartoqartarsimaneramik nassuiaatinut assersuutissanik nassaarpugut.¹⁰⁴² Suliamut taamaattumut assersuutissaq ataaseq nunap immikkoortuani nakorsaqarfiup ataatsip allagaatinik toqqorsiviani takuneqarsinnaavoq: "spiralerneqarpoq [fullua ilanngunneqanngilaq]. Tassunga atatillugu [fullua ilanngunneqanngilaq] naami ataatunga atigut anniarnernerarmi tungaanut akornuteqanngilaq. Spiralia peerniarlugu misilinneqaraluarpoq, kisianni nippusimavoq, taamaattumillu [...] kiliortorneqarluni, taamaalilluni spiraliata peerneqarneqarnera ajornakusuulaartumik iluatsilluni [...] Pts-ip [napparsimasup/passunneqartup] erninermut oqaluttuassartaa eqqarsaatigalugu, aamma pisoqqap peerniarnerata ajornakusoorpallaarnera pissutigalugu nutaamik spirallileqqinneqarnissaa perusuppallaannginnatsigu isumaqarpugut [...]".¹⁰⁴³ Napparsimasoq/passunneqartoq piffissami tassani tallimanit amerlanerusunik ernereernikuusimavoq.

Aamma takusinnaavarput, ukiut tulliini, napparsimasut/passunneqartut ilumikkut ajoquteqarnertik pissutigalugu Nuummuk katsorsartikkiartornissaannik innersuunneqaraangata amerlasuutigut nappasimasooq/passunneqartoq spiraleqartoq taaneqartartoq.¹⁰⁴⁴

Lippes Loop-i akornuteqalersitsisartoq nunap nakorsaanerata aamma isummerfigivaa. Paamiuni Depo-Proveramik misileraanermi (naleqq. kapitali 1.6) suliamut atatillugu nunap nakorsaanerani Sundhedsstyrelse-mi nakorsaanermut allakkani, 27. septembari 1972-imik ullulerneqarsimasuni, nunap nakorsaanera allappoq: *"Nalugunanngisattut Lippes Loop-i naartunaveersaatini Kalaallit Nunaanni atornerqarnerpaajuvoq. Naak periuseq taanna pisuni amerlanerpaani, pingaartumik arnanit kalaallinit, ajorineqanngikkaluartoq, periuseq arnanut arlalippassuarnut akornuteqalersitsinngitsoorneq ajorpoq, periutsip aqarujussuarnermut aamma ilukkut anniarnermut atassuteqarsinnaasarnera pissutigalugu periutsip atornerqarnissaa ajornarsisarluni."*¹⁰⁴⁵

Angalanermit nalunaarusiami 1973-imeersumi, nunap nakorsaanerata allagaatinik toqqortaasivianiittumi, nakorsaaneeq suliamut attuumassutilimmik immikkut allaaserisaqarluni aamma allassimavoq: *"Spiralip eqqunneqarnera kinguaassiorsinnaasut ikilinerannut pingaarnerpaatut pissutaasimavoq, aamma taanna saniatigut sunniuteqaraluartoq paasisinnaavara periuseq sulit nuannarineqartorujussuusoq. IUD-mik [Intra Uterine Device-mik] atuinermit saniatigut sunniutaasartoq annerpaaq tassaavoq, aqartarnermut akornusersuutaasarnera akulikitsumik pisarnera pissutigalugu periutsumik ataatsimik, imaluunniit arlalinnik, allamik pisariaqartitsisoqavinnera. Iisartakkanik ullut tamaasa iioraasarneq periutsitut kalaallinit arnanut amerlasuunut naleqqutinngimmat, P-pillenik tullerinnilersukkamik periuseq imaluunniit mini-pille-t atorlugit naleqqussaaneq Kalaallit Nunaanni saqqumilaarpallaangilaq. Massakkorpiak kapuummik annertuumik hormonalimmik periarfissaqarnerput kalaallinit atugassarititaasunut piukkunnartuuneranut tunngatillugu eqqarsaatigineqartariaqarpoq."*¹⁰⁴⁶

Saniatigut sunniutaasartut suliaasaqarfiup iluani peqqinnissamik sulialinnit immikkut ilisimasalinnit ilisimaneqarneranik issuarneqartup takutitsinerata saniatigut ikinnerpaamik nakorsamit tassannga, p-pille-t kalaallinit arnanut naleqqutinngitsusutut isigineqarnerannik aamma takutitsivoq. Nakorsaq qassit taamatuminnga isumaqataanersut nalunarpoq, kisianni immikkoortq 1-imi takutinneqartutut taanna kisimiilluni taama isumaqanngilaq.

Spiralinut nalunaarsuiffiit toqqortaatigineqartut, aamma nunap nakorsaaneranut nalunaarutigineqartartut malillugit takusinnaavarput, Lippes Loop-it nivarsiaqqanut/arnanut ajornartorsiutinik amerlasuunik pilersitsisarnernik nunap immikkoortuini nakorsat misilittagaqartut. Allagaatinik toqqortaatigineqartut malillugit toqqaannartumik takusinnaanngilarput, spiralit saniatigut sunniutaat pillugit ilisimasanik kingullerpaanik nunap immikkoortuini nakorsat paasissutissinneqarsimanersut. Spiralilli assigiinngitsut isumannaassusiat aamma saniatigut sunniutaat nunani tamalaani ilisimatusarfigineqartorujussuupput. Misissuinernit inerniliussat suliaasaqarfimmi suliallit oqaloqatigiittarfii assigiinngitsut atorlugit ingerlateqqinneqartarput, assersuutigalugu IPPF aamma Population Councili, naartunaveersaatit pillugit misileraanerit pillugit nutaarsiassat nutaarsiassatut allakkatigut aamma nalunaarusiatigut saqqummiunneqartarlutik. Nutaarsiassat taakku Foreningen for Familieplanlægning-imut¹⁰⁴⁷ nassiunneqartarput, siusinnerusukkut oqaatigineqareersutut nunap nakorsaanerata suleqatigisaanut. Paasissutissaq taanna nunap nakorsaanerani imaluunniit nunap immikkoortuini nakorsanit qanoq annertutigisumik pissarsiarineqarsinnaasimanersooq takusinnaanngilarput, kisianni taakku, nakorsat allat assigalugit, Ugeskrift for Læger-imi aamma suliaasaqarfiup iluani atuagassiani allani ingerlaavartumik saqqummiunneqartartunik malinnaasimassagunarput. Nunalli immikkoortuini nakorsat arlallit spiralit pillugit atuagassiaq Månedsskrift for praktisk lægegerning (naleqq. Immiikkoortq 1) aqutigalugu paasissutissinneqarsimapput. Aamma nunap nakorsaanerata allagaatinik toqqorsiviani takusinnaavarput, sammisat assigiinngitsut pillugit malinnaasarsimasooq, aamma assersuutigalugu Depo-Provera-suliamut tunngatillugu suliaasaqarfiup iluani ilisimasalinnit allaaserineqarsimasunik pissarsiniarsimasooq,

taamaalilluni suliassaqrarfiup iluani paasisat nutaat tunngavigalugit oqaaseqarsinnaaniassagami (naleqq. kapitali 1.6). Tamatuma saniatigut nakorsat, spiralip akuerineqareernerata kingorna, Kalallit Nunaannut allartinneqartut naartunaveersaatit pillugit Mødrehjælpenimi, Rosenip atorfeqarfigisaani, pikkorissartinneqartarput.

Taamaattumik ataatsimut isigalugu nakorsat akornanni, namminneq sulinerminni misilittakkamik saniatigut, Lippes Loop-ip ajoqutinik arlalissuarnik nassataqartarnera pillugu ilisimatusarnernit paasissutissanik aamma pissarsisinnaaasimassagunarput.

Takusinnaavarpulli arnat spirali pissutigalugu anniarlutik oqartut ilumut ”spiraliminnik anniarnerisut” nakorsat ataasiakkaat qularutiginnittut. Spiralit pillugit nunap nakorsaaneranut nalunaarutiginninnermi nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq 1973-imut tunngatillugu nalunaarutiginninnermini assersuutigalugu allappoq: ”*Arnarpassuit ”spiraliminnik anniarnerarlutik ”maalaaruteqarput. Amerlanngitsunnguit taamaapput.*”¹⁰⁴⁸ Nunap immikkoortuani nakorsaq taanna ukiup tulliani nalunaaruteqarnermini allappoq: ”*Anniaateqarnerit pissutigalugit loop-it peerneqarput. Anniarnerit taakku piviusut tunngavigalugit nalilerniartarnerat amerlasuutigut ajornakusoortarpoq; amerlasuutigut ima paasinartarami, arnat uiminnit/aapparminnit kimigiiserfigineqarnertik pissutigalugu IUD peertikkusukkaat, aamma tamanna pissutigalugu ”spiraliminik anniarluni ”*¹⁰⁴⁹*nalunaarutigisarlugi.*

Angalanermit nalunaarusiami allami ”spiraliminik anniarneranik” taasaq aamma takuarput. Nakorsaq, angalanermut nalunaarusiami 1973-imeersumi, sulisoq, nakorsap iluarinnigisaanik, sumiiffimmut allamut nuukkusuttoq allassimasoqarpoq. Taanna sulisoq pillugu ima allassimavoq: ”*Maanna aamma spiraliminik annialerpoq!*”¹⁰⁵⁰

Assersuutit takutippaat, ”spiraliminik anniarneranik” taasaq nakorsat ilaasa akornanni siaruaassimasoq. Assersuutit taakku, nassarisimasavut, malillugit arnat spirali pissutigalugu anniartut anniarnerat sumik pissuteqarnerisooq nakorsat paasineq ajuleraangassuk, imaluunniit upperinnigikkaangassuk taanna atorneqartarpoq. Ilisimasinnaanngilarput, arnat spiralimik misigisaat pillugit taama pissusilimmik nassuiaaneq pisuni aalajangersimasuni arnat peqqinnissaqarfimmit pimoorullugit tiguneqartannginnerinut pissutaasimassanersooq. Nunalli tamalaat akornanni ilisimatusarnerit tikkuussipput, ataatsimut isigalugu arnat anniarnerat nunani killerni peqqinnissaqarfimmi ileqqut malillugit isiginngitsuusaarneqaaqqajaasartut, aamma isiginngitsuusaarneqaaqqajaasarsimasut, soorluttaaq arnat nappaataannik aamma qanoq issusiannik ilisimatusartarneq pingaarutilittut isigineqartarsimannigitsooq.”¹⁰⁵¹

Qanorluunniit pisoqaraluarpat 1970-ikkut ingerlaneranni spiralit allatut ilusillit Kalaallit Nunaanni atorneqalerput. Spiralit pillugit nunap nakorsaaneranut nalunaarutiginninnermi takuneqarsinnaavoq, spirali iluseq alla Dalkon Shield nunap immikkoortuani ataatsimi 1973-imi atorneqarsimasoq: ”*Lippes Loop-ip saniatigut Dalcon Shield maanna atulerparput, pingaartumik arnanut inuusuttuararsuarnut, suli erninikuunngitsunut.*” Nalunaarutiginnineq nunap nakorsaanerata nakorsamut pineqartumut allakkat akillugit allalluni qisuariarfigivaa:

”*Takusinnaavara Dalkon-Shield maanna atulersimagissi, aamma tamatumunnga tunngavik paasisinnaalluarpara; kisianni ilinnut paasissutissatut allakkat assilinerat, attaveqaatigiinnermut atatillugu nakorsaanermit Erik Rosenimit allagarsiakka, ilannguppakka. Tassani takuneqarsinnaavoq, arnanut siusinnerusukut naartunikuusimannigitsunut naartunaveersaatitut Dalkon Shield-ip atornissaanut ajornartorsiutit immaqqa suli iluarsiiissutissarsineqarsimannigitsut.*”

Nunap nakorsaanerata taamaalilluni Dalkon-Shield pillugu ilisimasat nutartikkat nunap immikkoortuani nakorsamut nassiuppai. Erseqqippoq, nunap immikkoortuani nakorsaq spiralit Lippes Loop-init allaanerisut arnanut suli erninikuunngitsunut atorlugit misiliisimasoq, immaqqa arnani taakkunani

spiralimik ajornartorsiuteqartarnerit akuttunngitsumik pisarnerisa akuersaarneqarnerat pissutigalugu. Ukiup tulliani Dalkon Shield nioqqutigineqarunnaarpoq, ilungersunartunik saniatigut sunniuteqarnera pissutigalugu.¹⁰⁵²

Nunap nakorsaanera tamatuma saniatigut nakorsamut tassunga allappoq, nakorsat sukkasuumik taarserneqartarnerat pissutigalugu naartunaveersaatinut tunngasut assigiissaarneqartut. Tassunga tunnganngikkaluartoq taamaattumik allappoq, spiralit Lippes Loop-init allaanerusut atorneqassasut isumaanngitsoq.¹⁰⁵³

Nunap immikkortuani nakorsaq alla, maanna nunap immikkoortuani tassaniittoq, ukiup tulliani allappoq: *”Ukioq 1974-imi spiralit katillugit 136-t ikkuppavut. Taakkunannga Lippes Loop-it 55-upput, Dalcon Shield-it 43-t aamma Kobber-T-it 38-t. 1.11.1974 missaanninngaanniit taamaallaat Kobber-T-t atortalerpavut, aamma massakkumut Kobber-T-it 78-it ikkunniuuagut. Nalilersinnaasara malillugu atortoq neriulluarnavissumik inerneqarpoq, taamaallaat Kobber-T ataaseq peernikuugatsigu, aamma tassaalluni pt.-i [napparsimasog/passunneqartoq] naartuleqqinnissaminik kissaateqartoq.”*¹⁰⁵⁴

Tamanna aallarnerfigalugu Copper-T-spiralip atorneqarnera nunap immikkoortuinut siaruaappoq. Ilulissani spiralinut nalunaarsuummi toqqortaatineqartumi takusinnaavarput, taanna 1976-imiit atorneqalersimasog, aamma tamatuma kingorna ukiulunnguit ingerlaneranni spiralinit assigiinngitsunit taanna nalinginnaasumik Ilulissani atorneqalersimalluni. Aamma takusinnaavarput, 1970-ikkut qiteqqunneranni Lippes Loop-it saniatigut sunniutaat politikikkut eqqumaffigineqalersimasut, aamma maanna spiralit allat pigineqalersimallutik – kobberspiralit (Copper-T aamma Gravigard), saniatigut sunniutit annikinnerusumik kinguneqartitsisartut, pingaartumik arnani inuusuttuni, siusinnerusukkut naartunikuusimangitsuni.¹⁰⁵⁵

Piffissamit, kobberspiralinut ikaarsaareernerup kingornanit, allagaatinik toqqortaatineqartuni paasissutissanik nunap nakorsaaneraneersunik, imaluunniit nunap immikkoortuini nakorsaneersunik, spiralit saniatigut sunniutaanik immikkut sammisaqarfiusunik annertunerusunik, nassaanngilagut. Depo-Proveramik suliat 1980-ikkunni nunap nakorsaaneqarfiata allagaatinik toqqortaasiviani initupput.

Saniatigut sunniutit – suliassaqarfimmi suliallit oqaluttuaanni isiginninnerit

Suliassaqarfiup iluani suliallit ilaasa, oqaluttuaminnik tunniussisut, spiralit saniatigut sunniutaat aamma iserfigivaat.

Suliassaqarfimmi suliallit ilaat, peqqinnissaqarfimmi sulialittut tunuliaqutalik, oqaluttuaminik tunniussisoq, oqaluttuarpoq: *”Qularutissaanngilaq spiraleqaraanni mannissaqarfikkut ilungersunartumik aseruuttoornissap aarlerinaataa annertunerummat. Aamma arnat taakku akornanni amerlangaatsiartut ima annertutigisumik aseruuttoorsimapput qaqugumulluunniit meerartaarsinnaajunnaarlutik.”* [suliassaqarfimmi sulialik NAPP., 3]

Suliassaqarfimmi suliallip allap, peqqinnissaqarfiup iluani suliqaarnermik tunuliaqutaqartup, oqaluttuarivaa, arnat arlallit, spiralilernerqasimasut, ajoqutaasunik misigisaqartartut, soorlu ilukkut aseruuttoornerit aamma anniarnert, kiisalu ataatsimut isigalugu aseruuttoortarneq piffissami taamanikkut siammasissumik ajornartorsiutaasartoq, aammalu spiralimut tunngatillugu taamaallaat pineq ajorluni. Arnat taakku pingaarnertut nakorsaatit katsorsarneqartarput, aammalu napparsimmavimmut unitsitsisarneq akuttusuumik pisarluni. Suliassaqarfimmi suliallip eqqarsaatigivaa, pisut tamakku ilaat immaqqa sukumiinerusumik misissorneqartariaqartarsimassagaluartut, aammalu oqaatigalugu aseruuttoornerit qanoq katsorsarneqartarnerannut tunngatillugu katsorsaanermik

suleriaaseq nakorsat akornanni allanngorartarsimasoq: ”*Ilaat soqutigittaatsuupput, ilaallu misigittarnerullutik, maniigunnerullutik aamma tunniusimanerullutik.*” [suliassa qarfirmi sulialik NAPP., 6]

Sulisassa qarfirmi suliallit marluk, peqqinnissa qarfirmi atorfeqarsimasut, oqaluttuarput, arnanit spiralilernerqarsimasunit ajoqutaasut pillugit tusagaqartarsimallutik. Ajoqutaasulli taakku nalunaarutigineqarsimanngillat, peqqinnissa qarfirmi ingerlatseriaatsimi qanorluunniit ittuni ajoqutaasinnaasunik takkuttoqarsinnaanera nalinginnaasutut isigineqarmat. Ajoqutaasunik nalunaarutigineqarsimasut naartunermik, naartunaveersaatip iluatsinngitsoorsimanera pissutigalugu naartunermik, kiisalu spiralinut atatillugu iluklut anniartarnermik aamma aniasoqartarnermik ilaqarput. Akulikitsumik ajoqutaasartoq tassaasimavoq ”spottings”, tassa imaappoq, aqalaaqqattaarnerit amerlasuutigut spiralip apparsimalluni illissami appasippallaartumik inissisimaneranik pissuteqartartoq. Anigorneqarsinnaanngitsumik ajoqusertoqarsimaneranik misilittagaqartoqarneris, imaluunniit naliliisoqarsimanersaq pillugu apeqquummut ataatsimut isigalugu suliassa qarfirmi suliallit taakku tamarmik tamanna misilittagaqarfiginagu oqaatigivaat. Mannissa qarfikkulli ilungersunartumik aseruuttoorneq kinguaassiorsinnaajunnaarnermik kinguneqarsinnaasaq akuersaarneqarpoq, tamannalu ilungersunartumik ajoqutaassaaq, tamannali aamma spiralimik atuinnngikkaluarluni pisinnaalluni.

Eqikkaaneq

Saniatigut sunniutit pillugit nalunaaruteqartarnermut malittarisassanik misissuinerup takutippaa, piffissami qulaajaaffigineqartumi spiralit saniatigut sunniutai pillugit nalunaaruteqartarnissamik piumasaqaateqanngitsaq. Ilaatigut nakorsaatinut tunngatillugu saniatigut sunniutinik nakorsat maluginiagaqarnerminni pinngitsoornatik nalunaaruteqartarnissaminnik pisussaaffeqanngillat, ilaatigut spiralit hormonitaqanngitsut, soorlu Lippes Loop-i, paasissutissat malillugit nakorsaatinut pillugit inatsisit avataaniipput. Taamaattumik spiralip nalinginnaasumik atorneqalernissaanik akuersissuteqarnermut atatillugu Kalaallit Nunaanni spiralit pillugit ajoqutaasinnaasunik aamma saniatigut sunniutinik nalunaarsuisarnissamik aamma nalunaaruteqartarnissamik Sundhedsstyrelse-p piumasaqaateqarnerata saniatigut piumasaqaateqanngilaq. Spiralip nalinginnaasumik atorneqalersutut 1971-imi isigineqalernerata kingorna saniatigut piumasaqaatinut taakku atorunnaarput.

Pisimasut pillugit allagaatinik toqqortaatigineqartuni paasissutissani takuneqarsinnaavoq, Rosenip misileraaneranut atatillugu, aamma pereernerata kingorna ukiut ingerlanerini nunap nakorsaanerata tungaaninnaanniit, Sundhedsstyrelse-mit piumasaqaatigineqartutut, arnat spiraliminnik peertitsisarnerannut pissutaasut malinnaaffigineqartut. Allagaatinut toqqortaatigineqartut malillugit takusinnaanngilarput, nunap nakorsaanerata ilisimasani oqartussaasunut allanut qanoq ingerlateqqittarsimatiginerai. Taamaattoq takusinnaavarput, nunap nakorsaanera – aamma peqqinnissaq pillugu immikkut ilisimasallit allat – nunap immikkoortuini nakorsanit, aamma ilisimatusartunit nalunaarutigineqartut malillugit Lippes Loop-i saniatigut sunniuteqartoq, aamma taanna pingaartumik inuusuttuni siusinnerusukkut naartunikuusimanngitsuni atuuttoq eqqumaffigigaat. Nunap nakorsaaneranut nalunaarutigineqartartut malillugit aamma takusinnaavarput, saniatigut sunniutit spiralit pillugit nalunaarsuiffinnut nunap immikkoortuini nakorsaqarfiit ilaasa allattarsimagaat.

Takuneqarpoq, nakorsap ataatsip Lippes Loop-ip Dalkon-Shield-imik 1973-imi taarserneratigut saniatigut sunniutit, pingaartumik inuusuttuni suli naartunikuusimanngitsuni, pinngitsoortinniaraluarai – suleriaaseq, nunap nakorsaanerata akerrililigaa, aamma takusinnaasarput malillugu 1974-imi unitsinneqartoq, ukioq taanna spirali sanaartortumit utertinneqarmat.

Takusinnaavarput, kobberspiralip Kobber-T-p Kalaallit Nunaannut 1974-imi eqqunneqarnermi kingorna atorneqarnera ikinnerpaamik nunap immikkoortuani ataatsimi sukkasuumik siaruaattoq, aamma

tamatuma kingorna spiralinik ikkussinermut nalunaarsuiffiit aappaanni Ilulissaneersuni, 1983-imut tungaanoortuni, saniatigut sunniutit pillugit nalunaarsukkat ikinnerulersimallutik.

Aamma takusinnaavarput nakorsat ataasiakkaat pisut ilaanni arnat spiralimik nalaatigut anniarnerminnik oqaatiginninnerat nassuiarniarlugu "spiraliminik anniartoq" atortarsimagaat. Toqqaannartumik takusinnaanngilarput, taakku anniarnerannik paasinninneq taanna arnat katsorsarneqarnerannut tunniunneqartumut sunniuteqarsimanersoq.

Suliassaqarfimmi suliallit ilaasa oqaatigivaat, spiralit saniatigut sunniutaannik ilisimasaqarlutik, aamma pisut ilaanni saniatigut sunniutit nalunaarsorneqartarsimasut takusinnaavarput.

3.9

P-pille-t, naartuersittarnerit aamma kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisa rneq – arnat oqaluttuaat

Pisut 35-it, spiralimut aamma Depo-Proveramut tunngassuteqanngitsut, katillugit 35-t, nassuiarneqarnerat kapitalimi uani naatsumik sammineqarput. Taakku p-pille-t pillugit oqaluttuarineqartunut, isumalluutit pissutigalugit sukumiisumik misissuiffigissanagit aalajangiussimasatsinnut, kiisalu pisimasunut naartunaveersaatinut tunngassuteqanngitsut, taamaattumillu suliaassap nassuiaataanut ilaanngitsunut tunngassuteqarput. Taakku sammisatsitut allatut annertussusilimmik samminngilavut, kisianni pisuni assigiinngitsuni pingasuni taakkunani assigiissutit malunniuteqarnerpaat ugguuna erseqqissaaffigalutigit. Amerlanngitsut pineqarmata kinaassutsip paasineqarsinnaannginnissaa eqqarsaatigalugu pisuni assigiinngitsuni pingasuni taakkunani ataasiakkaani oqaluttuarineqartut qanoq amerlatigisut tigusimanerlutigit oqaatiginngilarput.

Pisut amerlanerpaartaat Kalaallit Nunaanni pisimapput. Tallimanit ikinnerusut Danmarkimi pisimapput, aamma tallimanit ikinnerusunut tunngatillugu nunami sorlermi pisimaneranut tunngatillugu paasissutissaateqanngilagut.

P-pille-t

P-pille-t pillugit oqaluttuarineqartuni amerlanngitsuni amerlanerit pisunik, pissutsit assigiinngitsut pissutigalugit spiralip atorneqarsinnaannginnera, iluaalliuutigineqarsimanera imaluunniit arnat spiraleqarusunnginnerat pissutigalugit arnat p-pille-nik tunineqarnersimanerannut tunngasunik nassuiaataapput. Pisuni taamaattuni arnat oqaluttuaminnik tunniussinerannut pissutaasoq tassaavoq, naartunaveersaateqarnissaminnik kimigiiserfigineqarsimasutut misigisimanerat. Assersuutigalugu arnat oqaluttuarivaat, pisuni taamaattuni, spiralimik atuisinnaanngiffimminni, aamma allattut ittumik naartunaveersaateqarusunnginnerminni tusaaneqarnatilluunniit ataqqineqarsimanatik. Taarsiullugu p-pille-nik pissasut nakorsaq kimigiisertarsimaavoq.

Aamma oqaluttuarineqartut ilagivaat, arnat spiralimut taarsiullugu p-pille-nik atuissallutik kissaateqartarsimasut, kisianni tamanna nakorsamit itigartitsissutigineqartarsimalluni, ilitsersuutigineqartut malillugit arnap p-pille-mik iisinissani aqussinnaanaviannngimmagu, taamaattumillu naartulissammat innersuussutigalugu.

Taamaattumik p-pille-t pillugit oqaluttuarineqartut immikkoortunut marlunnut avissimapput. Ataaseq, pinngitsoornani naartunaveersaateqarnissamik misigisimanermut tunngassutilik, aammalu ataaseq amerlanngitsunik inuttalik, arnat pineqartut p-pille-tornissartik aqussinnaanaviannngikkaat nakorsaq naliliisarsimalluni, taamaattumillu arnat sinnerlugit naartunaveersaat pillugu aalajangiisarsimalluni.

Naartuersinneq

Naartuersinneq pillugu arnat ilaasa oqaluttuassallutik toqqarsimavaat. Oqaluttuarineqartut pisunut, arnanit iluaatsutut misigisimaneqarsimasunut, imaluunniit naartuersinnissaminnik kimigiiserfigineqarsimasutut misigisimasimanermut tunngassuteqarput. Taakku affaat, naartuersinnermut tunngasumik oqaluttuaminnik tunniussisimasut, pisup pinerata nalaani 18-it inorlugit ukioqarsimapput.

Ataatsimut isigalugu arnat naartuersinnissaminnik annerusumik minnerusumilluunniit kimigiiserfigineqarsimasut, kiisalu kissaatitik aamma isummatik pisumi ataqqineqarsimanngitsut pillugit misigisimaneranni assigiissuteqartoqarpoq. Arnat arlallit erseqqissarpaat, assersuutigalugu peqqinnissaqarfimmi sulisut, imaluunniit oqartussat allat arnaq tusarniaaffigeqqaarnagu imaluunniit akuersiseqqaarnagu naartuersittoqarnissaanik aalajangiisartut.

Arnaq ataaseq oqaluttuarpoq:

*”Taamani naartuvunga, (..) nakorsiarpunga, uanga oqaloqatiginanga
akuersiseqqaarnangaluunniit meeraq peerniarlugu sulisut uanga qulaatiinnarlunga oqallillutillu
aalajangerput. [kinaassusiata paasineqarsinnaannginnissaa eqqarsaatigalugu pisup nalaani
ukiui ersersinneqanngillat 2B7]*

Pisunik oqaluttuarineqartut ilaqarput, arnat misigisimasut arnap naartuersinnissaanut arnap angerlarsimaffiani pissutsit imaluunniit ilaqutariinnermi pissutsit aalajangiisuutillugit peqqinnissaqarfimmi naliliisartut.

Naartuersinneq pillugu oqaluttuarineqartunit amerlanngitsunit tallimanit ikinnerusut arnat namminneq aalajangiisinnatitaanerminnut tunngatillugu sakkortuumik aamma ataqqinninngitsumik misigisimasimanerannik ilaqarput.

Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq

Arnat ilaat kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinnermut tunngasumik oqaluttuaminnik tunniussipput. Pisut 1970-ikkunni aamma 1980-ikkunni pisimasuupput, aamma arnat tamarmik 18-it sinnerlugit ukioqarsimallutik. Ilaat meerartaarnikuusimanngillat, ilaallu arlalinnik meerartaarnikuusimallutik.

Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq pillugu oqaluttuarineqartuni pingaarnertut arnat ernereernermik kingorna kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarnissaminnik peqqinnissaqarfimmi sulisunit kimigiiserfigineqarsimasutut misigisimanerannit aallaaveqarput, amerlasuutigut naammattunik meeraqarnerarneqartarsimallutik. Arnat aamma oqaluttuarivaat, paasissutissinneqarnermik tunngaveqanngitsumik kinguaassiorsinnaajunnaarsinneqarsimallutik, taamaalillutillu kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinerup kingunissai pillugit eqqumaffiginnissimanatik.

3.10

Ukiukitsunut 1970-ikkunni naartunaveersaatit

Angajoqqaat imaluunniit angajoqqaatut akisussaasut akuersiseqqaarnagit kina spiralilerneqarsinnaanersoq pillugu malittarisassat, immikkoortoq 1-imi taaneqareersutut, 1970-ikkut ingerlaneranni arlaleriarlutik allanngortinneqarput. Naartunaveersaatit pillugit angajoqqaat akuersiseqqaarnagit inuusuttunik ilitersuinissamut pitsaanerusunik periarfissaqarnissaq folketingimi partiinit arlalinnit kissaatigineqarpoq, aammalu pingaartumik sammisaq taanna Kalaallit Nunaanni Danmarkimilu 1970-ikkunni nutaamik malittarisassaliuussinissamut pissutaasimavoq.

Angajoqqaat akuersiseqqaarnagit niviarsiaqqat inuusuttut ilitersorneqarnissaannut inatsisitigut tunngaviliinissaq aqputtissiuunneqarpoq. Malittarisassaq taanna, aamma piffissap ingerlanerani qanoq allannguuteqarsimanersoq, aamma oqaluttuarineqartut kiisalu pisimasut pillugit paasissutissat ilanngullugit suliasaqqarfiup iluani malittarisassat Kalaallit Nunaannut atuutilersinneqarnissaasa aqputtissiuunneqarnerat sioqqullugu Danmarkimi sulinermi alaatsinaanneqartarsimanersut paasisaqqarfiginiarlugu kapitalimi uani itisiliiffigissavagut.

Angajoqqaatut akisussaaneq pillugu malittarisassat nalinginnaasut, aamma peqqinnissaqqarfimmi suliarineqartartunut tunngatillugu angajoqqaatut akuersisinneqartarnermut tunngasut naatsumik misissueqqissaarnermi aallarniutigineqarput. Tamatuma kingorna Kalaallit Nunaanni 1970-ikkunni niviarsiaqqanut inuusuttunut naartunaveersaatinut tunngatillugu malittarisassat allanngorartut misissorneqarput, kingornalu danskit tamatumunnga malittarisassat, Kalaallit Nunaanni malittarisassat atuutilersinneqarnerannut tunngaviusut, aamma niviarsiaqqanut kalaallinut Danmarkimi najugalinnut/najugaqarallartunut atuuttuusut.

Pisimasut pillugit allakkiat saniatigut oqaluttuarineqartut arlallit, ilisimatusartoqatigiit tigusimasaat, kapitalip uuma ingerlanerani ilanngunneqassapput, inatsisitigut tunngaviit allanngorartut misissorneqarnerannut ilanngullugu inatsisitigut tunngavigineqartut sulinermi aqunneqarnerat erseqqissisinneqassalluni.

Inatsisitigut tunngaviit saqqummiunneqartut tunngaviusumik piffissanik assigiinngitsunik pingasunik ilaqarput.

- Piffissaq, niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut tunngatillugu angajoqqaat akuersisimanissaat piumasaqaataasoq.
- Piffissaq, angajoqqaat akuersisimanissaannik piumasaqaat 15-17-inik ukiulinnut tunngatillugu peerneqartoq. Tassani ilanngullugu erseqqissivoq, niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, siusinnerusukkut naartunikuusimanngitsunut, naartunaveersaatinik atuisitsinissaq malittarisassanut akerliussasoq danskit oqartussaasui namminneq isumaqartut.
- Piffissaq, naartunaveersaatit pillugit 18-it inorlugit ukiullit tamarmik ilitersorneqarsinnaasut.

Kalaallit Nunaanni piffissami 30. septembari 1973-i tikillugu malittarisassat

Angajoqqaatut akisussaaneq ataatsimut isigalugu

Niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaatilerneqartussanut angajoqqaat akuersisimanissaannik 30. septembari 1973-i tikillugu piumasaqaateqarpoq. Piumasaqaat ukiukitsut angajoqqaat akisussaaneerisa ataaniinnerannut tunngatinneqassaaq, naleqq. namminersorsinnaanermik inatsit 1922-meersoq. Taamaattumik angajoqqaatut akisussaasoq meeqqap inuttut atugaanut tunngasunik aalajangiisuusussaalluni. Tamatuma kingunerisaanik angajoqqaatut akisussaasoq tunngaviusumik – meeqqamut angajoqqaatut akisussaasuunerup kingunerisaanik – peqqinnissamut tunngatillugu katsorsarneqarnissaanut akuersisussaavoq.¹⁰⁵⁶

Namminersorsinnaanermik inatsit 1922-meersoq kunngip peqqussutaatigut 6. marsi 1959-imeersukkut Kitaanut atuutilersinneqarpoq, aamma kunngip peqqussutaatigut 15. februaari 1971-imeersukkut Avannaanut- aamma Tunumut atuutilersinneqarluni. Kisianni tamanna sioqqullugu angajoqqaatut akisussaaneq pillugu kalaallit paasinninnerat, inatsisinut tunngasut pillugit paasisassarsiorlutik angalasut malillugit, danskinit allaaneruallaanngilaq.¹⁰⁵⁷ Danskita kalaallillu inatsisaanni aallaavik taamaalilluni tassaavoq angajoqqaatut akisussaasoq akuersisimassasoq.¹⁰⁵⁸

Namminersorsinnaanermut inatsit 1922-meersoq ataatsimiititaliarsuup missingiussaa tunngavigalugu pilersinneqarsimavoq, § 18-ilu ima oqaasertalerneqassasoq siunnersuutigineqarluni: ”Meeqqat 18-it inorlugit ukiullit katissimallutik aappariilersimanngikkunik angajoqqaanut oqartussaaffigineqarput” aamma § 19-i: ”Angajoqqaatut akisussaaneq meeqqap isumassorneqarnissaanik, aamma taassumunnga inuttut pissutsit aalajangiiffigisinnaanernannik pisussaaffiliivoq. Meeraq, angajoqqaat aamma meeqqap inissisimaffiat aamma kissaataat malillugit perorsarneqarlunilu ilinniartinneqassaaq. Ilinniartitsinermi sapinngisamik meeqqap piginnaasai aamma kissaatai eqqarsaatigineqassapput.” § 19, 2. pkt.-ili Rigsdagip isumaqatiginninniarnernani peerneqarpoq, pisariaqartinneqartumit annertunerusumik meeqqat angajoqqaallu akornanni pissutsinut tunngatillugu aalajangersakkanik arlaqarnerusunik peqarnissaa kissaatigineqanngimmat.¹⁰⁵⁹ Ataatsimiititaliarsuup § 19-imut missingiutitut oqaaseqataani oqaatigineqarpoq, ”tassani annertunerusumik nalinginnaasumik angajoqqaatut akisussaaffiup imarisai oqaatigineqarput. Tamanna siullertut pisussaaffiivoq, kisianni meeqqamut tapertaanissaq tassunga ilaavoq. Pisussaaffik meeqqap isumassorneqarnissaanik siunertaqarpoq. Isumassuineq taanna ilaatigut atortussatigut isumagineqarnissaanut, pisariaqartinneqartumik nerisaqarnissaanut, napparsimanernani isumagineqarnissaanut, inisimaffissaqarnissaanut, kiattumiinnissaanut aamma atisaqarnissaanut (...) ilaatigut meeraq tulluurtumik isumassorneqassaaq, inuit allat akornanniissinnaanissaminik ilinniarnissaa isumagineqassaaq, ileqqorissaarnissaaq pisariaqartinneqartoq pissarsiarissammagu (...). Meeqqap inatsisinik unioqqutitsinissamut ingalassimatinnissaannik angajoqqaat ilaatigut aamma pisussaaffeqarput (...). Pisussaaffinnut taakkununga meeqqamut oqartussaassuseq annertusisaavoq.”

Angajoqqaatut akisussaasup piginnaatitaaffiisa imarisaanut tunngatillugu apeqqut danskita 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisaannut atatillugu oqaluuserineqaqqilerpoq.

Angajoqqaatut akisussaaneermi pisussaaffinni sorpiaap pineqarnerata saniatigut peqqinnissamut tunngasumi ataatsimi erseqqissarneqarpoq: Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut nappaatit akiorneqarnissaat pillugu peqqussummi nr. 21-mi, 22. januaari 1962-imeersumi angajoqqaatut akisussaasoq *pisussaaffilerneqarpoq* – ukiukitsup kinguaassiuutimigut nappaateqarneranik ilisimasaqarnermi, imaluunniit pasitsaassinermi – pineqartup misissortillunilu katsorsarneqarnissaa isumagissagaa, naleqq. § 3, imm. 3. Tassunga tunngatillugu nakorsamit peqqussummi kinguaassiuutitigut nappaatit akiorniarneqarneranni naammassinninnissaminut pisussaaffeqarput, naleqq. § 3, imm., 4, naleqq. § 11.

Namminersorsinnaanermut inatsimmi ataatsimut isigalugu angajoqqaat akuersinissaat piumasaqaataareeraluartoq passussineq, naartuersinnermut tunngasoq, peqqinnissaqarfiup sinnerata illuatungaanik angajoqqaat akuersinissaannik piumasaqaat naartuersittarneq pillugu danskit inatsisaanni erseqqilluinnartumik erseqqissarneqarpoq. Tamatumunnga atassuteqarunarpoq naartuersinneq – peqqinnissaqarfiup sinnerata illuatungerisaanik – pingaarnertut passunneqartumit namminermut akuersisitsinissamik erseqqilluinnartumik piumasaqaatitaqarmat. Tamannali ukiukitsunut tunngavigissallugu naammassinnaangilaq, taakkumi angajoqqaatut akisussaasumit akisussaaffigineqaramik. Naartuersittarneq pillugu danskit inatsisaat siullesq¹⁰⁶⁰ oqaaseqaatini erseqqilluinnartumik akuersisitsinissamik piumasaqaateqarnermut pissutaasumik erseqqilluinnartumik pissuteqarneranik soqanngilaq, naartunerli pillugu ataatsimiititaliarsoq isumaliutissiissutaanut¹⁰⁶¹ innersuussilluni. Isumaliutissiissummi, inatsisissatut siunnersuummut missingiummik, ilassutitut oqaaseqaatinut ilaqartinneqartumik, oqaatigineqarpoq, (annertunerusumik tunngavilersugaanngitsumik), passussineq arnap qinnuiginninneranit pisariaqartoq. Naartunermik kipititsineq, arnaq *akuersiseqqaarnagu*, naartumik toqutsineq pillugu taamanikkut danskit pillaasarnermut inatsisaanni aalajangersakkamut, naleqq. § 242, naapertuuppoq, qaavatigut inatsisinut akerliusumik arnap *akuersissuteqarneratigut* naartunermik kipititsineri immikkut sakkortuumik pillaatissiisoqassalluni. Naartuersinnerup arnamit namminermut qinnuiginnikkut pinissaanut pingaarutilittut isigineqartoq siullesq taamaallilluni siullertut tassaavoq eqqartuussisarnermi inatsimmik naleqquttumik immikkoortitsinermik nangitsineq, nammineq aalajangersinnaassuseqarnermik ullumikkut paasinninnermik takutitsinertut isikkoqannginnerulluni, naleqq. aamma isumaliutissiissummi qup. 40-43, inuup nammineq killilersorneqarnani timiminik atuisinnaatitaanermi inuttut pininnaatitaaffianik akerliusoq, tassa *”Inuiaqatigiit Pisariaqartitaannut naapertuuttumik Arnaq killilersugaanngitsumik nammineq Timiminik atuisinnaatitaallunilu atuisinnaassaaq”*. Isumaliutissiissummi angajoqqaat akuersisinneqarnissaat erseqqissarneqarpoq (qup. 91), tassa *”Naartunermik kipititsinerit Siunnersuummi tunngavissalerneqartut [pisariaqartippaat], Arnaq nammineq tamanna pillugu Qinnuiginnissasoq. Kisianni Pisuni, tamanna naammangippat, imaluunniit pisariaqanngippat...Arnaq 18-it inorlugit Ukioqarpat Angajoqqaatut akisussaasoq Nalinginnaasumik Passussinerup Ingerlanneqarnissaanut akuersissaaq”*.

Angajoqqaat akuersisinneqarnissaat, Rohtmar Hermann-mit 2025-mi taaneqartutut, Folketingip 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit suliarimmagu sammeneqarpoq. Justitsministeriap allakkiaani, 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisip¹⁰⁶² ataatsimiititaliami suliarineqarneranut atatillugu ministerimut apeqqutit 18-22-p akissutaannut ilaatinneqartumi, Rigsdagip isumaqatiginninniarnernik misissuineri Justitsministeria paasissutissanik allanik, angajoqqaatut akisussaaneq isumaanik aalajangersaanissamut tapertaasinnaasumik, imaluunniit ”inuttut atukkat” sukumiinerusumik paasinissaanut nassaanngilaq.

Rothmar Herrmann-mit 2025-mi oqaatigineqartutut, 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit pillugu isumaqatiginninniarnert misissorneqarnerannik imaqartumi, inatsisip tusarniaassutigineqarnerani, kinguaassiuutinut tunngasut pillugit paasissutissiisarnermut ataatsimiititaliap tungaaninngaanniit aamma Savalimmiuni Naalagaaffiup Sinniisuata tungaaninngaanniit ernumassutigineqarsimavoq, namminneq paasinninnertik malillugu inatsisissatut siunnersuut arnaq qinnuiginninngikkaluartoq, aamma peqqissutsimut tunngatillugu tamatumunnga aalajangersimasumik pissutissaqanngikkaluartoq naartunaveersaatit pillugit paasitinneqarnissamik periarfissaqalersitsisoq. Kinguaassiuutinulli tunngasutigit paasissutissiisarnermut ataatsimiititaliami isumaqatigiissutigineqarpoq oqaasertaliornernata allannortinnissaanik siunnersuuteqartoqassanngitsaq, ataatsimiititaliaq isumaqarmat tamanna sulineri ajornakusoortitsilersinnaasoq. Inatsit aammattaaq Kalaallit Nunaannut atuutilersitsinissamut piginnaatitsissummik ilaqanngilaq. Taamaattumik sulineri ajornakusoortitsilersinnaanera eqqarsaatigineqarsimanngilaq, soorlu pisuni niviarsiaqqat inuusuttut pineqartillugit, imaluunniit kalaallit niviarsiaqqat/arnat aamma danskit nakorsat akornanni oqaatsitigit ajornakusoortitsinerit pineqartillugit: tassa imaappoq, pisuni kinguaassiuutinut tunngasut pillugit

paasissutissiisarnermut ataatsimiititaliap illersuina ”*arnaq taamaalilluni nakorsiarnissaminut pisussaaffeqarnani naammattumik isumannaariffigineqarpoq*”¹⁰⁶³ kajumissitsimik tunngaveqarnissap qulakkeernissaanut naammassimanngilaq. Rothmar Herrmann-mit 2025-mi itisilernerqartut, inuusuttut naartunaveersaatit pillugit ilitsersorneqarnissaminut pisinnaatitaaffiat pillugu apequt inatsisissatut siunnersuummut saqqummiunneqartumut ilaatinneqarsimanngilaq, kisiannili inatsisissatut siunnersuutip inatsisiliortunit suliarineqarnerata nalaani ilanngunneqarsimalluni. Taamaattumik inuusuttut akornanni kajumissutsip qulakkeerneqarnissaa piareersaallutik suliaqartunit immikkut isumaliutigineqarsimanngilaq.

Taamaattumik angajoqqaatut akisussaaneq peqqinnissakkut katsorsarneqarnermi angajoqqaat akuersisimanissaannik piumasaqaatitaqarneranik nalinginnaasumik aallaaviusoq tunngavigalugu, piffissami 30. septembari 1973-i tikillugu, niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaatit pillugit ilitsersuinissamut angajoqqaat akuersisimanissaat piumasaqaataavoq.

1973-ip tungaanut angajoqqaanik akuersisitsisarneq pillugu oqaluttuarineqartut aamma pisimasut pillugit allagaatit

Qulaani taaneqareersutut malittarisassat atuuttut malillugit 30. septembari 1973-i sioqqullugu inuusuttut 18-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaatit pillugit ilitsersuinermi angajoqqaat akuersisimanissaat piumasaqaataavoq. Angajoqqaat akuersisinneqarnissaat pillugu malittarisassat sulinermi malinneqarsimanersut paasisaqarfiginiarlugu peqqinnissaqarfiup allagaataani angajoqqaat akuersisinneqarsimanerannut tunngatillugu suut takuneqarsinnaanersut ilisimatusartoqatigiit misissorpaat.

Siullermik oqaluttuani tiguneqarsimasuni naartunaveersaatinut tunngatillugu 1972-i ilanngullugu pisimasunut tunngassutillit qassiunersut misissorpavut. Oqaluttuarineqartut eqqoqqissaartunik ulloqanngillat, amerlasuunilli pisup ukiua taaneqarsimalluni. Taamaattumik kisitsisit, 1972-i sioqqullugu imaluunniit ingerlanerani, arnanit ukiuliussatut taaneqartut uku pisimasunut tamanut tunngassuteqarput.

Arnat katillugit 89-it piffissami tassani spiralimik imaluunniit Depo-Proveramik pisimasunik katillugit 105-inik oqaluttuarput. Pisimasunit taakunannga 100-t Kalaallit Nunaanni piffissami 1965-1973¹⁰⁶⁴ -imut pisimapput, tallimallu Danmakimi pisimallutik. Pisuni 60-ini niviarsiaqqanut 18-it inorlugit ukiulinnut pisimapput. Taakkunannga 54-it Kalaallit Nunaanni aamma tallimat Danmarkimi pisimapput, pisumut ataatsimut tunngatillugu nuna pillugu paasissutissaq amigaataavoq. Arnat 19-it pisumi siullermi 15-it inorlugit ukioqarsimallutik eqqaamavaat.

Naartunaveersaatinut tunngatillugu pisut Kalaallit Nunaanni pisimasut kommuninut tallimanut tamanut agguataarsimapput.

Arnat arfineq pingasut taamanikkut 18-it inorlugit ukioqarsimasunut pisunit taakkunannga, Kalaallit Nunaanni pisimasunit, 54-it oqaluttuarput, naartunaveersaammut tunngatillugu pisumut namminneq, imaluunniit angajoqqaatik akuersisimasut. Oqaluttuanik katersuinermi angajoqqaat oqaluttuaat ilanngullugit katersorneqanngimmata pisup ingerlasimanera pillugu angajoqqaat eqqaamasaat, tassunga ilanngullugu piffissami tassani inuusuttut 18-it inorlugit ukiulinnut akuersinissamut tunngatillugu suliaq qanoq ingerlasimanera pillugu misigisimasaat, misissorneqarsinnaasimanngillat.

Kalaallit Nunaanni napparsimmavinnit arlalinnit napparsimasunut nalunaarsuiffinnik taamungaannaq tigooqqaalluta misissuinitinni angajoqqaanik akuersisitsisimanermut paasissutissanik nassaanngilagut. Nalunaarsuiffinnulli allattuinnissamut malittarisassani akuersisitsinerup allassimanissaa erseqqissumik

aamma piumasarineqanngilaq. Nakorsaanerli kaajallaasitakkut¹⁰⁶⁵, 15-17-inik ukiullit angajoqqaavi akuersiseqqaarnagit ilitersorneqarnissaannut inatsitigut tunngavissaq sulii naammassineqanngitsaq, allassimasumik pigineqassasq piumasaqarpoq. Akuersinermut allaganngorlugit uppersaatinik assersuutissanik taamaattunik peqqinnissaqarfiup allagaatinik toqqortaasiivini nassaanngilagut. Ilisimatusartoqatigiit inaarutaasumik nassuiarsinnaanngilaat angajoqqaat akuersineri allassimasut taakku kingorna igiinnarneqarsimanersut, imaluunniit sulineri pissarsiarineqartarsimannginnersut.

Spiralinut nalunaarsuiffik ataaseq Ilulissaneersoq malillugu, piffissami 1973-i sioqqullugu nalunaarsukkanik imalik, piffissami tassani niviarsiaqqat 18-it inorlugit ukiullit angajoqqaavisa akuersinerannik pissarsisoqartarsimanersaq aamma takusinnaasimanngilarput. Paasissutissat taakku nalunaarsuiffimmi allassimanngillat. Tamannali taakku pissarsiarineqartarsimannginnerannik isumaqartariaqanngilaq, kisianni paasissutissat tamakku nalunaarsuiffimmut allattarsimanngilaat.

Angajoqqaanik akuersisitsisarneq pillugu Kalaallit Nunaanni piffissami 1. oktobari 1973-imiit 1. septembari 1975-i tikillugu malittarisassat, aamma niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut naartunaveersaatinik tunniussisarneq inatsisinik unioqqutitsinerunnginnersaq pillugu oqartussaasut paasinninnerat

Piffissami tassani *assigiinngitsunik marlunnik eqqumaffigisassaqarpoq*, immikkoortumi uani itisilerneqartussanik:

- Siullertut, kunngip peqqussutaanik atuutilersitsinikkut ukiutigut killiliussaq apparneqarpoq, taamaalilluni danskit malittarisassat assigalugit naartunaveersaatinut tunngatillugu 15-17-ukiullit angajoqqaavisa akuersisinneqqaarnissaat atorunnaarluni.
- Aappaattut, niviarsiaqqanut atoqateqarnissaminut ukiukippallaartunut naartunaveersaatiinissaq, taakku namminneq ernereernikuullutilluunniit naartuersereersimanngippata, angajoqqaat akuersisimagaluarpataluunniit pillasarnermut inatsimmut akerliussasutut oqartussaasut namminneq isigivaat. Paasinninneq taanna piffissaq qulaajaaffigineqartoq aallarnerfigalugu (1960-i) Danmarkimi atuutilersimasinnaavoq, kisianni siullerpaamik Indenrigsministerimit 1972-imi taaneqarpoq. Niviarsiaqqanut 15-init inorlugit ukiulinnut, siusinnerusukkut naartunikuusimanngitsunut, tunngatillugu killiliineq kunngip peqqussutaani nr. 525/1973-imi oqaasertaliussami toqqaannartumik aamma takuneqarsinnaavoq. Pillaasarnermut inatsit pillugu siunnersuisoqatigiit ulloq 19. marsi 1975-imi oqaaseqarput, niviarsiaqqat 15-it inorlugit ukiullit pillugit paasinninneq taanna atorsinnaanngitsaq, tamannalu Justiministeriamit isumaqataaffigineqarluni. Oqartussaasut paasinninnertik piffissami tassani tassa qimappaat. Apeqqut eqqartuussivinnut saqqummiunneqanngisaannarsimavoq, aammalu taamaalilluni inatsitigut inissisimaffik oqartussaasunit aalajangiiffigineqarsimanngisaannarluni. Piffissami tassani, niviarsiaqqat 15-it inorlugit ukiullit naartunikuusimanngitsut naartunaveersaatinik tunineqarsinnaannginnerannik Justits- aamma Indenrigsministeriap isumaqarfiata nalaani, peqqinnissaqarfimmut oqartussaasut inatsitigut paasinninneq, oqartussatut qullersaasut eqqortutut isigisaat, malillugu aqutsisimassagaluarput. Paasinninneq taanna inatsisissamik piareersaalluni suliaqarnermi arlaleriarluni taaneqartarpoq.

Kunngip peqqussutaata nr. 525/1973-ip atuutilersinneqarneratigut 15-17-ukiulinnut angajoqqaat akuersisinneqqaarnissannik piumasaqaat piffissami 1. oktobari 1973-imiit (1. septembari 1975-imut atorunnaarsinneqarpoq, peqqussut tullegu atuutilerluni). Taamaalilluni danskit malittarisassat Kalaallit Nunaanni malittarisassat assigilerpaat.

Immikkoortoq 1-imi taaneqartutut nakorsaaneq aallaqqaammut kaajallaasitaliaminik 1968-imeersumik (kukkusumik isumaqartoqarluni, Danmarkimisut angajoqqaat akuersiseqqaarnagit Kalaallit Nunaanni inuusuttunut 15-17-inik ukiulinnut ilitersuinissamik assinganik tunngavissaqartoq) allanngortitseqqullugu qinnuigineqarpoq, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup paasisimammagu, angajoqqaat akuersiseqqaarnagit Kalaallit Nunaanni inunnut 15-17-inik ukiulinnut naartunaveersaatit pillugit ilitersuinissaq inerteqqutaasoq. Tamatuma kingunerisaanik nakorsaanerup ministereqarfik qinnuigisimavaa Kalaallit Nunaannut assinganik tunngavissaliinissamut aqutissiuussinissamut periarfissanik misissueqqullugu, soorlu 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit aqutigalugu Danmarkimi aqutissiuussisoqarsimasoq.

Nakorsaanerup 15-17-inik ukiullit angajoqqaavi akuersiseqqaanngikkaluarlugit naartulernissamik pitsaaliuilluni ilitersuinissamut tunngavissamik siunnersuuteqartoqarnissaata aqutissiuunneqarnissaanik ujartugaa Kalaallit Nunaanni Landsrådip 1970-imi ukiakkut akuersissutigivaa. Taamaalluni ministereqarfik tunngavissamik aqutissiuussilluni aallartissinnaalerpoq (aatsaalli ulloq 30. septembari 1973-imi atuutilersinneqarsimalluni). Napparsimasunut nalunaarsuiffimmik Sundhedsstyrelse-p suliaani allanneqarsimavoq, allannguut 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmik¹⁰⁶⁶ allannguissamut taarsiullugu kunngip peqqussutaatigut naammassineqassasoq.

Tassunga atatillugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik Sundhedsstyrelse-mut apriliimi 1971-imi allappoq, pissutaasutullu ilisimatitsissutigalugu tunngavissamik maanna aqutissiuussisoqarnissaanut 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsissatut siunnersuut pillugu ministereqarfik tusarniaaffigineqarsimagaluartoq, kisianni inatsisip Kalaallit Nunaanni¹⁰⁶⁷ atuunnissaa pillugu taamanikkut oqaaseqaateqartoqarsimanngitsoq. Tamatumunnga ilaatigut nakorsanik namminersortunik Kalaallit Nunaanni sulisoqannginnera ministereqarfiup tunngavilersuutigivaa. Kisianni – piffissami ministereqarfiup tusarniarneqareernerata kingorna – angajoqqaat akuersiseqqaarnagit inuusuttunik 15-it 17-illu akornanni ukiulinnik naartulernissamik pitsaaliuilluni ilitersuisinnaaneq pillugu Folketingip suliaqarnerata ingerlanerani aalajangersakkamik ilanngussisoqarpoq. Ministereqarfik malillugu naartunaveersaatit pillugit inuusuttunut ilitersuisinnaanissaq pisariaqartinneqarmat, immikkoortoq 1-imi taaneqareersutut, siunnersuummut missingiummik, ima ittumik saqqummiussisoqarpoq ”Kalaallit Nunaanni inuit 15-ileereersimasut, kisianni 18-iliisimanngitsut, angajoqqaatut akisussaasoq akuersiseqqaarnagu naartulernissamik pitsaaliuilluni periutsinik atuinnissamut nakorsamit, ernissusiortumit, ernissusiortumut ikiortimit imaluunniit sundhedsmedhjælperimit ilitersorneqarsinnaapput”.

Siunnersuut aalajangersimasoq taanna pillugu Landsrådi 1973-imi aatsaat tusarniaaffigineqarpoq. Tamatumunnga pissutaasimagunarpoq piffissami tassani Danmarkimi naalakkersuisut sisamariarlutik taarsersimanerat, taamaattumillu siunnersuut naalakkersuisunngortunit nutaanit ingerlateqqinneqarnissaa utaqqineqarsimassalluni.

Tusarniaanerup nalaani Landsrådimut ilaasortap Ole Berglundip (ilinniartitsisuusimasup) oqaatigivaa, ilitersuisinnaanissamik siunnersuut taanna assersuutigalugu spiraliliinermik ilaqartoq, tamannalu atuarfinnit tunniunneqartartumit allaanerusoq. Tamatuma takutippaa siunnersuummi oqaaseq ”ilitersuineq” aalajangersumik, kinguaassiuutit pillugit atuartitsinermi atitunerusumik siunnerfilittut, paasigaa.¹⁰⁶⁸ Oqaaseq ilitersuineq Danmarkimi 1966-imi, naleqq. sukumiinerusumik naleqq. Rothmar Herrmann, 2025,¹⁰⁶⁹ aamma taamatut paasineqarsimavoq. Landsrådip 1973¹⁰⁷⁰-imi isumaqatiginninniarnani takuneqarsinnaavoq, nivarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut ilitersuinissamut tunngavissaliisoqarsimanngitsoq, nivarsiaaraq naartoreernikuusimasoq pineqanngippat. Taamaattoqartillugu naartunerup qaangiutereernerani ilitersuisoqarsinnaavoq, tassunga ilanngullugu angajoqqaat akuersiseqqaarnagit naartuersinneq. Taanna aamma kunngip peqqussutaata oqaasertaani takuneqarsinnaavoq. Danskitt paasinninnerannut aamma naapertuuppoq: Danskitt 1972-

naartusunik isumassuineq pillugu inatsisissaattut siunnersuut pillugu ataatsimiititaliami suliaqartoqarnerata nalaani Indenrigministeri nassuiaammik¹⁰⁷¹ tunniussaqqarpoq, tassani oqaatigalugu naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik tunniussinissaq pillugu nivarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut *aalajangersumik ilitersuisoqarsinnaanngitsoq*. Tamanna, ministeri malillugu, pillaaarnermi inatsimmi § 222-mik, atoqateqarnissamut ukiukippallaarnermut tunngasumik, unioqqutitsinermut peqataassaaq. Aalajangersagaq Kalaallit Nunaanni pinerluttulerinermi inatsimmi assinganik nassaassaavoq.^{1072 1073}

Justitsministeri folketingimut ilaasortap Kurt Brauerip¹⁰⁷⁴ apeqqutaanut allakkatigut akissummini assinganik ima oqaaseqqarpoq:

”Aanaanik ikiuisarfiit angajoqqaatut akisussaasup akuersisinneratigut naartunaveersaatit assigiinngitsut, aamma taakku atornissaannut tunngavissat pillugit paasisutissanik nalinginnaanerusunik inuusuttunut 15-it inorlugit ukiulinnut tunniussisinnaapput, taakku pillugu paasisutissat, assersuutigalugu kinguaassiuutitut tunngasutigut meeqqat atuarfianni atuartitsisarnermut ilaasut, assinganik. Kisianni aalajangersumik ikiuineq, naartunaveersaatinik eqqortunik inassuteqarnermik, aamma naartulernissamik pitsaaliuilluni atortumik tunniussinermik ilallit, pillaaarnermut inatsimmi § 222-mi aalajangersakkamut akerliussinnaavoq, tamatuma kingorna meeqqamik 15-it inorlugit ukiulimmik atoqateqarneq pillarneqaataassalluni. Taamaattumik anaananik ikiuisarfiit taamatut aalajangersumik ikiuisinnaassanngillat. Taamatut ikiuineq arnamut 15-it inorlugit ukiulimmut, naartoreersimasumut, tunniussisoqarsinnaaneranut pissutaasoq tassaavoq naartusunik isumassuineq pillugu inatsit (inatsit nr. 200, 8. juuni 1966-imeersoq § 1, imm. 2 aamma 3) naartoreernerup kingorna naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitersuinermik aalajangersakkamik immikkut ittumik ilaqarmat. Aalajangersagaq taanna ima paasisariaqqarpoq, ilitersuineq arnanut 15-it inorlugit ukiulinnut, naartoreersimasunut, aamma tunniunneqarsinnaasoq. Aalajangersagaq soorunami ima nassataqartariaqqarpoq, ilitersuineq aalajangersakkap tunngaviisa iluaniissasoq; pillaaarnermut inatsimmut akerliussinnaanngitsoq. Indenrigsministeria anaananik ikiuisarfinnut siusinnerusukkut oqaaseqarnikuuvoq, ikiuisarfiit ilitersuisarnerat malittarisassat taakku malillugit pisassasoq, aamma justitsministeriap tamanna atuutilersikkaa. Pillaasarnermut inatsit meeqqanik aalajangersimasunik ukiulinnik atoqateqarnissamik inerteqquteqartillugu anaananik ikiuisarfiit malittarisassanik taakkuninnga malinninnissaat aamma eqqortuusorivara. Taamaattoqanngippat anaananut ikiuisarfiit pillaaarnermut inatsimmi aalajangersakkanik ataqqinninnermik annikillisitseqataassapput, aamma sulisut pisut ilaanni pillaaarnermut inatsimmik unioqqutitseqataasutut allaat immaqa pillaatissinneqarsinnaanerminnik imminnut inississinnaallutik. Angajoqqaatut akisussaasup ilitersuinermut akuersinera pillaatissinneqarsinnaanermik pinngitsoortitsisinnaanngitsoq.”

Tunngavissaq kunngip peqqussutaatigut nr. 525-ikkut ulloq 1. oktobari 1973-mi atuutilersinneqqarpoq, tamatuma kingorna naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik atuinissamik ilitersuinermik neqerooruteqarlunilu tunniussisoqarsinnaanngorluni:

§1. Naartulernissamik pitsaaliuineri periutsit pillugit ilitersuineq inunnut, 18-init inorlugit ukiulinnut aamma katissimanngitsunut, imaluunniit inuttut nammineersinnaassusiaagaasimasunut, angajoqqaatut akisussaassulik, imaluunniit angajoqqaatut akissussaatitaasoq akuersiseqqaarnagit neqeroorutigineqarsinnaallunilu tunniunneqarsinnaavoq. § 2-mili taaneqartut saniatigut tamanna taamaallaat atuuppoq, pineqartoq 15-inik ukiuleqalereersimappat.

§2. Naartulernissamik pitsaaliuineri periutsit pillugit ilitersuineq aammattaaq naartoreernerup kingorna, tassunga ilanngullugu naartuersinnikkut naartunermik kipititsineri, arnanut 15-it inorlugit ukiulinnut neqeroorutigineqassaaq, angajoqqaatut akisussaassulik, imaluunniit angajoqqaatut akissussaatitaasoq akuersiseqqaarnagit.

Imm. 2, Iltersuineq immikkoortoq 1-imi taaneqartoq naartoreernerup kingorna misissortinnermut siullermut atatillugu neqeroorutigineqassaaq.

§3. Iltersuineq nakorsamit tunniunneqassaaq. Inuusuttup nakorsamit pineqartumit ilitersorneqarnissani kissaatiginngippagu, taassuma ilitersorneqarnissaanik nakorsamut allamut innersuutissavaa, sumiiffimmi pissutsit tamanna pisinnaatippassuk.

Piffissami tassani niviarsiaqqanut suli 15-inik ukioqalersimanngitsunut, suli naartunikuusimanngitsunut, tunniussisoqarsimappat aamma spiraliliisoqarsimappat – taamanikkut isiginninneq malillugu – taamaalilluni pillasarnermut inatsimmik/pinerluttulerineri inatsimmik unioqqutitsisoqarsimasinnaavoq. Inatsimmili nassuiaat taanna allanngorpoq.

19. marsi 1975-imi oqaaseqaammi pillasarnermut inatsit pillugu siunnersuisoqartigiinnit¹⁰⁷⁵ oqaatigineqarpoq, ima paasinninnermut tunngavissamik nassaartoqanngitsoq ”*pillasarnermut inatsimmi § 222, imm. 1-imi ukiutigut killiliinnermit appasinnerusumik naartunaveersaatini innersuussisinnaneq killilernerqartariaqartoq,*” aamma taamaalilluni Pillasarnermut inatsit pillugu siunnersuisoqatigiit paasinninnerat malillugu naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi¹⁰⁷⁶ ukiutigut killiliinnermik appasinnerusumik aalajangersaanissaq inatsisitigut akornutissaqanngilaq. Paasinninneq taanna 1975-naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi ukiutigut killiliussap peerneqarneranut atatillugu Justitsministeriap isumaqataaffigivaa.

Tamanna tassa ima isumaqarpoq:

Piffissami 1.oktobari 1973-iminngaanniit 1. septembari 1975-imut 15-17-inik ukiulinnut tunngatillugu angajoqqaat akuersisimanissaat piumasaqaataannigilaq.

Piffissami 19. marsi 1975-ip tungaanut oqartussaasut paasinninnerat malillugu niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, naartoreernikuusimanngitsunut, ”aalajangersumik” ilitersuineq (tunniussineq, ikkussineq) atoqateqarsinnaanermut ukiukippallaarneq eqqarsaatigalugu pillasarnermut inatsimmut akerliusinnaavoq, taassuma assinga Kalaallit Nunaanni pinerluttulerineri inatsimmi assinganik nassaassaalluni.

Apeqquut eqqartuussivinnut saqqummiunneqarsimanngisaannarsimavoq, aammalu taamaalilluni inatsisitigut inissisimaffik oqartussaasunit isumannaarneqarsimanngisaannarluni. Piffissami tassani, niviarsiaqqat 15-it inorlugit ukiullit naartunikuusimanngitsut naartunaveersaatiniq tunineqarsinnaannginnerannik Justits- aamma Indenrigsministeriap isumaqarfiata nalaani, peqqinnissaqarfimmut oqartussaasut inatsisitigut paasinninneq, oqartussatut qullersaasut eqqortutut

isigisaat, malillugu aqutsisimassagalarput. Paasinninneq taanna inatsisissamik piareersaalluni suliaqarnermi arlaleriarluni taaneqartarpoq. Pisut aallaavigalugit isornartoqartut nalilerneqarsimasinnaassagunalarpoq, imaluunniit nakorsaanerup¹⁰⁷⁷ kukkuluttorneratut isigineqarsimasinnaagalarluni, peqqinnissaqarfiup ingerlanneqarnerani inatsisit atuuttut malillugit ingerlatsisoqarnerisooq nakkutigininnissamik akisussaaffeqartoq, naleqq. peqqinnissaqarfiup qitiusumik aqunneqarnera pillugu inatsimmi §§ 2, imm. 2 aamma 4, imm. 1 aamma nakorsaanermut ilitersuut, malittarisassat atuuttut eqqortinneqarnerisut nakkutigineqanngippat, soorluttaaq nunap immikkoortuini nakorsat nunap immikkoortuini nakorsanut ilitersuumi § 2 malillugu malittarisassanik atuuttunik malinnittussaataasut.¹⁰⁷⁸

Oqaluttuarineqartut aamma pisimasut pillugit allagaatit piffissamut tassunga tunngasut

Arnanit oqaluttuarineqartunit arfineq-pingasunit, piffissami 1960-imiit 1975-imut pisumi, 15-it inorlugit ukioqarsimasunit, oqaatigineqarpoq, spiralilerneqarangamik sulii atoqateqarnikuusimanatik.

Spiralinut nalunaarsuiffiit ikiorsiullugit ilisimatusartoqatigiit misissorpaat, taakkunani 9. marsi 1975-i sioqqullugu niviarsiaqqanik 15-it inorlugit ukiulinnik spiralilerneqarsimasunik allassimasooqarnerisooq, taamaassimappallu ikkussineq sioqqullugu qassit naartunikuusimanersut. Tassani takusinnaavarput, nalunaarsuiffinni taakkunani pingasuni katillugit niviarsiaqqat 15-it inorlugit ukiullit ulloq taanna sioqqullugu spiralilerneqarsimasut 17-iusut. Taakkunannga arfineq-marlunni erseqqissumik allassimavoq, taakku siusinnerusukkut naartunikuusimanngitsut. Taakkunannga pingasuni takuneqarsinnaavoq, taakku siusinnerusukkut naartunikuusimasut, aammalu sinnerini arfineq-marlunni takuneqarsinnaanani taakku siusinnerusukkut naartunikuusimanersut.¹⁰⁷⁹ Tamanna ima isumaqarpoq, nalunaarsorneqarsimasut eqqortuuppata, piffissami tassani inatsisitigut tunngavinnik atuuttunik paasinninneq piffissami tassani suleriaatsimi ilaatigut eqqumaffiginierneqartarsimanngitsooq. Inatsisitigulli inissisimaffik eqqartuussivitsigut saqqummiunneqanngisaannarsimavoq, aammalu taamaattumik oqartussaasunit aalajangiiffineqarnikuunani piffissami tassani niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut spiralileneq pillasarnermut inatsimmik (aamma pinerluttulerinermik inatsimmi aalajangersakkamik) unioqqutitsisoqarnerisooqarsimanersooq.

Niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, siusinnerusukkut naartoreersimasunut imaluunniit naartuersinnikuusimasunut, spiralimik ikkussinernik spiralinut nalunaarsuiffinni aamma oqaluttuarineqartuni aamma assersuutissaqarpoq. Qullersatut oqartussaasut paasinninerat malillugu pillasarnermut inatsimmik (aamma assinganik pinerluttulerinermik inatsimmik) unioqqutitsinngitsumik taakku spiralilerneqarsinnaapput.

Taamaalilluni suleriaaseq ukiunut tunngatillugu allanngorartumik ingerlanneqarsinnaasooq pillugu ataasiakkaanik assersuutissaqarpoq. Aamma suliassaqaarfimmi sulialik (NAPP.) ataaseq oqaluttuarpoq, inuttut ataasiakkaatut imminut aalajangiisinnaassuseqarneq nunap immikkoortuini ataasiakkaani annertuujusoq, ima paasillugu, naartunaveersaatinik assigiinngitsunik toqqaanissamut aalajangersimasumik piumasaqaateqanngitsooq, assersuutigalugu ukiunut tunngatillugu: ”*Nammineq aalajangertarput. Tassami, ataatsimut isigalugu isumaqatigiinnerusarpugut, aamma isumaqarpunga nunap nakorsaanera isumaqatigigippu*” [suliassaqaarfimmi sulialik NAPP.,1].

Suliassaqaarfimmi sulialik taanna aamma oqaluttuarpoq: ”*Aap, eqqaamasakka malillugit, kinguaassiuutinik atuinnissamik ukiutigut akuerisap ammut killinga [tassa imaappoq ukiutigut ammut killiliussaq] malittarparput, taannalu 15-inik ukiulinnut killeqarpoq. (...) Kisianni tassa uanga paasinninnera imaappoq, kalaallit niviarsiaqqat inuusuttut amerlasuut danskit arnartaannut sanilliutik ineriartornerat kingulliunerusarpog*”. [suliassaqaarfimmi sulialiik NAPP., 1]

Sivikinnerusumik taartaasoqartillugu pissutsit ajornakusoornertarsimagunarput, assersuutigalugu peqqissaasut aalajangersimasumik atorfillit taartaaffigissallugit. Piffissami tassanngaanneersumik assersuutissaqanngilagut, kisianni suliassaqarfimmi suliallip ataatsip, peqqinnissaqarfimmi piffissami kingusinnerusukkut sulisimasup, assersuutigalugu oqaluttuarivaa, aasaanerani taartaajartorluni illoqarfimmut tikissimalluni, kisiannili sumilluunniit ilinniartinneqarsimanani, aamma taamaallaat paasissutissanik killilinnik tuninineqarsimalluni. Sulisoq aalajangersimasumik atorfilik taartaajartorluni tikittup ilaaffigisaanut qulimiguulimmut ilaalluni aallartussaavoq, tamannalu minutsit qulit missaannaannik piffissaqarluni nammineerluni ingerlatitseqqinnermik inerneaqpoq. Paasissutissaq, taartaasup suliassani pillugit pissarsiarisatuaa taassaavoq, allagartaq allaffimmut ilineqarsimasoq. Illoqarfimmi pineqartumi naartunaveersaatit Depo-Proveramik kapitinnissamut killilerneqarsimapput. [suliassaqarfimmi sulialik NAPP., 4]

Suliassaqarfimmi suliallit ilaata, peqqinnissaqarfimmi sulialittut tunuliaqutaqanngitsup, eqqarsaatigivaa, nivarsiaqqat inuusuttorujussuit naartulinnginnissaat eqqarsaatigalugu nakorsat spiralimik ikkussinissaminnik isumaliutiginninnerannut apeqqutaasarsimannginnersoq. Suliassaqarfimmi suliallip taamaalluni isumaliutigivaa, siusissukkut naartunerup kingunerisaanik inuuniarnikkut kinguneqaataasussat ernummatigineri pissutigalugit nakorsat ilaasa nivarsiaqqanik spiraliliinissaannik ”ussenartorsioritsisarsimasinnaanersoq”, taakku nalligigamikkit: *”Takorloorneqarsinnaavormi, taakku naartulinnginnissaat anguniarlugu nakorsaq iliuseqartariaqarluni isumaqarsimasimasinnaasoq. Kisianni tamanna tamaani oqaluuserinikuunngisaannarparput, tamaattumik ilisimasaqarfiginngilluinnarpara!”* [suliassaqarfimmi sulialik 5]

Kalaallit Nunaanni piffissami 1. septembari 1975-imiit malittarisassat

Kunngip peqqussutaa nr. 388 1975-imeersukkut angajoqqaat akuersiseqqaarnagit 15-17-inik ukiulinnut ilitersuisoqarsinnaaneranik immikkut malittarisassaq peerneaqpoq. Tassa imaappoq, peqqussut danskit 1975-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisaat naapertorlugu peqqussut 388-i atorlugu angajoqqaat akuersiseqqaarnagit maanna ilitersuisoqarsinnaanngorpoq.

Allannguummut¹⁰⁸⁰ taassunga tunngatillugu Landsrådi isumaqatiginninniarsimanersoq pillugu tikkuussisunik paasissutissanik nassaartoqarsinnaasimanngilaq. Nalunaarsuiffik pillugu suliami, Indenrigsministeriap peqqinnissaq pillugu allaffiata pingajuani¹⁰⁸¹, allakkiaq ippoq, Indenrigsministeriap allaffia Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi sulisumik oqaloqateqarsimasoq, tassannga paasissutissiisutigineqarluni Kalallit Nunaanni Ministereqarfiup *”kingorna Landsrådp tusarniaaffigineqarnissaanik akisussaaffik tigugaa”*, aalajangersakkap akuersissutigitinneqarnissaa tuaviuunneqarmat. Takuneqarsinnaasutut tamatuma kingorna Landsrådimut saqqummiunneqarsimanngisaannarsimavoq. Suna pillugu tuaviuussassatut isigineqarsimanersoq suliami takuneqarsinnaanngilaq, kisianni ilimanarpoq Kalaallit Nunaanni inatsisitigut inissisimanermik (nunat taakku akornanni inatsisitigut tunngavik) Danmarkimisut assigiimmik inissisimanissap aqputissiuunneqarnissaata eqqarsaatigineqarnera pissutaasimassasoq, ukiutigut killiliineq danskit 1975-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisaanni ingerlaannartumik atuutilersumik peerneqassasoq Folketingi aalajangersimammat. Ilutigitillugu naartuersittarnermut inatsit 1. juuli 1975-imi Kalaallit Nunaanni atuutilersinneqarpoq, aamma taanna tuaviuuttariaqarneranik isiginninnermut pissutaagataasimasinnaavoq, naartunaveersaatit pillugit ilitersuinissamut pitsaasumik periarfissagissaarneq, kapitali 1.6-imi eqqaaneqartutut, killilersugaanngitsumik naartuersissinnaanermut piumasaqataasussatut politikerinit aamma nakorsanit arlalinnit isigineqarmat.

Nakorsaanerup *kaajallaasitaani nr. 109 24. maaji 1976-imeersumi Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup ataani pitsaaliuilluni sulinerup aaqqissuunnissaanut malittarisassanut tunngasumi naartulernissamik pitsaaliuilluni ilitersuineq aamma eqqaaneqanngilluinnarpoq, ataatsimulli isigalugu*

meeqqat anaananngortussallu qitiutinneqarlutik. Pitsaaliuinermilli suliaqarnermi peqqinnissaqarfiup sulisuisa assigiinngitsut akornanni atituumik suleqatigiittoqarsimanera, aamma pitsaaliuilluni suliniutit peqqinnissakkut aamma inooqataanikkut neqeroorutitut isigineqarsimasut tamatuma takutippa.

Ukiukitsup nammineq aalajangiisinnaassuseqarnerata tunngaviinut tunngasut

Sundhedsstyrelse-p allagaatinik toqqortaataasa¹⁰⁸² takutippaat, inuit ataasiakkaat naartunaveersaatilik qanoq atuerusutsiginerlutik aalajangernissaminut tunngavissaannik paasissutissanik tunniussisoqartarnissaa oqartussanit siunertarineqarsimasooq. Rothmar Herrmann-mit 2025-mi itisilerneqartutut, aalajangernermut tunngaviussaaq arnap qinnuiginninneratigut pinngitsumik naartunaveersaatit pillugit ilitersuinissamik 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi tunngaviliineq arnap nakorsamut takkunnissaminut pisussaaffeqannginneranik pissuteqassasooq.

1966-inatsimmi inatsimmut oqaaseqaatinut uiggiullugu arnaq itigartitsinissaminut kiffaanngissuseqarnera pisariaqarpoq, taava tunngavilersuutigineqarsinnaassaaq niviarsiaqqanut inuusuttunut, elevhjemmemi, skolehjemmemi aamma kostskoleni¹⁰⁸³ oqartussaasunit nakkutigineqartunut tunngatillugu, aamma namminneq kissaatigisamissut misigisimanatik, qularnaatsumik tunngavissalimmik ”tigussaasumik” qinnuiginninnertaqanngitsumik spiralimik ikkussilluni ilitersorneqarnissamik neqeroorummot taarsiullugu pisussatut niviarsiaqqamut saqqummiunneqarsimappat. Angajoqqaatulli akisussaasup piginnaatitaaffiata iluaniippoq niviarsiaaraq nakorsiassasooq, aammalu katsorsarneqassasooq imaluunniit naartunaveersaatilerneqassasooq¹⁰⁸⁴ pillugu aalajangernissaaq.

Naak piffissami taamanikkut inuusuttut namminneq aalajangiisinnaassuseqarnerat pillugu nalinginnaasunik aalajangersagaqanngikkaluartoq, aamma naak angajoqqaatut akisussaasooq annertuumik piginnaatitaaffeqaraluartoq taava pissaanermik atuinermut tunngavissamik nassaarnissaaq ajornakusoortorujussuuvooq, taamaattumillu immaqa pissaaneq atorlugu arnamut inuusuttumut, passunneqarnissaminut akerliunissaminut naammattumik inerisimasumut passussinissaaq ingerlanneqarsinnaasimanaviarnani, passussineq ajorunnaarsitsiniarluni, pinasuartumik imaluunniit inuunermut pisariaqavissumik pinngippat.¹⁰⁸⁵

Piffissami pineqartumi danskit malittarisassa

Suliassamut nassuiaat malillugu qulaajaanermi Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi kalaallinut efterskoleni naartunaveersaatilik atuisitsinermi suleriaatsimut inatsisitigut tunngavik qulaajarneqartussaavoq. Tulliuttumi danskit piffissami pineqartumi malittarisassa

Inatsisitigut tunngaviit saqqummiunneqartut tunngaviusumik piffissanik assigiinngitsunik pingasunik ilaqarput:

- Piffissaaq, 15-17-inik ukiullit angajoqqaat akuersiseqqaarnagit naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaasut, naleqq. naartusunik isumassuineq pillugu inatsit 1966-imeersooq aamma 1972-imeersooq.
- Piffissaaq, danskit oqartussaasuisa namminneq paasinninnerat malillugu niviarsiaqqat 15-it inorlugit ukiullit, siornatigut naartoreernikuusimanngitsut, naartunaveersaatilerneqarnissaat malittarisassanut akerliussasooq.

- Piffissaq, 18-it inorlugit ukiullit tamarmik naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaasut, aammalu angajoqqaat akuersisimanissaannik piumasaqaateqarfiunngitsoq.

Angajoqqaat akuersiseqqaarnagit naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarnissamik inuusuttut periarfissaqarnissaannik apeqqut 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisissamut siunnersuutit suliarineqarnerani Folketingimi inatsisiliortunit oqaluuserineqangaarmat angajoqqaat akuersiseqqaarnagit 15-17-inik ukiullit naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaanissaasa tunngavissalerneqarnerat ilanngunneqarpoq.

Danskit inatsisissatut siunnersuummik suliaqarneranni ukiutigut killiliineq, aamma arnat inuusuttut naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaanerannik apeqqut Folketingimit 1970-ikkunni arlaleriarluni sammeneqarpoq. 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit, qulaajaanermut uunga attuumassutilimmik danskit malittarisassaliaanni siulliusoq taamaalilluni 1970-ikkunni arlaleriarluni allanngortinneqarpoq:

1972-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit

1972-naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmut inatsisissatut siunnersuut¹⁰⁸⁶ saqqummiunneqartoq annerusumik naartunermut- aamma erninermut tunngasut aqqissuunneqarnissannut tunngassuteqarpoq, aamma taamaalilluni naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitersuineranut malittarisassanik atuuttunik ingerlatitseqqilluni. Inatsisissatut siunnersuummi oqaaseqaatini (ukiutigut killiliinermut tunngasut §§ 2 aamma 3) 1966-inatsimmi § 1, imm. 2 aamma 3 aamma § 6-imi aalajangersagaareersut innersuussutigineqarput. Ukiutigut ammut killiliussaq taamaalilluni allanngortinneqanngilaq, kisianni siullermeerlugu suliarineqarnerani folketingimut ilaasortamit Koch-imit oqaatigineqarluni ”*appartinneqarnissaanut periarfissat isumaliutigisariaqannginnerivut. Aamma paasivara, justitsministeri taama ittunik isumaliuteqarsimasoq*”,¹⁰⁸⁷ folketingimut ilaasortamit Else-Merete Rossimit oqaatigineqarluni, inatsimmi ukiutigut killiliineq ”*ima pissuteqartinneqartoq, pinerluttulerinermi ukiutigut killigititavut 15-inik ukiulinnut killilerneqarsimasoq, aamma inummut ukiutigut killiliussamit appasinnerusunik ukiulimmik kinguaassiuutitigut atoqateqarneq pillarneqaataasussaasoq. Inuusuttut illersorneqarnissaat eqqarsaatigineqarpoq. Siusinnerusukkut kinguaassiorsinnaanngortarneq pillugu ukiutigut killiliussaq ilaannikkooriarluni naleqqunneq ajorpoq. Taamaattumik ukiutigut killiliussaq ataatsimut isigalugu 14-inik ukiulinnut apparneqassanersoq justitsiministeri peqatigalugu oqaluuserineqartariaqarsorinarpoq. Naartunaveersaatini tunniussinissamut immikkut akuersisarnermik aqqissuussineq, assersuutigalugu anaananut ikiuisartut aqutitigalugit, niviarsiaq aalajangersimasumik aappaqarsimappat aqussallugu immaqa ajornakusuussaaq. Niviarsiaqqap 14-inik ukiullip naartunaveersaatilerneqarnissaminik qinnutigisaa ungasinngitsukkut itigartinneqarpoq. Naartunaveersaateqannginninilu pissutigalugu naartulermat naartuersinnissaanik akuerineqarluni.*”¹⁰⁸⁸ Rossip taamaalilluni pisimasoq pillugu tusagassiuutini ullormut saqqummersartuni oqaatigineqartumut innersuussivoq, taannalu anaanik ikiuisarfimmi¹⁰⁸⁹ nakorsaanermit Rosenimit uppersarnarpoq. Aappasaaneerinninnermi ukiutigut killiliinermik apeqqut Koch-imit qaqinneqarpoq, isummerluni folketingip katersuunnerani¹⁰⁹⁰ tassani uninngaatinneqassasoq ataatsimiitiitaliap isumaqatigiissutigigaa.

Inatsit naapertorlugu naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitersuinissap aqqissuunnissaanut inderigsministeri malittarisassaliornissaminut pisussaaffeqarpoq. Aatsaalli 1976-imi Inderigsministerip tamanna tunngavigalugu kaajallaasitaq 10. marsi 1976-imeersoq naartulernissamik pitsaaliulluni periutsit pillugit paasisitsiniaanermut utaqqiisaagallartumik missingiutitut malittarisassaq tunngavissalerpaa. Inatsit nr. 282, 7. juuni 1972-imeersoq¹⁰⁹¹ naapertorlugu naartusunik isumassuineq aamma erninermut ikiuineq pillugit malittarisassamik Sundhedsstyrelse ulloq 1. maaji 1976-imi aamma saqqummiussivoq. Tassunga ilanngussaq 7-itut ilaavoq ”ernisunik ikiuisarnermi ajornartorsiutit” pillugit

Mogens Oslerimit (professori aamma Foreningen for Familieplanlægning) nassuiaat, nakorsat ilaasa naartunaveersaatit pillugit, aamma naartuneq pilersaarusiugaallunilu kissaatigisaq passunneqartumut meeqqamullu sullissinermi pitsaanerpaamik angusaqarnissamut atassuteqartumik paasinninnerannik erseqqissumik takutitsisoq. Oslerip tassani naartunerup nalaani pitsaaliuilluni misissuinerit pillugit oqaatigivaa, taakku ilaatigut ima siunertaqartut ”*passunneqartup nammineq aamma ilaqtutami kissaatigisaat, pisariaqartitaat aamma periarfissaat eqqarsaatigilluarlugit ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornissamik kaammattorneqassasoq*”. Naartunaveersaatit, naartulernissamik pilersaarusiorneq, naartunerup nalaani nappaatinik pitsaaliuineq aamma naartuersinneq pillugit Osleri ilanngussami allappoq ”*Suliassaqarfiit taakku tamarmik naartusunik suliagarnermi ilaapput, aamma suliassaqarfimmi suliap naammassinissanut pingaarutilimmik inissisimallutik. Meeraanermiit aallartereersumik aamma atuarfimmi kinguaassiuutinut tunngasunik ilitersuilluni atuartitsinerup naartunaveersaatinik aamma ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiornissamik paasinninnissamut pitsaanerpaamik tunngaviliisuusarpoq. Naartuneq kissaataannaasariaqanngilaq, toqqaannartumilli pilersaarusiugaasimassalluni. Naartunerit tamarmik kissaataallutillu pilersaarusiugaasimappata naartusunik suliallit naammassisaat aatsaat pitsaanerpaassapput.*”

Inatsit § 14-imi peqqussutikkut inatsimmik Kalaallit Nuunaannut atuutilersitsinissamik piginnaatitsissummik ilaqarpoq, aammalu immikkoortumi qulaani takuneqarsinnaasutut piginnaatitsissutitut aalajangersagaq taanna inatsimmi aalajangersakkat ilaasa atuutilersinneqarnerannut kunngip peqqussutaa nr. 525 26. septembari 1973-imeersoq aqqutigalugu atuutilersinneqarlutik.

Atoqateqarsinnaannermut ukiutigut ammut killiliussap appartinneqarnissaa pillugu 1973-siunnersuut

Justitsministeri ulloq 7. novembari 1973-imi inatsisissatut siunnersuummik saqqummiussaqqarpoq, katersuunnerup naammassinnginnerani siullermeerlugu suliarineqarnissaa angumerinngitsoorneqartumik, taamaattumillu akuersissutigineqanngitsoortumik. Siunnersuummi, peqqussutikkut Kalaallit Nunaannut atuutilersitsinissamik piginnaatitsissutitut aalajangersakkamik ilaqanngitsumi, pinerluttulerinermut inatsimmi atoqateqarsinnaannermut ukiutigut ammut killiliinissaq, aammalu tamatuma kingunerisaanik naartusunik isumassuineri inatsimmi assinganik ukiutigut ammut killiliisoqassasoq siunnersuutigineqarpoq. Siunnersuummi oqaaseqaatit malillugit atoqateqarsinnaannermut ukiutigut ammut killiliussaq pillugu apeqqut tamanut ammasumik oqallinnermi qaqinneqarnikuuvoq, aammali apeqqut Folketingimi qaqinneqarnikuusimasoq oqaaseqaatini nalinginnaasuni innersuussutigineqarluni ”*nivarsiaqqat inuusuttut 15-it inorlugit ukiullit, suli naartunikuusimanngitsut, naartulernissamik pitsaaliuilluni ilitersorneqarsinnaannginnerat, taamalu naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik tunineqarsinnaannginnerat pillugu justitsiministerimut apeqquteqarnermut atatillugu*”.¹⁰⁹² Malugeqquneqarpoq, naartusunik isumassuineq pillugu inatsisikkut tunngavissaliineq sunik nassataqarneris pillugu paasinninnermik justitsministerip tassani erseqqissuliornera: ilitersuineq aamma tunniussineq.¹⁰⁹³ Siunnersuummi § 4-mut immikkut oqaaseqaatini naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi ukiutigut killiliinermik iluarsisuteqarnermi tunngavissamik paasinninneq taanna uteqqinneqarpoq: ”*Taama ittumik pilersitserneermermi inuusuttut 14-it aamma 15-it akornanni ukiullit aamma naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitersorneqarsinnaassapput, soorluttaaq naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik taakkununga tunniussisoqarsinnaanngussasoq. Siunnersuut Indenrigsministeriap aamma Justitsministeriap akornanni suleqatigiissutigineqarpoq.*”

Inatsisissatut siunnersuutip takutippaa, naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaannermut ukiutigut killiliineq pillugu apeqqut Danmarkimi politikikkut ingerlaavartumik soqutigineqarsimasoq, aamma piffissaq eqqarsaatigalugu inatsisissatut siunnersuut killilersugaanngitsumik naartuersissinnaanerup Danmarkimi atuutilersinneqarnerata ukiuani inissisimalluni. Immikkoortoq 1-imi oqaatigineqartut,

naartunaveersaatit pillugit ilitersorneqarsinnaanermik periarfissagissaarneq naartuersittarnerit pinngitsoortinnissaannut atortussatut qitiusutut politikerinit aamma nakorsanit arlalissuarnit isigineqarpoq.

1975-naartusunik isumassuineq pillugu inatsit

Naartusunik isumassuineq pillugu inatsisip¹⁰⁹⁴ allanngortinnissaanut indenrigsministeri ulloq 28. januaari 1975-imi inatsisissatut siunnersuummik saqqummiussivoq. Inatsisissatut siunnersuut folketingip ukiuani 1974-75-imi¹⁰⁹⁵ siullermeerutaasumik saqqummiunneqarpoq, folketingimulli qinersinissamik ulloq 5. decembari 1974-imi¹⁰⁹⁶ suaaruteqarneq sioqqullugu naammassillugu suliarineqanngitsoorluni. Suliffeqarfiup iluani allakkiami¹⁰⁹⁷, Justitsministeriamit Indenrigsministeriamut allanneqarsimasumi, oqaatigineqarpoq inatsisissatut siunnersuummik saqqummiussineq inatsisip atuuttup § 3-anik aamma pillaasarnermut inatsisip akornanni pissutsit pillugit apeqqusiisoqarnissaa pissagunartoq, apeqqut MF Kurt Bauerip Folketingip apersuinissamut piffissaliussaani¹⁰⁹⁸ qaqinnikuummagu, soorluttaaq naartuersittarnermut inatsimmut atatillugu 1972-imi Folketingip inatsisit pillugit ataatsimiititaliaani apeqqummi 4-mi oqaluuserineqarsimasoq, aammalu apersuinissamut piffissaliussami MF Inge Fischer Møllerimit¹⁰⁹⁹ apeqqutigineqarsimalluni. Kingullertut taaneqartoq pillugu oqaatigineqarpoq, Justitsministeriap isummiussaminik eqqarsaatiginneqittariaqalerneranik¹¹⁰⁰ tamanna kinguneqarsimasoq, aammalu pillaasarnermut inatsimmi § 222-mi ukiutigut killiliussap aamma naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi ukiutigut killiliussap akornanni ataqatigiittoqarneranik maannamut paasinninneq attatiinnarneqarsinnaanersoq *nalorninartoqartutut* isigilersimallugu. Taama ilusilimmik peqataaneq, pisuni taama ittuni ilanngunneqarsinnaanngorsinnaasut, pinerlunnermi eqqugaasumik ikiuinertut pissuseqarpoq, taamaattumillu peqataanernit nalinginnaasunit immikkoorlutik. Naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik innersuussuteqaannarneq, Justitsministeriap paasinninnera iluarsisaq malillugu, pisuni qaqutigoortumik taamaallaat nakorsaq pinerluttulerinermi inatsimmi § 222, imm. 1-imik unioqqutitsinermut peqataasimasutut pillarneqarsinnaaneranik kinguneqarsinnaavoq, aammalu isumaqarnarluni pingaarnertut pisunut nakorsaq pinerluttumut qaninnerusumik attuumassuteqarsimassalluni, imaluunniit innersuussineq niviarsiaqqap kinguaassiuutinut tunngatillugu pissusilersorneranut pingaarutilittut nakorsamit isigineqarsimasinnaalluni.

Inatsisissatut siunnersuutip siullermeerlugu suliarineqareernerata kingorna isumaginninnermut ataatsimiititaliaani suliarineqassasoq inassutigineqarpoq. Tassani naatsorsuutigineqareersutut allannguutissatut siunnersuummik saqqummiussisoqarpoq, maannamut naartulernissamik pitsaaliuilluni atortunik atuineq pillugu ilitersuisinnaanermut 15-inik ukiulinnut killigititaasoq atorunnaarsinneqassasoq: Ataatsimiititaliap taamaalilluni oqaluuserisimavaa, inatsimmi § 3, 2. pkt., ukiutigut 15-inik ukiulinnut killiliussaq, qanoq allanngortinneqartariaqartiginersoq imaluunniit atorunnaarsinneqartariaqartiginersoq. Ataatsimiititaliap paasinarsisinniarsimavaa, taama allannguneq imaluunniit atorunnaarsitsineq pinerluttulerinermi inatsimmi kinguaassiuutinut tunngasutigut ukiutigut killiilernermit qanoq tulluartigissanersoq. Taamaalillutik justitsministerimik isumaqatiginninniarnikut inderigsministerimit nassuiaammik pissarsisimapput, aammalu tassunga isumaliutissiisummut¹¹⁰¹ ilanngussami takuneqarsinnaavoq, naartusunik isumassuinnermut inatsimmi ukiutigut killiliussamik appaasinnaaneq imaluunniit atorunnaarsitsisinnaaneq pillaasarnermut inatsimmi § 222, imm. 1-imik ukiutigut killiliussamik appaasinnaanermut atassuteqanngitsumik ingerlanneqarsinnaasoq. Oqaaseqaammi 19. marsi 1975-imeersumi Pillaasarnermut inatsit pillugu siunnersuisoqatigiit oqaaseqarput ”pillaasarnermut inatsimmi § 222, imm. 1-imi ukiutigut killiliinnermit appasinnerusumik naartunaveersaatini innersuussisinnaaneq killerneqartariaqartoq pillugu paasinninnermut tunngavissamik nassaartoqanngitsoq. Pillaasarnermut inatsit pillugu siunnersuisoqatigiit paasinninnerat malillugu taamaalilluni pillaasarnermut inatsisit eqqarsaatigalugu pillaasarnermut inatsimmi § 222, imm. 1-imit, imaluunniit naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi ukiutigut

killiliussap atorunnaarsilluinnarneqarsinnaaneranut sanilliullugu naartusunik isumassuineq pillugu aamma ernisussanik ikiuineq pillugu inatsimmi § 3, 2. pkt.-imi ukiutigut appasinnerusumik killiliinermik aalajangersaanissaq akornutissaqanngilaq.” Ataatsimiititaliap isumaliutissiissutaanut ilanngussami takuneqarsinnaanngilaq, Justitsministeria pillaasarnermut inatsisit pillugit isumalioqatigiissitap paasinninneranut isumaqataanersoq. Atoqateqarsinnaanermut ukiutigut ammut killiliinerup allannguutaa pillaasarnermut inatsimmi akuersissutigineqarsimanngisaannarmat atoqateqarsinnaanermut ukiutigut ammut killiliussamik appaanissamik siunnersuuteqarnissamut kajumilersitsisimasinnaasoq immaqa tassaasinnaavoq naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitsersuisinnaanissamik, aamma niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, folketingimut ilaasortat ilaasa ukiorpaalunni kissaateqarsimanerannit aallaaveqarsinnaasoq – maanna tamanna aporfujunnaarmat taava pillaasarnermut inatsimmi ukiutigut killiliussap allanngortinnissaanik siunnersuut akuersissutigineqarnikuunngilaq.

Justitsministeriap maannamut paasinninnermik qimatsivinnera taamaalilluni piffissami tassani pivoq, tamatuma kingorna niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut unioqutitsilluni iliuuseqaratarsinnaanermik kinguneqanngitsoortussaannngitsumik (atoqateqarsinnaanermut ukiutigut ammut killiliussaq pillugu aalajangersakkamik unioqutitsinermut peqataaneq) ”aalajangersumik” ilitsersuisoqarsinnaajunnaarluni.

Ataatsimiititaliamit ilaanngussani¹¹⁰² takuneqarsinnaavoq, anaananut ikiuisarfiit spiralimik nutaamik atuinerat pillugu ataatsimiititaliaq paasissutissanik pissarsinissaminik kissaateqarsimasooq, tassunga ilanngullugu taassuma pissarsiarinissaanut qanoq sivisutigisumik utaqqisoqartarnersoq¹¹⁰³ (apeqqut 6).¹¹⁰⁴ Ministerimit¹¹⁰⁵ akissummi ministerip nassuiaatigivaa, naartulernissamik pitsaaliuilluni periutsit pillugit innuttaasunut nalinginnaasumik maannamut paasissutissiisarneq, Indenrigsministeriamik qanimut isumaqatigiissuteqarnikkut, aamma tamatumunnga naalagaaffimmit tapiissuteqarfigineqarnikkut Komiteen for Sundhedsoplysningimit aamma Foreningen for Familieplanlægningimit ingerlanneqarsimasooq. Indenrigsministeriap siunertarisimavaa, paasissutissiisarnermik suliaqarnermik tamatumunnga nangitsinissaq, aamma ajornanngippat annertusaanissaq siunertaralugu ukiumoortumik aningaasaliissutinut inatsisitigut tunngavissaqartuarnissaq anguniarneqassasoq. Ilisimatusaluni suliaqarnermut tunngatillugu ministeri Sundhedsstyrelse-mut innersuussilluni akissuteqarpoq, anaananut ikiuisarfiit aamma napparsimmavinni immikkoortortat ataasiakkaat periutsinik, nunani allani ineriartortinneqarsimasunik, aamma amerlasuutigut nunat tamalaat suleqatigiinnerannut atatillugu, soorlu WHO-mik imaluunniit Population Councilimik, misileraanermut peqataasut. Kisianni aamma anaananik ikiuisarfiit atorunnaarsinneqarnerannut atatillugu taassuma inissinneqarnissaa pisariaqartinneqartoq: ”Nunani allani misilittakkat danskini pissutsinut imaliallaannarlugit nuuginnarneqarsinnaanngillat. Taamaalilluni pineqartut tassaapput saniatigut sunniutit, ilaatigut kingornunneqarsinnaasunut atassuteqarsinnaasut, ilaatigut nerisaqarnermut aamma pissutsinut allanut tunngassuteqarsinnaasut. Aamma sunniuteqarluarnissaanut piumasaqaatit, sumiiffimmiit sumiiffimmut allanngorarsinnaasut, pineqarput. Taamaattumik naartulernissamik pitsaaliuilluni atortut, nunani allani ineriartortinneqarsimasut, nalinginnaasumik atoruneqarsinnaasunngortinneqarnissaat sioqqullugu nunami maani sukumiisumik misilerarneqarsinnaanissaat pingaaruteqartorujussuuvooq. Misileraanerup tamatuma ilaa maannamut anaananut ikiuisarfinnit ingerlanneqarsimavoq. Taakku atorunnaarsinneqarnerisigut atortunik nutaanik misileraaneeq qanoq nangeqqinneqarsinnaanersoq pillugu apeqqut saqqummerpoq. Tamanna arnanik ilusiulluni misissuisarnermut immikkoortortani pisinnaavoq, kisianni tamatumunnga ilaatigut aningaasalersuinissaq pillugu apeqqutip iluarsiiqqarneqarnissaanik piumasaqaatitaqassaaq”. Anaananik ikiuisarfiit spiralimik nutaamik atuinerat pillugu apeqqummut ministerip ataatsimiititaliamut akissuteqarnermini ilisimatitsissutigivaa, spirali Gravigard¹¹⁰⁶ ukiuni pingasuni atoruneqarsimasooq, spirali Copper T Rabi ukiup affaani atoruneqarsimalluni. Anaananik ikiuisarfiit Gravigardimik atuinerisa nunani tamalaani misilittakkat uppernarsarpaat, tamatuma kingorna maannamut atoruneqarnerpaasimasumit Lippes Loopimit pitsaanerusutut isigineqarluni. Ilaatigut kissaatiginngisamik naartulernissap pinngitsoortinnissaanik qulakkeerinninnissaq Gravigardimik atuinermi 30 %-it tikillugit

qaffariaateqarpoq, ilaatigut ilutsit taakku marluk inuusuttunut, siusinnerusukkut naartoreernikuusimanngitsunut, piukkunnarnerusutut isigineqarput, ”iluseq siusinnerusukkut atorneqarsimasooq Lippes loop pakatsinartuusimavoq, passunneqartuni taakkunani pitsaanngitsumik sunniutit, soorlu anniarnertit, aaqarnerit aamma spiralimik katatsinerit pisimammata”.¹¹⁰⁷

Ataatsimiititaliaq misileraaneq pillugu paasisutissanik arlaqarnerusunik pisumasaqarpoq, apeqqutip 3-p ministerimit akissuteqarfigineqarneranut atatillugu Sundhedsstyrelse-mit nassuiaateqarfigineqarsimasumik. Apeqqummi 3a-mi taamaalilluni ataatsimiititaliap paasisaqarfigerusullugu qinnutigivaa, misileraanerit anaananut ikiuisarfinni sorlerni ingerlanneqarsimanersut, kiisalu inerniliussat ilisimatusarnikkut sumi nassuiarneqarsimanersut.¹¹⁰⁸ Akissummi oqaatigineqarpoq: ”Tassunga atatillugu anaananik ikiuisarfik Københavnimiittoq sundhedsstyrelse-mut ilisimatitsivoq, spiralit saqqummeqqaarmatali taakku anaananik ikiuisarfimmi Københavnimiittumi misilerarneqarsimasut. Taamaalilluni anaananut ikiuisarfiup ukiumi siullermi misilittakkat siulliit New Yorkimi (Population Councilimit aaqgissuussami) 1964-imi ataatsimeersuarnermi saqqummiuppai. Nassuiaat atuakkami, ataatsimeersuareernerup kingorna saqqummiunneqartumi, tamanut saqqummiunneqarpoq. Misileraanerit taakku annertunerusunik ingerlateqqinneqarput, misilittagaqarineqalersullu spiralip Kalaallit Nunaannut eqqunneqarnerani atorneqarlutik, nakorsaanerup Rosenip 1964-imi [¹¹⁰⁹] misileraaneq aqutsisuuffigalugu. Tamatumunnga, aamma kingorna Kalaallit Nunaanni misileraanerit pillugiut nassuiaatit Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi aamma sundhedsstyrelse-mi nassaassaapput. Misilittakkat aammattaaq kinguaassiorsinnaassuseq pillugu nunat tamalaat akornanni ataatsimeersuarnermi, Tel Avivimi 1967-imi, saqqummiunneqarput. Inerniliussat ima pitsaatigisimapput, anaananut ikiuisarfiup Københavnimiittup, oqarsinnaavugut nakorsat tamaasa, Kalaallit Nunaanni sulisimasut, sungiusarsimavai, taamaalillutik taakku tamarmik spiralimik ikkussinissamut ilinniartinneqarsimallutik. Kalaallit Nunaanni spiralimik atuinerujussuaq tamanna immaqa Kalaallit Nunaanni piffissami 1960 – 1973-imut innuttaasunit 52,6/1000-init innuttaasunut 19,1/1000-inut inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerannut pingaarnerpaatut pissutaasimagunarpoq.”¹¹¹⁰

Inatsisissatut siunnersuut pingaajussaanik suliarineqarnermini 1. aprili 1976-imi¹¹¹¹ atuutilersussatut akuersissutigineqarpoq. Taamaattorli ukiutigut killiliussaq aqaguani atuutilersinneqareerpoq, Lovtidende-mi¹¹¹² saqqummiunneqareernerata kingorna.

Tamatuma kingorna pisariaqarpoq,¹¹¹³ aamma taamaalilluni Indenrigsministeriap kaajallaasitaani 10. marsi 1976-meersumi naartulernissamik pitsaaliuineri periutsit pillugit paasisitsiniaaniaanissamut malittarisassaagalluartunut tunngasumi, naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu nakorsiartarfimmi imaluunniit napparsimmavimmi immikkoortortami ilitersorneqarsinnaanerup aqqutissiuunneqarnissaa amtimi kommunip pisussaaffiinit ilaassasut. 1975-imi inatsimmik allannguineri naartulernissamik pitsaaliuineri periutsinik atuneq pillugu ilitersuineq napparsimasunut sillimasiineri isumaqatigiissutitut ilaatinneqanngilaq, taamaattumillu naartulernissamik pitsaaliuineri atatillugu nakorsamut namminersortumut nakorsiarneq il.il. nakorsiartut ataasiakkaat aningaasartuuteqartarnerannik nassataqartarluni, taamaattorli arnat naartusut ilanngunnagit. Taamaattumik nakorsiartarfimmi imaluunniit napparsimmavimmi immikkoortortami ilitersuineri pineqartumik neqerooruteqarnissamik Amtini kommuninut piumasaqaateqarnikkut akeqanngitsumik ilitersorneqarnissamik – anaananut ikiuisarfiit atorunnaarsinneqaraluartut – periarfissaq attatiinnarneqarpoq. Nakorsatut nalinginnaasumik sulineq pillugu nuna tamakkerlugu isumaqatigiissut 1975-76-i pilermalli naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu nakorsanit namminersortunit ilitersuineq napparsimasunut sillimatinut aammattaaq ilaalerpoq.

Oqaluttuarineqartut aamma pisimasut pillugit allakkiat piffissami tassunga tunngasut

DK-mi niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut 1975-i sioqqullugu pisut tallimanit ikinnerupput. Pisoq sioqqullugu naartusimanersut imaluunniit naartuersissimanersut oqaluttuarineqartuni takuneqarsinnaanngilaq. Taamaattumik suleriaaseq itinerusumik erseqqissarluguluunniit nalillerneqarsinnaanngilaq.

Eqikkaneq aamma naliliineq

IMMIKKOORTOQ 1

Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi efterskole-ni kalaallinik atuartulinni naartunaveersaatitut tunngatillugu piffissami 1960-imiit 1991-i tikillugu suleriaaserineqarsimasut oqaluttuassartaannut tunngasut immikkoortoq 1-imi qulaajarneqarput. Qitiusumik oqartussaasut aalajangiinerisa aamma iliusaasa misissuiffiginissaat qitiutinnikuugatsigu immikkoortoq 1-i pingaarnertut oqartussaasut isiginninnerannik imaqarpoq, immikkoortoq 3 taamanikut piffissami pineqartumi naartunaveersaatitut tunngatillugu suleriaaserineqarsimasoq, suleriaaseq pillugu ilisimasanik, tassunga ilanngullugu arnanit oqaluttuaminnik qulajaanermut tunniussinissaminnik toqqaasimasunit ilisimasanik pingaarnertut imaqarpoq.

Immikkoortoq taanna pingaarnertut Kalaallit Nunaanni Ministereqarfimmit, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamit, Landsrådimit aamma peqqinnissamut tunngasunik suliffeqarfinnit, soorlu Sundhedsstyrelse-mit aamma Nunatta Nakorsaaneqarfianit allagaatinik aamma naqitanit pingaarnertut tunngaveqarpoq.

Naartunaveersaatit ataatsimut isigalugit suliniutit, imaluunniit immikkut taallugu Kalaallit Nunaanni spiralimut tunngatillugu suliaq, ullormiit ullormut aallartinneqanngillat. Innuttaasut amerliartornerat pillugu oqallinneq 1950-ikkunni oqalliffiit assigiinngitsut aqutigalugit oqaluuserineqartarput – politikikkut sulialinnit, atorfilittanit, nunani tamalaani aamma minnerunngitsumik suliniaqatigiiffinnit namminersortunit ingerlanneqartunit, pingaartumik innuttaasut amerliartornerat inuuniarnikkut unammilligassanut pingaarutaa pillugu peqqinnissakkut ilisimatusarnerni aamma nakorsat ilisimatusarnikkut isiginninneranni qitiusumik inissisimallutik.

Inuiaqatigiit kalaallit aaqqissuussaannerannik iluarsartuusseqqinneq, aamma politikikkut aaqqissuussaannerup, Danmarkimi atuuttunut assigiilersillugu, nutaamik ilusilersorneqarnera Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliarpuq isumaliutissiisutaani (G-50-imi) nassuiarneqarpoq. Tamanna namminersornermik paasinninnerup nutaamik nassuiarneqarneranut pingaaruteqarpoq, siunissami Kalaallit Nunaata Danmarkillu akornanni atassuteqarnerup qanoq ittuunissaa pillugu sorsunnersuup kingulliup kingorna danskit aallartitaasa FN-imut isumaqatiginninniarnerni tunngavilersuutigineqarluni. Naligiissitsinissamik anguniagaq, G50-imi saqqummiunneqartoq, Kalaallit Nunaata Danmarkip amtiatut ilanngutitinneqarneratigut Danmarkip pisussaaffimminik naammassinnittutut FN-imit isigineqalersinnaanissaanut pingaarutilimmik inissippoq.

Inuiaqatigiinni inuussutissarsiornikkut nutarterineq aamma aqutigalugu inuuniarnikkut atukkat qaffasinnerulersinneqarnissaannik G50-ip anguniagai, aamma inassuteqaatai tunngaviusumik siunertaqarput, tamannalumi aamma 1950-ikkunni aamma 1960-ikkunni politikikkut siunnerfimmuut aalajangiisuvoq. Anguniagaq innuttaasut amerliartornerisa kingunissaat pillugu 1960-ikkunni politikikkut oqallinnermut, aammalu taamaalilluni naartunaveersaammut pingaarutilittut isigineqalersumut aalajangiisunngorpoq.

Inunngortut amerlassusiisa qaffannerannik apeqqusersuineri Kalaallit Nunaanni nunap nakorsaanera siulliit ilagivaat. Tamanna nunarsuaq tamakkerlugu inuit amerliartornerat pillugu nunani tamalaani apeqqusersuinnermut atatillugu isigineqarsinnaavoq, kisianni aamma nunap nakorsaanerata atuuffianut siammasissumut ilanngullugu isigineqarsinnaalluni. Nappaatinik akiuiniarneq kisimi

nakorsaaneqarfimmit aallunneqanngilaq, aammali inuiaqatigiinni pissutsit allat, innuttaasut peqqissusiannut sunniuteqarsinnaasut aallunneqarlutik. Piffissami 1960-imiit 1964-imut innuttaasut amerliartornerannik, aamma ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorderup siuarsarneqarnissaanik suliaqarnermut nunap nakorsaanera sulisutitiginnittorujussuuvoq, aammalu naartunaveersaatini atuineq inuiaqatigiinni siammasinnerulersinniarlugu taassuma ilaatigut Foreningen for Familieplanlægning-i suleqatigalugu.

Innuttaasut amerliartornerisa nutarterinerinerup ingerlateqqinneqarnissaanut akornutaasinnaaneranik 1950-ikkut naajartorneranni Landsrådimi ilaasortat ernumassuteqarnerannik assersuutissaqarpoq. Ataatsimut isigalugu Kalaallit Nunaat pillugu ataatsimiititaliap 1960-imeersup isumaliutissiissut 1964-imeersoq aqqutigalugu Kalaallit Nunaannut aningaasaliinerit aamma aningaasaliissutit qaffanneqarnissaat anguniarpaa, aamma oqaluttuarisaanermik ilisimallip Axel Kjær Sørensenip oqaasii malillugit tamatuma kingorna ”*ajornanngilluinnartumik danskit aalajangiisartuinit tiguneqarput*”.

G60-isumaliutissiissummi innuttaasut amerliartornerat aamma isummerfigineqarpoq: toqusut amerlassusiat nappaatinik akiuiniarnerup sunniuteqarlunera pissutigalugu appariaateqarpoq, aamma inunngortut amerlassusiat ukiut qulit ingerlaneranni (1951-52-imiit 1961-imut) 30 %-imik qaffariaateqarluni – kingullertut taaneqartumi pingaartumik arnat inuusunnerusut aamma katissimanngitsut akornanni. Qaffariaat inuiaqatigiit aningaasaqarnerannut ajornartorsiutaasut taaneqanngilaq, akerlianilli pitsaaqutitut aningaasaqarnermut tunngasunik ilisimasallip Boserup-ip naliliineranut naapertuuttumik, tassa innuttaasut amerliartornerisa Kalaallit Nunaata sulisinnaasutigut imminut pilersorsinnaanngornissaa qulakkeerneqassasoq isigineqarluni. Ilutigitilluguli ilimagineqartariaqarpoq, inuiaqatigiit ilinniartitaanikkut, peqqinnissaqarfeqarnikkut aamma inissiat pitsaasusiisigut il.il. qaffasissuseq angorusunneqartoq kinguaattuussasoq.

G-60-ip ilaqutariinngornissamik pilersaarusiorderneq suliniuteqarfissatut tikkuarpaa, Kalaallit Nunaanni ”kissaatiginngisamik naartulersarnerit” ikilisinneqarnissaat pisariaqartinneqartoq tunngavilersuutigalugu. Tamanna meeqqat anaananit katissimanngitsunit aamma anaananit meerarpassualinnit kalaallit arnartaannit piumaneqannginnerusarnerannik isumaqarnermit tunngaveqarpoq. Piffissami tassani Danmarkimi aallunneqartoq tassaavoq, meeqqat ”kissaataasariaqartut”, aamma ilaqutariaranniguit ilaqutareeriaatsimi pitsaanerpaasoq. Isiginninneq taanna imaaliinnarlugu inuiaqatigiinnut kalaallinut ingerlateqqinneqarpoq, naak ilaqutariit katitigaaneranni ileqqut allaanerugaluartut.

Foreningen for Familieplanlægning-ip spirali Kalaallit Nunaannut 1964-imi tikiuppaa, kingornalu spiralip eqqunneqarnissaanik soqutiginninneq nunap nakorsaaneranit, nunap immikkoortuini nakorsanit arlalinnit aamma nakorsaanermit Mødrehjælpenimeersumit Rosenimit ingerlanneqarluni.

Ilaqutariinngornissamut pilersaarusiordermik tamanut suliniarnissaq Kalaallit Nunaat pillugu isumaliuqatigiissitap 1965-imi aallartippaa. Sulineq annerusumik pingaarnertut paasissutissiilluni suliaqarnermik ilaqarpoq, tassunga ilanngullugu kinguassiuutitut tunngasut pillugit meeqqat atuarfiini atuartitsineq. Spirali suliaassanut siunnersuutigineqartunut ilanngullugu taaneqanngilaq, kisiannili innersuussutigineqarluni taassuma ”*qanoq naleqqutsiginera*” pillugu misissuineq (spiralimik misileraaneg) sapinngisamik sukkasuumik ingerlanniarneqartoq. Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiordermut tunngasut tamatuma kingorna Kalaallit Nunaat pillugu isumaliuqatigiissitamit qanimut malinnaaffigineqarpoq.

Rosenip, misileraanermik Kalaallit Nunaanni ingerlatsisimasup, spiralimik Lippes Loop-imik Danmarkimi misileraaneg aamma ingerlassimavaa, taannalu spirali taanna pillugu nunani tamalaani qanimut attaveqarfeqarpoq. Taakkununga ilaatigut ilaavoq isumassarsiorluni nassaarsiorartoq dr. Jack Lippes, aammalu amerikami ajunngitsuliornermik suliniaqatigiiffik Population Council, Rockefeller siuttoralugu nunarsuarmi inuit amerliartuinnarnerannik apeqqusersuinnermut atatillugu Rosenip

Danmarkimi misileraanerata ilaanik aningaasalersuisimasoq, aammalu spiralinik Kalaallit Nunaanni misileraanermi atorneqartunik tunissuteqarsimasoq.

Oqartussaasut, naak Roseni Danmarkimi misileraareeraluartoq, teknologi nutaaq taanna imaaliiallaannarlugu atussallugu ernumassuteqarput, gonorré Kalaallit Nunaanni atugaasorujussuaq peqqinnissaqarfimmit suliarineqarsinnaanngitsumik ajoqutaasinnaasumik qanoq nassataqarsinnaanera sukumiisumik ilisimasaqarfigitinnagu. Rosenip misileraaneranut, aamma atorneqarsinnaasunngortinneqarneranut atatillugu nakkutilliinissamik aamma nalunaaruteqartarnissamik immikkut piumasaqaateqartoqarpoq, taamalu tassa taamaalilluni spiralip nakorsanit atortinneqarnerani Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni sukannernersumik malitassaarluni atorneqassalluni.

Aamma nunap immikkoortuini nakorsanut ilitersuut, Rosenip suliaa, ministereqarfimmit isornartorsiorneqarpoq. Iltersuinissamut ukiutigut ammut killiliussaq ilitersuummi 15-inik ukiulinnut allassimavoq. Taanna inatsisinut akerliuvoq, aamma tamatuma kingorna 18-it inorlugit ukiulinnut ilitersuinissaq unitsinneqassasoq ministereqarfiup aalajangerpaa. Nunap nakorsaanerata qinnuiginninnerata kingorna inatsit 1973-imi inissippoq, taamaalilluni angajoqqaat akuersiseqqaarnagit inuusuttut 15-iniit 17-inik ukiullit aamma ilitersorneqarsinnaanngorlutik.

Rosenip inassutigivaa, nakorsat Lippes Loop-i anginerpaaq (D) ikkussinerminni sapinngisamik atortassagaat.

Naartunaveersaatinut tunngasutigut suliaqarnermi Landsrådi aalajangiinernut peqataanngilaq. Taamaattorli taamanikkut Landsrådimut siulittaasoq Rosenip nalunaarusiaanik nassinneqarpoq, aammalu spiralinik misileraaneq pillugu Rosenip Nuumminnermini taanna oqaloqatigisimallugu.

Inuussutissarsiornikkut ineriartortoqarnissaa politikerit atorfilittallu 1960-ikkut naajartorneranni upperiunnaarsimagunarpaat. Taamaattumik taakku innuttaasut amerliartornerat allatigut oqaluuserilerpaat, innuttaasut amerlassusiat – aamma inunngortut amerliartornerisa sukkassusiat kisiat pinnagu – unammilligassaalerumaartussaagunartut, aamma Kalaallit Nunaannut politikki nutaamik anguniagaqartoqarnissaanik immaqa pisariaqartitsisoqartoq oqaatigineqarlutik, politikki inuuniarnikkut atukkat qaffasissusissaanik annikinnerusumik anguniagaqarfusoq. Spiralip atorneqalernissaa atorfilittat aamma politikerit pissangallutik utaqqisimavaat, kisianni taassuma sunniutaa 1969/1970-imi ukiup nikinnerata missaani siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiornermut atatillugu aatsaat taakkunannga paasineqarpoq, inunngortut amerlassusiisa takussutissartaannik nunap nakorsaanera nassitsimmat. Inunngortut amerlassusiat appariaateqarsimasoq tassani takuneqarsinnaavoq, aamma taamaattumik innuttaasut amerliartornerat ”ajornartorsiutaajunnaarluni”.

Ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarnerup Tunumi siammarneqarnissaa atorfilittat tungaanninngaanniit soqutigineqartorujussuuvoq, inuussutissarsiutinik ineriartortitsinissamut aamma sumiiffimmiit nuutsitsinissamut tunngatillugu nunap immikkoortuata immikkut unammilligassaqarfiusutut isigineqarnera pissutigalugu. Ittoqqortoormiini sumiiffimmi innuttaasut isumaqarput, spiralit pillugit suliniarneq eqeersimaarfuaallaartumik ingerlanneqartoq – ilisimasaq atorfilittanut aamma Kalaallit Nunaannut ministerimut oqaatigisaat, kisiannili takusinnaasarput malillugu taakkunannga qisuariarfigineqarsimanngitsaq.

Inunngortut amerlassusiisa appariaateqarnerata kingorna ilaqutariinngornissamut pilersaarusiorneq pillugu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi politikikkut annertuumik soqutigineqarunnaarpoq. Tamatuma kingorna innuttaasut amerliartornerisa appariaataat ilaatigut politikikkut oqalugiaatini, aamma allagaatini 1970-ikkunneersuni aamma 1980-ikkunneersuni, inuiaqatigiit ineriartortinneqarnerannut sunniutilimmik oqaluttuarisaanermik kingumut qiviarnermik imalinni, akuttunngitsumik taaneqartalerpoq. Tassani oqaluttuatut iluatsittut,

inuuniarnikkut atukkat pitsaanerulersinnissaannut aamma inuiaqatigiit annertusarneqarnissaannik periarfissamut pitsaasumik sunniuteqartutut taaneqarpoq.

Naartuersissinnaanerup Kalaallit Nunaannut eqqunneqarnissaa sioqqullugu naartunaveersaatiniq pissarsissinnaaneq pitsaasumik periarfissalik naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaanut pisarialittut politikerinit, arnat peqatigiiffiinit aamma nakorsanit isigineqarpoq. Naartunaveersaatit aamma naartuersittut kisitsisitaasa ataqatigiinnerannik eqqumaffiginninneq piffissap qulaajaaffigineqartup 1991-ip tungaanut ingerlajuarsinnarpoq. Naartunaveersaatit pillugit annertunerusumik paasissutissiinissaq aamma atuinerunissaq naartuersittut amerlassusiisa unikaallatsinnissaannut aqutissaasoq nunap nakorsaanerata isigivaa, aammalu naartunaveersaatiniq atuinerup siammarneqarnerunissaa pisariaqartinneqartoq ukiumoortumik nalunaarusiami nakorsanut eqqumaffigeqqullugu.

Danmarkimi 1970-ikkunni politikkikkut eqqumaffiginninnermi angajoqqaat akuersiseqqaarnagit niviarsiaqqat inuusuttut naartunaveersaatit pillugit ilitsersorneqarnissaannut periarfissat pitsaanerunissaat aallunneqarpoq, aamma taamaaliornikkut naartuersinnissat pinngitsoortikkumallugit. Malittarisassat taakku Kalaallit Nunaannut kingorna nuunneqarput.

Depo-Provera 1970-ikkut aallartinneranni Kalaallit Nunaanni nunap immikkoortuini nakorsanit atorneqallattaalerpoq.

Depo-Provera 1970-ikkut naajartorneranni aamma 1980-ikkut aallartinnerani apeqquersorneqallattaalerpoq, pingaartumik amerikami oqartussaasut ingerlatsiviannit FDA-mit. Nakorsaatip akuersissutigineqannginnissaa Europami oqartussaasunit pissutissaqartinneqanngilaq, aammalu taamaalilluni naartunaveersaatitut Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi atorneqarnera ingerlatiinnarneqarsinnaalluni. Depo-Proveramik Kalaallit Nunaanni atuneq apeqquersorneqarpoq. Depo-Proverap atugaanera pillugu Sundhedsstyrelse isumaqatigiissuteqarfigalugu Nakorsaanerup 1988-imi sukumiisumik misissuineranik oqallinneq kinguneqarpoq. Nakorsaaneq suliap aallartinnissaa sioqqullugu aamma aallartereernerata kingorna suliaq pillugu naalakkersuisunut- aamma inatsisartunut ilaasortanik arlalinnik, kiisalu tusagassiorfinnik oqaloqateqartarpoq. Misissuinerup takutippaa, nakorsaatip atorneqarnerani nunap immikkoortuini erseqqissumik nikingasoqartoq, aamma nunap immikkoortuini marlunni atuneq illoqarfiup nunaqarfiullu akornanni erseqqissumik nikingalluni. Nikinganeq taanna nalimini ima nassuiarneqarpoq, nunap immikkoortuini taakkunani nakorsaatip atorneqarnera immikkut ittumik ileqqusoq. Ileqqoq taanna nakorsat ataasiakkaat nakorsaammik isiginninnerannut aamma atuinerannut qularnanngitsumik tunngatinneqarsinnaalluarsinnaavoq.

IMMIKKOORTOQ 2

Napparsimasunik katsorsaanerami inatsisitigut tunngaviit immikkoortoq 2-mi qulaajarneqarput. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi pingaarnertut akisussaaffeqarnermut tunngasut, katsorsarneqarnermut atatillugu paasissutissiinissamut tunngavissat, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi naalagaaffimmit ingerlanneqartumi qitiutillugit sammineqarput.

Immikkoortoq 2 inatsisinit, aamma inatsisitigut ilisimatusarnermit sulianit tunngaveqarpoq. Inatsisitigut tunngavinnik qulaajaaneq pissutsit arlallit, immikkoortoq 1-imi kiisalu 3-mi sammineqartut pillugit paasissutissanik erseqqissaanernik ilaneqassaaq, tassunga ilanngullugu ilisimatusarnikkut misileraanermi tunngavissat aamma angajoqqaatut akisussaassuseqarneq-aamma akuersineq pillugit malittarisassat.

Peqqinnissaqarfiup aaqqissuussaanera aamma aqunneqarnera

- Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmut tunngasunik akisussaaffimmik 1991/1992-imi ukiup nikinnerani tigusineq tikillugu Danmarki tamatuminnga akisussaaffeqarsimavoq.
- Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup ataani naalagaaffimmit ingerlanneqarlunilu aqunneqarsimavoq. Peqqinnissaqarfimmik aqutsineq pingaarneq Ministereqarfiup ingerlappaa, aamma peqqinnissaqarfiit attatiinnarneqarnissaat, ineriartortinneqarnissaat aningaasalersorneqarnerallu akisussaaffigisimallugit. Ministereqarfik nakorsaanermut aamma nunap immikkoortuini nakorsanut ilitersuutininik suliaqartarpoq. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik tamakkiisumik pillaatissinneqartarpoq, naleqq. Danske Lov 3-19-2, napparsimasoq nakorsiartarfirmi suliarineqaraangat, nakorsaq sulisuusutut tassani sulisimappat.
- Peqqinnissaqarfiup qitiusumik aqunneqarnera pillugu inatsit 1932-mi pilermalli Sundhedsstyrelse-p sulinerani Kalaallit Nunaat ilaatinneqarpoq. Inatsit malillugu Sundhedsstyrelse nakkutilliinermik, siunnersuinermik aamma nakkutiginninnermik atuuffeqarsimavoq.
- Peqqinnissaqarfik 1975-ip tungaanut landshøvdingi aqutigalugu aqunneqarpoq, ulluinnarni aqutsineq nakorsaanermit aamma Dronning Ingridip Napparsimmavissuani pisortamit aqunneqarmat. 1975-imiit Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi siulersuisut peqqinnissaqarfimmi ataatsimoortumi sumiiffimmi aqutsisuusimapput. Siulersuisut landshøvdingimik (1979-imiit Naalagaaffiup sinniisua) siulittaasuusumik, ilaasortanik marlunnik landsrådimit toqqarneqartunik, sulisoqarnermut- aamma isumaginninnermut pisortamik aamma nakorsaanermik inuttaqarpoq.
- 1. juni 1986-i tikillugu nakorsaaneqarfiup Sundhedsstyrelse/Indenrigsministeria sinnerlugit peqqinnissaqarfimmik nakkutilliinermi suliaasat suliaralugillu Kalaallit Nunaanni Ministereqarfik sinnerlugu Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup aqunneqarnera siulersorpaat. Nakorsaaneq Danmarkimi amtimi nakorsap piginnaatitaaffiisa aamma pisussaaffiisa assinginik piginnaatitaaffeqarlunilu pisussaaffeqarpoq, aammalu tamatuma saniatigut Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi sulialinnut qullersaallunilu peqqinnissaqarfimmi nakorsat suliaasqarfiinut aqutsisuulluni. Nakorsaaneq taamaalilluni Sundhedsstyrelse sinnerlugu siunnersuinermi nakkutilliinermilu suliaasanik arlalinnik suliaqartarpoq. Nakorsaaneq naalagaaffimmi tjenestemanditut atorfeqarpoq. Nakorsaqarnermut tunngasuni nakorsaaneq nunap immikkoortuini nakorsanut qaninnerpaatut qullersarineqarpoq.
- Piffissap taassuma ilangaatsiaani, qulaajaanermi sammineqartumi, nunap nakorsaanerata tungaaninngaanniit peqqinnissaqarfimmi sulisunik, qullersatut akisussaaffigisamik nakkutilliinera, malinnaaffiginninnera aamma siunnersuisarnera amigartumik ingerlanneqartarsimasinnaasoq tikkuussivoq.
- Nakorsat allat Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit atorfinitsinneqartarput. Nakorsat sulinermi pissutsit pillugit inatsisinut tunngatillugu napparsimmavimmut/sulisitsisumut attuumassuteqarput. Nunap immikkoortuini nakorsat inatsisit aamma aalajangersakkat qaqugukkulluunniit atuuttut malissallugit pisussaaffeqarput. Aammattaaq Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmit, nunap nakorsaanerani aamma Landshøvdingimit peqqussutit tunniunneqartut malissallugit pisussaaffeqarlutik.

Napparsimasut pisinnaatitaaffii

- Inatsisitigut tunngaviusumik tunngaviusoq tassaavoq, inuit ataasiakkaat inuttut kiffaanngissuseqarnerat, aamma namminneq inuunerminnut tunngatillugu aalajangiinissaminnut pisinnaatitaaffeqarnerat, naleqq. Tunngaviusumik inatsimmi § 71 aamma Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqatigiissut (EMRK). Tassunga uiggiullugu tunngavigineqartoq tassaavoq peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsarneqarnissaq namminermit isumaqataaffigineqassasoq.
- Akuersissummik tunniussinissamut piumasaqaammik Eqqartuussiviit sakkukinnerusummik periuseqarput (akuersissut, ullumikkutut, katsorsaanermut peqataanikkut imaluunniit oqaasertaqanngitsumik isumaqataanikkut pisinnaavoq).
- Nakorsat paasissutissiinissamik pisussaaffeqarnerannut atatillugu naleqqiussinissamik tunngavik ullumikkutut atorineqarsimavoq.
- Napparsimasut namminneq aalajangersinnaassuseqarnerannut aamma piginnaatitaaffiit tunngatillugu eqqumaffiginninnerulernermut oqaluuserinninnerulernermullu aamma piffissap sivilisunerup ingerlanerani allanngortoqarpoq. Tunngavik pingaarutilik tassaavoq inuup nammineq aalajangernissanut tunngavik, taanna tassaalluni napparsimasut namminneq katsorsarneqarnissartik pillugu aalajangernissaminnut pisinnaatitaaffiat. Tunngavik Danmarkimi inatsisitigut 1998-imi aamma Kalaallit Nunaanni 2001-imi tunngavissinneqarpoq.

Nakorsatut akisussaaffik

- Nakorsatut akisussaaffik piffissami pineqartumi nakorsat sulineranni akisussaanermut tunngavik aqqutigalugu saqqummerpoq. Akisussaanermut tunngavik taanna tassaasinnaavoq akisussaatinneqarnermut, eqqartuussisarnermi inatsimmut/pinerluttulerinermi inatsimmut aamma taarsiisussaatinneqarnermut inatsimmut tunngasoq. Nakorsaq akisussaatinneqarpat tamanna akisussaatisinermik, eqqartuussisarnermi inatsit malillugu kinguneqartitsisoqarsinnaalluni, imaluunniit taarsiisuteqarnissamik akisussaatinneqarnermik kinguneqartitsisoqarsinnaalluni.
- Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik danskit tunngavii malillugit aqunneqarpoq, kisianni sumiiffinnut naleqqussagaalluni. Nakorsaqarnermut inatsit Kalaallit Nunaanni 1991-imi aatsaat atuutilersinneqarpoq. Piaarluni imaluunniit mianersuaalliorluni ajoqusiinermut akisussaatisinermut malittarisassaq (Culparegel) Kalaallit Nunaanni aamma atorineqarsimavoq. Piffissami pineqartumi peqqinnissaqarfimmit taarsiiffigineqarnissamik sulianik assersuutissaqarpoq.

Peqqinnissaqarfimmi sulisunit katsorsaanermut atatillugu inuttut pisinnaatitaaffiit pillugit pisussaaffiit

- 1950-imi EMRK-imik atsiornermut atatillugu isumaqatigiisummut Kalaallit Nunaata ilanngunnissaanik Danmarki nalunaaruteqarpoq, naalagaaffiit allat nunasiaateqarfinnut tunngatillugu nalunaaruteqartarnerisa assinganik. 1953-imi nutaamik aqqissuussinermi, Kalaallit Nunaata Naalagaaffeqatigiinnermut ilanngunnerani, inatsisit pillugit ilisimatusarnermi allaatiginnittut arlallit isumaqarput, nalunaarut tamatuma kingunerisaanik atorunnaartoq, aamma tamanna tunngavigalugu Kalaallit Nunaat naalagaaffimmi nunap ilaatut maannamiit ilannguttoq.
- Inuit pisinnaatitaaffiit pillugit Europami isumaqatigiisummut tunngatillugu inatsisitigut tunngavimmik inatsisitigut oqaluttuarisaanermi naliliineq ajornakusoorpoq, una eqqarsaatigalugu isumaqatigiissut sakkuummat allanngorartinneqarsinnaasoq, taamaattumillu illersugaaneq piffissap sivilisunerup ingerlanerani allannguuteqarsinnaalluni. Taamaattumik isumaqatigiissut piffissami

pineqartumi qanoq illersuutaasimatiginersooq aalajangersumik oqaatigissallugu ajornakusoorsinnaavoq. Paarlattuanik illersorneqarneq, Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami eqqartuussiviup suleriaasiani kingusinnerusukkut aatsaat aalajangersarneqartoq, illersorneqarnissamut tunngasutigut siusinnerusukkut aamma ilaatinneqarsimannginnera mattunneqanngilaq, kisiannili suliamik aalajangersimasumik takkuttoqarnera sioqqullugu aalajangersumik oqaatigineqarnissaanut pissutissaqanngiinnarsimalluni.

- Peqqinnissaqarfimmi sulisunit passussinerit akuersinermik ilaqanngitsut artikel 8-mik (nammineq inuuneqarsinnaatitaanermut pisinnaatitaaffii) aamma artikel 3-mik (inuppalaanngitsumik aamma nikassaarpaluttumik pinninnissamut inerteqqut) unioqqutitsisuusinnaapput, artikel 14-i taakkununga ilanngullugu aamma unioqqutinneqarsimasinnaalluni.
- Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinermik aamma akuersinertaqanngitsumik naartunaveersaatini atuisitsinermik suliani Europami Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Eqqartuussiviup pingaartissimavaa, eqqartuussutini taakkunani arnat inuianni inunnut mianerisarialinnut, allatigut mianerisarialinnut soorlu inuusuttut ukiukitsuuneq imaluunniit innarluuteqarneq, peqqinnissaqarfimmi sulisunit paassunneqarnissamik pisariaqartitsinnginneq, kiisalu kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinermi peqqinnissaqarfimmi sulisunit passunneqarnikkut aamma tarnikkut ilungersunartumik kingunerlutsitsineq.
- Naalagaaffik inunnik mianerisarialinnik immikkut akisussaaffeqarsinnaavoq, soorlu meeqqanik skolehjemme-miittunik.
- Spiralilersuineri periaaseq pillugu oqaatigineqartut saqqummersut pillugit Naalagaaffik immaqqa misissuisimasariaqaraluarpoq.

IMMIKKOORTOQ 3

Naartunaveersaatit atuutilersinneqarneranni suleriaaseq ukioqatigiiaanut aamma nunap immikkoortuini nakorsaqarfinnut qulaajaanerp immikkoortuisa pingajuanni misissorneqarpoq. Naartunaveersaammik tunniussineq arnanit aamma suliaasaqarfimmi sulialinnit, oqaluttuaminnik ilisimatusartoqatigiinnut tunniussissallutik toqqaasimasunit, qanoq paasineqartarsimanersooq, kiisalu piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaatitut tunngatillugu suleriaaseq pillugu ilisimasat suut pisimasut pillugit allagaatini nassaarineqarsinnaanersut immikkoortumi tassani qitiutinneqarput. Suleriaaseq pillugu paasissutissat amerlasuutigut siammarsimallutillu immikkuualuttukkuutaartarput, tamatuma ilarujussua assersuutigalugu nakorsiartitsinermi allaganngortinneqartarsimanngimmat.

Niviarsiaqqat/arnat qassit aamma sorliit piffissami qulaajaaffigineqartumi naartunaveersaammik tunineqarsimanersut pillugit ilisimasat piusut immikkoortut pingajuanni aatsaat saqqummiunneqassapput. Naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni atorneqarnerat pillugu takussutissamik ataatsimoortumik, piffissaq qulaajaaffigineqartoq 1960-imiit 1992-imut, tamakkerlugu takutitsisinnaasumik soqanngitsoq takuneqarsinnaavoq. Arnat ukiuni 1968-imiit 1972-imut spiralilernerqarsimasut amerlassusiannik takutitsisinnaasumik paasissutissanik peqarpoq. Aamma spiralinik ikkussinerit amerlassusiat pillugu paasissutissat piffissap ilaanut tunngasut nunap immikkoortuinit pingasuneersut pigineqarput, tamatuma saniatigut naartunaveersaatit spirali, Depo-Provera aamma p-pille-t atorneqarnerat pillugu immikkoortillugit allattukkanik peqarluni.

Kapitalini tulluittuni sammisat pingasut sammineqarput: naartunaveersaammik tunineqarnissaq sioqqullugu pisut ingerlasimanerat, akuersineq aamma paasitinneqarneq, kiisalu naartunaveersaammik atuineri kinguneqaataasut/saniatigut sunniutit. Sammisat pingasut taakku arnat 354-it, oqaluttuaminnik

qulaajaanermut tunniussissallutik toqqaasimasut, isiginninnerannit, tamatumalu kingorna pisimasut pillugit allagaatinik paasissutissanit aamma suliaasaqarfimmi sulialinnit oqaluttuarineqartunit ersersinneqarput. Oqaluttuarineqartut takutippaat, arnanit taakkunanga amerlasuuni niviarsiaaraallutik naartunaveersaatilersikkiartorlutik napparsimmaviliarnissaannut sulissutiginnittut arlaqarsimasut. Oqaluttuarineqartut malillugit nunani taakkunani marlunni suliffeqarfinni/najugaqarfinni sulisut, ilaqqat (nammineq ilaqqat aamma najugaqarfigalugit ilaqtarsiat) aamma Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik) niviarsiaqqat aamma arnat ilaasa naartunaveersaatilerneqarnissaannik sulissutiginnissimapput. Niviarsiaqqat aamma arnat ilaat allamut tunngatillugu nakorsiarnerminni napparsimmavimmiinnerminni naartunaveersaammik tunineqartarsimapput. Pisuni arlalinni niviarsiaqqat suli atoqateqarnikuusimanngitsuusimapput.

Niviarsiaqqat, Danmarkimi najugallit, pingaarnertut najugaqarfimminni sulisut/inersimasut qinnuiginninnerisigut spiralilerneqartarsimapput. Susoqassanersoq ilisimareertarsimanngilaat, aamma pisumi itigartitsinissaminnut periarfissaqartarsimanatik misigisimallutik. Niviarsiaqqat aamma arnat ilaat ernereernerup imaluunniit naartuersereernerup kingorna naartunaveersaammik tunineqartarsimapput, kisiannili misigisimallutik naartunaveersaatilerneqaramik paasitinneqarsimanatik, aamma taamaattumik ilaasa spiralilerneqarsimallutik ilisimasarsimanngilaat. Arnat taamaallutik naartunaveersaatilerneqarnissaq sioqqullugu, napparsimmavimmi aamma napparsimmaviup avataani, pisut ingerlasarsimaneri arlallit oqaluttuarivaat.

Ilinniarteqarfiit aamma kommunit allagaatinik toqqortaasiviini naartunaveersaatit pillugit paasissutissanik ujartuineq annikitsuinnarnik nassaarfiuvoq. Allatut oqaatigalugu, naartunaveersaammik tunniussisoqarnissaanik kajumissaarineq suleriaaserineqarsimanngilaq, imaluunniit allaganngorlugu uppersaaserneqartarnissaa aallunneqarsimanani. Naartunaveersaatinut tunngatillugu suliat ingerlasimanerannik takusinnaasatsinnik ataasiakkaannguanik taamaallaat nassaarsinnaasimavugut. Suliani ataasiakkaani taakkunani takusinnaavarput, niviarsiaqqat/arnat pineqartut inuuniarnermikkut ajornakusoortumik inissimasimasut, aamma pisumi ataatsimi takusinnaavarput, ilaqtariit iluanni kinguaassiuutitigut innarliinermik ilalimmut naartunaveersaat isumaginninnikkut suliamut atatillugu naartulinnginnissamut illersuutitut atorineqarsimasoq.

Danmarkimi efterskole-ni naartunaveersaammik soqutiginninneq atuarfiit ilaanni takuarput, aamma ilaatigut takuarput kalaallinut angerlarsimaffimmi Hellerupimiittumi naartunaveersaatit atugaanerisa siuarsarneqarnissaa eqqumaffigineqarsimasoq, inuusuttut suliffeqarfimmut attuumassutillit akornanni naartulertoqarnissaa pinngitsoortinniarlugu.

Taamanikkut naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqarsimasoq paasisaqarfiginerujumallugu ilisimatusartoqatigiit nunap immikkoortuini nakorsaqaarfinni toqqakkani allaagaatit toqqortaatigineqartut arlalissuit misissorpaat. Nunap immikkortuani nakorsaqaarfimmit ataatsimit angalanermut nalunaarusiat aqqutigalugit takutipparput nunap immikkoortuani tassani sumiiffinni mikinerusuni spiralinik ingerlaavartumik ikkussisoqarlunilu, nakkutilliisoqarlunilu peersisoqartarsimasoq, aamma sumiiffinni peqqinnissaqarfimmi sulisut naartunaveersaatilertinnissamik sunniiniartarsimasut. Allaaserisami, nakorsamit saqqummiunneqartumi takuneqarsinnaavoq, *"arnamut kinguaassiorsinnaasumut kimulluunniit loop-i neqeroortigineqarluartarpoq"*.

Napparsimasut pillugit suliani taamungaannaq misissugassanik tigusilluta misissuinitinni takusinnaasimavarput, naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu pisup ingerlasarnera pillugu paasissutissat amerlanngitsuinnaasut.

Akuersinermut aamma paasissutissiinermut tunngatillugu takuneqarsinnaavoq, arnat amerlanerpaartaat, oqaluttuaminnik tunniussisut, naartunaveersaammik pissarsiaminnut akuersisimanatik isumaqartut.

Amerlanerussullutillit aamma naartunaveersaammik tunineqarnissartik sioqqullugu sukumiisumik paasissutissineqarsimanatik isumaqarput.

Arnat amerlasuut oqaatigivaat, napparsimmaviliarnissartik sioqqullugu kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atuartinneqarnikuusimanatik, imaluunniit kinguaassiuutitut tunngasut, aamma naartunaveersaatinut tunngasut pillugit ilisimasaqarsimanatik. Arnat arlallit oqaluttuarput, taamanikkut suleriaaserineqarsimasup paatsuunganermik aamma kanngusunnermik misigisimalersinnikuugaatik, namminneq piumasarinngisaminnik naartunaveersaatilerneqarsimanertik pissutigalugu, aamma ilaannut tunngatillugu tamatumunngaluunniit akuersisimanatik.

Suliassaqarfimmi suliallit, oqaluttuaminnik tunniussisut, niviarsiaqqat aamma arnat akuersiseqqaarnagit naartunaveersaammik tunniussisoqartarsimanera isumaqatiginngilaat, imaluunniit tupigusuutigivaat.

Naartunaveersaammik tunniussinermut atatillugu paasissutissiinermut tunngatillugu takusinnaavarput, peqqinnissaqarfiup ataani paasisitsiniaanermik suliaqartoqarsimasoq, kisianni aamma suliassaqarfimmi suliallit ilaannit nalornissutigineqarluni paasissutissiineq qanoq ”*iluaqutaasimatiginersoq*”. Paasissutissanut napparsimasunut/passunneqartunut tunngasut malillugit naartunaveersaammik tunniussinissaq sioqqullugu ilitersuilluni oqaloqatigiinnerit qanoq ingerlanneqartarsimanersut, tassunga ilanngullu aamma ilitersuisoqartarsimanersoq nalileruminaappoq. Pisut ilaanni takusinnaavarput nakorsaqaq arnarlu naartunaveersaatit assigiinngitsut pillugit oqaloqatigiissimasut.

Immikkoortut pingajuanni sammisaq kingulleq kinguneqaataasut pillugit arnat isiginninneranut, aamma saniatigut sunniutit pillugit paasissutissanik pissarsiffigineqartut isiginninnerannut tunngassuteqarpoq. Spiralip aamma Depo-Proverap kinguneris misigineqarsimasut assigiinngitsut arlallit arnat oqaluttuaasa takutippaat. Arnat amerlanerpaartaat, oqaluttuaminnik tunniussisut, naartunaveersaatip tunniunneqartup kingunerinik misigisaqarsimapput.

Timikkut kinguneqaataasunut ilaatigut taavaat, ilukkut anniartarnek, aaqartarnek, atoqueqarnermi iluaalliuuteqartarnek, ilumikkut aseruuttoorujussuarternerit, kiisalu pissutsit allat. Ilaat oqaluttuarput, meeqqat kissaatigisatit meerartaarisinnaasimannginnamikkut spirali pissutaasoq.

Arnat amerlasuut oqaluttuarput, naartunaveersaammik pisoq misigisimasartik namminerminnut kingunerlutsitserujussuatoq.

Spiralit saniatigut sunniutai pillugit nalunaaruteqartarnissamik ataatsimut isigalugu taamanikkut piumasaqaateqanngilaq. Ilaatigut nakorsaatit saniatigut sunniutai pillugit pasitsaasaqarnermi nakorsat nalunaartussaataitaanermik pisussaaffiligaanngillat, ilaatigut spirali hormonitaqanngitsaq, soorlu Lippes Loop-i, nakorsaatit pillugit inatsisip avataaniittutut isikkoqarpoq. Taamaattumik, spiralip nalinginnaasumik atorineqarsinnaanngornerata akuerineqarneranut atatillugu Sundhedsstyrelse-p piumasaqaateqarnerata saniatigut, spiralit ajoqutaasumik kinguneris aamma saniatigut sunniutai pillugit nalunaarsuillunilu nalunaaruteqarnissamik Kalaallit Nunaanni piumasaqaateqanngilaq. Spiralip 1971-imi nalinginnaasumik atorineqalersutut isigineqalernerata kingorna piumasaqaatit taakku atorunnaarsinneqarput.

Takusinnaavarput, nunap immikkoortuini nakorsat, spiralip atorineqarsinnaanerata akuersissutigineqarnerata kingorna ukiuni kinguliini saniatigut sunniutinik allattuisarsimasut, taakkulu nunap nakorsaaneranut nalunaarutigisarsimallugit. Lippes Loop-i arnanut siornatigut erninikuusimanngitsunut saniatigut sunniuteqartartoq, aammalu amerlasuut spiralimik iluaalliuuteqarlutik misigisaqartartut nakorsanit 1970-ikkut ingerlaneranni aamma eqqumaffigineqarsimavoq. Ilutigitillugu Lippes Loop-it kobberspiralinik nutaanik taarsersorlugit aallartittoqarluni.

Naartunaveersaatit pillugit ilitersuisinnaanermut ukiutigut ammut killiliussat allanngorartut immikkoortup pingajuata kapitaliani kingullermi misissorneqarput. Angajoqqaat akuersiseqqaarnagit niviarsiaqqat inuusuttut naartunaveersaatinik pissarsinissaminut pitsaannerusunik periarfissaqarnissaat 1970-ikkunni Folketingimi soqutigineqarpoq, minnerunngitsumik naartuersinnissaq pitsaaliorniarlugu. Nunap nakorsaanerata inassuteqarneratigut malittarisassat assingi Kalaallit Nunaannut atortussanngortinneqarput. Malittarisassat arlaleriarlutik allanngortinneqarput, tamatuma saniatigut oqartussaasut namminneq piffissap ilaani isumaqarput, niviarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, siusinnerusukkut naartunikuusimanngitsunut, naartunaveersaatinik tunniussinissaq pillaaarnermut inatsimmut akerliusoq.

Spiralimut nalunaarsuiffinni pisut arlaqanngitsut nassaarivagut, paasissutissat tutsuiginassappata niviarsiaqqat 15-it inorlugit ukiullit, siusinnerusukkut naartunikuusimanngitsut, spiralilernerqarsimapput.

Suliassaqqarfimmi sulialik ataaseq (NAPP.) oqaluttuarpoq, nunap immikkoortuini ataasiakkaani inuttut nammineq aalajangiisinnaassuseq annertuujusoq, ima paasillugu, naartunaveersaatinut assigiinngitsunut tunngatillugu toqqaanissamut aalajangersimasunik piumasaqaateqanngitsaq, assersuutigalugu ukiuinut tunngatillugu.

Naliliineq

Piffissap oqaluttuarisaanermut tunngasup, qulaajaanermi misissuiffigineqartup, ingerlanerani kalaallit arnat tusintilikkuutaat spiralilernerqarsimapput. Qasserpiaanersut erseqqissumik ilisimanngilarput, kisianni ilisimavarput 1970-ip naajartorneranili, spiralip atorneqarsinnaalernerata akuersissutigineqarnerata qaangiunnerani ukiualunnguit qaangiutiinnartut, ikinnerpaamik 4.070-it spiralilernerqarsimasut. Tamanna kalaallit arnat kinguaassiorsinnaasut marluugaangata ataatsip missaata naligivaa. Annertussusia aamma ingerlanerata sukkassusia ullumikkut kisimi tupaallannartunngilaq. Aamma taamanikkut taamaappoq.

Oqaluttuarineqartunit taakkunannga 300-t sinnilinnit, arnat ilisimatusartoqatigiinnut oqaluttuarisaat, suleriaatsip, arnat isiginninnerat aallaavigalugu, immikkuullarissumik paasisaqqarfiginissaa pisinnaasimavoq – taamaallaat arlalinnit ajornartorsiutitaqartutut isigineqarnera kisiat pinnagu, aammali naartunaveersaammik tunniussinermut atatillugu peqqinnissaqarfiup iluani avataanilu pisarsimasunut tunngatillugu.

Arnanit oqaluttuarineqartut, nunap immikkoortuini nakorsaqqarfinit paasissutissat, kiisalu allaaserisat nakorsanit, naliminni sulisimasunit, saqqummiunneqarsimasut takutitsipput, spiralip atorneqarnerata siaruarnissaanut tunngatillugu peqqinnissaqarfiup tungaaninngaanniit suliniarneq eqeersimaarfusorujussuarmik ingerlanneqarsimasoq. Aamma oqaluttuarineqartuni, kiisalu paasissutissani pissarsiarineqartuni takusinnaavarput, suliaqartut assigiinngitsut, pingaartumik niviarsiaqqat 18-it inorlugit ukiullit, aammali arnat 18-it sinnerlugit ukiullit napparsimmavimmut spiralilertikkiartornissaannut peqataasarsimasut. Taamaallutik niviarsiaqqat ilaat pisumi namminneq aalajangiisinnaanngitsutut misigisimallutik inissittarsimallutik. Aammattaaq timi kiisalu kinguaassiuutinut tunngasut pillugit niviarsiaqqat ilaasa ilisimasaat amigarput. Ataatsimut isigalugu apeqquserneqarsinnaavoq, niviarsiaqqat taakku passussinermut akuersinissaminut ilumut tunngavissaqarsimanersut. Arnat allat erninnerminnut, naartuersinnerminnut imaluunniit allamik pissuteqarlutik nakorsiarnerminnut atatillugu spiralilernerqarlutik misigisaqarsimapput, tamatuminngalu ilisimasaqarsimanatik.

Pisimasut pillugit allagaatit, paasissutissanik pissarsiffiit allat ilanngullugit, takutippaat nakorsat aamma suliassaqqarfimmi suliallit allat naartunaveersaatit pillugit oqaloqatigiinnermi arnanut kimigiiserfiginnittutut pissusilersortarsimasut. Oqartussaasut qitiusut akornannit, (Kalaallit Nunaanut

Ministereqarfimmit, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami, Sundhedsstyrelse-mit, nunap nakorsaanerani, aammali nakorsaaneq Rosenimit, misileraanermik anginerusumik ingerlatsisumit) oqaatigineqarpoq, naartunaveersaat piumasunut neqeroorutaassasoq, arnap sukumiisumik ilitersuunneqareerneratigut tunniunneqartussa. Naartunaveersaammut tunngatillugu suliniarneq politikerinut aamma taamatut saqqummiunneqarpoq. Taamaattorli takusinnaavarput, suliniarneq eqeersimaarfiuallaartumik ingerlanneqartoq arnat ilaat isumaqartut atorfilittat paasisimagaat, aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ilisimagaa arnat pisuni amerlasuuni namminneq saaffiginninneq ajortut. Tamanna aamma nunap nakorsaaneranut atuuppoq.

Naartunaveersaatit pissarsiarineqarsinnaanerisa ajornannginnerulersinneqarnissaannik 1960-ikkunni politikikkut tunngavigineqartut pingaartumik inuuniarnikkut ajornartorsiutinit pissuteqarput, inunngortut amerlassusiisa qaffasinnerujussuisa ilaqutariinnut meeraqqortuunik, aamma inuusuttunik, katissimanngitsunik, anaananik amerliartuinnartumik eqquisumik. Peqqinnissaqarfimmi nakorsat inuuniarnikkut ajornartorsiutillit tamakku nalaattarpaat, taakkulu sulinerat siammasippoq. Peqqinnissaqarfiutaaq aallaavia aamma tassaavoq, inuuniarnikkut atukkat, aamma peqqinnissamut tunngasutigut atukkat pitsaanerulersinnissaannut naartunaveersaatit pisariaqartut.

Naartunaveersaatip qanoq ittuunissaanik oqartussaasut toqqagaat tassaavoq spirali. Taanna arlalinnut atassuserneqarsinnaavoq. Ilaatigut nunarsuaq tamakkerlugu inuit amerliartuinnarnerat noqqillaamisinniarlugu spiralip nunani tamalaani siuarsarneqarnerani nakorsat danskit aamma peqatigiiffiit nunani tamalaani peqatigiiffinni aamma atassuteqarfinni inissisimapput. Ilutigitillugu taanna naartunaveersaatini nutaajunerpaallunilu nutaaliaanerpaavoq. Ilaatigut aamma arnat kalaallit periutsinik allanik aqutsisinnaasussatut tatigineqanngillat, assersuutigalugu p-pille-nik, aamma taamaattumik spiralip atorneqarnissaa tulluernerpaallunilu sunniuteqarnerpaatut isigineqarluni nakorsanit inassutigineqarluni.

Takusinnaavarput, Loop-it angissutsit assigiinngitsut arlallit suleriaatsimi atorneqartut, kisianni iluseq anginerpaaq atorneqassasoq Rosenimit inassutigineqarpoq, aamma naak ilisimaneqaraluartoq taanna arnanut siusinnerusukkut ernikuunngitsunut arlalinnik saniatigut sunniuteqarsinnaasoq. Nunap nakorsaanera ilitersuummik saqqummiussisimannginguatsiarpoq, tassani allasimalluni iluseq angisooq misilerarneqarsinnaasoq, kisianni ilisimanngilarput ilitersuut iluarsisaq, ilutsip anginerpaap pisuni immikkuullarissuni taamaallaat atorneqarnissaanik allasimasooq, saqqummiunneqarsimanersoq.

1960-ikkut naajartorneranni takuarput, innuttaasut amerliartuinnarnerat Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi politikikkut aamma allaffissornikkut inuussutissarsiornikkut ineriartornissap upperineerukkiartornera ilutigalugu ernumassutigineerukkaluttuinnartoq. Spiralip atorneqarsinnaalernerata kingorna, aammalu inunngortut amerlassusiisa annertuumik appariaateqartitseqataanerata kingorna, naartunaveersaat politikikkut qulliunerusunit soqutigineeruppoq. Ilaqutariit (Danmarkimut sanilliullugu pilersuisinnaanikkut nammagassaqaqarnerunerat) aamma inuiaqatigiit (ilaatigut suliffissaaleqineq pissutigalugu aningaasaqarnikkut unammilligassaqaqarnikkut) assoroortitaanerat annikilliarortortut isigineqarsimagunarpoo. Tamatuma kingorna naartunaveersaatini soqutiginninneq pingaarnertut peqqinnissaqarfiup ataani pivoq, aammalu naartuersissinnaanerup eqqunneqarnerani, kingornalu naartuersittut amerlassusiisa qaffariaateqarneranni pingaartumik soqutigineqaqqilerluni.

Spirali piffissap qulaajaaffigineqartup annerpaartaani Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni atorneqarneruvoq. Naartunaveersaatini atuineq piffissap sivisunerusup ingerlanerani appariaateqarpoq, tamannalu 1970-ikkut ingerlaneranni naartuersittut amerlassusiisa qaffakkiartornerat ilutigalugu pingaartumik peqqinnissaqarfimmit apeqqusersorneqalerluni. Inunngortut amerlassusiisa apparnerisa kingorna kinguaassiorsinnaaneq naartunaveersaatillu pillugit oqallinnerni danskit politikerii nipaarutaasavipput. Naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut atatillugu takuneqarpoq tamanna pillugu

oqallinneq Landsrådimi ingerlanneqartoq, naartuersissinnaanermut atatillugu arnat inatsisitigut inissisimanerat Folketingimi killeqarnerusumik aallunneqarluni

Naartunaveersaatinik atuisitsinermi taamanikkut sulerieseq iluatsilluarsimasutut peqqinnissaqarfimmit, politikerinit, tusagassiuutinit il.il. ukiorpassuarni nassuiarneqartarpoq, inuiaqatigiit katitigaanerannik ukiualuinnaat ingerlaneranni allanngortitsinnaasimanera pissutigalugu. Arnat, oqaluttuaminnik nassitsisimasut akornanni arlalinnit taaneqarpoq, taamanikkut suleriaaserineqarsimasup kanngusunermik misigisimalersinnikuugaatik, namminneq piumasarinngisaminnik naartunaveersaatilerneqarsimanertik pissutigalugu, aamma ilaannut tunngatillugu tamatuminnngaluunniit akuersisimanatik. 1970-ikkunni isornartorsiuerit ataasiakkaat eqqaassanngikkaanni arnat misigisimasaasa saqqummernissaannut piffissamut nutaajunerusumut aatsaat killeqqaartariaqarpugut, taamalu taamanikkut naartunaveersaatinut tunngatillugu suleriaaserineqarsimasoq isornartorsiorneqalerluni.

Piffissap taassuma ilangaatsiaani, qulaajaanermi sammineqartumi, nunap nakorsaanerata tungaaninnaanniit peqqinnissaqarfimmi sulisunik, qullersatut akisussaaffigisaminik nakkutilliinera, malinnaaffiginninnera aamma siunnersuisarnera amigartumik ingerlanneqartarsimasinnaasoq tikkuussivoq: Spiralip atorneqarnissaanut malittarisassat siulliit 1968-imi saqqummiunneqarmatali Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi atorfilittap akisussaasuusup ernumassutigisimavaa, nunap nakorsaanera malittarisassanik, Sundhedsstyrelse-p ilanngussaanik ilallip assinga immaqa saqqummiussimanngikkaa. Nunap nakorsaanerata allaffissornikkut ingerlatsineramik aamma akisussaaffeqarneranut tunngatillugu peqqinnissaqarfimmik nakkutilliinissamik suliassat pingaartinneqanngippallaarnerarlugit Kalaallit Nunaanni nakorsat peqatigiiffiat kingusinnerusukkut 1970-ikkunni maalaaruteqarsimavoq. Allaffissornermut aamma aningaasaqarnermut malittarisassat aamma suleriaatsit atuutitinneqannginnerat pillugu Rigsrevisioni isornartorsiuisimavoq, soorluttaaq atorfiup avissaartinneqarnissaanut atatillugu – peqqinnissaqarfiup alliaartorneranut atasumik atorfeqarfiup sulisuisa amerlanerulersimannginnerannik pissuteqartumik – Sundhedsstyrelse-p aamma Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allaffigeqatiginnerminni – suliassat pisariaqavissut arlallit sunnuteqarluartumik aamma pimoorussilluni suliarineqarsimanngitsutut isigisimavaat, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi assigiinngitsorpassuarnik suliassaqaqarsumi aqutsinermi piviusunngortinneqarsinnaasussatut naatsorsuutigineqartariaqartut. Tassunga atatillugu nunap immikkoortuini allaffissornikkut/aningaasaqarnikkut malittarisassanik aamma suleriaatsinik nakkutilliinermut aamma siunnersuinermit tunngatillugu eqqortitsinissaq aamma taaneqarput.

Naartunaveersaatip piumasunut neqeroorutaanera oqartussaasunit piffissaq tamakkerlugu tamanut ammasumik oqaatigineqartarpoq, aammalu napparsimasunut/passunneqartunut paasissutissamik oqaatsit marluk atorlugit suliarineqarsimasumik suliaqartoqarlunilu nunap immikkoortuini nakorsanit piniartoqarpoq. Napparsimasunut/passunneqartunut paasissutissaq aamma nakorsanut paasissutissat allagaatinik toqqortaasivinni toqqorsimasuutigineqarput, aammalu takuneqarluni, nunap immikkoortuini nakorsat napparsimasunut/passunneqartunut paasissutissanik kalaallisut allassimasunik amerlanerusunik telegrammerlutik piniarsimasut. Paasissutissiinermit tunngasortaa taanna kingusinnerusukkut aamma naartuersissinnaanerup eqqunneqarneranut atatillugu eqqumaffigineqarpoq, arnat kalaallit naartuersinnissaminnik aalajanginnginnerminni naartup atatiinnarnissaanut, kalaallinut atugassarititaasunut naleqquttumik, ikiorneqarnissamik periarfissat pillugit paasissutissinneqartarnissaat folketingimi politikerit ilaannit soqutigineqarluni. Napparsimasunulli/passunneqartunulli paasissutissiisarneq arnanit, oqaluttuaminnik tunniussisimasunit, allaanerujussuarmik misigineqarpoq, taannalu immikkoortoq 3-mi saqqummiunneqarpoq.

Spiralinik passusinissamik piginnaasaqarnissamut aamma ilisimasaqarnissamut tunngatillugu oqartussaasut Danmarkimut sanilliullugu Kalaallit Nunanni nakorsanut piumasaqaataat sakkortunerupput. Taakku Kalaallit Nunaannut aallartinneqannginnerminni nakorsaanermit Rosenimit

pikkorissartinneqarsimassapput. Taakku aamma spiralip atorineqarsinnaasunngorlugu akuersissutigineqarnerata kingorna ukiuni siullerni nalunaarsuinissamut aamma malinnaaffiginnissamut, Sundhedsstyrelse-p tamatumunnga piumasaqaatai malillugit, nunap nakorsaanerata ilitsersuussutai malillugit immikkut aalajangersakkanik tunngavissaqartinneqarlutik. Danmarkimi nakorsanut tamanna akerlianik pivoq, allagaatini toqqortaatineqartuni assersuutissatut takuneqarsinnaalluni, Sundhedsstyrelse-p nakorsamut danskimut paasissutissiissutigigaa, taanna spirali pillugu suliaasaqarfimmi suliallit atuagassiaat aamma tunisassianut nassuiaatit aqqutigalugit nammineq suliaasaqarfiup iluani ilisimasaqalernissani ujartuiffigisariaqaraa.

Napparsimasunik/passunneqartunik paasissutissinneqarluni akuersitsisarneq Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi piffissap qulaajaaffigineqartup qaangiutereernerani aatsaat inatsisitigut aalajangersaaffigineqarpoq, kisianni piffissami qulaajaaffigineqartumi aallavigineqartoq tassaavoq, napparsimasoq/passunneqartoq isumaqataasimassasoq. Akuersitsisarnermut tunngatillugu eqqartuussiviit sakkukinnnerusumik suleriaaseqarput. Taamaalluni ullumikkutut oqaasertaligaanngitsumik imaluunniit pisup pinerani, assersuutigalugu misissuinermini innanngavimmut innakarnikkut, akuersisoqarsinnaavoq. Napparsimasumut/passunneqartumut paasissutissiinnermut atatillugu naleqqiussinissamut tunngavik ullumikkutut atorineqartarsimavoq.

Naartusunik isumassuinermit danskit inatsisaat 1966-imeersoq nutaaliornermik takutitsivoq, ima paasillugu, nakorsap nakorsiartitsinerni tamani naartunaveersaatit pillugit apeqqut qaqissinnaagaa, kisianni inatsisissap piareersarnerani piumasaqaatineqarluni arnaq piumaguni aniinnarsinnaasoq, imaluunniit qujaannarsinnaasoq. Inatsisinut tunngasut pillugit ilisimatusarnerni teoriimi, aamma inatsisinut tunngasut pillugit suleriaatsimi aallavigineqartoq tassaavoq, ajorunnaarsitsiniarluni passunneqarnermi minnerpaamik erseqqissumik itigartitsisoqarsimassasoq.

Naartusunik isumassuinermit inatsisip ilitsersuinissamut tunngavissaliinerani spiralimik ikkussineq ilaavoq.

Naartunaveersaatit pillugit ilitsersuinissamut malittarisassat 1960-ikkunni aamma 1970-ikkunni pingaartumik ukiutigut ammut killiliinermik qitiutitsiffiupput, aammalu danskit ajornartorsiutaannut tunngatillugu danskit malittarisassaattut aallartillutik. Malittarisassat taakku annertunerpaartai kingorna Kalaallit Nunaannut nuunneqarput, siullerpaamik 1973-imi, nunap nakorsaanerata inassuteqarneratigut.

Oqaluttuarineqartut akornanni assersuutissanik arlalinnik peqarpoq, piffissami inatsisitigut piumasaqaataanerata nalaani nivarsiaqqat angajoqqaavi akuersisimanatik kingorna paasissutissiisimallutik. Piffissami piumasaqaateqarfiusumi angajoqqaat allakkatigut akuersissutaannik ilisimatusartoqatigiit nassaannigillat, kisiannili erseqqissumik oqaatigisinnaanagu taakku iginneqarsimangersut, imaluunniit sulinermini pissarsiarineqartarsimannginnersut.

Oqartussaasut namminneq piffissap ilaani ima paasinnipput, nivarsiaqqanut 15-it inorlugit ukiulinnut, siornatigut naartunikuusimanngitsunut, imaluunniit naartuersereernikuusimanngitsunut naartunaveersaatinik tunniussisoqarsinnaanngitsoq. Straffelovrådet paasinnineq taanna kingorna akerlilerpaa – inatsisitigulli inissisimaffik inatsisitigut aalajangiiffigisassanngorlugu eqqartuussivinnut saqqummiunneqarsimanngisaannarsimavoq, kisianni peqqinissaqarfik, piffissami tassani, ministereqarfiit taama paasinninnerat naapertorlugu aqutsisimasariaqaralarpoq. Oqaluttuarineqartut ilimanarsisippaat, suleriaatsimi pisuni ataasiakkani paasinninneq taanna eqqumaffigineqarsimanngitsoq.

Oqaluttuarineqartuni ataasiakkaani timi atorlugu pissaanermik atuneq aqqutigalugu, imaluunniit politiinit aaneqarnissamik siorasaarineq aqqutigalugu pinngitsaalineqarnermik misigisaqarsimaneq oqaluttuarineqarpoq. Naartunaveersaatinik pinngitsaaliilluni atuisitsinermut tunngatillugu pisimasuni taamaattuni pinerluttulerinermut inatsimmi aalajangersakkat aamma taamani atuupput.

Nunap nakorsaaneqarfiata sulisunut, nammineq nakorsanut qullersaaffigisaminut, nakkutilliinermik aamma ilitersuinissamik sumigiinnaasimasinnaanera pillugu danskit naalagaaffiata akisussaasutut isigineqarsinnaanerata saniatigut naalagaaffik paasissutissanik ilisimasaqarsimagunarpoq, Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqtigiissut tunngavigalugu pisussaaffeqarnermut atatillugu suleriaatsip sukumiinerusumik misissuiffigineqarsimasariaqaraluarnernik kinguneqarsimasariaqaraluartumik. Naalagaaffik aamma inunnut mianerisarialimmik inissisimasunut tunngatillugu immikkut akisussaaffeqarsimasinnaavoq, assersuutigalugu niviarsiaqqanut atuartunut angerlarsimaffinni najugaqarnerminnut atatillugu oqartussaasunit isumagineqartunut tunngatillugu.

Nalunaarsuutit

Nalunaarsuutini allagaatinit paasissutissat danskisut taaguutaat atorneqarpoq, taamaalilluta allagaatinik toqqortaasivinni taaguutigineqartut malillutigit.

¹ Kalaallit Nunaat.

² Kalaallit Nunaanni naalakkersuisut.

³ Ministeri.

⁴ Suliassap nassuiaataa ilanngussaq A-imi takuneqarsinnaavoq.

⁵ Nunatta Allagaateqarfia.

⁶ Kalaallisut.

⁷ https://naalakkersuisut.gl/-/media/horinger/2023/02/2402_landsplaenlaegning/redegrelse-om-landsplanlgning-2023.pdf

⁸ Aallaqqaasiummi uani allasimasut ilaat, aamma ilanngussatut ilanngussat qulaajaanarup qiterpaarnerani nalunaarusiami siusinnerusukkut saqqummiunneqarnikuupput.

⁹ Inge S.Rasmussen, Spiral som prævention: Det føltes som et overgreb, *Sermitsiaq*, 17.4.2019

¹⁰ Spiral som prævention: Det føltes som et overgreb, i: Sermitsiaq 19.4.2019. Anne Pilegaard Petersen og Celine Klint, Spiralkampagnen, afsnit 1-5, *DR Lyd*, 6. maj 2022.

¹¹ Naleqq. tusagassiorfinnut nalunaaruat Naalakkersuisut ulloq 12.5.2022: "Naalakkersuisut har fokus på "Spiralkampagnen".

¹² Naleqq. ilanngussaq A.

¹³ Petersen m.fl., 2022, s. 13-14.

¹⁴ Ataasiakkaat pisunik allanik oqaluttuarput. Taakku Immikkoortoq 3-mi sukumiinerusumik nassuiarneqarput, kisianni uani oqaluttuat tamakkerlutik amerlassusiannut ilaatinneqarlutik.

¹⁵ Gunnar Martens piffissap qulaajaaffigineqartup kingorna Naalagaaffiup Kalaallit Nunaanni sinniisuatut sulisimavoq (1995-2002).

¹⁶ Pisimasunik eqqaamasat malillugit paasissutissanik pissarsiffigineqartussanut periutsinik isumaliutiginninnermi sukumiinerusumik paasissutissanik pissarfik, Olden-Jørgensen, 2016. Jensen, Rasmussen, Kragh, 2016.

¹⁷ Assersuutigalugu takuuk A. Modelhart, D. Sturz, L. Kremslehner et al., 2024; Petersen, Seidelin, Smed, Duedahl, Borregaard, 2022; Kragh, Jensen, Rasmussen, 2014; Rytter, 2011.

¹⁸ RA, Rigsarkivet, Database over sager fra Grønlandsministeriet (Aflevering 19002) 1957-1988. Database-li tamakkiisuunngitsoq paasinarsivoq, taamaattumik Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqortaasivianiittunik pappialanngorlugit toqqortaatigineqartunik ilavagut.

¹⁹ Jensen, Nexø, Thorleifsen, 2020.

²⁰ Heinrich, Nexø, Nielsen, 2011.

²¹ Dansk Institut for Internationale Studier, 2007

²² Se fx Inatsit tunngaviusussaq pillugu Isumaliogatigiissitap isumaliutissiissutaa (2023); Kalaallit Nunaanni namminersornerup eqqunneqamissaa pillugu Kalaallit Qallunaallu Namminersorneq pillugu Isumaliogatigiissitaata isumaliussiissutaa (2009); Hjemmestyrekommissionip isumaliutissiissutaa (1979); Grønlandskommissionen af 1960 betænkning (1964).

-
- ²³ G50-imik suliamik kina aallartitsisuusimanersoq, imaluunniit qanoq ililluni tamanna pisimanersoq ilisimatusartoqatigiit uani isummerfiginngilaat, taamaallaallit isumaliogatigiissitap nalunaarusiaani oqaatigineqartut tunngavigalugit eqqartuullutik. Suliap ingerlasimanera siusinnerusukkut nassuiarneqareernikuuvoq, assersuutigalugu ukunannga Dansk Institut for Internationale Studier, 2007, aamma Sørensen, 1983.
- ²⁴ Grønlandskommissionen, Betænkning, 1950 (tamatum kingorna ima taaneqartassalluni G50-betænkning), nr. 1, I, s. 5
- ²⁵ G50-betænkning, nr. 5, I, s. 28.
- ²⁶ G50-betænkning, nr. 5, I, s. 28.
- ²⁷ G50-betænkning, nr. 5, I, s. 18 ff.
- ²⁸ Sørensen, 1983, s. 154
- ²⁹ Sørensen, 1983, s. 154 ff.
- ³⁰ G50-betænkning, nr. 4, I, s. 18 ff. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230. Sørensen, 1983, s. 171. Kristiansen, 2004.
- ³¹ G50-betænkning, nr. 4, I, s. 7; s. 44 ff.
- ³² Sørensen, 1983, s. 158-159.
- ³³ Sørensen, 1983, s. 154.
- ³⁴ G50-betænkning, nr. 1, I, s. 21.
- ³⁵ Udvalget for Samfundsforskning i Grønland, 1963, s. 34.
- ³⁶ Kommunik iluarsartuusseqqinnissaq sioqqullugu kommunit aggorneri mikinerupput. Kommunit mikinerit ulloq 1. januaari 2009-mi sisamanngorlugit katinneqarput.
- ³⁷ G50-betænkning, nr. 6, s. 10 ff.
- ³⁸ Sørensen, 1983, s. 171.
- ³⁹ Danmarks Statistik, <https://www.statistikbanken.dk/20015>
- ⁴⁰ G50-betænkning, nr. 4.1, s. 8-35.
- ⁴¹ Rud, 2017, s. 122.
- ⁴² Dansk Institut for Internationale Studier, 2007, s. 193.
- ⁴³ Jensen, 2016.
- ⁴⁴ Dansk Institut for Internationale Studier, 2007, s. 194-195.
- ⁴⁵ 1953-ip tungaanut isumaqatiginninniarnert, imaluunniit amtut inissisimanerup kinguneri qulaajaanermi uani nassuiaateqarfiginngilarput.
- ⁴⁶ Kinguaassiorsinnaanermut tunngasut saniatigut naliigiissitaaneq – imaluunniit tamatum pisimannginnera – qulaajaanermi uani misissuiffiginngilarput.
- ⁴⁷ Resolution 3 (III) af 3. oktober 1946.
- ⁴⁸ Dugdale, 1995, s. 116.
- ⁴⁹ “With a view to the creation of conditions of stability and well-being which are necessary for peaceful and friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, the United Nations shall promote: a. higher standards of living, full employment, and conditions of economic and social progress and development; b. solutions of international economic, social, health, and related problems; and international cultural and educational cooperation; and c. universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion.”
- ⁵⁰ <https://digitallibrary.un.org/record/3926522?v=pdf>
- ⁵¹ Ataatsimeersuarnermi oqalugiartut, sulia aamma nalunaarusiat uani nassuarineqarsinnaapput <https://digitallibrary.un.org/search?f1=author&as=1&sf=title&so=a&rm=&m1=p&p1=World%20Population%20Conference%20%281st%20%3A%201954%20%3A%20Rome%29%20%28DHLAUTH%29122567&ln=en>
- ⁵² <https://digitallibrary.un.org/record/4026365?ln=en&v=pdf#files>

-
- ⁵³ Ilaatigut takuuk, inuiaqatigiit katitigaanerat pillugu ilisimatusarnerup silarsuaanit ataatsimeersuarnerup imarisaa aamma siunnerfia pillugu eqikkaaneq (Institute and Faculty of Actuaries, 1956).
- ⁵⁴ Symonds & Carder, 1973, s. xiv, 33-34.
- ⁵⁵ Proceedings of the World Population Conference, 1954, summary s. 133 <https://digitallibrary.un.org/record/4013312>
- ⁵⁶ Dugdale, 1995.
- ⁵⁷ Rockefeller, 1977.
- ⁵⁸ Rockefeller, 1977.
- ⁵⁹ Reed, 1984, s. 287-288.
- ⁶⁰ Allison, 1970, s. 207. Film uani takuneqarsinnaavoq <https://youtu.be/t2DkiceqmqzU?si=KhgKPmpeLQC-WQjY> (takuneqarpoq 27. januaari 2024).
- ⁶¹ Allison, 1970.
- ⁶² IPPF-imi 1950-ikkut naajartomerani nunani tamalaani oqallinnermut assersuut takuuk: RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Agnethe Bræstrup 1926-1987, pk.nr. D9 .
- ⁶³ Allison, 1970, s. 204.
- ⁶⁴ RA, Foreningen for Familieplanlægning, Diverse materiale 1956 - 2011, pk.nr. 15. Agnete Bræstrup-ip arnat kinguaassiorsinnaanerat, naartulernissamik pitsaaliuineq aamma naartuersinneq 1940-ikkut naajartomeranni soqutigilersimavai. Taanna Foreningen for Familieplanlægning-imi 1983-i tikillugu siulittaasuusimavoq. Kilde: Dansk Kvindebiografisk Leksikon (Agnete Bræstrup).
- ⁶⁵ ”Fornuftig familieplanlægning er mange problemers løsning”, (ukendt forfatter) i: Atuagagdliutit (Grønlandsposten), 13.8.1964, s. 20, jf. <https://timarit.is/page/3784771#page/n19/mode/2up> (tilgået 3.2.2025)
- ⁶⁶ Thit Jensenip peqatigiiffik ”Frivilligt Moderskab” 1923-mi pilersippaa. ”Foreningen for seksuel Oplysning” nakorsaq J.H. Leunbach peqatigalugu ukiup tulliani pilersippaa. Kvindebiografisk Leksikon.
- ⁶⁷ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Agnethe Bræstrup 1926-1987, pk.nr. D9.
- ⁶⁸ Schmidt, 2017, s. 5-33.
- ⁶⁹ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning 1962-1991, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N131. Kvindelige Lægers Klubip oqaluttuassartaa, takuuk <https://www.kvindeligelaeger.dk/historie> (tilgået 22.juni 2025).
- ⁷⁰ Agnete Bræstrup-i IPPF-imi kingusinnerusukkt ukiuni 1969-1971 siulittaasuvoq. Jf. Kvindebiografisk Leksikon (Agnete Bræstrup).
- ⁷¹ Ukiut assigiinngitsut marluk naammattorpavut: 1957, naleqq. RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Diverse materiale 1956-2011, pk.nr. 15, pjece ”Foreningen for Familieplanlægning 1956-1966” aamma 1958, jf. RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Agnethe Bræstrup 1926-1987, mødereferat af 8.11.1963, s. 2, pk.nr. D9A.
- ⁷² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230
- ⁷³ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Agnethe Bræstrup 1926-1987, pk.nr. D9A.
- ⁷⁴ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia 1962-1991, pk.nr. 114.
- ⁷⁵ Sørensen, 1983, s. 171
- ⁷⁶ Toqusut amerlassusiannut sanilliullugu inunngortut amerlanerunerat uumallutik inunngortut aamma toqusut amerlassusiisa assigiinngissutaannik takutitsisarpoq.
- ⁷⁷ Lov nr. 275/1950 om sundhedsvæsenet i Grønland paragraf 1, stk. 2.
- ⁷⁸ Tabelit 1961-imiit siumut Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup kisitsisilerinermut immikkoortaanit suliarineqartarput. NKA, Landslægeembedet, Journalsager 1960-1969, j.nr. 536.2., pk.nr. 235.
- ⁷⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0716-01, pk.nr. 717.
- ⁸⁰ Nunap nakorsaanerata ilutigitillugu oqaatigivaa, naartunaveersaatit Kalaallit Nunaanni nakorsat sinneri assigalugit akeqartariaqanngikkaluartut. NKA, Landslægeembedet, Forhandling af præservativer, j.nr. 510-81, pk.nr. 140. Nunap nakorsaanerani allaffiup pisortaanut allagai nassaarinngilavut, tamannalu ima isumaqarpoq, nunap nakorsaanerata allagai pillugit nassuiaat allaffimmi pisortap akissutaanit taamaallaat tunngaveqartoq.

-
- ⁸¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1000-02-01, pk.nr. 1197.
- ⁸² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1000-02-01, pk.nr. 1197. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup Statistisk Departementi Kalaallit Nunaanni innuttaasut amerlassusissaannik missingersuummik suliaqaqqullugu 1956-imi qinnuigivaa, landshøvdingimut aamma nunap nakorsaananut nassiunneqartoq. Ilisimaneqanngilaq kina tamatuminnga sulissutiginnittuusimanersoq. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0716-01, pk.nr. 717.
- ⁸³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0140-03-02, pk.nr. 68.
- ⁸⁴ Landshøvdingen, Journalsager, j.nr. 0810-57, "Lov om svangerskabsafbrydelse" (uden pk.nr.). RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-07, pk.nr. 1031. Nexø, 2005.
- ⁸⁵ *Grønlandsposten* nr. 24, 6. december 1956
- ⁸⁶ Beretninger vedrørende Grønland, Landsrådsforhandlinger, 1957, s. 171.
- ⁸⁷ Beretninger vedrørende Grønland, Grønlands Landsråds forhandlinger 1958, s. 19-20.
- ⁸⁸ Erling Høegh-ip saqqummiussilluni oqalugiaataa Atugagdliutini oqaluttuarineqarpoq: <https://timarit.is/page/3780851#page/n3/mode/2up>
- ⁸⁹ Sørensen, 1983, s.180-187.
- ⁹⁰ Rud, S., 2021. Aamma takuuk: Regulativ for bekæmpelse af kønssygdomme i Grønland af 17. august 1928
- ⁹¹ Ilitsersuut 1959-imi saqqummersimarparisippoq. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1336-19, pk.nr. 1951.
- ⁹² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ⁹³ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 522-0, Kønssygdomme, pk.nr. 198.
- ⁹⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ⁹⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ⁹⁶ *Grønlandsposten* nr. 24, 6. december 1956. uani: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1336-19, pk.nr. 1951. Imaluunniit uani: <https://timarit.is/page/3778887#page/n11/mode/2up>
- ⁹⁷ *Grønlandsposten* 14.2.1957, s. 12. <https://timarit.is/page/3779018#page/n11/mode/2up>
- ⁹⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ⁹⁹ Kjeld Rask Therkildsen, "Drik, utugt og armod – eller hygge og rede penge", *Berlingske Tidende*, 1.3.1959. RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale - varia 1962-1991, pk.nr. N114.
- ¹⁰⁰ 1962-imi una aqutqigalugu Bekendtgørelse om bekæmpelse af kønssygdomme af 22.1.1962 innuttaasut Kalaallit Nunaanni Oversundhedskommissionimit pinngitsaalillugit misissuiffiqeqarsinnaanngorput. 1965-imi una aqutqigalugu Cirkulære nr. 63 vedr. iværksættelse af særlige foranstaltninger til bekæmpelse af gonorrhoe i Grønland aamma inuit ilaat, kinguaassiuutitigut nappaammik taassuminnga siusinneruskkut tunnillanneqarsimasut, pinngitsaalillugit aamma penicillinamik kapineqarsinnaanngorput. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1004-06-03-00 III, pk.nr. 1261.
- ¹⁰¹ Rud, S., 2021; *Grønlandsposten* nr. 24, 6. december 1956. uani: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1336-19, pk.nr. 1951. "Grønland har den største fødselspromille i verden", *Grønlandsposten* 1966, s. 18. Beretninger vedr. Grønlands styrelse 1949, i G-50-Betænkning. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ¹⁰² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 19-9-60, pk.nr. 1571, s. 4.
- ¹⁰³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 19-9-60, pk.nr. 1571, s. 6.
- ¹⁰⁴ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 19-9-60, pk.nr. 1571, s. 7-8.
- ¹⁰⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 19-9-60, pk.nr. 1571, s. 9.
- ¹⁰⁶ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 19-9-60, pk.nr. 1571, s. 9.
- ¹⁰⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 19-9-60, pk.nr. 1571, s. 9.
- ¹⁰⁸ NKA, Landslægeembedet, Journalsager til 1963, j.nr. 506-0, pk.nr. 123.
- ¹⁰⁹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager til 1963, j.nr. 506-0, pk.nr. 123.
- ¹¹⁰ NKA, Landslægeembedet, Journalsager til 1963, j.nr. 506-0, pk.nr. 123.

-
- ¹¹¹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager til 1963, j.nr. 506-0, pk.nr. 123.
- ¹¹² RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Avisudklip – se udskriftssamling, 1957-1984, pk.nr. II.
- ¹¹³ Kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermik Kalaallit Nunaanni suleriaaseq oqaatigineqareersutut ilisimatusartoqatigiinnit sukumiisumik misissuiffigineqanngilaq. Nunatta Allagaateqarfiani nunap nakorsaanerata allagaatinik toqqorsiviani taamungaannaq tigusilluni ataasiakkaanik misissuineq eqqaassanngikkaanni. Tamanna qulaajaanerup suliaasaatut tunngavissaasa avataaniinneranik pissuteqarpoq. Taamaattoq oqaatigineqarsinnaavoq, nunap eqqartuussisuunerata Agnete Weiss Bentzonip, amanut nakorsaq malillugu 1964-imi oqaatigisimagaa, Kalaallit Nunaanni kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarneq ”*akulikipallaartumik pisartoq, aamma tunngavissat annikippallaartut tunngavigalugit pisarluni, aamma napparsimasut/passunneqartut qanoq annertutigisumik passunneqarnertik ilisimassanagu.*”¹¹³ Taamaattumik ilisimatusartoqatigiit naliliippot, Kalaallit Nunaanni kinguaassiorsinnaajunnaarsitsisarnermik suleriaaseq sukumiinerusumik misissorneqartariaqaraluartoq.
- ¹¹⁴ NKA, Landslægeembedet, Journalsager 1963-1975, j.nr. 506-0, pk.nr. 124. NKA, Landslægeembedet, Journalsager til 1963, j.nr. 506-0, pk.nr. 123.
- ¹¹⁵ G60-betænkning, 1964, s. 9. Ataatsimiititalimi danskit folketingimi politikerit sisamat, aamma kalaallit folketingimut ilaasortaataitaat taakku marluk, kiisalu kalaallit aamma danskit, aamma suliniaqatigiiffinnit kiisalu aqutsisoqarfinnit il.il. ilaasortat sinniisuutitallu ilaasortaapput. samt en række grønlandske og danske medlemmer og repræsentanter fra forskellige organisationer og styrelser m.v.
- ¹¹⁶ G60-betænkning, 1964, s. 10.
- ¹¹⁷ jf G50-betænkning, 1950, s. 23.
- ¹¹⁸ Grønlands Landsråds Beretninger, 1959, aamma takuuk <https://timarit.is/page/3780851#page/n3/mode/2up>
- ¹¹⁹ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Journalsager 1960-1964, j.nr. 1-36, pk.nr. 7. *Grønlandsudvalget af 1960, Referater 1960 og 1961.*
- ¹²⁰ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Journalsager 1960-1964, j.nr. 2-6, pk.nr. 6.
- ¹²¹ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Journalsager 1960-1964, j.nr. 2-1, pk.nr. 7.
- ¹²² Nationalmuseumimi museumsinspektøri, Einar Lund Jensen, malillugu ”*Kalaallit nunassittarnermut politikkiat malillugu [...] inuussutissarsiornermi aningaasaqarnikkut politikimit avissaartinneqarsinnaanani ilaavoq, aamma nutarterinissamik suliaq aallartinneqaqqajannikkallarmalli oqaluuserineqartarluni.*” Jensen, 2017, s. 333
- ¹²³ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, dok nr. 9 af 28.9.1960, pk.nr. 1. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0784-00, pk.nr. 988.
- ¹²⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0784-00, pk.nr. 988.
- ¹²⁵ Jørgen Fleischer, Svangerskabsforebyggelse, i: *Grønlandsposten*, den 15.3.1962, s. 11.
- ¹²⁶ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, Dokument nr. 30, 1962, pk.nr. 2.
- ¹²⁷ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, Dokument nr. 30, 1962, pk.nr. 2.
- ¹²⁸ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, Dokument nr. 30, 1962, pk.nr. 2. Nielsen & Kjærgaard, 2016, s. 55. RA, Grønlandsudvalget af 1960, Journalsager 1960-1964, j.nr. 2-28, pk.nr. 9. Boserup & Svendsen, 1963, s. 22.
- ¹²⁹ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, Dokument nr. 30, 1962, pk.nr. 2., Berlingske Tidendemi ukiup siuliani allaaserisami Boserup-ip Kalaallit Nunaat Danmarkip ”nunatut siuarsarnikkatut” ajornartorsutigaa pillugu oqaaseqarsimanini akerlilerpaa; Højlund, 1972, s. 110. Højlund-ip eqqaavaa, Kalaallit Nunaata nunatut siuarsagassatut taaneqarnera taamaattumik ”*Kalaallit Nunaannut suliaasamat tunngatillugu inuiaqatigiit danskit pitsaasumimik kajumissuseqarneranni sakkortunerpaamik sunniuteqartoq ataasiusoq.*” Højlund, 1972, s. 157.
- ¹³⁰ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, Dokument nr. 30, 1962, pk.nr. 2. Boserupip oqariartuutaa ukiup tulliani atuakkami, allaffiup pisortaanit Claus Bornemannimit, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmeersumit, suliarineqartumi taaneqaqqippopq: Bornemann, 1963, s. 28.
- ¹³¹ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Dokumenter 1960-1964, Dokument nr. 30, 1962, pk.nr. 2. Oqaluttuarisaanermik ilisimasalik Klaus Peterseni malillugu oqaaseq ”innuttaasunut politikki” pitsaanngitsutut nipeqalersoq, ilaatigut 1930-ikkunni ammip qalipaataa tunngavigalugu immikkortiterinissamik eqqarsartaaseqarneq, ilaatigut sorsunnersuup kingulliup kingorna nazistit pinerluttulioimerisa kingunerisaanik. Taarsiullugu oqaaseq ”ilaqutariinnut politikki” atorneqartalerpoq. Petersen, 2011, s. 592-593.
- ¹³² RA, Grønlandsudvalget af 1960, Journalsager 1960-1964, j.nr. 1-36, pk.nr. 7. *Beretninger vedrørende Grønland*, Landsrådets forhandling 1963, s. 85.
- ¹³³ RA, Grønlandsudvalget af 1960, Journalsager 1960-1964, j.nr. 1-36, pk.nr. 7. *Beretninger vedrørende Grønland*, Landsrådets forhandling 1963, s. 86.

-
- ¹³⁴ Taanna sukumiisumik misissuiffingngilarput.
- ¹³⁵ G60-betækning, 1964, s. 181.
- ¹³⁶ Sørensen, 1983, s.197-198.
- ¹³⁷ G60-betækning, 1964, s. 30-31. Bornemann, 1963.
- ¹³⁸ G60-betækning, 1964, s. 20-21.
- ¹³⁹ G60-betækning, 1964, s. 21.
- ¹⁴⁰ G60-betækning, 1964, s. 30.
- ¹⁴¹ G60-betækning, 1964, s. 31.
- ¹⁴² G60-betækning, 1964, s. 31-32.
- ¹⁴³ Bræstrup, 1958, s. 212: RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Agnete Bræstrup 1926-1987, pk.nr. D9.
- ¹⁴⁴ Vera Skalts Kvindebiografisk Leksikon malillugu anaanaat kisimiittut anaanaattut taaneqartarpoq.
- ¹⁴⁵ Skalts, 1965, s. 148.
- ¹⁴⁶ Jørgen Felbo, "Den hellige grav er ikke velforvaret her", *Berlingske Tidende*, 30.8.1964, s. 3. RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale - varia 1962-1991, pk.nr. 113.
- ¹⁴⁷ "Chokerende at opdage, hvad man kan finde af social nød i Grønland", *Grønlandsposten*, den 17.9.1962.
- ¹⁴⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ¹⁴⁹ Nalunarpq radiokkut apersuineq ingerlanneqarsimanersoq, aamma taamaassimappat Kalaallit Nunaannut ministeri atorfilittami allataat maleqqissaarlugit akissuteqarsimanersoq.
- ¹⁵⁰ Beretninger vedrørende Grønland, Grønlands Landsråds Forhandlinger, 1960, s. 46.
- ¹⁵¹ Beretninger vedrørende Grønland, Sundhedstilstanden i Grønland 1961, s. 22.
- ¹⁵² Beretninger vedrørende Grønland, Den grønlandske skole 1960-1961, s. 46 og 66.
- ¹⁵³ RA, Grønlandsudvalget, Journalsager 1960-1964, pk.nr. 7. RA Foreningen for Familieplanlægning, Agnete Bræstrup, Varia, pk.nr. D9A.
- ¹⁵⁴ Foreningen for familieplanlægning 1962-1991, Internationalt materiale varia Grønland II-IV N114\Mappen, Ministeriet for Grønland II undermappe Dansk Kvindesamfund.
- ¹⁵⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ¹⁵⁶ Ataatsimiititaliaq, imaluunniit suliffeqarfiup iluani allat Kalaallit Nunaannut tunngatillugu suliniutinik suliaqartuusimanersoq ilaatigooriarluni erseqqinneq ajormat tullittut Dansk Kvindesamfund-i allassallugu aalajangiupparput.
- ¹⁵⁷ RA, Dansk Kvindesamfund, Grønlandsudvalget, Forhandlingsprotokol 1959-1965, pk.nr. 17/105-114.
- ¹⁵⁸ RA, Dansk Kvindesamfund, Grønlandsudvalget, Forhandlingsprotokol 1959-1965, pk.nr. 17/105-114.
- ¹⁵⁹ Rude, 1963. Atuagassiap assilinera uaniippoq: RA, Foreningen for familieplanlægning, Internationalt materiale varia, Grønland II-IV, pk.nr. N114.
- ¹⁶⁰ RA, Foreningen for familieplanlægning, Internationalt materiale varia, Grønland II-IV, pk.nr. N114.
- ¹⁶¹ RA, Foreningen for familieplanlægning, Internationalt materiale varia, pk.nr. N113
- ¹⁶² Den Alm. Danske Lægeforening, Madsen & Bræstrup, 1966, s. 5
- ¹⁶³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁶⁴ NKA, Landslægeembedet, Forhandling af præservativer, j.nr. 510-81, pk.nr. 140.
- ¹⁶⁵ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114. NKA, Landslægeembedet, Forhandling af præservativer, j.nr. 510-81, pk.nr. 140.
- ¹⁶⁶ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114. NKA, Landslægeembedet, Forhandling af præservativer, j.nr. 510-81, pk.nr. 140.

-
- ¹⁶⁷ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114.
- ¹⁶⁸ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114.
- ¹⁶⁹ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114.
- ¹⁷⁰ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114.
- ¹⁷¹ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia, pk.nr. N114.
- ¹⁷² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁷³ NKA, Landslægeembedet, Journalsager til 1963, j.nr. 506-0, pk.nr. 123.
- ¹⁷⁴ Befolknings-eksplosionen er ikke let at standse, *Grønlandsposten* 20.1.1966, side 4 <https://timarit.is/page/3785997#page/n3/mode/2up>
- ¹⁷⁵ NKA, Landslægeembedet, Forhandling af præservativer, j.nr. 510-81, pk.nr. 140.
- ¹⁷⁶ Sundhedstilstanden i Grønland, Landslægens årsberetning, 1964, s. 76.
- ¹⁷⁷ G60-Betænkning, 1964, s. 21.
- ¹⁷⁸ Kvinders liv og vilkår i Grønland, 1975. Bjørnsson, 2016, s. 132. RA; Grønlandsministeriet, Carl P. Jensens ministerarkiv, Taler 1965-1966, pk.nr. 6. RA, Grønlandsministeriet, E. Holger Hansens Ministerarkiv, Korrespondance 1974-1975, pk.nr. 2.
- ¹⁷⁹ ”Fangererhverv og familieplanlægning i Grønlandsrådet, *Grønlandsposten* 24.6.1965.
- ¹⁸⁰ ”Sociale skader følger altid i kølvandet på industrialiseringen”, *Grønlandsposten* den 11/10-1962, s. 4-5. RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, Dokument nr. 16 af 13.4.1965, Dokument nr. 17 af 20.4.1965, pk.nr. 4.
- ¹⁸¹ Jørgen Fleischer, Åbenhjertig rundbordssamtale om store grønlandske problemer, *Grønlandsposten*, 15.2.1962, s. 16.
- ¹⁸² RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale- Varia, 1962-1991, pk.nr. 114. Allakkiaq ullulerneqanngilaq, kisianni allakkiap imaa malillugu nalilissagaanni 1969-ikkut aallartinneranninngaanneersuusimassagunarpq.
- ¹⁸³ Beretning vedrørende Grønland, Grønlands Landsråds Forhandlinger 1967, s. 6. NKA, Skoledirektionen, Referat af skoleledermøde 1966, pk.nr. 2.
- ¹⁸⁴ ”Begrænsning af stigende børneantal i Grønland, i: *Grønlandsposten*, 13.8.1964, s.10.
- ¹⁸⁵ RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Agnete Bræstrup 1926-1987, pk.nr. D9.
- ¹⁸⁶ NKA, Grønlandsrådets Dokumenter 1-57, 1967, pk.nr. 2. Dokument nr. 20/1967
- ¹⁸⁷ ”Grønland har den største fødselspromille i verden”, i: *Grønlandsposten* 29.9.1966, s. 18.
- ¹⁸⁸ Bjørnsson, 2016, s. 133-135.
- ¹⁸⁹ Arnfjord, 2021, 32 ff.
- ¹⁹⁰ RA; Grønlandsministeriet, Carl P. Jensens ministerarkiv, Taler 1965-1966, pk.nr. 6.
- ¹⁹¹ Trøndheim, 2010, s. 83-84.
- ¹⁹² Rosen, 1965. Zatuchni & Sciarra, 1980.
- ¹⁹³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁹⁴ Dansk Selskab for Obstetrik amma Gynækologi-mi ataatsimiinnermi, Erik Rosen pingaarnertut oqalugiartoralugu ingerlanneqartumik spirali ilaatigut eqqartorneqarpoq, RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁹⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ¹⁹⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ¹⁹⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992 j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁹⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁹⁹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992 j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁰⁰ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1964 tillagt j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.

-
- ²⁰¹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1964 tillagt j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁰² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1964 tillagt j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁰³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1964 tillagt j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511. Amanut nakorsap tikeraarnissaa nunap nakorsaanerata Landsrådimut ukiup tulliani ilisimatitsissutigivaa, ilutigitillugulu erseqqissaatigalugu ukiuni kingullern "Kalaallit Nunaanni ilaqutariinngornissamik pilersaarusiortarnermik paasinninneq aamma soqutiginninneq annertusiartortoq": RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1001-04-01, pk.nr. 1220.
- ²⁰⁴ J.nr. 2780-42-1964, suliamut uunga ilanngussa RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁰⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1964 tillagt j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁰⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01 pk 1230.
- ²⁰⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01 pk 1230.
- ²⁰⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁰⁹ NKA, Landslægeembedet, lægerapporter, pk. nr. 2.
- ²¹⁰ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-19-1966, pk.nr. 2233, nakorsap ataatsip assersuutigalugu allakkami 8. juni 1966-imeersuni, piffissaq sivisooq atorlugu teknikki ilikkarniarsimallugu, aammalu suliasartaatigut ilisimasassartaatigullu iserfiginiarsimallugu, aammalu nammineq suliarisarsimallugu oqaatigivaa.
- ²¹¹ Assersuutigalugu takuuk Sundhedsstyrelsens bekendtgørelse nr. 199 af 17. maj 1979 om udlevering af apoteksforbeholdte lægemidler (lægemiddelprøver) og RA, Indenrigsministeriets 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1978-5520-11, pk.nr. 135, nalunaarsuummi oqaatigalugu, nakorsaatnik misileraatinik poortanik ikinnerpaanik tunniussisinnataaneq piffissami sivisuumi atuuttusoq.
- ²¹² Nalunaarsuiffimmik suliami, nakorsaq spiralinik pisinissamik akuereqqulluni qinnuiginnittoq, styrelse nalunaarsuisimavoq; "*pisut ilarpaahuini spiralik nioqquteqartoqartartoq ilisimaneqarsimagunarpog, naak sul i akuersissuteqanngikkaluartoq, kisianni SS [Sundhedsstyrelse] apeqqut taanna pillugu soqutinnittariaqarunangilaq, tassami piffissami aggersumi sanaartorneqalernissaata akuersissutigineqarnissaa naatsorsuutigineqarsinnaassagunarmat*". Spiralit ilutsit ilaasa atorneqarsinnaanerata sul i akuersissutigineqarnikuunngimmat, Sundhedsstyrelse ulloq 12. juuli 1966-imi nakorsamut akissuteqarpoq, inatsimmi § 11 malillugu akuersissutigineqareernerisa kingorna aatsaat nioqqutigineqarsinnaasut, aamma taamaallaat nakorsamut allagartaliinikkut nakorsataarniarfimmit tunniunneqarsinnaasut; "*massakkuugallartoq taakkumunnga [illissamut atugassat] pessarinut akuersissuteqartoqarnikuunngilaq, taamaalluni massakut nioqqutigineqarnissaat inertequtaavog*". RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-19-1966, pk.nr. 2233.
- ²¹³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²¹⁴ Rosen, 1965.
- ²¹⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²¹⁶ Rosenip "qanganisarpaluttumik" oqarmermini suna eqqarsaatinerlugu itisiliiffiginngilaa. RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²¹⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²¹⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01 pk 1230.
- ²¹⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01 pk 1230.
- ²²⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01 pk 1230.
- ²²¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ²²² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ²²³ Misileraaneq danskit tusagassiorfiinit aamma nassuiarneqarpoq, assersuutigalugu takuuk Aarhus Stiftstidende, 20.7.1965, s. 3: "Spiral i brug på Grønland"; Demokraten den 21.7.1965, s. 11: "Grønlandske kvinder forsynes med spiral"
- ²²⁴ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²²⁵ Nakorsamut ikiortaalluni sulisoq assersuutigalugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmi peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersortimut ulloq 13.10.1965-imi allappog, "naartulinninnissaq siunertaralugu" spiralinik ikkussuinissaq inatsisitigut akornutissartaqassanersoq aperaluni. Peqqinnissamut tunngasut pillugit siunnersorti akissuteqarpoq, apeqqut inatsisinut tunngassuteqamani nakorsanut tunngassuteqartoq. Sundhedsstyrelse-p periutisip spiralip Kalaallit Nunaannut eqqunneqarnissaa nangaanartoqartippaa, "paasissutissanik annertunerusunik tunngavissaqalertinnani – aamma Kalaallit Nunaanni." Taamatuma kingorna Nuummi nakorsaanermut innersuussivoq, taanna misissuineramik

annertunerusumik ingerlataqarluni aallartinnikuummat. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1000-06, pk.nr. 1202. NKA, Lægedistrikt Q, mat 15.

²²⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-01A, pk.nr. 3693. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-50-01, pk.nr. 3717. RA, Grønlandsministeriet, Departementschef Erik Hesselbjergs papirer 1965-1978, pk.nr. 3. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-07, pk.nr. 3715.

²²⁷ Jf. G60-betænkning, 1964, s. 21 kiisalu s. 23:

²²⁸ Grønlandsrådets Dokument nr. 14 "Lokaliseringspolitikken i Grønland": RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3672. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0710-04, pk.nr. 687.

²²⁹ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 2, Dokument nr. 7, 22.3.1965.

²³⁰ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³¹ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³² RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³³ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³⁴ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4. Arnat kisimiittut atugaat aamma uani apeqqusersorneqarput "*Kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet, Udvalget om grønlandske kvinders forhold*" 1975-imeersumi.

²³⁵ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³⁶ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³⁷ RA, Grønlandsrådet, Grønlandsrådets dokumenter 1964-1978, pk.nr. 4.

²³⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr.18, 29.5.1965.

²³⁹ Oqarasuaatikkuq oqaloqateqanermit nalunaarsukkami takuneqarsinnaavoq, Foreningen for Familieplanlægning-i missingiummik nassinneqarsimasooq, aammalu taanna oqaaseqarfigisimagaa. Peqatigiiffik Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianit aamma ataatsimeeqatiserineqarsimavoq, allakkiaq misissorneqassalluni, aamma "Foreningen for Familieplanlægning-ip Kalaallit Nunaanni suliai pillugit sukumiinerusumik paasisaqtartusulluni." Allakkiaq aqaguani inaarutaasooq piareerpoq. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.

²⁴⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965.

²⁴¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965. Oqaasertaliussaq taanna aamma uani takuneqarsinnaavoq betænkning nr. 484, 1968: "*Seksualundervisning i Folkeskolen mv. Betænkning fra Seksualoplysningsudvalget*", s. 128. Tassani takuneqarsinnaavoq, Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap 1965-imi inassutigisimagaa, ilaqutariinnngornissamat pilersaarusiomeq pillugu atuartsineq atuartuni nukarlerni aamma ingerlanneqartartussanngorlugu annertusineqartoq.

²⁴² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965. Nunap nakorsaanerata saqqummiinermi, Arnat Peqatigiit Kattuffianni 1967-imi ingerlanneqarsimagunartumi, oqaatigivaa, Grønlandsrådets motiv med familieplanlægning var socialt begrundet: Arnat Peqatigiit, Kattuffiat, Emneordnede sager, Familiepleje, 1970, 1972, 1978, pk.nr. 4.

²⁴³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965. innuttaasut amerliartornerat aningaasaqarneq pissutigalugu akuliuffiginissaa pisariaqanngitsoq pillugu naliliinini Boserup-ip 1969-imi alajangiusimavaa, kisianni erseqqissarpaa, ilaqutariinnut politikkimut tunngatillugu tassunga pissutissaqarsinnaasooq, spiralillu atorneqarnerata siaruarnera tamatumunnga nassuiaatigalugu: Gelting, 1969, s. 236. Boserup-ip kapitali allataa uani takuneqarsinnaavoq Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 702-00 1971, pk.nr. 683.

²⁴⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965.

²⁴⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965.

²⁴⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965.

²⁴⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965.

²⁴⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695, Dokument nr. 18, 29.5.1965.

²⁴⁹ NKA, Grønlandsrådets dokumenter, Dok 18, s. 3. Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup "anigaasaliissutissanut tunngatillugu" siunnersuutiniq naliliinera, RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk. nr. 3695. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 5365.

-
- ²⁵⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.
- ²⁵¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03 til -05, pk.nr. 3695.
- ²⁵² ”Fangererhverv og familieplanlægning i Grønlandsrådet”, *Grønlandsposten* 24.6.1965.
- ²⁵³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.
- ²⁵⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.
- ²⁵⁵ Dokument nr. 50 fra den 28.12.1965: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230. Ilimanarsinnaavoq, Kalaallit Nunaannut ministeri pisumi tassani Allakkiaq 50-i pillugu ilisimatinneqarsimannitsoq. Ministereqarfiummi allagaatinik toqqortaasiviani nalunaarsuut ataaseq ippoq, allaffiup pisortaa ministerimut utoqqatsertoq, Foreningen for Familieplanlægning-imik suleqateqarneq aamma taamatut Allakkiaq nr. 50-i pillugit taassuma ilisimatinneqarsimanninnera pillugu. Suliniutissanut siunnersuutit ministerimit isumaqataaffigineqarsimanninnerut takuneqarsinnaanngimmat, ilimagivarpuit, ministeri allannguutissatut siunnersuutit saqqummiunneqartut, imaluunniit peqatigiiffiup suleqatigineqameranut allannguutissanik qinnuginnissimannitsoq: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-03, pk.nr. 3695.
- ²⁵⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ²⁵⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.
- ²⁵⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ²⁵⁹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁶⁰ Rapporten er dateret den 10.12.1965: RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ²⁶¹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁶² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁶³ Allagaatini tulleriaani suliat arlaqarpuit ”Journalsager 1957-1989” Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup allagaatinik toqqortaasiviani umiarsualiviup arnataanut tunngasut, assersuutigalugu takuuk j.nr. 0424-00-01, 0454-01 og 0410-01-04.
- ²⁶⁴ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511. Landslægens brev til distriktslægerne ses i NKA, Lægedistrikt Q, mat. 16.
- ²⁶⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511. Aamma takuuk ”Foreløbig rapport vedr. undersøgelser over intrauterin preventions (spiralmetoden) anvendelse på Grønland juli-august 1966” uannga Erik Rosen, s. 6: RA, Socialministeriet 2. kt., Journalsager vedr. mødrehjælp 1958-1967, j.nr. 1976-U-O-3, pk.nr. 72.
- ²⁶⁶ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ²⁶⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ²⁶⁸ Mødrehjælpeni Ministeriet for Familiens Anliggenderip, 7.12.1966-imi pilersinneqartup, aammalu 2.februari 1968-imi atorunnaarseqqinneqartup, ataani piffissami sivikitsumi inissisisimasimavoq. Tamatuma kingorna Mødrehjælpen Socialministereqarfiup suliaasaqarfiinut uteqqippoq: Rosen, 1991, s. 303.
- ²⁶⁹ ”Udviklingen har den rette kurs”, *Grønlandsposten*, 23.6.1966, s. 4.
- ²⁷⁰ ”Spiralen i brug på Grønland”, *Aarhus Stiftstidende*, 20.7.1965, s. 3.
- ²⁷¹ ”Befolknings-eksplosionen er ikke let at standse”, *Grønlandsposten*, 20.1.1966, s. 4.
- ²⁷² ”Præventivpillen får næppe stor udbredelse i Grønland”, *Grønlandsposten*, 26.5.1966, s. 10.
- ²⁷³ ”Foreløbig rapport vedr. undersøgelser over intrauterin preventions (spiralmetoden) anvendelse på Grønland juli-august 1966” af Erik Rosen, s. 6: RA, Socialministeriet 2. kt., Journalsager vedr. mødrehjælp 1958-1967, j.nr. 1976-U-O-3, pk.nr. 72. Juulip qaammataani 1966-imi nunap nakorsaanerisimasaa atorfinnimit tunuarpoq, nutaarluni ”nunap nakorsaaneranut ikiortitit” atorfinitsinneqarallarluni, taassuma novembarip qaammataani 1966-imi atorfinnimit ikkutitinneqavinnissata tungaanut.
- ²⁷⁴ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ²⁷⁵ Nalunarusiat ataatsimoortunngorlugit aamma pissarsiarineqarsinnaappuit, inaarutaasumik nalunaarusiami nassuiarneqartoq inaarutaasumik tabeliliarineqarsimasunik ilaneqarluni. RA, Socialministeriet 2. kt., Journalsager vedr. mødrehjælp 1958-1967, j.nr. 1976-U-O-3, pk.nr. 72.

-
- ²⁷⁶ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁷⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁷⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁷⁹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁸⁰ NKA, Lægedistrikt Q, mat 16.
- ²⁸¹ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 16.
- ²⁸² Pisut ilaanni arnat nunami allami inunngorsimasutut nassuiarneqartarput.
- ²⁸³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁸⁴ Nürnbergkode sukumiinerusumik matuma ataani takuuk.
- ²⁸⁵ Decembari 1966-imiit februaari 1968-imut eqqarsaatigissanngikkaanni Mødrehjælpeni Ministeriet for Familiens Anliggenderip ataani inissisimavoq.
- ²⁸⁶ Petersen m.fl. 2022, kapitel 14. Reglerne blev udformet i Justitsministeriet.
- ²⁸⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁸⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁸⁹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁹⁰ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁹¹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁹² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ²⁹³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ²⁹⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk. 5365.
- ²⁹⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511. Tassani aviiimi ilanngussamit ilanngussaq takuneqarsinnaavoq: ”Går ind for spiral i Grønland”, *Ekstra Bladet*, 27.4.1967.
- ²⁹⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ²⁹⁷ ”Landslægens beretning til Landsrådet 1966 vedr. Sundhedsvæsenet”, Grønlands Landsråds Forhandlinger, 1966, s. 386. Landshøvdingens tale ses i Grønlands Landsråds Forhandlinger, 1966, s. 5. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-07, pk.nr. 3715.
- ²⁹⁸ ”Kvinderne skal selv bestemme hvor mange børn de vil have”, Grønlandsposten, 30.6.1967, s. 12.
- ²⁹⁹ Ministeriet for Grønland. Udvalget til Reorganisering af Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland; Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland. Betænkning om Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland, 1975.
- ³⁰⁰ Kalaallit Nunaannut ilisimatusarnikkut angalanerit tamarmik nalunaarutigineqartarnissaasa (kisianni akuerissutigineqarnatik) tunngavissalerneqarnissaat isumalitissiisummi siunnersuutigineqarpoq
- ³⁰¹ Aasen, 2000, s. 10. Nürnberg-koden, pkt. 1. International Military Tribunal. Trials of war criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council law no. 10. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1950.
- ³⁰² United States of America vs. Karl Brandt, et al. (Case No. 1).
- ³⁰³ Hattix, 2018.
- ³⁰⁴ Kingusinnerusukkut, nakorsaatinut tunngasut pillugit inatsit 1975-imi saqqummmat inatsimmik malitseqarpoq, peqqinnissaqarfimmi misileraanerit Sundhedsstyrelse-mut nalunaarutigineqartassasut, aamma nakorsaq misileraanermik ingerlatsisoq misileraanerup ingerlanerani ajoqutaasinnaasunik ilungersunartunik pisoqarnerani piaarnerpaamik Sundhedsstyrelse-mut nalunaaruteqartassasq (§25). Nalunaaruteqarnissamut malittarisassani, styrelse-mit decembarimi 1975-imi saqqummiunneqartuni, eqqarsaatigineqarsimavoq, misileraanernut taakkununga napparsimasut akuersisimanissaat tunngavissaqarnersoq. Indenrigsministereqarfimmut nalunaarsuummi allanneqarsimavoq, tamanna Sundhedsstyrelse-mit 1978-imi piumasaqaatigineqarsimasoq, soorluttaaq Sundhedsstyrelse 1979-imi Indenrigsministereqarfimmit qinnuiginninneq tunngavigalugu, folketingimut ilaasortamit H.C. Hansenimit juulimi 1978-imi ministerimut apeqquteqarneq tunngavigalugu eqqaarsaatigaa, ”paasisutissinneqarluni akuersineq” nakorsaataitaqanngitsunik (nakorsaatinik ilumoortuunngitsunik/placebo) misileraanermik ilalinnut

napparsimasunut ”paasissutissinneqarluni akuersineq” atortinneqassanersoq. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1978-5520-26, pk.nr. 137.

³⁰⁵ Oqaluttuat tiguneqartut akomanni Rosenip piffissami misileraanerata nalaani spiraliliisimanermit tunngasut amerlanngitsunnguupput, tassanilu takuneqarsinnaavoq, spiralmik ikkussineq sioqqullugu paasissutissiisoqarsimasoq, soorluttaaq takuneqarsinnaasoq, suliniarneq peqqinnissaqarfimmit ingerlanneqarsimasoq.

³⁰⁶ NKA, Grønlandsrådets dokumenter, 1-57, pk.nr. 2, Dokument nr. 20/67.

³⁰⁷ *Beretninger vedrørende Grønland, Grønlands Landsråds Forhandlinger 1967*, ataatsimiinneq den 5. september 1967 (oqaluuserisassaq nr. 50), s. 11.

³⁰⁸ NKA, Arnat Peqatigiit Kattuffiat, Emneordnede sager, Familiepleje, 1970, 1972 og 1978, pk.nr. 4.

³⁰⁹ Oqaatigineqartariaqarporli, missingersuutip naqqissusermagu, periarfissani allani inerniliussatut kisitsisini nuuttut amerlassusiat ilanngunneqanngimmata. Nuuttoqangaatsiamissaa naatsorsuutigineqarmat, missingersummi naatsorsuutigineqartorpiaat tassa inerniliussatut kisitsisinut appasinnerupput. Missingersuummi piffissami tassani avataaniit avataanullu nuuttut amerlassusiat 7.400-juussasut ilanngunneqarput, tassalu katinnerannit ilanngaatigineqassallutik, kisianni kisitsisit taakku inernerat ima taaneqarpoq ”*eqqoriaaginnarumanani – missiliunnagaasoarjussuupput*”.

³¹⁰ NKA, Grønlandsrådets dokumenter, 1-57, pk.nr. 2, Dokument nr. 20/67, s. 5.

³¹¹ NKA, Grønlandsrådets dokumenter, 1-57, pk.nr. 2, Dokument nr. 20/67, s. 10-11.

³¹² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3689.

³¹³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-09A, pk.nr. 3697.

³¹⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3692.

³¹⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³¹⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-00, pk.nr. 1230.

³¹⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³¹⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.

³¹⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²⁰ NKA, Peter K. S. Heilmann, Diverse, 10.00.94, 90.00. Heilmannip allagaatinik toqqortaasiviani aamma takuneqarpoq Dokument nr. 7 fra Grønlandsrådet (vedr. befolkningsudviklingen 1951-1963).

³²¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²⁴ Danmarkimi nakorsat suliasaqaarfimmi ilisimasariaqakkat namminneq isumagisariaqarpaat. RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-41-1966, pk.nr. 2234. P-pille-nut malittarisassanut assingi uani takukkit RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-4-1966, pk.nr. 2232. Lægeforeningens Hygiejnekomité kingorna suliasaqaarfimmi sulialinnut ilitersuummik suliaqarpoq (Ugeskrift for Læger nr. 40, 6. oktober 1966).

³²⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²⁷ Tassani nakorsaanermit Rosenimit inassutigineqartoq eqqarsaatigineqarpoq, piffissap aallartilaarnerani Lippes Loop-ip qulamaannerpaanera paasillugu: RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.

³²⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³²⁹ Taanna taamaallillugu malittarisassanik aalajangersimasunik kinguneqarpoq, Sundhedsstyrelse-p ugartorsimasaatut.

³³⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³³¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

³³² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

-
- ³³³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³³⁴ Grønlands Landsråds Forhandlinger, Efterårssamling 1970, s. 20-21.
- ³³⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ³³⁶ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1806-1981, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ³³⁷ Tamanna takuneqarsinnaavoq, 'Erik Rosen, nakorsaaneq' quppernerup naggataani allanneqarsimammat.
- ³³⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr.1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³³⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr.1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³⁴⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr.1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³⁴¹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-9-1964, pk.nr. 1936.
- ³⁴² I korrespondancen mellem Sundhedsministeriet og Grønlandsministeriet fremgår det endvidere, at de to eksperter, der var inde over udformning af cirkulære og vejledning, var uenige om p-pillerens uhensigtsmæssighed og spiralens fordelagtighed. RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ³⁴³ Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.
- ³⁴⁴ Spiralit akuersissutigineqarnissaat 1966-imi Justitsministereqarfimmiippoq. Pillaasarnermut inatsimmi 1937-p tungaanut naartunermik kipititsinissamik siunertalimmik eqqussineq, sanaartorneq imaluunniit nioqquteqarneq inerteqqutigineqarpoq (Krabbe, 1930), aamma 1. oktobari 1937 aallamerfigalugu naartulernissamut pitsaaliuinnermut atortut taamaallaat nioqqutigineqarsinnaapput, Sundhedsstyrelse-p isumaqatiginninniarfigineqareerneratigut Justitsministereqarfimmit akuerneqarsimappata, naleqq. straffeloven af 15. april 1930, § 235, stk. 2, jf. lov nr. 162 af 18. maj 1937. Nakorsaait akuersissutigineqarnissaat aamma akuersissutigineqarnissaat aamma malittarisassaliuunneqarnissaat una aqutigalugu kingusinnerusukket malinnaapput § 11 i lov nr. 177 af 23. juni 1956. Justitsministereqarfiup inatsisissatut siunnersuummut atatillugu 1969-imi aatsaat siunnersuutigivaa, aalajangiisarneq tamarmi Sundhedsstyrelse-mut nuunneqassasoq, akuersisarnerup taamanikkut sulii Justitsministereqarfimmiinnara oqaluttuarisaanermit pissuteqartumik sulii Justitsministereqarfiup suliaasaqarfiisa ataaniimmat. Naartunaveersaatiniq akuersisarneq ulloq 1. aprili 1970-i aallarnerfigalugu Sundhedsstyrelse-mut nuunneqarpoq, una malillugu apotekerlovens § 4 og svangerskabslovens § 9, stk. 1 nalunaarummik uuminnga atuutilersitsilluni nr. 185 af 23. maj 1972.
- ³⁴⁵ Takuuk Statstidende 18. novembri 1966-imeersoq, Sundhedsstyrelse-p ilisimatissutigigaa, Justitsministereqarfiup inatsimmi nr. 177-imi 23. juuni 1956-imeersumi § 11 malillugu Antigon illissakkut naartunaveersaatitut atorneqarsinnaasunngorlugu ukiunut marlunnuugallartoq akuersissutigigaa, 14. oktobari 1966-imi. Lippes Loop-i ulloq taanna aamma akuersissutigineqarpoq, kisianni akuersissut aatsaat Statstidendeni aasaanerani 1967-imi ilisimatissutigineqarpoq. Lippes Loop-ip akuerneqarneranut atatillugu nalunaarsuiffimmik suliaap taassumarpiaap nassaarinnissaa iluatsinngilaq, aamma taamaattumik ilisimanngilarput, akuersissummi suut ilanngunneqarsimanersut, aamma Kalaallit Nunaat pillugu arlaannik eqqaasaqartoqarsimanersooq. Sundhedsstyrelse-p nakorsaatitut nalunaarsuiffiani takuneqarsinnaavoq, Lippes Loop-i pillugu nalunaarsuiffimmi suliaq (2780-21-1968) 2781-sagruppemiittussatut innersuunneqartoq (2781-56-1976), aamma 2781-sagruppe ulloq 20. aprili 1978-imi uunga nuunneqartoq Sundhedsstyrelsens Farmaceutiske Laboratorium, kingusinnerusukket uunga ilannguttoq Lægemedelstyrelsen. Rigsarkivip, Sundhedsstyrelsen imaluunniit Lægemedelstyrelsen akuersinissamut suliaq nassarisinnaasimanngilaat, taamaattumillu iginneqarsimasinnaalluni.
- ³⁴⁶ Spiralit suliaasaqarfimmi suliallit ataatsimeersuarneranni aamma oqaluuserineqartarput. Erik Rosenip inemiliussani ilaatigut ukunani saqqummiuppai: Nordisk Forening for Obstetrik og Gynækologi-p ataatsimiinnerani, Oslo 1966-imi, uani pisumi 5th World Congress on Fertility and Sterility i Stockholm 1966-imit uani saqqummiinnermi International Planned Parenthood Federation Congress Københavnimi 1966-imi.
- ³⁴⁷ NKA, Lægedistrikt Q], mat 17. Nakorsat ataatsimiinnerat septembarimi 1967-imi ingerlanneqarpoq, jf. Sundhedstilstanden i Grønland, 1967, s. 74.
- ³⁴⁸ NKA, Landslægeembedet, Journalsager 1963-1975, j.nr. 506, pk.nr. 124.
- ³⁴⁹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager 1963-1975, j.nr. 506-0 pk.nr. 124.
- ³⁵⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³⁵¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³⁵² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³⁵³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ³⁵⁴ NKA, Landslægeembedet, Journalsager 1963-1975, j.nr. 506, pk.nr. 124. NKA, Lægedistrikt Q, mat. 17.
- ³⁵⁵ Uani imarisaanut allattorsimaffik malillugu nalilerneqarpoq Sundhedstilstanden i Grønland, 1960-1968.

³⁵⁶ Sundhedstilstanden i Grønland, 1968, s. 81.

³⁵⁷ Sundhedstilstanden i Grønland, 1968, s. 82. Sundhedstilstanden i Grønland, 1969 og 1970, s. 74.

³⁵⁸ Berg, 1971, s. 2191.

³⁵⁹ Beretning vedrørende Grønland, Grønlands Landsråds forhandlinger 1968 (ataatsimiinneq 9. august), s. 5.

³⁶⁰ Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitami nalunaarsuut malillugu ”*inuiaqatigiit ineriartornerannut aalajangersimasumik pilersaaruteqartoqanngilaq*”, kisianni siunissami ineriartortitassatut takorluukkanut pilersaarut (ministerip suliaqkiutaanut innersuussilluni) ”*periarfissanik takutitsisussaq, ullumikkumut misillitagarineqartut tunngavigalugit: ilaatigut missingersuutiniq, ilaatigut piviusorsioortumik takorluuinermik*” *nassataqarsinnaasutut eqqarsaatigineqarsinnaavoq*. Ministereqarfiit akornanni ataatsimoortumik siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiormermi siunertarineqartoq tassaavoq. ”*pingaarnertut oqartussaasut suliaassaasa assigiinngitsut pingaarnersiorneqarnissaasa*” *periarfissaqalersinnissaa*. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001-02-15A, Dokument nr. 16/70 fra 20.5.1970.

³⁶¹ Una malillugu Grønlandsrådets Dokument nr. 11/1969 14. maj 1969 Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfiata siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiormermik suliaqassaaq. RA, Grønlandsrådet, Dokumenter 1964-1978, pk.nr. 24.

³⁶² RA, A.C. Normanns Ministerarkiv, Korrespondance 1967-1971, pk.nr. 3.

³⁶³ Aalisarmermik inuussutissarsiuqarnerup unammilligassaqarfiunera pillugu sukumiinerusumik nassuaat uani ataatsimiinnermit imaqarniliamut ilanngussami takuuk, Grønlandsrådet 11. juni 1969: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690.

³⁶⁴ RA, A.C. Normanns Ministerarkiv, Korrespondance 1967-1971, pk.nr. 3.

³⁶⁵ Grønlandsrådets Dokument 11/1969 fra den 14. maj 1969, tassani nassuiarneqarluni, allatseqarfiup siunissami ineriartortitassatut takorluukkanik pilersaarusiormermik suliaqarnermut atatillugu suliaqarnermini innuttaasut amerlassusissaattut missingersuut 1967-imeersoq atorsimagaa takussutissaq (Dokument nr. 20/1967) tassalu innuttaasut amerlassusissaattut missingersuut nutaajunerunerusoq, inunngortut amerlassusiannik massakkut kisitsisinik takutitsisoq atorlugu. RA, Grønlandsrådet, Dokumenter 1964-1978, pk.nr. 24.

³⁶⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690.

³⁶⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690. Aamma takuuk mødereferat 3/1969: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690.

³⁶⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.

³⁶⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.

³⁷⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.

³⁷¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.

³⁷² RA, Grønlandsrådet, Dokumenter 1964-1978, pk.nr. 27, Dokument nr. 2/70.

³⁷³ RA, Grønlandsrådet, Dokumenter 1964-1978, pk.nr. 27, Dokument nr. 2/70.

³⁷⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690, referat nr. 5/1970.

³⁷⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, pk.nr. 3869.

³⁷⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3692.

³⁷⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4015-01-06A, pk.nr. 3771.

³⁷⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4015-01-06A, pk.nr. 3771.

³⁷⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4015-01-06A, pk.nr. 3771.

³⁸⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4015-01-06A, pk.nr. 3771.

³⁸¹ Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690.

-
- ³⁸² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4015-01-06A, pk.nr. 3771.
- ³⁸³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4015-01-06A, pk.nr. 3771.
- ³⁸⁴ Årsberetning for Ministeriet for Grønland 1973, 4. årg., 1974, s. 11-12.
- ³⁸⁵ Redegørelse af ministeren for Grønland, 23.4.1970, Folketingstidende, s. 5264.
- ³⁸⁶ Se også Dokument nr. 8/1970, ullulerneqarsimannitsoq, kisiannili Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ataatsimiinnerani ulloq 13. januaari 1970-imi saqqummiunneqartoq. Allakkiaq taanna malillugu, aningaasaqarnikkut/politikikkullu anguniagaq maannamut tassaasimaavoq *"inuiatigitiit kalaallit inuuniarnermikkut atugaasa sukkasuumik aamma malunnaatilimmik qaffasinnerulersinneqarnissaat – oqartussaasut aningaasartuutaat eqqarsaatigalugit – imaluunniit kingusinnerusukkut nunap nammineq isertitai atorlugit aningaasalersorneqarsinnaanersut - aningaasartuutit aningaasalersorneqarsinnaanersut, eqqarsaatigisariaqarnagu."* Aamma takuneqarsinnaavoq, aningaasaliissutit anguniakkanit taakkunanga aalajangerneqarsimasut, *"pisortanit ikiorsiissutinut assigiinnitsunut politikikkut periarfissaliunneqarsimasut"*, aamma tassani *"Danmarkip sinnerani atukkat minnerunngitsumik missiliuussinermut tikkuussisuusimapput."* Allakkiaq malillugu periutsip assinga siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarummik suliaqarnermi *"aallaqqaammut"* atorneqassaaq. Tassunga ilanngullugu, allakkiaq innuttaasut amerlassutsimikkut ineriartornerat *"siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaarusiornermi pissutaasut pingaaruteqarnerpaat ilagigaat"* tikkuussivoq, aammalu Allakkiaq 2/70-imut innersuussilluni, tassani inunngortut amerlassusiat qanoq ineriartorsimanersoq nassuiameqarluni. RA, Grønlandsrådet, Dokumenter 1964-1978, pk.nr. 27.
- ³⁸⁷ Perspektivplan for Grønland, 1971, s. 27.
- ³⁸⁸ Perspektivplan for Grønland, 1971, s. 28.
- ³⁸⁹ Perspektivplan for Grønland, 1971, s. 35.
- ³⁹⁰ Siunissami ineriartortitassat takorluukkanik pilersaartut 1974-imi nutarterneqarpoq. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4024-03, pk.nr. 3854.
- ³⁹¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1336-47 og j.nr. 1336-48, pk.nr. 1956.
- ³⁹² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4024-03, pk.nr. 3854.
- ³⁹³ RA; Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0716-06, pk.nr. 717.
- ³⁹⁴ Årsberetning, 1976, s. 7-10.
- ³⁹⁵ NKA, Grønlandsrådet, Dokument nr. 3/1978.
- ³⁹⁶ Tamannali sulii ataasiakkaani eqqaaneqartarpoq, assersuutigalugu uani RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia 1962-1991, pk.nr. N114., soorluttaaq sammisamat assingusut allat eqqumaffigineqarnerattu, kapitali 1.6-imi takutinneqartut tog til i 1970-ikkunni annertuseriarsimalluni.
- ³⁹⁷ Atugagdluutini 1970-imi oqaatigineqarpoq, tamatumunnga tunngatillugu Kalaallit Nunaat qanoq suaqqanersoq, aammalu Danmarkiminngaanniit sukkanerulluni: *"Kalaallit Nunaanni atuarfinni kinguaassiuutinut tunngasutigut ilinniartitsineq maanna pinngitsaaliissutit ilaasussanngorpoq ileqqusumik ilinniartitsarneq alla assigalugu. Skoledirektionimi amerlanerit tamanna akuersissutigisimavaat, tamatumanilu Danmarkiminngarnit siuariarneroreerpoq, tassami Danmarkimi tamanna oqaluuserisaaginnavimmat, angusarisatuarli unaalluni, meeqqat kinguaassiuutinnut tunngasunik atuartitaasinnaasut angajoqqaat akuersereerpaat aatsaat."*
- ³⁹⁸ NKA, Skoledirektionen/kultur og undervisningsdirektoratet 0.4.8.0, referater af Skoledirektionens møder 1966-1971, referat nr. 78
- ³⁹⁹ NKA, Skoledirektionen/kultur og undervisningsdirektoratet 0.4.8.0, referater af Skoledirektionens møder 1966-1971, referat nr. 78
- ⁴⁰⁰ NKA, Grønlands Oplysningsforbund, Repræsentantskabsmøde 27-28.08.1979, pk. 1.
- ⁴⁰¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1020-01-01 1978, pk.nr. 5456.
- ⁴⁰² RA; Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3681, Dokument nr. 28/1971.
- ⁴⁰³ G50-betænkning, bind 6, s. 30.
- ⁴⁰⁴ G50-betænkning, bind 6, s. 30 og 31.

⁴⁰⁵ G60-betænking, 1964, s. 110.

⁴⁰⁶ G60-betænking, 1964, s. 110.

⁴⁰⁷ G60-betænking, 1964, s. 111.

⁴⁰⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, dok 9/65, pk.nr. 3672.

⁴⁰⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, dok 9/65, pk.nr. 3672.

⁴¹⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, dok 9/65, pk.nr. 3672.

⁴¹¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴¹⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴²⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴²¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07A, pk.nr. 3761.

⁴²² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴²⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴³⁰ Nunap immikkoortuani suleriaatsimi spiralinut nalunaarsuiffik atorneqarsimavoq, kisiannili nunap nakorsaananut 1973-imi nalunaaruteqarnermi takuneqarsinnaavoq, nalunaarsuiffik napparsimmaviup ikuallannerani annaaneqarsimasooq. NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁴³¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴³² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴³³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, "Sukagsaut Nr 1 1970", pk.nr. 3761.

⁴³⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07B, pk.nr. 3761.

⁴³⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-07C, pk.nr. 3761.

⁴³⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764. Imaqarniliaq una takuuk 8/1970 allakkiamut tunngatillugu Kalaallit Nunaat pillugu isumaloqatigiissitami oqaloqatigiissutigineqarsimasut: RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3690.

-
- ⁴³⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴³⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴³⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3692.
- ⁴⁴³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁴⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15, pk.nr. 3764.
- ⁴⁵⁶ "Spiralen vælter planlægningen", Grønlandsposten 2.10.1969, s. 14.
- ⁴⁵⁷ "En spiral i hjulet", Lolland Falsters Folketidende 12.1.1970, s. 2.
- ⁴⁵⁸ "Fødselstallet går stærkt tilbage", Grønlandsposten 28.5.1970, s. 18.
- ⁴⁵⁹ "Spiralen accepteret af Grønlands kvinder", Demokraten (Århus) 9.1.1970, s. 10.
- ⁴⁶⁰ Årsberetning, 1977, s. 14.
- ⁴⁶¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0786-01-63, pk.nr. 5112
- ⁴⁶² Saqqummiussami, 1978-imi naqinneqartumi (1973-1976-imut tunngasumi).
- ⁴⁶³ RA, Grønlandsministeriet, Jørgen Peder Hansens ministerarkiv, Korrespondance 1975-1979, pk.nr. 2. RA, Grønlandsministeriet A. C. Normanns Ministerarkiv, Taler og diverse 1967-1971, pk.nr. 7.
- ⁴⁶⁴ Høyem, 1986, s. 170.
- ⁴⁶⁵ RA, Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik, Nalunaarsuiffinnik suliat 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365. Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut tunngatillugu Kalaallit Nunaannut Ministereqarfiup Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allatseqarfianut ilaqutariinnngornissamik pilersaarusiorneq pillugu suliat pillugit nalunaarsugaanut 28.12.1965-imeersumut innersuussisoqarpoq, aamma paasisutissat tassaniittut Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitamut ingerlateqqinneqarsimallutik. Aamma Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap allakkiaanut nr. 2/1970-imeersumut innersuussisoqarpoq (taassuma imaralugu "spiral pillugu paasisitsiniaaneq, aamma taassuma inernerit pillugit sukumiisumik nassuiaat") kiisalu Kalaallit Nunaat pillugu isumalioqatigiissitap ataatsimiinneranit imaqamiliaq, ima takutitsisoq, "ilaasortanit politikerinit akerliusunik qtsuariartoqanngilaq".
- ⁴⁶⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.

⁴⁶⁷ <https://docs.un.org/en/E/CONF.60/19>

⁴⁶⁸ Schmalz, 2025; Finkle & McIntosh 2002; Dobos, 2018. Se også Michael Carder, der var ansat af UN Fund for Population Activities, som demograf: Carder 1975, s. 17–19.

⁴⁶⁹ Bodil Begtrup-illi allagaatinik toqortoasiviani, Rigsarkivimut tunniunneqarsimasumik, ataaticimik misissuivugut Rigsarkivet, (i pk.nr. 25, ”Korrespondance o.a. materiale vedrørende Bodil Begtrups mulige overtagelse af Udenrigsmin.'s befolkningssekretariat”) kisiannili ataatsimeersuarneq pillugu paasissutissanik allanik nassaamata.

⁴⁷⁰ ”Familieplanlægningen i Grønland er folkedrab”, Grønlandsposten 14.11.1974, s. 4.

⁴⁷¹ ”Familieplanlægningen i Grønland er folkedrab”, Grønlandsposten 14.11.1974, s. 4.

⁴⁷² Allakkiami 1973-imeersumi naatsumik taaneqarpoq, 1974-imi nunarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuarnissamut peqataasussanut suliaqartoqarsimasooq, sulii ”*ilaqutariinnagornissamut pilersaarusiorneq pillugu suliaqartoqarnissaa pisariaqartinneqartoq*”, 1971-imi inunngortut 54%-ii aappariinnerup avataatigut inunngorsimmammata: RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia 1962-1991, Grønland II-IV, pk.nr. N114.

⁴⁷³ Foreningen for Familieplanlægning-ip allagaatinik toqortoasiviani ilaatigut allakkiaq 1987-imeersooq takuneqarsinnaavoq, peqatigiiffiup kinguaassiuutitut tunngasut pillugit atorussanut piniarsimasaanut tunngassutilik: RA, Kvindehistorisk Samling, Foreningen for Familieplanlægning, Internationalt materiale – varia 1962-1991, Grønland II-IV, pk.nr. N114.

⁴⁷⁴ NKA, Grønlands Oplysnings Forbunds arkiv, repræsentantskabsmøde 1973, pk.nr. 4.

⁴⁷⁵ NKA, Grønlands Oplysnings Forbunds arkiv, Afsendte breve 1976, pk.nr. 2. NKA, Arnat Peqatigiit Kattufiat, Emneordnede sager, Familiepleje 1970-72-78, pk.nr. 4.

⁴⁷⁶ Amerlasuunik nassaannigilagut. Qaortumi ungdomsskole-mi ukiumi atuarfiusumi 1969/1970-imi atuarneq ataaseq; NKA, Julianehåb Efterskole, Journalsager pk.nr. 6 aamma Kalaallit Nunaanni Qaammarsaanermut Kattuffiup siulersuisuisa 1978-imi ataatsimiinnerannut atatillugu ammasumik oqalugiarneq. NKA, Qasigianniguit kommune, Journalsager 950-950.2 1962-1980.

⁴⁷⁷ Høyem, Tom, 1986, s. 171.

⁴⁷⁸ Jf Nytt Fra Landslægeembedet, der er optrykt i Sundhedstilstanden i Grønland 1990 og 1991.

⁴⁷⁹ Nexø, 2005. Esbensen, 2014.

⁴⁸⁰ Nexø, 2005.

⁴⁸¹ Betænkning nr. 96/1954 om ændring af svangerskabslovgivningen m.v. <https://www.betaenkninger.dk/wp-content/uploads/2021/02/96.pdf>

⁴⁸² Folketingets Forhandlinger d. 26. maj 1966, spg. 5731-32.

⁴⁸³ Nexø, 2005.

⁴⁸⁴ Folketingstidende 1966-67, 2. samling spalte 1983-84, 1984-85, 1990, 1995-99, 2004. Nexø, 2005, s. 280-81

⁴⁸⁵ Folketingstidende 1969-70, spalte 1452.

⁴⁸⁶ Folketingstidende 1969-70 spalte 4148-50.

⁴⁸⁷ Lovforslag L229/1972 <https://www.folketingstidende.dk/samling/19711/lovforslag/L229/index.htm>

⁴⁸⁸ Folketingstidende 1971-72 spalte 6294-95.

⁴⁸⁹ Nexø, 2005, s. 281-82.

⁴⁹⁰ Lov nr. 177 af 23. juni 1956 om foranstaltninger i anledning af svangerskab mv.

⁴⁹¹ Nunap nakorsaanerani nunap immikkoortuani nakorsamut 1975-imi allagaani takuneqarsinnaavoq, nunap immikkortuani nakorsaq ”*ileqqorissaarnissaq eqqarsaatigalugu*” naartuiisarnermik nunap immikkoortuani suliaqarusunngitsooq. NKA, Lægedistrikt Q, mat. 17.

⁴⁹² Folketingstidende 1974-75 Folketingets forhandlinger, spalte 2181ff. <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19741F?s=2179>

⁴⁹³ Der har efter alt at dømme været sager, hvor læger nægtede at udføre aborter. I et telegram fra d. 15/10 1975 fra et distrikt til et andet står der ”*vi ønsker her ikke at foretage ab pro uden nogen medicinsk indikation, venligst hastesvar.*” NKA, Lægedistrikt P, mat. 09.

⁴⁹⁴ Betænkning over forslag til lov for Grønland om svangerskabsafbrydelse afgivet af udvalget d. 27. maj 1975, Folketingstidende 1974-1975, tillæg B, spalte 556-557.

-
- ⁴⁹⁵ Lov nr. 232 for Grønland om svangerskabsafbrydelse af 12. juni 1975, Nalunaerutit A nr. 1 1975, s. 142-147. Inatsit 1. juuli 1975-imi atuutiilerpoq.
- ⁴⁹⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-07, pk.nr. 1031.
- ⁴⁹⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-07, pk.nr. 1031.
- ⁴⁹⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-07, pk.nr. 1031.
- ⁴⁹⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-07, pk.nr. 1031.
- ⁵⁰⁰ Rigsombuddets arkiv, Landshøvdingen, Journalsager, j.nr. 0810-57, (uden pk.nr.).
- ⁵⁰¹ Rigsombuddets arkiv, Landshøvdingen, Journalsager, j.nr. 0810-57, (uden pk.nr.).
- ⁵⁰² Rigsombuddets arkiv, Landshøvdingen, Journalsager, j.nr. 0810-57, (uden pk.nr.).
- ⁵⁰³ Rigsombuddets arkiv, Landshøvdingen, Journalsager, j.nr. 0810-57, (uden pk.nr.).
- ⁵⁰⁴ Rigsombuddets arkiv, Landshøvdingen, Journalsager, j.nr. 0810-57, (uden pk.nr.).
- ⁵⁰⁵ Kalaallit Nunaannut inatsisinut ataatsimiititaliaq Tunngaviusumik Inatsisip 1953-imi allanngortinneqarnerata kingorna pilersinneqarpoq, Danmarkip aamma Kalaallit Nunaata akornanni inatsisitigut tunngavissamik pilersitsinissaq anguniarlugu. Trolle, 1954.
- ⁵⁰⁶ Almindelige bemærkninger, Forslag til lov for Grønland om svangerskabsafbrydelse fremsat d. 10. marts 1975, Folketingstidende 1974-75 (2. samling), tillæg A, spalte 2469-2470. Siunnersuut Folketingip siullermeerluni katersuunnerani saqqummiunneqareernikuusimavoq, kisiannili Folketingimut qinersisoqarnissaa aalajangiunneqarmat naammassineqanngitsoorsimalluni, taamaattumillu aappassaanik katersuunnermi saqqummiunneqaqqissimalluni.
- ⁵⁰⁷ Assigiinngissut tassaavoq, Kalaallit Nunaanni Mødrehjælpe-mik suliffeqarfeqannginnera, danskit isumasioqatigiittarfiinut peqataasartussamik. Taamaattumik ilaasortat pingajuat (ilaasortaq nakorsaangitsoq) kommunimi isumaginninnermut suliassaqarfimmi imaluunniit peqqinnissaqarfimmi suliaqarni tunuliaqutaralugu Kalaallit Nunaanni toqqarneqassaaq. Aamma Ankenævni Kalaallit Nunaannit allaaveqamerussaaq, aamma taamaattumik maalaarutit danskit Ankenævniannut inissinneqarusunnigillat, isumaginninnikkut pissutsit *”allanarneruallaassammata”* aamma *”taamaattumik danskit suleriaasiannut naleqqussarneqartariaqassanatik”*. Taamaattumik Ankenævni Landshøvdingimik, Nakorsaanermik, Suliffeqarnermut- isumaginninnermut pisortamik aamma ilaasortamik ataatsimik Landsrådimut toqqarneqartumik inuttalerneqaropq. Specielle bemærkninger, Forslag til lov for Grønland om svangerskabsafbrydelse fremsat d. 10. marts 1975, Folketingstidende 1974-75 (2. samling), tillæg A, spalte 2471-2472. Kalaallit Nunaanni Amat Peqatigiit Kattuffiata Landsrådi 1977-imi isomartorsiorpaa, Landsrådi *”maalaartarnermut ataatsimiititaliamut ilaasortanik angutaannarnik toqqaasimanera”* pissutigalugu, taakkulu inassutigivaat, amamik ilaasortassamik toqqaasoqassasoq. Taakku ilanngullugu kajumissaarutigivaat, naartusunut inatsit nalilersoqqinneqassasoq, pissutigalu inatsit *”atornerlunneqarneranik kingunilimmik paatsoorneqartarmat.”* Tamanna itisiliiffiqineqanngilaq. NKA, Amat Peqatigiit Kattuffiat, Landsmøde 1977, pk.nr. 3.
- ⁵⁰⁸ Inatsisip akuersissutigineqarnissaa sioqqullugu naartusunik isumassuineq pillugu inatsit 1945-mi akuersissutigineqarnerata kingorna naartunaveersaatit pillugit ilitersuisarnermut inatsit arlaleriarluni naleqqussarneqartarpoq.
- ⁵⁰⁹ Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik kingusinnerusukkut oqaaseqarpoq, inatsisissatut siunnersuut pillugu tusarniarneqarsimannginnerminnik tamanna pissuteqartoq, aammalu taamaalillutik atuutilersinneqarnissaa qinnutigisimanngikkitsik. Rothmar Hermann, 2025.
- ⁵¹⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4001, pk.nr. 3691.
- ⁵¹¹ Piffissami pineqartumi nakorsat suliassaqarfiisa iluanni saqqummiussanik tamakkiisumik misissuinngillat. Saqqummiussat suliassaqarfiup iluani ilisimasanik nutaanerpaanik, inuit qitiusumik inissisimasut/suliffeqarfiit kiisalu ataatsimeersuarnerit isummaannik saqqummiussiffiusut pingaartinnerugatsigit.
- ⁵¹² Misfeldt, 1977
- ⁵¹³ Sundhedstilstanden i Grønland, 1977 og 1978, s. 128.
- ⁵¹⁴ Sundhedstilstanden i Grønland, 1986, s. 39.
- ⁵¹⁵ Sundhedstilstanden i Grønland, 1987 og 1988, s.36.
- ⁵¹⁶ Sundhedstilstanden i Grønland, 1989, s. 33.
- ⁵¹⁷ Isumaginninnermut Aqutisoqarfimmi immikkoortortaq, pitsaaliuinnermik aamma peqqissutisimik siuarsaanermik suliaqarfusooq.
- ⁵¹⁸ Sundhedstilstanden i Grønland, 1990, s. 42.
- ⁵¹⁹ Sundhedstilstanden i Grønland, 1991, s. 52-53.
- ⁵²⁰ Sundhedstilstanden i Grønland, 1991, s. 53.

-
- ⁵²¹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 714-01-87, pk.nr. 14.
- ⁵²² Jf. "Aborter" i: Grønlandsposten 16.8.1989.
- ⁵²³ NKA, Landslægeembedet, Journalsager j.nr. 702-05-89, pk.nr. 13.
- ⁵²⁴ Kern, Mulvad & Krabbe, 1991, s. 45-47.
- ⁵²⁵ NKA, Lægedistrikt S, Mødereferater 1985-91.
- ⁵²⁶ Komiteen for familieplanlægning-imit Kalaallit Nunaannut Ministerimut allakkami ulloq 11.1.1974 komite-p innersuussutigivaa, ministeri ukiup siuliani (ulloq 28.6.1973) komite-mu nalunaarsimasooq, "naartuersissinnaanermut Kalaallit Nunaanni inatsimmik nutaamik atuutilersitsisoqarnissaanik apeqqut pillugu komite Kalaallit Nunaata Landsrådanut saaffiginnegullugu innersuuttariaqarlugu." Komite-p ilanngullugu nalunaarutigivaa, Landsrådi, komite-p qinnuiginninneratigut naartuersissinnaanerup Kalaallit Nunaannut eqqunneqarnissaanik apeqqut suliarisimagaa, aamma inuiaqatigiit amerlasuut naartuersissinnaanerup eqqunneqarnissaa tapersersoraat. NKA, Grønlands Oplysnings Forbund, Afsendte breve 1974, pk.nr. 1. RA, Grønlandsministeriet, E. Holger Hansens ministerarkiv, Korrespondance 1974-1975, pk.nr. 2.
- ⁵²⁷ Sørensen, 1983, s. 218-234. Heinrich, 2023, s. 143-162.
- ⁵²⁸ RA, Grønlandsministeriet, E. Holger Hansens ministerarkiv, Korrespondance 1974-1975, pk.nr. 2.
- ⁵²⁹ Landsrådiip aamma Inatsisartut ataatsimiinnerinik ujarlerfissat naatsukkullakkuutaarput, aamma 1980-ikkunni aamma 1990-ikkunni soqanngivilluni. Taamaattumik naartuersittut amerlassusiannik oqallittoqartarsimasinnaavoq, nassaarinngisatsinnik.
- ⁵³⁰ jf. § 9, stk. 1 i lov nr. 120 af 29. marts 1970 om svangerskabsafbrydelse mv.: RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-34-1972, pk.nr. 3265.
- ⁵³¹ Nakorsaat 1972-imi akuerineqarnissaa sioqqullugu paasisutissanik pissarsifinni Proveramik aamma Depo-Proveramik taagorneqarpoq.
- ⁵³² Nunap immikkoortuata taaguutaa uani taaneqarpoq, taanna misileraaneq pillugu kingusinnerusukkut tamanut saqqummiunneqartuni pissarsiarineqarsinnaammat, taamalu allagaateqarfeqarnermut inatsit malillugu tamanut saqqummiunneqarsinnaalluni.
- ⁵³³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1020-01-01, pk.nr. 1294.
- ⁵³⁴ Gentoft hospitalimi, Rigshospitalimi kiisalu Roskildemi nakorsatut suliallit akornanni.
- ⁵³⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1020-01-01, pk.nr. 1294.
- ⁵³⁶ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 536-2, pk.nr. 237.
- ⁵³⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵³⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203, Kalaallit Nunaanni nunap nakorsaanerani nakorsaanermut allagaq uani nakorsamut allagaq 27.9.1972-imeersoq. Atorneqarnera nunap nakorsaanerata nunap immikkoortuani nakorsamut allamut allakkani ima allassimasooqarpoq "akuerisaanngitsumik naartunaversaammik qaammatit pingasukkaarlugit kapisisarnermut tunngatillguu ilumoorpa [sumitfiup taaguutaa ilanngunneqanngilaq] misilerarsimagaa; kisianni soorlumi namminneq unitsissimagaat. Massakut unitsissimagunarpaat [nunap nakorsaanerata] nunap immikkoortuani nakorsaq oqaloqatigereermagu." NKA, Distriktsarkiv P, Modtagne breve 1972.
- ⁵³⁹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵⁴⁰ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵⁴¹ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵⁴² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵⁴³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵⁴⁴ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁵⁴⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ⁵⁴⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ⁵⁴⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ⁵⁴⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.
- ⁵⁴⁹ Sundhedsministerip apeqqummik nr. S368-imit, folketingimut ilaasortamit Steenholdtimit ulloq 10.1.1989-imi apeqqutigineqartumut akissutaani ilisimatitsissutigineqarpoq, Sundhedsstyrelsens Bivirkningsnævni piffissami 31.12.1980-11.1.1989-imi Depo-Proverap atorneqarnerani saniatigut

- sunniutinik nalunaarutiginninnernik pingasunik tigusaqarsimasooq; ataaseq nutsat katannerannik, aamma marluk naak eqqortumik nakorsaammik atuigaluarlutik naartulersimasut, jf. NKA Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2. 1991-imi Sundhedsministerip siunersuinnissamat aggersarneqameranut atatillugu piareersarluni allattukkani, Sundhedsministeriamit ministerimut suliarineqarsimasumi, allaqqavoq nakorsaat pillugu saniatigut sunniutit pillugit nalunaarutiginninnernik marlunnik (danskita arnat marluk, aappaata nutsami katannerannut aamma aappaata nissumi taqaatigut milikartoorneranut tunngasut) Sundhedsstyrelse tigusaqarsimasooq. Tamatuma saniatigut arnanut kalaallinut pingasunut tunngasut nalunnarutigineqarsimapput, taakku kapitittaraluarlutik naartulersimallutik: RA, Sundhedsministeriet 5. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1991-614-1, pk.nr. 156.
- ⁵⁵⁰ Mastroianni m.fl., 1990.
- ⁵⁵¹ Not FDA-approved, 1992.
- ⁵⁵² RA, Sundhedsministeriet 5. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1991-614-1, pk.nr. 156, aamma apeqqummut uunga akissut nr. 89 af 8.3.1991 uanngaanniit Folketingets Sundhedsudvalg uunga Sundhedsministeren.
- ⁵⁵³ Callaci, 2018.
- ⁵⁵⁴ ”Grov spekulation i præventive midler i udviklingslandene”, Information 16.-17.7.1979, ”Depo-Provera-skandalen vokser”, Information 9.7.1980, ”Børnebomben angribes med blindt medikament”, Information 7.10.1980.
- ⁵⁵⁵ Ekstrabladet-ip Solidaritetip allaaserisaa saqqummiuppaa, aammalu oqaluttuaq ulloq 26.2.1981 ima qulequtserlugu saqqummiullugu ”Farlig medicin til åndssvage og grønlændere”. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ⁵⁵⁶ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141. Aamma takuuk Spørgsmål nr. 695 til Ministeren for Grønland, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/redegoerelse/R6/19801_R6_M74_referat.pdf
- ⁵⁵⁷ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.
- ⁵⁵⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ⁵⁵⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ⁵⁶⁰ Grønlandsministerens besvarelse d. 10.3.1981 af spørgsmål nr. 695, stillet af Steenholdt d. 26.2.1981, Folketingets Forhandlinger 1980-1981, spalte 8120-8122.
- ⁵⁶¹ Grønlandsministerens besvarelse d. 10.3.1981 af spørgsmål nr. 695, stillet af Steenholdt d. 26.2.1981, Folketingets Forhandlinger 1980-1981, spalte 8120-8122.
- ⁵⁶² 1981-imi tassaavoq Statistikbanken, Danmarks Statistik, naapertorlugu danskita arnat 15-49-nik ukiullit 1.231.457-it, taakkunannga 1.500-it nunap nakorsaanerata paasissutissaatai malillugit Depo-Proveramut atukkanut tunngassuteqarunarlutik.
- ⁵⁶³ Danskita tusagassiorfiisa apequtit taakku marluk soqutigivaat, aammalu Politiken Ekstrabladet-ilu taakku pillugit allaaserisanik naatsunik saqqummiussaqlarlutik, takuuk RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989 j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365; *Politiken* 3.3.1981 og *Ekstrabladet* [immaqa ulloq 4. marsi 1981-imi].
- ⁵⁶⁴ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141. RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 5365.
- ⁵⁶⁵ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.
- ⁵⁶⁶ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.
- ⁵⁶⁷ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.
- ⁵⁶⁸ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.

-
- ⁵⁶⁹ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.
- ⁵⁷⁰ Spørgsmål nr. 700 til Indenrigsministeren, https://www.folketingstidende.dk/samling/19801/beslutningsforslag/B96/19801_B96_fremsaettelsestale.pdf. RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5520-85, pk.nr. 141.
- ⁵⁷¹ Nyt fra Landslægeembedet, februar 1989; RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1988, pk.nr. 1210.
- ⁵⁷² NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2. Poortani taakkunani allaaserisaq danskisuunngortinneqarsimasooq takuneqarsinnaavoq, paasisutissamillu pissarfik taanna issuaaffigivarput. Tassani takuneqarsinnaavoq taanna uani kalaallisut naqinneqarsimasooq Grønlandsposten nr. 40, 1984.
- ⁵⁷³ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁷⁴ Se fx 23.12.1988 Information og Jyllands-Posten, HK-bladet og Det Fri Aktuelt.
- ⁵⁷⁵ HK-Bladet 23.12.1988
- ⁵⁷⁶ Misfeldt, 1988: NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁷⁷ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2
- ⁵⁷⁸ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁷⁹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁸⁰ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁸¹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁸² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1988, pk.nr. 1210.
- ⁵⁸³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1988, pk.nr. 1210.
- ⁵⁸⁴ NKA, Distriktsarkiv O, Referat af møde i Bestyrelsen for Sundhedsvæsenet i Grønland den 11. maj 1989.
- ⁵⁸⁵ Taakku nunap nakorsaanerata nunap immikkoortuinit tigunerisut uani ipput, NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁸⁶ Sundhedsbestyrelse-mi ataatsimiinnermi nunap nakorsaanerata erseqqissarpaa, tamanna ima paasisariaqartoq: ”*Nunap nakorsaanearfiata misissuinerata takutippaa Depo-Provera Kalaallit Nunaanni nalinginnaasumik atorineqanngivissaq, aamma taamaattumik nakorsaatip taassuma maani Kalaallit Nunaanni atorineqarneranut inatsimmik immikkut itumik eqqussiniartoqarnissaa pissutissaqanngitsaq*”. NKA, Distriktsarkiv O, Møde i Sundhedsbestyrelsen, Ad dagsordenens punkt 5, torsdag den 11. maj 1989.
- ⁵⁸⁷ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁸⁸ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁸⁹ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁹⁰ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁹¹ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁹² Nyt fra Landslægeembedet, februar 1989 RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1988, pk.nr. 1210.
- ⁵⁹³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1988, pk.nr. 1210.
- ⁵⁹⁴ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁹⁵ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-01-86, pk.nr. 2.
- ⁵⁹⁶ Nakorsaq nammineq isumaqarpoq, nammineq peqataanini sakkortuumik sammivilerneqartoq: NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-07-91, pk.nr. 47. Nalunaarsuummi takuneqarsinnaavoq, Depo-Provera arnanut marluinnarnut tunniussimagaa, taakku marluullutik tarnimikkut innarluuteqarlutik. Taamaattumik taassuma oqaaseqaataa taanna tunngavigalugu isigineqassaaq. Det var netop i 1991-imi napparsimasunik katsorsaanermi nalinginnaasumik aallaavigneqartoq Sunhedsstyrelse-mit kaajaallaasitami 17.3.1991-imeersumi paasisutissiisarnermut aamma akuersisarnermut il.il. tunngassuteqartumi oqaatigneqarpoq. – nakorsat pisussaaffii aamma napparsimasut pisinnaatitaaffii. Tamatuma kingorna aallaavigneqartoq tassaavoq, napparsimasup katsorsarneqarnissaata aallartinneqarsinnaanissaanut napparsimasooq sunik tunngaveqarluni akuersissarnersooq pillugu napparsimasooq passunneqarnissani pisussaaq, aamma taassuma saniatigut sunniutai pillugit tamakkiisumik paasisutissinneqarnissaminik pisinnaatitaaffeqartoq. Taamaattoorli, aamma kaajallaasitami taaneqartumik, aamma piffissami taamanikkut

-
- sulerialaatsimi napparsimasup nammineq aalajangiisinnassuseqarnera eqqarsaatigissallugu isumassaqanngitsunik pisoqartarpoq. RA, Sundhedsministeriet 5. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1991-614-1, pk.nr. 156.
- ⁵⁹⁷ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-07-91, pk.nr. 47.
- ⁵⁹⁸ <https://knr.gl/da/nyheder/i-30-aar-har-depo-provera-vaeret-umuligt-koebe-i-tasiilaq-0> (4.2.2025)
- ⁵⁹⁹ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-07-91, pk.nr. 47 og www.ft.dk/da/search?q=provera&SearchDepthFull=&sf=dok&msf=dok&as=1&Samling=19902&Udvalg=&Facet2=
- ⁶⁰⁰ NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-07-91, pk.nr. 47.
- ⁶⁰¹ Nunap immikkoortuani nakorsaq ataaseq allaqqasooq ilanngunnagu. NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-07-91, pk.nr. 47.
- ⁶⁰² Kisitsisini nalorninartoqarpoq, nakorsap aallaqqasup nakorsaqarfiani 1989-imi 36-nik atuisoqarmat. Nunap nakorsaanerata ilimagivaa, massakkut kisitsit, nunap immikkoortui allat assigalugit, millisimassasooq. NKA, Landslægeembedet, Journalsager, j.nr. 211-07-91, pk.nr. 47.
- ⁶⁰³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1988, pk.nr. 1210.
- ⁶⁰⁴ <https://www.retsinformation.dk/eli/ita/1932/182>
- ⁶⁰⁵ Jf. lovens § 2, stk. 2, aamma uani attatiinnaqartooq lov om sundhedsvæsenet i Grønland i 1950, jf. § 8.
- ⁶⁰⁶ Kalaallit Nunaannut isumaliutissisummi 12. juuni 1946-imeersumi kapitali IV-imi, immikkoortoq 7-imi kissaateqarneq malillugu angalatitsisoqarpoq, Kalaallit Nunaanni nakorsat atugaannik, napparsimmavinnik aamma nalinginnaasumik eqqiluisaarnikkut pissutsinik misissiiartortunik.
- ⁶⁰⁷ Allakkiaq assersuutigalugu uani takuuk NKA, Landslægeembedet, Bekendtgørelse 1957-1992, j.nr. 000-00, pk.nr. 1.
- ⁶⁰⁸ Spørgsmålet om overflytning af det grønlandske sundhedsvæsen til Indenrigsministeriet, 1969.
- ⁶⁰⁹ Se også Landslægens årsberetning ”Sundhedstilstanden i Grønland” for 1979, 1981.
- ⁶¹⁰ RA, Indenrigsministeriet 3. sundhedskontor, Journalsager 1973-1977, j.nr. 1974-5617-5, pk.nr. 208.
- ⁶¹¹ Kapitali 2 assersuutigalugu uani takuuk en redegørelse om ledelsen af det grønlandske sundhedsvæsen i NKA, Landslægeembedet, Bekendtgørelse 1957-1992, j.nr. 000-00, pk.nr. 1.
- ⁶¹² Allagaatinik toqqortaatineqartunik misissuinita takutippaa, Sundhedsstyrelse-mi allagaatinik nalunaarsueriaatsimi aamma nalunaarsuiffinnik suliani nunap nakorsaanera aamma peqqinnissamik nakkutilliisoq sulianut immikkoortuni immikkoortinneqarsimasut.
- ⁶¹³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ⁶¹⁴ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1983-1987, j.nr. 1985-50385-2, pk.nr. 88.
- ⁶¹⁵ Overenskomsten af 22. februar 1971 uani naqitanngortinneqarsimavoq Kundgørelser vedrørende Grønland 10-38-53.
- ⁶¹⁶ Se RA, Sundhedsministeriet 6. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1115/18-5, pk.nr. 42.
- ⁶¹⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1000-02-02, pk.nr. 1197.
- ⁶¹⁸ Lov nr. 291 af 18. juni 1969. Inatsit Kalaallit Nunaannut aamma atuussimavoq.
- ⁶¹⁹ <https://www.retsinformation.dk/eli/mt/1938/219>
- ⁶²⁰ Eqqartuussissuserisumit Bent Unmack Larsenimit Jurist- og Økonomforbundet-imut kingusinnerusukkut nassuiaammi 1995-imeersumi tunngavilersuut takuuk.
- ⁶²¹ Nunap narkorsaanerata suliaani ”Sundhedstilstanden i Grønland” for 1973, 1978, s. 43-107.
- ⁶²² Spørgsmålet om overflytning af det grønlandske sundhedsvæsen til Indenrigsministeriet, 1969.
- ⁶²³ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-67, pk.nr. 2328.
- ⁶²⁴ Aamma takuuk bekendtgørelse nr. 568 af 20. november 1975 om styrelsen af sundhedsvæsenet i Grønland.
- ⁶²⁵ Aamma takuuk bekendtgørelse nr. 530 af 14. december 1971 om lægedistrikter.
- ⁶²⁶ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-7-71, pk.nr. 3054.
- ⁶²⁷ Uani landstingsforordning nr. 14 af 1. november 1982 om tværfagligt samarbejde i sociale sager meeqqanut, inuusuttunut, innarluutilinnut aamma innunut atugarisamikkut inuusutissarsionikkullu ajornartorsiutilinnut tunngasut pillugit suliat aallartinneqarnissaannik peqqussummi kommunalbestyrelse-mut peqqussutigneqartunut oqartussaqaarfiit assigiinngitsunik suliallit suleqatigiinnissaannut nunap immikkoortuani nakorsaq aamma ilaavoq.

-
- ⁶²⁸ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-7-71, pk.nr. 3054.
- ⁶²⁹ Forældelsesloven af 1908 aamma Danske Lovs 5-14-4 blev sat i kraft i Grønland ved lov nr. 104 af 31. marts 1965. Taamaattoq sukumiinerusumik ilaatigut takuuk Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami eqqartuussiviup aalajangiinera Stubbings m.fl. mod UK (application no. 22083/93; 22095/93) anguniakkamat tunngatillugu suliaasat pisolisootarannut aamma naleqqiussinissamat nunani tamalani malittarissassat, jf. præmis 50-56 kiisalu Østre Landsret dom i U.2017.3272Ø.
- ⁶³⁰ Aamma takuuk betænkning nr. 214/1959 om statens og kommunernes erstatningsansvar.
- ⁶³¹ Ukiukitsunut tunngatillugu suliat pisolisoomissaannut tunngasut aamma uani takukkit L31 forslag til lov om ændring af straffeloven, lov om forældelse af fordringer, lov om erstatningsansvar og lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser fremsat den 4. oktober 2017, almindelige bemærkninger pkt. 2.2.3.
- ⁶³² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-1986, pk.nr. 727.
- ⁶³³ Betænkning vedrørende det grønlandske sundhedsvæsenets fremtid, 1986, s. 31.
- ⁶³⁴ RA, Sundhedsministeriet 1. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1990 703/0-55, pk.nr. 164.
- ⁶³⁵ RA, Indenrigsministeriet 3. sundhedskontor, Journalsager 1973-1977, j.nr. 5111000-1, pk.nr. 50. Suliami Kalaallit Nunaannut Ministereqarfimmut innersuussisoqarpoq j.nr. 0860-59.
- ⁶³⁶ RA, Sundhedsministeriet, Journalplan 1988-1992, pk.nr. 1.
- ⁶³⁷ Lov nr. 182 af 23/06/1932 om sundhedsvæsenets centralstyrelse.
- ⁶³⁸ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1983-1987, j.nr. 1985 50388-1, pk.nr. 89.
- ⁶³⁹ RA, Den Almindelige Danske Lægeforening, Grønlandssager 1959-1983, pk. 1590.
- ⁶⁴⁰ Karlsen & Permin, 1998, s. 89.
- ⁶⁴¹ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1983-1987, j.nr. 1985 50380-3, pk.nr. 85 (Grønlandsministeriets j.nr. 0610-03-01/87).
- ⁶⁴² Rigsrevisorernes beretning nr. 4 1981 om en undersøgelse af sygehusvæsenet i Grønland. Kritikken gik eksempelvis på manglende registrering af inventar og udstyr og manglende beholdningsregnskab over medicin.
- ⁶⁴³ RA, Sundhedsministeriets 1. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1988 720/3-1, pk.nr. 255.
- ⁶⁴⁴ Pisoq taanna Kalaallit Nunaanni Nakorsat Peqatigiiffiata Kalaallit Nunaanni Ministereqarfimmut allakkatigut arlaleriarujussuarluni erseqqissaatiginikuuaa, soorluttaaq nakorsat sulinngitsoortarnerat (napparsimanermi, sulinngiffeqarnermi, inuttaqannginneranni) ajornartorsiutit nunap nakorsaanerata pisortatigoortuunngitsumik allakkatigut aamma telegrammik ministereqarfimmut erseqqissaatigarsimagaa, takuuk RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1000-02-01, pk.nr. 1197.
- ⁶⁴⁵ Karlsen & Permin, 1998, s. 89.
- ⁶⁴⁶ Med hjemmel i § 3 i lov om sundhedsvæsenet i Grønland af 1950.
- ⁶⁴⁷ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1983-1987, j.nr. 1986 50388-5, pk.nr. 89.
- ⁶⁴⁸ RA, Indenrigsministeriet 4. sundhedskontor, Journalsager 1983-1987, j.nr. 1986 50388-4, pk.nr. 89.
- ⁶⁴⁹ Landslægens cirkulære nr. 109 til lægerne i Grønland – Retningslinjer for tilrettelæggelse af profylaktisk arbejde under sundhedsvæsenet i Grønland af 24. maj 1976.
- ⁶⁵⁰ Se også bekendtgørelse nr. 502 af 27. juli 1986 om ledelsen af sundhedsvæsenet i Grønland.
- ⁶⁵¹ Se de almindelige bemærkninger til lovforslag nr. L165 til lov om sundhedsvæsenet i Grønland fremsat den 10. april 1991 Folketingstidende 1990-91 (2. samling) tillæg A, spalte 4191-4194.
- ⁶⁵² Aamma takuuk Nakorsanut nr. 4 af 31. december 1991 – meddelelser fra Grønlands lægekredsforening i RA, Sundhedsministeriet 2. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1992 1610-3, pk.nr. 32.
- ⁶⁵³ Takuuk de almindelige bemærkninger til lovforslag nr. L165 til lov om sundhedsvæsenet i Grønland fremsat den 10. april 1991. Aamma kisianni nalagaaffimmi atuuffiit takukkit i RA, Sundhedsministeriet 6. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1110-25, pk.nr. 42, aamma siuliani taaneqareersoq inatsisissatut siunnersuut, specielle bemærkninger, til § 2, Folketingstidende 1990-91 (2. samling) tillæg A, spalte 4194.
- ⁶⁵⁴ Lovforslag nr. L165 til lov om sundhedsvæsenet i Grønland fremsat den 10. april 1991, Folketingstidende 1990-91 (2. samling) tillæg A, specielle bemærkninger, til § 4, spalte 4196. Naalagaaffik aamma suli pisussaaffinnut 1. januaari 1992-i sioqqullugu akisussaaffigineqartunut pillaatissinneqassaaq, kisianni pillaatissinneqarnermut atatillugu aningaasartuutigineqarsimasunik Namminersornerullutik Oqartussanit

-
- utertitsiffigineqarsinnaalluni, naleqq. Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfik pillugu 1991-inatsimmi § 4. Danskili sulí akisussaaffeqarfeqarput, ass. naartuersinnerit pillugit aalajangiinernik nakkutilliineq.
- ⁶⁵⁵ Nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani "Sundhedstilstanden i Grønland" for 1992, 1993, s. 23, taaneqarpoq, danskít Sundhedsstyrelse-ata nunap nakorsaaneqarfia suleqatigalugu peqqinnissaqarfimmi sulisut sulisinnaanerminnut danskisut akuersissutillit sulí nakkutilliisuuffigissagai, 1991-imut ukiumoortumik nalunaarusiami taaneqarpoq, Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfimmi sulisunik sundhedsstyrelse-p nakkutilliisuunera 1.1.1992 aallamerfigalugu atorunnaarsinneqartoq.
- ⁶⁵⁶ Nakorsaqrnermut inatsit Kalaallit Nunaanni aatsaat 28. decembari 1991-imi peqqussutikkut ugguuna atuutilersinneqarpoq nr. 860 af 18. december 1991, Nalunaerutit A 1991 s. 214ff. Aamma takuuk RA, Sundhedsministeriet 1. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1990 703/0-55, pk.nr. 164.
- ⁶⁵⁷ Locke, 2009.
- ⁶⁵⁸ Lov nr. 482 af 1. juli 1998 om patienters retsstilling
- ⁶⁵⁹ https://nalunaarutit.gl/groenlandsk-lovgivning/2001/ltf-06-2001?sc_lang=da
- ⁶⁶⁰ http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19902/lovforslag_oversigtsformat/1165.htm
- ⁶⁶¹ Ullumikkut ukunani takuneqarsinnaavoq Landstingsforordningen om patienters retsstilling § 6 aamma Sundhedslovens §§ 15 og 16.
- ⁶⁶² Hartlev et al., 2022, s. 199.
- ⁶⁶³ Hartlev et al., 2022, s. 199.
- ⁶⁶⁴ Ross, 1979.
- ⁶⁶⁵ Rehof, 1992.
- ⁶⁶⁶ Hartlev, 2002.
- ⁶⁶⁷ Rehof, 1992, s. 150.
- ⁶⁶⁸ Assersuutigalugu takuuk RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, jr.nr. 0877-286, pk.nr. 5308.
- ⁶⁶⁹ 1997-98, 2. samling - L 15 (som fremsat): Forslag til lov om patienters retsstilling
http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19972/lovforslag_oversigtsformat/115.htm
- ⁶⁷⁰ Lov nr. 72 af 14. marts 1934 om udøvelse af lægegerning, jf. lovbekendtgørelse nr. 632 af 20. juli 1995. Aamma takuuk Sundhedsstyrelsens cirkulære af 17. maj 1991 om information og samtykke.
- ⁶⁷¹ Birkeland, 2022.
- ⁶⁷² Se lov nr. 49 af 13.03.1908.
- ⁶⁷³ Medicinalkommissionen I, 1909.
- ⁶⁷⁴ Nehm, 1973, s. 10-11.
- ⁶⁷⁵ Betænkning afgivet af Kommissionen angaaende Lægers Retsstilling, 1931.
- ⁶⁷⁶ Betænkningens s. 38.
- ⁶⁷⁷ Betænkningens s. 39 og 41.
- ⁶⁷⁸ Kingusinnerusukkut uani oqaasertaliunneqartoq assigalugu vejledning nr. 161 af 16. september 1998 om information og samtykke og om videregivelse af helbredsoplysninger mv.
- ⁶⁷⁹ Lov om Foranstaltninger i Anledning af Svangerskab m.v. vedtaget af Folketinget 27. april 1937.
- ⁶⁸⁰ Lov nr. 118 af 13. april 1938 om sindssyge Personers Hospitalsophold.
- ⁶⁸¹ Svangerskabsudvalgets betænkning s. 40-43.
- ⁶⁸² Borgerlig straffelov af 15. april 1930, §237, § 241 (ikrafttræden 1. januar 1933).

⁶⁸³ Aamma takukkit Rigsarkivip pillaatissiisarnermik sanilliussineri <https://www.rigsarkivet.dk/wp-content/uploads/2023/12/Tidslinje-over-abortlovgivning-i-Danmark.pdf>.

⁶⁸⁴ Nakorsaqarnermut inatsisip kunngip peqqussutaatigut Kalaallit Nunaannut atuuttussanngortinneqarnera ugguna allanngortinneqarluni atuutilerpoq Lægeloven med lov nr. 278 af 2. maj 1990.

⁶⁸⁵ Oqaaseqaatini aamma taaneqanngilaq (annertuallaanngitsut), takuuk 1931-32 Rigsdagsårbog <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19311R?s=490> og 1933-34 Rigsdagsårbog <https://www.folketingstidende.dk/ebog/19331R?s=218>

⁶⁸⁶ Inatsiseqarnikkut malittarisassat imarisaasa eqqoqqissaartut aalajangersarnissaannut suleriaatsimut tikkuussivoq, aamma amerlasuutigut suliaasaqarfimmittut tunngasumik akisussaaffimmik tunngaveqassalluni. Taamaattumik aamma taakku aalaakkaasuunngillat, piffissalli sivisunerusup ingerlanerani allannguuteqarsinnaallutik. Aamma takuuk Hybel, 1998.

⁶⁸⁷ Lovforslag nr. L128 om ændring af lægeloven fremsat den 27. november 1991, almindelige bemærkninger, pkt. 3.1. Aamma takuuk, Folketingip Sundhedsudvalgjanit ulloq 6. marsi 1991-imi apeqqummut nr. 85-imut sundhedsministerip akissutaa, ministerip erseqqissaatigalugu, Sundhedsstyrelsens cirkulære af 17. maj 1991 om information og samtykke -mik eqqumaffiginninnginneq, katsorsaaneq pillugu paasisussutissanik pisariaqartunik tunniussinissamut tunngatillugu ima kinguneqarsinnaasoq, nakorsaq akisussaatinneqarsinnaalluni nakorsanut inatsimmi § 6-imi peqqissaartumik ilumoorluartumillu suliamik ingerlatsinissamut malittarisassaq malillugu, naliliineq 1988-imiit Peqqinnissaqarfiup Napparsimasunut Maalaaruteqartarfanit suliarineqalersoq. Pisuni ilungersunarluinnartuni paasisutissiinissamik ilaginnaaneq nakorsanut inatsimmi § 18-i malillugu sakkortusisamik akisussaatisinermik nassataqarsinnaavoq, aamma nakorsatut sulineri annertuumik sumiginnaasoq sumiginnaasaqattaartorluunniit, imaluunniit straffelovens aalajangersakkanik, jf. § 260 unioqutitsilluni pinngitsaaliineq. Sundhedsudvalgip Depo Proverap atornerqarnera pillugu apeqqutaanut ministerip akissutimi oqaatigivaa, malittarisassat Danmarkimi aamma Kalaallit Nunaanni assigittut – Nakorsanulli inatsit aatsaat qaammatit pingasut qaangiunnerini Kalaallit Nunaanni atuutilersinneqarpoq, kunngip peqqussutaatigut nr. 860-ikkut. Nakorsanulli inatsit assinganik annertuumik Kalaallit Nunaanni atornerqarnikuusimasooq uani oqaatigineqarpoq RA, Sundhedsministeriet 1. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1990 703/0-55, pk.nr. 164.

⁶⁸⁸ Birkeland, 2022.

⁶⁸⁹ Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Nuernberg, October 1946-April 1949, 1949.

⁶⁹⁰ Hattix, 2018.

⁶⁹¹ Una aqquutigalugu kgl. resolution af 14. december 1971, aamma Folketingi ulloq 4. juni 1971 tamatumunnga akuersinini nalunaarutigermagu, innuttaasunut aamma politikkikkut pisinnaatitaaffiit pillugit isumaqatigiissut Danmarkip atortussanngortippai. Isumaqatigiissut, Danmarkip 1968-imi atsiorsimasaa, ulloq 23. marsi 1976-imi atuutilersinneqarpoq, taanna nunanit 35-nit ilannguffigineqarsimalluni, naleqq. artikel 49.

⁶⁹² Vestberg, 1958.

⁶⁹³ Vestberg, 1958, s. 259.

⁶⁹⁴ Blicher, 1965.

⁶⁹⁵ Hartlev, 2005, nalunaarsuut 38; Jørgensen & Wanscher, 1967, s. 425ff; Aasen, 2000, s. 96ff; Betænkning afgivet af Kommissionen angaaende Lægers Retsstilling, 1931; Jakobsen, 1958.

⁶⁹⁶ Jakobsen, 1958, s. 80.

⁶⁹⁷ Frost, 1954.

⁶⁹⁸ Vestberg, 1958, s. 262-263.

⁶⁹⁹ Hartlev, 2002.

⁷⁰⁰ Uannga oqaluttuareqqinneqartoq Wind & Uhrenfeldt, 2013.

⁷⁰¹ Syse, 1993.

⁷⁰² Segest, 1993; Segest & Petersen, 1986.

⁷⁰³ The Patient's Bill of Rights, American Hospital Association, 1973; Dolgin, 2010..

⁷⁰⁴ Aasen, 2000.

⁷⁰⁵ Sohl, 1982 & 1983.

⁷⁰⁶ Jensenius, 1978, s. 23; Rossel, 1979. Se også Povl Riis: Lægelige grundholdninger og etiske regler, bilag nr. 110 i RA, Den almindelige danske Lægeforening, Journalsager 1946-1983, j.nr. 210-6-1977, "Hygiejnekomitéen", pk.nr. 225.

⁷⁰⁷ Sundhedsstyrelsen, 1982.

⁷⁰⁸ Sundhedsstyrelsens cirkulære nr. 15405 af 21. oktober 1982 om information og samtykke. Lægers pligt og patienters ret (til landets læger).

⁷⁰⁹ Astrup & Søndergaard, 1974; Lau & Mouridsen, 1979.

⁷¹⁰ Wind & Uhrenfeldt, 2013.

⁷¹¹ Se også 1997-98, 2. samling - L 15 (som fremsat): Forslag til lov om patienters retsstilling, punkt 2.3.

http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19972/lovforslag_oversigtsformat/l15.htm

⁷¹² <https://www.retsinformation.dk/eli/mt/1991/70>. I RA, Sundhedsministeriet 5. kontor, Journalsager 1988-1992, j.nr. 1991-614-1, pk.nr. 156, nalunaarsuiffimmik suliami oqaatigineqarpoq, akuersinermut tunngatillugu inatsisitigut inissisimaffik nunani taakkunani marlunni assigiittoq.

⁷¹³ Verner, 1993.

⁷¹⁴ Allannguut 1. oktobari 1992-imi atuutilersinneqarpoq.

⁷¹⁵ Tassunga tunngatillugu uani kapitali 2-mut innersuussisoqarpoq betænkning 1184/1989 om afkald på livsforlængende behandling (livstestamenter m.v.) og Sundhedsstyrelsens cirkulære af 17. maj 1991.

⁷¹⁶ Kjønstad & Syse, 1992, s. 207.

⁷¹⁷ 1966-naartusunik isumassuineq pillugu inatsisip, inatsimmut oqaaseqaatit eqqarsaatigalugit, piumaffigineqarnani naartulernissamik pitsaaliuineq pillugu ilitersuisinnaaneq tunngavissalerpaa, kisianni arnaq itigartitsinissaminut periarfissaqarsimassasoq/paasinissimassasoq tunngavigalugu. Rothmar Herrmann 2025 takuuk.

⁷¹⁸ Se lovbemærkningerne, almindelige bemærkninger, pkt. 3.1. til Lovforslag L128 fremsat den 27. november 1991 om ændring af lægeloven, Folketingstidende 1991-92, tillæg A, spalte 2688.

⁷¹⁹ Rehof, 1992; Verner, 1993.

⁷²⁰ Birkeland, 2014; Hybel, 1998, s. 60.

⁷²¹ Lægeforeningens vejviser, 1971.

⁷²² Ataatsimiititaliaq pillugu aalajangersakkat uani takukkit RA, Den almindelige danske Lægeforening, Journalsager 1946-1983, pk.nr. 279.

⁷²³ Assersuutigalugu takuuk love for Den almindelige danske Lægeforening § 5, optrykt i Lægeforeningens vejviser 1977.

⁷²⁴ Jensenius, 1978, s. 148ff.

⁷²⁵ Sundhedsstyrelsens cirkulære af 21. oktober 1982 om information og samtykke.

⁷²⁶ Fenger, 1957. Aamma takuuk love for Den almindelige danske Lægeforening § 28 D, uani naqinneqarsimasoq Lægeforeningens vejviser 1977.

⁷²⁷ RA, Indenrigsministeriet 1. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1981-5742/1-9, pk.nr. 218, paasineq taanna aamma Sundhedsstyrelse-mut saqqummiussisoqareernerani Indenrigsministeriamit oqaatigineqarluni.

⁷²⁸ Aasen, 2000, kapitel 8.

⁷²⁹ Birkeland, 2023.

⁷³⁰ Malinneqarpoq Lov om sundhedsvæsenets centralstyrelse styrelse-p nakkutilliisuunertut atuuffeqarneranut atatillugu, aamma una Lægelovens kapitel 5.

⁷³¹ Assersuutigalugu takuuk suliaq uani taaneqartoq Folketingets Forhandlinger 1978-1979 spalte 7133-37. Suliaq uaniippoq RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-295, pk.nr. 5310.

-
- ⁷³² Assersuutigalugu takuuk RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-179-52, pk.nr. 5303, nakorsatut kukkusoqarsimanngitsoq Sundhedsstyrelse-mit isigineqartoq.
- ⁷³³ Lov nr. 397 af 10. juni 1987 om sundhedsvæsenets centralstyrelse m.v.
- ⁷³⁴ Napparsimasut maalaarutaat aallaavigalugit, imaluunniit Sundhedsstyrelse-p nakkutilliinerani, naleqq. lægelovens § 17.
- ⁷³⁵ Taamaattorli kisianni tamaallaat suliap allaffissornikkut suliarineqarnera isornartorsiugassaasoq styrelse-mi nakorsamit nalilernerqarsimappat.
- ⁷³⁶ Suliamut assersuut, Sundhedsstyrelse-p ajorinninnerminik oqaaseqarsimanera uani takuneqarsinnaavoq RA, Den almindelige danske Lægeforening, Journalsager 1946-1983, j.nr. 214-9-1979, pk.nr. 285 (napparsimasunik marlunnik katsorsaannermt atatillugu naammattumik tunngavissaqarnani tunniussineq aamma sumiginnaaneq).
- ⁷³⁷ Larsen, 1995.
- ⁷³⁸ Udvalg af Grønlands Landsrets afgørelser i kriminelle sager, 1978 s. 45.a
- ⁷³⁹ Lov nr. 275 af 27. maj 1950 om sundhedsvæsenet i Grønland. Se også nærmere om sundhedsvæsenet i Grønland oven for i Del 2.
- ⁷⁴⁰ Bjerre, 1941; Frost, 1995; Jakobsen, 1958
- ⁷⁴¹ Hartlev, 1997.
- ⁷⁴² von Eyben, 1993, s. 13.
- ⁷⁴³ Lov af 15. april 1930 om Ikrafttræden af Borgerlig Straffelov § 15. Thule pillugu suliami Østre Landsrettip aalajangiinerani 1999-imeersumi landsrettip inerniliuppaa, aningaasatigut ajutoortoormermt tunngasuunngitsumik taarsiiffigineqarnissamut tunngaviliisumik piffissami taamanikkut Kalaallit Nunaanni inatsisitigut malittarisassaqaangikkaluatoq, innimiilliorfiginnilluni pisup, naalagaaffiup nunasiaatilittut iliuusaata qanoq ittuussusia eqqarsaatigalugu inatsisitigut tunngavissat nalinginnaasut atorlugit taarsiiffigineqarnissamut tunngavissaqartoq, § 15-imi malittarisassap kinguneranik, aamma tamatuma kingorna nunani tamalaani inuit ipisinnaatitaaffii pillugit isumaqatigiissutini taaneqartarluni. Aalajangiineq uani naqitanngortinneqarsimavoq Tidsskrift for Grønlands Retsvæsen 1999 (1), s. 84.
- ⁷⁴⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-280, pk.nr. 5305.
- ⁷⁴⁵ Gomard, 1988.
- ⁷⁴⁶ Assersuutigalugu takuuk suliaq 1981-imeersoq naartuersinnermt tunngasoq, amigartumik suliarineqarnera pissutigalugu ima inerneqartoq, napparsimasoq meeraartaarluni aammalu linniamerminik kinguaattoorluni, RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-293, pk.nr. 5310.
- ⁷⁴⁷ Ehlers, 2019, s. 300-301.
- ⁷⁴⁸ Jørgensen & Wanscher, 1967, s. 430.
- ⁷⁴⁹ Eqqartuussisarnermi inatsimmi nakorsap inerteqqutaanngitsumik aamma illersorneqarsinnaasumik passussinera inatsisitigut pillarneqarsinnaasutut isigineqanngilaq. Assersuutigalugu takuuk Baumbach, 2008, s. 530 ff.
- ⁷⁵⁰ Jørgensen & Wanscher, 1967, s. 430-31.
- ⁷⁵¹ Bjerre, 1941.
- ⁷⁵² Trolle, 1959.
- ⁷⁵³ Brunsvig, 1983, fodnote 113-15; Kjønsstad & Syse, 1992; Syse, 1993, s. 92.
- ⁷⁵⁴ Trolle, 1960.
- ⁷⁵⁵ Tidemand-Petersson, 1978, s. 53.
- ⁷⁵⁶ Taanna aamma Sverige-mi Norgemilu annertuumik inatsisitigut atuuppoq, (Kjønsstad & Syse, 1992, s. 151, 220-221).
- ⁷⁵⁷ Tidemand-Petersson, 1978, s. 54.
- ⁷⁵⁸ Tarnimikkut nappaatilinnik katsorsaannissamut inatsisitigut tunngavissanik aqutissiuussineq, katsorsaaneq qinnuiginninneq tunngavigalugu pisinnaanngitsoq, taamaalilluni peqqinnissamut tunngasutigut inatsisit suilliit ilagivaaat, naleqq. inatsit 1938-imeersoq, tarnimikkut napparsimasut

napparsimmavimmi uninngannerannut tunngasoq. Tamanna, naleqq. aamma naartuersinnermut inatsimmi ukiumi tassanngaanneersumi, massakkut inuup nammineq imminut aalajangiinnaassuseqarneranut tunngavimmik takutitsinngilaq, kisiannili innarlerneqarsinnaanngissutsip inatsisitigut illersomeqarnissaanut tunngatillugu eqqartuussisarnermi inatsit tunngavigalugu piumasaqaatitut naleqquttutut innerulluni.

⁷⁵⁹ Nakorsaait pillugit inatsimmi 1975-imeersumi, imaluunniit nakorsaaterisoqarnermut inatsit taarsiissuteqarnissamut malittarisassanik ilaqanngilaq. Nioqqutissiornermut akisussaaffimmut tunngasoq uani takuuk Rådets direktiv 85/374/EØF af 25. juli 1985 om tilnærmelse af medlemsstaternes administrativt eller ved lov fastsatte bestemmelser om produktansvar.

⁷⁶⁰ Nehm & Rosdahl, 1973, s. 136-137.

⁷⁶¹ Retslægerådi suliani inuit ataasiakkaat inatsisitigut inissisimanerat pillugu oqartussaasunut peqqinnissamut tunngasut pillugit ilisimatusarnikkut aamma nakorsaaterinikkut nalilersuinerik saqqummiussisarpoq, jf. lov nr. 60 af 25. marts 1961 om Retslægerådet.

⁷⁶² RA, Indenrigsministeriets 4. sundhedskontor, Journalsager 1978-1982, j.nr. 1978-5520-26, pk.nr. 137.

⁷⁶³ Tamakkerlugu aamma takuuk Indenrigsministerens besvarelse af kommunaludvalgets spørgsmål nr. 25 af 10. marts 1978 (almindelig del – bilag 50).

⁷⁶⁴ Gomard, 1988. Uani YRA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-280, pk.nr. 5305, naliliineq tassaavoq, naalagaaffik Danske Lov 3-19-2 malillugu taarsiisussaataasutut ajoqusiisumit utertitsiffigineqartussaasoq. Utertitsitsiffigineqarsinnaaneq taanna taamaallaat atorneqartarpoq, pisuni sakkortunerusuni, imaluunniit ajoqusiisoq akisussaaitanissamut sillimaserneqarsimagaangat, jf. Østre Landsrets dom af 13. marts 1952 og betænkning nr. 214/1959 om Staten og Kommunernes Erstatningsansvar s. 12ff.

⁷⁶⁵ Jørgensen & Wanscher, 1967.

⁷⁶⁶ Jørgensen & Wanscher, 1967.

⁷⁶⁷ Jakobsen, 1958, s. 69.

⁷⁶⁸ Kjønsstad aamma Syse malillugit Norgemi aamma taamaassimavoq. Akisussaassuseqarneq/suliassaqarfinni sulialittut pitsaasumik sulinissaq inatsisitigut tunngaviuvoq, peqqinnissamut tunngasut pillugit ilisimasat, aamma inuiaqatigiit nakorsatut sulialimmut piumasaat tunngavigalugit nalilersomeqartarpoq. Naliliineq taamaattoq taamaalluni piffissap sivisunerusup ingerlanerani allanngorsinnaavoq.

⁷⁶⁹ Birkeland, 2024.

⁷⁷⁰ Aamma takuuk, nunap nakorsaanerata nalunaarusiaa "Sundhedstilstanden i Grønland" 1990, 1991, qup. 33 arnat spiralillit amigartumik nakkutigineqartarnerat aamma misissorneqartarnerat pillugit maalaarutiniq suliat pillugit Napparsimasunut maalaaruteqartarfiup assuarliutaanut tunngasoq.

⁷⁷¹ Inatsisinut tunngasut pillugit Kalaallit Nunaannut 1948-49-imi angalatitsineri isumaliutissiisummi hæfte 2-mi, qup. 80-imi inermilerneqarpoq, taarsiissuteqarnissamut inatsisit pingaarutitigut danskit inatsisaannit nikingissuteqartut nassuerutigineqartariaqartoq, kisianni suliap suliarinerani ajoqusiisumik aamma illersomeqarsinnaanngitsumik iliuuseqarnermut malittarisassap Kalaallit Nunaanni taarsiissuteqarnissamut malittarisassatut nalinginnaasutut atorneqarsinnaanera angalatitanit akornutissaqartinneqanngilaq.

⁷⁷² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-7-71, pk.nr. 3054.

⁷⁷³ Kommissionen om hjemmestyre i Grønland, 1978.

⁷⁷⁴ Folketingstidende 1986-87, tillæg A, sp. 4532.

⁷⁷⁵ Leth, 2008.

⁷⁷⁶ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, pk.nr. 1163-1167.

⁷⁷⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-179-07, pk.nr. 1164.

⁷⁷⁸ Nalunaarsuiffimmik suliami 1984-imeersumi Kalaallit Nunaannut Ministereqarfik Kalaallit Nunaanni kigutileriffimmi amigartumik kigutiniq passussineq pillugu taarsiissuteqarnissamut akisussaaffimmik tigusiavoq (0877-179-45). Nalunaarsuiffimmik suliami 1983-imeersumi nakorsap kukkuneratigut napparsimasooq ajoquserneqarsimasoq pillugu suliami danskit oqartussaasui eqqartuussinertaqanngitsumik isumaqatigiissuteqarput (0877-179-44), RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, pk.nr. 5302.

-
- ⁷⁷⁹ I RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-280, pk.nr. 5305, ministereqarfik nunap immikkoortuani nakorsap taarsiissuteqarnissaanik piumasaqarsinnaanersoq, aamma aningaasat taarsiissutigineqartussat annertussusissaannik missiliuussineq ilanngullugu ministereqarfiup naalagaaffiup eqqartuussissuserisua taarsiissuteqarnissamik akisussaaffimmik nalileeqqullugu qinnuigivaa.
- ⁷⁸⁰ Vestberg, 1958, s. 253.
- ⁷⁸¹ Baumbach, 2008.
- ⁷⁸² Gomard, 1988.
- ⁷⁸³ Tidemand-Petersson, 1978, s. 47.
- ⁷⁸⁴ Verner, 1993.
- ⁷⁸⁵ Baumbach, 2008; Greve, 1974; Hurwitz & Waaben, 1971.
- ⁷⁸⁶ Trolle, 1959.
- ⁷⁸⁷ Baumbach & Elholm, 2022, kapitel 5, Betænkning afgivet af Kommissionen angaaende Lægers Retsstilling, 1931; Torp, 1917.
- ⁷⁸⁸ Baumbach & Elholm, 2022; Langsted & Waaben, 2015.
- ⁷⁸⁹ Aasen, 2000, s. 304.
- ⁷⁹⁰ X v. Austria, application no. 8278/78, Decisions and Reports 18 (1980) s. 154, præmis 3.
- ⁷⁹¹ Inuit pisinnaatitaaffii pillugit Europami eqqartuussiviup aaqqissuussaanerata allanngortiterneqarnissaa sioqqullugu aalajangiussatut siullertut atuuffeqartoq.
- ⁷⁹² ”A compulsory medical intervention, even if it is of minor importance, must be considered as an interference”, X v. Austria, application no. 8278/78, Decisions and Reports 18 (1980) s. 154, præmis 3.
- ⁷⁹³ Kroon v Netherlands (Application no. 18535/91), 27. oktober 1994.
- ⁷⁹⁴ Aasen, 2000, s. 330.
- ⁷⁹⁵ Rehof & Trier, 1990, s. 189, 222-223.
- ⁷⁹⁶ Hartlev, 2002, s. 225.
- ⁷⁹⁷ Vestberg, 1958.
- ⁷⁹⁸ Sundhedsstyrelse-p paasinninnera malillugu pinerluffimmi suliarineqartussaangilaq, kisiannili suliaq Kalaallit Nunaanni imaluunniit Danmarkimi aallartinneqassanersoq nakorsap najukkatut nunagisaa apeqqutaassalluni, RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-2-1984, pk.nr. 308.
- ⁷⁹⁹ Inatsit piffissap qulaajaaffigineqartup kingorna ugguuna allanngortinneqarpoq lov nr. 105 af 27. marts 1963 og ved lov nr. 292 af 8. juni 1978.
- ⁸⁰⁰ Aamma lov nr. 277 af 26. maj 1976 om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser assignngitsunik allannguuteqarluni kgl. peqqussutaa nr. 472, 25. septembri 1984-imeersoq aqqutigalugu Kalaallit Nunaannut atuutilersinneqarpoq.
- ⁸⁰¹ Goldschmidt et al., 1948.
- ⁸⁰² Takuuk betænkningens afsnit II, kapitel 3 (Den Grønlandske Retsvæsenkommissions betænkning nr. 1442/2004 om det grønlandske retsvæsen) og 1. behandlingen af L3 Forslag til lov om kriminallov for Grønland, Folketingets Forhandling 1953-54 sp. 512ff.
- ⁸⁰³ Forslag til lov om kriminallov for Grønland, fremsat 22. oktober 1953 af statsministeren.
- ⁸⁰⁴ Pinerluttulerinermi inatsimmik pilersitsumit oqaatigineqarpoq Verner Goldschmidt: RA, Goldschmidt, Verner, Forarbejder til kriminallov for Grønland 1954-1954, pk.nr. 33.
- ⁸⁰⁵ Senholt, 1985, bind II, s. 278-279.
- ⁸⁰⁶ Hurwitz, 1969; Krabbe, 1930; Senholt, 1985.
- ⁸⁰⁷ Senholt, 1978, s. 45; Senholt, 1980

-
- ⁸⁰⁸ Suliaq inuit akornanni saqitsaassuteqarmermik aamma takussutissaqarpoq, takuuk Østre Landsrets afgørelse om erstatning af 13. november 1984, RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0877-280, pk.nr. 5305.
- ⁸⁰⁹ Bind II, s. 290.
- ⁸¹⁰ Birkeland, 2018.
- ⁸¹¹ Inatsisinut tunngasut pillugit Kalaallit Nunaannut angalatitanut ilaasortaq, aamma Kalaallit Nunaanni inatsisinut tunngasut ilusilersorneqarneranni qitiusumik inissisimasooq, ilaatigut 1951-87-imut Kalaallit Nunaannut inatsisiliornermut ataatsimiititaliap allattaa, Kalaallit Nunaanni Nuummi 1963-64-imi nunap eqqartuussisuunerigallagaa aamma Tidsskrift for Grønlands Retsvæsenip 1965-75-imi aamma 1986-92-imi aaqqissuisua. Weis Bentzon, 1977.
- ⁸¹² Senholt, 1985, bind II, s. 202-203.
- ⁸¹³ Borgerlig straffelov §§ 156 og 157 Senholts uunga aamma innersuussivoq Kommenteret straffelov – Speciel del med henvisninger.
- ⁸¹⁴ Senholt, 1978, s. 45.
- ⁸¹⁵ Senholt, 2010, s. 76.
- ⁸¹⁶ Rytter, 2001 & 2021.
- ⁸¹⁷ Anordning nr. 814 af 18. september 2001 om ikrafttræden for Grønland af lov om Den Europæiske Menneskerettighedskonvention.
- ⁸¹⁸ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Archives_1950_Convention_ENG
- ⁸¹⁹ Jacobs, 1975.
- ⁸²⁰ Jacobs, 1975, s. 15; White., Ovey & Jacobs, 2010, s. 99.
- ⁸²¹ Rytter, 2011, s. 34-36.
- ⁸²² Petrović and others v. Croatia, application nos. 32514/22 33284/22 15910/23 af 14. januar 2025, præmis 116: “The Court reiterates that its jurisdiction *ratione temporis* covers only the period after the ratification of the Convention or the Protocols thereto by the respondent State. From the ratification date onwards, however, the State’s alleged acts and omissions must conform to the Convention and its Protocols...”
- ⁸²³ I Recommendation (2002)5 on the protection of women against violence vedtaget af Ministerkomiteén den 30. april 2002, opfordres medlemslandene til at “prohibit enforced sterilisation or abortion [and] contraception imposed by coercion or force.”
- ⁸²⁴ Tyrer v. United Kingdom 25 April 1978, Series A no. 26, præmis 31.
- ⁸²⁵ Toebe et al., 2022, s. 124.
- ⁸²⁶ <https://rm.coe.int/09000016804be2dd>.
- ⁸²⁷ Jacobs, 1975, s. 126.
- ⁸²⁸ Council of Europe, 2013.
- ⁸²⁹ Akopyan v. Ukraine, application no. 12317/06, 15. juni 2014, præmis 103.
- ⁸³⁰ X v. Sweden (Application no. 10547/83), European Human Rights Reports volume 8 (1986), s. 269.
- ⁸³¹ Se også Aasen, 2000.
- ⁸³² Jalloh v. Germany (Application no. 54810/00).
- ⁸³³ V.C. v. Slovakia, (Application no. 18968/07), præmis 106-120.
- ⁸³⁴ “...she was asked to sign the typed words “Patient requests sterilisation” while she was in a supine position and in pain resulting from several hours’ labour. She was prompted to sign the document after being told by medical staff that she or her baby would die in the event of a further pregnancy”, præmis 117.
- ⁸³⁵ Præmis 106-107.
- ⁸³⁶ Præmis 110.

⁸³⁷ N.B. v. Slovakia, application no. 29518/10, 12. juni 2012, præmis 79-80: “*The Court notes that at the time of the procedure the applicant was seventeen years old, still legally underage, and at an early stage of her reproductive life. The sterilisation grossly interfered with her physical integrity, as she was thereby deprived of her reproductive capacity. Given its serious nature and consequences, the sterilisation procedure, including the manner in which the applicant was asked to agree to it, was liable to arouse in her feelings of fear, anguish and inferiority and to entail lasting suffering.*”

⁸³⁸ I.G. and Others v. Slovakia, no. 15966/04, 13. november 2012, præmis , 123-125, “*The Court accepts that the first applicant was susceptible to feeling debased and humiliated when she learned that she had been sterilised without her or her legal guardians' prior informed consent. Taking into account the nature of the intervention, its circumstances, the age of the applicant and also the fact that she belongs to a vulnerable population group, the Court considers that the treatment complained of attained a level of severity which justifies its qualification as degrading within the meaning of Article 3...the Court concludes that the second applicant's sterilisation was also incompatible with the requirement of respect for her human freedom and dignity, and attained a level of severity bringing such treatment within the scope of Article 3*”.

⁸³⁹ G.M. and others v. Moldova, application no. 44394/15 af 22. november 2022, jf. præmis 89.

⁸⁴⁰ S.F.K. v. Russia, application no. 5578/12, 11. oktober 2022, præmis 81-82.

⁸⁴¹ X v. Austria, Decisions and Reports 18 (1980) s. 154.

⁸⁴² Kroon v Netherlands (Application no. 18535/91), 27. oktober 1994.

⁸⁴³ Aasen, 2000, s. 331.

⁸⁴⁴ Aasen, 2000, s. 330.

⁸⁴⁵ Rehof & Trier, 1990, s. 189, 222-223.

⁸⁴⁶ Aasen, 2000, s. 330.

⁸⁴⁷ V.C. v. Slovakia, application no. 18968/07 af 8.november.2011, præmis 117.

⁸⁴⁸ Csoma v. Romania application no. 8759/05 af 15. januar 2013, præmis 48. Se også Codarcea v. Romania, application no. 31675/04), 2. juni 2009, præmis 105.

⁸⁴⁹ Application no. 8759/05, 15. januar 2013, præmis 68.

⁸⁵⁰ Application no. 10435/83 af 10. December 1984,
<http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22%3A%22%22languageisocode%22%3A%22ENG%22%22%22appno%22%3A%2210435%22%22itemid%22%3A%22001-74749%22%22%7D>

⁸⁵¹ Dudgeon v. UK, application no. 7525/76, 22. oktober 1981, præmis 53.

⁸⁵² Herczegfalvy v Austria (application no. 10533/83), præmis 82 og Dybeku v. Albania (application no. 41153/06), præmis 47.

⁸⁵³ R.R. v. Poland (application no. 27617/04).

⁸⁵⁴ Fernandes de Oliveira v. Portugal (application no. 78103/14), præmis 106.

⁸⁵⁵ Se fx Vo v. France (application no. 53924/00), Haas v. Switzerland (application no. 31322/07) og Lambert v. France (application no. 46043/14).

⁸⁵⁶ Villnow v. Belgium (application no.16938/05).

⁸⁵⁷ Frankowicz v. Poland (application no. 53025/99), præmis 51.

⁸⁵⁸ Toebe et al., 2022, s. 125.

⁸⁵⁹ Tassunga ilanngullugu aamma takuuk, suliassaqarfimmi sulialittut malittarisassat nunap nakorsaanerata nalunaarusiaani ”Sundhedstilstanden i Grønland” 1990, 1991, qup. 33 arnat spirallit amigartumik nakkutigineqartarnerat aamma misissorneqartarnerat pillugit maalaarutiniq suliat pillugit Napparsimasunut maalaaruteqartarfiup assuarliutaanut tunngasoq. Suliat Napparsimasut Maalaaruteqartarfiata nalunaarsuisarfiani Rigsarkivet-imi nassaarineqarput, kisianni nalunaarsuiffinnik suliat toqqorneqarsimangillat.

⁸⁶⁰ Aamma takuuk Explanatory report (qup. 11) inuit pisinnaatitaaffii aamma biomedicini pillugit Oviedo-isumaqatigiissut.

⁸⁶¹ Nunalli tamalaat akornanni inatsini akuersinissamut qanoq ilusiliisoqassanersoq aalajangersaasoqarsimappat taakku malinneqassapput, ima isigineqarsinnaassappat ”in accordance with the law”, Reyes Jimenez v. Spain, application no. 57020/18 af 8. marts 2022.

⁸⁶² Y.F. v. Turkey, application no. 24209/94 af 22. juli 2003, præmis 34.

⁸⁶³ Præmis 43.

⁸⁶⁴ Renolde v. France, application no. 5608/05, præmis 84, ECHR 2008 (extracts), Fernandes de Oliveira v. Portugal, application no. 78103/14 af 31. januar 2019 præmis 113 og Jeanty v. Belgium, application no. 82284/17 af 31. marts 2020 præmis 99, G.M. and others v. Moldova, application no. 44394/15 af 22. november 2022, præmis 89.

⁸⁶⁵ Tassunga tunngatillugu annertunerusumik takuuk Glass v. United Kingdom, application no. 61827/00 af 9. marts 2004.

⁸⁶⁶ F.O. v. Croatia, application no. 29555/13, 22. april 2021, præmis 82.

⁸⁶⁷ Kayak v. Turkey, application no. 60444/08, 10. juli 2012, præmis 59.

⁸⁶⁸ “ce qui est en cause en l’espèce, c’est l’obligation de l’Etat, par le biais des autorités scolaires, d’assumer la responsabilité des enfants qui lui sont confiés. A cet égard, la Cour rappelle le rôle essentiel des autorités scolaires dans la protection de la santé et du bien-être des élèves, en tenant compte de la vulnérabilité particulière due à leur âge ... Elle estime que la mission confiée à l’institution scolaire dans ce contexte implique le devoir primordial de veiller à la sécurité des élèves afin de les protéger contre toutes les formes de violences dont ils pourraient être victimes pendant le temps où ils sont placés sous sa surveillance.”

⁸⁶⁹ Aamma takuuk Glass v. United Kingdom, application no. 61827/00 af 9. marts 2004, præmis 71.

⁸⁷⁰ Stoyanova, 2023b.

⁸⁷¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4040-50, ”Familieplanlægning”, pk.nr. 3869, Arnanut nakorsaq Kalaallit Nunaanni piffissami 27.7.1964-imiit 5.9.1964-imut angalavoq. Arnanut nakorsap oqaatigisimanngilaa, nalunaarusiaq qanga allanneqarsimanersoq, kisianni Sundhedsstyrelse-p nalunaarsuiffimmik suliaasa ilaanni takuneqarsinnaavoq, Sundhedsstyrelse-p suliaq marsimi 1965-imi tigusimagaa: RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-13-64, uani toqqortaatigineqartumeersoq j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.

⁸⁷² RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1002-10-01, pk.nr. 1230.

⁸⁷³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 4013-15 ”Ekstraordinært kommunalbestyrelsesmøde 4/4 1972”, pk.nr. 3764, s. 5.

⁸⁷⁴ Allagaatinik allanik Inuit Ataqtiginnut tunniussisoqarsimanersoq NKA ujartuigalugarpoq, taamaattoqarsimanngilarli.

⁸⁷⁵ Stoyanova, 2023a.

⁸⁷⁶ Sundhedsstyrelse-p allagaatinik toqqortaasiviani nalunaarsuiffinni suliami Centralapoteket-iminngaanniit allakkami takuneqarsinnaavoq, nakorsaataarniaarfiit sorliit Kalaallit Nunaannut pilersuisuusimanersut. Piffissami 1960-imiit 1963-imut pilersuineq Københavns Militærhospitalimi nakorsaataarniarfiminngaanniit pisimavoq. Piffissami 1963-iminngaanniit 1. decembari 1974-ip tungaanut Gentofte Amtssygehuset-ip nakorsaataarniarfianinngaanniit nassiuneqartarsimallutik. Tassanngaanniit pilersuineq 1974-ip kingorna ingerlaqqissimavoq, kisianni allagaatini toqqortaasivinni takusatsinni tamanna takuneqarsinnaanngilaq. RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1090-18-74, pk.nr. 3542.

⁸⁷⁷ Tamanna aamma arnat spirallit naatsorsorneqarneranni tabelini takuneqarsinnaavoq. Tamanna uuttuutaavoq, nunani tamalaani kisitsisitigut paasissutissanut ilaatinneqartoq, Population Councilip suliaa, aamma Kalaallit Nunaanni misileraanermit paasissutissat ilanngunneqarfiat.

⁸⁷⁸ Kisitsisit minnerpaaffissaminiippat, kisitsisit Qasigiannnguaninngaannersut amigaataataammata. Sundhedstilstanden i Grønland, Landslægens årsberetning for årene 1969-1970, s. 74/1970.

⁸⁷⁹ Landslægens årsberetning for året 1971, VII-VIII.

⁸⁸⁰ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁸⁸¹ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁸⁸² NKA, Lægedistrikt P, 01.

⁸⁸³ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁸⁸⁴ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

-
- ⁸⁸⁵ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.
- ⁸⁸⁶ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-18-1974, pk.nr. 3542.
- ⁸⁸⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-18-1974, pk.nr. 3542.
- ⁸⁸⁸ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.
- ⁸⁸⁹ Tabelimi tassani kisitsisit Excelimut allattukkat tunngavigalugit naatsorsorneqarput. Katillugit kisinneranni kisitsisit ilai nunap nakorsaanerata ukiumoortumik nalunaarusiaani naqitanngortinneqarsimasumi tabelini kisitsisinit allaanerupput. Uani takutitavut tassaapput kisitsisit uagut naatsorsukkavut.
- ⁸⁹⁰ Notat. Status på spiralsagerne, Landslægeembedet 24.01.2024.
- ⁸⁹¹ Spiralinut kisitsisitigut paasissutissat saniatigut kinguaassiuutitut tunngasut pillugit inuusuttunik 15-iniit 19-it tikillugit ukiulinnik 499-inik 1967-imi aamma 1968-imi apersuilluni misissuineq (UU misissuineq) ingerlanneqarpoq. 1970-imi spiralip atugaanera pillugu nunap nakorsaanerata naatsorsuineranut innersuussinerup saniatigut naartunaveersaammik atuineq pillugu misissuinerimi inerniliisinnaasimangilaq. Olsen, 1974, qup. 85-87.
- ⁸⁹² Nalunaarsuiffik Ittoqqortoormiineersoq ikuallattoqarnerani annaaneqarpoq; tamatuma saniatigut nalunaarsuiffiit qanoq pisimanerat ilisimangilarput. NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.
- ⁸⁹³ Nalunaarsuiffik Nuummiittoq tigussaasumik Ilisimatusartoqatigiinnit takuneqarsinnaasimangilaq. Nalunaarsuiffiup assilineranik Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfimmi Aqutsisut nassitsipput, allassimasut ilisimatusartoqatigiinnit atoqqusaanngitsut paasiuminaallisarneqarsimallutik.
- ⁸⁹⁴ Ilulissat-nalunaarsuiffimmi kisimi taamaattoqarneris takuneqarsinnaavoq.
- ⁸⁹⁵ Ullut inunngorfiit aallaavigalugit kisitsivugut. Taamaattumik kisitsit ikinnerpaaffissatut kisitsisaavoq.
- ⁸⁹⁶ MI missing informationimut naalisaataavoq.
- ⁸⁹⁷ DIH allaffissornikkut allagaatit toqqortaatineqartut, Olsen, 1987.
- ⁸⁹⁸ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 211-01-86.
- ⁸⁹⁹ Nyt fra Landslægeembedet i Grønland, februar 1989, *Sundhedstilstanden i Grønland*, Årsberetning for 1989, landslægeembedet, 1990.
- ⁹⁰⁰ Kern, Mulvad & Krabbe, 1991, s. 45-47.
- ⁹⁰¹ Ukiua ilisimaneqanngilaq.
- ⁹⁰² Kalaallit Nunaanni nalinginnaasuusimavoq (aamma nalinginnaasuvoq) meeqqat aamma inuusuttut illoqarfirmut allamut aallarlutik ilinniarnerminnik naammassinnikkiartortarlutik, tassunga ilanngullugu aamma meeqqat atuarfianni atuarnertik. Tamanna nunap isorartunerujussuanik, aamma ilinniarteqarfiit neqeroortugineqarsinnaasut sumiiffinni killeqarnerannik pissuteqarpoq. (<https://stat.gl/sa/Gr%C3%B8nland%201975%20Hele%20bogen.pdf>). Aamma ilaat ilaqtutminni kiffatut (illumu ikiortitut) imaluunniit ukioq ataaseq illumiiartarnermut atatillugu najugaqartarsimallutik.
- ⁹⁰³ Pisuni ataasiakkaani paasiuminaappoq, pisoq 'emereernerup kingorna' imaluunniit 'napparsimmavimmit aggersagaasagaanermut' tunngassuteqarneris, oqaluttuarineqartut ilaat amanut emereernerup kingorna misissortinnermut tunngassuteqarmata.
- ⁹⁰⁴ Kisitsisit amerlanngitsut pineqarmat ilisarineqarsinnaannginnissaat eqqarsaatigalugu agguataarneqannginnissaat toqqarparput.
- ⁹⁰⁵ Naleqq. allagaatinut toqqortaatineqartunut nalunaarsuut.
- ⁹⁰⁶ Angmagssalik Elevhjem, Kagssiarssuk Skolehjem, Holsteinsborg Skolehjem, Upernavik Skolehjem.
- ⁹⁰⁷ Efterskole F, mat. 01.
- ⁹⁰⁸ NKA, Efterskole G mat. 01.
- ⁹⁰⁹ NKA, Efterskole G, mat. 02, NKA, Grønlands Seminarium Kollegiet, Journalsager 06.14-07.1 1970-1974, pk.nr. 2, Efterskole F, mat. 02, Efterskole F, mat. 03, Efterskole F, mat. 04.

-
- ⁹¹⁰ Naleqq. immikkoortoq 1-i
- ⁹¹¹ NKA, Lægedistrikt P, mat. 02, NKA, Lægedistrikt Q, mat. 01.
- ⁹¹² Misfelt, 1977; NKA, Lægedistrikt T, mat. 05.
- ⁹¹³ NKA, Den ledende skoleinspektør i skoledistrikt Danmark, Elevsager 1965-1985, taamungaannaq tigussilluni misissukkat, suliat assigiaartorujussuullutillut killeqangaatsiarput.
- ⁹¹⁴ RA, Dansk Kvindesamfund, Udvalgsmateriale, emneordnet 1901-2008, pk.nr. 31.
- ⁹¹⁵ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1235-32-05 og 06, pk.nr. 1611.
- ⁹¹⁶ NKA, Efterskole F, mat. 05; RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1235-08-03-27, pk.nr. 1595.
- ⁹¹⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0782-10-18; RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1001-01-00, pk.nr. 5345.
- ⁹¹⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1235-32-06, pk.nr. 1611.
- ⁹¹⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-59, pk.nr. 1050.
- ⁹²⁰ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-59, pk.nr. 1050.
- ⁹²¹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1020-01-75, pk.nr. 1293.
- ⁹²² Atuagagdliutit ulloq 15. apriili 1966, qupp. 2.
- ⁹²³ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr.3301-01-01, pk.nr. 3537.
- ⁹²⁴ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr.3301-01-01, pk.nr. 3537.
- ⁹²⁵ Danmarkimi suliffeqarfiit assingini suleriaaserineqartoq qanoq ittuunersoq ilisimatusartoqatigiinnit misissuiffigineqanngilaq.
- ⁹²⁶ <https://groenlandskehus.dk/om-os/husets-historie/>, ulloq 14. august 2025 pulaarneqarpoq.
- ⁹²⁷ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1237-02, pk.nr. 1645.
- ⁹²⁸ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1237-02, pk.nr. 1645.
- ⁹²⁹ RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 1004-06-01, pk.nr. 4385.
- ⁹³⁰ Hoffman, 2012.
- ⁹³¹ Kommunit aamma namminersortut aammattaaq ulloq unnuarlu angerlarsimaffinnik 2003 aallarnerfigalugu pilersitsisinnaangornikuupput: Landstingsforordning nr. 1 af 15. april 2003 om hjælp til børn og unge.
- ⁹³² NKA, Børnehjemsarkiv A og B. Mat. 01, mat. 02, mat. 03.
- ⁹³³ NKA, Børnehjemsarkiv B, mat. 04
- ⁹³⁴ NKA, Børnehjemsarkiv B.
- ⁹³⁵ NKA, Qaqortoq Kommune 1952-1973, Journalsager, j.nr. 388.1 35.02, pk.nr. 42, og Qasigannguit Kommune, Journalsager, j. nr. 950-950.2 162-80 35.11, pk.nr. 63.
- ⁹³⁶ NKA, Lægedistrikt T, mat. 01.
- ⁹³⁷ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 02.
- ⁹³⁸ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 02.
- ⁹³⁹ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁴⁰ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.

-
- ⁹⁴¹ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁴² NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁴³ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 04.
- ⁹⁴⁴ Vejledende retningslinjer for oplysningsvirksomhed om svangerskabsforebyggende metoder, Indenrigsministeriets cirkulære af 8. september 1986.
- ⁹⁴⁵ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁴⁶ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 04.
- ⁹⁴⁷ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 04.
- ⁹⁴⁸ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 04.
- ⁹⁴⁹ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁵⁰ Mikkelsen, 1978 s. 153.
- ⁹⁵¹ Berg, 1971, s. 2192.
- ⁹⁵² Misfeldt, 1977, s. 1501
- ⁹⁵³ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁵⁴ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ⁹⁵⁵ Napparsimasunut nalunaarsuiffiit/napparsimmavimmut unitsinneqarnermi nalunaarsuiffiit misissuiffigissallugit salliutissimavarput, ataatsimut isigalugu poortat 45-it tamarmik immikkut tallimat missaannik amerlassusilinnik naleqquttunik ilallit misissorpavut. Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfialu-p katersugaataani Nakorsiarnermi nalunaarsuiffiit killimmik taamaallaat misissuiffigivagut (poortat sisamat).
- ⁹⁵⁶ Nunap immikkoortuani nakorsa qarfiimmit siullermit napparsimasunut suliat 25-t tiguagut. Nunap immikkoortuani nakorsa qarfiup appaanit napparsimasunut nalunaarsuiffiit 14-it, aamma nakorsiarnermi nalunaarsuiffiit 20-it tiguneqarput. Nunap immikkoortuani nakorsa qarfiit pingajuannit napparsimasunut suliat 34-t tiguneqarput.
- ⁹⁵⁷ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 05.
- ⁹⁵⁸ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 06.
- ⁹⁵⁹ NKA, Lægedistrikt T, mat. 06.
- ⁹⁶⁰ SHV, Lægedistrikt U, mat. 01.
- ⁹⁶¹ SHV, Lægedistrikt U, mat. 02.
- ⁹⁶² SHV, Lægedistrikt U, mat. 03.
- ⁹⁶³ SHV, Lægedistrikt V, mat. 01.
- ⁹⁶⁴ SHV, Lægedistrikt U, mat. 04.
- ⁹⁶⁵ NKA, Lægedistrikt T, mat. 02.
- ⁹⁶⁶ SHV, Lægedistrikt U, mat. 05.
- ⁹⁶⁷ SHV, Lægedistrikt V, mat. 02.
- ⁹⁶⁸ NKA, Lægedistrikt T, mat. 03.
- ⁹⁶⁹ SHV, Lægedistrikt U, mat. 06.
- ⁹⁷⁰ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 07.
- ⁹⁷¹ NKA; Lægedistrikt Q, mat. 08.
- ⁹⁷² NKA, Lægedistrikt T, mat. 04.

⁹⁷³ SHV, Lægedistrikt U, mat. 07.

⁹⁷⁴ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 09.

⁹⁷⁵ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 10.

⁹⁷⁶ NKA, Lægedistrikt S, mat. 01.

⁹⁷⁷ NKA, Lægedistrikt T, mat. 03.

⁹⁷⁸ NKA; Lægedistrikt Q, mat. 11.

⁹⁷⁹ NKA, Lægedistrikt X, mat. 01.

⁹⁸⁰ SHV, Lægedistrikt U, mat. 08.

⁹⁸¹ NKA Lægedistrikt Q, mat. 12.

⁹⁸² NKA, Lægedistrikt T, mat. 08.

⁹⁸³ SHV, Lægedistrikt U, mat. 09.

⁹⁸⁴ NKA; Lægedistrikt R, mat. 01.

⁹⁸⁵ Suliassaqarfimmi suliallit suliamikkut tunuliaqutaat ilisarineqarsinnaannginnissaat eqqarsaatigalugu paasiuminaallisarneqarput. Inuit peqqinnissaqarfimmi suliassaqarfiup iluani tunuliaqutallit taaneqarlutik suliassaqarfimmi sulialik NAPP. Inuit suliassaqarfimmik allamik tunuliaqutallit suliassaqarfimmi sulialittut taaneqarput.

⁹⁸⁶ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁹⁸⁷ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.

⁹⁸⁸ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.

⁹⁸⁹ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.

⁹⁹⁰ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁹⁹¹ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk. nr. 2

⁹⁹² NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk. nr. 2.

⁹⁹³ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.

⁹⁹⁴ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 03.

⁹⁹⁵ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk. nr. 2.

⁹⁹⁶ Jf fx Grønlands Seminarium 23.02/14.12/4.

⁹⁹⁷ Lægedistrikt Q, mat. 02.

⁹⁹⁸ Lægedistrikt Q, mat. 02

⁹⁹⁹ Berg,1971, s. 2190; Berg 1972, s. 12-14.

¹⁰⁰⁰ NKA, Lægedistrikt P, mat. 03.

¹⁰⁰¹ NKA, Lægedistrikt Q, mat. 13.

¹⁰⁰² Vejledende retningslinier for oplysningsvirksomhed om svangerskabsforebyggende metoder, Indenrigsministeriets cirkulære af 8. september 1986, bilag 1.

¹⁰⁰³ Landslægens årsberetning for 1987 og 1988, s. 35.

¹⁰⁰⁴ Olsenip misissuinerata 1967-imeersup aamma 1968-imeersup takutippaa, inusuttut apersorneqartut amerlanerpaartaasa naartunaveersaatit taaguutaat nalunngikkaat, aammali apeqqutit kinguaassiornermut tunngasut inussuttut amerlanerpaartaasa akisinnaasimanagit. Olsen,1974, qupp. 84.

-
- ¹⁰⁰⁵ Curtis, 2001
- ¹⁰⁰⁶ NKA, lægedistrikt S, mat. 02.
- ¹⁰⁰⁷ Aagard, 2015; Egede, Hounsgaard, Seibæk, 2020 s. 107-12; Schlütter, Hounsgaard, 2020, s. 263-282.
- ¹⁰⁰⁸ NKA, Skoledirektionen, Journalsager 1964/75, 03.02 14.00 40.
- ¹⁰⁰⁹ NKA, Grønlands Seminarium Kollegiet, Journalsager 08-012 1968-1974, pk.nr. 4.
- ¹⁰¹⁰ NKA, Landslægembedet, Journalsager 05-01-86 til 239-01-86 1986, pk.nr. 2.
- ¹⁰¹¹ Landslægens årsberetning for 1991, s. 52-53.
- ¹⁰¹² Oqaaseq "kinguneqaataasoq" arnat spiralip namminerminnut kinguneqartitsinera pillugu oqaasertaliinerannut nassuiaanermt atornerqarpoq, Den Danske Ordbog-i innersuussutigalugu, tassani kinguneq imatupajaaq nassuiarneqarluni: "iluatsitsinngitsoo, kissaatiginngisamik imaluunniit nuanninngitsumik sunniuteqartoq imaluunniit inerneqartoq" (<https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=konsekvens>).
- ¹⁰¹³ Tamanna aamma pissutigalugu qulaajaanermut atatillugu Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi ikiuuttussanik piareersimasoqarpoq, naleqq. Suliap qiterpaanerani nalunaarussiaq.
- ¹⁰¹⁴ Aaqqiissutit assingi ukiuni arlalinni ilaatigut Sverigemi, Norgemi, Canadami, Australiami aamma Tuluut Nunaanni atuussimapput. RA, Sundhedsstyrelsen, Bivirkningssager 1968-1982, j.nr. 7 3/68, pk.nr. 1.
- ¹⁰¹⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Bivirkningssager 1968-1982, j.nr. 7 3/68, pk.nr. 1.
- ¹⁰¹⁶ Sundhedsstyrelsens cirkulære af 1. maj 1968 om registrering af lægemiddelbivirkninger og meddelelse fra sundhedsstyrelsens bivirkningsnævn (1), bilag til Sundhedsstyrelsens cirkulære af 1. maj 1968.
- ¹⁰¹⁷ Grevsen, 1985.
- ¹⁰¹⁸ Betænkning om lægemidler: afgivet af det af indenrigsministeriet den 8. februar 1969 nedsatte apotekerlovudvalg, 1972, s. 14; 22.
- ¹⁰¹⁹ Jensen, 2005.
- ¹⁰²⁰ RA, Foreningen for Familieplanlægning, internationalt materiale - varia 1962-1991, 10541-21973, pk.nr. N113.
- ¹⁰²¹ Sundhedsstyrelsens Utensiliudvalg, 1968.
- ¹⁰²² Betænkning om lægemidler: afgivet af det af indenrigsministeriet den 8. februar 1969 nedsatte apotekerlovudvalg, 1972, s. 10-11.
- ¹⁰²³ jf. svangerskabslovens § 9.
- ¹⁰²⁴ Seksualundervisning uden for folkeskolen og individuel vejledning m.v.: Betænkning II (nr. 532) fra Seksualoplysningsudvalget, 1969.
- ¹⁰²⁵ Svangerskabsudvalget, 1969.
- ¹⁰²⁶ Betænkning om lægemidler afgivet af det af Indenrigsministeriet den 8. februar 1969 nedsatte apotekerlovudvalg, 1972, s. 27.
- ¹⁰²⁷ Kampmann, 2017.
- ¹⁰²⁸ Nalunaerutit A, 1975, s. 190. Lovens § 52 taamaalluni Savalimmiunut atuutinngilaq.
- ¹⁰²⁹ Allagaatinik nalunaarsueriaatsimi suliani 2781-imi inissismanera, naartulernissamik pitsaaliuilluni atorutunut tunngasumi, nakorsaatinut inatsisip avataanittumi ilimanarsisippaa, Sundhedsstyrelse una tunngavigalugu bekendtgørelse nr. 610/1975 aalajangersimasooq, Lippes Loop-it/spiralit inatsimmut ilanngunneqassanngitsut, aammalu malittarisassannut nakorsaatit pillugit inatsimmut qanittunut ilanngunneqarlutik. Nalunaarsuiffimmik suliami 1975-imeersumi ilisimatitsissutigineqarpoq, naartulernissamik pitsaaliuinnermi atorut, iisassat aamma illissamut atugassat, at svangerskabsforebyggende midler, både perorale og intrauterine, vurderes af Sundhedsstyrelse-p specialitetsnævnanit nalilersorneqassasut aamma Sundhedsstyrelse-p Farmaceutiske Laboratoriumianit nakkutigineqassasut: RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-6-75, pk.nr. 3776. Lægemiddelstyrelse-p ilisimatusartoqatigiinnut ilisimatitsissutigivaa, naartulernissamik pitsaaliuilluni atorut iisassaannngitsut 1975-imi aatsaat SpN-normulerneqarsimasut, aamma Lippes Loop-imut tunngatillugu akuersisutigineqamerata sivitsorneqarnissaanut qinnuteqaammut, ulloq 21. juuni 1976-imi nassiunneqartumut, atatillugu tamanna pisimasooq. Piffissami tassani Lippes Loop-spirali taamaalluni specialitetsnormoqarpoq, SpN-nummer 05743 (Lippes Loop), tamanna pisimalluni uunga innersuussinikkut bekendtgørelse nr. 610/1975. Aalajangiinnermi tassani, ulloq 10.

-
- februaari 1977-imi ullulerneqarsimasumi, aammattaaq taaneqarpoq, malittarisassani Sundhedsstyrelse-mit aalajangersarneqarsimasuni 1. decembari 1969-imeersuni nakorsaatinik gruppe A-nik tunniussineq nakorsaataarniarfimmitt tunniussinermi atuuttoq.
- ¹⁰³⁰ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ¹⁰³¹ Landslægens årsberetning for årene 1969-1970, VI Familieplanlægning.
- ¹⁰³² NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter pk.nr. 2.
- ¹⁰³³ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter pk.nr. 2.
- ¹⁰³⁴ SHV, Lægedistrikt V, mat. 03.
- ¹⁰³⁵ SHV, Lægedistrikt U, mat. 10.
- ¹⁰³⁶ SHV, Lægedistrikt U, mat. 11.
- ¹⁰³⁷ SHV, Lægedistrikt U, mat. 12.
- ¹⁰³⁸ NKA, Lægedistrikt R, mat. 02.
- ¹⁰³⁹ Landslægens årsberetning 1990, s. 33.
- ¹⁰⁴⁰ NKA, Landslægeembedet, Journalsager 1963-1975, j.nr. 506, pk.nr. 124.
- ¹⁰⁴¹ NKA, Lægedistrikt P, mat. 04 og Lægedistrikt P, mat. 05.
- ¹⁰⁴² Fx NKA, Lægedistrikt Q, mat. 14.
- ¹⁰⁴³ NKA, Lægedistrikt P, mat. 06.
- ¹⁰⁴⁴ Assersuutigalugu Lægedistrikt P, mat. 07. Nunap immikkoortuani tassani kinguaassiorsinnaajunnaarsitsineq pillugu suliani allani attaveqatigiittoqarsimaneranut assersuutissaniq allagaatinik toqqortaasivinni peqarpoq. Taakku misissunngilavut, kisianni kinguaassiorsinnaajunnaarsitsilluni suleriaatsimik misissuisoqartariaqaraluarnernut taakku naleqquttuupput. Aamma uani allagaatinik toqqortaasivinni lægedistrikt T kinguaassiorsinnaajunnaarsitsinermik suliat pillugit 1960-ikkut affaanni siullerni attaveqatigittoqarsimaneranik peqarpoq.
- ¹⁰⁴⁵ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-20-72, pk.nr. 3203.
- ¹⁰⁴⁶ NKA, Landslægeembedet, j.nr. 536-2, Årsberetning 1971-1973, pk.nr. 237.
- ¹⁰⁴⁷ Peqatigiiffiup allagaatinik toqqortaasiviani paasisutit taamaattut amerlasuut toqqortaasivinni assigiinngitsuni siamarsimasut nassaassaapput.
- ¹⁰⁴⁸ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.
- ¹⁰⁴⁹ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.
- ¹⁰⁵⁰ Lægedistrikt Q, mat. 03.
- ¹⁰⁵¹ Cleghorn, 2022; Comen, 2024; Cook & Cusack, 2011.
- ¹⁰⁵² Dalkon Shield Sundhedsstyrelse-mit 1972-imi akuersissutigineqarpoq, aamma aggstimi 1974-imi nioqquataajunnaarsinneqarnera tikillugu novembari 1972-imiit tuninianeqalerluni. Piffissami tassani Dalkon Shield-spiralit 2.800-t missaannik amerlassusillit tunineqarsimapput. Sundhedsstyrelse-p Bivirkningsnævnia saniatigut sunniutit pillugit nalunaarutiginninnermik katillugit arfineq-pingasunik piffissami 1974-imiit 1976-tigusaqarsimavoq. RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 2780-42-1974, pk.nr. 3618. Roepke og Schaff, 2014.
- ¹⁰⁵³ Arnat ataasiakkaat, immaqa Danmarkimit tikisitat, 1968-imi spiralik allaanerusunik spiraleqarsimapput. NKA, Lægedistrikt P, materiale 08.
- ¹⁰⁵⁴ NKA, Landslægeembedet, Lægerapporter, pk.nr. 2.
- ¹⁰⁵⁵ Ataatsimiititaliap apeqquataanut Indenrigsministerip akissutaa nr. 6 til lovforslag L38/1975 (Folketingimi 1975-svangerskabshygiejneloven isuliarineqarneri).
- ¹⁰⁵⁶ Atuarfinnulli nakorsat pillugit danskit inatsisaanni 1946-meersumi pinngitsaaliilluni aaqtiissummik ilaqarsimavoq, aallaviusumik meeqqap atuartup kialluunniit peqataatinneqannginnissaanik piumasaqaateqartoqarsinnaanani (Vallgård, 1992). Piviusoq taanna, pitsaaliuilluni suliat allat

akerliannik pinngitsaaleqarlutik, ilinniartitaanermut ministerimit tunngavilersuutigineqarpoq, angajoqqaat pisumi eqqortumik naliliinissaminut tunngavissaminik amigaateqarneranni angajoqqaat akisussaaftippiaat pineqartoq oqaatigineqarsinnaanngitsoq (Jacobsen, 2007; Vallgård, 1992, 2003). Atuarfimmil aaqiissutip taamaalilluni peqqissutsikkut qanoq issuseq nalinginnaasoq siunnerfigivaa, soorlu nerisaqarneq, isigisaqarsinnaassuseq, tusaasaqarsinnaassuseq aamma eqqiluisaameq, una siunertaralugu ”peqqinnerusunik aamma silassorinnerusunik, pilluarnerusunik aamma pingaassuseqarnerusunik kinguuaqarnissaq” (Larsen, 1931; Vallgård, 1992, 2003). Tamatuma saniatigut piumasunut tuberkolose-mut akiuussutissamik kapitittoqarsinnaavoq, aamma akiuussutissamik kapitissinnaanerit arlallit kingusinnerusuklut pisinnaalerlutik. Atuarfinni nakorsaqaarmermut inatsit pisortatigoortumik Kalaallit Nunaannut atuutinnilaq, aamma kingorna inatsisip Kalaallit Nunaannut atuutilersinneqarnissaanik piginnaatitsoqarneranik imaqaarni. Taamaattoorli aamma nappaatinik pitsaaliulluni misissuinerit ingerlanneqartarput, Der blev dog også foretaget profylaktiske undersøgelser, naleqq. nakorsanut Kalaallit Nunaanniittunut nakorsaanerup kaajallaasitaa nr. 109 24. maaji 1976-imeersoq – Kalaallit Nunaanni peqqinnissaqarfiup ataani pinaveersaartitsinermik suliat pilersaarusiomissaannut najoqqutassat.

¹⁰⁵⁷ Goldschmidt et al., 1950.

¹⁰⁵⁸ Nunap nakorsaanerata apeqqummut tassunga inatsisitigut tunngavia kitaanik, avannaanik aamma kangianik immikkoortitsinnilaq, aamma taamaalilluni tunngavik taanna tunngavilersuutigalugu, danskit inatsisinut tunngasut pillugit misissuillutik angalatitaannit aamma taaneqarsimasoq, tamatumalu kingorna angajoqqaat akisussaassuseqarnerannut Kalaallit Nunaanni inatsisitigut tunngavik danskit inatsisaannit nikinganeruaallaamani. Nunap nakorsaanera taamaalilluni kaajallaasitamut 80/1968-imut ilanngussamik 1-imik ulloq 6. februaari 1969-imi atuutilersitsivoq. Taassuma oqaatigivaa, naartulernissamik pitsaaliulluni atorlutik arnanut 18-it inorlugit ukiulinnut ilitsersuinissamik Kalaallit Nunaanni inatsisitigut tunngavissamik soqanngitsoq, angajoqqaatut akisussasut tamatumunnga akuersinerat pigineqanngippat. Taamaattumik kaajallaasitami immikkoortoq 3 atorunnaarsinneqarpoq, aammalu nunap nakorsaanerata erseqqissarpaa, arnanut 18-it inorlugit ukiulinnut, imaluunniit nammineersinnaassusiaagaasimasunut naartunaveersaatit pillugit ilitsersuinissamik neqerooruteqarnissaq pissutissaqalersillugu angajoqqaat akuersinerat allaganngorlugu pigineqassasoq. Tassanili piumasaqaatigineqanngilaq angajoqqaat akuersinerat napparsimasumut nalunaarsuiffimmut nalunaarsomeqassasoq piumasaqaatitaqanngilaq.

¹⁰⁵⁹ Rigsdagstidende 1921/22, tillæg B, sp. 3288; Landstingets forhandling 1921-22 sp. 2083.

¹⁰⁶⁰ Lov om Foranstaltninger i Anledning af Svangerskab, 18. maj 1937.

¹⁰⁶¹ Betænkning afgivet af den af Justitsministeriet d. 7. november 1932 nedsatte Kommission angaaende Lovligheden af Svangerskabsafbrydelse m.v., 1936.

¹⁰⁶² Uannga allakkamut ilanngussaq Justitsministeriets Lovkontor, brev nr. 1908, j.nr. L.A.378/64, Indenrigsministerieqarfimmut akissutitut j.nr. 4.kt. 3025/13/1962, Folketingets Bibliotekimi, Folketingets Arkivimi takuneqarsinnaavoq, Sundhedsvæsen nr. 2 bilag I, 1 Bind, 1873-1966, under fanen 1965-66, 48. Forslag til lov om svangerskabshygiejne.

¹⁰⁶³ Tassani nammineq aalajangersinnaassuseqarnerup nassuiarneqarnera takuneqarsinnaagunarpoq, kingorna nakorsaqaarmermut inatsimmut ilanngunneqartoq (1992-imi), tassalu ”napparsimasup piumasaanut akerliusunik katsorsaanerup aallartinneqarnissaa imaluunniit ingerlateqqinneqarnissaa, tamanna immikkut tunngavissaqanngippat” pillugu inerteqqut.

¹⁰⁶⁴ Oqaluttuarineqartut ullunik eqqoqqissaartunik ilaqanngillat, kisiani amerlasuunut tunngatillugu pisup ukiua taaneqarluni. Taamaattumik kisitsisit taakku taanerutut pisunut tamanut tunngassuteqarput, arnanit ukiulemeqarlutik 1973-i sioqqullugu, imaluunniit ingerlanerani pisimasutut.

¹⁰⁶⁵ Nunap nakorsaanerata kaajallaasitamut 80/1968-imut ilanngussaq ulloq 6. februaari 1969-imi atuutilersippaa.

¹⁰⁶⁶ Naartusunik isumassuineq pillugu inatsisimmi nalinginnaasumik peqqissutisimik misissuineq aamma naartulernissamik pitsaaliulluni ilitsersuineq pillugit allannguissamut inatsisissatut siunnersuummut atassuteqarpoq, RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 5100-1-71, pk.nr. 3141.

¹⁰⁶⁷ RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-12-1971, pk.nr. 3054.

¹⁰⁶⁸ Grønlands Landsråds forhandling, forårssamling 1973, dagsordenens punkt 28.

¹⁰⁶⁹ Uani cirkulære af 22. december 1966 om tilføjelse til cirkulære nr. 200 af 28. september 1966 vedrørende lov om svangerskabshygiejne (vedrørende lægehonorar for anbringelse af svangerskabsforebyggende midler til intrauterin anvendelse – til samtlige kommunalbemyndelser), erseqqissumik takuneqarsinnaavoq, ilitsersuineq spiralimik ikkussinermik ilaqarsinnaasoq. Spiralit ilutsit siulliit atoruneqarsinnaanerisa 1966-imi akuersissutigineqarnissaat sioqqullugu ilitsersuinerup suliasartaanik paasininnermi assersuutigalugu pessarinik uttortaaneq ilaavoq.

¹⁰⁷⁰ Oqaluuserisassanut ilanngussaq 28b om forslag til ved kgl. anordning at gennemføre de bestemmelser i lov nr. 282 af 7. juni 1972 om svangerskabshygiejne, der omhandler vejledning om anvendelse af svangerskabsforebyggende metoder.

-
- ¹⁰⁷¹ Uunga ilanngussat naqitaq udvalgsbetænkningen. L200, Betænkning over I. forslag til lov om svangerskabshygiejne og fødselshjælp, II. forslag til lov om udøvelse af jordemodergerning og III. forslag til lov om ændring af offentlig sygesikring (Fødselshjælp m.m.) afgivet af udvalget den 17. maj 1972. Folketingstidende tillæg B 1972 spalte 1887-1888
- ¹⁰⁷² Kinguaassiuutiniq atuisinnaanermut ukiutigut ammut killiliussaq Kalaallit Nunaanni inatsisitigut sulariaatsimi aamma atuutitineqarpoq, kinguaassiuutiniq tunngasuni suliani tamanna aamma takuneqarsinnaalluni, naleqq. assersuutigalugu Udskrift af retsbogen for retskreds Umanak den 15. april 1953 uani RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, pk.nr. 1003, unnerluutigineqartut marluk niviarsiaqqamik 14-inik ukiulimmik taassuminnga arneriffiginnissimasutut akiliisussanngortitaallutik.
- ¹⁰⁷³ Naartusunik isumassuineq pillugu inatsisissamut siunnersuutip 1972-imi Folketingimi suliarineqarneranut atatillugu ukiutigut ammut killiliussaq takutinneqartutut oqaluuserineqaaqilerpoq. Folketingimut ilaasoq Koch aappassaaneerinninnermi ima oqaaseqarpoq: ”Ataatsiititaliami oqallinnitta naggataani ajornartorsiummik ataatsimik takusaqaannarpunga, tassalu naartulernissamik pitsaaliuinnermi atorlut pillugit ilitsersuinnermi ukiutigut ammut killiliussaq pillugu apeqqut. Inatsimmi massakkut atuuttumi ukiutigut ammut killiliussaq 15-inik ukiulinnut killeqarpoq, taannalu attatiinneqassasoq siunnersuutigineqarpoq. Siullermeerlugu suliarineranili uanga, aamma fru Else-Merete Ross immikkut akuersissuteqartoqarsinnaaneraniq [ukiutigut ammut killiliussami] apeqqut sammisimavarput. Ajornartorsiut anigoruminaappoq, pissutigalugu tassami pillaasarnermut inatsimmi ukiutigut ammut killiliussap assinganut arlaatigut attuumassuteqarmat. Apeqqut taanna eqqarsaatigineqassasoq, aamma killiliussap appartinneqarsinnaanissaa ilanngullugu ministerip ataatsiititaliami oqaaseqarnerata kingorna isumaqatigiipput, apeqqut taanna katersuunnermi uani unitsikkallarniarlugu, taamaalliluni 15-inik ukiulinnut killigitat attatiinneqassalluni. Kisianni uanga inuttut nammineq isumaga oqaatigerusuppara, isumaqarama tassuuna allanngortsisoqarnissaa eqqortuusooq, aamma pillaasarnermut inatsimmi ukiutigut ammut killiliussap aamma inatsisissatut siunnersuummi ukiutigut ammut killiliussap tulluartaunissaanik aamma inatsisitigut ataqatigiinnissaanik llugu tunngavilersuutigineqartumit qularunnaarsivinneqartutut misigisimanngilanga.” Folketingets Forhandling 25. maj 1972, Folketingstidende 1972 tillæg F spalte 6220ff.
- ¹⁰⁷⁴ Folketingstidende 1971-72, Meddelelser fra formanden 18. januar 1972, sp. 2073-75.
- ¹⁰⁷⁵ Straffelovråditaatsiititaliaavoq ataavartoq, pillaasarnermut inatsinik immikkut ilisimasalinnik inuttalik, Justitsministereqarfiup inassuteqarneratigut pillaasarnermut inatsisinut tunngasunik, aamma pillaasarnermut inatsinut tunngasunik allaffissornikkut aalajangersakkanik tunngaviusumik aalajangersaanissamut apeqqutini inassuteqarnissamik, aamma pinerluttulerinnermut tunngatillugu iliusissanik politikkikkut suliarineqartunik ingerlatsinissamik suliaqartussaq.
- ¹⁰⁷⁶ Uani oqaluttuarineqartoq Folketingstidende 1974-75, 2. samling, tillæg B, spalte 257-258.
- ¹⁰⁷⁷ Sulinnermut atatillugu kukkulluttorneq, tjenestemandinut inatsit malillugu maleruagassanik unioqutitsinerlut suliarineqarsinnaassappat atorfirmut atatillugu suliaasatut pisussaaffiup inatsisitigut tunngaviinik sumiginnaanermik ilaqassaaq, sumiginnaaneq piaarluni imaluunniit mianersuaalliorluni, aamma annertuumik pisimappat atorfilimmut akisussaatisissutigineqarsinnaasussaassalluni.
- ¹⁰⁷⁸ Nakorsanut inatsimmi § 6-imik aamma unioqutitsinerusinnaavoq. Nakorsanulli inatsit Kalaallit Nunaannut atuutinnilaq, naleqq. sukumiinerusumik immikkoortoq 2.
- ¹⁰⁷⁹ Niviarsiaqqat taakku arfineq-marluk, siusinnerusukkt naartunikuusimannginnerannik erseqqissumik takuneqarsinnaasut, nalunaarsuiffimmi Ilulissaneersumi takuneqarpoq. Kisitsit taanna katinneranni minnerpaaffissaaniitinneqartutut isigineqassaaq. Oqaatigineqareersutut taakku saniatigut niviarsiaqqanut allanut arfineq-marlunnut tunngatillugu takuneqarsinnaanngimmat taakku siusinnerusukkt naartunikuusimanersut, aammalu nalunaarsuiffiit marluk sinnerini Nuummi aamma Sisimiuni takuneqarsinnaallutik. Tassani ilisimasinnaanngilarput, spiralilernerqarnertik sioqqullugu naartunikuusimanersut, siusinnerusukkt naartunikuusimanersut pillugu paasisutissat nalunaarsuiffinni taakkunani marlunni takuneqarsinnaannginnera pissutigalugu.
- ¹⁰⁸⁰ Peqqussutip nr. 525-p atuutilersinneqarnissaanut allannguut pillugu Landsrådimi isumaqatiginninniamerni 1973-imiit 1975-i tamakkerlugu isumaqatiginninniartoqarsimaneranik sumilluunnit takussutissaqanngilaq.
- ¹⁰⁸¹ RA, Indenrigsministeriet 3. sundhedskontor, Journalsager 1973-1977, j.nr. 511000-1/1973, pk.nr. 50.
- ¹⁰⁸² RA, Sundhedsstyrelsen, Journalsager 1924-1992, j.nr. 1080-4-68, pk.nr. 2511.
- ¹⁰⁸³ Aamma immikkoortoq 2 aamma 3 sukumiinerusumik takukkit.
- ¹⁰⁸⁴ Frost, 1995. Qulaani takuuk, piffissaq taanna oqartussaasut paasinninnerat imaassimasooq, angajoqqaat akuersisimanerat inuusuttut 15-inik inorlugit ukiullit, siusinnerusukkt naartunikuunngitsut/naartuersinnikuunngitsut, naartunaveersaatiniq tunineqarsinnaanerannut naammattumik tunngavigineqarsinnaanngitsooq.

-
- ¹⁰⁸⁵ Aamma takuuk Frost, 1995, s. 22.
- ¹⁰⁸⁶ Forslag til lov om svangerskabshygiejne og fødselshjælp fremsat den 14. marts 1972, Folketingstidende 1971-72, tillæg A, sp. 3199ff.
- ¹⁰⁸⁷ Folketingstidende 1971-72, Folketingets forhandlinger 14.04.1972, sp. 4827.
- ¹⁰⁸⁸ Folketingstidende 1971-72, Folketingets forhandlinger 14.04.1972, sp. 4836.
- ¹⁰⁸⁹ Allakkatigut uannga akissut takuuk Kurt Brauer Justitsministerimut, Folketingstidende 1971-72, meddelelser fra formanden 18. januar 1972, sp. 2073-74.
- ¹⁰⁹⁰ Se Folketingstidende 1971-72, folketingets forhandlinger 25.05.1972, sp. 6222.
- ¹⁰⁹¹ Malittarisassat uani takuneqarsinnaapput i RA, Indenrigsministeriet 3. sundhedskontor, Journalsager 1973-1977, j.nr. 51400-7, pk.nr. 82.
- ¹⁰⁹² Folketingstidende 1971-72, sp. 2073-2075. Ajornartorsiut aammattaaq uuma suliarineqarneranut atatillugu folketingip isumaqatiginninniarnerani taatsiarneqarpoq forslaget til lov nr. 282 af 7. juni 1972 om svangerskabshygiejne og fødselshjælp m.m., naleqq. Folketingstidende 1971-72, sp. 6225-6226 aamma sp. 6229-6230.
- ¹⁰⁹³ Justitsministereqarfiup paasinninnera malillugu ilitersuineq tunniussinermik ilaqarmat, aamma takuuk RA, Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0860-59, pk.nr. 1050, inatsisissatut siunnersuummut missingiummi (forslag til lov om ændring af borgerlig straffelov, af lov og ikrafttræden af borgerlig straffelov mv., af retsplejeloven og af lov om svangerskabshygiejne og fødselshjælp) ullulerneqarsimasoq Justitsministereqarfik 12-10-1973, akuersissutigineqarnani atorunnaarsinneqartoq (kinguaassiuutitigut atuisinnaanermut ukiutigut ammut killiliussap 14-inik ukiulinnut appartinneqarnissaa, aamma tamatuma kingunerisaanik naartusunik isumassuinnermut inatsimmi ukiutigut killiliussamik iluarsiissuteqarneq). Siunnersuummut tassunga missingiummut nalinginnaasumik oqaaseqaammi takuneqarsinnaavoq: ”§ 222, imm. 1-imi ukiutigut ammut killiliussap appartinneqarnissaa siunnersuummut atatillugu § 4-p ataani siunnersuutigineqarpoq naartusunik isumassuinnermut aamma ernissuornermut inatsimmi § 3, 2. pkt.-imi ukiutigut ammut killiliussaq assinganik allanngortinneqassasoq, taamaalluni naartulernissamik pitsaaliulluni ilitersuineq aamma naartulernissamik pitsaaliulluni atorunnaarsinneq inuusuttunut 14-inik ukiullit aamma 15-inik ukiullit akornanni ukiulinnut pisinnaangorniassamat.”
- ¹⁰⁹⁴ L38 om Lov om ændring af lov om svangerskabshygiejne og fødselshjælp, <https://www.folketingstidende.dk/samling/19742/lovforslag/L38/index.htm>
- ¹⁰⁹⁵ Folketingstidende 1974-75 tillæg A, sp. 670 ff. Inatsisip 1975-imi allanngortinneqarnera sioqqullugu Folketingetingimit suliarineqarneranut tunngatillugu uunga innersuussisoqarpoq Folketingstidende 1974-75, sp. 670-73, 1355-70, 87-90, 853-70, 3852-60 aamma 4095-96, tillæg A 733 aamma 981, tillæg B 251 aamma tillæg C 211.
- ¹⁰⁹⁶ Suliffeqarfiit anaananut ikiuisartut pillugit inatsit una aqutagalugu atorunnaarsinneqarneranut siunnersuummut pissutaavoq § 139, stk. 2, uani lov af 19. juni 1974 om social bistand. Naartulernissap inunnut ataasiakkaanut pitsaaliorneqarnissaa aamma saqqummiunneqarnissaa tamatuma kingorna amtskommuninut akisussaaffigineqalissaaq. Takuuk Folketingstidende 1974-75 (2. samling) sp. 981ff.
- ¹⁰⁹⁷ RA, Indenrigsministeriet 3. sundhedskontor, Journalsager 1973-1977, j.nr. 1975-51400-4, pk.nr. 50.
- ¹⁰⁹⁸ den 14. januar 1972.
- ¹⁰⁹⁹ den 16. oktober 1974.
- ¹¹⁰⁰ Apequt aamma piffisami tassani inatsinut tunngasut pillugit ilisimatusarnermi allaaserisani sammeneqarnikuvoq Vagn Greve i Juristen 1973, s. 278.
- ¹¹⁰¹ Folketingstidende 1974-75, tillæg B, sp. 251ff.
- ¹¹⁰² Folketingets bibliotek, Folketingets arkiv, 1974 (2. samling), Socialudvalget, L38, bilag 1-14.
- ¹¹⁰³ Utaqqineq pillugu ministeri akisummini ilisimatitsivoq (naleqq. ilanngussaq 5), nakorsiartarfimmi utaqqisameq massakkut qaammatinik ataatsimik-marlunnik sivilissuseqartoq. Tamanna ilaatigut nakorsaqamikkut pissutsinik pissuteqarpoq, ilaatigut nakorsiartarfiup naammassisaqarsinnaassusia nammanngimmat. Nakorsiartarfimmi spirsalit 20-t 30-llu akornanniittut ullormut ikkunneqartarput, tunniussaarsinnaassuserlu taanna sulisut ilaneqanngippata annertusineqarsinnaanngilaq.
- ¹¹⁰⁴ Folketingets bibliotek, Folketingets arkiv, 1974 (2. samling), Socialudvalget, L38, bilag 2.
- ¹¹⁰⁵ Folketingets bibliotek, Folketingets arkiv, 1974 (2. samling), Socialudvalget, L38, bilag 5

-
- ¹¹⁰⁶ Suleriaatsimi nalinginnaasumik atorneqalemissaa Sundhedsstyrelse-mit akuersissut piareermat Gravigard misileraatitut januaari 1973-imiit januaari 1974-ip tungaanut atorneqarpoq.
- ¹¹⁰⁷ Folketingets bibliotek, Folketingets arkiv, 1974 (2. samling), Socialudvalget, L38, ministerens besvarelse af udvalgsspørgsmål nr. 6, bilag 5.
- ¹¹⁰⁸ Akissut uani takuuk Folketingets bibliotek, Folketingets arkiv, 1974 (2. samling), Socialudvalget, L38, ministerens besvarelse af udvalgsspørgsmål nr. 6, bilag 7.
- ¹¹⁰⁹ Uani akulerussuussineq pineqarunarpoq, Rosenip misileraanera Københavnimi 1964-imi pinikummat.
- ¹¹¹⁰ Folketingets bibliotek, Folketingets arkiv, 1974 (2. samling), Socialudvalget, L38, ministerens besvarelse af udvalgsspørgsmål nr. 6, bilag 7.
- ¹¹¹¹ Lov nr. 177 af 07-05-1975. Inatsit ulloq 1. aprili 1976 atuutilersinneqarpoq. Taamaattorli ukiutigut ammut killiliussap peerneqamera Lovtidendemi tusarliunneqarnerata aqaguani atuutilersinneqarpoq.
- ¹¹¹² 1984-naartusunik isumassuineq pillugu inatsimmi angajoqqaat akuersiseqqaarnagit inuit 18-it inorlugit ukiullit ilitersorneqarnissamik neqeroorfigineqarsinnaanerannut tunngavissaliineq § 11, immi. 3-mi ilanngunneqarpoq. Inatsimmut oqaaseqaat malillugu tamanna taamaallaat naartunngitsunut ilitersuisinnaanermik tunngaviup ataatsimoortinnissaa siunertarineqarpoq.
- ¹¹¹³ Takuuk almindelige bemærkninger til lovforslag L29 fremsat den 6. februar 1984 om ændring af lov om svangerskabshygiejne og fødselshjælp.

Najoqqutat

Aagaard, T. (2015). *Hverdagsliv med sygdom: patienters kulturelle perspektiver på sundhedspraksis i Grønland*. INUSSUK, Arktisk forskningsjournal 1, Naalakkersuisut.

Aasen, H. S. (2000). *Pasientens rett til selvbestemmelse ved medisinsk behandling*. Fagbokforlaget.

Allison, A. C. (1970). *Population control*. Penguin Books.

Apotekerlovudvalget. (1972). *Betænkning om lægemidler: afgivet af det af indenrigsministeriet den 8. februar 1969 nedsatte apotekerlovudvalg*. Indenrigsministeriet

Arnfred, S. (2021). *Grønlands socialpolitik & sociale forhold – en tekstsamling*. INUSSUK, Arktisk forskningsjournal 2, 2021.

Astrup, J., & Søndergaard, B. (1974). Den behandlings fremmede virkning af patientinformation: et emne for klinisk forskning i sygeplejen. *Sygeplejersken*, 74(3), 4-7.

Baumbach, T. (2008). *Det strafferetlige legalitetsprincip: hjemmel og fortolkning*. Jurist- og Økonomforbundet.

Baumbach, T., & Elholm, T. (2022). *Strafferettens almindelige del. Det strafferetlige ansvar*. (2 udg.). Djøf Forlag.

Berg, O. (1971). I.U.D i Grønland. *Ugeskrift for Læger*, 133(44). s. 2189-2192.

Berg, O. (1972). IUDs and Birth Rate in Greenland. *Studies in Family Planning*, 3(1), 12-14.
<https://doi.org/10.2307/1964715>

Betænkning afgivet af den af Justitsministeriet den 7. november 1932 nedsatte kommission angaaende lovligheden af svangerskabsafbrydelse m.v. <https://bitfinder.kb.dk/kuana-dab/4b714c99-5ecf-4370-a98e-a3ade24d1c4e>

Betænkning afgivet af Befolkingskommissionen af 1935 angaaende moderens rettigheder i anledning af fødsel samt angaaende seksualoplysning (1935).

Betænkning nr. 96/1954 om ændring af svangerskabslovgivningen m.v. (1954) <https://www.betaenkninger.dk/wp-content/uploads/2021/02/96.pdf>

Betænkning vedrørende lov om svangerskabshygienje afgivet af det af Sundhedsstyrelsen den 3. juni 1964 nedsatte udvalg (utrykt) (1964). Folketingets Bibliotek, Folketingets Arkiv, Sundhedsvæsen nr. 2 bilag I, 1 Bind, 1873-1966, under fanen 1965-66, 48. Forslag til lov om svangerskabshygienje.

Betænkning om lægemidler: afgivet af det af indenrigsministeriet den 8. februar 1969 nedsatte apotekerlovudvalg (1972).

Betænkning over I. forslag til lov om svangerskabshygienje og fødselshjælp, II. forslag til lov om udøvelse af jordemødergerning og III. forslag til lov om ændring af offentlig sygesikring (Fødselshjælp m.m.) afgivet af udvalget den 17. maj 1972. (1972, L nr. 200 af 17/5/1975). Folketinget. https://www.folketingstidende.dk/samling/19711/lov-forslag/L201/19711_L201_betaenkning.pdf

Betænkning over forslag til lov for Grønland om svangerskabsafbrydelse afgivet af udvalget d. 27. maj 1975. (1975, L nr. 32 af 27/5/1975). Folketinget.
https://www.folketingstidende.dk/samling/19742/lovforslag/L132/19742_L132_betaenkning.pdf

Betænkning om hjemmestyre i Grønland. (1978). Kommissionen om hjemmestyre i Grønland.

Betænkning nr. 1442/2004 om det grønlandske retsvæsen (2004).

Betænkning om selvstyre i Grønland. (2008). Grønlandsk-dansk selvstyrekommission.

- Birkeland, S. (2014). Ethical Principles as a Basis for Disciplinary Responsibility. *Journal of Clinical Research & Bioethics*, 05(04). <https://doi.org/10.4172/2155-9627.1000188>
- Birkeland, S. (2018). Sundhedspersoners strafansvar for grovere eller gentagen forsømmelse eller skødesløshed. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 105(3), 334–356. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v105i3.120570>
- Birkeland, S. (2024). Subjektive aspekter af sundhedsprofessionelles disciplinæransvar. *Nordisk socialrettslig tidsskrift*, 37, 9–34. <https://doi.org/10.53292/0c398e5c.71f53161>
- Birkeland, S. (2022). “Omhu og samvittighedsfuldhed”: lægeloven og udviklingen i sundhedsprofessionelles disciplinæransvar. *Bibliotek for læger*. <https://ugeskriftet.dk/bfl/omhu-og-samvittighedsfuldhed>
- Birkeland, S. (2023). Fagudøvelse og individuelt ansvar i sundhedsprofessionerne: historisk udvikling og etiske principper. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 25(2), 25–41.
- Bjerre, M. C. A. (1941). Lægens erstatningspligt. *Juristen*, 583–640.
- Bjørnsson, I. (2016). "Vi har ikke behov for forsoning - ": det danske selvbillede i relation til Grønland 1953-2015. *Temp*, 117-151.
- Blicher, K. (1965). Om lægers ansvar. *Ugeskrift for Retsvæsen*, 84–86.
- Bornemann, C. (1963). Befolkningsekspllosionen. I M. Katznelson (red.), *Hverdagen under Lup*. Oplysningsrådet for Grønland.
- Boserup, M. (1969). Grønland. I J.H. Gelting, M. Boserup, & K. Stenshøj (red.), *Økonomi* (s. 236). Gyldendal, 227-242.
- Boserup, M., & Svendsen, V. (1963). *Økonomisk politik i Grønland*. Grønlandsudvalget af 1960.
- Brunsvig, J. (1983). Culpanormen for leger. *Jussens venner*, 18(8–9), 243–324. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3126-1983-08-09-01>
- Callaci, E. (2018). Injectable Development: Depo-Provera and Creation of the Global South. *Radical History Review*, 2018(131), 82–104. <https://doi.org/10.1215/01636545-4355145>
- Carder, M. (1975) Bombast in Bucharest: Report on the World Population Conference, ‘Science for the People’ Vol. 7, No. 1, January 1975, p. 17 – 19.
- Cleghorn, E. (2022). *Unwell women: a journey through medicine and myth in a man-made world*. Weidenfeld & Nicolson.
- Comen, E. (2024). *All in her Head: The Truth and Lies Early Medicine Taught Us About Women’s Bodies and Why it Matters Today*. HarperCollins.
- Cook, R. J., & Cusack, S. (2011). *Gender Stereotyping: Transnational Legal Perspectives*. University of Pennsylvania Press, Inc. <https://doi.org/10.9783/9780812205923>
- Council of Europe Staff (2013). *Yearbook of the European Convention on Human Rights* (Vol. 12). Springer Netherlands.
- Curtis, T. (2001). *Kommunikation mellem læge og patient i Grønland: en kvalitativ undersøgelse af interaktionen mellem parterne i den tolkede konsultationssamtale*. Statens Institut for Folkesundhed.
- Dansk Institut for Internationale Studier [DIIS]. (2007). *Afvikling af Grønlands kolonistatus 1945-54: en historisk udredning*. https://pure.diis.dk/ws/files/61448/Afvikling_af_Gr_nlands_kolonistatus_1945_54.pdf
- De af Folketinget valgte rigsrevisorer. (1982). *Beretning om en undersøgelse af sygehusvæsenet i Grønland, nr. 4/1981, Beretning fra rigsrevisor fremsendt til folketinget i henhold til § 18, stk. 1 i lov om revisionen af statens regnskaber m.v.* Statsrevisoratet. København, 1982.

- Den Alm. Danske Lægeforening, Madsen, V., & Bræstrup, A. (1966). Antikonception. *Bibliotek for Læger* (158 årg., hæfte 5).
- Den Grønlandske Retvæsenkommission. (2004). Betænkning om det grønlandske retsvæsen (Betænkning nr. 1442).
- Doboş, C. (2018). Global Challenges, Local Knowledges: Politics and Expertise at the World Population Conference in Bucharest, 1974. *East Central Europe*, 45(2-3), 215-244. <https://doi.org/10.1163/18763308-04502004>
- Dolgin, J. L. (2010). The Legal Development of the Informed Consent Doctrine: Past and Present. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 19(1), 97–109. <https://doi.org/10.1017/S0963180109990284>
- Dugdale, A. (1995). *Devices and Desires: Constructing the Intrauterine Device, 1908-1988*. University of Wollongong Thesis Collection <https://ro.uow.edu.au/ndownloader/files/50362893/1>
- Dugdale, A. (2000). Intrauterine Contraceptive Devices, Situated Knowledges, and the Making of Women's Bodies. *Australian Feminist Studies*, 15(32), 165–176. <https://doi.org/10.1080/08164640050138680>
- Egede, A. K., Hounsgaard, L. og Seibæk, L. (2020). At være grønlandsk patient i Danmark – patientens perspektiv. I T. Aagaard & L. Hounsgaard (red.) *Menneske: sundhed, samfund og kultur* (s. 107-112). Klim.
- Ehlers, A. B. (2019). *Grundlæggende erstatningsret*. Karnov Group.
- Esbensen, L. S. (2014). *“Thi Livet er stærkere end Loven”: Danmarks moderne aborthistorie*. Syddansk Universitetsforlag.
- Fenger, V. A. (1957). *Den Almindelige Danske Lægeforening 1857-1957: 1. september*. Olaf Møllers Bogtrykkeri.
- Finkle, J. L., & McIntosh, C. A. (2002). United Nations Population Conferences: Shaping the Policy Agenda for the Twenty-first Century. *Studies in Family Planning*, 33(1), 11–23. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4465.2002.00011.x>
- Folketingets Ombudsmand (1978) FOB 1978.726.
- Forfatningskommissionens betænkning*. (2023). Kalaallit Nunaat.
- Frost, J. L. (1954). Fra den danske Højesterets praksis i aaret 1953. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 310–313.
- Frost, L. (1995). Mindreårige: information og samtykke til sygdomsbehandling. *Juristen*, 15-27.
- Gelting, J., Boserup, M., & Stenshøj, K. (1969). *Økonomi*. Gyldendal.
- Goldschmidt, V., Lindegaard, P., & Bentzon, A. W. (1948). *Betænkning afgivet af den juridiske ekspedition til Grønland 1948-1949*. Hefte 1-6.
- Gomard, B. (1988). Lægers behandling og omsorg i ansvarsretlig belysning. I O. Höglund & L. Welamson (red.), *Festskrift til Lars Welamson* (s. 173–206). Nordstedt.
- Greve, V. (1973) retsvidenskabelig artikel. *Juristen*, p. 278ff.
- Grevsen, J. V. (1985). Alternativ medicin er ikke noget nyt begreb: fortidens naturmedicin. *Helse*.
- Grønlandsk lovregister Nalunaerutit kalátdlit inatsisáinut ujarldiutit 1951-1972.
- Grønlandskommission. (1950). Bd. 1: *Indledning, placering og udformning af bebyggelser: Den fremtidige anlægsvirksomhed*. I *Grønlandskommissionens betænkning*.
- Grønlandskommission. (1950). Bd. 4: *Sundhedsvæsenet, Boligbyggeri og sociale forhold (Del I & II)*. I *Grønlandskommissionens betænkning*.
- Grønlandskommission. (1950). Bd. 5: *Erhvervsmæssige og økonomiske forhold*. I *Grønlandskommissionens betænkning*.
- Grønlandskommission. (1950). Bd. 6: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*. I *Grønlandskommissionens betænkning*.

- Grønlandsudvalget. (1946). *Betænkning afgivet den 12. juni 1946 af Rigsdagens Grønlandsudvalg i Forening med en af Det Grønlandske Landsraad valgt Delegation og Repræsentanter for Grønlands Styrelse*. Schultz.
- Grønlandsudvalget af 1960. (1960-61). *Bd. 1: Referater 1960 og 1961*. Grønlandsudvalget.
- Grønlandsudvalget. (1964). Betænkning nr. 363 fra Grønlandsudvalget af 1960 ("G60").
- Hartlev, M. (1997). Retten til information i helsesektoren. I Saarenpää, A. & Suksi, M. (red.), *Rätten till information som en mänsklig rättighet*. Institutet för Mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi, Institutet för rättsinformatik vid Lapplands Universitet.
- Hartlev, M. (2002). Fra lægefaglig paternalisme til patientautonomi. I A. W. Bentzon, B. Bjørst, & H. Koch (red.), *Retskulturer* (s. 223–242). Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Hartlev, M. (2005). *Fortrolighed i sundhedsretten: et patientretligt perspektiv*. Thomson.
- Hartlev, M., Jakobsen, P., & Ó Cathaoir, K. (2022). *Sundhed og jura: Sundhedsretlige perspektiver på sundhedsvæsen, sundhedspersoner og patientrettigheder*. (3. udg.) Djøf Forlag.
- Hattix, L. (2018). Expanding Notions of Self-Determination: International Customs of Informed Consent in Medical Experimentation Pre-1945. *Chicago Journal of International Law*, 19(1), 145–188.
<https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil>
- Heinrich, J., Nexø, S. A., & Nielsen, L. (2011). *Historisk udredning om retsstillingen for børn født uden for ægteskab i Grønland 1914-1974*.
- Heinrich, J. (2023). Grønlandsk-danske forhandlinger 1946-1979. I O. Høiris, O. Marquardt og C. Andreasen (red.) *Magt og autoritet i Grønland* (s. 143-162). Syddansk Universitetsforlag.
- Hoffmann, M. (2012). Socialpædagogisk indsats i døgninstitutioner med anbragte børn og unge i Grønland: en kortlægning af de pædagogiske aktiviteter og analyse af metodiske overvejelser. I S. G. Olesen, & K. Halvorsen (red.), *Socialpædagogik i Grønland* (s. 1-182). Specialtrykkeriet Viborg A/S.
https://www.ucviden.dk/ws/portalfiles/portal/107118488/Socialp_dagogik_i_Gr_nland.pdf
- Hurwitz, S. (1969). *Den danske kriminalret: speciel del*. (4. oplag.). Gad.
- Hurwitz, S., & Waaben, K. (1971). *Den danske kriminalret: almindelig del*. (4. rev. udg.). Gad.
- Hybel, U. (1998). *Forsøgspersoner: om den retlige beskyttelse af mennesker, der deltager i biomedicinsk forskning i Danmark*. Jurist- og Økonomforbundet.
- Højlund, N. (1972). *Krise uden alternativ: en analyse af dansk grønlandsdebat*. Gyldendal.
- Høyem, T. (1986). *Dagens Grønland*. Rhodos.
- Indenrigsministeriet, Ministeriet for Grønland, & Sundhedsstyrelsen. (1969). *Spørgsmål om overflytning af det grønlandske sundhedsvæsen til indenrigsministeriet*.
- Jacobs, F. G. (1975). *The European Convention on Human Rights*. Oxford.
- Jacobsen, K. (2007). Ve og velfærd: læger, sundhed og samfund gennem 200 år. Lindhardt og Ringhof.
- Jakobsen, E. (1958). *Lægers civilretlige ansvar for undersøgelse og behandling af patienter*. Gad.
- Jensen, E. L. (2017). Nyordning og modernisering. I H. C. Gulløv (red.), *Grønland: den arktiske koloni*. Gad.
- Jensen, E. L., Nexø, S. A., & Thorleifsen, D. (2020). *Historisk udredning om de 22 grønlandske børn, der blev sendt til Danmark i 1951*.
- Jensen, K. (2005). Sidste mand lukker og slukker. *Ugeskrift for Læger*. <https://ugeskriftet.dk/nyhed/sidste-mand-lukker-og-slukker>

- Jensen, S. G., Rasmussen, J. K., og Kragh, J. V. (2016). Anbragt i historien. Tidligere anbragte og indlagtes mundtlige fortællinger. I Sofie Lene Bak (red.): *Oral History i Danmark*.
- Jensen, S. L. B. (2016). *The Making of International Human Rights: The 1960s, Decolonization, and the Reconstruction of Global Values*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316282571>
- Jensenius, H. (1978). *Medicinsk etik: 10 forelæsninger med tekstbilag*. Odense Universitetsforlag.
- Justitsministeriet. (1936). *Betænkning afgivet af den af Justitsministeriet d. 7. November 1932 nedsatte Kommission angaaende Lovligheden af Svangerskabsafbrydelse m.v.* Schultz. Justitsministeriet, 1936.
- Justitsministeriet. (1954). Betænkning angående ændring af svangerskabslovingen m.v. (Betænkning nr. 96).
- Justitsministeriet. (1959). *Betænkning om statens og kommunernes erstatningsansvar: afgivet af det ved justitsministeriets skrivelse af 24. februar 1952 nedsatte udvalg* (Betænkning nr. 214). S. L. Møllers Bogtrykkeri.
- Justitsministeriet. (1969). *Betænkning om adgang til svangerskabsafbrydelse* (Betænkning nr. 522). Statens Trykningskontor.
- Jørgensen, S., & Wanscher, T. (1967). Professionelt ansvar i skandinavisk ret. *Juristen*, 425-440.
- Kampmann, J. P. (2017). Lægemedelloven. Den store danske Encyklopædi.
- Karlsen, K. O., & Permin, H. (1998). *Den vide hvide verden: Grønlands Lægekredsforening 75 år*. Lægeforeningen.
- Kern, P., Mulvad, G., & Krabbe, B. (1991). Familieplanlægning. I P. Kern & T. Cordtz (red.) *NUNA Med' 91 en grønlandsk medicinsk konference* (s. 45-47).
- Kjønstad, A., & Syse, A. (1992). *Helseprioriteringer og pasientrettigheter*. Ad Notam Gyldendal.
- Kommissionen om hjemmestyre i Grønland. (1978). *Hjemmestyreordningen (Bd. 1)*. I Hjemmestyre i Grønland: betænkning afgivet af Kommissionen om hjemmestyre i Grønland. Statens informationstjeneste. https://www.betænkninger.dk/wp-content/uploads/2021/02/837_bind1.pdf
- Kommissionen angaaende Lægers Retsstilling. (1931). Betænkning afgivet af Kommissionen angaaende Lægers Retsstilling.
- Krabbe, O. H. (1930). *Borgerlig Straffelov af 15. April 1930 og Lov af s. D. om Ikrafttræden af Borgerlig Straffelov m.m.: Med Noter, Henvisninger og Sagregister ved Oluf H. Krabbe*. Gad.
- Kragh, J. V., Jensen, S. G., og Rasmussen, J. K. (2014). Anbragt i Historien. Et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1945-1980. Svendborg Museum. <https://da.uni.gl/media/ujphflhj/paarnannguaq-kristiansen.pdf>
- Kvindens liv og vilkår i Grønland*. (1975). Bd. 1 : Kvinden og samfundsudviklingen/Kalâtdlit-nunāne arnat inûnerat atugaitdlo.
- Landslægeembedet. (24/1-2025). *Notat: Status på spiralsagerne*. <https://nun.gl/-/media/landslaegeembedet/nyheder/2024/statusnotat-januar-2024-dk.pdf?la=da&hash=DFE397221D71E82ADC7C28D8B1A8B828>
- Landstingets forhandlinger 1921-22, sp. 2083.
- Langsted, L. B., & Waaben, K. (2015). *Waaben - strafferettens almindelige del*. (6. reviderede udg.). Karnov Group.
- Larsen, A. (1931). Nakskov Skolehygiejne i Købstæderne. *Købstadforeningens tidsskrift*, 42, 19-22.
- Larsen, B. U. (1995)., responsum til Jurist- og Økonomforbundet.
- Larsen, J. (2000). *Dansk kvindebiografisk leksikon*. Rosinante.
- Lau, M., & Mouridsen, H. (1979). Patientinformation – oplysning om kræftdiagnosen. *Ugeskrift for Læger*, 141, 462–463.

- Leth, V. (2008). *Landstingets ombudsmands beretning for 2007*. Schultz Grafisk.
- Locke, J. (2009). *Works of John Locke: Including Two Treatises of Government, an Essay Concerning Human Understanding and More*.
- Lægeforeningens vejviser. (1971). Lægeforeningens forlag.
- Læseplansudvalget undervisningsministeriet. (1960) Undervisningsvejledning for folkeskolen: Betænkning nr. 253/1960.
- Mastroianni, L. Jr., P. J. Donaldson, & T. T. Kane (red.). (1990) Regulation and Contraceptive Development. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK235205/>
- Medicinalkommissionen I. (1909). *Betænkning angaaende ordningen af sundhedsvæsenets centralstyrelse: afgiven af den i medfør af lov nr. 43 af 13. marts 1908 nedsatte kommission til at forberede en omordning af statens civile sundhedsvæsen*. Schultz.
- Mikkelsen, F. (1978). Om familieplanlægning: Strøtanker i anledning af Robert Lechats artikel. *Tidsskriftet Grønland* nr. 1, s. 152-155.
- Ministeriet for Grønland. (1986). *Betænkning vedrørende det grønlandske sundhedsvæsens fremtid*. Ministeriet for Grønland.
- Ministeriet for Grønland, & Grønlandsdepartementet. *Kundgørelser vedrørende Grønland* (10-38-53 og 22-17-2). Schultz.
- Ministeriet for Sundhedsvæsen. (1931). *Betænkning afgivet af Kommissionen angaaende Lægers Retsstilling*. Schultz.
- Misfeldt, J. (1977). Familieplanlægning i grønlandske lægedistrikter. *Ugeskrift for læger*, 139(25), 1501-1504.
- Misfeldt, J. (1988). Svangerskabsforebyggelse midt i en kvindekamp. *Sermitsiaq*.
- Modelhart, A., Sturz, D., Kremslehner, L., & Prainsack, B. (2024). Lived experiences of genetic diagnosis for rare disease patients: a qualitative interview study. *Orphanet J Rare Dis* 19(1):68.
- Nehm, J., & Rosdahl, N. (1973). *Lægeloven*. Juristforbundets Forlag.
- Nexø, S. A. (2005). *Det rette valg: dansk abortpolitik i 1930'erne og 1970'erne*. Københavns Universitet.
- Nexø, S. A. (2012). Undesired Contacts: The Troubled Boundaries of Colonial Bodies in Greenland. *Ethnologia Scandinavica*, 42, 5–28.
- Nielsen, K. H., & Kjærgaard, A. L. (2016). At se og fejle som en velfærdsstat. Moderniseringsbestræbelser og -problemer i Grønland efter Anden Verdenskrig. *Temp - tidsskrift for historie*, 6(12), 41–58.
- Not FDA-approved, but experts recommend Depo-Provera. (1992). *Contraceptive technology update*, 13(1), 1–7.
- Nyt fra Landslægeembedet i Grønland, februar 1989 (1990). *Sundhedstilstanden i Grønland*, Årsberetning for 1989. Landslægeembedet.
- Olden-Jørgensen, S. (2016). Glæder og sorger i Oral History. Et metodisk-historiografisk essay. I Sofie Lene Bak (red.): *Oral History i Danmark*, 2016.
- Olsen, G. A. (1974). *Seksuel adfærd blandt ungdom i Grønland: i socialmedicinsk belysning*. Statens Trykningskontor.
- Olsen, O. R. (1987). *Børn og unge i Grønland* (upubliceret)
- Perspektivplan for Grønland 1971-85*. Ministeriet for Grønland (1971).
- Petersen, K. (2011). Fra befolkningspolitik til familiepolitik. I J. H. Petersen, K. Petersen, & N. F. Christiansen (red.), *Dansk Velfærdshistorie* (bd. 2). Syddansk Universitetsforlag.

- Petersen, K., Seidelin, M., Smed, S., Duedahl, P., og Borregaard, A. (2022). *Historisk udredning vedrørende børn, unge og voksne anbragt i særforborgens institutioner 1933-1980*. Social- og Ældreministeriet.
- Proceedings of the World Population Conference, Rome, 31 August-10 September 1954 :summary report. (1955). In. New York :: UN.
- Reed, J. (1984). *The Birth Control Movement and American Society: From Private Vice to Public Virtue*. 1st ed., Princeton University Press.
- Reed, J. (2016). *The Birth Control Movement and American Society: From Private Vice to Public Virtue*. Princeton Legacy Library.
- Rehof, L. A. (1992). Den retlige regulering af sygdomsbehandling mv. *Juristen*, 74(4), 145–162.
- Rehof, L. A., & Trier, T. (1990). *Menneskeret*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Rigsdagstidende 1921/22, tillæg B, sp. 3288.
- Rockefeller, J. D. (1977). On the Origins of the Population Council. *Population and Development Review*, 3(4), 493–502. <https://doi.org/10.2307/1971690>
- Roepke, C. & Schaff, E. (2014) Long Tail Strings: Impact of the Dalkon Shield 40 Years Later. *Open Journal of Obstetrics and Gynecology*, 4, 996-1005. doi: [10.4236/ojog.2014.416140](https://doi.org/10.4236/ojog.2014.416140).
- Rosen, E. (1965). Intrauterin Antikonception. *Ugeskrift for Læger*, 127(1).
- Ross, A. (1979). Livets hellighed contra individets autonomi. *Ugeskrift for Læger*, 1907–1909.
- Rossel, P. (1979). *Medicinsk etik: en idéhistorisk analyse af lægestandens dokumenter*. Gad.
- Rothmar, J. (2025). *Notat om 1966-svangerskabshygiejneloven*. Statens Institut for Folkesundhed.
- Rud, S. (2017). *Colonialism in Greenland : tradition, governance and legacy*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-46158-8>
- Rud, S. (2021). Governing sexual citizens: decolonization and venereal disease in Greenland. *Scandinavian Journal of History*, 47(4), 567–586. <https://doi.org/10.1080/03468755.2021.1991468>
- Rude, E. (1963). D.K.s grønlanderkursus. *Kvinden og Samfundet*, 1963, nr. 8, 79. årgang, s. 115.
- Rytter, J. E. (2001). Grundrettigheder som almene retsprincipper. *Juristen*, 4, 121-133.
- Rytter, J. E. (2011). *Den Europæiske Menneskerettighedskonvention - og dansk ret* (2. udg.). Thomson.
- Rytter, J. E. (2021). Er Menneskerettighedsdomstolens praksis folkeret eller en del af dansk ret? *Juristen*, 103(3), 119-126.
- Rytter, M. (2011). *Godhavnsrapporten. En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske forsøg på børnehjem 1945-1976*. Syddansk Universitetsforlag.
- Schlütter, M. M., & Hounsgaard, L. (2020). Når helbredet svigter i alderdommen: ældres møde med uvished i behandlingsforløb i det grønlandske sundhedsvæsen. I T. Aagaard & L. Hounsgaard (red) *Menneske: sundhed, samfund og kultur* (s. 263-282). Klim.
- Schmalz D. (2025). The population growth discourse in the first decades of the United Nations: Interpretations of global economic inequality and the struggles for a just international legal order. *Leiden Journal of International Law*. Published online 2025:1-17. doi:10.1017/S0922156524000621
- Schmidt, N.-C. (2017). Fra dagligt brød til hverdagstryghed. I *Arbejderhistorie* nr.1, 2017, 5-33.
- Segest, E. (1993). Læger kan også begå fejl. FADL.

- Segest, E. & Petersen, F. (1986). Information og samtykke. *Nordisk medicin* 101, nr. 8/9.
- Seksualoplysningsudvalget. (1968). *Seksualundervisning i folkeskolen m.v.: betænkning I fra seksualoplysningsudvalget* (Betænkning nr. 484). Statens Trykningskontor.
- Seksualoplysningsudvalget. (1969). *Seksualundervisning uden for folkeskolen og individuel vejledning m.v.: Betænkning II fra seksualoplysningsudvalget* (Betænkning nr. 532). Statens Trykningskontor.
- Senholt, L. (1978). *Udvalg af Grønlands Landsrets afgørelser i kriminelle sager*.
- Senholt, L. (1980). *Udvalg af Grønlands Landsrets afgørelser i kriminelle sager 1971-1978*.
- Senholt, L. (1985). *Den grønlandske kriminalret*.
- Senholt, L. (2010). *Den grønlandske kriminalret*. (2. udg.). Favn.
- Skalts, V. (1965). Mødrehjælp i Grønland. *Tidsskriftet Grønland*, 147-160.
- Skolehygiejnekommisionen. (1937–1939). *Skolelæger og Skoletandlæger* (Bd. 2). I Betænkning afgivet af Kommissionen til Drøftelse af Skolens, navnlig Folkeskolens hygiejniske Forhold og Opgaver. Schultz.
- Sohl, P. (1982). Informeret samtykke I. *Ugeskrift for Læger*, 144, 899–905.
- Sohl, P. (1983). Informeret samtykke II. *Ugeskrift for Læger*, 145, 3361–3365.
- Statstidende af 18. november 1966 og 22. juni 1967.
- Stoyanova, V. (2023a). Procedural Positive Obligation to Investigate. I *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192888044.003.0007>
- Stoyanova, V. (2023b). State Knowledge. I *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192888044.003.0003>
- Sundhedsstyrelsen. (1982). Lægers pligt til at informere deres patienter og disses samtykke til indgreb og behandling: redegørelse afgivet af en af Sundhedsstyrelsen nedsat arbejdsgruppe (samtykke og informationsgruppen). *Optrykt i Ugeskrift for Læger*, 733–743.
- Sundhedsstyrelsens Utensilieudvalg (1968). Betænkning om medicinske utensilier.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1960*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1961*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1962*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1963*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1964*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1965*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1967*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1968*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1969-70*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1971*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1973*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1974*. Landslægeembedet.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1975*. Landslægeembedet.

- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1976.* Landslægeembedet
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1978.* Landslægeembedet
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1979.* Landslægeembedet 1981.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1986.* Landslægeembedet 1987.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1987 og 1988,* Landslægeembedet 1989
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1989.* Landslægeembedet 1990.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1990.* Landslægeembedet 1991.
- Sundhedstilstanden i Grønland: Landslægens årsberetning for 1991.* Landslægeembedet 1992.
- Svangerskabsudvalget. (1969). Betænkning nr. 522 om adgang til svangerskabsafbrydelse.
- Symonds, R., & Carder, M. (1973). *The United Nations and the population question 1945-1970.* McGraw-Hill.
- Syse, A. (1993). *Abortloven: juss og verdier.* Ad Notam Gyldendal.
- Sørensen, A. K. (1983). *Danmark-Grønland i det 20. århundrede: en historisk oversigt.* Nyt Nordisk Forlag.
- The determinants and consequences of population trends :a summary of the findings of studies on the relationships between population changes and economic and social conditions. (1953). In. New York :: UN.
- THE WORLD POPULATION CONFERENCE, ROME 1954. (1954). *Transactions of the Faculty of Actuaries*, 23(188), 262–267. <http://www.jstor.org/stable/41218450>
- Tidemand-Petersson, B. V. (1978). *Lægeansvar: lægers civilretlige professionsansvar* (2. udg.). Juristforbundet.
- Toebe, B. C. A., Hartley, M., Hendriks, A., Ó Cathaoir, K., Herrmann, J. R., & Aasen, H. S. (2022). *Health and human rights: global and European perspectives* (2. udg.). Intersentia.
- Torp, C. (1917). *Betænkning angaaende de af den under 11. August 1905 nedsatte Straffelovskommission udarbejdede Forslag indeholdende Udkast til Lov vedrørende den borgerlige Straffelovgivning med Motiver: efter Justitsministeriets anmodning udarbejdet af Carl Torp.* Schultz.
- Trials of war criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council law no. 10, Nuernberg, October 1946-April 1949.* (1949). Department of the Army.
- Trolle, J. (1954). Lovgivningsproblemer i Grønland. *Grønland*, 1954(1954), 81-88.
- Trolle, J. (1959). Lægeansvaret. *Ugeskrift for Retsvæsen*, 8–14.
- Trolle, J. (1960). Anmeldelse af Bengt V. Tidemand-Petersson: Lægeansvaret. *Ugeskrift for Retsvæsen*, 65–67.
- Tróndheim, G. (2010). *Slægtsskab og køn i grønlandske bysamfund - følelser af følelsesforbundethed.* Ilisimatusarfik.
- Udvalget for Samfundsforskning i Grønland. (1963). *Befolkningssituationen i Vestgrønland: bebyggelsespolitik og befolkningsudvikling.* Udvalget for Samfundsforskning i Grønland.
- Udvalget til Reorganisering af Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland., & Kommissionen Videnskabelige Undersøgelser i Grønland. (1975). *Betænkning om Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland.* Ministeriet for Grønland.
- Vallgård, S. (1992). Are better prenatal care and larger maternity wards the answer to the problem of stagnating perinatal mortality? *Ugeskrift for læger*, 154(22), 1578.
- Vallgård, S. (2003). *Folkesundhed som politik: Danmark og Sverige fra 1930 til i dag.* Aarhus Universitetsforlag.

- Verner, J. (1993). Om patienters selvbestemmelsesret på informeret grundlag i dansk ret. *Ugeskrift for retsvæsen*, 127(18), 205-213.
- Vestberg, A. (1958). Patienters medvilje som forudsætning for lovligheden af lægelige indgreb. *Juristen*, 40, 253–267.
- von Eyben, B. (1993). *Patientforsikring*. Gad.
- von Rosen, W. (1991). *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse*. Rigsarkivet.
- White, R. C. A., Ovey, C., & Jacobs, F. G. (2010). *Jacobs, White and Ovey: the European Convention on Human Rights* (5. udg.). Oxford University Press.
- Wind, A. A., & Uhrenfeldt, L. (2013). Det informerede samtykke: Træk af kræftpatienters historiske oplevelser. *Klinisk sygepleje*, 27(1), 4–14. <https://doi.org/10.18261/ISSN1903-2285-2013-01-02>
- Zatuchni, G. I., & Sciarra, J. J. (1980). Future Developments in Intrauterine Contraception. I E. S. E. Hafez & W. A. A. van Os (red.) *Medicated intrauterine devices: physiological and clinical aspects*. Springer Netherlands.
- Årsberetning. Grønland 1973*. Ministeriet for Grønland.^f
- Årsberetning. Grønland 1975*. Ministeriet for Grønland.
- Årsberetning. Grønland 1976*. Ministeriet for Grønland.
- Årsberetning. Grønland Kalaaliit Nunaat 1977*. Ministeriet for Grønland.

Nalunaarusiamik allattunik ilisarititsineq

(naqinnerit tulleriiaarneri malillugit tulleriaakkat)

Nalunaarusiap allanneqarnerani suleqatigiit, arfineq-pingasunik inuttallit, immikkut ilisimasatik aamma misilittakkatik aallaavigalugit tamarmik nalunaarusip suliarineqarnerani suleqataapput. Suleqatigiit suliap ingerlanneqarnera tamakkerlugu imminnut paasissutisseeqatigiittarlutillu tapertariittarput. Suleqatigiittut sulineq pitsaasumik ingerlanneqarsimavoq, aammalu nalunaarusiap imarisaa kiisalu inerniuliussaq taakkunannga tamanit isumaqataaffigineqarluni naammassineqarluni.

Bonnie Jensen, lektori, Ilisimatusarfik, Children and Adolescent Research Environmentimi (meeqqat inuusuttullu ilisimatusarfigineqartarnerannut) immikkoortorta qarfimmil pisortaq.

Ellen B. Bourup, Tarnikkut Katsorsaasoq - Meeqqanik Inuusuttuaqqanilu Katsorsaasoq, Nuna Tamakkerlugu Katsorsaavik Siunnersuisarfillu. Ilisimatusarnernut ikiortitut siusinnerusukkat atorfeqarsimasoq, Ilisimatusarfik: 1. februaari 2024-miit 31. januaari 2025-mut.

Gitte Adler Reimer, rektori, Ilisimatusarfik.

Ingelise Olesen, Ilisimatusarnernut ataqatigiissaarisooq, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Ilisimatusarfik, Syddansk Universitet

Janne Rothmar Herrmann, Peqqissutsimut tunngasut pillugit inatsisinut professori, Københavns Universitet.

Maja Christiansen, studieadjunkti, Peqqissaanermik Pinngortitamillu Ilisimatusarfik, Ilisimatusarfik.

Mette Fransiska M. Seidelin, Ilisimatusartuuneq, Rigsarkivet.

Tenna Jensen, qulaajaanermut aqutsisoq, Ilisimatusarfik, Ilisimatusartuuneq, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Statens Institut for Folkesundhed. Syddansk Universitet.

Qulaajaanermik suliaqarnermi nalunaarusiamik allattut saniatigut inuit arlalissuit suleqataapput. Nalunaarusiamut uunga suleqataasunut tamanut ilisimatusartoqatigiinnit qamannga pisumik qujarusuppugut.

Pingaarutilimmik suleqataasut (naqinnerit tulleriiaarneri malillugit tulleriaakkat)

Else Jensen, namminersortoq, eje-nut

Inge Høst Seiding, instituttimi siusinnerusukkat pisortaasimasooq, Ilisimatusarfik. Qulaajaanermut piffissami juuni 2023-miit 1. marsi 2024-p tungaanut suleqataasooq. Allagaatinik, allagaatini nalunaarsukkanik aamma paasisaqarfittut paasissutissanik katersuinissamut akuersissutinik pissarsiniarneq.

Kirsten Nystrup, immikkut siunnersorti, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Syddansk Universitet. Oqaluttuarineqartunik katersuineq

Naja Carina Steenholdt, siusinnerusukkut ilisimatusartutut uani atorfeqarsimasooq, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik. Syddansk Universitet. Qulaajaanermut piffissami juuni 2023-miit decembari 2023-p tungaanut suleqataasoq. Innuttaasunik ataatsimiisitsinissanik piareersaallunilu ingerlatsineq. Tamatuma saniatigut qulaajaanerup ilisarnaataanut isumassarsisitsisoq.

Suleqataasut allat (naqinnerit tulleriaarneri malillugit tulleriiaakkat)

Elisabeth Fleischer Henriksen, ilinniartutut ikiorti, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Kristine Najaaraq Winberg Waaben, ilinniartutut ikiorti, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Mie Mølgaard Andersen, siusinnerusukkut ilinniartutut ikiorti, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Peter Bjerregaard, professori, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet

Sofie Caroline Falkenberg Holm, ilinniartutut ikiorti, Innuttaasut Peqqissusiannik Ilisimatusarfik, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Paasissutissanik pissarsiffigineqartunut nalunaarsuut Allagaatit Rigsarkivimeersut

Allagaatinik toqqortaattillit atii, aamma allagaatit tulleriaat ukiut atuuffii tamakkerlugit allattorsimasut (-mit aamma -mut) nalunaarsuummi takuneqarsinnaapput. Allagaatinit tulleriaanit taakkunannga toqqortaasiviit toqqakkat ilisimatusartoqatigiinnit atorneqarput. Toqqortaatit taakku, nalunaarsuutini innersuussutigineqartut, tassaapput toqqortaasiviit paasissutissanik pissarsiffittut atukkavut. Ilisimatusartoqatigiit allagaatit tulleriaartut nalunaarsuutini innersuussutigineqartunit amerlanerusut misissuiffigivaat.

Amtsrådsforeningen i Danmark (1913-)

Emneregister (1951-1980)

Begtrup, Bodil Gertrud, født Locher Andreasen (1903-1994)

Korrespondance o.a. materiale vedrørende Bodil Begtrups mulige overtagelse af Udenrigmin.'s befolkningssekretariat (1974-1974)

Dansk Kvindesamfund (1871-)

Udvalgsmateriale, emneordnet (1901-2008)

Dansk Kvindesamfund, Grønlandsudvalget (1959-1965)

Forhandlingsprotokol (1959-1965)

Danske Kvinders Nationalråd (1899-)

Materiale vedr. familiepolitiske spørgsmål (1938-1970)

Den almindelige danske lægeforening (1857-)

Grønlandssager (1959-1983)

Grønlandssager, efterafleveret 2022 (1982-1987)

Journalsager (1946-1983)

Sagsoversigter (1946-1983)

Det grønlandske lovudvalg (1951-1988)

Mødereferater og korrespondance (1971-1977)

Foreningen for Familieplanlægning (1956-1991)

Diverse materiale (1956-2011)

Materiale vedr. klinikker (1953-1998)

Årsberetninger (1966-2012)

Foreningen for Familieplanlægning, Kvindehistorisk Samling (1956-1991)

Agnethe Bræstrup (1926-1987)
Avisudklip - se udklipssamlingen (1957-1984)
Forenede Nationer (1963-1993)
Indsamlingskampagne (1971-1975)
Internationalt materiale - varia (1962-1991)
IPPF (International Planned Parenthood) (1959-1984)
Materiale IPPF (1952-1989)
Materiale, IPPF, Europe Region (1956-1990)
Rapporter (1972-1974)
Trykt materiale (1910-1990)
Udadvendte aktiviteter (1925-1985)

Goldschmidt, Verner (1916-1982)

Forarbejder til kriminallov for Grønland (1954-1954)

Grønlandsministeriet (1955-1987)

Alfabetisk register til personsager (1957-1988)
Alfabetisk sagsliste til journalsager (1957-1987)
Departementchefarkiv (fortroligt), journal (1950-1978)
Departementschef Erik Hesselbjergs papirer (1965-1978)
Diverse korrespondance henlagt efter emne (1949-1966)
Journal ved aflevering (1957-1987)
Journalfortegnelse (1957-1989)
Journalfortegnelse (1957-1989)
Journalnøgle (1957-1989)
Journalsager (1957-1989)
Kopibog (1957-1982)

Grønlandsministeriet, A.C. Normanns ministerarkiv (1967-1971)

Hilsener, invitationer og ministtermøder (1967-1971)
Korrespondance (1967-1971)
Notater (1967-1971)
Taler og diverse (1967-1971)

Grønlandsministeriet, Carl P. Jensens ministerarkiv (1964-1967)

Blandet korrespondance (1965-1967)
Ministerkorrespondance (1964-1965)
Taler (1965-1966)

Grønlandsministeriet, E. Holger Hansens ministerarkiv (1974-1975)

Korrespondance (1974-1975)

Grønlandsministeriet, Jørgen Peder Hansens ministerarkiv (1975-1981)

Korrespondance (1975-1979)
Notater (1975-1981)

Grønlandsministeriet, Mikael Gams ministerarkiv (1960-1964)

Emneordnede sager (1960-1964)

Ministerkorrespondance (1960-1964)

Grønlandsrådet (1964-1978)

Fortegnelse over Grønlandsrådets dokumenter (1964-2005)

Grønlandsrådets dokumenter (1964-1978)

Grønlandsudvalget af 1960 (1960-1964)

A 027 Fortegnelse (1960-1962)

Diverse (1960-1964)

Dokumenter (1960-1964)

Dokumentoversigt (1960-1964)

Journal (1960-1964)

Journal- og brevregister (1960-1964)

Journalsager (1960-1964)

Materiale fra underudvalgene (1960-1964)

Høyem, Tom (1941-)

Diverse materialer vedr. Grønland (1986-2009)

Korrespondance i ministertiden (1982-1987)

Publikationer og avisartikler (1976-2009)

Indenrigs- og Sundhedsministeriet (1848-2007)

Journalkort (1968-1972)

Journalplan (1973-1977)

Journalplan (1978-1982)

Journalplan (1983-1987)

Journalplan (1988-1991)

Journalsager (1968-1972)

Navne- og emneregister (1958-1967)

Sundhedsvisdomsbog, supplementsbind (1930-1970)

Indenrigsministeriet, 1. kontor (1951-1982)

Efterafleverede journalsager (1951-1982)

Indenrigsministeriet, 1. sundhedskontor (1974-1987)

Journal (1973-1977)

Journal (1978-1982)

Journalkort (1983-1987)

Journalsager (1978-1982)

Indenrigsministeriet, 2. sundhedskontor (1974-1987)

Jannes private visdomsbog over alle andre sager end klagesager (1974-1992)
Journal (1973-1977)
Journal (1978-1982)
Journalkort (1983-1987)
Journalsager (1973-1977)
Journalsager (1978-1982)

Indenrigsministeriet, 3. sundhedskontor (1974-1987)

Journalsager (1973-1977)
Journalsager (1978-1982)
Journalsager (1983-1987)
Vedrørende ministeriets deltagelse i Komitéen for Sundhedsoplysning (1975-1979)
Vedrørende ministeriets deltagelse i Mødrehjælpens Tilsynsråd (1967-1975)

Indenrigsministeriet, 4. kontor (1942-1974)

Sundhedsjournal (1924-1967)
Sundhedsjournalsager (1924-1967)
Visdomsbog vedr. sundhedssager (1910-1967)

Indenrigsministeriet, 4. sundhedskontor (1974-1987)

Journal (1973-1977)
Journal (1978-1982)
Journal, sekretariatssager (1973-1977)
Journalkort (1983-1987)
Journalsager (1973-1977)
Journalsager (1978-1982)
Journalsager (1983-1987)
Visdomsbøger vedrørende lov om apotekervæsenet (1915-1978)

Justitsministeriet (1848-)

Journalsager (1968-1972)
Materiale om journalplan og journalisering (1948-1967)

Justitsministeriet, 1. ekspeditionskontor (1848-)

Journalregister (1848-1967)
Journalsager (1848-1967)

Justitsministeriet, 7. kontor (1968-1975)

Registrant (1848-1968)
Registrant (1969-1972)

Justitsministeriet, Lovafdelingen (1958-)

Journalsager (1958-1967)

Ministeriet for Familiens Anliggender, 2. kontor (1966-1968)

Journalregister (1967-1967)

Mødrehjælpen i København (1905-1976)

Arkivregistratur (1905-1976)

Bestyrelsesprotokol (1939-1976)

Journalplan og arkivdesignationer over aflevering fra sekretariatet (1976-1976)

Sekretariatssager (journalsager) (1939-1976)

Udgående korrespondancesager (1966-1976)

Mødrehjælpen i København, Statistikafdelingen (1939-1976)

Antikonceptionsstatistik (1968-1976)

Mødrehjælpens Fællesråd/Mødrehjælpens Tilsynsråd (1939-1976)

Beretninger, mødeindkaldelser (1960-1960)

Journal (1939-1953)

Journalsager (1939-1976)

Korrespondance og koncepter (1945-1964)

Møder og referater (1939-1974)

Register til journal (1939-1953)

Underudvalg vedr. Fællessekretariatet (1958-1958)

Rigsarkivet (1992-)

Database over sager fra Grønlandsministeriet (Aflevering 19002) (1957-1988)

Rigsarkivet, 2. Afdeling (1889-1993)

Journalsager (1889-1997)

Socialministeriet, 2. kontor (1958-1967)

Journalsager vedr. mødrehjælp (1958-1967)

Statsministeriet (1848-)

Navne- og emneregister (1962-1982)

Statsministeriet, Sekretariatet (1965-1982)

Emneregister (1965-1982)

Journalplan (1965-1982)

Sundhedsministeriet (1987-2001)

Journalplan (1988-1992)

Sundhedsministeriet, 1. kontor (1987-2001)

Journalkort (1988-1992)

Journalsager (1988-1992)

Navnekort (1988-1992)

Sundhedsministeriet, 2. kontor (1987-2001)

Jannes private visdomsbog (1946-1992)

Journalkort 1983-1987)

Journalsager (1987-1987)

Journalsager (1988-1992)

Sundhedsministeriet, 3. kontor (1987-2001)

Journalkort (1988-1992)

Journalsager (1988-1992)

Sundhedsministeriet, 5. kontor (1987-2001)

Journalkort (1988-1992)

Journalsager (1988-1992)

Sundhedsministeriet, 6. kontor (1987-2001)

Journalkort (1988-1992)

Journalsager (1988-1992)

Sundhedsstyrelsen (1803-)

Bivirkningsprotokol (1968-1978)

Bivirkningssager (1968-1982)

Efterafleverede journalsager (1964-1992)

Embedslægejournal (1950-1962)

Hovedkartotek (1983-1993)

Journal (1809-1962)

Journal (1963-1992)

Journal, amtssager (1971-1992)

Journal, Lægemeddelafdelingen (1963-1992)

Journal, medicinske specialiteter (1955-1974)

Journalplan (1963-1992)

Journalplan (1991-1991)

Journalregister (1809-1962)

Journalregister (1963-1972)

Journalsager (1806-1962)

Journalsager (1924-1992)

Journalsager, kredslæger (1915-1979)

Journalsager, Lægemeddelafdelingen (1982-1987)

Journalsager, profylaktiske foranstaltninger (1950-1962)

Kartotek over Grønland (1963-1994)

Kartotek over internationale sager (1967-1994)

Kartotek over læger på Grønland, Færøerne og Island (1940-1970)

Registrering af medicinske specialiteter (1955-1974)

Paasissutissanik pissarsiffigineqartunut nalunaarsuut **Allagaatit Nunatta** **Katersugaasivia** **Allagaateqarfialu-p (NKA-p)** **allagaatinik** **toqqortaasivianeersut**

Grønlands Oplysnings Forbund

Afsendte breve (1974-1976)

Mødereferater (1972-1980)

Repræsentantskabsmøde (1973 og 1978)

Sisimiut korrespondancer (1971-1978)

ISANAA Arbejds- og socialdirektoratet

Journalsager (1960-1974)

Landslægeembedet

Jordemoder, alm., j.nr. 315.9, pk.nr. 72-73

Grønlandsk personale i de enkelte distrikter, j.nr. 318.1, pk.nr. 87

Jordemoderuddannelse, j.nr. 320.03, pk.nr. 97-98

Journalsager til 1963, j.nr. 506, pk.nr. 123

Journalsager 1963-1975, j.nr. 506.0, pk.nr. 124

Mødereferater – Arbejds- og socialdirektoratet, j.nr. 506.11, pk.nr. 125-126

Forhandling af præservativer, j.nr. 510.81, pk.nr. 140

Kønssygdomme, alm., j.nr. 522.0, pk.nr. 198, 200

Abortus provocatus, j.nr. 535.5, pk.nr. 227

Sterilisationer, ansøgninger og anmeldelser, j.nr. 535.60, pk.nr. 229-230

Medicinalstatistik alm, j.nr. 536.0, pk.nr. 231

Rapporter speciallæger, j.nr. 536.2, pk.nr. 233-235, 237-240

Beretninger til landsrådet m.v., j.nr. 536.4, pk.nr. 242

Rekvirering af materialer til LALÆ-embedet, j.nr. 537.0, pk.nr. 244

Medicin, vaccine, serum etc, j.nr. 537.1, pk.nr. 244

Blanketter, skemata, j.nr. 537.7, pk.nr. 245-248

Lægerapporter, j.nr. 536.02, pk.nr. 1-2

Journalsager, udvalgte journalnumre

Peter Heilmann, Grønlands Landsråd

Diverse rapporter (1960-1969)

Diverse (div. år)

Mødereferater (1958-1971)

Peter Heilmann, Nuup Kommune

Bestyrelsessager/mødereferater (1962-1969)

Skoledirektionen

Referater af Skoledirektionens møder (1958-1965)

Forskerholdet har også gennemgået følgende materiale, som af anonymitetshensyn ikke uddybes nærmere:

- Udvalgte børnehjemsarkiver og efterskolearkiver i NKA.
- Udvalgte kommunearkiver i NKA (stikprøver foretaget af NKA)
- Syv udvalgte lægedistriktsarkiver (patientmateriale og administrativt materiale) i NKA. Dertil kommer, at Sundhedsvæsenet har givet forskerholdet adgang til udvalgt patientmateriale og administrativt materiale fra tre andre lægedistrikter, som befinder sig i Sundhedsvæsenet.

**Paasissutissanik pissarsiffigineqartunut nalunaarsuut:
Allagaatit Rigsombudeqarfimmeersut****Landshøvdingen**

Skoledirektionen, j.nr. 0628-01

Havnepigeproblemet, j.nr. 0800-05

Svangerskabsloven, j.nr. 0810-18

Svangerskabsafbrydelse, j.nr. 0810-57

Skolen, j.nr. 1210-05-01

Seksualvejledningspjece, j.nr. 1327-09

De grønlandske kvindeforeninger, j.nr. 1386-15

Ilanngussaq A
Suliassap nassuiarnera

**Suliassap allaaserineqarnera: 1960-ikkunniit 1991-kkut ilanngullugit
Kalaallit Nunaanni Danmarkimilu efterskoleni
naartunaveersaartitsinissamik periuserisimasat aamma
"Spiralilersuisimaneq pillugu suliaq" arlaannaanilluunniit
attuumassuteqanngitsuniit misissuisitsineq.**

Aallaqqaasiut

Danskit naalakkersuisui aamma Kalaallit Nunaanni Naalakkersuisut kissaatigaat 1960-ikkunniit 1991-kkut ilanngullugit kalaallit nivarsiarartaanik arnartaanillu naartunaveersaartitsinissamik periuserisimasat aamma "Spiralilersuisimaneq pillugu suliaq" arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsuniit misissuisitsisoqassasoq.

"Spiralilersuisimaneq pillugu suliami" pineqarpoq 1960-ikkut qiteqqunneranni Kalaallit Nunaanni kiisalu Kalaallit Nunaanneersut Danmarkimi efterskolini atuartut spiraliniq ikkussuineq.

Peqqissutsimut ministeri aamma Peqqissutsimut naalakkersuisoq ataatsimoorlutik suliassap allaaserineqarnera arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsuniit misissuiffiqeqarnissaanut sinaakkusiisussaag suliaaraat.

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsuniit misissuinerup imarisaa

1960-imiit 1991 ilanngullugu, kingorna Kalaallit Nunaat peqqinnissaqarfimmik akisussaaffik tiguaat, misissuisitsinerullu arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsuniit pingaarnertut siunertaraa "Spiralilersuisimaneq pillugu suliaq" aamma naartunaveersaartitsinermik suliat allat qulaajarneqarnissaat.

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsut uku qulaajassavaat:

- 1960-ikkunni aallartinneqartoq Kalaallit Nunaanni naartunaveersaartitsinermi sulinermit oqaluttuarisaanikkut ataqtigiinnera, tassunga ilanngullugu "Spiral pillugu suliaq".
- Aalajangiinerup ingerlarnga, suliniutip spiraliniq naartunaveersaatinillu allanik atuilersitsinermik kinguneqarnera, tamatumani suliniutip aallartisarneranut, ingerlanneqarneranut aamma aaqqissuunneqarneranut tunngaviit suunersut. Qulaajaanermut pisortanit, suliniaqatigiiffinniit aamma oqartussanit attuumassuteqartunit isumaliuutaasimasut, aalajangiunneqarsimasut iliuuserisimasallu ilaatinneqassapput.
- Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi efterskolini allatsissimasunut kalaallinut nivarsiaqqanut suliniutip ingerlanneqarnera. Suliniut piffissami aamma kalaallit nunaanni peqqinnissaqarfinni ukioqatigiaanullu assigiinngitsunut qanoq atulersinneqarsimanersoq qulaajarniarneqassaaq. Aammattaaq ilisimannittut oqaluttuaat tunngavigalugit suliniut qanoq misigineqarsimanersoq qulaajarniarneqassaaq.
- Piffissami tamatumani Kalaallit Nunaanni Danmarkimilu Kalaallit Nunaanniit efterskolertut naartunaveersaartitsinissamik periuserisimasat

spiralilersuisimanerillu inatsisitigut, allaffissornikkut aamma peqqinnissakkut ilisimasat tunngaviusimasut.

Sulinerup ingerlanerani isiginninnerit attuumassuteqartut allat, aamma ilisimatuunit ilanngunneqartussatut tulluorsorineqartut, Peqqinnissamut ministereqarfimmit aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmit erseqqissarneqassapput.

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsut qulaajaanerrannut aaqqissuussaaneq

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsunit qulaajaaneq sapinngisamik suliffeqarfinit naleqquttunit imaluunniit suliatigut ilisimasalinnit ukiut marluk iluanni naammassiniarneqassaaq. Sulinermi Kalaallit Nunaanniit aamma Danmarkimiit suliffeqarfiit imaluunniit suliatigut ilisimasallit ilaatinneqassapput. Taakku saniatigut suliffeqarfiit imaluunniit suliatigut ilisimasallit katitigaanerini minnerpaamik inuk ataaseq ilisimatusarneq tunngavigalugu oqaluttuarisaanermit saqqummiussaarsimanissaa, Kalaallit Nunaata aamma Naalagaaffeqatigiinnerup oqaluttuassartaanik annertuumik ilisimasaqarnissaa, kiisalu peqqinnissakkut suliatigut naleqquttunik tunuliaqutaqarnissaa aamma peqqinnissakkut inatsisilerinermit paasisimasaqarnissaa pingaartinneqassaaq. Atorfilittaqatigiit ilisimatuut/suliffeqarfiit katitigaaneri politikikkut pisariaqartumik akuerineqarnissaat qulakkiissavaat.

Suliffeqarfiit imaluunniit suliatigut ilisimasallit attuumassuteqartut akornanni maannakkut imaluunniit siusinnerusukkut Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi ilisimatusarfinnut atassuteqarsimanissaat naatsorsuutigineqarpoq.

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsunit qulaajaaneq suliffeqarfinit imaluunniit suliatigut ilisimasalinnit tunngaviusumik ilisimasaniq, oqaluttuarisaanermit attuumassuteqartunit inunnik maannakkut inuusunik suliniummi peqataasimasunit imaluunniit attuumassuteqartunit apersuinermit tunngaveqassaaq. Oqaluttuat qulaajaanermi ilaatinneqarsinnaaniassammata arnat eqqorneqarsimasut tamarmik inuttut oqaluttuaminnik saqqummiussinissaminut periarfissinneqassapput. Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsunit qulaajaanerup suliarineranut atatillugu suliniaqatigiiffinnik, suliffeqarfinnik attuumassuteqartunik il.il. siunnersorneqarnissaaq suliatigut ilisimasallit nammeneq aalajangissavaat.

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsunit qulaajaanerup aallartisarneqarnera

Peqqinnissamut ministereqarfik aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik suliatigut ilisimasalinnik attuumassuteqartunik pingasunik imaluunniit suliffeqarfinit naleqquttunit, qulaajaanermilu siulittaasussamik toqqaassallutik isumaqatigiipput.

Suliatigut ilisimasallit attuumassuteqartut suliaassap allaaserineqarnerani aalajangersarneqartut tunngavigalugit sulinissamut pilersarusiornissamik pisussaaffilerneqarput. Sulinissamut pilersaarut atorfilittaqatigiinnut saqqummiunneqassaaq, ataani tak.

Suliatigut ilisimasallit attuumassuteqartut Peqqinnissamut ministereqarfimmiit aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmiit atorfilittaqatigiinnit ukiup affakkaartumik qulaajaanermi inernerugallartunik saqqummiussisarnissamut tassunga tunngatillugu pisussaaffilerneqarput, ataani tak. Suliatigut ilisimasallit attuumassuteqartut suliamik aallartitsinerannit ukiup ataatsip kingorna naatsumik nalunaarusiaagallartumik suliaqassapput. Suliami killiffik nalunaarusiaagallartumi

paasissutissiissutigineqassaaq. Nalunaarusiaagallartoq tamanut saqqummiunneqassaaq.

Arlaannaanilluunniit attuumassuteqanngitsumit qulaajaanep pillugu nalunaarusiaq Peqqinnissamut ministereqarfimmut aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmut kingusinnerpaamik ulloq 1. oktober 2024-mi tunninneqarnissaa kingusinnerusukkullu tamanut saqqummiunnissaa anguniarneqarpoq.

9. juni 2022-mi danskit naalakkersuisuisa aamma Naalakkersuisut akornanni isumaqatigiissutigineqartoq tunngavigalugu, qulaajaanermi inernerit Kalaallit Nunaata aamma Danmarkip akornanni oqaluttuarisaanikkut qulaajaanermut tamarmiusermut kingorna ilaasussaassapput.

Atorfilittaqatigiinnik pilersitsineq

Peqqinnissamut ministereqarfimmiit aamma Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmiit, immaqalu Peqqissutsimut Naalakkersuisup ataani immikkoortunit allanit, atorfilittanik aalajangiisinnaassuseqartunik atorfilittaqatigiinnik pilersitsisoqassaaq, imatullu siunertaqarput:

- Qulaajaanerup suliarinerani siumukartoqarneranik suliassallu allaaserineqarnera malinneqarnissaa qulakkiissavaat.
- Politikkikkut allaffissornikkullu atassuteqarnermi ilisimatuunut ikorfartuineq.
- Suliniummi aningaasaqarneq malinnaaffigineqarnera.

Atorfilittaqatigiit ilisimatusarfiit qulaajaanermik sulinikkut aqutsinerannut isummersussanngillat.

Ilimaginngisamik pissutsit

Qulaajaanermi ilimaginngisamik pisoqassagalarpat, tamatumalu malitsigisaanik sammeneqartup annertusinissaanut imaluunniit misissuineq tulluarsaanissa kissaatigineqalissappat atorfilittaqatigiinni pilersinneqarsimasumi tamanna eqqartorneqassaaq. Atorfilittaqatigiinni isumaqatigiittoqarsinnaanngippat tamanna politikkikkut qaqinneqarumaarpoq. Nunat taakku marluk qulaajaanep annertusineqarnissaa aalajangiuppassuk, aningaasatigut sinaakkusiussatut aalajangersarneqarsimasut 6 mio. kr.-it saniatigut aningaasartuutit Danmarkimit aningaasalersorneqassapput.

Ilanngussaq 3.1

Spiralit ikkunneqartut ukiumut amerlassusiat

Tabeli B1. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkuseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu, aamma nunap immikkoortuinut agguataarlugu, 1968-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkoortua	Amerlassutsit 1.1.68-imi	Nutaamik ikkussinerit	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkuseqqinnerit	Katillugit 31.12.68-imi
Qaanaaq	0	1	0	0	0	1
Upernavik	20	33	1	0	0	52
Umanak	18	103	10	1	6	116
K'utdligssat	6	45	1	1	1	50
Qeqertarsuaq	12	44	4	2	3	53
Ilulissat	20	161	8	4	4	173
Qasigiannnguit	0	76	5	10	2	63
Aasiaat	100	86	9	5	5	177
Sisimiut	9	32	1	0	0	40
Maniitsoq	5	101	12	10	9	93
Nuuk	198	184	14	20	20	368
Paamiut	11	58	8	5	3	59
Narssak	35	84	6	6	4	111
Qaqortoq	220	64	3	7	2	276
Nanortalik	30	74	6	7	2	93
Angmagssalik	0	0	0	0	0	0
Ittoqqortoormiit	0	33	3	0	3	33
Katillugit	684	1179	91	78	64	1758

Tabeli B2. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkuseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu, aamma nunap immikkoortuinut agguataarlugu, 1969-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkoortua	Amerlassutsit 1.1.69-imi	Nutaamik ikkussinerit	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkuseqqinnerit	Katillugit 31.12.69-imi
Qaanaaq	1	16	2	0	2	17
Upernavik	41	20	1	1	1	60
Umanak	116	56	16	5	14	165
K'utdligssat	50	17	1	3	0	63
Qeqertarsuaq	53	23	3	9	4	68
Ilulissat	173	70	22	35	10	196
Qasigiannnguit	65	52	4	8	3	108
Aasiaat	177	98	9	12	10	264
Sisimiut	40	120	7	17	5	141
Maniitsoq	106	69	5	14	15	171
Nuuk	368	207	9	12	11	565
Paamiut	59	132	18	13	9	169
Narssak	111	63	3	4	4	171
Qaqortoq	276	40	3	11	4	306
Nanortalik	93	32	12	3	8	118
Angmagssalik	4	67	0	0	0	71
Ittoqqortoormiit	33	36	5	7	5	62
Katillugit	1766	1118	120	154	105	2715

Tabeli B3. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkusseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu (Qasigiannnguit ilanngunnagu), aamma nunap immikkoortuinut agguataarlugu, 1970-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkoortua	Amerlassutsit 1.1.70-imi	Nutaamik ikkussinerit	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkusseqqinnerit	Katillugit 31.12.70-imi
Qaanaaq	19	9	1	3	0	24
Upernavik	60	17	3	5	0	69
Umanak	197	68	12	8	17	262
K'utdligssat	68	15	3	3	2	79
Qeqertarsuaq	86	37	2	11	3	113
Ilulissat	264	51	7	22	19	305
Qasigiannnguit	-	-	-	-	-	-
Aasiaat	273	152	12	11	12	414
Sisimiut	166	132	32	18	30	278
Maniitsoq	190	58	1	2	8	253
Nuuk	620	417	56	72	63	972
Paamiut	213	132	43	33	34	303
Narssak	190	49	4	4	3	234
Qaqortoq	330	82	7	14	6	397
Nanortalik	40	90	8	9	19	132
Angmagssalik	71	110	10	9	6	168
Ittoqqortoormiit	67	10	8	8	6	67
Katillugit	2854	1429	209	232	228	4070

Tabeli B4. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkusseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu (nunap immikkoortuinit 17-init 13-it), aamma nunap immikkoortuinut (nunap immikkoortuisa ilaat kattunneqarput, ilisarineqarsinnaanissaat pinngitsoortinniarlugu) agguataarlugu, 1972-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkortua	Amerlassutsit siusinnerusumiit*	Nutaamik ikkussinerit	Taakkunannga illissap paavatigut naartulersimasut	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkusseqqinnerit	Ukiumut katillugit
Qaanaaq aamma Upernavik Umanak	176 304	30 71	5 9	8 10	15 30	5 44	188 379
Qutdligssat aamma Qeqertarsuaq Ilulissat	244 375	52 111	10 10	6 11	8 42	5 60	287 493
Aasiaat Sisimiut	584 457	153 108	- 17	12 14	53 27	- 37	672 561
Maniitsoq aamma Nuuk Paamiut	1518 433	223 54	38 23	9 21	19 21	15 15	1728 460
Qaqortoq Nanortalik	553 246	89 38	37 -	18 8	- 7	63 13	687 282
Katillugit	4890	929	149	117	222	257	5737

*Kisitsisit immikkoortumi uani allassimasut immaqa eqqoqqissaartuunngillat. Nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit immikkoortoq taanna nalunaarsuutinit assigiinngitsunut atortarsimarpasippaat. Ilaasa assersuutigalugu spiralit maannamut ikkunneqarsimasut katinnerinut atorsimavaat, ilaasalu ukiumi qaangiuttumi ikkunneqartut amerlassusiinut atortarsimallugu. Nunap immikkoortuani nakorsaqaarfiup ikinnerpaamik ataatsip spiralit sulii "atasut" amerlassusiannut nalunaarsuinnermut atorsimavaa.

Tabeli B5. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkusseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu (nunap immikkoortuinit 17-init qulit), aamma nunap immikkoortuinut (nunap immikkoortuisa ilaat kattunneqarput, ilisarineqarsinnaanissaat pinngitsoortinniarlugu) agguataarlugu, 1973-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkortua	Amerlassutsit siusinnerusumiit*	Nutaamik ikkussinerit	Taakkunannga illissap paavatigut naartulersimasut	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkusseqqinnerit	Ukiumut katillugit
Qaanaaq aamma Qeqertarsuaq Upernavik aamma Umanak Ilulissat	252	49	9	8	32	18	279
Aasiaat	499	101	7	13	30	38	595
Paamiut aamma Ittoqqortoormiit Sisimiut aamma Qaqortoq	486	115	15	12	26	-	563
	-	140	-	-	-	-	-
	-	36	20	5	>5	<5	-
	1207	165	49	17	>5	>5	1356
Katillugit	2444	606	100	55	126	75	2793

*Kisitsisit immikkoortumi uani allassimasut immaqa eqqoqqissaartuunngillat. Nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit immikkoortoq taanna nalunaarsuutinit assigiinngitsunut atortarsimarpasippaat. Ilaasa assersuutigalugu spiralit maannamut ikkunneqarsimasut katinnerinut atorsimavaat, ilaasalu ukiumi qaangiuttumi ikkunneqartut amerlassusiinut atortarsimallugu. Nunap immikkoortuani nakorsaqaarfiup ikinnerpaamik ataatsip spiralit sulii "atasut" amerlassusiannut nalunaarsuinnermut atorsimavaa.

Tabel B6. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkusseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu (nunap immikkoortuinit 17-init qulit), aamma nunap immikkoortuinut (nunap immikkoortuisa ilaat kattunneqarput, ilisarineqarsinnaanissaat pinngitsoortinniarlugu) agguataarlugu, 1974-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkortua	Amerlassutsit siusinnerusumiit*	Nutaamik ikkussinerit	Taakkunannga illissap paavatigut naartulersimasut	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkusseqqinnerit	Ukiumut katillugit
Upernavik aamma Ilulissat	759	96	11	5	28	37	859
Umanak	442	83	9	9	50	38	504
Aasiaat	910	177	-	-	-	-	1087
Sisimiut	623	79	16	5	12	7	692
Maniitsoq	-	136	-	-	-	-	-
Paamiut aamma Nanortalik	-	89	22	6	47	10	-
Qaqortoq aamma Ittoqqortoormiit	764	131	46	22	49	17	841
Katillugit	3498	791	104	47	186	109	3983

*Kisitsisit immikkoortumi uani allassimasut immaqa eqqoqqissaartuunngillat. Nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit immikkoortoq taanna nalunaarsuutitut assigiinngitsunut atortarsimarpasippaat. Ilaasa assersuutigalugu spiralit maannamut ikkunneqarsimasut katinnerinut atorsimavaat, ilaasalu ukiumi qaangiuttumi ikkunneqartut amerlassusiinut atortarsimallugu. Nunap immikkoortuani nakorsaqaarfiup ikinnerpaamik ataatsip spiralit sulii "atasut" amerlassusiannut nalunaarsuinnermut atorsimavaa.

Tabel B7. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkusseqqinnerit aamma Kalaallit Nunaat tamakkerlugu (nunap immikkoortuinit 17-init pingasut), aamma nunap immikkoortuinut (nunap immikkoortuisa ilaat kattunneqarput, ilisarineqarsinnaanissaat pinngitsoortinniarlugu) agguataarlugu, 1975-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkortua	Amerlassutsit siusinnerusumiit*	Nutaamik ikkussinerit	Taakkunannga illissap paavatigut naartulersimasut	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkusseqqinnerit	Ukiumut katillugit
Aasiaat	1087	218	-	-	-	-	1305
Nanortalik	37	41	-	<5	>5	<5	67
Ittoqqortoormiit	30	29	14	<5	<5	>5	60
Katillugit	1154	288	14	<5	>5	>5	1432

*Kisitsisit immikkoortumi uani allassimasut immaqa eqqoqqissaartuunngillat. Nunap immikkoortuini nakorsaqaarfiit immikkoortoq taanna nalunaarsuutinit assigiinngitsunut atortarsimarpasippaat. Ilaasa assersuutigalugu spiralit maannamut ikkunneqarsimasut katinnerinut atorsimavaat, ilaasalu ukiumi qaangiuttumi ikkunneqartut amerlassusiinut atortarsimallugu. Nunap immikkoortuani nakorsaqaarfiup ikinnerpaamik ataatsip spiralit sulii "atasut" amerlassusiannut nalunaarsuinnermut atorsimavaa.

Tabeli B8. Nutaamik ikkussinerit, katanneqartut, peerneqartut, ikkusseqqinnerit Ittoqqortoormini 1976-imi spiralinut tunngasut katinnerat. Amerlassutsit.

Nunap immikkoortua	Amerlassutsit siusinnerusumiit*	Nutaamik ikkussinerit	Taakkunannga illissap paavatigut naartulersimasut	Katanneqartut	Peerneqartut	Ikkusseqqinnerit	Ukiumut katillugit
Ittoqqortoormiit	40	29	18	10	10	17	66
Katillugit	40	29	18	10	10	17	66

**Kisitsisit immikkoortumi uani allassimasut spiralinut ukiuni siuliini ikkunneqarsimasunut tunngasuunersut, imaluunniit spiralinut ukiuni siuliini ikkunneqarsimasunut suli "atasunut" tunngassuunersut nalunarpaq.*